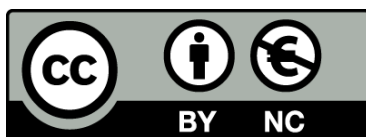

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

**La poesia jesuítica llatina a Lleida al segle XVIII:
Miquel Dòria (estudi, edició i traducció
de la seva obra)**

Carlos Ángel Rizos Jiménez

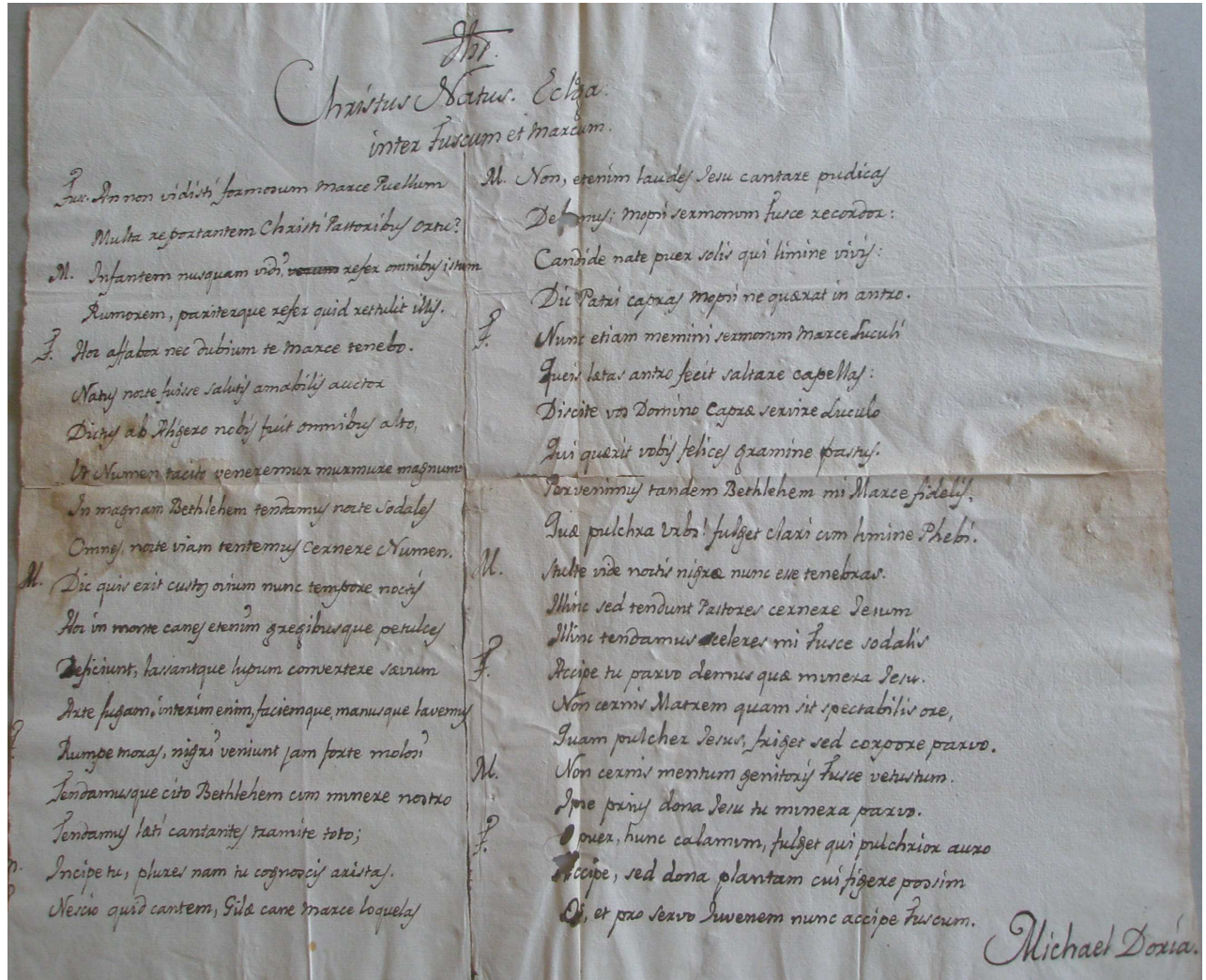
Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- NoComercial 3.0. Espanya de Creative Commons**.

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - NoComercial 3.0. España de Creative Commons**.

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0. Spain License**.

LA POESIA JESUÍTICA LLATINA A LLEIDA AL SEGLE XVIII: MIQUEL DÒRIA

(estudi, edició i traducció de la seva obra)

DOCTORAND: Carlos Ángel RIZOS JIMÉNEZ

DEPARTAMENT: Filologia Llatina (Universitat de Barcelona)

PROGRAMA DE DOCTORAT: Cultures i llengües del món antic i la seva pervivència

DIRECTOR DE LA TESI: Matías López López

TUTOR: Javier Velaza Frías

RESUM, OBJECTIUS I METODOLOGIA

Resum

Aquest treball dóna a conèixer l'obra poètica d'un jesuïta que havia romàs oblidat com és Miquel Dòria (Arfa 1737- Gènova 1819). Donat que la seva producció literària es limita a dos poemes (una ègloga i un *epos*) i dos sèries de discursos, tots ells en llatí, hem centrat l'atenció en els primers fent-ne una edició crítica, proposant-ne una traducció rítmica al català, i estudiant tant el contingut com la forma d'aquests poemes. A la introducció he situat aquesta poesia en el seu context històric, geogràfic i literari, marcat per la influència que va tenir el cercle cultural de Josep Finestres i la Universitat de Cervera en tots els col·legis de la província jesuítica d'Aragó, a la qual pertanyien Lleida —que és on probablement va compondre aquests poemes com a professor de gramàtica i retòrica (1764-1767)— i els altres col·legis per on havia passat com a estudiant abans de la seva ordenació com a sacerdot. També ofereixo totes les dades biogràfiques que he aconseguit trobar sobre l'autor, on cal destacar el periple que va començar amb motiu de l'expulsió de la Companyia de Jesús ordenada per Carles III al 1767, així com la seva intervenció en la restauració de l'orde. Després de les conclusions ofereixo també l'edició i traducció dels discursos que va escriure, així com uns annexos que contenen altres documents vinculats al nostre poeta. Finalment, a manera de complement, edito i tradueixo una mostra de poesia jesuítica llatina publicada a Lleida a començaments del segle XVIII —de caire fonamentalment panegíric— perquè hom pugui fer-se una idea de l'evolució que ha experimentat aquesta poesia.

Objectius

L'objectiu principal d'aquest estudi és destacar l'obra poètica de Miquel Dòria com a mostra de la poesia llatina que es practicava als col·legis jesuïtics de la segona meitat del segle XVIII a

l'àmbit de la província d'Aragó. D'aquesta manera també ampliem el corpus de la poesia humanística llatina d'aquest segle, que pràcticament no ha rebut l'atenció dels filòlegs.

Metodologia

Pel que fa a l'edició dels textos, he seguit el mètode tradicional de la crítica textual o ecdòtica. De totes maneres, cal aclarir que, com que es tracta de manuscrits únics (*codices unici*), no ha calgut parlar de variants manuscrites ni fer una *collatio codicum* per construir un *stemma codicum* pel mètode lachmannià, però sí hem parlat de variables perquè sovint trobem que el text hològraf ofereix diverses opcions, especialment en la part de l'*epos* que va romandre en fase d'esborrany.

Quant a la traducció, en el cas dels poemes he ofert una traducció rítmica basada en la correspondència entre síl·labes llargues o breus del llatí amb les tòniques i àtones del català; he seguit en això les pautes de Josep Bargalló (1991) per l'adaptació al català dels versos clàssics. Naturalment, en el cas dels discursos he fet una traducció en prosa, i també he traduït en prosa la part de l'*epos* que es troba en fase d'esborrany en la mesura que no ho podem considerar un text acabat.

D'altra banda, l'estudi i comentari dels textos pretén donar eines d'interpretació als diferents passatges; he buscat les fonts clàssiques, bíbliques o humanístiques de molts passatges, que he reflectit tant a les notes a peu de pàgina com als comentaris, i també he il·lustrat als comentaris —no a les notes— aquells passatges que contenen referents culturals, l'anomenat aparat de *realia* (mitologia, història, geografia...).

PRESENTACIÓ

La matinada del 3 d'abril de 1767 els pares jesuïtes del col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida van haver de deixar l'edifici on havien estat des de 1606, situat al Carrer Sant Andreu, darrere del que s'havia anomenat des de llavors Carrer Companyia¹. Amb l'edifici van haver de deixar tots els seus béns, i de manera especial els seus llibres i escrits (fins i tot els personals)². Foren expulsats pel rei Carles III i van marxar, des del port de Salou, cap a Itàlia. Aquell edifici fou cedit pel Rei a l'ajuntament, que el va habilitar com a Seminari des del 6 d'octubre de 1773 (per petició del bisbe Joaquim Sánchez Ferragudo)³, fins que el 7 de març de 1893 el bisbe Josep Meseguer Costa va col·locar la primera pedra del Seminari de Rambla d'Aragó (actual edifici del Rectorat de la Universitat de Lleida). En aquest moment l'edifici de l'antic Col·legi de la Companyia de Jesús passà un altre cop a mans municipals fins que a principis dels anys 50 del segle passat va ser enderrocat per l'ajuntament⁴. Els llibres i documents del Col·legi, que havien

¹ Sobre els orígens de la Companyia de Jesús a Lleida, vegeu els primers capítols de la monografia de Ramon Gaya Massot *Los jesuitas en la Universidad de Lérida* (1954). El capítol V s'ocupa especialment de la "Construcción del edificio del colegio" (pp. 57-66).

² "A las dos de la madrugada del día 3 de abril de 1767, cuando el vecindario se hallaba entregado al más tranquilo reposo, el juez ordinario, el gobernador, un oficial de justicia, un escribano, dos alguaciles y un piquete de infantería, sin saber ninguno de ellos excepto el juez y el gobernador, a dónde ni a qué iban, se dirigieron con el mayor sigilo a la plazuela de San Andrés donde se hallaba el colegio de los Jesuitas [...] El juez previno a todos [los jesuitas] se dispusieran a emprender la marcha la noche siguiente, advirtiéndoles que solo podrían llevar consigo, la ropa de uso particular, el breviario, chocolate y tabaco [...] Mientras los Padres arreglaban su reducido equipaje, teniendo cada uno un centinela de vista, el juez acompañado del rector procedió a la ocupación, mediante inventario de todos los libros, papeles, muebles, ropas, alhajas, caudales y cuanto existía en el convento [...] A las doce de la noche siguiente llegaron a las puertas del edificio dos coches y una calesa en los que fueron acomodados los jesuitas y sus equipajes, y media hora después salían a escape por el puente, rodeados de varios *Mosos del Batlle de Valls* y una escolta de dragones que los acompañó hasta Tarragona, en donde reunidos los de Cataluña, Valencia y Aragón, fueron embarcados en un buque del Estado y conducidos a los dominios del Papa" (PRIM 1893: 85-86). Una visió actual sobre com es va produir l'expulsió dels jesuïtes a Catalunya la trobem a l'article d'Enrique Giménez i Francisco Javier Martínez (2009).

³ L'erecció de seminaris conciliars o l'establiment de cases de pensió per l'ensenyament dels joves eren les dos finalitats que proposava la *Colección General de las Providencias hasta aquí tomadas por el Gobierno sobre el extrañamiento y ocupación de temporalidades de los regulares de la Compañía que existían en los Dominios de Su Majestad de España, Indias e Islas Filipinas, consecuencia del Real Decreto de 27 de febrero y la Pragmática-Sanción de 2 de abril de este año*, 2a part (Madrid, 1769; 33-34; aquí trobem la "Carta Circular, dirigida a los Arzobispos y Obispos, a efecto de que informen sobre el destino que consideren más útil dar a los Templos y Edificios de los Colegios que fueron de los Regulares expulsos de la Compañía; teniendo para ello presente el Capítulo VIII de la Pragmática de 2 de abril del año pasado de 1767" (MARTÍNEZ 2010: 106). Precisament a l'esmentat capítol VIII de la Pragmàtica es parla "Sobre la administración y aplicaciones equivalentes de los bienes de la Compañía en obras pías: como es dotación de Parroquias pobres, Seminarios conciliares, Casas de Misericordia, y otros fines piosos".

⁴ Ramon Gaya Massot ho va expressar amb aquestes paraules: "lastimoso y reciente derribo del edificio que fue residencia del Colegio, en la cuesta de San Andrés" (GAYA MASSOT 1954: 163). Notem que aquesta percepció és molt diferent de la que donava César Molinero al seu article "Excelente labor del Ayuntamiento en catorce años de

estat inventariats després de l'expulsió⁵, restaren allà —únicament els manuscrits perquè els impressos foren comercialitzats— fins que l'edifici va haver de ser enderrocat, moment en el qual van passar a l'Arxiu Municipal de la Paeria de Lleida, que després els dugué al dipòsit que tenia al Carrer Obradors, núm. 8, a l'antic Mercat de Santa Tereseta (instal·lat al 1962 al cantó d'on abans havia estat el Convent de Santa Teresa dels Carmelites Descalços i on s'havia ubicat la Casa de la Misericòrdia des del 5 de juny de 1836; PRIM 1893: 45). El 1981 aquest espai fou destinat a l'Aula Municipal de Teatre, institució de nova creació. Els documents que allà es trobaven foren traslladats a la seu principal de l'arxiu municipal, a l'edifici de La Paeria. Allà trobem avui un important fons de llibres manuscrits —la major part dels quals estan relacionats amb la teologia— que van pertànyer als jesuïtes del col·legi de Lleida. Entre ells hi havia un lligall que estava dins d'una carpeta de fullola folrada amb una tela policromada amb motius florals i un llaç roig per tancar-la; possiblement va quedar allà pendent d'enquadernar. Aquest lligall va restar allà i va passar a ser un objecte més de l'Aula de Teatre, susceptible de ser utilitzat com a *atrezzo* en els seus assajos i espectacles.

Al febrer de l'any 1995 vaig assistir a la celebració del Carnestoltes que va organitzar l'Aula de Teatre. Essent jo amic d'alguns dels professors i alumnes de l'aula, quan vaig mostrar el meu interès envers aquells documents —sobretot perquè vaig veure que estaven en llatí— que havien enfarinat (*sic*) per tal de donar-los un aspecte més antic (?), un dels meus amics actors, que després ha esdevingut el director de l'Aula de Teatre, l'Antonio Gómez Casas, me'ls va donar. Tan aviat com vaig arribar a casa, els vaig estar netejant per tal de llegir-los millor.

servicio a la ciudad" (*La Mañana*, 18 de juliol de 1953, pàg. 9), on fa referència a la construcció d'un "bloque de viviendas del Seminario viejo" (el Seminari Vell —com acabem de veure— havia estat a l'edifici del Col·legi de la Companyia de Jesús des que el va adquirir el bisbe de Lleida Joaquim Sánchez Ferragudo al 1773, i li fou concedit per l'ajuntament, que el custodiava des de l'expulsió dels jesuïtes al 1767; al 1893 el bisbe Josep Meseguer va traslladar el seminari a l'edifici que actualment ocupa el rectorat de la Universitat de Lleida). Aquest article fa una lloança de l'ajuntament, governat aleshores per l'alcalde Blas Mola (des de 1952; apareix retratat a la mateixa plana), tot commemorant l'aniversari de l'*alzamiento nacional*.

⁵ D'acord amb el que dictava la "Real Cédula comprensiva de la instrucción de lo que se deberá observar, para inventariar los Libros y Papeles existentes en las Casas que han sido de los Regulares de la Compañía en todos los Dominios de Su Majestad" (cap. XVII de la primera part de la *Colección General de las Providencias...*: pp. 46-51).

Llavors vaig estar fullejant-los buscant alguna data perquè volia saber de quina època eren. D'aquesta manera vaig trobar un full més gran doblegat en dos plecs. Semblava un poema: el seu títol era *Christus Natus: ecloga inter Fuscum et Marcum*, i al final duia el nom de l'autor, Michael Doria (és a dir, Miquel Dòria en llatí). Després vaig veure que hi havia un altre poema, molt més extens, que duia per títol *Epos ad Divum Aloysium*. D'aquesta manera s'obria davant meu la possibilitat de fer una recerca relacionada amb la filologia llatina.

No puc tancar aquesta presentació sense expressar el meu agraïment a les moltes persones que m'han ajudat durant tot el procés d'elaboració d'aquest treball. En primer lloc al meu amic Antonio Gómez Casas, que em va confiar el manuscrit que va servir com a punt de partida per aquest estudi. Igualment a l'Elena González, directora de l'Arxiu Municipal de Lleida, —així com la resta de personal de l'arxiu— que sempre m'han facilitat l'accés a la documentació. També a Mn. Benigne Marquès, de l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell, així com a l'Enric Moliné, que em van facilitar còpies sobre la genealogia dels Dòria. Al Dr. Melchor Bajén, que en pau descansi, director durant molts anys de l'Arxiu Capitular de Lleida i que fou l'editor de l'únic drama jesuític que sabem que fou estrenat a Lleida. Igualment a l'historiador i antic company d'estudis Josep Dòria Mitjana, que m'ha facilitat informació molt valuosa sobre els orígens del seu llinatge; també a Jesús Dòria, de Casa Salvador d'Arfa, descendent directe de la família del nostre poeta. Així mateix, els arxivers de l'Arxiu de la Companyia de Jesús a Catalunya, en primer lloc el pare Jordi Roca, que ens va deixar, i després el pare Francesc Casanovas, que han posat al meu avant tant la seva valuosa documentació com l'accés als documents digitalitzats de l'ARSI. També dec el meu agraïment al pare Mauro Brunello, secretari de l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesús, per haver-me facilitat la necrològica del nostre poeta. Des de l'Archivo Jesuítico de la Provincia de Castilla (a Alcalá de Henares) vaig rebre l'esmerada atenció del pare Amancio Arnaiz. També he d'expressar la meua gratitud al personal dels arxius que he consultat: del Santuari de Loyola, de l'Archivo General de

Simancas, del l'Archivo de la Corona de Aragón, de l'Arxiu General del Regne de València. I el mateix he de dir del personal de les biblioteques: la de l'Institut d'Estudis Ilerdencs en primer terme, de la Universitat de Lleida després, i igualment de la Pública de Lleida, la Biblioteca de Catalunya, de la Universitat de Barcelona, etc.

Igualment he d'agrair l'atenció de diversos professors i especialistes que m'han recolzat de diferents maneres en la meua recerca. El meu director de tesi, Matías López, per haver-me animat a convertir en un estudi més ambiciós el que inicialment no semblava més que una anecdòtica troballa. També al meu professor Josep Maria Sala Valldaura, de la Universitat de Lleida, que me facilità contactes i bibliografia sobre el segle XVIII. Al Ramon Sistac, de la mateixa universitat, per encabir els meus estudis sobre poesia llatina de ponent en el marc del grup de recerca que dirigeix, l'Oficina de Llengua i Literatura de Ponent i el Pirineu. També al meu professor de la Universitat de Barcelona Josep Closa, que en pau descansi, el qual va posar la seva erudició al meu servei pel que fa a estudis humanístics. Igualment al professor Ignacio Javier García Armendáriz, que va confiar en aquest treball dirigint-me la recerca per tal d'obtenir el Diploma d'Estudis Avançats. Així mateix he d'agrair al professor Antonio Mestre, catedràtic d'història moderna de la Universitat de València, que em facilità documentació sobre el jesuïta valencià Geroni Julián i Gregori Mayans (i de retruc al professor Roberto Fernández, actual rector de la UdL, per facilitar-me'n el contacte). De la mateixa manera, la professora Inmaculada Fernández Arrillaga, de la Universitat d'Alacant, em facilità més dades sobre Miquel Dòria a través de la seva coneixença dels jesuïtes expulsats.

He d'afegir, finalment, els meus amics i familiar que s'han interessat pel progrés de la meua recerca: de manera especial les meves amigues Maite i Arantxa, però també el meu cosí Antonio Jiménez. Faig extensible aquest agraïment a la resta d'amics, familiars i companys d'estudi i de feina, que han escoltat amb paciència les meves entusiastes explicacions sobre aquesta recerca.

INTRODUCCIÓ

Descripció i contingut del còdex

El lligall on van aparèixer els dos poemes està format per catorze opuscles (quinze si hi comptem l'ègloga) de dimensions diverses formant un total de 302 pàgines. El seu contingut permet dir que són una mena d'apunts de teologia (llevat dels dos poemes). Paleogràficament podem dir que el conjunt dels escrits provenen d'una mateixa mà que podríem identificar com la ploma de Miquel Dòria, que és qui signa l'ègloga.

Presento a continuació el contingut del lligall, a manera d'índex, ordenat per opuscles tot seguint l'ordre d'aparició dins del lligall:

Opuscle 1 (42 pàgines):

Prooemium⁶

Disputatio Prima: De Anima Vniversim.

Sectio Prima: Quid et quotuplex sit anima ubi etiam⁷ quid sit vita.

Sectio Secunda: Aliquot De Anima Vniversim.

Sectio Tertia: Quas partes animalis informet anima⁸.

Disputatio Secunda: De Anima Rationali.

Sectio Prima: Quae⁹ fides docet De Anima Rationali.

⁶ Aquest opuscle comença amb el proemi perquè hi manca el primer full, on aniria el títol del *Liber Primus* i no sabem si també el del conjunt de l'obra a la qual pertanyien aquest primer llibre i el segon, que comença dins d'aquest mateix opuscle. El proemi inicial comença amb una referència al primer llibre de les *Disputacions Tusculanes* de Ciceró: *teste Tulio liber primus Tusculanarum*. Per tant, comença amb una cita d'autoritat. És lògic que aquest llibre prengui aquesta obra com a autoritat perquè tracta en bona mesura sobre l'ànima i de manera especial de la seva immortalitat. A més a més, és interessant que es faci referència a aquest tractat ciceronià perquè pot haver influït en la manera d'estructurar aquesta i altres obres dels jesuïtes, que presenten els diferents llibres dividits en *disputationes*.

⁷ La transcripció que ofereixo segueix l'original però intento ajustar-la a la correcció del llatí clàssic. De vegades trobem errors de l'autor, que esmeno afegint en cursiva les lletres que hi manquen o col·locant entre claudàtors les que hi sobren. De vegades no es tracta d'un error de l'autor sinó d'una convenció gràfica de l'època (pensem que el que estic transcrivint no és llatí clàssic sinó llatí humanístic) com és l'ús de la lletra *e* per a representar els diftongs llatins *æ* i *œ*, tot i que no ho fa de manera sistemàtica.

⁸ La paraula *anima* porta al manuscrit una *-m* final d'acusatiu que el mateix autor ha ratllat.

Sectio Secunda: Quae docet philosophia De Anima Rationali.

Sectio Tertia: De Appetitu innato animae rationalis ad corpus.

Sectio Quarta: Solvuntur argumenta.

Disputatio Tertia: De Anima Brutorum.

Sectio Prima: An Animae Brutorum sint Divisibiles.

Sectio Secunda: An Partes Integrales Brutorum Animae sint <H>Et[h]erogeneae¹⁰.

LIBER SECUNDUS: De potentiis animae.

Prooemium

Disputatio Prima: De Potentiis Animae Vniversim.

Sectio Vnica: Quaeruntur aliqua de potentiis animae universim.

Disputatio Secunda: De Potentiis Animae Speciatim.

Sectio Prima: De Potentiis Spiritualibus Animae Speciatim.

Sectio Secunda: De Voluntate.

Sectio Tertia: De Potentiis Animae Materialibus speciatim.

Sectio Quarta: De fantasia et De appetitu.

Sectio Quinta: De visu, auditu, odoratu, gustu et tactu.

Opuscle 2 (16 pàgines)¹¹:

Codex 1: Tractatus Scholasticus Theologicus in *Libro Primo De Theologiae*. De ineffabili

Trinitatis Mystério. Auctore Reverendo Patre Joan Josepho Tris Societate Jesu Cæsaraugustani

Theologiae Vespertino Professore. Die 19 Octobris anno 1738.

Prooemium

⁹ Amb una *a* en cursiva recunstrueixo el diftong *æ* del llatí clàssic quan el trobem monoftongat com a *e* en llatí humanístic.

¹⁰ Empro els claudàtors per eliminar lletres o paraules que han estat afegites per error gramatical o ortogràfica. Reservo la cursiva per resoldre abreviatures, i els parèntesis angulars < > són per afegir lletres o paraules que hi falten d'acord amb la gramàtica o l'ortografia o bé han estat conjecturades d'acord amb el context.

¹¹ Aquest opuscle es va desprendre de la resta i el meu amic me'l va donar un parell d'anys després de la resta del lligall (calculo que al 1997, ja que aquest nou document va justificar l'afegitó d'un *post scriptum* a l'article sobre l'ègloga de Miquel Dòria que va sortir publicat al 1998 a *Cuadernos de Filología Clásica: Estudios Latinos*; cf.

Disputatio 1^a: Proponit, et cum nomine natali componit *Mysterium* Trinitatis.

Sectio 1^a (§§ 1-8): Termini in toto Tractatu frequentiores.

Sectio 2^a (§§ 9-18): *Mysterii* veritatis proponit, et probatur.

Sectio 3^a (§§ 19-35): Veritas Catholica defendit ab Hæreticis.

Sectio 4^a (§§ 36-57¹²): Componitur cum nomine Natali *Mysterium*.

Opuscle 3 (20 pàgines):

Codex 2: (continuació de la *Sectio 4^a*, §§ 57-62).

Disputatio 2^a (§ 63): De Cognoscibilitate *Mysterii* Trinitatis.

Sectio 1^a (§§ 64-72): An Trinitatis possit evidentem cogni ante Revelationem.

Sectio 2^a (§§ 73-86): *Cognitionem* vindicat ab oppositis.

Sectio 3^a (§§ 87-100): Reliqua dissolvit angusta.

Sectio 4^a (§§ 101-119): De cognitione indubitabili ante Revelationem.

Sectio 5^a (§§ 120-123): De cognitione Trinitatis post Revelationem.

Opuscle 4 (20 pàgines):

Codex 3: (continuació de la *Sectio 5^a*, §§ 124-131).

Sectio 6^a (§§ 132-137): Quæstiones absolvit.

Disputatio 3^a (§ 138): De Distinctione inter Naturam et *Religiones*.

Sectio 1^a (§§ 139-151): Nonnullæ referuntur et refellunt *Sententiæ*.

Sectio 2^a (§§ 152-165): Quid de Distinctione Scotica.

Sectio 3^a (§§ 166-175): Audiuntur Scotistæ.

Sectio 4^a (§§ 176-191): De *Distinctione* Virtuali Maxima.

Disputatio 4^a (§ 192): De Distinctione reali in Tertio.

Sectio 1^a: Quæstionis Sensus et *Sententiæ*¹³.

Bibliografia). L'he posat aquí, com a opuscle 2, perquè ve com a *codex 1* d'una obra diferent de la que correspon a l'opuscle 1 i té la seva continuació als que vénen com a *codices 2* i *3*, que corresponen aquí als opuscles 3 i 4.

¹² El còdex 1 arriba fins a la meitat del paràgraf 57. La resta d'aquest paràgraf i la continuació de la Quarta Secció fins al seu últim paràgraf (§ 62) es troben al còdex 2 (el que jo he anomenat opuscle 3).

Opuscle 5 (40 pàgines):

Sectio 3^{a14}: Quomodo explicanda sint impedimenta ut disputatio valeat.

Pars 2^a: De Sponsalibus ubi multa de matrimonio.

Disputatio 1^a: Circa naturam et conditiones Sponsalium.

Sectio 1^a: Quid Sponsalia et quæ ad illa libertas.

Opuscle 6 (16 pàgines)¹⁵:

LIBER SECUNDUS: De Prooemialibus Logicæ

Prooemium

Disputatio 1^a: De dis[tin]tione reali.

Sectio 1^a (§§ 1-6 i 13¹⁶): Dicendorum fundamenta jaciuntur.

Sectio 4^a (§ 13)¹⁷ De conceptibus pure objectivis.

[colofó amb el títol, l'autor i la data]: Obiit Liber Primus Logicæ III Nonas Martias (*signum*: VTOR) Praesbître Hieronimo Juliano Philosophiæ Lectore erga Vos quam pio Anno...1759.

Opuscle 7 (20 pàgines):

§§ 5-16¹⁸ de la *Sectio 1^a*

Sectio 2^a (§§ 17-27): An actus versantes circa finem constituent Divinam Providentiam?

Sectio 3^a (§§ 28-34): De Multiplicitate Divinæ Providentiæ.

Sectio 4^a (§§ 35-47): De Attributis Divinæ Providentiæ.

Disputatio 2^a: De Divina Providentia quoad actus Intellectus.

Sectio 1^a (§§ 48-54): Imperium intellectuale a Divina Providentia excluditur.

¹³ L'obra del jesuïta saragossà Juan José Tris que ocupa els tres *codices* que aquí hem classificat com a opuscles 2, 3 i 4 és interrompuda a la primera línia d'aquesta primera secció de la quarta *disputatio*.

¹⁴ Aquesta secció comença al final de la primera pàgina, i per tant la resta de text que hi trobem pertany a la segona secció que hem perdut.

¹⁵ Dins d'aquest opuscle és on vaig trobar el full plegat amb l'ègloga de Miquel Dòria.

¹⁶ Cada paràgraf correspon a un *fundamentum*, excepte els *fundamenta* 3r i 4t, que pertanyen tots dos al paràgraf 3. Després trobem el text sense dividir fins al final, on s'assenyala un paràgraf numerat com a 13, tot i que la secció següent, numerada com a 4a, també va encapçalada d'un número 13 que sembla indicar el paràgraf.

¹⁷ Dins d'aquesta secció trobem una divisió en *argumenta*, en total n'hi ha cinc, tot i que són arguments per a justificar una resposta que s'ha donat a una pregunta inicial.

¹⁸ Aquest opuscle comença amb el final del paràgraf 4. No sabem on començava aquesta primera secció de la *Disputatio Prima*.

Sectio Secunda (§§ 55-56¹⁹): An a Divina Providentia excludatur Scientia Visionis Libera?

Opuscle 8 (24 pàgines):

§§ 60-65²⁰ de la *Sectio 2^a*

Sectio 3^a (§§ 66-81): An a Divina Providentia excludatur etiam scientia simplicis Intelligentiæ?

Sectio 4^a (§§ 82-96): An Providentia Moralis constituatur per scientiam Mediam.

Sectio 5^a (§§ 97-108): Occurrit gravioribus obiectionibus.

Sectio 6^a (§§ 109-126²¹): Procedentia Scientiæ Mediæ statuitur Necessaria.

Opuscle 9 (36 pàgines)²²:

[títol]: Opusculum: De Mynistro Sacramenti Pœnitentiæ Praemonitio.

Sectio unica (§§ 1-10²³): Scientia Requisite ad idoneitatem Mynistri hujus Sacri.

§§ 61-63²⁴ de la *Sectio 2^a* [De *circumstantia* quid circa 1um et 2um Decalogi præceptum]²⁵.

Sectio 3^a (§§ 70-94): De eadem *circumstantia* quid circa 3um, 4um et 5um Decalogi præceptum.

Sectio *Ultima* (§§ 95-126): Circa 6um, 7um, 8um, 9um et 10um Decalogi præceptum²⁶.

Opuscle 10 (20 pàgines)²⁷:

¹⁹ El paràgraf 56 apareix al final de l'última pàgina amb el número, però hem de pensar que estaria escrit a la primera pàgina de l'opuscle següent, del qual sembla que falta el primer full (amb els paràgrafs 56, 57, 58 i 59, tot i que el final d'aquest últim sí el trobem a la primera pàgina de l'opuscle 8 que s'ha conservat).

²⁰ Aquest opuscle comença amb el final del paràgraf 59. Queden encara restes marginals del primer full (on anirien els paràgrafs 56-59), que s'ha perdut. Al marge superior dret llegim l'abreviatura *C.2. P. F.* que podem interpretar com a *codex 2* del Pare Fuentes, que relaciono amb Antonio Las Fuentes, professor del Col·legi de Lleida en temps de Miquel Dòria (1765-1767) que ens deixà altres documents que s'han conservat a l'Arxiu Municipal de Lleida (cf. n. 77).

²¹ De l'últim paràgraf només en queden les dues primeres línies; la resta estaria en un altre quadernet que no ens ha arribat.

²² Aquest opuscle comença amb les dues primeres pàgines en blanc. Cal aclarir també que de les pàgines 7-14 (i fulls) només ens ha arribat la part de baix perquè han estat esgarrades. També està esgarrat per l'angle superior esquerre, amb la pèrdua de text que això comporta tot al llarg de l'opuscle.

²³ Les pàgines 3-6 porten uns números marginals que indiquen els paràgrafs (3, 6, 9, 10). Després comencen els fulls esgarrats, on hem de suposar que hi havia la segona secció.

²⁴ Els paràgrafs 11-60 hem d'entendre que corresponen als quatre fulls esgarrats, en la resta dels quals que ens ha arribat no trobem cap número de paràgraf. El final del 60 sí el trobem al principi de la pàgina on trobem el 61.

²⁵ Conjecturo el títol de la segona secció perquè és fàcilment deduïble a partir dels que tenen les dues següents.

²⁶ Les quatre últimes pàgines no porten numerats els paràgrafs. I a l'última pàgina trobem el que sembla un resum de tot l'opuscle referent als deu manaments: *Brevis noticia Facultatum*.

Sectio 3^a: De Numero et Ordine Angelorum²⁸.

Sectio 5^a: Quæstiones affines.

Disputatio 2^a: De Intellectu Angelorum.

Sectio 1^a: Quæ species requirantur in Angelo ad cognoscendum.

Sectio 2^a: Quæ aliæ circa species Angelorum.

Sectio 3^a: De obiecto cognitionis.

Sectio 4^a: An, et quomodo Angelus cognoscat futura.

Sectio 5^a: An, et quomodo Angelus cognoscat cordis arcana.

Sectio 6^a: De modo cognitionis angelicæ.

Sectio 7^a: De loquutione Angelorum Sententiæ referunt et nostra probatur.

Sectio 8^a: Solvuntur Obiectiones.

Sectio 3^{a29}: Assignat, et propugnat modum componendi libertatem Christi cum præcepta ad mortem.

Sectio 4^a: Solvit *acuta acidia*³⁰

Disputatio ultima: De Merito Christi Domini.

Sectio 1^a: An merita Christi sint valoris simpliciter infiniti?

Sectio 2^a:³¹

Tractatus theologicus de Angeli[i]s

Pars prior: De Angelo secundum naturalia considerato.

Disputatio prima: De Angelorum Natura, et Proprietatibus.

Sectio 1^a: Nomen, Existentia, et Productio Angelorum.

Sectio 2^a: Quidditas Angelorum.

²⁷ Les pàgines d'aquest opuscle tenen la grandària d'un foli, a diferència de la resta (excepte l'opuscle 11), que són quartilles.

²⁸ La primera pàgina de l'opuscle comença amb el final de la secció anterior.

²⁹ Un error sembla haver induït a l'autor a numerar aquesta secció com a tercera i la següent com a quarta, tenint en compte que van després de la vuitena.

³⁰ Aquestes dues paraules són fruit de la conjectura perquè no es llegeixen bé.

³¹ Aquesta secció ha restat sense títol.

Opuscle 11 (4 pàgines)³²:

Sectio 4^a: De Societate.³³

Sectio 5^a: De Locatione, Deductione, et Deposito.

Sectio 6^a: De Emphyteusi, Feudo et Fidei fussione.

Sectio 7^a: Pertingit Aliqua, et tractui fini imponit.

Opuscle 12 (16 pàgines):

[poema] Epos ad Divum Aloysium³⁴.

Opuscle 13 (24 pàgines):

§§ 291-298 de la *Sectio 9^a*.

Sectio 10^a (§§ 299-303): Reliqua argumenta pro Thomistica *philosophia Præmonitione*.

Appendix ad philosophiam Præmonitionem. De terminatione quo ad individuum (§§ 304-315).

Disputatio ultima: De reliquis causarum generibus.

Sectio 1^a (§§ 316-325): De casu, fortuna, et fato.

LIBER 3us: De motu, actione, et infinito.

Disputatio 1^a: De motu.

Sectio 1^a (§§ 1-8): De essentia, speciebus, et caritate motus.

Sectio 2^a (§§ 9-14): De motu locali, et quiete corporum, ejusque principiis.

Sectio 3^a (§§ 15-19): De variis speciebus motus localis, et regulis *communicationis* ejusdem.

Opuscle 14 (12 pàgines)³⁵:

§§ 54-58

[epígraf esgarrat al qual només podem llegir:] ...de A ... potentur.

³² Es tracta d'un únic full que forma dos folis. Està plegat per la meitat i s'ha esgarrat la meitat de baix, de la qual només se n'ha conservat una molt petita part.

³³ La primera pàgina comença amb el que entenem que seria el final de la tercera secció.

³⁴ Les dades concretes sobre aquest poema es donaran quan l'estudiem en particular.

[epígraf esgarrat, potser de la *Sectio 1^a*, al qual només llegim:] ...isgunt ... ma

Sectio 2^a: Alias solvit objectiones.

Sectio 3^a: Quæ nam distinctio potentias inter admitenda sit?

Autors

Tots aquests documents ens permeten reconèixer dos jesuïtes (a banda de Miquel Dòria, que centrarà l'atenció d'aquest estudi):

- 1) Els opuscles 2, 3 i 4 semblen obra de Juan José Tris (Calatayud 1699-Saragossa 1749), que va ensenyar humanitats, teologia i retòrica als col·legis de Calatayud i Saragossa, filosofia al Col·legi de Montsió (Palma de Mallorca); fou missioner, qualificador del Sant Ofici i superior de la Residencia del Padre Eterno a Saragossa, a més de rector del Col·legi d'Osca. Només va publicar un llibre: *Tratado breve de la Devoción a la Virgen Nuestra Señora y a su castísimo Esposo el Patriarca San Joseph* (Saragossa, 1744). El text que va copiar Miquel Dòria, dividit en tres *codices*, hem vist que porta per títol *Tractatus Scholasticus Theologicus in Libro primo De Theologiæ De ineffabili Trinitatis Misterio* (porta data del 19 d'octubre de 1738 i l'autor signa en qualitat de professor vespertí de Teologia del Col·legi de Saragossa). No hem de confondre aquest text amb un altre manuscrit de Juan José Tris titulat *Tractatus Theologicus Scholasticus de Divina Providentia* (any 1737; 148 folis), conservat a la biblioteca de la Universitat de Saragossa (Ms. 281).
- 2) L'opuscle 6, titulat *Liber secundus: de prooemialibus Logicæ*, acaba amb un colofó que l'atribueix a un tal Jeroni Julià: *obiit Liber Is Logicæ III Nonas Martias* (signum: VTOR) *Praesbitre Hieronimo Juliano Philosophiæ Lectore erga Vos quam pio Anno...1759*. Coneixem molt bé un jesuïta que es deia Jeroni Julià (València 1660-1736), que va

³⁵ Els quatre primers fulls estan esgarrats per dalt (els dos primers del tot, i els dos següents només per la banda esquerra).

escriure moltes obres³⁶ i va ser mestre de Gregori Mayans, amb qui va mantenir correspondència entre 1720 i 1722. Tot i això, veiem que ja havia mort l'any 1759 que ens dóna el colofó. Per tant, l'autor que aquí està copiant Miquel Dòria ha de ser un altre jesuïta, de nom idèntic, que va ser professor de teologia del col·legi de Terol, nascut a l'octubre de 1730 i que va ingressar a la Companyia de Jesús a l'agost de 1746, segons hem trobat al *Catalogus personarum et officiorum provinciae Aragoniae Societatis Jesu* (Barcelona 1765; pàgines 40 i 66)³⁷, i al moment de l'expulsió consta com a pertanyent al col·legi de Saragossa (FERRER 1996: 145)³⁸; entre 1754 i 1757 estudià Teologia a Saragossa, de 1758 a 1761 féu de professor al Col·legi de Tarazona (de Gramàtica a 1r i 2n al 1758, de Lògica al 1759 [any que trobem al colofó del nostre manuscrit, que correspon precisament a un manual de Lògica], i de Filosofia entre 1760 i 1761), al 1762 féu la tercera probació a la Casa Professa de València, i des d'aquell mateix 1762 fins a 1766 fou al Col·legi de Terol (com a professor de Filosofia fins al 1764, de Teologia al

³⁶ En coneixem disset títols que recullen els repertoris bibliogràfics de Vicente Ximeno (1749), Hervás y Panduro (1793), Antonio Palau (1977) i Francisco Aguilar Piñal (2001).

³⁷ Només he trobat tres exemplars d'aquest catàleg de jesuïtes. Un es troba a la biblioteca universitària de Saragossa i va ser donat per l'arxiver Vicente Lissa y Las Balsas l'any 1831, segons consta al segell imprès que trobem a l'interior de la tapa. Un altre l'he trobat a l'Arxiu de la Companyia de Jesús de la Província de Castella (a Alcalá de Henares) enquadernat juntament amb les edicions dels anys 1763 i 1764. I el tercer està a l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús a Catalunya, enquadernat amb la resta d'edicions (des de 1754 fins a 1766; són dos volums: I [1754-1761; falten les edicions de 1755 i 1757] i II [1762-1766]). En aquest sentit, cal aclarir que el repertori de Palau dóna notícia de diverses edicions d'aquest catàleg (Barcelona 1754, València 1755, Barcelona 1756, València 1757, Saragossa 1762, Barcelona 1763, Saragossa 1764, Barcelona 1765 [que és la nostra] i Saragossa 1766; es deixa les dels anys 1758, 1759, 1760, 1761 i una segona edició barcelonina de la de 1762, incloses totes elles als dos volums conservats a l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús a Catalunya), però tot sembla indicar que la majoria dels exemplars existents van desaparèixer perquè s'empraren per tal de controlar els jesuïtes en el moment de l'expulsió, segons podem deduir del testimoni del pare Blas Larraz a la seva crònica sobre l'expulsió dels jesuïtes de la província d'Aragó: *Interea Patres e vehiculis descendentes paullisper subsistebant; neque intro progrediebantur, donec per scribam singulatim evocarentur, recitatis nominibus eo ex libello, quem cuiusque turmae ductor scriptum tradebat* (BENÍTEZ RIERA 2006: 28; comentari I, cap. 11).

³⁸ Sovint faré referències als catàlegs de jesuïtes expulsats que José Antonio Ferrer Benimeli recull al segon volum del seu estudi *La expulsión y extinción de los jesuitas según la correspondencia diplomática francesa* (1996: 143-191), corresponents als apèndixs que van del 3 al 9. Aquests catàlegs també es poden trobar al seu treball més recent *De la expulsión de los jesuitas a la extinción de la Compañía de Jesús: Parte I (1766-1770)* (FERRER BENIMELI 2000: 150-290), que també es pot consultar a la xarxa, però jo cito per la font més antiga, ja que la que publicà a l'any 2000 en CD-Rom i disponible a Internet disposa d'un utilíssim cercador que permet localitzar fàcilment els noms que ens interessin.

1765, i com a missioner al 1766)³⁹. Veiem, per tant, que el manuscrit que tenim segurament correspon als apunts de Lògica corresponents a l'assignatura que aquell mateix curs 1758-1759 va impartir a Tarazona.

³⁹ Extrec aquestes dades de les edicions corresponents del *Catalogus personarum et officiorum provinciæ Aragoniæ Societatis Jesu*. Els anys fan referència al curs que acaba (per exemple, 1754 fa referència al curs 1753-1754), que és l'any corresponent de cada edició.

El fons documental del Col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida:

A la seu principal de l'arxiu municipal de Lleida, que es troba a la Paeria, hi ha un fons documental anomenat "Companyia de Jesús" on podem trobar els llibres manuscrits que es van salvar de l'enderrocament de l'edifici del col·legi dels jesuïtes de Lleida. Tot i que quan vaig començar a consultar aquest fons els documents es trobaven en un armari que hi ha a la sala de consulta, recentment han estat guardats en cinc capsas⁴⁰, de les quals la 1, la 2 i la 5 porten un epígraf que diu "Companyia de Jesús" (i com a data genèrica s'hi assenyala "segle XVIII"), i les capsas 3 i 4 inclouen documents que es trobaven al dipòsit de l'arxiu i només els he pogut consultar arran d'haver estat ficats en aquestes capsas —que tenen com a epígraf "Teologia" (sense indicació de la data)— i d'haver estat informat de la seva existència, cosa que s'ha produït arran d'una inundació accidental de l'arxiu que es va produir durant l'estiu de l'any 2013; jo vaig ser informat de l'existència d'aquest fons al Nadal i el vaig buidar durant la Setmana Santa del 2014. He d'aclarir que aquestes dues capsas (la 3 i la 4) contenen una documentació bastant valuosa per aquest treball. D'aquests documents, n'he aprofitat els que tenien directament a veure amb Miquel Dòria (concretament són els que anomenaré Discursos II de Miquel Dòria, una carta adreçada a Miquel Dòria que inclou un sermó eucarístic escrit per ell mateix a banda d'una anotació de caràcter més autobiogràfic), però he hagut de deixar de banda altres textos que hauria estat interessant d'analitzar perquè són composicions poètiques de l'època i l'entorn geogràfic que aquí ens interessa, tot i que els dos autors que coneixem (els altres són anònims) no eren de la província de Lleida i no em consta⁴¹ que passessin pel col·legi jesuític de Lleida. Ofereixo a continuació la llista de llibres que ara estan registrats a l'arxiu, que

⁴⁰ En consulta realitzada a l'agost del 2015 s'ha format una sisena capsa que inclou documentació nova, que indicaré al lloc escaient, i altres documents que abans es trobaven a la capsa 5 (també ho aclariré en nota).

⁴¹ Havent consultat els catàlegs dels membres de la Companyia de Jesús corresponents a la província jesuítica d'Aragó (que —recordem'ho— correspon a l'antiga Corona d'Aragó), que foren editats des de l'any 1754 fins al 1766 i he pogut consultar a l'Arxiu de la Companyia de Jesús a Catalunya, des d'on també he pogut consultar en xarxa els catàlegs trienals (des de l'any 1740) corresponents a la mateixa província que es conserven a l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesús.

són els que ara es troben a les capsas 1 i 2; són una vintena llarga de títols (al final indico la capsa on es troben i el número de registre):

1) *Cursus Philosophicus Aristotelicus Scolasticis Adsertationibus Conspicuus*, de Narcís Riera⁴² (1732) [capsa 1, Reg. 1]. Està enquadrat amb un altre llibre que no sabem si s'ha de relacionar amb el mateix autor:

1') *Scholasticæ Disputationes in Philosophiam Realem sive Logicam* (folis 48-115).

2) *Prolegomena Bib[b]liaca*⁴³. *Caput De versionibus Sacræ Scripturæ* (sense any; 164 folis), que consta de diverses parts: els folis 1-87 pertanyen a Josep Posas⁴⁴, del 98 al 114 són de Narcís Riera; entre els folis 122 i 141 trobem una *Appendix ad Tractatus de Incarnatione* (sense autor) i entre el 142 i el 155 tenim una obra sense títol formada per un breu proemi i tres *sectiones*, i ve atribuïda al Pare Arxó⁴⁵ (els fulls dels intervals i els del final estan en blanc).

[capsa 1, Reg. 2]

⁴² El jesuïta Narcís Riera i Miró havia publicat un llibre titulat *Felizes Navegantes del Mar de la Gracia. Por admitidos en la Congregación de María Santísima en el Colegio de la Cía. de Jesús de Génova* (Gènova 1730). Havia nascut a La Bisbal (Girona) al novembre de 1700 i va morir a Còrsega el 12 d'agost de 1767, poc després de l'expulsió (FERRER BENIMELI 1996: 59); va ingressar a la Companyia de Jesús el 16 d'octubre de 1718 i al 1753 estava al Col·legi de Girona, però abans havia estat rector del Col·legi d'Urgell (ARSI, *Catalogus I Provinciæ Aragoniæ*, any 1753, fol. 230v). Va traduir del francès al castellà l'obra del pare Claude Buffier (S.I.) *Nuevos elementos de la historia universal, sagrada y profana, de la esphera y geographía, con un breve compendio de historia de España y de Francia* (Barcelona, 1758). També signa (juntament amb Francesc Martí i de Carreras i Ignasi Ferrer i Roig) un imprès de dos fulls titulat *Jurídica manifest dels solidos y incontratables motius que protegian la Curia y Tribunal ecclesiastich del present Bisbat de Gerona* (Girona, 21 de juny de 1766). Igualment va escriure un llibre que ens ha arribat manuscrit amb el títol *Tractatus theologicus scholastico-moralis de remissione peccatorum, seu de iustificatione et merito* (1742; 69 fulls), conservat a la Biblioteca Pública de Palma de Mallorca.

⁴³ Aquest títol és conegut sobretot per l'obra del jesuïta francès Nicolau Serari (1555-1609): *Prolegomena bibliaca et commentaria in omnes epistolas canonicas* (Magúncia 1612; París 1704).

⁴⁴ Joseph Posas era sacerdot del Col·legi de Barcelona en el moment de l'expulsió (FERRER BENIMELI 1996: 143); havia nascut a Barcelona el 5 de setembre de 1711 i ingressat a la Companyia de Jesús el 6 de setembre de 1726, i al 1753 ja feia de professor de teologia al col·legi de la capital catalana (ARSI, *Catalogus I Provinciæ Aragoniæ*, any 1753, fol. 220r).

⁴⁵ És possible que haguem d'identificar aquest Pare Arxó amb el jesuïta José Raimundo Arxó, cronista nascut a Benasc (1659-1711), destinat a les missions del Japó (1683), que catequitzà aquell país (no sabem si això es pot connectar amb el discurs de Miquel Dòria dedicat als màrtirs del Japó) a banda de tres províncies xineses i part d'Indo-Xina; en tornar a Europa fou procurador de la Companyia a Roma, i en tornar a Espanya va morir d'una atac d'hipocondria. És autor de les següents obres: *Disposición del alma para recibir el magisterio de Cristo, Doce motivos diferentes para mover el alma a esperar en Dios el auxilio divino en las tribulaciones* i *Propósitos propios de un religioso dedicado a Dios*, a banda de diverses *Colecciones de papeles y opúsculos* (*Enciclopedia Espasa*: s.v. Arxó); existeix una obra monogràfica sobre aquest capellà que va escriure Pablo Inglés: *Noticia de la vida y virtudes del P. Joseph Raimundo Arxó, S.I., 1659-1711* (ed. Facsímil amb introito de Vicenta Martínez Morellà; Alacant, Caja de Ahorros Provincial, 1975). Més complicat seria relacionar-lo amb Francisco Arjó España, autor d'un *Manifiesto Legal y Canónico en defensa de la jurisdicción eclesiástica* (Villafranca del Vierzo, 1741; PALAU: s.v. Arjó), però el més probable és que es tracti del pare Ignacio Arjó, autor d'un *Sermon que pronunció...*

- 3) *Aristoteles Expositus ad Mentem D...us Angelici et Eximii juxta communem Societatis Jesu Doctrinam*, de Valentí Prats⁴⁶ (1733; 138 folis⁴⁷). [capsa 1, Reg. 3]
- 4) *Disputationes in Universam Aristotelis Logicam*, de Valentí Prats (1734). [capsa 1, Reg. 4]
- 5) *Disputationes Scholasticæ in Universam Aristotelis Physicam*, de Valentí Prats (1735; 273 folis). [capsa 1, Reg. 5]
- 6) *Disputationes Scholasticæ in universam Aristotelis Metaphysicam*⁴⁸ (Urgell, 1736; folis 1-77) [capsa 1, Reg. 6]. Aquest volum inclou dues obres més:
- 6') *Disputationes scholasticæ in tres Aristotelis libros De Anima* (folis 82-143).
- 6'') *Tractatus scholasticus de Concretis et Abstractis* (folis 150-155).
- 7) *Metaphysica Peripatetica Principiis Scholæ Jesuiticæ auctæ*, de Pere Ferrusola (1740)⁴⁹ [capsa 1, Reg. 7]. Aquest llibre acaba amb un poema en castellà titulat *Duelo épico en alabanza* (folis 81-86).

(inclòs al volum de les *Festivas demostraciones que al Beato Simón de Rojas* [o *Roxas*, segons consta al registre corresponent d'aquesta obra col·lectiva], *del Orden de la SS. Trinidad Redención de Cautivos de PP. Calzados, Provincial de la Provincia de Castilla y Fundador de la Real Congregación del Ave María, hizo el Convento del dicho Orden de la Ciudad de Barcelona, en los días XVIII, XIX, XX y XXI de octubre de este año de 1766*, Barcelona, 1766, pp. 22-39; AGUILAR PIÑAL: s.v. Arjó). Aquest últim era jesuïta segons s'indica a l'índex d'Herrero Salgado (1971: índex, s.v. Arjó), que al registre corresponent (núm. 2858) dóna referència d'aquest sermó, titulat *Sermon que en 20 de octubre de 1766 predicó el Rvdo. P. Ignacio Arjó*. A més a més, sabem que va néixer al gener de 1706, ingressà a la Companyia de Jesús al desembre de 1722 (*Catalogus personarum.. 1765*: 56) i va morir a Còrsega el 5 de maig de 1770, després de l'expulsió (FERRER BENIMELI 1996: 150); segons el *Catalogus I Provinciae Aragoniæ* corresponent a l'any 1753 de l'ARSI (fol. 220r), hauria nascut a Arties l'1 de febrer, i aquell any es trobava al Col·legi de Barcelona, on feia de professor de teologia. El contingut dels textos que porten el seu nom (de temàtica teològica) ens decanten per aquesta darrera opció.

⁴⁶ Valentí Prats va morir a la Companyia de Jesús el 5 de maig de 1738 al col·legi de Lleida (FEJÉR 1985-1990: 168).

⁴⁷ En realitat són 137 i es tracta d'una obra incompleta (acaba a la *sectio 3^a* de la *Disputatio Unica* del *Liber III*, concretament al §19, numerat per l'autor; no té continuïtat en una altra obra de 91 folis a la que li falta el començament i que comença precisament amb el final de la *sectio 3^a* perquè aquesta pertany a una *Disputatio 2^a*, donat que la *Disp. 3^a* comença al foli 15); el full numerat per l'arxiu com a 138 és un full més gran plegat on trobem un text esquemàtic titulat *Paradigma Prædicabilium*.

⁴⁸ Comparem aquest títol amb el d'un manuscrit conservat a la biblioteca del Palau de Peralada amb el títol *Disputationes Scholasticæ ad universam Aristotelis metaphysicam* (en 104 folis, del segle XVIII; reg. 36.851), classificat com a "apunts de la Universitat de Cervera" (PADROSA 1999: 333-334). Veiem que només es distingeixen per la preposició (*in* o *ad*); més enllà de l'extensió d'ambdós volums, no es deu tractar de la mateixa obra perquè l'*incipit* i l'*explicit* no hi tenen res a veure. Els "apunts de la Universitat de Cervera" comencen: "Metaphysica grece idem est ac latine scientia transnaturalis...", en canvi el de l'arxiu de Lleida comença amb un proemi que diu "Aggredimur metaphysicam de cuius excellentia vide...". I l'*explicit* també és prou diferent. El manuscrit del Palau de Peralada acaba: "...et ceterorum ecclesiæ dominorum", en canvi el de Lleida acaba: "...si plura scire velis de metaphysica quam occludimus de mare Dei gloriam, eusque Matris, absque labe conceptæ die 1 Februerii 1736".

⁴⁹ Pere Ferrusola (Olot 1705-Ferrara 1771) va ser catedràtic de teologia de la Universitat de Cervera. Una altra còpia d'aquesta obra es troba a la Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid (manuscrit 9/2983; en

8) *Tractatus Theologico-Scholasticus de Perfectionibus Christi* (1740; 104 folis)⁵⁰. [capsa 8, Reg. 8]

9) *Tractatus in Universam Aristotelis Metaphysicam*, de Joaquim Joan⁵¹ (1749) [capsa 1, Reg. 9]. Està enquadrat amb un altre llibre del mateix autor:

9') *Disputationes Scholasticæ in libros Aristotelis de Anima*, de Joaquim Joan (folis 96-148). Al final consta que va ser transcrit (entenem que els dos llibres d'aquest volum) per Francesc Solís: *Scriptis Franciscus Solis Religiosus Societatis Jesu*. El volum no acaba aquí sinó que hi trobem tres textos més: a) *Tractatus 1us Logicæ, appendix de notione et inventione philosophiæ* (folis 154-158); b) *Tractatus utilissimus et necessarius de concretis et abstractis* (folis 162-165); c) *Tractatus 2us Logicæ, appendix de primis principiis in cognoscendo* (foli 170, format per dos seccions, la segona de les quals sembla interrompuda perquè acaba el volum).

10) *Philosophia Naturalis cum aliquibus Tractatib[us] in claram methodum digesta*, de Joaquim Joan (1748; 210 folis) [capsa 1, Reg. 10]. Encara que aquest és el primer títol que apareix a la portadella (és l'únic volum que en té), a la portada diu: *Disputationes Scholasticæ in octo libros Physicorum Aristotelis*.

11) *Tractatus Theologicus Scholasticus de Gratia Habituali, Merito Iusti, et Perfectionibus Christi Domini* (1752; 125 folis) [capsa 1, Reg. 11]. Aquest volum (no foliat) també porta enquadrat un tractat amb aquest títol:

280 pàgines [el nostre en té 160]), i hem de pensar que aquesta és més propera a la mà de l'autor perquè porta una data anterior: diu que va ser escrita al 1736 perquè l'escoltessin —hem de pensar, per tant, que es tracta d'un manual de classe— Antoni Reynés (S.I., nascut al 1716 i ingressat a la Companyia al 1732, i que estava al Col·legi de Barcelona en el moment de l'expulsió; FERRER BENIMELI 1996: 143) i 93 condeixebles més.

⁵⁰ Sembla una versió diferent d'un manual gairebé homònim de José Bono conservat a la biblioteca de la Universitat de Saragossa (Ms. 394): *Tractatus Theologico-Scholasticus de Perfectionibus Christi Domini* (209 folis).

⁵¹ Joaquim Joan era, en el moment de l'expulsió, sacerdot del Seminari de València (FERRER BENIMELI 1996: 149) de qui coneixem quatre obres publicades: *Oratio de immaculatæ Deiparæ conceptu, et Mariano-Angelicæ Societatis candibus habita* (València, 1759); *Oratio eiusdem pro immaculata Virginis Conceptione a D. Francisco Albarranno pridie eiusdem die VII* (València, 1759); *Oratio ejusdem de admirabili Deiparæ Conceptu habita VII* (València, 1761; reeditat al 1762); *Constitutiones del Seminario de Nobles de los Padres de la Compañía de Jesús* (València, 1763). Havia nascut a Elda el 26 de juny de 1714 i ingressà a la Companyia de Jesús el 21 de setembre de 1730; feia de professor de filosofia al Col·legi de Sant Pau de València al 1753 (ARSI, *Catalogus I Provinciæ Aragoniæ*, any 1753, fol. 244v).

11') *Dissertatio Theologico-Scholastica de Perfectionibus Deiparæ* (19 folis). Consta de 87 paràgrafs, que segueixen els 178 paràgrafs del primer tractat.

12) *Disputatio de Valore Meritorum, et Satisfactione Christi*, de Josep Posas⁵² (1756) [capsa 1, Reg. 12]. Aquesta obra porta enquadernada al mateix volum aquestes dues:

12') *Tractatus scholasticus theologicus de Divini Verbi Incarnatione*, d'Antoni Font i Bayona⁵³ (i dedicat al germà Jacint Solís) (folis 156-217).

12'') *Appendix: Ad primam et secundam partem Incarnationis verbi Divini de Immaculata Deipara* (folis 218-259).

13) *Brevis Philosophiæ notitia et de eius Sectis et Auct[h]oribus* (Lleida, 1759) [capsa 2, Reg. 13]. Aquesta obra va seguida d'una altra més extensa:

13') *Philosophia Peripatetica eximiis Scholæ Jesuiticæ Meditationibus aucta* (sense any; folis 13-86).

14) *Disputationes in Universam Aristotelis Metaphysicam*, de Joan Mayol⁵⁴ i Fernan Ramon (sense any; 62 folis). [capsa 2, Reg. 14]

⁵² Cf. nota 44.

⁵³ No crec que es tracti del jesuïta del col·legi de Lleida, company de Miquel Dòria, que consta al *Catalogus personarum et officiorum provincie Aragonie Societatis Jesu* (1765: 24), anomenat M(agister) Antonius Las-Fuentes, professor de primer i segon. Tot i així, trobo que això és més probable que identificar-lo amb Antoni Font (o Fons), jesuïta nascut a la Seu d'Urgell el 6 de febrer de 1610 (a la seva partida de bateig, conservada a la parròquia de Sant Ot de la Seu d'Urgell, no hi figura el segon cognom ni el nom de la mare, només al·ludida com a "legítima esposa" *legitimi uxorem*, i diu que fou batejat com a *Antoni Joan Font*) i mort a Barcelona al 1677, ingressat a la Companyia al 1624, i que va ensenyar lletres humanes i teologia a Barcelona havent estat rector al seu poble; va escriure un diccionari llatí-català titulat *Fons Verborum et Phrasium ad juventutem latinitate imbuendam ex Thesauris variis derivatus* (Barcelona, 1637; *Enciclopedia Espasa*: s.v. Font [Antonio]). També se li atribueix un *Sermón fúnebre de Doña Margarita de Austria* (Mallorca, 1611 [evidentment no es tracta de la mateixa persona, si tenim en compte que va néixer al 1610 i va entrar a la Companyia al 1624; la data del sermó és correcta perquè correspon a la mort de Margarida d'Àustria, la dona de Felip III]; PALAU: s.v. Font [Antonio]). Més probable és que estigui relacionat amb un jesuïta del segle XVIII anomenat Antoni Font que figura com a autor d'un *Tractatus theologicus de sensibus Sacre Scripturæ*, manuscrit que es conserva a la Biblioteca Pública de Mallorca (Ms. 225), que figura enquadernat amb: *Tractatus de regula interna humanorum actuum et de scientia*; *Tractatus de legibus* de Guillem Barceló; *Tractatus theologico-practico-moralis*; *Tractatus summulisticus de casibus ministro generali vel provinciali in ordine nostro reservatis* i *Tractatus theologico-practico-moralis de præceptis Decalogi* d'Antoni Oliver.

⁵⁴ Joan Mayol fou un jesuïta de Palma de Mallorca de qui coneixem tres obres: *Oración exornativa, que en las solemnissimas fiestas de Quarenta Horas que, patente el Santísimo Sacramento, consagra la Milicia Angélica, Escuela Thomista y Cofradía de su Sagrado Cíngulo al Angélico Doctor Santo Tomás de Aquino, dixo en el magnífico templo de Santo Domingo de Mallorca día 13 de julio de 1750* (Palma de Mallorca, 1750); *Sermón panegírico, que en honor del iluminado Dotor, y glorioso Martyr de Christo el B. Raymundo Lulio, en la solemne fiesta... día 30 de Junio del Año 1751* (Palma de Mallorca, 1751); *Sermón de la Immaculada Concepción...Patrona Principal de...Palma y Reyno de Mallorca...8 Diciembre de 1751* (Palma de Mallorca, 1751) [AGUILAR PIÑAL:

- 15) *Disputatio et Tractatus de Divina Providentia* (sense any; 220 folis). [capsa 2, reg. 15]
- 16) *Expositio in quatuor libros Aristotelis de Cælo* (sense any; 142 folis). [capsa 2, reg. 16]
- 17) *Aristoteles in octo Libros Physicarum principiis Scholæ Iesuiticæ*, de Salvador Busquets⁵⁵ (sense any; 245 folis). [capsa 2, reg. 17]
- 18) *Physica generalis peripatetica eximiis Scholæ Jesuiticæ Meditationibus aucta* (Lleida, 1754; 80 folis). [capsa 2, reg. 18]
- 19) *Tractatus Theologicus de Fide divina*, del Pare Arxó⁵⁶ (sense any; 131 folis). [capsa 2, reg. 19]
- 20) Fragment d'un llibre format per un únic quadernet que consta de 10 folis no numerats. Comença amb la *Disputatio 1^a*; la *Disp. 2^a*, que comença al foli 3v porta per títol *De Principiis ad intra Productivis, communicantivis eorum terminis et de Divinis personis* (s'interromp a la *sectio 5^a*). [capsa 4, registrat com a "Fragment"]⁵⁷

A banda d'aquestes obres, n'hi ha algunes més que no tenen títol, com llibres de comptes del col·legi, inventaris, etc. Alguns d'aquests llibres porten títols genèrics: 1) *Librito de varias cuentas con oficiales de casa* (anys 1698-1712; 49 folis) [capsa 5, reg. 005]; 2) *Libro de varias épocas [sic] y recibos hechos y atorgados así por los oficiales del colegio como por otras personas que reciben cantidades de dinero de dicho colegio desde este año de 1658* (36 folis) [capsa 5, reg. 004]; 3) *Libro de las alajas del colegio* (anys 1605-1688; 166 folis, tot i que comença al foli 51) [capsa 5, reg. 001]. També hi ha un llibre de censals fet per certs pobles de Lleida (anys 1646-1673; 139 folis) [capsa 5, reg. 003] i un altre llibre de comptes no foliat titulat *Libro del gasto de la obra: cartas de recibo y gasto de la obra del Collegio desde que comenzó*

s.v. Mayol (Juan)]. En canvi no sabem res del Fernan (o Hernan) Ramon que l'acompanya en l'autoria d'aquest tractat.

⁵⁵ Salvador Busquets i Duran també va publicar un *Hortus Conclusus Maria in Purissima sua Conceptione* (1741).

⁵⁶ Jeroni Serra (també del segle XVIII) va publicar una obra amb aquest mateix títol; forma part d'un manuscrit de 495 fulls que inclou cinc títols més (es conserva a la Biblioteca Pública de Palma de Mallorca).

⁵⁷ No sé per quina raó aquest fragment de llibre ha passat a la capsa 4, quan és un dels documents que es trobaven a l'armari. El mateix ha passat amb els Discursos I de Miquel Dòria. He d'aclarir que el registre que ha fet l'arxiu ha estat a partir de l'inventari que jo mateix he fet d'aquesta documentació, l'origen de la qual era del tot desconegut als arxivers que hi treballen.

hasta el año de 1615 (anys 1608-1612; 81 folis) [capsa 5, reg. 002]. A banda dels llibres d'aquest fons documental⁵⁸ anomenat “Companyia de Jesús” (no formen part del registre de l'arxiu municipal; tot just estan parcialment inventariats), n'hi ha sis llibres manuscrits que sí estan registrats:

1) *De gastos y recibos de la Torre de Cerveró*⁵⁹ *del Colegio de la Compañía de Jesús de Lérida* (anys 1738-1766, 190 folis; reg. 143);

2) *Libro de escrituras perteneciente a las temporalidades de la extinguida Compañía de Jesús* (anys 1769-1773, 502 folis; reg. 182);

3) *Libro de arrendamientos del Colegio de San Ignacio del la Compañía de Jesús* (anys 1764-1766, 197 folis; reg. 193);

4) *Libro de acuerdos y temporalidades de la extinguida Compañía de Jesús* (anys 1770-1781, 478 folis; reg. 501);

5) *Catálogo y fundación de Congregantes de la Compañía de Jesús: Historia de la fundación y progreso de la Congregación de la Presentación de la Virgen Nuestra Señora en el Collegio de S. Ignacio de la Compañía de JHS de Lérida año de 1618* (anys 1618-1762, 274 folis; reg. 725);

6) “Llibre de diverses coses de la Companyia de Jesús [sense títol]” (anys 1701-1737; reg. 728)⁶⁰.

⁵⁸ Els cinc llibres que acabem d'esmentar (amb núm. de registre 001, 002, 003, 004 i 005) a l'agost del 2015 els he trobat a una sisena capsa (capsa 6) que l'arxiu ha creat per incloure-hi també documents que han anat apareixent darrerament.

⁵⁹ La Torre de Cerveró fou construïda pels jesuïtes al 1567 a una finca de divuit jornals que hi havia a la partida de Rufeia; fou donada a la Companyia de Jesús per Onofre Cerveró; com a mostra d'agraïment, el Col·legi hi va construir una capella amb el retaule de Sant Onofre l'any 1613 (GAYA MASSOT 1954: 17).

⁶⁰ Es tracta d'un lligall que conté diferents documents: 1) *Persecución del año 1700 contra la Santa Ley en el Reyno de Cochinchina, escrita por el Padre Juan Antonio de Arnedo de la Compañía de Jesús, Superior de la misma Misión a 31 de Julio 1701* (38 pàgs; data al final: 31 de juliol de 1761); 2) diverses cartes (adreçades al pare rector del col·legi de Lleida Juan Francisco Cases) i documents (“Día de la Canonización de S. Xavier” [2 fol.], “Protección de S. Xavier” [1 fol.], “S. Xavier Caçador” [3 fol.], “Novenario de S. Xavier” [2 fol.], “Nace Xavier el último de sus hermanos” [1 fol.], “Para la muerte de Xavier” [1 fol.; que inclou un text sobre el Pare Cases datat a Saragossa a 4 de febrer de 1721], “Xavier representado en Moysés en los días de su novenario” [23 fol.]); 3) una mena de llibreta de deutes ordentats per dies (del 6 de gener de 1736 al 4 de gener de 1738) [22 fol.].

Precisament el segon llibre (reg. 182) inclou l'inventari dels béns trobats al Col·legi de la Companyia de Jesús a Lleida, on es fa referència a un inventari dels llibres trobats a una prestatgeria: “Todos los Libros que se hallaron en dichos estantes que sincluyen en la referida Piessa, se individuaron por el orden mandado en el Indice, que se está trabajando al thenor de la real Provisión del Consejo extraordinario de Veinte y tres de Abril⁶¹” (fol. 52r; l'inventari porta data del 14 de setembre de 1767, i fou dut a terme per Jayme de Gomar i Carlos Miró, fol. 41v, on també es fa referència a “un armario en tres puertas en igual número de serrayos, y llaves,

⁶¹ Sens dubte fa referència a la *Real Cédula comprehensiva de la Instrucción de lo que se deberá observar para inventariar los libros y papeles existentes en las Casas que han sido de los Regulares de la Compañía en todos los dominios de Su Majestad* (Madrid, 23 de abril de 1767; DEL REY FAJARDO, 1966: III, 118-121). Martínez Tornero resumeix així el seu contingut: “Debían dividirse los libros en impresos y manuscritos, haciendo un índice separado de cada clase y siguiendo un orden alfabético. Se indicaba que, en el caso de los manuscritos, debían copiarse los dos primeros renglones y los dos últimos, incluyendo el número de folios de los que constase. Había que tener un cuidado especial en aquellos volúmenes que contuviesen diferentes obras unidas por la misma encuadernación, pues, en ese caso, sería necesario advertirlo y tomar nota individualizada de las mismas. Los libros se irían acumulando en la biblioteca del colegio mientras cupiesen, o en otra habitación capacitada, debiendo permanecer estas estancias cerradas bajo llave. Se hablaba, igualmente, de la necesidad de elaborar inventarios particulares de los libros y los papeles que se encontrasen en las habitaciones respectivas de cada jesuita. La reglamentación indicaba que debía hacerse un listado en el que se incluyesen las obras impresas que los regulares solían tener en las porterías de sus colegios, expresando el número de ejemplares en papel o encuadernados, y debiendo constar el precio al que se vendían, con el objeto de intentar comercializar estos volúmenes e incluir esas cantidades en el fondo de las temporalidades. [...] Además se consideraba útil donar a las universidades que estuviesen situadas en la misma ciudad que el colegio aquellos libros que se encontrasen en las casas de la Compañía. En lo que se refiere a los papeles manuscritos, había que dividirlos en ocho clases diferenciadas «sin omitir papel alguno por inútil o despreciable que parezca». [...] La primera clase estaría integrada por el conjunto de los títulos de pertenencia y establecimiento del colegio, sus cargas, obligaciones y las concordias referentes a diezmos. La segunda la compondrían las fundaciones de las congregaciones que se hubiesen erigido, debiendo nombrar a un abogado que se ocupase de examinar la autoridad con la que se habían establecido, sus institutos y efectos. La tercera clase correspondería a todos los libros y cartas de procuradores, rectores y provinciales, alusivos a la administración de los caudales del colegio. La cuarta la formarían los papeles de gobierno y disciplina interior de los regulares, comprendiendo sus constituciones, cartas de Generales y otros prelados, libros de profesiones y correspondencia. La quinta la integrarían los papeles alusivos al obispo de Puebla, Juan de Palafox, y aquellos que tratasen asuntos concernientes al Paraguay y las Indias, a las expulsiones de Portugal y Francia, al motín madrileño [és a saber, el motí d'Esquilache] y a otros levantamientos. La sexta constaría de los papeles polítics y satíricos, escritos en prosa o verso. La séptima contendría todos los escritos de correspondencia privada entre los regulares o con otras personas externas. Por último, la octava quedaría conformada con todo lo correspondiente a correspondencia literaria. A su vez, las cartas había que dividir las en tres clases: 1) Correspondencia de intereses pecuniarios, 2) Correspondencia literaria, 3) Correspondencia privada. Una vez realizada la correspondiente separación, se debían formar legajos separados para los manuscritos de cada clase y entregarlos al comisionado, quien ordenaría que se volvieran a revisar y se elaborase un índice. Se advertía que, en caso de que se extraviasen papeles, se sacasen de los colegios o se sustrajesen libros de la biblioteca, se procedería a un castigo severo que sirviese de ejemplo al resto” (MARTÍNEZ 2010: 110-112). El detall sobre la classificació dels papers parteix de la “Carta circular, pidiendo informe sobre la división en suertes reducidas de los jesuitas, destino de sus Casas, y otros puntos: y prescribiendo método para formar el Inventario de los papeles manuscritos”, que també forma part, com la *Real Cédula*, de la *Colección General de las Providencias hasta aquí tomadas por el Gobierno sobre el extrañamiento y ocupación de temporalidades de los regulares de la Compañía que existían en los dominios de Su Majestad de España, Indias e islas Filipinas, consecuencia del real decreto de 27 de febrero y la pragmática sanción de 2 de abril de este año*, primera part (Madrid, 1767), caps. XVII i XXV (pp. 46-51 i 76-80 respectivament).

que está sobre unas tablas de pino como el Armario clavadas a la pared, qual Armario es el Archivo en que se custodiaban los Papeles”). Però aquest inventari de llibres no ens ha arribat.

També estan registrats uns altres documents que han estat incorporats a l'esmentat fons documental de la “Companyia de Jesús”; concretament es troben a la capsa 5:

1) Notificacions del Col·legi de la Companyia de Jesús (anys 1661-1665; capsa 5, reg. 0009/12⁶²);

2) Nomenament del rector del Col·legi de la Companyia de Jesús (any 1692; capsa 5, reg. 0009/14⁶³);

3) Breu explicació de la doctrina cristiana (anys 1665-1666; capsa 5, reg. 0009/17);

4) Rebuts de la Companyia de Jesús (anys 1662-1665; capsa 5, reg. 0009/20);

5) Representació final any escolar de la Companyia de Jesús (any 1699; capsa 5, reg. 0009/21). Es tracta d'un text teatral en castellà titulat *Istoria representada con que se concluyó el año escolar de la Compañía 1699*; consta de 10 folis a dues columnes i hi intervenen com a personatges El Saber, El Valor, La Rhetórica, La Poesía, Apolo, Marte i Un Gramático; als 4 folis següents trobem altres textos literaris en castellà, i en un altre quadernet de 8 folis (el primer arrencat i l'últim en blanc) tenim un diàleg teatral entre Apolo i un Italiano i un altre diàleg (entre els folis 5 i 9) on intervenen Romana (diu la “Introducción”), Pla (diu la “Geografía”), Cabanes (diu el “Juego de Reyes de España”), Miguel i Mauricio (diuen o fan —no hi ha text, només títol— l’“Entremés Apolo Medallista”) i un altre cop Romana (diu el “Juego de Historia” i la “Conclusión”);

6) Correspondència de la Companyia de Jesús⁶⁴ (anys 1748-1766; capsa 5, reg. 0010/01);

⁶² Aquesta documentació a l'agost del 2015 la trobem a la capsa 6 com a reg. 9; són tres fulls corresponents als anys 1661, 1662 i 1664 i ara porta el següent epígraf “Notificacions del Bisbat de Lleida adreçades a la Companyia de Jesús (1661-1664)”.

⁶³ Aquest document, corresponent a un únic full plegat que forma quatre pàgines (tot i que només té escrites les dues primeres), a l'agost del 2015 el trobem a la capsa 6. El rector del col·legi en qüestió, nomenat l'any 1692, es diu Manel Marcillo (cf. GAYA MASSOT 1954: 170).

⁶⁴ Hi trobem diverses cartes dels anys 1748-1749 adreçades al pare Tomàs Arà, rector del col·legi de Lleida; i la resta són cartes dels anys 1761-1765 adreçades majoritàriament al pare Josep Gutiérrez, també rector del col·legi de Lleida (els remitents són: Josep Carnicer i Masdeu [des del col·legi de Saragossa al 1761 i al 1765], Francesc

7) Capbreu de la Companyia de Jesús (anys 1687-1764; caps 5, reg. 0010/03);

8) Llistat de Comptes de la Companyia de Jesús (anys 1750-1753; caps 5, reg. 0010/28).

Entre tots aquests documents hi ha també dos opuscles que mereixen la nostra atenció perquè a l'angle superior esquerre de totes les seves pàgines hi diu *H^o Doria* (que hem d'entendre com a “Hermano Doria”), tot i que aquest nom apareix ratllat, però és perfectament llegible (desafortunada *damnatio memoriae...*)⁶⁵. Naturalment, hem d'identificar aquest nom amb el poeta que ha focalitzat l'atenció d'aquest estudi. Es tracta de textos en prosa de format quartilla. Al mig de la part superior de cada pàgina hi trobem l'emblema dels jesuïtes JHS, que també tenim a l'ègloga. És un conjunt de discursos acadèmics, entenem que adreçats als alumnes (que vénen expressats amb l'abreviatura AA.). El primer lligall (Discursos I) consta de 24 pàgines (12 fulls), i ha estat incorporat a la caps 4 que l'arxiu ha classificat com a “Teologia”, tot i que abans es trobava amb la resta de documents del fons dels jesuïtes de l'arxiu, a un armari de la sala de consulta; consta de sis discursos. Pel que fa al segon lligall (Discursos II), consta de 32 pàgines (16 fulls) i es troba a la caps 3 titulada “Teologia”; consta

Baldric [des de Saragossa al 1764], el seu germà Carlos [des de Ceuta al 1762 i des de València al 1764], Diego Cabirol [del col·legi d'Urgell al 1764]], i una a Jorge Blas —que potser hem d'identificar amb Josep Blay— (d'Andreu Batifoll al 1764). Dídac Cabirol havia nascut a Girona el 26 d'octubre de 1719 i ingressà a la Companyia de Jesús el mateix dia de 1733; al 1753 feia de professor de teologia al Col·legi d'Urgell (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1753, fol. 247v). Pel que fa a Andreu Batifoll, va néixer a Manresa el 25 de maig de 1707 i ingressà a la Companyia de Jesús el 23 de juliol de 1723; al 1753 era coadjutor al Col·legi de Lleida (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1753, fol. 232v).

⁶⁵ No sabem si la persona que va ratllar el nom del germà Dòria va ser la mateixa que va afegir la paraula *Grau* (segurament un cognom) al marge superior d'algunes pàgines (1r, 8r, 9r, 10r i 12r) del lligall més petit (Discursos I, de 12 fulls), amb una lletra i tinta totalment diferents. Possiblement podríem identificar aquest *Grau* amb Josep Grau, que fou el llaurador que va prendre la iniciativa de demanar al seu testament (com també van fer Enric de Wiels [al 1779] i Gaspar de Portolà [al 1786]) del 17 de setembre de 1767 (mesos després de l'expulsió dels jesuïtes) la fundació d'una Casa de la Misericòrdia o hospici que inicialment es va construir a l'*Era del Moro* (per acord del bisbe Torres, el governador Blondel i el Dr. Pinós del 21 de gener de 1789; als béns que va facilitar el marmessor de Gaspar de Portolà es van sumar els corresponents de Wiels i Grau el 3 d'agost de 1790), però a partir del 5 de juny de 1836 la Junta Provincial va acordar traslladar-la a l'antic convent de Santa Teresa dels Carmelites Descalços (PRIM 1893: 31-45), que és el lloc on després es va ubicar el Conservatori Municipal de Teatre (després Centre de Titelles, Espai 3 i ara Teatre Julieta Agustí), just al cantó de l'antic Mercat de Santa Teresa, que després va ser dipòsit de l'Arxiu Municipal de la Paeria, on precisament va anar a parar la documentació dels jesuïtes de Lleida. Hauríem d'entendre doncs que el cognom *Grau* indica el propietari d'aquest document, però sobta que no aparegui a la resta de documentació dels jesuïtes.

de set textos (dos diàlegs, una epístola, una lloança i tres discursos pròpiament dits). La transcripció d'aquests textos, així com la traducció, pot trobar-se al final d'aquest treball.

Presentaré ara un inventari dels documents que es troben en aquestes capsas que duen l'epígraf "Teologia", que són la 3 i la 4 del fons de la Companyia de Jesús i que no han estat accessibles fins a darrera hora arran de la inundació que es va produir al dipòsit de l'arxiu a l'estiu del 2013. Justament perquè encara no han estat registrats per l'arxiu, els ofereixo aquí detallant únicament la capsa on es troben. Els criteris per ordenar-los aquí seran els següents: 1) que tinguin autor; 2) que tinguin títol; 3) que no tinguin ni autor ni títol (quan els títols són massa llargs, els escurso amb uns punts suspensius); si estan datats, també ho indico. Si hi apareixen abreviatures, només les resolc si les tinc prou clares. Com que aquests documents no presenten cap ordenació, aquí els presentaré ordenats alfabèticament per l'autor (o pel destinatari, si s'escau, quan no hi consti l'autor); els documents on no consta cap autor (ni destinatari) els presento a continuació ordenant alfabèticament els títols, i si no presenten cap títol per la raó que sigui (perquè hi falta el començament —acèfals— o perquè no en tenen —textos anepígrafs—), s'ordenen alfabèticament pel començament del text, ja sigui el títol del primer apartat que trobem (sigui un apartat com la *disputatio* o un subapartat com la *sectio* —termes molt corrents en els tractats de teologia, filosofia, etc.—) o bé el començament del text quan no hi ha aquesta mena de divisions. També indico el número de capsa on es troben (la 3 o la 4) i el número de pàgines que formen cada document, llevat de quan estan foliats (i per tant no paginats), que ho indico amb l'abreviatura corresponent (*sc. fol.*). Cal aclarir que sovint es troben diverses obres dins d'un mateix lligall; aleshores es presenten per ordre d'aparició en un mateix ítem.

1) Juan Amor de Soria⁶⁶, *Observación Práctica sobre abastos 1705: La Gartera*⁶⁷ (8 pp.; la darrera en blanc) [capsa 4]

⁶⁶ Autor de dues obres com *Enfermedad crónica y peligrosa de los Reynos de España e Indias* (1744) i *Demonstratio juridica qua concludenter suffulta ostenditur legalis* (c. 1735), el comte Juan Amor de Soria ha estat

- 2) El pare Aran: Sis discursos on s'esmenta qui els pronuncia (sempre és el pare Aran) i qui els corregeix: *Die Beata Liberata* (correxit Rius⁶⁸, *i al marge*: correxit Quintana⁶⁹), *Die Divo Ambrosio* (dicor Aran, correxit Casals), *Die Divo Nicolao* (dicor Aran[t], correxit Narcisus Segarra), *Die Divo Andrea Abelino* (apellor Arán, correxit Narcisus), *Die Beato Felipe de cantalitio* (correxit Narcisus), *Die Beato Josepho de Calasanz* (correxit Alsina⁷⁰) (20 pp). [capsa 3]
- 3) [Ignatius] Ar[xó]⁷¹, tractat ms. acèfal lligat (quadernet núm. 2) que comença *et negativi demonstrativus possibilitatis Incarnationis Probus* i acaba *Sit 2ª Conclusio: De facto Unio hiposª in-* (32 pp.) [capsa 3]
- 4) [Ignatius] Ar[xó], continuació de l'anterior (quadernet núm. 3) que comença: *-mediati, incarnatione puræ terminationis terminat ad Naturam divinam* i acaba: *quare falso diceret Deitas...* (40 pp.) [capsa 3]
- 5) [Ignatius] Arxó, continuació de l'anterior (quadernet núm. 4) que acaba amb la data (29-VI-1748; 34 pp.) [capsa 3]

estudiat per Ernest Lluch al seu llibre *Aragonesismo austracista (1734-1742)*, editat per la Institución Fernando el Católico (Saragossa, 2010).

⁶⁷ És interessant com comença aquest text: *Qual de los antiguos escritores se avrá visto sin crimen, sin calumnia, o sin Acusación? Sócrates fue reprehendido de Platón; Platón, de Aristóteles; este de Averroes; Cecilio fue calumniado de Sulpicio; Séneca, de Gellio; Eratóstenes, de Estrabón; Thesalo, de Galeno; Hermógenes, de Cicerón; Cicerón, de Salustio; Orígenes, de Sn. Gerónimo; San Gerónimo, de Lupo. Y así otros muchos...*

⁶⁸ Podria tractar-se d'Antoni Rius, jesuïta que va morir l'1 de desembre de 1716 a Barcelona (FEJÉR 1985-1990: 246); per les dates que hem associat als altres jesuïtes que apareixen en aquest document, és més probable que es tracti d'aquest que no pas d'Honorat Rius, jesuïta traspasat el 24 de setembre de 1644 a Perpinyà (FEJÉR 1985-1990: 246). Tot i així, també tenim un Pau Rius nascut al gener de 1713 i ingressat al setembre de 1728 (*Catalogus personarum... 1754*: 67).

⁶⁹ Potser es tracta de Josep Quintana, que al 1705 estava al Col·legi de Manresa, on havia estat rector i havia ensenyat gramàtica, filosofia i teologia; va néixer a Barcelona el 2 de juliol de 1665 i ingressà a la Companyia de Jesús el 19 d'octubre de 1680 (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniæ*, any 1705, fol. 19v). Un altre Josep Quintana va ingressar a la Companyia de Jesús el 12 de juny de 1730 a Barcelona (FEJÉR 1985-1990: 191). Les dates dels altres jesuïtes esmentats al document fan més probable que es tracti d'aquest últim.

⁷⁰ Potser cal identificar-lo amb Antoni Alzina, que ingressà a la Companyia de Jesús el 17 de setembre de 1703 al col·legi d'Urgell (FEJÉR 1985-1990: 31).

⁷¹ Hem d'identificar aquest jesuïta, que al primers dos quadernets (el 2 i el 3) apareix abreujat com a Ar. i al tercer (el núm. 4) com a "Arxo", amb Ignasi Arjó, que va morir a Còrsega, durant l'exili, el 5 de maig de 1770 (FERRER BENIMELI 1996: 150), i que al 1765 pertanyia al Col·legi de Barcelona (*Catalogus personarum... 1765*: 3); havia nascut al febrer de 1706 i ingressat a la Companyia de Jesús al desembre de 1722. Cf. nota 45.

- 6) [Ignatius] Arxó, potser continuació de l'anterior (quadernet núm. 5) que comença al final de la *sectio 1^a* (*sectio 2^a: Ratio Thomistica ab infinitate peccati desumpta reiiicitur*) (40 pp.) [capsa 4]
- 7) [Ignatius] Arxó, continuació de l'anterior (quadernet núm. 6), que comença al final de la *sectio 7^a* (*sectio 8^a: Reliquas Quæstiones et Difficultates*) de la *disputatio 5^a* (*disp. 6^a: De satisfactione Christi Domini*) (40 pp.) [capsa 4]
- 8) Procopi Francesc de Bassecourt et de Thieulane: ms. que comença: *Una de las cosas que arrebatada más mi admiración des de cuántos...* (per darrere hi llegim: *D.O.M. / Hic Mortuorum expectanti Resurrectionem / Perillustris Dominus Don Procopio Francisco de Bassecourt et de Thiolen⁷², comiti de Sancta Clara, varón de Mayals, Domino de Llardecans, Civitatis Ilerdensis Moderatori, et quondam arcis. Barcino... et Chatolicæ Majestatis exercituum dignissimo*) (2 pp.) [capsa 4]
- 9) [Pare] Berart⁷³, tractat ms. acèfal lligat (quadernet núm. 2) que comença a la *sectio 8^a* (*sectio 9^a* [última de la *disputatio 1^a* ; *Disp. 2^a: Difficultates de Justitia distributiva et vindicativa explanant*], sense títol, comença *Dividit et ius...*) (24 pp.) [capsa 3]
- 10) [Pare] Berart (amb el nom ratllat), ms. acèfal lligat (quadernet núm. 3, continuació de l'anterior) que comença a la *sectio 4^a* (*sectio 5^a: De obligatione restituendi ex collatione indebita Benefiorum*) (28 pp.) [capsa 3]
- 11) Joaquín Carnicer⁷⁴, dos poemes inclosos al mateix lligall que *De Laudibus Aragoniæ Provinciæ Oratio* (fols 7v, 7r i 6v; en aquest ordre) [capsa 4]

⁷² Procopi Francesc de Bassecourt i de Thieulane (? 1698 – Lleida 1765) fou el primer baró de Maials, senyor de Llardecans i primer comte de Santa Clara, a més de corregidor de Lleida des de 1761.

⁷³ Deu tractar-se del pare Agustí Berart i de Cortiada, nascut a Barcelona el 26 de novembre de 1683 i ingressat a la Companyia de Jesús el mateix dia de 1697; al 1705 estava al Col·legi de Saragossa però al 1753 el trobem al de Barcelona (ARSI, *Catalogus I Provinciæ Aragoniæ*, any 1705, fol. 9v, i any 1753, fol. 219v, on es destaca que havia estat rector dels col·legis de Barcelona i Tarragona). Va publicar també: *Canción Real consagrada a la Reyna del Cielo y tierra que recita en el liceo de la protección de María* (Barcelona, 1692; 7 pàgines) i *Excellentissimæ Nobilissimæ Civitati Barcinonensi Panegyrim* (Barcelona, 1695; 8 pàgines).

⁷⁴ Nascut a Saragossa al 1743, va ingressar a la Companyia de Jesús al 1758, pertanyia al col·legi de Saragossa al moment de l'expulsió, i va morir a Madrid, després de reformada la Companyia, al 1819 (MENDIZÁBAL 1972: núm. 214; FERRER BENIMELI 1996: 145). Va estar dos anys al noviciat de Torrent (1758-1760), un com a escolar de Lletres Humanes al Col·legi de Manresa (curs 1760-1761), dos estudiant filosofia al Col·legi d'Urgell

- 12) Vicenç Carter i Antoni Verder: *Mithologia* (al dors hi llegim: *Vincentius Cartarius Latine Antonius Verderius, Natalis comes Mithologiae*) (1 p.; carta?) [capsa 4]
- 13) Castaño: Paper ms. que comença: *Castaño*⁷⁵ *padece achaques, respira especialmente en la vista de el alma...* (1 full en octau) [capsa 4]
- 14) *Hermano* [Miquel] Doria, sis discursos (d'ara endavant anomenats Discursos I) que podem veure editats i traduïts al final d'aquest estudi (24 pp.) [capsa 4; hi han estat incorporats després perquè abans estaven a l'armari de la sala de consulta]
- 15) *Hermano* [Miquel] Doria, set discursos (que aquí hem anomenat Discursos II) que hem detallat al final d'aquest treball, on també hem inclòs l'edició del text i la traducció (32 pp.) [capsa 3]
- 16) Carta de Francisco de Antonio (Saragossa, 8-XI-[17]65) adreçada a Miquel Dòria, amb sermó eucarístic de Miquel Dòria⁷⁶ (4 pp.) [capsa 4]
- 17) Antonio Celestino Las Fuentes, *De Physices Naturæ atque præstantia* (pp. 1-10), *Disputatio de Physi entis naturalis* (pp. 11-33), *Sit certe aer profecto subtilissimus* (p. 44) (44 pp) [capsa 3]
- 18) *Reverendus Fuentes*⁷⁷ (que a la p. 2 signa juntament amb Ruiz Julián⁷⁸): Ms. acèfal; a la p. 3 comença la *sectio 5^a: respondet argumentis variis* (comença al § 123 i arriba al § 138 [p. 8], on

(1761-1763; no coincidiria amb Miquel Dòria, que marxà a Tarragona al 1756 després d'ingressar a la Companyia de Jesús al juliol d'aquell any), un a Barcelona estudiant matemàtiques (curs 1763-1764), i dos més a Madrid cursant segon i tercer de matemàtiques (1765-1766), d'acord amb la informació que trobem als catàlegs (*Catalogus personarum et officiorum provincie Aragonie Societatis Jesus*, edicions del 1759 al 1766: 1759, p. 34; 1760, p. 37; 1761, p. 20; 1762, p. 47; 1763, p. 48; 1764, p. 7; 1765, p. 49; 1766, p. 49). Dels seus poemes m'ocuparé a l'apartat següent.

⁷⁵ Entenem que Castaño és el cognom d'un dels jesuïtes del col·legi. L'únic jesuïta que he trobat a Espanya amb aquest cognom és Alfonso Castaño, de la província jesuítica de Toledo (mort a Madrid el 5 d'octubre de 1678) (FEJÉR 1985-1990: I, 231).

⁷⁶ Al final del treball ofereixo la transcripció d'aquest document relacionat directament amb el nostre autor.

⁷⁷ Deu tractar-se del jesuïta Antonio Las Fuentes del col·legi de Lleida (FERRER BENIMELI 1996: 146), company de Miquel Dòria. Havia nascut a Añavieja (Soria) el 6 d'abril de 1744 i ingressà a la Companyia de Jesús el 27 de març de 1762 a la província jesuítica d'Aragó; professà els quatre vots el 15 d'agost de 1816 (MENDIZÁBAL 1972: 5, n° 218) i morí a Madrid el 3 d'agost de 1819 (OCHANDARENA, *Sujetos de las Once Provincias de la Compañía de Jesús al tiempo de la Expulsión de Carlos III*, s.a.: 37).

⁷⁸ Tenim notícia d'un jesuïta anomenat Julián Ruiz, però no deu tractar-se de la mateixa persona perquè aquest pertanyia a la província de Toledo; va morir a Alcaraz al 1646 (FEJÉR 1985-1990: 295). En canvi sí tenim a la província d'Aragó un Manel Ruiz (al manuscrit Julián sembla un segon cognom) nascut al desembre de 1736 i ingressat al maig de 1759 (*Catalogus personarum...* 1766: 77).

comença el *Liber 3us De variis entis speciebus ejusque oppositis*, signat per Fuentes al final) (32 pp.) [capsa 3]

19) Fuentes, tractat ms. acèfal que conté el final d'una *disputatio* (§§ 50-53; 4 pp.) [capsa 4]

20) Jacinto [Jolis o Solís]⁷⁹, tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 1^a* (*sectio 2^a: De generatione et corruptione accidentalibus speciatim*) de la penúltima *disputatio* (*disp. ultima: De mirabilioribus generationibus et corruptionibus substantialibus*) (el colofó diu en català: *acabo de scriure per Sant Miquel*, i l'any 1759; 22 pp.) [capsa 4]

21) Pare [Francesc] Lloses⁸⁰, tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 6^a* (*sectio 7^a: Contrariorum argumentis occurrit*) de la *dispositio 2^a* (*disp. 3^a: De Divina Providentia, quoad actus voluntatis*) (quadernet núm. 3; de 48 pp.) [capsa 4]

22) [Pare Francesc Lloses], tractat ms. acèfal que comença amb la *sectio ultima: An reus obligone ad confitendum suum crimen Judici* (quadernet núm. 4, potser començament de la sèrie de quadernets que segueix, tenint en compte que la seva ubicació dins de la capsa és immediatament abans del quadernet signat per "P.L.5."; 24 pp.) [capsa 4]

⁷⁹ Un emblema representa al manuscrit el nom de l'autor, que s'esdevé difícil d'identificar. M'arrisco a identificar-lo amb Jacint Solís, el germà jesuïta al qual Antoni Font i Bayona dedicà el seu *Tractatus scholasticus theologicus de Divini Verbi Incarnatione*. Jacint Jolis fou professor al Col·legi de Lleida només durant el curs 1763-1764 (*Catalogus personarum...* 1764: 24-25; on ve escrit com a *Hyacinthus Jòlis*). Val a dir que Jacint Jolis fou company de Miquel Dòria durant dos anys: al curs 1757-58 durant l'any de la tercera probació a Tarragona i durant el curs 1758-59 a Manresa com a estudiants de Lletres Humanes cursant tots dos estudis de Filosofia (*Catalogus personarum...* 1758: 31-33 / *Catalogus personarum...* 1759: 24-26).

⁸⁰ El pare Francesc Lloses pertanyia al col·legi de Barcelona al moment de l'expulsió (FERRER BENIMELI 1996: 144). És l'autor d'uns poemes que també hem trobat en aquesta mateixa capsa 4. Va néixer a Barcelona el 10 d'abril de 1728, ingressà a la Companyia de Jesús el 23 de gener de 1744. Al 1749 el trobem estudiant al Col·legi d'Urgell (on podria haver coincidit amb Miquel Dòria, que aleshores tenia dotze anys; Lloses en tenia vint-i-un) però al 1753 ja el tenim al de Barcelona (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1749, fol. 146r, any 1753, fol. 221r). Al 1754 acabà el 3r any de teologia al mateix col·legi, des de 1755 fins a 1760 fou professor al Col·legi de Manresa (durant el curs 1758-1759 va ser professor de Miquel Dòria, que aleshores estudiava Filosofia entre els escolars de Lletres Humanes), al 1761 estava entre els pares de tercera probació a la Casa de Probació de Tarragona, del 1761 al 1763 estigué al Col·legi de Calatayud —el primer any com a professor de Lògica i els altres dos de Filosofia—, i des de 1764 fins a l'expulsió estigué al Col·legi de Barcelona —els dos primers anys com a missioner i l'últim com a professor de Sagrades Escripures— (*Catalogus personarum...* 1754, 1756, 1758, 1759, 1760, 1761, 1762, 1762bis, 1763, 1764, 1765, 1766: 28, 25, 24, 25, 27, 25, 81, 8, 8, 4, 4, 5 respectivament). Durant l'exili va publicar un opuscle que porta per títol *Respuestas de Claudio en defensa del consonante usado en el verso, o bien sea la rima a Trebacio, que le impugna en parejas castellanas...* (Ferrara, 1775; 40 pàgs.). Va morir a Ferrara, on arribà a ser un cèlebre predicador, al 1782 (*Enciclopedia Espasa*, s.v. *Lloses [Francisco]*/ BENÍTEZ RIERA 1996: 208). També és autor d'unes *Theses Philosophicæ per triennium in scholis exegitate quas defendebat Ioachimus Conejares* (Calatayud, 1764?); es conserven a la Biblioteca Diocesana de Tudela.

- 23) Pare [Francesc] Lloses “P.L.5”, tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 1^a* (*sectio 2^a: Motivum decreti de Incarnatione inquirat* (arriba fins a la *sectio 4^a*) (quadernet núm. 5; de 24 pp.) [capsa 4]
- 24) Pare [Francesc] Lloses “P.L.6”, tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 4^a* (*sectio 5^a: An et quomodo Beata Virgo meruerit Maternitatem Dei?*) de la *Disputatio 2^a* (*disp. 3^a: De Substantia Incarnationis ipsius terminis, et de comunione id<i>omatum*) (quadernet núm. 5, continuació de l’anterior; de 24 pp.) [capsa 4]
- 25) Pare [Francesc] Lloses “P.L.8”, tractat ms. acèfal que comença a la *sectio 2^a* (*sectio 3^a: Occurrit obiectionibus*) de la penúltima *disputatio* (*disp. ultima: De existentia, et cognoscibilitate Incarnationis*) (quadernet núm. 8; de 24 pp.) [capsa 4]
- 26) Hermano [Francisco] Lloses, col·lecció de poemes⁸¹ (18 pp.; 41 poemes) [capsa 4]
- 27) Gabriel Marimon⁸², tractat ms. acèfal amb colofó (58 pp.; 19-VI-1762) [capsa 3]
- 28) [Gabriel] Marimon, tractat ms. acèfal (quadernet núm. 2) que comença al final de la *sectio 3^a* (*sectio 4^a: refellitur sententia P. Vazquez*) de la *disputatio 2^a* (*disp. 3^a: De Natura et Proprietatibus Gratiae Actualis*) (24 pp.) [capsa 4]
- 29) [Gabriel] Marimon, tractat ms. acèfal (quadernet núm. 3; continuació de l’anterior) que comença al final de la *disputatio 3^a* (*disp. 4^a: De actualis gratiae divisionibus*) (32 pp.) [capsa 4]
- 30) Francesc Mendoza: *Simon Joannis diligis me plus his?* (cita bíblica: Joan 21:16; la resta del text en castellà) (4 pp.; dins d’aquest full gran plegat hi ha un full petit que comença amb la mateixa cita bíblica i un paper que comença: *Sermones de tiempo del P. Francisco Mendoza*⁸³) [capsa 4]

⁸¹ Al següent apartat, quan ens ocupem de la poesia, veurem quins són aquests poemes.

⁸² Al moment de l’expulsió era el rector del col·legi de Calatayud (FERRER BENIMELI 1996: 144). Havia nascut a Palma el 21 de gener de 1724 i ingressat a la Companyia de Jesús el 6 de novembre de 1740; al 1753 ensenyava filosofia al Col·legi de Tarazona (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1753, fol. 242r).

⁸³ No sabem qui fou aquest jesuïta, que possiblement va passar pel col·legi de Lleida. Fixem-nos que aquest nom només serveix per datar els sermons, de manera que potser aquest jesuïta no és del col·legi sinó que serveix de punt de referència per datar aquests sermons. A Espanya trobem tres jesuïtes amb aquest nom, però pertanyien a altres províncies: un a la de Toledo (mort a Huete el 23 de setembre de 1684), un altre a la de la Bètica (mort a Guadix el

- 31) N[arcisus Riera]⁸⁴, tractat ms. acèfal que comença amb la *sectio 1^a: Resolvuntur varia De Scpciebus* del *Liber 2us* (a la p. 8 comença el *Liber 3us De Actibus Anime*) (24 pp.) [capsa 3]
- 32) [Jaume] Pedralbes⁸⁵, *Tractatus Theologicus Moralis Tripartitus de Matrimonio* (40 pp.) [capsa 3]
- 33) [Jaume] Pedralbes, ms. acèfal que comença amb la *Disputatio 1^a: De natura et necessitate restitutionis et radicibus eius* (24 pp.) [capsa 4]
- 34) [Jaume] Pedralbes, ms. acèfal que comença al final de la *sectio 7^a (sectio 8^a: Impedimentum Ligaminis)* de la *disputatio 2^a (disp. 3^a: De Dispensonibus Imti. matri.)* (quadernet núm. 2 d'una obra més llarga) (40 pp.) [capsa 4]
- 35) [Jaume] Pedralbes, ms. acèfal que comença a la *sectio 2^a (sectio 3^a: Duplex alia Differentia examinatur)* de la *disputatio 2^a (disp. 3^a: De causis ad damnus cooperantibus)* (198 pp; consta de 10 quadernets lligats i numerats però falta el 1r) [capsa 3]
- 36) Carta de Xaverius⁸⁶ adreçada al P. Joseph Peyró⁸⁷ de la Companyia de Jesús de Saragossa (Lleida, 16-VII-[17]49) (2 pp.) [capsa 4]
- 37) Carta adreçada al P. Joseph Peyró de la Companyia de Jesús (missioner al Col·legi de Saragossa) (2 pp.) [capsa 4]
- 38) Bernat Pifarré, remitent d'una carta que comença: *Muy Ilustre; Vos Senyores, com en lo presen añ los Preus dela Seuma són los següens...* (Lleida, 20-X-1760; 2 pp.) [capsa 4]

19 de desembre de 1694) i un altre a la de Castella (mort a Àvila l'1 de juliol de 1710) (FEJÉR 1985-1990: III, 279).

⁸⁴ Entenem que la N. abreujada que encapçala aquest manuscrit pot correspondre a Narcís Riera, autor d'altres tractats que trobem al fons de la Companyia de Jesús d'aquest arxíu.

⁸⁵ Als manuscrits només hi llegim Pare Pedralbes, però hem d'identificar-lo amb el pare Jaume Pedralbes (del col·legi de Barcelona) i no amb el pare Francesc Pedralbes (del col·legi de Saragossa) (FERRER BENIMELI 1996: 143 i 145) perquè al 1765 el primer ja era un sacerdot (*Pater*), en canvi el segon era encara un novici (*Scholar*) (*Catalogus personarum...* 1765: 4 i 12). Jaume Pedralbes va néixer a Sant Gervasi el 7 de març de 1708 i ingressà a la Companyia de Jesús el 6 de setembre de 1727; al 1753 era missioner del Col·legi de Barcelona (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1753, fol. 220r), i va morir a Ferrara el 8 de març de 1786 (BATLLORI 1946: 197).

⁸⁶ No he identificat aquest Xavier que sembla haver estat al col·legi de Lleida al 1749.

⁸⁷ Nascut a l'abril de 1709, ingressà a la Companyia de Jesús al desembre de 1730 (*Catalogus personarum...* 1754: 65).

- 39) Pare Rector A. Porquanto: Diàleg (*Pregunta i Resposta*; pp. 1-2) i *Reprehensión, Exclamación, exhortación, Admaración y Aspectáculo del Santo Christo* (pp. 3-4; al marge: *Mi Padre Rector A. Porquanto*) (4 pp. en octau) [capsa 4]
- 40) Antonius Pospanus Primus⁸⁸, *Tractatus Theologicus de quæstionibus aliquot ex usquas discutit S. Thomas a quæstione 77, 2^a 2^æ* (52 pp.) [capsa 4]
- 41) Crispí Antoni Poyanos i Gabriel Marimon: *In Primam partem Divi Thomæ De visione, Beatitudine et Angelis* (P. Crispí Antoni Poyanos⁸⁹, 18-V-1762; 94 pp.), *Tractatus Scholasticus Theologicus De Actibus humanis* (P. Gabriel Marimon, 19-VI-1763; 72 pp.) [capsa 3]
- 42) Valentí Prats⁹⁰, tractat sobre “Lògica” ms. acèfal que comença al final de la *sectio 3^a (sectio 4^a: De Necessitate præssum in Clône)* (Urgell, 16-VI-1734; 16 pp.) [capsa 4]
- 43) Tractat ms. que comença a la *sectio 4^a (sectio 5^a: Reliqua de relatione)* del *Liber 2us (Liber 3us: Iterum de ente reali speciatum)* (20-III-1755; dedicat al seu mestre Josep Puig⁹¹; 40 pp.) [capsa 4]
- 44) Anton Puig de Caset: Text ms. que comença: *Certifico y doy fe y Anton Puig de Caset...* (1 p.) [capsa 4]
- 45) Paper ms. adreçat *Al Licenciado Esteva Pujol* (signat a Lleida; hi apareixen els següents noms: Agustín Ginestar, Joseph Fernández⁹², Esteve Pujol, Antonio Rey i Joseph Vallès⁹³) (1 full) [capsa 4]

⁸⁸ Cal remarcar que en un altre document (vegeu el registre anterior, núm. 39), en forma de diàleg, de la mateixa capsa 4, un deixeble seu va escriure “Mi Padre Rector A. Porquanto”, que possiblement es refereix a la mateixa persona. Possiblement es tracti del pare Pascharius Prim, que al 1753 es trobava al Col·legi de Sant Pau de València; havia nascut a Silla el 30 d’octubre de 1714 i ingressà a la Companyia de Jesús l’11 d’octubre de 1734 (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniæ*, any 1753, fol. 246v).

⁸⁹ Al moment de l’expulsió pertanyia al Seminari de Calatayud (FERRER BENIMELI 1996: 144); havia nascut a Saragossa el 25 d’octubre de 1722 i va ingressar a la Companyia de Jesús el 14 de juliol de 1738, i al 1753 feia de professor de filosofia com a doctor en teologia al Col·legi de Calatayud (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniæ*, any 1753, fol. 223r). Va coincidir amb Miquel Dòria al Col·legi de Saragossa (on ell era professor) quan aquest estudiava teologia, des de 1761 fins a 1764 (*Catalogus personarum... 1762, 1763, 1764*: 11, 11 i 11 respectivament).

⁹⁰ Ja hem vist abans (nota 46) que Valentí Prats va morir a la Companyia de Jesús el 5 de maig de 1738 al col·legi de Lleida (FEJÉR 1985-1990: 168). Allà mateix hem vist també que ens deixà tres llibres manuscrits que es conserven a l’Arxiu Municipal de Lleida (reg. 3, 4 i 5 de la capsa 1 del fons de la Companyia de Jesús).

- 46) P. Juan Rodríguez⁹⁴, tractat ms. acèfal on comença la *sectio 4^a: Impugnat alius defectiones termini* (4 pp.) [capsa 4]
- 47) Francesc Sambasant, *Opusculum Theologicum Morale De Matrimonio qua Sacramentum est* (Barcelona, 9-IX-1729; 24 pp.) [capsa 4]
- 48) Text ms. adreçat “Al Pare Felip Senromà⁹⁵, de la Compañía de Jesús, Palma” que comença: *Copernicanum systema*⁹⁶... (1 p.) [capsa 4]
- 49) Ludovicus Tàrrega⁹⁷, *Cursus Philosophicus* (Gandia, 1676; 24 pp.) [capsa 4]
- 50) Francesch Tubau, *Ayuntamientos del Sermón de Dolores...* (1 p.) [capsa 4]
- 51) Josep Vicente: Ms. enquadernat amb dades de comptabilitat que comença: *A 18 de julio de 1680 acordamos con Madalena Castanyer, muger de Jaime Castanyer, Hornero, cogería el Pan del Collegio a 2φ por quartera...* (62 pp.; inclou una carta de Josep Vicente⁹⁸ amb data 21-II-

⁹¹ Al moment de l'expulsió, Josep Puig pertanyia al col·legi de Girona (FERRER BENIMELI 1996: 146); havia nascut a l'abril de 1722 i ingressat a l'octubre de 1741 (*Catalogus personarum...* 1754: 66). La dedicatòria del colofó permet saber que l'autor d'aquest tractat havia estat alumne de Josep Puig.

⁹² Coneixem un jesuïta de la província d'Aragó anomenat Josep Fernández i va morir a València el 5 d'octubre de 1674 (FEJÉR 1985-1990: II, 114).

⁹³ Natural de Tortosa, estudià humanitats al col·legi de la Companyia. Passà després al noviciat de Tarragona i des d'allà fou destinat com a professor de gramàtica al col·legi de Lleida. Després estudià filosofia a Girona i teologia a Barcelona. Va morir a Badalona l'11 de maig de 1751 quan predicava una missió (GAYA MASSOT 1954: 171).

⁹⁴ Deu tractar-se del jesuïta Juan Rodríguez que al 1666 publicà a Lleida un *Aparato fúnebre* per commemorar la mort del rei Felip IV (GAYA MASSOT 1954: 48). Sabem d'un Joan Rodríguez jesuïta que havia nascut a Forques (al Rosselló, encara català aleshores) el 8 de juny de 1642, ingressà a la Companyia de Jesús l'11 de novembre de 1660 i pertanyia al Col·legi de Girona al 1705 (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1705, fol. 18r), on va morir el 4 de gener de 1725 (FEJÉR 1985-1990: IV, 261), però és poc probable que es tracti del nostre autor, que al 1666 (segons consta a la portada del llibre) era “Catedrático de Retórica y Erudición en la Universidad y en su Colegio de Lérida”, i als sis anys d'ingressar en la Companyia hauria d'estar estudiant Teologia i encara no hauria estat ordenat, tot i que això no vol dir que no pogués ser professor al Col·legi i a la Universitat, però difícilment seria catedràtic. Fejér inclou un altre Joan Rodríguez de la província jesuítica d'Aragó que va morir a Saragossa el 14 de maig de 1721 i un Joan Antoni Rodríguez que va morir a Calatayud el 22 d'abril de 1734; un dels tres devia ser el destinatari d'una *Alegación de drecho y hecho por el promotor fiscal del tribunal de obras pías de la curia de este Arçobispado de Valencia y el Clero de la Iglesia Parroquial de la villa de Ibi contra el padre Juan Rodríguez de la Compañía de Jesús y Mosén Josef Jover* (València, 1679; 50 pàgines).

⁹⁵ Nascut a Mataró l'11 de novembre de 1725, ingressà a la Companyia de Jesús el 24 de setembre de 1740 i feia de professor de gramàtica al col·legi de Barcelona al 1753 (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1753, fol. 220v), però al 1765 el trobem amb Miquel Dòria al Col·legi de Lleida (*Catalogus personarum...*1765: 24), on romangué fins al moment de l'expulsió (FERRER BENIMELI 1996: 146), i va morir a Gènova el 3 de març de 1794 (Ochandarena, *Sujetos de las Once Provincias de la Compañía de Jesús al tiempo de la Expulsión de Carlos III*, s.a.: 37).

⁹⁶ Cf. document núm. 118 (a la mateixa capsa 4), sobre el mateix tema.

⁹⁷ Nascut a Elx el 9 de març de 1645, va ingressar a la Companyia de Jesús el 20 de setembre de 1662, i al 1705 ensenyava Gramàtica, Filosofia i Teologia a la Casa Professa de València (ARSI, *Catalogus I Provinciae Aragoniae*, any 1705, fol. 4r). Al nostre document el trobem a Gandia, i el colofó el presenta com a intèrpret d'Aristòtil.

⁹⁸ Fou rector del col·legi de Lleida des de començaments de juliol de 1616 (GAYA MASSOT 1954: 167). Amb aquesta dada és difícil relacionar-lo amb el Josephus Vincentius que recull Fejér (1985-1990: V, 278) a la província

1677 que comença: *Digo el Infraescrito Retor del Colegio de la Comp. De Jesús de la Ciudad de Lérida...*) [capsa 4]

52) *Ad Modestiam Oratio* (pp. 1-8), el poema *Ad Judam Machaveum: Epos* (pp. 8-15; comença: *Parvus tibicen / Laurea Indæfensio celebrare trophæa*, 201 hexàmetres), *De sapientia cum virtute coniugenda oratio* (pp. 15-28; 16 de setembre) (32 pp., de la 29 a la 32 en blanc) [capsa 3]

53) *Algunas de las Poesías, que se pusieron en la Fiesta de la translación del Santísimo Sacrament a la Iglesia nueva de Belén* (1729; 28 pp. numerades, 51 poemes) [capsa 4]

54) *Antes de los Mandamientos, Antes de él* (per una banda) i *Antes de las doctrinas de la confesión* (per l'altra) (2 pp.) [capsa 4]

55) *Apuntes para Domínicas* (24 pp.) [capsa 4]

56) *Cæcus quidam* (cita bíblica: Lluç 18:35; la resta del text en castellà) (2 pp.) [capsa 4]

57) *Cartas del libro 13, Cartas del Libro 9 i Libro 10* (4 pp.) [capsa 4]

58) *Christo a Sacta Catherina de Sena: Cogita tu de me et ego cogitabo de te* (2 pp.) [capsa 4]

59) *De actuali Prædicatione* i *De Natura Divi Michaelis* (4 pp.; en forma de diàleg) [capsa 4]

60) *De constitutione Artis Dialecticæ* (2 pp.) [capsa 3]

61) *De Decreto præparativo* (2 pp.; en forma de diàleg) [capsa 4]

62) *De donis ac beneficiis supernis oratio expositiva* (discurs; 8 pp.) [capsa 4]

63) *De fama capacitatis* (2 pp.; en forma de diàleg) [capsa 4]

64) *De Humaniorum Litterarum Natura et Vtilitate Oratio* (8 pp.) [capsa 4]

65) *De Ignes* (6 pp.) [capsa 4]

66) *De laudibus Aragoniæ Provinciæ Oratio* i *De iucunditate et utilitate Geographiæ Declamatio* (34 pp.; està classificat així: signatura D, lligall I, número 8) [capsa 3]

jesuítica d'Aragó perquè aquest va morir a Tortosa el 28 de novembre de 1706 perquè estaríem parlant d'un jesuïta que hauria mort amb més de 110 anys.

- 67) *De Laudibus Aragoniæ Provinciæ Oratio* (llogall que inclou uns poemes de Joaquim Carnicer⁹⁹: fols. 6v, 7r i 7v) (14 pp.) [capsa 4]
- 68) *De logica Angelica et humana* (2 pp.) [capsa 4]
- 69) *De Universi negativo* (2 pp.) [capsa 4]
- 70) *Disputationes Dialectico-Animastices* (16 pp.) [capsa 4]
- 71) *Dominicus Pentecostes* (4 pp.) [capsa 4]
- 72) *Ecce ascendimus Jerosolyma* (cita bíblica: Lluc 18:31; la resta del text en castellà) (any 1744; 4 pp.) [capsa 4]
- 73) *Epigrammata correcta* (20 pp.; 33 poemes)¹⁰⁰ [capsa 4]
- 74) *Estote ergo Misericordes, sicut et Pater Vester Misericors est* (cita bíblica: Lluc 6:36; la resta del text en castellà) (2 pp.) [capsa 4]
- 75) *Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset quia filii huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt* (cita bíblica: Lluc 16:8; la resta del text en castellà) (2 pp.) [capsa 4]
- 76) *Et misit servos suos vocare...* (cita bíblica: Mateu 22:3; resta del text en castellà) (4 pp.) [capsa 4]
- 77) *Ex Disp. 2 de Potestate statuendi im^a impedientia...* (32 pp, numerades fins a la 8) i *Opusculum ad reliqua de Materia Matrimonii* (40 pp.) [capsa 3]
- 78) *Ex vostro Patre P^{is} Inc.* (4 pp.) [capsa 4]
- 79) *Exemplo que puede servir para el quarto, quinto, sexto y séptimo* (4 pp.) [capsa 4]
- 80) *Exemplos varios para asuntos de Misión* (26 fols. + tapes) [capsa 4]
- 81) *Exercicio muy importante, en que se incluien algunos actos de virtud...* (4 pp.) [capsa 4]
- 82) *Homo quidam fecit cœnam magnam, et invitavit multos* (variació de cita bíblica: Lluc 14:16) (4 pp.) [capsa 4]

⁹⁹ Cf. document núm. 11. i nota 74.

¹⁰⁰ A l'apartat de poesia donarem el detall de les composicions que es troben en aquest manuscrit anònim.

- 83) *La Virgen* (3 fulls grans en castellà) [capsa 4]
- 84) *Liber 2^s De principiis extris [signum]* (4 pp.) [capsa 3]
- 85) *Libreta de entradas de las comedias, gastos y lo que queda para la part destinada als còmichs. Las faltas las suple el Santo Hospital y quedan a su favor las sobras* (de l'11 de setembre al 8 de novembre)¹⁰¹ (24 pp.) [capsa 4]
- 86) *Misereor sub turbam quia ecce triduo sustinent Me* (varació de cita bíblica: Marc 8:2; la resta del text en castellà) (4 pp.) [capsa 4]
- 87) *O dignito actus debet...* (4 pp; només escrites la 1^a i la 4^a) [capsa 4]
- 88) *Omni in mensura et numero et pondere disposuit* (cita de Sant Agustí, *De Genesi ad litteram* IV, 3; la resta del text en castellà) (2 pp.) [capsa 4]
- 89) *Opusculum Theologicum de Necessitate Sanctæ Poenitentiaë* (24 pp.) [capsa 3]
- 90) *Para el Novenario de San Francisco Xavier conforme el Imitar sus exemplos* (2 pp.) [capsa 4]
- 91) *Per noctes quæsivi quem diligit anima mea, quæsivi illum et non inveni* (cita bíblica: Càntic dels càntics 3:1; la resta del text en castellà) (4 pp.) [capsa 4]
- 92) *Plática para la Domínica de Passión* (8 pp.) [capsa 3]
- 93) *Pro Dominico 2 Adventi* (4 pp.) [capsa 4]
- 94) *Proæmium de suris canonici origine* (quatre quadernets ms. de 8 pp. cadascun; numerats el 2, el 3 i el 4) (32 pp.) [capsa 4]
- 95) *Recibos de visitas* (1732-1737; 12 pp. grans) [capsa 4]
- 96) *Salutatio* (1 p.) [capsa 4]

¹⁰¹ No s'esmenta l'any. Hi apareixen obres del barroc i el neoclassicisme espanyols (Lope de Vega, Calderón de la Barca, Agustín Moreto, Francisco de Rojas Zorrilla, Fernando de Zárata, Francisco de Villegas, Cristóbal de Monroy, Luis de Belmonte Bermúdez, Francisco Leiva Ramírez de Arellano, Juan de Matos Frago, Juan Pérez de Montalván, Mejía de la Geda, Antonio de Zamora, Antonio Bazo, Antonio Pablo Fernández, Luis Monzín, Álvaro Cubillo de Aragón, José de Cañizares) i també peces traduïdes del francès (d'autors com Corneille, Racine o Beaumarchais) o l'italià (d'autors com Metastasio). La data molt tardana d'alguna de les obres (com *La más heroica piedad*, de Luis Monzón, publicada a València al 1767, o la *Eugenia* de Beaumarchais, del mateix any, traduïda després per Ramón de la Cruz) fa pensar que potser aquest document no s'ha de vincular a la Companyia de Jesús, expulsada aquell mateix 1767.

- 97) *Sermón de la Muerte* (pp. 1-2) seguit de dos discursos sobre la mort en castellà (1r: pp. 3-4; 2n: pp. 5-20) encapçalats per una cita bíblica (*Mors, peccatorum pessima*, Psalm 33:22) [capsa 3]
- 98) *Societas Jesu Defendit set^a cois.* (24 pp.) [capsa 3]
- 99) ...*Theologicus...ntia Dei* (la 1ª pàgina està trencada i gairebé no es pot llegir el títol; 8 quadernets de 20 pp. cadascun: 160 pp.) [capsa 4]
- 100) *Tractatus 1 de Sacramentis in genere* (pp. 1-8) i *Tractatus 2 de Baptismo* (pp. 8-16) (20 pp.; de la 17 a la 20 en blanc) [capsa 3]
- 101) *Tractatus quartus de Posterioribus Logicæ* (format per dues *disputationes*); va precedit de la *Disputatio 2^a: De specie et individuo* (a la que segueixen la 3^a i la 4^a), que segurament formava part del **Tractatus tertius ...* (28 pp.) [capsa 4]
- 102) *Tractatus Scolasticus De Scientia Dei* (22 pp.) [capsa 3]
- 103) *Tractatus Theologico-Scholastico-Moralis: De essentia et attributis Dei* (28-VI-1720; 136 pp), *Tractatus Philosophicus De Corpore Humano* (22 pp.), *Tractatus De Conscientia mutilado* (2 pp.). [capsa 3]
- 104) *Tractatus Theologicus Scholasticus: De Divino Verbo Incarnato* (8-VI-1740; 156 pp.)¹⁰². [capsa 3]
- 105) *Tractatus Theologicus Scholasticus De Divino Verbo Incarnato* (22 pp.) [capsa 4]
- 106) *Tractatus theologicus Scholasticus de Providentia Dei* (juny del 1739; 7 quadernets numerats de 24 pp. cadascun: 168 pp.) [capsa 4]
- 107) *Variae orationis Rhetoricæ varia Argumenta cum synopsi* (16 pp.) [capsa 4]
- 108) *Versos* (36 pp, però només estan escrites les 28 primeres)¹⁰³ [capsa 3]
- 109) Paper ms. que comença: *Alentose el Labrador...* (1 full en octau) [capsa 4]

¹⁰² Dins hi he trobat dos segells estampats que diuen així: 1) “San Pedro Martyr, a 9 de Abril. Según los beneficios, y mercedes recibidos de Dios, se nos pedirá la cuenta. S. Gregorio. Temor de Dios. Por los Tibios”; 2) “Santo Thome, Apostol, a 21 de Deziembre. No hay mejor modo de enseñar a tu hermano, que con el buen exemplo. S. Greg. l. 10 Moral. Dar buen exemplo. Por las Religiones”.

- 110) Tractat ms. acèfal enquadernat que comença amb la *sectio 4^a: Aliæ robustiores rationes pro affirmativa sententia*, que és el final de la *disputatio 2^a (disp. 3^a: De conscientia vincibiliter errante)* (91 folis numerats) [capsa 4; hi ha estat incorporat *a posteriori* perquè abans estava a l'armari de la sala de consulta]
- 111) Ms. que comença: *An campus iustis inquat a suis...* (2 pp.) [capsa 4]
- 112) Tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 2^a (sectio 3^a: An Deus concurrat per eandem actionem cum creatura ad operandum)*, de la *disputatio 5^a (disp. 6^a: An Deus physice prædeterminet causas 2as ad operandum)*; va del §196 al §260 (18 pp.) [capsa 3]
- 113) Ms. que comença: *An qui fatigatus est itinere sedebat sic...* (4 pp.; al marge superior esquerre llegim: 2 F. 6.0 [o J].3.) [capsa 4]
- 114) Ms. acèfal que comença: *Argumentationes nunc ... asserentes...* (1 p.) [capsa 4]
- 115) Ms. acèfal a dues columnes amb cites de passatges bíblics (22 pp.) [capsa 4]
- 116) Ms. acèfal a dues columnes amb cites de passatges bíblics (8 pp.) [capsa 4]
- 117) Paper ms. amb breu cita bíblica (Malaquies 4:2)
- 118) Paper trencat ms. que comença: *Copernicanum systema¹⁰⁴ ut...* (2 pp.) [capsa 4]
- 119) Ms. que comença: *Dant impossibilia in qualiber linea infinitum syncategorematicum...* (2 pp.) [capsa 4]
- 120) Tractat ms. que conté el títol de la *Disputatio 3^a: De Actibus Voluntatis* (acaba amb aquests dos versos en català: *Animemnos Catolichs amb alas de amor / á gustar las dolsuras puitx nos brinde lo Senyor*; 2 pp.) [capsa 4]
- 121) Tractat ms. acèfal que comença a la p. 2, al final de la *sectio 2^a (sectio 3^a: De Damnatione corporali propria)* (19 pp. numerades) [capsa 3]

¹⁰³ Al següent apartat, on ens ocupem de la poesia, detallaré el títol dels poemes que hi trobem. Aquí només podem dir que es tracta d'un manuscrit cosit i que a l'última pàgina, en blanc, algú ha escrit en gran la paraula "Versos".

¹⁰⁴ Cf. el document núm. 48 (a la mateixa capsa 4), sobre el mateix tema.

- 122) Tractat ms. acèfal que comença amb la *sectio: De diligentia ne ignorantia sit peccaminosa sive in inquirenda veritate: aut in ignorantia præcavenda* (4 quadernets de 16 pp. grans cadascun: 64 pp) [capsa 4]
- 123) Tractat ms. acèfal que comença a l'*Argumentum I^{um}* de la darrera *sectio* de la *disputatio 2^a* (*disp. 3^a: De Distinctione Formali*) (20 pp.) [capsa 4]
- 124) Tractat ms. acèfal que comença a la *sectio 8^a* (*sectio 9^a: de jactibus Societatis*) (22 pp.) [capsa 3]
- 125) Ms. amb anotacions sobre retòrica que comença: *De la economia*, i després: *De las cartas* (amb referències a Ciceró) (8 pp.)¹⁰⁵ [capsa 4]
- 126) Tractat ms. acèfal on comença la *disputatio 2^a: De Logicæ directæ divisionibus* (16 pp.) [capsa 4]
- 127) Tractat ms. acèfal que comença al final de la *disputatio 3^a* (*disp. 4^a: De necessitate Incarnationis independentes a fine condignæ satisfactionis pro peccato exilenda*) (38 pp.) [capsa 4]
- 128) Tractat ms. acèfal que comença a la *disputatio 2^a* (*Disp. 3^a: De speciebus et habitibus et spebus*) (2 pp.) [capsa 3]
- 129) Tractat. ms. acèfal que comença al final de la *Disputatio 2^a* (*disp. 3^a: De statibus intrinsecis entis Realis*) (24 pp.; va precedit de dedicatòria A N^a Sr.) [capsa 4]
- 130) Tractat ms. acèfal que comença al final de la *disputatio 2^a* (*disp. 3^a: Definit Nomen et quæstiones affines discutit*) (§§ 158-348; 52 pp.) [capsa 3]
- 131) Ms. que comença: *Diversitas inter Logicas...* (2 pp.) [capsa 4]
- 132) Paper ms. acèfal que comença: *en la puerta del sepulcro...* (2 pp. en octau) [capsa 4]
- 133) Ms. que comença: *esta es una guerra que si alcanzamos la victoria...* (2 pp.) [capsa 4]

¹⁰⁵ Dins d'aquest document va aparèixer la carta adreçada a Miquel Dòria amb el seu sermó eucarístic que ja hem vist abans. Potser hauríem de connectar aquest document amb el nostre poeta, que ja veurem que sovint cita l'obra de Ciceró.

- 134) Ms. acèfal (quadernet núm. 6) que comença: *et ppt. perpotestas aliquando...* (28 pp.) [capsa 4]
- 135) Ms. acèfal que conté el § 1326 i comença: *Exemplum sumptum 8 idus augusti Domini 1339 auctore* i acaba: *dicto loco abitantibus* (1 p) [capsa 3]
- 136) Ms. que comença: *Exordium Santander, Prefectum Bibliothecæ regie ad me missit libellum supplicem* (2 pp.) [capsa 4]
- 137) Ms. acèfal que comença: *facere etiam Pontificium decretis* (8 pp.) [capsa 4]
- 138) Ms. amb nou glosses en llatí de diferents paraules en hebreu (2 pp.) [capsa 4]
- 139) Paper ms. acèfal que comença: *in extendo e posteris illo...* (1 full en octau) [capsa 4]
- 140) Ms. amb una mena d'índex que va de la p. 267 a la p. 433 (14 pp.) [capsa 3]
- 141) Tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 2^a* (*sectio 3^a: Individualitas Matri*) (34 pp.) [capsa 3]
- 142) Ms. acèfal que comença: *introductione. sui ut tali...* i acaba: *finis* (1 p.) [capsa 3]
- 143) Text ms. en castellà (quadernet núm. 2) que comença amb la cita bíblica *JHS qui fatigatus ex itinere* (Joan 4:6) (4 pp.) [capsa 4]
- 144) Ms. amb diversos poemes en llatí¹⁰⁶, el primer dels quals es titula *Jupiter* (16 pp.) [capsa 4]
- 145) Carta ms. que comença: *Madre y Señora:* i segueix amb el text en llatí. *Ad rationem...* (2 pp.) [capsa 4]
- 146) Ms. que comença: *me lo podías prestar...* (2 pp.) [capsa 4]
- 147) Ms. acèfal que comença: *Memorare novissima tua et in eternum nom pe<c>cabis* i acaba (p. 2): *...et libere ejus sanguine*. De la p. 3 a la 8 està en blanc i de la 9 a la 20 és una carta en català que comença: *Caríssim Germà: sapiau que la causa de haver yo vingut...* i acaba: *Ara propono firmement* (20 pp., la primera arrencada) [capsa 3]

¹⁰⁶ A l'apartat següent, quan estudiem la poesia, veurem els títols dels vintinou poemes que formen aquest document.

- 148) Tros de paper que comença com a carta: *Muy Señor mío, No debe...* i per l'altra banda: *Si divina omnipotentia metaphisica...* (2 pp.) [capsa 4]
- 149) Ms. acèfal sense divisions internes que comença: *nego, tu quia...* i acaba: *...nunquam apud Ennices politicos permissa fuisse lege civili poligamia* (40 pp.) [capsa 3]
- 150) Paper ms. que comença: *Non sunt multiplicandæ entitatis sine necessitate...* (1 p.) [capsa 4]
- 151) Ms. acèfal que comença: *Obitum tamen unum* i acaba: *Todos son textos de la Escritura, alabando la Ciencia, y Sabiduría; lo que es ab Æterno, si assi es lícito hablar* (24 pp.) [capsa 3]
- 152) Ms. que comença: *Para la doctrina de las disposiciones para curas de la lepra de el género mortal* (20 pp.) [capsa 4]
- 153) Ms. acèfal que comença: *Para lo 1ro Vigilate itaque et orate ut...* (parteix d'una cita bíblica: Mateu 26:41) (2 pp.) [capsa 4]
- 154) Ms. acèfal que comença: *Pero cuando obliga...* (folis 42-48) [capsa 4]
- 155) Ms. amb breus apunts biogràfics sobre personatges romans il·lustres (M. Porci Cató, L. Celi Antípater, Q. Eli Tuberó, Valeius Patèrcul, Q. Fabi Píctor) (1 p.) [capsa 4]
- 156) Paper ms. que comença: *Præsuppa eoque mediorum...* (2 pp.) [capsa 4]
- 157) Ms. que comença: *Proditura in lucem...* (2 pp.) [capsa 4]
- 158) Discurs ms. que comença: *Quæ una res oratorum unusquemque maxime ad dicendum impellere...* i acaba: *dixi. Ortu. Pace sua Pueri dicam illustrissime laudes: voceque nam Pueris gaudes uterque puer, namque coli pueris nomina sagia votum libere eminentissimus cominus* (4 pp.) [capsa 3]
- 159) Tractat ms. acèfal on comença la *sectio 2^a*: *Qualis sit absolonis sensque* (14 pp.) [capsa 4]
- 160) Full ms. en castellà que comença: *Que aun astro...* (2 pp.) [capsa 4]
- 161) Paper ms. en castellà que comença: *Que aviendo pedido el Hijo de Dios tomar entre tantos un nombre...* (2 pp.) [capsa 4]

- 162) Discurs ms. acèfal en castellà que comença: *Quien conoce bien las perfecciones...* (12 pp.) [capsa 4]
- 163) Ms. acèfal que comença: *quis est vir sapiens, qui intelligat hæc?* (1 full en octau) [capsa 4]
- 164) Tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 4^a* (*disp. 5^a: Quomodo debeat repeti Ifessio facta Sfiere debent Generales*) de la *disputatio 6^a* (*disp. 7: De Itrône* [no sé resoldre aquesta abreviatura], *seu dolore, et Proposito requisitus ad P. I.* (folis 49-60) [capsa 4]
- 165) Tractat ms. acèfal, el primer títol del qual és *Sectio Quomodo secunda Persona sit verbum et tercia dicatur Amor?*, que forma part de la *disputatio 1^a* (*disp. 2^a: De principiis ad intra Productionis communicativus, eorum terminis, et De Divinis Personis*) (10 fols. lligats; l'arxiu l'ha classificat sota l'epígraf "Fragment") [capsa 4; hi ha estat incorporat posteriorment perquè abans es trobava a l'armari de la sala de consulta]
- 166) Paper ms. que comença: *Repugnat quod aliqua res ne ipsos significat...* (2 pp.) [capsa 4]
- 167) Ms. que comença: *Safredo aquæ marinæ...* (1 p.) [capsa 4]
- 168) Tractat ms. amb el títol *Paragrafus 2: Secundus solvuntur Argumenta Contraria* (a la p. 2 comença el *Liber Secundus: De ente Reali Speciatim*) (24 pp.) [capsa 4]
- 169) Ms. que comença: *Si Divina Omnipotentia...* (2 pp. en octau) [capsa 4]
- 170) Paper ms. que comença: *Si pole...* (2 pp.) [capsa 4]
- 171) Discurs ms. anepígraf que comença: *Si quis vestrum, viri ornatissimi, hoste miretur...* i acaba: *Dixi* (4 pp., però la darrera en blanc) [capsa 3]
- 172) Discurs ms. que comença: *Sinite iam, Adolescentes optimi, mihi conmiliones...* i acaba: *...ut tandem totius victoriae laus Patrono Aloysio tribuatur. Dixi* (8 pp.) [capsa 3]
- 173) Tractat ms. acèfal (quadernet núm. 6) que comença a la *sectio 5^a* (*sectio 6^a: Solvunt art^a Itr^o*) (10 fols.; els dos últims en blanc, i dins hi ha un full plegat [2 fols.] que només té escrit el 2n fol., que comença: *Superationes aut si recte arguit ex eius...*) [capsa 4]

- 174) Text ms. en castellà que comença amb cita bíblica (*Tempus autem nondum advenit, tempus autem vestrum semper est paratum*, Joan 7:6) (1 p.) [capsa 4]
- 175) Tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 2^a* (*sectio 3^a: termini significativi proprietates dicit*) de la *disputatio 1^a* (*disp. 2^a: De modo sciendi in communi*)
- 176) Tractat ms. acèfal que comença al final de la *sectio 5^a* (*sectio 6^a: Thomistarum argumenta solvuntur*) (16 pp.) [capsa 4]
- 177) Tractat ms. acèfal que comença amb la *secto 7^a: Thostatium argumentatione amb Autoritate solvit* (8 pp., §§ 263-290) [capsa 4]
- 178) Text ms. en castellà (quadernet núm. 3; cotinuació de l'anterior) que comença: *una mulier de Samaria...* (12 pp.) [capsa 4]
- 179) Ms. que comença: *Venit in Civitate Samaria...* (4 pp.) [capsa 4]
- 180) Poema ms. que comença amb el vers *Vos ego Bethliadae Pastores, nocte per agnos* (4 pp; 88 vv.) [capsa 3]
- 181) Tractat ms. acèfal que comença al §54 i acaba al §78 (14 pp.) [capsa 3]

Finalment, ofereixo l'inventari dels documents que a hores d'ara formen part de la sisena capsa, formada per documentació apareguda recentment i per documents procedents de la capsa 5:

- 1) *Libro de las alajas del colegio* (anys 1605-1688; 166 folis, tot i que comença al foli 51) [reg. 001; abans estava a la capsa 5]
- 2) *Libro del gasto de la obra: cartas de recibo y gasto de la obra del Collegio desde que començó hasta el año de 1615* (anys 1608-1612; 81 folis) [reg. 002; abans estava a la capsa 5]
- 3) Un llibre de censals fet per certs pobles de Lleida (anys 1646-1673; 139 folis) [reg. 003; abans estava a la capsa 5]

- 4) *Libro de varias épocas [sic] y recibos hechos y atorgados así por los oficiales del colegio como por otras personas que reciben cantidades de dinero de dicho colegio desde este año de 1638* (36 folis) [reg. 004; abans estava a la capsa 5]
- 5) *Librito de varias cuentas con oficiales de casa* (anys 1698-1712; 49 folis) [reg. 005; abans estava a la capsa 5]
- 6) Comptes de la Companyia de Jesús (1662-1764) [reg. 6]
- 7) Correspondència de la Companyia de Jesús (1746-1766) [reg. 7]
- 8) *Memorial de las medicinas que se han llevado por cuenta del colegio de la Compañía de Jesús en el año de 1700-1701-1702* [reg. 8; 6 fols.]
- 9) Notificacions del Bisbat de Lleida adreçades a la Companyia de Jesús (1661-1664) [reg. 9¹⁰⁷; 3 fols.]
- 10) Inventari de la roba que es troba en unca caixa de la Companyia de Jesús (any 17--) [reg. 10; 2 fols.]
- 11) Capbreu de censos a favor del Col·legi de la Companyia de Jesús (anys 16-- / 17--; consta de dos documents: *Testamento de Gar^a día 7 de enero de 1753, bueyero de Romeo año 1754, pago 9^a* [20 fols.] i un altre document en un full plegat amb referències als anys 1737 i 1738) [reg. 11]
- 12) Informes sobre els religiosos difunts durant l'anys de 1740 enviats al rector del Col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida (any 1740) [reg. 12; 15 docs., però dos consten de 2 fulls i la resta d'un de sol]
- 13) Fundació d'una capellania per Ignacio López (any 1761) [reg. 13; 18 fols. numerats fins al 14 estant la resta en blanc]
- 14) Nomenament del rector¹⁰⁸ del Col·legi dels Jesuïtes de Lleida (any 1692) [reg. 14; un full plegat que forma 4 pàgs, només escrites les dues primeres]¹⁰⁹
- 15) Informe sobre estat de comptes (any 1639) [reg. 0008/16; 1 foli]¹¹⁰

¹⁰⁷ Abans estava a la capsa 5 (reg. 0009/12).

¹⁰⁸ El rector en qüestió és Manel Marcillo, nomenat per l'arquebisbe de Tarragona.

16) Capbreu de censos rebuts pel col·legi de la Companyia de Jesús en Vilanova d'Alpicat [reg. 0008/17; 58 fols.]

17) Rebut de la Companyia de Jesús (anys 1600-1660) [reg. 0008/18]¹¹¹

18) Notificació de la defunció del germà Bartholomé Sabatier (de 21 anys; 6 a la Companyia de Jesús) signada a Saragossa a 22 de juliol de 1738 per Joseph Monterde i adreçada al pare rector del Col·legi de Lleida Francesc Ferrer¹¹². Comença: “Mi Padre Rector de Lérida / Sábado a 12 del corriente a las 3 y media de la tarde pasó a mejor vida...”, i acaba: “...quedamos muy a la obediencia de Vuestra Reverencia cuya vida *guarde Dios muchos años* de mi deseo. Zaragoza y Julio a 22 de 1738 / Muy siervo de *Vuestra Reverencia* / Joseph Monterde” (1 full plegat: 4 pàgs.)

19) Carta signada a 22 de març de 1767 per Luis Tos i adreçada al pare Fèlix Senromà, rector del Col·legi de Lleida. Comença: “Mi Padre Rector de Lérida / P. C. / Mucho es de tener que sald'ra canónigo el escotista Vilamayor y si no el tiempo lo dirá...”, i acaba: “...y estaré más desocupado para servir a la *Reverencia* cuya [*il·legible*] Port. Y marzo 22 de [17]67 / Luis Tos” (1 full plegat: 4 pàgs.)¹¹³

¹⁰⁹ Aquest document abans es trobava a la capsa 5.

¹¹⁰ Inclou una nota de l'arxiu amb més dades: “Informe sobre estat de comptes de diverses despeses rebuts per Diego Sala de la Congregació de València (Lleida, 8 de juny de 1639)”. Està adreçat al prevere Pedro Munt, S.I., des de Barcelona. Cal aclarir que en aquesta capsa 6 trobem a faltar un registre núm. 15 (error de l'arxiu o ha passat a una altra capsa?).

¹¹¹ Estan agrupats per anys.

¹¹² Havia nascut al 1699 i ingressà a la Companyia de Jesús al 1719 (*Catalogus personarum...1759*: 56).

¹¹³ Aquest document i l'anterior han aparegut a finals del mes d'agost de 2015 i jo mateix els he connectat amb la Companyia de Jesús quan m'ho ha consultat la directora de l'arxiu. Aquest darrer document (signat tan sols onze dies abans de l'expulsió) fa referència a altres jesuïtes: el pare [Antoni] Gila (rector del Col·legi de Nobles de Barcelona), el pare [Joan] Surià (del Col·legi de Barcelona), el pare [Josep] Díaz (del Col·legi de Tortosa), el pare [Joan] Félix (nascut al 1715 i ingressat al 1733, va morir al 1769) (FERRER BENIMELI 1996: 143-145 i 150 / *Catalogus personarum...1766*: 68), i el pare [Pau] Rius (nascut al 1713 i ingressat a la Companyia de Jesús al 1728; *Catalogus personarum... 1754*: 67).

Si ens limitem a la poesia publicada a Lleida ciutat, cal aclarir que tan sols es publicaren tres llibres del col·legi dels jesuïtes de Lleida, tots ells relacionats amb honors fúnebres adreçats a diferents monarques, segons va destacar Gaya Massot (1954: 48)¹¹⁴: unes *Obsequias reales* del Pare Albino Abella¹¹⁵ (1644; amb motiu de la defunció de la reina Isabel de Borbó, esposa de Felip IV), un *Aparato fúnebre* del Pare Juan Rodríguez¹¹⁶ (1666; amb motiu de la mort del rei

¹¹⁴ No obstant això, cal parlar de tres obres més del segle XVII. El jesuïta saragossà Francisco López, professor de retòrica a Lleida, publicà en aquesta ciutat (impresma de Juan Nogués) l'opuscle *Pro Ilerdensis Academiae phaenice suscitanda sapientia* (Lleida, 1670; 26 pàgs). I també un text que restà inèdit: la tragèdia *Josephea* de Miguel Henríquez (de 1610; editada per Melchor Bajén al 1993); no és certa la informació que dona Josep Lladonosa (1972: II, 536; seguit pel seu fill Manel Lladonosa [2009]), que parla d'un *Certamen poético* inèdit de Miquel Turbaví (Lleida 1586-Barcelona 1651?) perquè pren aquesta dada —segons la seva nota 141— de Josep Pleyan de Porta (1873: 316), que diu clarament “publicó un *Certamen poético* con motivo de las fiesta de la canonización de San Ignacio y San Francisco Javier que hizo el Colegio de Gerona, pero con el seudónimo de Francisco Ruiz”, obra que hem d'identificar amb el següent títol: *Relación de las fiestas que hizo el Colegio de la Compañía de Jesús de Girona en la Canonización de su Patriarca San Ignacio, i del apóstol de la India, San Francisco Xavier, i beatificación del angélico Luis Gonzaga, con el torneo poético mantenido i premiado por D. Martín de Agullana, caballero del ábito de Santiago* (Barcelona, 1623; a més a més, aquesta obra fou reeditada l'any 1877 a Girona per l'Hospici Provincial [PALAU 1948-1987: 97, s.v. Ruiz (Francisco)]). Tanmateix, s'ha de dir que Miquel Turbaví fou rector del col·legi de Lleida entre 1633 i 1635 (GAYA MASSOT 1954: 168). Encara que no continguin textos poètics, també cal assenyalar dos títols més publicats a Lleida per jesuïtes: *Oración panegírica de los lirios reales de la casa de Francia* (Lleida, 1643; del cerverí Jaume Puig, professor de gramàtica a Lleida), *Cataluña defendida de sus émulos* (Lleida, 1644; d'Antoni Marquès, fill de la Seu d'Urgell, orador i teòleg que publicà aquest llibre sota el pseudònim Ramques, que veiem que és un anagrama del seu cognom invertint l'ordre de les lletres de la primera síl·laba).

¹¹⁵ Mestre de retòrica a l'aula de majors al curs 1644-1645 (GAYA MASSOT 1954: 168). El títol complet de l'obra és el següent: *Obsequias reales, sermón, oración fúnebre, geroglíficos, emblemas a la Serenísima Reyna de España Doña Isabel de Borbón de gloriosa y inmortal memoria, celebradas y hechas por la insigne ciudad de Lérida, a 15 de deziembre 1644* (Lleida, 1644), que inclou l'*Oratio funebris Ilerdae lachrimabundae, gratulabundae pro exequiarum solemniis* d'Albí Abella i acaba amb *Emblemas, geroglíficos y poesías para adorno del Túmulo de la Serenísima Reyna Doña Isabel compuestas por el Colegio Jesuïta de la Compañía de Jesús* (els poemes corresponen als quinze emblemes i els divuit jeroglífics que apunta Jiménez Catalán). No he aconseguit localitzar aquesta obra que recull el catàleg de Manuel Jiménez Catalán *La imprenta en Lérida: ensayo bibliográfico (1479-1917)* (JIMÉNEZ CATALÁN 1917: 192-195, reg. núm. 138), que es refereix a aquesta obra com l'únic exemplar que coneix, i que forma part de la seva pròpia biblioteca; aclareix que aquest exemplar està mutilat perquè només arriba fins al foli 38. Sembla que aquest mateix exemplar va passar a la biblioteca personal del senyor Lluís G. Abadal Coromines, ja que Josep A. Tarragó (1943: 324-325, reg. núm. 12) diu que aquest lleidatà en tenia un exemplar incomplet que arribava a la pàgina 39 (tinguem en compte que Jiménez Catalán va morir al 1932 i al 1933 en Salvador Roca Lletjós es fa ressò de la col·lecció bibliogràfica de Lluís G. Abadal Coromines [ROCA LLETJÓS 1933: 18 i ss.]).

¹¹⁶ Catedràtic de Retòrica i erudició a la Universitat i al Col·legi de Lleida (GAYA MASSOT 1954: 169), havia nascut a València al 1644 (PALAU 1948-1987: s.v. Rodríguez [Juan]); hi va haver dos jesuïtes de la província d'Aragó amb aquest nom, un mort a Saragossa el 14 de maig de 1721 i l'altre a Girona el 4 de gener de 1725 (FEJÉR 1985-1990: IV, 261). El títol complet és: *Aparato fúnebre que la ilustre ciudad de Lérida mandó disponer en las Exequias que celebró a la S.C.R. Magestad del Rey Filipo el Grande, IV de Castilla, y III de Aragón* (Col·legi de Lleida, 1666); conté 33 epigrames en dístics elegíacs i quatre elogis sepulcrales de Joan Rodríguez, a banda de cinc poemes llatins que prologuen l'obra: 1) *Ilerdae Solemni Funeris Pompa Regi suo Philippo IV, Catholico Parentanti Epos*, de Miquel Valero (mort a Gandia el 28 d'agost de 1714; FEJÉR 1985-1990: V, 234), en 58 hexàmetres; 2) *Admodum R. P. F. Ioanni a Conceptione, Philippi IV, Hispaniarum Regis Encomyaste*

Felip IV) i unes *Exequias reales* del Pare José Martínez¹¹⁷ (1701; amb motiu de la mort del rei Carles II). Si mirem aquesta darrera obra, que és la més propera al context històric i geogràfic dels poemes que aquí estudiarem, veurem que conté poemes en castellà i en llatí. Comença amb una ègloga titulada *Daphnis: Ecloga in obitu Caroli II, Hispaniae Regis* (és un cant amebeu entre dos pastors: Liris i Iolas; consta de 83 versos distribuïts en 4 pàgines); el llibre acaba (pàgs. 178-203) amb uns “Geroglíficos latinos” (un díptic elegíac [*distichon*] més setze poemes més llargs: tretze *epigrammata* i tres *emblemata*) i catorze “Poemas latinos” (un epitafi, vuit *epigrammata*, un *anagramma*, quatre odes [una *monocolon* i tres *tricolos tetrasphoros*] i un elogi sepulcral). De totes maneres, hem d’aclarir que aquests tres llibres no foren els únics que van publicar els jesuïtes a Lleida; Jiménez Catalán (1917: 198)¹¹⁸ recull la ja esmentada (cf. nota 114) obra del jesuïta saragossà —que ensenyà retòrica a Lleida i després filosofia i teologia— Francesc López

Clarissimo Epigramma, de Josep Torredà (estudiant de Retòrica al Col·legi de Lleida), en cinc díctics; 3) *Patri Ioanni Rodriguez, e Societate Iesu, Philippo IV, parentanti libat ex officio, ex animo ipsi devotissimo Epigramma, in quo Philippus Oratorem suum alloquitur*, de Faustí de Miravall i Chivell (estudiant del Col·legi de Lleida), en cinc díctics; 4) *Amantissimo suo in humanioribus litteris Præceptorum P. Ioanni Rodriguez Societatis Jesu, et in Funebris Philippi IV, Hispaniarum Regis Elogio Oratori Clarissimo, Epigramma*, de Joan Casanoves (estudiant de Retòrica i Lletres Humanes al Col·legi de Lleida; no l’hem de confondre amb un Joan Casanova de la província de Castella mort a La Corunya el 12 d’octubre de 1589 [FEJÉR 1985-1990: I, 227]), en cinc díctics; i 5) *Magistro suo in Rhetoricis dilectissimo P. Ioanni Rodriguez, e Societate Iesu Philippi IV, Panegyris Autori, Epigramma*, de Josep Martorell (estudiant del curs superior de Retòrica al Col·legi de Lleida; no podem identificar-lo amb l’homònim pare jesuïta de la província d’Aragó que recull Fejér [1985-1990: III, 250] perquè diu que va morir a Girona l’1 de maig de 1642, a no ser que hi hagi un error en l’any de defunció), en quatre díctics. A banda d’altres biblioteques que el conserven, n’hi ha un exemplar al llegat de Romà Sol i Carme Torres de la biblioteca de Lletres de la Universitat de Lleida; a més a més està digitalitzat i es pot consultar a la xarxa.

¹¹⁷ El títol complet de l’obra és el següent: *Exequias reales, que a la muerte de su augustísimo monarca y señor D. Carlos de Austria, Rey de las Españas, celebró la Nobilísima y Fidelísima Ciudad de Lérida* (Col·legi de Lleida, 1701); el podem trobar a la biblioteca de l’Institut d’Estudis Ilerdencs entre d’altres i també el podem consultar a la xarxa. Aquest jesuïta, que fou catedràtic de retòrica a la universitat i al col·legi de Lleida (GAYA MASSOT 1954: 170), havia nascut al 1680 i va mantindre correspondència amb Josep Finestres (CASANOVAS 1953: 214 / 1932: 166). No hem de confondre aquest Josep Martínez amb un altre jesuïta homònim del Col·legi de Saragossa que estava a Còrsega al 1768 (FERRER BENIMELI 1996: 145), que haurem d’identificar amb el que havia nascut a Saragossa al 1703 i moriria a Ferrara al 1791 (ARSI, Schedario: Schedario Unificato 05-06-07-08). Com que Josep Martínez és un nom tan freqüent, no sabem si té raó Josep Maria Riera (1996: 211) en identificar-lo amb el que apareix a la casa dels jesuïtes de Tarragona al 1695 participant al *Torneo poético en loor del Ilustrísimo...con ocasión de la célebre y pública entrada de dicho...*(Saragossa, 1695). Tampoc semblaria estrany relacionar-lo amb un jesuïta anomenat Josep Antoni Martínez (Calatayud 31-III-1653 – Calatayud 3-X-1709), que havia ingressat a la Companyia el 25 de maig de 1669 i professat els 4 vots el 15 d’agost de 1686 (ARSI, Arag. 13, fol. 10v) [ARSI, Schedario: Schedario Unificato 05-06-07-08], però aquest no podríem indentificar-lo amb el Josep Martínez que s’escribia amb Josep Finestres.

¹¹⁸ Podríem justificar aquesta omisió per part de Gaya Massot si aquesta obra hagués estat inventariada per Manuel Jiménez Catalán únicament al manuscrit de 1917 que no fou editat fins que la professora Lola González ho féu l’any 1997, però hem de dir que aquesta obra també fou recollida als *Apuntes para una bibliografía ilerdense (siglos XV-XVIII)* que Jiménez Catalán publicà l’any 1912, obra consultada i citada per Gaya Massot, que trobà en

Pro Ilerdensis Academiae phaenice suscitanda sapientia: declamatio...habenda die XVIII mensis octobris anni MDCLXX (Lleida, 1670; opuscle de 26 pàgines conservat a la col·lecció de Pau Font de Rubinat, que es troba a la Casa Font de Rubinat de Reus)¹¹⁹. El mateix Ramon Gaya Massot (1954: 171) recull un imprès amb aquest títol: *Carta del Padre Miguel Sabater, Rector del Colegio de Lérida de la Compañía de Jesús, a los Padres Superiores de la Provincia de Aragón, sobre la vida y virtudes del Padre Ignacio Güell, misionero del mismo Colegio* (Lleida, 30 d'abril de 1758; 49 pàgines)¹²⁰.

La poesia dels col·legis de la companyia d'aquesta època ha rebut una severa crítica per part d'Ignasi Casanovas, que podem sintetitzar en aquest paràgraf extret del capítol titulat "Estat cultural de Catalunya a principis del segle XVIII": "Es conreava un llatí enrevessat el més oposat al classicisme, ple de reminiscències mitològiques, empedrat de termes estranys cercats en els autors decadents, i tot inflat de metàfores i jocs estrafalaris que nosaltres ara no podem

aquest obra tant les *Obsequias Reales* que atribueix a Albí Abella (que només és autor d'una part de l'obra) com les *Exequias reales* de Josep Martínez; Jiménez Catalán no recull, en canvi, l'*Aparato fúnebre* de Juan Rodríguez.

¹¹⁹ També es van imprimir a Lleida, tot i que no foren obres encunyades aquí, un parell de títols de factura jesuítica com són els següents (JIMÉNEZ CATALÁN 1917: 123-166): *Cuatro puntos en que se recoge lo más útil y agradable a Dios de la oración mental y vocal* (Lleida, 1610), del jesuïta saragossà Francisco Labata (1549-1631), rector dels col·legis de Salamanca i Valladolid, on va morir (també hi ha una edició feta a Madrid al mateix any per Juan de la Cuesta, el primer impresor de *El Quixot*); i *Suave coloquio entre Dios y el pecador* (Lleida, 1618; el veritable títol és *Suave razonamiento que hace el pecador a su Dios*) del jesuïta Jerónimo de Ripalda (Terol 1536 – Toledo 1618), autor del *Catecismo de la Doctrina Cristiana* (1591), el més reeditat de la història (més de setcentes edicions).

¹²⁰ Jiménez Catalán (1917: 482) també recull aquesta obra —tot i que amb data 10 d'abril de 1758— aclarint que no té indicacions tipogràfiques (peu d'impremta) i que es conserva a la Biblioteca de la Universitat de Saragossa, al que podem afegir que també es troba a l'Archivo Biblioteca de los Barones de Valdeolivios (Fonz, Osca). Gaya Massot (1954: 170-171) ens dona aquesta informació sobre el Pare Ignasi Güell, protagonista d'aquest opuscle: "Nació en Barcelona el 23 de abril de 1691 y murió en Castellet (Lérida) el 27 de diciembre de 1757, siendo enterrado en el monasterio de N^a S^a de Labaz [sc. Labaix], de la Orden del Císter, el 29 del mismo mes. Ingresó en el noviciado de Tarragona el 11 de noviembre de 1717, donde profesó los cuatro votos el 18 de marzo de 1731. Pasó luego al Colegio de Lérida, donde enseñó la Gramática y Retórica por espacio de unos ocho años, hasta que, con ocasión de la visita del Provincial, Padre Antonio Guiu, se ofreció para las misiones de la diócesis, en 1739, que practicó durante diechocho años «en que le sorprendió la muerte a gusto de sus deseos, pues, repetía frecuentemente que [de]seaba morir en batalla como buen soldado». Empezó las misiones en la propia ciudad de Lérida, dándolas en las parroquias de San Juan, la Magdalena y San Lorenzo. «No ha en toda esta diócesis, ciudad, villa, lugar, ni aldea, donde no haya sonado la predicación del Evangelio por la voz del Padre Güell. Todo lo corrió por sí mismo más de una vez en 18 años que ha sido misionero». Su compañero de apostolado fue el P. Ignacio Campserver [després el veurem entre els intel·lectuals del cercle de Cervera]. En la iglesia del Colegio fundó la Congregación de la Buena Muerte. El Abad de Labax, José Gil, escribió al Rector del Colegio, a 12 de febrero de 1758, dándole noticias del entierro y de las excelentes virtudes del finado. También fue lector de Teología Moral en el Colegio".

mirar sinó com a martiri del bon gust¹²¹ i de les intel·ligències” (CASANOVAS 1932: 17). Aquesta situació sembla que va canviar amb el desenvolupament de la Universitat de Cervera (que va començar a funcionar a partir de 1740), sobretot al voltant de la figura del pare jesuïta Josep Finestres (1688-1777) i el que Casanovas anomena “escola finestresiana”, formada per jesuïtes com els següents: Pere Ferrusola (d’Olot), Joan Baptista Gener (de Balaguer), Tomàs Cerdà (de Tarragona), Mateu Aymerich (de Bordils, Girona), Blas Larraz (de Saragossa), Ignasi Campserver (de Manresa), Bruno Martí (de Barcelona), Bartomeu Pou (d’Algaida, Mallorca), Josep Pons (de Barcelona), Sebastià Nicolau (de Palma de Mallorca), Llucià Gallissà (de Vic), Francesc Xavier Llampillas (de Mataró), Rafel Nuix (de Torà, Lleida), Joaquim Pla (d’Aldover, Tarragona), Antoni Vila (de Sampedor, Barcelona), Onofre Pratdesaba (de Vic), Joan Francesc Masdeu (nascut a Palermo però de pares barcelonins), Francesc Gustà (barcelonès), Bonaventura Prats (tarragoní), Antoni Eiximeno (valencià), Juan Andrés (de Planes, Alacant), Tomàs Serrano (de Castalla, Alacant), Vicenç Olzina (alacantí), Antoni Mollet (de Barcelona). Tinguem en compte que, de tots aquests jesuïtes, n’hi va haver quatre que van passar pel Col·legi de Lleida: 1) Bartomeu Pou ensenyà lletres clàssiques abans de 1751 (BATLLORI 1998: 175)¹²²; 2) Ignasi Campserver fou vicerector durant els anys 1758-1761; 3) Llucià Gallissà n’era professor de segon i tercer durant el curs 1753-1754; 4) Antoni Mollet fou professor de Teologia Moral durant aquest mateix curs, càrrec que mantingué fins al curs 1760-1761, i ascendí a Rector del col·legi el 15 de novembre d’aquest darrer any, deixant el càrrec el 4 de maig de 1763.

Malgrat tot, aquesta mena de literatura ha rebut molt poca atenció per part de la crítica. A diferència del que ha passat amb el teatre, la poesia dels jesuïtes del XVIII no ha estat gens estudiada. Només tinc notícia d’un parell d’estudis aïllats en aquest sentit: 1) un és l’article de

¹²¹ La idea del “bon gust” és una constant en l’anàlisi de la poesia barroca escrita en llatí; hom l’ha anomenat fins i tot “aticisme neollatí” (THILL 1999: XVI i XXI, on Marc Fumaroli parla de “bon goût”).

¹²² El Pare Batllori parteix del testimoni del mateix Bartomeu Pou, que ho diu a la seva correspondència amb el canonge de Tarragona Ramon Foguet.

Miquel Sitjar i Serra “Aproximació a la poesia jesuítica de certamen: el *Signum magnum* (1761) del ribatà Francesc Capdevila i Ventós” (1990-91)¹²³, on edita aquest text —que no podem considerar inèdit perquè és un text imprès— acompanyant-lo d’una petita reflexió sobre aquest tipus de poesia; 2) l’altre és el treball del professor Jaume Medina que porta per títol “*Ignis: un poema jesuític del segle XVIII*” (1996)¹²⁴, on s’ocupa d’aquest poema de Josep Pons i Massana imprès a Barcelona l’any 1760, de manera que tampoc és inèdit. Dos anys després d’aquest estudi, jo mateix vaig donar a conèixer l’ègloga¹²⁵ de Miquel Dòria, de la qual ens ocuparem després; i al 2010 vaig editar una part de l’*epos* que hem d’atribuir al mateix autor¹²⁶.

Aquests autors van protagonitzar una important producció cultural, però el textos poètics escrits en llatí i publicats a Cervera no van ser gaire nombrosos. Destaquem-ne alguns títols: *Epithalamium serenissimorum principum Delphini Galliarum et Mariae Teresiae Hispaniarum infantes* (d’Antoni Mollet¹²⁷; Cervera, 1745, 13 pàgs.); *Poema épico latino, y su traducción española, con que la Real Universidad de Cervera aplaudía el alegre arribo de sus Majestades y Altezas el Rey Nuestro Señor Don Carlos III de Borbón, la Reyna Nuestra Señora Doña María Amelia de Saxonia y los Señores Infantes e Infantas, sus augustísimos hijos*¹²⁸ (de Blas Larraz; Cervera, 1758, 62 pàgs.); *Astræa*¹²⁹ (tragèdia en cinc actes de Blas Larraz; Cervera, 1746, 60 pàgs.); *Hispania Capta*¹³⁰ (tragèdia en cinc actes de Bartomeu Pou; Cervera, 1756, 40 pàgs.).

¹²³ Miquel Sitjar i Serra (1990-1991), “Aproximació a la poesia jesuítica de certamen: el *Signum magnum* (1761) del ribatà Francesc Capdevila i Ventós”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins* 31, pp. 205-212. No fou jesuïta sinó que estudià al Col·legi de Vic de la Companyia de Jesús i després esdevingué advocat.

¹²⁴ Jaume Medina (1996), “*Ignis: un poema jesuític del segle XVIII*”, *Faventia* 18/1, pp. 205-117.

¹²⁵ Carlos Rizos (1998), “Una ègloga latina a lo divino del siglo XVIII”, *Cuadernos de Filología Clásica: Estudios Latinos* 14, pp. 245-252.

¹²⁶ Carlos Rizos (2010), “Un *epos* hagiogràfic latino del siglo XVIII dedicado a San Luis Gonzaga”, *Florentia Iliberritana* 21, pp. 405-444.

¹²⁷ Ja hem vist que Antoni Mollet passà pel Col·legi de Lleida (1753-1761) però el poema que publicà a Cervera és prou anterior.

¹²⁸ El títol en llatí diu així: *In adventu Caroli III Borbonii Hispanorum Regis, Mariae Ameliae Saxonicae Hispanorum Reginae, Regiorumque Filiorum, Carmen Epicum*.

¹²⁹ Aquest drama forma part del volum que porta per títol *Relación que hace el Claustro de la Real y Pontificia Universidad de Cervera al Rey Nuestro Señor Don Fernando Sexto* (Cervera, 1746).

¹³⁰ Aquest drama es troba al volum titulat *Ludi Rhetorici et Poetici in Academia Cervariensi ipsius decreti acti ab adolescentibus Linguae Latinae Graecaeque Studiosis* (Cervera, 1756).

A la llista anterior només trobem poemes editats, però també en coneixem de manuscrits, entre els que podem destacar els que es conserven a l'Arxiu de la Companyia de Jesús de la Província de Castella, a Alcalá de Henares, on disposen d'alguns lligalls que contenen poemes en llatí, castellà i italià¹³¹; tinguem en compte que molts d'aquests textos es van compondre durant l'exili a Itàlia. Tot i que la majoria són anònims, vull destacar-ne alguns que semblen provenir de la mà de l'aleshores provincial de la Província jesuítica d'Aragó, Blas Larraz¹³². Es tracta de dos quadernets que contenen diversos poemes:

Ad Societatis Jesu Adolescentes Provinciæ Aragoniæ, De Peculiari Beatæ Mariæ Virginis Protectione, Epos (Prestatge 3, Capsa 10, llig. 5.1; abans llig. 1157, 21) [folis 1r-4v]

Ad quosdam Socios pie credulos qui cælestibus indiciis vuel parum exploratis vel male intellectis tempus exilii metiri arbitrantur, Elegia (ibidem) [folis 5r-6r]

Ludus de 15 turcis et 15 Christianis, Descriptio eventus 30 Nautarum (ibidem) [folis 6r-6v]

Ad Amicum Societatis Jesu Religiosum, De Sociis suæ Provinciæ Desertoribus, Epistola (Prestatge 3, Capsa 12, llig. 14 “Versos latinos de varios metros y argumentos”; abans llig. 1194, 16) [aquest lligall inclou molts textos en diferents quaderns, fulls... i aquest és un quadernet de 7 fulls; fol. 1r-5v]

Ad quosdam Socios pie credulos qui cælestibus indiciis vel parum exploratis vel male intellectis tempus exilii metiri arbitrantur, Elegia (ibidem) [fol. 6r-7v; és una versió més llarga de la mateixa elegia del lligall anterior, amb trenta-sis versos més]

¹³¹ Concretament són els següents (tots pertanyen al 3r prestatge de l'Arxiu, “Estante 3”): *Ad Societatis Jesu Adolescentes Prov. Aragoniæ* (Capsa 10, llig. 5.1; abans llig. 1157, 21); *In honorem Sancti Aloysii Gonzaga e Societate Jesu Oratio* (Capsa 10, llig. 8; abans llig. 1157, 35); “Versos latinos de varios metros y argumentos” (Capsa 12, llig. 14; abans llig. 1194, 16); “Versos latinos siglos XVIII y XIX (Capsa 12, llig. 18); i “Versos latinos sobre asuntos sagrados” (Capsa 13, llig. 29.3.13, 13.41; abans llig. 1391, 41).

¹³² He d'aclarir que la cal·ligrafia d'aquests textos és molt semblant a la de Miquel Dòria, i únicament alguns detalls com la manera d'escriure el diftong æ permeten distingir-los. D'altra banda, els dos quadernets de Blas Larraz semblen haver estat escrits per ser publicats perquè al manuscrit trobem sempre el reclam al final de les pàgines per tal de remetre a la primera paraula de la pàgina següent.

Les relacions dels jesuïtes de Cervera amb la resta de col·legis de la Companyia han estat prou estudiades per Ignasi Casanovas i Miquel Batllori, sobretot a partir de l'anàlisi i edició de l'epistolari de Josep Finestres¹³³. Precisament el germà d'aquest, Pere Joan Finestres (1690-1769), era canonge i arxiver de la Catedral de Lleida¹³⁴, i va donar la seva biblioteca a la Universitat de Cervera quan va morir (CASANOVAS 1932: 40)¹³⁵.

Pel que hem pogut veure, els poemes de Miquel Dòria no són l'única mostra de literatura que trobem al fons bibliogràfic dels jesuïtes del col·legi de Lleida. Tenim també un poema en castellà que acompanya l'obra de Pere Ferrusola, format per trenta-sis octaves reials, i que vaig editar l'any 2002¹³⁶ però que vull reproduir aquí un altre cop perquè aleshores es van filtrar

¹³³ Ignasi Casanovas va editar els dos primers volums al 1933, i Miquel Batllori va donar a conèixer un tercer volum de cartes al 1969 (tots ells publicats a l'editorial Balmes de Barcelona).

¹³⁴ El trobem a la llista d'examinadors sinodals de les *Constituciones synodales publicadas en el synodo que celebró en la Cathedral de la ciudad de Lérida, en los días 12, 13 y 14 del mes de abril del año de 1761* (Lleida 1761: pàg. 5; entre els jesuïtes, s'esmenten els següents catedràtics de Cervera: Pere Ferrusola, Blas Larraz i Francesc Ferrer; també hi apareixen Pere Paraleda com a Rector de Lleida, Pere Sancho com a Provincial, i Antoni Mollet, Jaume Dou i Fèlix Senromà com a representants de Lleida [pàg. 11]).

¹³⁵ Val la pena destacar un incunable de l'obra de Virgili publicat a Venècia al 1470 (actualment conservat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i consultable també a la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes).

¹³⁶ Carlos Rizos (2002) "Un poema inèdit de Pere Ferrusola", *Miscel·lània Cerverina* 15, pp. 349-363. Porta aquest títol perquè es troba dins d'un manuscrit que correspon a un tractat escrit pel jesuïta olotí, catedràtic de la Universitat de Cervera, Pere Ferrusola, però després he comprovat que es tracta d'una còpia (l'original ara es troba a Madrid, a la Biblioteca de la Real Academia de la Historia) i aquest poema el va escriure algun jesuïta del col·legi de Lleida a les pàgines sobrants del manuscrit on es va copiar aquest tractat.

algunes errades de transcripció de les quals em manifesto jo mateix com a principal responsable¹³⁷:

^{81r/} *Duelo épico en alabanza*

1
En vano ossado con humilde verso
la aurora ensal[e]zo del eterno Día,
como en los Mares de su luz *inmerso*
el Monstruo hosco, que al Mundo obscurecía;
como a las Sombras del Infierno adverso
resistió quando el Orbe se rendía:
si de su gloria al *inmortal* sistema
sólo puedo Yo dar mortal Poema.

2
O Musa tú, que de Laurel ceñido
no te cruves la frente en Helicon;
más arriba en Parnaso más subido
teges tú las Estrellas por corona.

Induce ardor celeste a mi sentido
para seguir tu rumbo; y tú perdona,
si en volar soy audaz y en algún tanto
con ficciones adorno este mi canto.

^{81v/} 3
Era ya tarde y su nocturna frente
la Hermana del Planeta ya mostrava,
y el vulgo de Astros con su faz luciente
delos Cielos al ámbito adornava;
ya sus trabajos la rendida Gente
con el sueño apacible reparava
y corriendo la noche tras el día
sola el tiempo del descanso no atenía.

4

¹³⁷ Conservo l'ortografia de l'original. Només he actualitzat l'accentuació i la puntuació. Pel que fa als signes crítics, col·loco entre parèntesis angulars < > les lletres que sobren i entre claudàtors [] les lletres que falten; a més a més, van en cursiva aquelles lletres que al text apareixen abrejades d'alguna manera (com les enes volades). També he corregit l'ús sistemàtic de majúscula al principi de cada vers que trobem al manuscrit; en canvi sí he respectat l'ús de la resta de majúscules perquè entenc que obeeixen al criteri de l'autor. Al final del text he afegit un aparat crític on es poden trobar observacions de caire filològic; els números grans fan referència a les estrofes (octaves reials numerades al manuscrit), i els números volats corresponen als versos de cada estrofa.

Yo los cuerpos fugaces de la Esfera
de una alta torre contemplava atento,
como al Norte a unos lleva su carrera,
a otros al Austro el vario movimiento;
como veloz Saturno se accelera
por su Región vecina al Firmamento,
y que cuevas con sigo Marte rueda
de su máchina grande alta en la rueda.

5

Iva mirando y quanto más mirava
tanto más en deseos me encendía
de hallarme donde Venus alumbrava,
de hallarme donde Júpiter lucía,
de ver cómo la Luna apresurava
los nevados cavallos que regía,
de esta allá, donde entre luces bellas
del gran carro del Sol se ven las huellas.

6

En vano una y dos veces Yo impaciente
mis hombros registré por ver si acaso
para volar ala Región patente
nativas plumas me darían passo.
Ya con la llama de furor mi mente
se enardecía, y en tan duro casso

^{82r/} del [H]ícaro infeliz Yo me olvidava

y a Dédalo sus artes embidiava.

7

Quando he aquí que de la opuesta parte
un mancebo galán se me presenta:
“Vengo —dice—, o Mortal, vengo a ayudarte
en lo que audaz tu corazón intenta,
y si no temes el fiar de mi arte,
ni lo largo del viage te amedrenta,
vendrás con migo, y con seguro buelo
pasarás remontado al grande Cielo”.

8

Esto diciendo, del purpúreo manto
saca unas alas, y con suave tiento
las ajusta a mis <h>ombros, y entretanto:
“Joven, dime qué acatamiento
es razón que yo te aga, y con qué tanto
respeto te venere y rendimiento;
si es razón que me postre y que por tierra
venere al Numen que tu rostro encierra”.

9

“La promessa que me haces Yo gustosso
recibo y agradezco, ni a tu lado
puedo temer o al Aquilón furiosso
o al peligro del viage desusado”.

Assí Yo hablaba, y con plumage hermozo

un hombro y otro me mirava alado,
y que al nuto de ocultos pensamientos
provocavan mis alas a los vientos.

10

“Vamos pues, peregrino Compañero,
adonde tu arte y tu favor me lleva.
Vamos, responde, y con feliz agüero
^{82v/} el Dios eterno nuestro curso mueva”.
Luego el celeste intrépido Remero
yuega sus alas con industria nueva.
Llamándome a seguir, Yo me desprendo
sobre mis plumas y a su exemplo atiendo.

11

Cede del Viento el ímpetu sonante,
pásmase el aire del pesso desusado,
huie el suelo y de cerca su semblante
muestra la Luna de candor cercado.
Viesse el ruido con que aquel Gigante
Buelve su mole de uno y otro lado,
y ya se ve como qual otro Mundo
montes encierra y Piélagos profundos.

12

Aquí la novedad me arrebatava
adentar del Astro ala campaña he<r>m[s]osa;
otras veces volviendo me mirava

la tierra opaca en noche tenebrosa.
Veía cómo el Sol la circundava
con áureo crin, con cara luminosa,
y cómo con sus luces en el día
el Territorio Américo lucía.

13

Mas ya él entretanto en presuroso buelo,
iva Yo tras mi dulce Peregrino
del grande Marte al espacioso Cielo
y ala Región de Júpiter vecino.
Ya de Saturno sin opuesto velo
veíase cerca el rostro cristalino,
y a igual distancia havíamos llegado
del planetario Cielo y estrellado.

^{83r/}

14

Quando vi que una nube transparente
mancionar nuestro curso proponía,
y que amaignando el buelo lentamente,
a ella el Joven su viage dirigía.
Vamos allá, y el condensado amb[r]iente
en sí recibe a mi estrangera g<u>ía.
Llego Yo luego y desde aéreo asiento
descubro el claro excelso firmamento.
15
Luego digo: “Mancebo (si este nombre

y no otro superior a ti conviene),
vivirá eterno tu feliz renombre
si algo de humanidad mi ánimo tiene;
ni posible será que ingrata asombre
mi memoria de ti la edad que viene,
pues que tus artes verme concedieron
lo que hasta a ora Mortales nunca vieron”.

16

Él con modesta alegre compostura
a mis dicho<s> a[t]tiende, y me responde:
“No es mío aquel poder que te asegura,
aunque sea un poder que en mí se esconde
a otro debes de gozos tanta hartura,
de otro origen deudor eres; de donde
se encendió quanta luz el Cielo cuenta,
y nació quanto el Orbe en sí sustenta”.

17

Mas ya entonces la noche silenciosa
huiendo se apartava al Occidente.
Yo avariento del tiempo la ambiciosa
vista bolví, y mi ocupada mente
a registrar la simetría hermosa
^{83v/} del estrellado exérci<t>o luciente,
y sin saciarme de mirar ninguna,
las estrellas pasava de una en una.

18

Quando espantoso repentino ruido
subir se oió del planetario cielo,
y que ocupando el ámbito lucido
fingía tempestad[d] como del suelo,
lle[g]gó un Dragón con cuello entumecido;
rechinava subiendo en tardo buelo,
y ofuscando con su hálito la Esfera,
aumentava el orror la infernal Fiera.

19

Eran sus ojos duplicada llama,
era su frente incendio venenoso,
era terror su verdinegra escama,
era pavor su estrépito orroroso,
era por fin quanto la antigua fama
cuenta dela Hydra y del Pitón furioso,
era el vapor de su apestado aliento
sombra ala tierra y niebla al firmamento.

20

Muere la Luz de la Región brillante
del hálito al espeso torbellino.
Esconden los Planetas su semblante
delas tinieblas al tropel vecino.
Las estrellas desmaian, mas triunfante
silva y insulta el Monstruo peregrino

hasta que de un nuevo Astro la belleza
de la Sierpe burló la audaz fiereza.

21

Este su innoble, su dorada frente
ostenta entre las sombras luminoso,
y en largo trecho su vecino ambiente
^{84r/} rebate el humo del vapor dañoso.
Rechina el Monstruo, y de su boca ardiente
ríos de fuego ar<r>oja ponzoñoso,
mas vence el Astro, y duplicando raios
menosprecia sus írritos ensaios.

22

Una y dos veces la impaciente Fiera
quiso violar del Astro la hermosura;
una y dos veces su veloz carrera
retando de la Estrella la Luz pura.
Más la S[i]erpiente su furor altera,
más en su estado el Astro se asegura,
quánto más el Dragón su fuerza aplica,
esplandores el signo multiplica.

23

Muerde el Bruto su pecho y se enfurece;
que una luz sola abata su braveza,
y más que nunca horrendo se enardece
contra su intacta intérrita belleza.

Entre las ondas del enojo crece
la llama que arde en su infernal cabeza,
y doloroso de su infame mengua
vibra sangriento la trisulca lengua.

24

Quando del claro vencedor lucero
truenos sonaron y espantosos ruidos,
para dar al contrario infausto agüero
con voz canora y bélicos sonidos,
luego clarines con señal g<u>er<r>ero
con metálico son fueron oídos,
que amenazas a la Hydra publicaban
y al Cielo todo de pavor llenavan.

25

“Cede —decían— infelice Fiera,
^{85r/} cede del Astro al esplendor luciente,
cede ala invicta, ala mejor lumbrera,
cede al oculto Dios, al Dios potente.
En esta Estrella vive quien espera
saber hollar a tu sobervia frente
hasta ver tus indómitas gargantas
purpurado tapete de sus plantas”.

26

Apenas el pregón era acabado,
todo el Cielo en silencio percibía,

y de luces maiores adornado
para triunfar el Astro se vestía,
quando de oculta fuerza disparado
un raio de su sentro prorumpía;
salió por fin y ala hermosura de este
toda alumbrose la Región celeste.

27

Tiembla el Monstruo fatal, y a los terrores
del pregón se estremece y desalienta,
y del ardiente raio los fulgores
en vano alivio sostener intenta.
Relámpagos de fuego vencedores
despide el raio, y el horror aumenta;
rompe impetuoso al fin y endresa el buelo
contra la Hydra, infeliz sombra del Cielo.

28

Ciega al Bruto la llama, y retirando
hiere y rebate con su cola el viento;
más del raio el ardor vale abrasando
por más que oponga el ponsoñoso aliento.
Hasta que en vivo fuego reventando
desistió con Muerte de su intento,
y de invisible mano arrebatado
por trofeo del Astro fue llevado.

85r/

29

Luego arrojando al velo tenebroso,
la celeste mación se vio serena.

Ya Saturno, ya Jove hermoso
descubre al Sol y de su luz se llena.
Vese ya claro cómo en traje airoso
la blanca Luna su carrosa enfrena;
sobre todos los Astros su semblante
el signo vencedor muestra brillante.

30

Entre tales sucesos admirado
estava Yo sobre mi aéreo asiento.
Aora a vista del Monstruo amedrentado,
aora alegre de ver su vencimiento,
aora entre tristes sombras congojado,
aora entre luces con maior aliento,
pasmado aora del Bruto al duro ensaio,
aora del Astro al impetuoso raio.

31

Era ya la hora en que del Lidio sueño
la rubia Aurora se iva levantando,
quando el Joven Artífice del buelo
para la buelta se iva ya aprestando.
Luego sus plumas por el vacuo Cielo
tiende y Yo tiendo a su benigno mando.
Y dexada la Esfera cristalina;

nuestro curso ala tierra se avecina.

32

Recíbenos la conocida altura,

de donde el buelo havíamos tomado.

Luego el Mancebo arrosios de dulzura

despide de su boca preguntado:

“¿No viste —dice— cómo en guerra dulce
toda la alta Región se ha consternado?

^{85v/} ¿Viste qué hermoso el Astro que lucía
al Dragón sus bellezas oponía?

33

¿Viste con qué terrores resonaron

las amenazas del pregón horrendo,

cómo Cielos tímidos temblaron

del disparado raio al nuevo estruendo?

Tales en otro tiempo se miraron

contendas otra vez, quando naciendo

María intacta en su primer instante

al Infierno mostró feroz semblante.

34

Tal en figura de hórrida Serpiente

la estigia peste del Cielo se oponía,

tal María, humillada la audaz frente,

sus luces a los Astros restituía;

tal entre sombras la mundana Gente

estuvo hasta salir la Alba del Día,

la Alba del día mejor, y que anunciava

al Sol que vida y libertad llevaba”.

35

Aquí paró de hablar, y centelleando

del Cielo huió ala parte más serena;

mas mis ojos tras él fueron bolando

quanto pudo seguir vista terrena.

Y fue otra vez por mi ánimo pasando

la fatal noche de suscesos llena.

Ni en mí borrar podrá la edad futura

Dragón, tinieblas, Astro y hermosura.

36

Siempre en mi mente vivirá luciendo

^{86r/} del Astro vencedor la gloria y nombre;

siempre aquel Monstro durará muriendo,

vivirá eterno su infeliz renombre.

Con pregón inmortal irá[ra] creciendo

tu fama, Ó Virgen, sin que edad la asombre;

y será la primera de mis glorias

ser primissia a mis cantos tus victorias.

Finis

*Aparat crític: 2¹ darrera la c de ceñido es llegeix r, de manera que primer va escriure reñido | 2³ arriba acaba amb una s esborrada | 2⁵ mi ve amb una s final esborrada | 3⁶ entre sueño i apacible apareix la paraula reparava esborrada | 3⁸ sola acaba amb una s esborrada; darrera la última s de descanso es llegeix z | 7⁶ amedrenta: al ms. amedentra | 8³ darrera la y es llegeix Yo | 9⁸ nuto està per Noto | 11⁷ qual ve damunt la paraula como com a paraula alternativa o preferible però hem mantingut les dos per conservar l'endecasíl·lab | 12⁴ en ve damunt la paraula con com a paraula alternativa o preferible | 12⁶ sota el segon con es llegeix con esborrat | 12⁸ en Américo es llegeix Americico amb el primer grup ic esborrat | 13² darrera la segona e de Peregrino es llegeix i | 13⁷ un segon traç de la v de la paraula haviamos és el que s'aprofita per esborrar la r següent de la forma havriamos, que és la primera que va escriure el poeta | 14² la r final de mancionar ve volada damunt la a precedent; entenc mancionar com a ultracorrecció de *mansionar, essent aquest un derivat de manso en el sentit de 'amansar' | 16² al principi del vers es llegeix A mi esborrat | 18⁵ Dragón: al ms. Dargon | 18⁶ al principi del vers es llegeix Rec esborrat | 19¹ ojos ve precedit d'una h esborrada | 20³ entre Planetas i su apareix una lletra independent esborrada que, per la forma de l'esborrament, sembla una a | 21⁶ entre arroja i ponsoñoso es llegeix con esborrat | 22⁵ darrera la segona i de Sierpiente es llegeix una e que fa pensar que la forma primera fou Sierpe, a la que es va afegir la terminació iente (per això no tenim Serpiente); al final del vers, darrera una coma, es llegeix mas esborrat | 23² en el ms. es llegeix agbata amb la g esborrada | 23⁷ la o final de dolorozo està escrita damunt d'una a anterior esborrada; entre infame i mengua es llegeix er esborrat | 26² sota la c de percybia es llegeix s | 26⁴ darrera la f de triunfar es llegeix p (perquè la primera idea era escriure triumphar) | 27⁴ abans de sostener es llegeix sost esborrat | 30⁷ abans de Bruto es llegeix Mund esborrat | 31 darrera l'1 de 31 es llegeix un 2 | 31⁷ darrera la x de dexada es llegeix j | 32⁴ el sentit obliga a reconstruir com a preguntando la forma*

preguntado del ms., que manté l'harmonia amb la terminació –ado dels versos 2 i 6 amb els quals rima, encara que la cua de la d és molt més allargada cap a enrere que a tomado i consternado de manera que arriba a posar-se darrera la t i així s'aprofita aquesta cua de la d perquè faci la funció de la ratlla volada que indica que s'està suplint una n (com en inmerso i immortal, en la 1a estrofa) | 34⁸ darrera el vuitè vers llegim un de novè esborrat: Aquí paró de hablar, y centelleand, que coincideix amb el primer de l'estrofa següent | 36⁶ darrera O hi ha una segona O esborrada.

No entraré ara en l'anàlisi del contingut d'aquest poema al·legòric, però sí voldria comentar alguna cosa sobre l'autoria. Tot i que acompanya el llibre que porta per títol *Methaphysica Peripatetica Principiis Scholæ Jesuiticæ auctæ (Aucthore etiam. P. Petro Ferrusola Soc. J. Sacerdote / Anno Domini 1740 3 Idus Junii. In Regia, et Pontificia Cervariensi Academia. Stella matutina ora pro nobis, Ave Maria)*, i que per tant podríem relacionar-lo amb Pere Ferrusola¹³⁸, jesuïta que va ser catedràtic de teologia de la Universitat de Cervera, cal tenir en compte que l'original d'aquesta obra és el manuscrit conervat a la Reial Acadèmia de la Història (Ms. 9/2983)¹³⁹. El poema que trobem al final del llibre segurament va ser escrit per

¹³⁸ L'obra de Pere Ferrusola compta amb vint-i-tres títols: onze en llatí, deu en castellà i dos en català. Podem veure'n la llista als repertoris bibliogràfics d'Antonio Palau, Aguilar Piñal i Sommervogel. Caldria afegir-hi un parell més que esmenta el seu biògraf i deixeble Blas Larraz a la seva *Relación de la exemplar vida, virtudes y letras del Padre Pedro Ferrusola, de la Compañía de Jesús, Doctor y Cathedrático de Prima de Sagrada Theología Jubilado en la Real y Pontificia Universidad de Cervera, escrito inmediatamente después de su muerte* (1819); es tracta d'un *Octavario, ó Rapto de Nuestro Padre San Ignacio* (p. 62) i uns *Dictados* (p. 85) dels que no tenim cap més notícia (les pàgines que dono corresponen al manuscrit, datat per Hervás y Panduro [HERVÁS 1793: 330] i conervat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Ms. 1043).

¹³⁹ La resta de llibres manuscrits de Pere Ferrusola que coneixem es conserven a la Biblioteca Pública de Mallorca: *Tractatus de Deo trino* (Ms. 903/1), *Tractatus de creaturas rationalibus* (Ms. 903/2), *Tractatus de virtutibus non theologicis* (Ms. 906/1), *Tractatus de Christo* (Ms. 906/2), *De communioribus præceptis rhetoricæ* (Ms. 906/3); a la mateixa biblioteca es conserva la *Denunciacion que hizo el P. Fr. Raimundo Fiter al Tribunal de la Inquisicion contra el P. Pedro Ferrusola de la Compania de Jesus* (Ms. 591, fols. 103-105). Hervás y Panduro (HERVÁS 1793: 229) esmenta quatre obres manuscrites que no hem localitzat: *Institutiones theologicæ in octo partes divisæ et singulæ partes in libros tres*; *Orator in schola theologiæ*; *Compendio de la vida de San Ignacio de Loyola* (el quart manuscrit correspon a l'original dels *Ejercicios Espirituales en el camino de la perfección del B. P. S. Ignacio de Loyola*, Barcelona 1732). Una visió completa de la figura de Pere Ferrusola és la que dóna el seu deixeble Blas Larraz al seu llibre *Relación de la exemplar vida, virtudes y letras del P. Pedro Ferrusola de la Compañía de Jesús* (Cervera, 1808). Una visió més actual la podem trobar al treball de Josep Maria Benítez i Riera "L'acció pastoral del jesuïta Pere Ferrusola, professor de la Universitat de Cervera" (*Església i societat a la Catalunya del s. XVIII*, Cervera, UNED, 1990, vol. II, pàgs. 21-33).

algun dels jesuïtes del col·legi de Lleida, aprofitant d'aquesta manera les pàgines que havien quedat en blanc. Hem de tenir en compte que fins i tot el sistema educatiu dels jesuïtes, la *Ratio studiorum* (cap. 29, § 7), demana de celebrar al menys una vegada l'any una festa en honor a la Mare de Déu, i aquesta celebració inclou discursos i poemes que es penjarien a les parets del col·legi: *Festum B. Virginis dies: Semel saltem in anno festus aliquis Beatae Virginis dies, collegii rector determinabit, celebri pompa orationes, poematis, versuum ad parietes affixorum, emblematum item et insignium variorum exornabitur* (GIL 1992: 290).

Pel que fa a la llengua del poema ens crida l'atenció que hi trobem algunes interferències amb el català, que segurament era la llengua del seu autor. D'aquesta manera veiem que hi ha confusions entre *z* i *s* (*dolorozo*, 23⁷; *endresa*, 27⁷; *prmissia*, 36⁸). Crec que cal donar la mateixa explicació a la forma *cruves* del segon vers de la segona estrofa; es tracta de la segona persona del singular del present de subjuntiu del verb *cruzar* (equival a *cruces* i s'ha d'entendre com a forma analògica amb el català *creuis*).

De la mateixa manera que veiem confusions amb el català, també n'hi ha amb el llatí, com és l'ús de l'adjectiu *intérrito* (23⁴: *intérrita belleza*), que és un clar llatanisme. I en aquest mateix sentit cal explicar les grafies etimològiques (*Hydra*, *béllico*, *metálico*...).

Fins al desembre del 2013 aquesta era l'única mostra de text poètic conservat al fons dels jesuïtes de l'Arxiu Municipal de Lleida —deixant de banda els poemes de Miquel Dòria que centraran l'atenció d'aquest estudi i que ja he avançat que no es troben a l'arxiu—, que és el lloc on anaren a raure la major part dels manuscrits del col·legi jesuític de Lleida en el moment de l'expulsió per part de Carles III al 1767. Però arran de la inundació que es va produir al dipòsit de l'arxiu a l'estiu del 2013, han aparegut molts altres documents dels que he donat una detallada relació a l'apartat anterior; concretament són els que es troben a les capses 3 i 4 del fons de la Companyia de Jesús. Doncs dins d'aquestes capses he trobat ni

més ni menys que vuit documents que contenen poemes en llatí que molt probablement van ser escrits per jesuïtes al Col·legi de Sant Ignasi de Lleida. Només dos d'aquests documents estan signats de manera que els puguem atribuir a jesuïtes concrets:

- Joaquín Carnicer (vuit poemes repartits en tres pàgines d'un lligall que també conté un discurs d'un altre autor):

1) *Epigramma In Virginem Mariam* (6 vv.);

2) *In eandem* (4 vv.);

3) *In Epiphaniam* (6vv.);

4) *De Jesu Nativitate, in Virginem gratulatio* (8 vv.) [fins aquí es troben al fol. 7v];

5) *In Herodem ob mortem innocentium* (8 vv.);

6) *De poenitentia Sancti Patris Nostri Ignatii* (6 vv.);

7) *De raptu eiusdem* (10 vv.) [aquests es troben al fol. 7r];

8) *De Baptismo Constantini* (10 vv.) [aquest es troba a cavall entre el fol. 7r i el fol. 6v].

Tots aquests poemes estan compostos en díctics elegíacs i es troben dins d'un lligall que inclou també el discurs *De Laudibus Aragoniæ Provinciæ Oratio* (fols. 1r-5v; el fol. 6r està en blanc, i els poemes s'han començat a escriure des del final d'aquest lligall, que es troba a la capsa 4).

- Francesc Lloses (un quadernet de 18 pp. a la capsa 4; amb 41 composicions poètiques)¹⁴⁰:

1) *Ad Divum Purum de Alcantara, tectum a Deo nivis tecto: Epigramma* (12 vv; díctics);

2) *Ad Divæ Theresiæ Transpossum Cor: Epigramma* (4vv; díctics);

¹⁴⁰ Ja hem vist abans qui fou el pare Francesc Lloses, i hem vist que no tenim constància que en cap moment passés pel col·legi de Lleida. Tot i així, hem de dir que l'aparició d'alguns dels seus opuscles (entre els quals destaquem els poemes que relaciono a continuació) a Lleida es podria justificar pel fet que va ser professor de

- 3) *Ad Divum Ignatium a Loyola ludentem ad Animam revocandam: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 4) *Ad Divum Stanislaum Koska, qui quin madefieret transivit Pharum: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 5) *Ad Divum Aloysium Gonzaga, qui pænitentiam impetravit, quod non valuit verbis, nec lacrinis: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 6) *Ad Hugo Grotum, qui arte ab antro Carceris discessit: Epigramma* (12 vv.; dístics);
- 7) *Ad Festivitatem Omnium Sanctorum: Ode Saphica* (48 vv.; estrofa sàfica);
- 8) *Ad Priamum, qui de sui habi mortem in dictam sumens, fuit interfectus: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 9) *Divus Franciscus Xaverius Crucifixo Indorum Agmen delebit: Ode Saphica* (20 vv.; estrofa sàfica);
- 10) *Ad Eduardum, dum recusanti exercitu fluvium natatu Transire, ipse primus transivit, et postea milites tali visa agitati: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 11) *Æneas, Anchisem a flammis Troyæ liberat: Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 12) *Ad Venerabilis Patris Francisci Calamum: Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 13) *Ad Divum Stanislaum: Ode Dachtilica* (20 vv.; estrofa asclepiadea 2a);
- 14) *Ad Koska servitutum, Societatis Jesu admissum conantem: Epigramma* (10 vv.; dístics);
- 15) *Angeli Stanislao Corpus Christi offerunt: Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 16) *Ad Certamen Æneæ cum Harpiis: Ode Dicolos Tetrastrophos* (24 vv.; estrofa sàfica);
- 17) *Ad Virginis Præsentationem* (23 vv.; trímetres iàmbics);

Miquel Dòria al Col·legi de Manresa durant el curs 1758-1759, quan el nostre poeta estudiava el tercer any de Filosofia (*Catalogus personarum...1759*: 24-26).

- 18) *Epigramma Fortor bis Divæ Cæciliæ caput perbubiem, illud nequivit imputare* (6vv.; dístics);
- 19) *Ad Christum Agnum, qui exposcenti Divo Clementi auxilium ad levandam sitim fontem pede affirmavit: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 20) *Refluenti Pelago Corpus Divi Clementis reperitur: Epigramma* (10 vv.; dístics);
- 21) *Ad Martyrium Divæ Chatharinæ: Ode Dicolos Tetraastrophos* (32 vv.; estrofa sàfica);
- 22) *Divus Andræs Christum sequitur motus voce Divi Joannis Babbistæ dicentis ‘Ecce Agnus Dei’*: *Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 23) *Christi Imago in Hispania sudat, quoties Xavier aliquam pænam sustinet: Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 24) *Ad Divi Xaverii pænitentiam: Epigramma Acrosticum* (6 vv.; dístics amb la lleghenda XAVIER tant al començament com al final dels versos);
- 25) *Non erat eis locus in Diversorio: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 26) *Herodes aliquo timore regnum amthendi percutitus visis Magis: Ode Dicolos Testraastrophos* (24 vv.; estrofa sàfica);
- 27) *Ad Piscatorem factum cæcum, dum prædam a stagno auferebat imperatoris Cæsaris: Epigramma* (4 vv.; dístics);
- 28) *Ad Menetera ad mare ejectum, ob eius inobedientiam: Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 29) *Ad Divum Ignatium a Loyola ad stagnum porjectum, ne Adolescentis flagitium præceps rueret: Epigramma* (12 vv.; dístics);
- 30) *Populus fame oppressus Divi Juliani precibus subsidium adipiscitur: Ode Dicolos Tetraastrophos* (32 vv.; estrofa asclepiadea 2a);
- 31) *Simon postquam Christum puerum manibus tenet, Exclamat ‘Hunc &’*: *Ode Monocolos* (18 vv.; asclepiadeus menors);

32) *Divus Joannes a Mata in Monte dicto, Aliqua frigida cændum eret Sanctissimorum virorum: Epigramma* (8 vv.; dístics);

33) *Christus Divo Thomæ Aquinati dixit 'Bene scripsisti de me, Thoma': Epigramma* (6 vv.; dístics);

34) *Mater natum cernens vivum post tormentum, grave licet, optavit, ad depoposcit ejus mortem: Epigramma* (12 vv.; dístics);

35) *[Ad] Mathæum invitantem Publicanos, ipsum ad Christum, ut eos convertat: Epigramma* (6 vv.; dístics);

36) *Ad Divam Telam Leones superantes: Epigramma* (4 vv.; dístics);

37) *A Venerabilis Pater Franciscus Suarez, quo sibi consu facti Angliæ dum illius Lebrum ussit, responsum dedit Martyrii cupiditates pateficiens: Epigramma* (10 vv.; dístics);

38) *Ad Divum Franciscum a Borgia locum sibi commodum esse Judæ pedes putantes: Epigramma* (6 vv.; dístics);

39) *Ad Virginem de Columna, cur ad Hesperiam super Columbam: Epigramma* (2 vv.; dístics);

40) *Ad Divum Eduardum, qui noluit profusione sanguines proprium Regnum iterum possidere: Epigramma* (6 vv.; dístics);

41) *Transactis Scholasticorum feriis, in festiva Divi Lucæ luce, iterum illi studium adoriuntur: Epigramma* (8 vv.; dístics).

Després trobem quatre documents que contenen poemes anònims. Són els següents:

- Un poema anepígraf format per 88 hexàmetres (4 pp.; es tracta d'un full gran plegat que es troba a la caps 3), el primer dels quals diu així: *Vos ego Bethliadæ Pastores, nocte per agnos...*

- Un lligall de 36 pp. (només escrites les 28 primeres, però a la darrera hi llegim la paraula "Versos") que es troba a la caps 3 i presenta 8 poemes:

- 1) *Ad Virginem* (1r vers: *Virgineæ lauri, venerandaque sacra Mariæ...*; 78 hexàmetres);
- 2) *Ad Deiperam In conceptione, in anuntiatione, et spiritus sancti radiis illustrata* (1r vers: *Conscita Pierio quo mens impellitur æstro...*; 148 hexàmetres);
- 3) *Ad nataliciam Christi: Epos* (1r vers: *Vos o! Queis Maium dulci modulamine cantus...*; 131 hexàmetres);
- 4) *Ad nativitatem Jesus* (1r vers: *Undique sollicitor stimulis, ac pectus ante lum...*; 120 hexàmetres);
- 5) *Ad nativitatem Jesus* (1r vers: *Hic est ille Dies toto celebratus in orbe...*; 181 hexàmetres);
- 6) *Ad laudem Beatæ Virginis Conceptione: Epos* (1r vers: *Exercem animos alii, viresque secundas...*; 110 hexàmetres);
- 7) *Ad nativitatem Jesus* (1r vers: *Claudite Parnasus Musæ jam noblia cessent...*; 139 hexàmetres);
- 8) *Ad nativitatem Jesus* (1r vers: *Congelat ora pavor, dirus tremor occupat artus...*; 124 hexàmetres).

El manuscrit acaba amb el següent colofó, que consta de dos díctics elegíacs: *Pande Philippe precor pueri primordia pulchri / Permulces partus pignora prompta poli / Propterea pangit peperit pergrata puella, / Pigritiem præstans, pectore pelle suo*. Aquest colofó permet datar de manera aproximada aquest poemari tot relacionant-lo amb el regnat de Felip V (anys 1701-1746). Tots els poemes acaben amb la paraula *cecini* 'he cantat' i el número de versos que formen cada composició.

- El poema *Ad Judam Machaveum: Epos*, format per 201 hexàmetres (1r vers [precedit d'un afegitó que diu *Parvus tibicen*]: *Laurea Indæfensio celebrare trophæa...*), es troba dins d'un lligall (de la capsa 3) de 32 pàgines que també conté dos discursos: *Ad Modestiam Oratio*

(pp. 1-8) i *De sapientia cum Virtute coniugenda Oratio* (pp. 15-28; que acaba amb un colofó que diu: *XVI Kalendas Septembris '16 de setembre'*). El poema es troba a les pp. 8-15.

- Un poemari de 28 pàgines numerades que es troba a la capsa 4 i porta per títol: *Algunas de las Poesías, que se pusieron en la Fiesta de la Translación del SS. Sacramento a la Iglesia nueva de Belén. Año 1729*. L'hem de relacionar amb el Col·legi jesuític de Barcelona anomenat "Betlem". Consta de 51 poemes, tot i que només estan numerats els primers vint-i-cinc. Precisament aquests 25 són tots en llatí, i a partir del 26 en trobem tretze en castellà (el 26, el 29, el 30, el 31, el 36, el 37, el 38, el 39, el 40, el 41, el 42, el 46 i el 47); de manera que tenim trenta-vuit poemes en llatí. Són els següents:

1) *Quinquaginta elapsis annis Ecclesiae Colopon imponitur: Epigramma* (2 vv.; díctics);

2) *Novi Jejuadum Templi Magnificencia: Epigramma* (10 vv.; díctics);

3) *E veteri ad novum Templum migrante Deo multiplex Via lactea Barcinoni canduit: Epigramma* (8 vv.; díctics);

4) *Bethlehemeticum novum Templum cedit Barcinoni in Arcem: Epigramma* (8 vv.; díctics);

5) *Impensae maximae in hoc Templo abundantissime compensare: Epigramma* (10 vv.; díctics);

6) *Ad novum Templum: Epigramma* (8 vv.; díctics);

7) *Ecclesiae novae Horoscopus: Epigramma* (6 vv.; díctics);

8) *Ad Jesu nacentis efigiem supra Ecclesiae Porticum: Epigramma* (10 vv.; díctics);

9) *Non decuit ut nigro marmore ultra bases haec Templum surgeret: Epigramma* (6 vv.; díctics);

10) *Christus in novo Templo Sacramento collocatur: Epigramma* (8 vv.; díctics);

- 11) *Divino Pane Eucharistico in novum Templum translato solaris mensa apparatur:* Epigramma (8 vv.; dístics);
- 12); *Barcino per Bethlemiticum novum Templum ex occidentali sit Civites orientalis:* Epigramma (8 vv.; dístics);
- 13) *Quatuor Ecclesiæ doctores in lumine Templi sculpti:* Epigramma (8 vv.; dístics);
- 14) *In Dedicatione Templi novi ingens tripudium:* Epigramma (8 vv.; dístics);
- 15) *De Sulla supra Ecclesiæ novæ stigium:* Epigramma (8 vv.; dístics);
- 16) *Quinquaginta anni breve tempus ad tantam molem:* Epigramma (4 vv.; dístics);
- 17) *Et tu Bethlem terra Juda nequaquam minima es, Mich. 5¹⁴¹:* Epigramma (8 vv.; dístics);
- 18) *Veteris Templi querimoniae:* Epigramma (6 vv.; dístics);
- 19) *Post quinquaginta annos ad novam Ædem sacræ sinaxis transfertur:* Epigramma (4 vv.; dístics);
- 20) *In Bethlemistico novo Templo e cunis Jessus migras ad Thronum:* Ode (16 vv.; estrofa alcaica);
- 21) *Ad Bethlemiticum novum Templum de felici sui absolute:* Ode (16 vv.; estrofa alcaica);
- 22) *Bhethlemiticum [sic] novum Templum in longa sæcula duraturum:* Ode (12 vv.; estrofa sàfica);
- 23) *Hoc Templum septem Orbis Miracula longe superat:* Ode (15 vv.; trímetres iàmbs);
- 24) *Fama huic Templo æternitatem pollicerat:* Ode (18 vv.; estrofa asclepiadea 2a);
- 25) *Ad Translationem Eucharisticæ in Templum novum:* Ode (4 vv.; estrofa alcaica);

¹⁴¹ S'ha produït una confusió perquè aquest passatge correspon a l'evangeli de Sant Mateu (2:6) i no al llibre de Miquees, tot i que al versicle 2 del capítol 5 hi ha una invocació a Betlem que diu: *et tu Betlehem Ephrata parvulus es in milibus Juda ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israhel et egressus eius ab initio a diebus æternitatis.*

- 26) *Noctem percutiens na<s>ctitur omine Gadad Mons in &c^a Beatissima &c^a* (13 vv. castellans; heptasíl·labs i hendecasíl·labs);
- 27) *Moseroth, Mons in deserto Pharam, Eruditio: Lemma 'Beatus Homo quem tu erudieris' (Psalmi 93:12): Doctum Eximium Elogium* (18 vv.; polimetria);
- 28) *Horeb, Mons in deserto Pharam: Lemma 'Locus in quo trans terra Sancta est' (Exodus 3:5): Ode Tricolos Tetrastrophos* (16 vv.; estrofa alcaica);
- 29) *Amanà, Mons in Tribu Manasse Veritas: Lemma 'Coronaveris de capite Amanà' (Canticum Canticorum 4:8): Décima* (10 vv. castellans);
- 30) *Samaria, Mons in Tribu Ephraim Spina: Lemma 'Sicut liliū inter spinas' (Canticum Canticorum 2:2): Quintilla* (5 vv. castellans);
- 31) *Sophim, Mons in Tribu Ephrai[i]m 'Favus distil<l>ans' (Canticum Canticorum 4:11): Parejas Reales* (16 vv. castellans; parellats hendecasíl·labs);
- 32) *Gelboe, Mons in Tribu Jsachar, Revolutio investigationis: Lemma 'Qu<a>eritur pec<c>at[or]um illus, et non inveniatur' (Psalmi 9:36): Elogium* (10 vv.; polimetria);
- 33) *Mons Ephraim, Id< >est Lucifer: Lemma 'Flores mei fructus honoris' (Ecclesiasticum 24: 23): Epigramma* (10 vv.; dístics);
- 34) *Elgon, Mons prope Jerusalem Olivetum: Lemma 'Quasi oliva speciosa in campis' (Ecclesiasticum 24: 19)* (11 vv.; polimetria);
- 35) *Abarim, Mons in Tribu Ruben, acerbus frumenti: Lemma 'Venter tuus sicut acerbus tritici vallatus Liliis' (Canticum Canticorum 7:2);*
- 36) *Hebron, Mons in Tribu Juda, Societas: Lemma 'Qu<a>e societas luci ad tenebras' (2 Corinthios 6:14): Décima* (10 vv. castellans);
- 37) *Seir, Mons in Tribu Manase: Lemma 'Dominus de Seir ortus est nobis' (Deuteronomius 33:2): Octaba* (8 vv. castellans; octava reial);
- 38) *Otra* (octava reial);

- 39) *Gadad, Mons in deserto Pharam: Lemma 'Beatissimam pr<a>edicaverunt'*
(*Canticum Cantocorum 6:9*): *CanCIÓN* (15 vv. castellans; hendecasíl·labs i heptasíl·labs);
- 40) *Gichon, Mons extra Jerusalem: Lemma 'Vallis exaltabit<ur>'* (*Isaia 40:4*): *Octaba*
(8vv. castellans; octava reial);
- 41) *Hachila, Mons in deserto Liph, Dulcedo in ipsa: Lemma 'Stillabunt montes dulcedinem'* (*Amos 9:13*): *CanCIÓN Real* (15 vv. castellans; hendecasíl·labs i heptasíl·labs);
- 42) *Garizima, Mons in Tribu Ephraim, Mons remptorum: Lemma 'Pones Benedictionem super Montem Garizim'* (*Deuteronomius 11:29*): *Décima* (10 vv. castellans);
- 43) *Pharam, Mons in deserto, Pulchritudo: Lemma 'Tota pulchra est anima mea'*
(*Canticum Canticorum 4:7*): *Epigramma* (10 vv.; dístics);
- 44) *Sinai, Mons in deserto Pharam: Lemma 'Gloria Domini super montem Sinai': Ode Asclepiadea con Glicónicos* (*Exodus 24:16*) (12 vv.; dístics d'asclepiadeu + glicònic);
- 45) *Hermon, Mons in Tribu Manese Dedicatum: Lemma 'Sicut nos Hermon'* (*Psalmi 132:3*): *Phaleucia* (12 vv.; versos falecians);
- 46) *Hebal: Lemma '<A>Edificavit Josue altare Domino Deo Israel in monte Hebal'*
(*Josue 8:30*): *Quartilla* (4 vv. castellans; rondalla);
- 47) *Phasga, Mons in Tribu Ruben, Altitudo: 'Solum plenæ altitudinis a principio'*
(*Jeremia 17:13*): *Quartilla* (4 vv. castellans; rondalla);
- 48) *Sion, Mons in tribu Jerusalem: Lemma 'Elegit Dominus Sion'* (*Psalmi 131: 13*): *Ode Dachtilica* (12 vv.; estrofa asclepiadea 2a);
- 49) *Ararat, Mons in Armenia: Lemma 'requievitque Arca super Montes Armeniæ'*
(*Genesis 8:4*): *Ode Dicolos Distrophos* (16 vv; estrofa sàfica);
- 50) *Carmelus: Lemma 'Caput tuum ut Carmelus'* (*Canticum Canticorum 7:5*):
Epigramma (10 vv.; dístics);

51) *Engadii, Montes in Tribu Judá, Fons felicitatis: Lemma 'Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes' (Luca 1:48): Elogium (16 vv.; polimetria).*

- Un quadernet de la capsula 4 que consta de 16 pp. i hi trobem vint-i-nou poemes:

1) *Jupiter, 'Qui venturus est Omnipotens' (Apocalypsis 1:8): Ode tricolos tetrastrophos (16 vv.; estrofa alcaica);*

2) *Genis, 'Natus est vobis <h>odie Salvator' (Luca 2:11): Ode Dicolos Distichos (12 vv.; dístics);*

3) *Vulcanus, 'Ignem veni[t] mittere in terram' (Luca 12:49): Ode Dicolos tetrastrophos (16 vv.; estrofa sàfica);*

4) *Pan, 'Et Pastores eran<t> in regione eodem vigilantes' (Luca 2:8): Ode dicolos tetrastrophos (16 vv.; estrofa sàfica);*

5) *Diana, 'Qui sunt caeli, et tua est terra' (Psalmi 88:12): Epigramma (8 vv.; dístics)*

6) *Saturnus, 'Vere tu es Deus absconditus' (Isaia 45:15): Ode tricolos tetrastrophos (16 vv.; estrofa asclepiadea 2a);*

7) *Vesta, 'Terra dedit fructum suum' (Psalmi 66:7): Epigramma (11 vv.; versos ferecracis, malgrat anunciï un epigrama, on esperariem dístics elegíacs);*

8) *Mars, 'Non veni pacem mittere sed gladium' (Mathæus 10:34): Ode tricolos tetrastrophos (16 vv.; estrofa asclepiadea 2a);*

9) *Aurora, 'Aurora quasi consurgens' (Canticum Cantocorum 6:9): Epigramma (8 vv.; dístics);*

10) *Triton, 'Formidabunt filii maris' (Osæa 11:10): Epigramma (14 vv.; dístics)*

11) *Amphitrites, 'Quando conversa fuerit ad te multitudo maris' (Isaia 60:5): Epigramma (14 vv.; dístics);*

12) *Momus, 'Scrutans corda, et renes Deus' (Psalmi 7:10): Ode Dicolos tetrastrophos (16 vv.; estrofa sàfica);*

- 13) *Pomona*, ‘*Omnia poma nova et vetera, Dilecte mi, servavi tibi*’ (*Canticum Canticorum 7:13*): *Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 14) *Terminus*, ‘*Magnificabitur usque ad terminos terræ*’ (*Michææ 5:4*): *Ode dicolos Distichos* (14 vv.; dístics);
- 15) *Venus*, ‘*Ego Mater pulchræ dilectionis*’ (*Ecclesiasticus 24:24*): *Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 16) *Mercurius*, ‘*Evangelizo vobis gaudium magnum*’ (*Luçæ 2:10*): *Ode tricolos tetrastrophos* (12 vv.; estrofa asclepiadea 2a);
- 17) *Astræa*, ‘*Justitia de cælo prospexit*’ (*Psalmi 84:12*): *Epigramma* (8 vv.; dístics)
- 18) *Atlas*, ‘*Verbo Domini cæli firmati sunt*’ (*Psalmi 32:6*): *Ode tricolos tetrastrophos* (12 vv.; estrofa asclepiadea 2a);
- 19) *Libertas*, ‘*Qua libertate Christus nos liberavit*’ (*Galatas 4:31*): *Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 20) *Illustrissimo Domino Emmanuele Samaniego solum calcar viget illud Musæ coronantur, et Philomela canit*: *Epigramma* (8 vv.; dístics);
- 21) *Aliud* (8 vv.; dístics)
- 22) *Augetur in Emmanuele gemino sætitia*: *Epigramma* (8 vv.; dístics)
- 23) *Aliud* (8 vv.; dístics)
- 24) *Aliud* (8 vv.; dístics)
- 25) *Ode Dicolos tetrastrophos* (16 vv.; estrofa sàfica)
- 26) *Aliud*: *Epigramma* (10 vv.; dístics)
- 27) *Aliud* (6 vv.; dístics)
- 28) *Aliud* (8 vv.; dístics)
- 29) *Aliud* (6 vv.; dístics)

- Quadernet de la capsula 4 format per 20 pp. i titulat *Epigrammata correcta*. Consta de trenta-tres poemes:

1) *De Sancti Ignatii miraculis* (6 vv.; dístics);

2) *Sanctus Ignatius a Gallis victus triumphat* (10 vv.; dístics);

3) *Ad Divum Patrem Nostrum Ignatium elogium* (42 vv.; polimetria);

4) *Alterum* (48 vv.; polimetria);

5) *Dominus Ignatius omnia omnibus factus arte nova medicamen artem nobilitavit: Epigramma* (16 vv.; dístics);

6) *Idem, licet effracto cruce, in via Perfectionis non claudicat: Epigramma* (8 vv.; dístics);

7) *Idem virtutis vere Olympus fuit* (12 vv.; dístics);

8) *Idem novus Prometheus novus e lacu homines efformat: Epigramma* (14 vv.; dístics);

9) *Idem Pompas doli dupliciter vulneratus: Epigramma* (10 vv.; dístics);

10) *Idem in stabulo nascitur: Ode Dicolos tetrastrophos* (20 vv.; estrofa sàfica);

11) *Idem omnibus invisus Paduam ingreditur: Epigramma* (10 vv.; dístics);

12) *Excidium Domus Sancti Ignatii vestigiis conferatæ luget Barcino: Elegia* (18 vv.; dístics);

13) *Sanctus Ludovicus Gonzaga Crucifixum Jesum et filia manu tenens depingitur: Epigramma* (10 vv.; dístics)

14) *Idem in propugnatis thesibus se rudem conabatur ostendere: Epigramma* (8 vv.; dístics);

15) *Idem in palæstra studiorum occubuit: Epigramma* (8 vv.; dístics);

16) *Cum Dæmon Sanctum Ludovicum aspiceret Energumeni ore dixit: 'huic Puero magna gloria in Cælis parata est': Epigramma* (6 vv.; dístics);

- 17) *Paulo ante natalicium Sancti Ludovici Sanctus Stanislaus obiit: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 18) *Sanctus Aloisius castitate Angelica Beatorum sedem obtinet: Epigramma retrogradum* (8 vv.; dístics amb rima als hexàmetres);
- 19) *Idem ab Angelis ut Angelus celebrat: Epigramma leoninum* (8 vv.; dístics amb rima lleonina a tots els versos);
- 20) *Idem humilitatis ergo mali argumentis respondens indoctus apparet: Epigramma* (6 vv.; dístics);
- 21) *Idem Angelus Pacis: Ode Monocolos* (16 vv.; asclepiadeus menors);
- 22) *Píntese un Girasol que desde que el Sol nace hasta que se pone le está mirando; Lemma 'Ardescitque tuendo' (Virgilius Æneis I, 713): Epigramma* (14 vv.; dístics);
- 23) *Idem coronam spineam gemmæ præfert. Ode Dicolos tetrastrophos* (20 vv.; estrofa sàfica);
- 24) *Magnam lætitiã Ducit Scholis Sollicitatis Sanctus Lodoix Juvenis ipsarum Patronatus creatus: Epigramma Chronologicum* (8 vv.; dístics, el tercer dels quals té en majúscules les lletres MDCCXXVIII —tot i que desordenades— que corresponen a l'any que Sant Lluís Gonzaga fou proclamat Patró de la Joventut Estudiosa)
- 25) *Idem Mundo crucifixus, magnam in Cælo gloriam præmercl.¹⁴²: 'Magna vigent Mundo tua, Lodoix lucra salutis, Flagrans ipse Deo quod crucifixus ades' Glossema* (12 vv.; dístics: cadascun dels versos va acompanyat de cadascuna de les paraules que formen el glossema);
- 26) *Idem liliatis manibus depictus: Epigramma Acrosticum* (6 vv.; dístics: les inicials de cada vers formen la paraula LILIUM);

¹⁴² No he estat capaç d'interpretar aquesta paraula que sembla una abreviatura.

27) *Idem Mundo calcans coronam, cælestes adipiscit: Epigramma Serpentinum* (es tracta d'un cal·ligrama on serpentejen les paraules disposades al llarg de sis línies, però que formen un únic díctic si les combinem de manera adequada);

28) *Idem in dubiis consilium a Beata Virgine poscit: Ode tricolos tetrastrophos* (24 vv.; estrofa alcaica);

29) *Idem contione una Peccatores multos ad pænitentiam redegit: Ode Dicolos Distrophos* (12 vv.; no són díctics però no he pogut identificar-ne la mètrica);

30) *De Sancto Aloysio sese acriter verberante ad Sanctos Angeles Apostrophe: Ode Tricolos tetrastrophos* (20 vv.; estrofa alcaica);

31) *Ad eundem manu Crucificum et lilia gestantem: Ode Monocolos* (15 vv.; asclepiadeus majors);

32) *Idem peste correptus Romæ obiit: Ode tricolos tetrastrophos* (16 vv.; estrofa asclepiadea 2a);

33) *Ad eundem Scholarum Patronum: Hymnus* (24 vv. disposats en dues columnes; dímetres iàmbics).

La poesia jesuítica llatina al segle XVIII: un estat de la qüestió

Quan parlo de poesia jesuítica em refereixo a tota aquella literatura que fou composta en vers i no pensada per a ésser representada sobre un escenari, de manera que deixo de banda el teatre jesuític, que és el gènere que més s'ha estudiat¹⁴³, fins i tot en el cas de Lleida, segons hem vist exemplificat en el cas de l'edició i estudi de la *Josephea* de Miguel Henríquez (1610) per part de l'arxiver Mn. Melchor Bajén. Per tant, em centraré en la poesia lírica i narrativa, que és la que analitzarem després en el nostre cas particular de Miquel Dòria (una ègloga i un *epos*). Llavors ens haurem d'allunyar també del concepte de literatura entès en el sentit tan ampli que tenia al segle XVIII, ja que aleshores “literatura” era sinònim de “cultura”, segons va assenyalar Miquel Batllori (1966: 17).

Sí hem de dir que l'interès per la producció literària i cultural dels jesuïtes va començar al mateix segle XVIII per part dels mateixos jesuïtes en el marc de la seva literatura encomiàstica, on van escriure biografies sobre jesuïtes il·lustres des del punt de vista cultural. És aquí on hem de situar obres com la biografia que el pare Blas Larraz va escriure sobre el seu mestre Pere Ferrusola (*Relación de la exemplar vida, virtudes y letras del Padre Pedro Ferrusola*, publicada pòstuma al 1809 però enllestida ja al 1771, any de la defunció de Pere Ferrusola) o la que el pare Llucià Gallissà dedicà a Josep Finestres (*De vita et scriptis Iosephi Finestres*, 1802), precedida del *Finestresius vindicatus* (1772) i *In funebre D. Iosephi de Finestres et de Monsalvo* (1778) de Ramon Llätzer de Dou. Sembla que fou precisament l'exili del 1767 el que els féu prendre consciència de la importància de llur aportació cultural.

¹⁴³ Podríem esmentar una llarga llista d'estudis centrats en l'anàlisi del drama jesuític (un parell dels més recents són: *Los jesuitas y el teatro en el Siglo de Oro*, de Jesús Menéndez Peláez [1995], *Teatro colegial colonial de jesuitas de México a Chile*, de Julio Alonso Asenjo [2012]), però ens limitarem a esmentar el lloc web i la revista digital “TeatrEsco” (sobre estudis del teatre escolar, humanístic i del col·legis) que va començar a funcionar al 2002 en el marc del grup editorial Parnaseo de la Universitat de València <<http://parnaseo.uv.es>>. Fora de l'àmbit hispànic també ha estat abastament estudiat; per exemple, el treball d'Edith Framarion *Théâtre jésuite néo-latin et antiquité: sur le Brutus de Charles Porée (1708)* (Roma, 2002). Igualment hem de fer menció del grup de recerca sobre “Teatro escolar latino en España” que durant una vintena d'anys han dirigit, entre altres, els professors Vicente Picón i Luis Macía a la Universidad Autónoma de Madrid; una aproximació a la tasca d'aquest grup la trobareu al seu lloc web (www.uam.es/proyectosinv/teslat.html) i a l'article del professor Picón “Proyecto de investigación sobre teatro latino humanístico en España” (*Humanismo y*

Per això Onofre Pratdesaba va publicar (sota el pseudònim de Josephus Fontius a Valle Ausetano¹⁴⁴) el llibre *Operum scriptorum aragonensium olim e Societate Jesu in Italiam deportatorum Index* al 1803, i en obres com l'immens diari de l'exili del jesuïta Manuel Luengo trobem moltes pàgines de crítica literària referida a les obres dels seus companys, si bé és veritat que aquesta ha estat durament valorada per Miquel Batllori (1966: 74-75): “En el aspecto literario, da noticia de los libros que iban publicando los jesuitas españoles, pero casi siempre sin aportar nuevos datos: las páginas de más valor —las que consignan atribuciones seguras de obras anónimas— las había ya publicado el padre Uriarte en su *Catálogo razonado* [cf. Bibliografía]. Si además añade Luengo su crítica personal, no nos interesa; más bien nos irrita. Porque Luengo es uno de esos viejos cerrados y antipáticos, presa de incompreensión posclimaterica hacia todo lo de los jóvenes —aunque a veces los tales jóvenes fuesen personas de más de cuarenta años—. Con decir que hasta le molestaba el ver que esos pícaros jóvenes escribían y publicaban sus libros en italiano...”¹⁴⁵.

També al segle XIX, després de la restauració de la Companyia de Jesús (al 1814), trobem interessants aportacions sobre tota aquesta producció literària. És el que veiem, per exemple, a l'obra de Fèlix Torres Amat *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Catalunya* (1836)¹⁴⁶, que, com a jesuïta, presta una especial atenció als autors de la Companyia de Jesús, on no es aconforma amb fer-ne esment de les obres sinó que n'ofereix una valoració, tant dels personatges com de llur producció literària.

pervivencia del mundo clásico: actas del I Simposio de Humanismo y pervivencia del mundo clásico [José María Maestre y Joaquín Pascual, coord.], 1993, vol. II, pp. 821-830).

¹⁴⁴ Tinguem en compte que era vigatà, i Vic és la capital d'Osona, la terra dels *ausetani*.

¹⁴⁵ Cal aclarir que aquesta valoració fa referència estrictament a l'aspecte literari, i en cap moment s'ha discutit el valor històric d'aquesta voluminosa obra (en 63 volums manuscrits que es conserven a l'Arxiu de la Companyia de Jesús de Loyola), minuciosament analitzada per la professora Inmaculada Fernández Arrillaga al seu treball *El legado del P. Manuel Luengo (S.I.): 1767-1815* (2003).

¹⁴⁶ Aquesta obra fou continuada per Joan Corminas: *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los Escritores Catalanes publicadas por el Excmo. e Ilmo. Sr. D. Félix Torres Amat* (1849).

Però haurem d'esperar al segle XX per poder parlar d'una ferma reivindicació de la producció cultural dels jesuïtes del segle XVIII. Fou sobretot Ignasi Casanovas (S.I.), que amb el seu treball *Josep Finestres: estudis biogràfics* (1932)¹⁴⁷ revifà l'interès per tota la generació literària que es va formar al voltant de la figura de Josep Finestres a l'entorn de la Universitat de Cervera i tot el seu cercle d'influència¹⁴⁸. Al pròleg d'aquest treball ja apunta dues tasques que aleshores restaven pendents: per una banda l'exploració de "les biblioteques i arxius italians amb què tingueren relació els jesuïtes expatriats per Carles III", i per l'altra analitzar "els papers de D. Gregori Mayans, que ja han sofert alguna dispersió". Hem de dir que ambdues tasques han estat en bona part satisfetes perquè els seu successor Miquel Batllori (S.I.) va recórrer arxius i biblioteques italians per donar a conèixer el que va anomenar *La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos españoles-hispanoamericanos-filipinos (1767-1814)*, per dir-ho amb el títol d'una obra que recull trenta-quatre articles publicats fins aleshores (1966), si bé dóna relació d'un total de 104 treballs en aquesta mateixa línia, actualment agrupats tots ells a l'*Obra completa* del Pare Batllori (1992-2004), en vint volums¹⁴⁹. Pel que fa als papers de Gregori Mayans, ha estat la tasca que ha dut a terme el professor Antonio Mestre i el seu equip des de la Universitat de València, que han editat (des de 1972 fins al 2011) el seu epistolari en vint-i-cinc volums. Modestament es va estalviar el pare Casanovas de parlar de l'edició de l'epistolari finestresianà

¹⁴⁷ Aquesta obra té tres parts: a la primera ("Estudi preliminar") ens ofereix unes conferències donades a la Biblioteca Balmes al 1924 i agrupades sota el títol "El Dr. Josep Finestres, centre cultural de Catalunya en el segle XVIII"; al segon apartat ofereix la traducció al català de l'elogi fúnebre d'en Finestres que Ramon Llàtzer de Dou havia publicat en llatí al 1778; i a la tercera part tenim la corresponent traducció catalana de la biografia d'en Finestres que publicà en Llucà Gallissà al 1802.

¹⁴⁸ Una visió més actual sobre l'humanisme jesuític a la Universitat de Cervera la trobem a un parell de treballs del professor José Antonio Clúa: "La difusió dels escriptors clàssics a la Universitat del segle XVIII: Josep Finestres" (1996) i "Anotacions sobre l'humanisme classicista jesuític a la Catalunya del segle XVIII: la Universitat de Cervera" (2001).

¹⁴⁹ De totes maneres, hem de dir que el mateix pare Batllori manifesta que resta molta feina per fer quan s'expressa en aquests termes: "El día que se publique el epistolario de los jesuitas españoles desterrados a Italia por Carlos III, aparecerá claramente la alta significación de los viejos ducados farnesianos en la historia de las relaciones culturales hispano-italianas" (BATLLORI 1966: 356). Però també hem d'aclarir que va fer una replega de documentació que hauríem d'aprofitar els nous estudiosos perquè va més enllà de l'anàlisi que ell mateix en va fer; és el que pensem quan es refereix a "los miles de documentos recogidos por mí en Italia sobre

que ell mateix havia de dur a terme en dos volums (1933-1934) que foren seguits d'un tercer editat per Miquel Batllori (1962).

A començaments d'aquest segle vam perdre al pare Batllori, però el seu llegat ha quallat en els estudiosos actuals. Entre els membres de la mateixa Companyia de Jesús caldria parlar d'autors com Josep Maria Benítez i Riera (ens vénen al cap obres com *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures* [1996] o la seva edició de la crònica del pare Blas Larraz *El destierro de los jesuitas de la "Provincia de Aragón" bajo el reinado de Carlos III* [2006]) o José Antonio Ferrer Benimeli (autor dels tres volums sobre *La expulsión y extinción de los jesuitas según la correspondencia diplomática francesa* [1994-1998]). I entre els seglars caldrà parlar del grup de recerca de la Universitat d'Alacant que, encapçalat per Enrique Giménez López (autor de *Expulsión y exilio de los jesuitas españoles*, al 1997), ha donat nombrosos fruits, entre els que destacarem la contribució de la professora Inmaculada Fernández Arrillaga, centrada en el llegat de l'abans esmentat diarista Manuel Luengo (2003). No podem oblidar tampoc els estudis més recents del professor Antonio Astórgano com *La literatura de los jesuitas vascos expulsos (1767-1815)* (2009) o la seva edició de la *Biblioteca jesuítico-española (1759-1799)* de Lorenzo Hervás y Panduro (2007), per no parlar de la seva monografia més recent *Vicente Requeno (1743-1811), jesuita y restaurador del mundo grecolatino* (2012). També fora de les nostres fronteres, especialment a Itàlia, diversos estudiosos s'han ocupat de la qüestió dels jesuïtes expulsats d'Espanya per Carles III, des dels treballs d'Alessandro Gallerani a finals del segle XIX (com *Jesuitas expulsos de España literatos en Italia*, 1897) fins al més recent de Niccolò Guasti *L'esilio italiano dei gesuiti spagnoli: identità, controllo sociale e pratiche culturali* (2006).

Però en tota aquesta bibliografia és ben poc el que trobarem sobre la qüestió que apunta l'epígraf que encapçala aquest capítol, és a dir, la poesia jesuítica del segle XVIII. I ara

los jesuitas carlotercistas [...] dispersos en la actualidad en las bibliotecas de Módena, Prato, Bassano, Turín, Ferrara, Parma, Génova, Forlì y aun en la lejana Amsterdam" (1966: 497).

veurem que és ben poc el que hi podem afegir¹⁵⁰. Al 2012 es va publicar un voluminós *Diccionario biográfico y bibliográfico del humanismo español (siglos XV-XVII)* sota la coordinació de Juan Francisco Domínguez. En prop d'un miler de pàgines recull els més importants noms de l'humanisme espanyol d'aquells segles¹⁵¹, però de moment no tenim la corresponent obra del segle XVIII, que no hem d'oblidar que és continuador de l'humanisme¹⁵², i això fou així sobretot gràcies als jesuïtes. El professor Jaume Medina ho ha dit en aquests termes al pròleg de la seva antologia de *La poesia llatina dels Països Catalans (segles X-XX)*: “El segle XVIII és jesuític per excel·lència” (MEDINA 1996b: 7). Això mateix és el que s'ocupà de demostrar Ignasi Casanovas a *La cultura catalana en el siglo XVIII: Finestres y la Universidad de Cervera* (1953), obra que aporta ben poca cosa al que ja havia dit a *Josep Finestres: estudis biogràfics* (1932).

Enlloc trobem una anàlisi literària de la poesia llatina que van escriure els jesuïtes al segle XVIII. El que sí trobem és la diferenciació que ja va assenyar Casanovas entre la poesia del segle XVII i començaments del XVIII i la de l'anomenada “escola finestresiana”, és a dir, que veu un abans i un després de la Universitat de Cervera, focalitzant aquesta en la figura de Josep Finestres: “El segle de mort per a nosaltres [es refereix a la cultura catalana] és el segle XVII; el segle XVIII és la vertadera resurrecció [...]. Diguem, com a síntesi de tot el que volem exposar en aquest estudi preliminar, primer, que el segle XVIII fou per a Catalunya una era de resurrecció cultural, substancialment més fonda que la del segle XIX, i que

¹⁵⁰ Costa molt de trobar bibliografia específica en matèria de poesia neollatina perquè no disposem de repertoris bibliogràfics especialitzats. A finals del propassat segle (al 1999) Gilles Banderier se'n feia ressò en aquests termes a la nota preliminar que encapçala l'antologia *La lyre jésuite*: “A ce jour, nous ne disposons toujours pas d'une bibliographie néo-latine raisonnée et régulièrement mise a jour” (THILL 1999: 8).

¹⁵¹ És de notar que, entre els cent vuitanta-quatre humanistes inclosos, només trobem sis jesuïtes (cal aclarir que la Companyia de Jesús apareix al 1540, és a dir, a la meitat del període analitzat en aquest obra): Bartolomé de Alcázar, Juan Bonifacio, Bartolomé Bravo, Juan de Mariana, Sebastián de Matienzo i Martín de Roa. Sorpren que no s'hi incloguin noms com Francisco Suárez o Baltasar Gracián, tot i que a la nota introductòria aclareix: “Quedan muchos autores importantes por incorporar a una segunda parte de este *Diccionario*, que esperamos que algún día vea la luz. Buena parte de ellos no están en el presente *Diccionario* por causas ajenas a la voluntad del director y editor de la obra” (DOMÍNGUEZ 2012: 10).

¹⁵² Vegem com descriu el pare Batllori l'humanisme de la Universitat de Cervera: “Aquel selectísimo grupo de jesuitas jóvenes que habían sabido infundir a una universidad, nacida muerta, una maravillosa vida humanista y

naturalment havia de portar el renaixement literari; segon, que el segle XVIII és la Universitat de Cervera; i tercer, que la Universitat de Cervera és En Finestres” (CASANOVAS 1932: 6). Recordem també de quina manera parla Casanovas del llatí que empraven els jesuïtes als col·legis de tota la província jesuítica d’Aragó: “L’esperit fantasiós de l’època espanyola va emparar-se totalment de l’ensenyament literari de Barcelona. Es conreava un llatí enrevessat el més oposat al classicisme, ple de reminiscències mitològiques, empedrat de termes estranys cercats en els autors decadents, i tot inflat de metàfores i jocs estrafalaris que nosaltres ara no podem mirar sinó com a martiri del bon gust i de les intel·ligències [...] L’ensenyament era enfocat principalment a l’èxit de festes de gran aparença, que donessin al públic un ideal meravellós del saber d’aquells jovincels, i desllustressin o eclipsessin les festes dels contraris [...] En les solemnitats escolàstiques anyals hi havia infal·liblement una oració llatina, un cant èpic llatí, un *villancico* cantat a tota orquestra, i de vegades una *loa* o *canción real*. Les portades s’havien d’inventar cada any per apaivagar o excitar el deliri de coses torturades, que era l’estat estètic i literari que semblava natural a aquella bona gent, fan riure i plorar tot alhora” (CASANOVAS 1932: 17-18)¹⁵³. I referint-se a les festes literàries diu: “Molts, potser la major part d’aquells discursos i poemes, baldament fossin declamats per jovincels, i sortissin estampats amb llur nom, i fins s’afirmés que eren escrits *propio arte* o *partos de su ingenio*, eren obra dels professors [...] Aquestes falses atribucions podien ésser tolerables, precisament perquè sempre han estat i seran usades en els col·legis; però el que passa tota mida és la vertadera orgia de mots elogiosos, de ponderacions absurdes, de què van plenes les planes de totes aquestes

crítica [...] ataviándola con una latinidad irreprochable, que nada tenía que envidiar en la forma externa —el espíritu ya es otra cosa— a los antiguos humanistas de Italia” (BATLLORI 1966: 484).

¹⁵³ Allà mateix posa l’exemple de la canonització de Sant Lluís Gonzaga i Sant Estanislau Kostka, que fou commemorada amb la següent publicació: *Breve relación de las fiestas con que el Colegio de la Compañía de Jesús de Barcelona ha celebrado la solemne Canonización de San Luis Gonzaga y San Estanislao Kostka de la misma Compañía, nuevamente canonizados por N. SS. P. Benedicto XIII* (1727). És el mateix tipus de literatura que trobem a obres com les *Obsequias Reales* d’Albí Abella (1644), l’*Aparato fúnebre* de Juan Rodríguez (1666) o les *Exequias reales* de Josep Martínez (1701) que s’havien publicat a Lleida per commemorar la mort de diversos monarques, els extensos títols de les quals preferim ara estalviar-vos.

recensions [...] Cada composició, en prosa o en vers, té d'abassegar totes les paraules més inflades i ponderatives del diccionari, per a dir una vulgaritat" (CASANOVAS 1932: 22-23). Aclareix que el mateix passava a tots els col·legis de Catalunya, València, Aragó i Mallorca, i que fou en aquest context¹⁵⁴ on aparegueren figures com Lluçà Gallissà (al col·legi de Vic) o Xavier Dorca (al col·legi de Girona), que participà al *Certamen oratorio-poético griego y latino* (1751), i que "en aquest ambient malastruc fou educat l'esperit d'En Finestres" (CASANOVAS 1932: 29).

No és aquest el lloc per desenvolupar de quina manera l'ensenyament i la formació de Josep Finestres i de la Universitat de Cervera es van propalar per la resta de col·legis jesuítics de la província d'Aragó perquè ja ho han fet el pare Casanovas i el pare Batllori; n'hi haurà prou amb esmentar la itinerància dels professors, que canviaven sovint de col·legi. És això el que justifica que pel col·legi de Lleida passessin professors formats a Cervera com Bartomeu Pou (abans de 1751), Ignasi Campserver (entre 1758 i 1761), Lluçà Gallissà (fins a 1754) i Antoni Mollet (de 1753 a 1763). El mateix Josep Finestres va passar per Lleida, segons manifesta ell mateix en una carta que adreça al pare Ignasi Dou: "Yo en Lérida leí al Barbadiño [referint-se al seu polèmic *Verdadero método de estudiar*]" (CASANOVAS 1932: 43), però això no ens ha d'estranyar si tenim en compte que el seu germà Pere Finestres era canonge arxiver de la Catedral de Lleida; quan aquest va morir, la Biblioteca de la Universitat de Cervera va acollir una part de la seva biblioteca personal (CASANOVAS 1932: 40). També va viatjar a Lleida per visitar al pare Ignasi Campserver (CASANOVAS 1932: 79), que estigué al Col·legi de Lleida des de 1758 fins a 1761 (*Catalogus personarum...* 1759, 1760 i 1761).

¹⁵⁴ No deixarem d'assenyalar una de les causes d'aquesta decadència que apunta el pare Casanovas; es tracta de la literatura castellana: "El mal gust castellà influí de dues maneres en la decadència dels estudis clàssics: primera, fent-los més fluixos, per la dèria de donar-se a la nova literatura [es refereix a la castellana] (el grec gairebé s'abandonà completament); i segona, corrompent la mateixa llatinitat amb els vicis conceptistes i culterants de moda. D'aquí nasqué aquell llatí enrevessat que la Roma de Cèsar no hauria entès [...] Així Catalunya perdé la seva segona llengua, car de tal ens sembla que pot qualificar-se la llengua llatina" (CASANOVAS 1932: 29).

El resultat d'aquesta evolució el sintetitza així el pare Batllori a la seva monografia sobre Bartomeu Pou: “Durante los primeros decenios de la famosa universidad borbónica, fundada por el resentimiento de Felipe V en sustitución de las anteriores universidades locales esparcidas antes por todo el principado, todavía reinó en el latín oficial universitario el estilo torturado y barroco característico del último seiscientos, que algunos catedráticos —por ejemplo, el P. Pedro Ferrussola— arrastraron hasta bien adentrado el siglo XVIII. Pero junto a esta pervivencia trasnochada y anacrónica, fue formándose una escuela neoclásica que dio a la universidad de Cervera y a sus publicaciones un alto tono en su época, hasta excitar la admiración del jurista holandés Geert Meerman y del humanista italiano Girolamo Lagomarsini” (BATLLORI 1946: 30-31). I és important remarcar la figura de Bartomeu Pou perquè “reformó los estudios en los colegios de la Compañía de Aragón” (diu Bonaventura Serra i Ferragut) “habiendo encargado la religión [la Companyia de Jesús] su reforma a los dos mallorquines el P. Bartolomé Pou y el P. Sebastián Nicolau¹⁵⁵” (diu el pare Lluís de Vilafranca; citats tots dos per Batllori 1946: 36). Una molt representativa mostra d'aquesta reforma es concretà en una publicació que sortí, sota l'autoria de Bartomeu Pou, d'un certamen que serví de decret en pro dels estudis de les llengües llatina i grega: *Ludi rhetorici et poetici in Academia Cervariensi ipsius decreto acti ab adolescentibus linguæ latinæ græcæque studiosis, a. d. XIII. Cal. Nov. Ann. MDCCLVI. Parati a Bartholomæo Pou, Soc. Ies. Sacerdote, utriusque linguæ academico professore* (Cervera, 1756)¹⁵⁶. El pare Casanovas resumeix així els dos punts essencials d'aquesta reforma: “1r, quins autors llatins han de

¹⁵⁵ Sobre Sebastià Nicolau cal aclarir que “no tuvo nunca contacto inmediato con Cervera. Pero en Tarragona pasó los primeros años de su vida religiosa, y ya allí se puso en relación con los jesuitas que, despertando de un sueño de incultura que duró dos siglos, se ponían de un salto en las avanzadas de un movimiento de restauración que a mediados de siglo estaba ya plenamente logrado. Y cumplió, como Pou, un cometido de difusión: nombrado profesor del colegio de Zaragoza, impuso allí nuevos cánones clásicos —“de buen gusto” decían entonces— contra la descomposición barroquista, y cinco años seguidos —de 1757 a 1761— pronunció en la capital aragonesa los discursos inaugurales, que en 1764 vieron la luz pública” (BATLLORI 1966: 478).

¹⁵⁶ Miquel Batllori analitza el contingut d'aquesta obra (dividida en quatre parts), que conté la tragèdia de Bartomeu Pou *Hispania capta*. En la línia del que he dit abans sobre el teatre jesuític —que ha copsat molt més l'atenció dels estudiosos que no pas la poesia lírica i narrativa—, Batllori dedica set pàgines a l'anàlisi literària d'aquesta peça (1946: 45-51).

donar-se als estudiants; 2n, quin valor té la glòria d'improvisar. La primera qüestió partí en dues tendències els llatinistes: uns volien que la llengua es prengués únicament de Ciceró o dels autors del segle d'or; altres admetien de bon grat la col·laboració dels autors més secundaris. El P. Pou es decanta obertament cap al segon partit, encara que confessa que té d'apartar-se de la tradició dels antics jesuïtes [...]. I dels exercicis improvisats, tan celebrats en els grans certàmens de Barcelona i altres llocs, què en judica el P. Pou? «Si hem de demanar, diu, als nostres deixebles temes perfectament elaborats, quina cosa podríem recercar més contrària a aquest ideal que llençar-los a parlar atropelladament i sobtadament? Aquesta glòria d'una facúndia extemporània, que en els nostres temps alguns volen imposar arreu i com cosa vulgar, no ha estat sempre cosa raríssima fins en els homes més erudits i exercitats? Però, sigui com vulgui, el nostre afany no és ni el d'escriure molt ni el d'escriure a raig fet, sinó aquest altre únicament: escriure bé» (CASANOVAS 1932: 116-118). No és estrany, per tant, que el pare Pou hagi estat qualificat pel mateix Ignasi Casanovas (1932: 80) en aquests termes: “És indubtablement el braç dret d'En Finestres en la restauració humanista. Cap li és superior en qualitats literàries, i ell supera a tots en l'activitat i eficàcia de la seva acció [...] Fou l'escampador més vast de la cultura cerverina”.

I també haurem de parlar de Blas Larraz, “piedra angular del neoclasicismo latinizante de Cervera” (BATLLORI 1966: 313), un jesuïta saragossà que esdevingué pare provincial d'Aragó des de la seva posició de catedràtic d'humanitats a la Universitat de Cervera: “La tarea depuradora y neoclasicista que el P. Larraz emprendía en las aulas universitarias era secundada y como preparada en las escuelas de gramática y retórica —en su sentido clásico y renacentista— de todos los colegios que la Compañía tenía en Cataluña, pero principalmente en el de Cervera” (BATLLORI 1946: 41). Precisament Larraz, l'autor de la coneguda crònica de l'expulsió dels jesuïtes de la Província d'Aragó, va destacar com a poeta, cosa que podem comprovar, per exemple en el seu *Poema épico latino y su traducción*

española, con que la Real Universidad de Cervera aplaudía el arribo de sus Magestades y Altezas el Rey Nuestro Señor Don Carlos Tercero de Borbón, la Reyna Nuestra Señora Doña Amalia de Saxonia, y los Señores Infantes e Infantas, sus augustísimos hijos (Cervera, 1759) en 449 hexàmetres llatins traduïts en una silva castellana de 703 hendecasíl·labs i heptasíl·labs. No entrarem ara en la valoració d'aquesta composició¹⁵⁷ que hem de posar en el context de moltes altres que produïren els jesuïtes del cenacle cerverí¹⁵⁸.

El mallorquí Bartomeu Pou, de qui Batllori (1946: 145) va dir que era “mucho mejor prosista latino que poeta”, ens deixà manuscrit (conservat a l'Arxiu Despuig de Mallorca) el seu poemari, falsament atribuït per ell a un suposat jesuïta desterrat de nom Ptolomeu Freari Gimnesi, *Bassidos libri III*, en díctics elegíacs (un total de 898 versos), dedicat a la professora de filosofia i física Laura Maria Caterina Bassi Veratti, de la Universitat de Bolonya, que va morir al 1778¹⁵⁹.

Antoni Mollet, que fou professor del Col·legi de Lleida des de 1753 fins a 1762 (rector durant l'últim curs), havia publicat a Cervera (1745) el seu *Epithalamium serenissimorum Principum Delphini Galliarum et Mariæ Teresiæ Hispaniarum Infantis* en 390 hexàmetres.

Josep Pons i Massana, professor als col·legis barcelonins de Cordelles i Betlem, va conrear l'èpica didàctica a *Ignis: poema didascalicum* (Barcelona, 1760) en 371 hexàmetres, sobre el que va dir el també jesuïta Joan Vilar i Costa (“Ensaig Bio-bibliogràfic sobre el canonista barceloní Josep Pons i Massana”, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans VI*

¹⁵⁷ Sobre alguns poemes llatins del pare Blas Larraz deixà escrit l'arxiver jesuïta Mario Laplana (de l'Archivo de la Provincia de Castilla, a Alcalá de Henares), tot parlant d'unes cartes que allà es conserven: “Correspondencia del P. Blas [Larraz]. Entre sus cartas van muchas composiciones hebreas; algunas griegas; y unos pocos dícticos latinicos, muy mal hechos” (*Índice-Inventario del Archivo histórico formado por el P. Mario Laplana (1849-1921) revisado hasta el año de 1950*, Madrid, exemplar mecanografiat, llig. núm. 1158/5).

¹⁵⁸ L'expressió no és meva. El pare Batllori (1966: 348) diu que “perteneían al cenáculo de Cervera hombres como [Joan Baptista] Gener, [Mateu] Aymerich, [Llucià] Gallissà, [Bartomeu] Pou, [Josep] Pons, [Francesc Xavier] Llampillas, [Joaquim] Pla, [Onofre] Pratdesaba, los tres Masdeu [Baltasar, Josep Antoni i Joan Francesc], [Francesc] Gustà...”. Aquests punts suspensius amaguen molts altres noms com Blas Larraz, Josep Finestres, Ignasi Campserver i d'altres que hi podríem afegir.

[1923], 87-123; citat per MEDINA 1996a: 106): “No he de deturar-me a fer l’examen literari d’aquest poema, ni, al meu parer, ho demana, car basta saber que és una d’aquelles migrades produccions literàries de la poesia insípida i infeconda del XVIIIè segle, que es presentava a les Acadèmies en forma de vanes declamacions o bé s’encarcarava de dissertacions filosòfiques sens enginy poètic, sens foc de sentiment, sense volada d’inspiració. Això no hi fa que el desembaràs el qual mostra en la versificació i certes maneres de dir, ens fan entendre que l’Autor tenia forta coneixença de la literatura clàssica de l’antigor, especialment llatina”. En Josep Pons també va fer cap a Cervera al 1762 com a professor de Filosofia, context en el qual hem de situar un altre poema desaparegut que se li atribueix amb el títol *Philocentria* (suposadament publicat a Bolonya al 1774¹⁶⁰) sobre les teories de Newton. El professor Jaume Medina va reeditar el poema *Ignis* i en va analitzar una mica el contingut en el seu treball “*Ignis: un poema jesuític del segle XVIII*” (*Faventia* 18/1, 1996, 105-117). En la mateixa línia anava l’article de Miquel Sitjar “Aproximació a la poesia jesuítica de certamen: el *Signum magnum* (1761) del ribatà Francesc Capdevila i Ventós” (1990), si bé he d’aclarir que ara no es tracta de l’obra d’un jesuïta sinó d’un alumne (després esdevingut advocat) que va participar en un de tants certàmens poètics, en aquest cas per commemorar la festivitat de Sant Lluís Gonzaga el 21 de juny de 1761 al col·legi jesuític de Vic; es tracta d’un poema format per 168 hexàmetres on Sitjar ha sabut trobar reminiscències d’autors clàssics com Horaci, Virgili i Lucà. És en aquest context de poesia de certamen als col·legis de la Companyia de Jesús on haurem d’emmarcar els dos poemes de Miquel Dòria, la breu ègloga nadalenca i el més llarg *epos*, curiosament dedicat també a Sant Lluís Gonzaga (*Ad Divum Aloysium*).

¹⁵⁹ Els dos primers llibres foren publicats a Bolonya al 1794 amb el títol *Bassis libri duo: Laure Bassiæ Bononensis academiæ philosophiæ epitaphium græce ac latine* (cf. Palau 1948-1977: s.v. Pou, que ho pren de Sommervogel 1890-1932: s.v. Pou).

¹⁶⁰ El títol de l’obra era *Philocentria seu de innata corporum propensione ad centrum: poema in duos libros divisum* i tenia 74 pàgines (cf. Palau 1948-1977: s.v. Pons [José], que segueix Uriarte 1904-1916: II, 23).

El mateix Onofre Pratdesaba, jesuïta vigatà que abans hem vist com a biografista d'escriptors de la Companyia de Jesús pertanyents a la província d'Aragó¹⁶¹, és autor també de poemes en vers que va publicar a l'exili: *Borsi Aretini primi Ferrariensis Ducis prosopopœia* (Ferrara, 1785; en hexàmetres), i *Ferdinandus sive Hispaniam a Mauris liberatam cum Ferdinandus Borbonius Serenissimus Asturiarum Princeps Salutaretur* (Ferrara, 1791; en 224 pàgines). I abans de marxar cap a Itàlia, des del seu col·legi de Vic, va publicar un *Certamen oratorio y poético en que harán alarde de su educación los alumnos que en la Compañía de Iesvs cursan las escuelas de la ... ciudad de Vique, y la dedica ala filial devoción de sus floridos años a la santísima Madre del Verbo Eterno, la siempre Immaculada Concepción de María* (1747).

Si ens sortim del cercle de Cervera, trobarem molts altres poetes que ens han deixat obres en llatí, però no han rebut gens d'atenció per part dels estudiosos. Sense sortir de la província d'Aragó trobem autors com els valencians Tomàs Serrano ("componiendo una interminable serie de chispeantes epigramas a lo Marcial, que solo vieron la luz en 1788"¹⁶²; BATLLORI 1966: 499), Antonio Pizano (autor d'una *Ode tricolos tetrastrophos in laudem Xaverii Bettinelli demortui*, Mantua, 1808) o Manuel Lassala ("poeta de salón dieciochesco, no dejaba pasar oportunidad alguna para fingir en versos latinos o italianos una emoción poética que ni sentía [...] el nombramiento de un nuevo cardenal y otros temas de menor fuste todavía, eran ocasión suficiente para templar su lira y disparar uno tras otro *carmina*, elegías,

¹⁶¹ Abans de l'obra abans esmentada referent als jesuïtes de l'exili, n'havia publicat una altra de més genèrica: *Vicennalia sacra Aragonensia sive de viris Aragoniensibus religione illustribus* (Ferrara, 1787).

¹⁶² Tot i que anteriorment havia publicat aquesta obra: *Thomæ Serrani de Civitatibus antiquæ Hispaniæ feriendæ monetæ jure usis, ad amicum eruditum Hispaniam cogitantem, et artem in ea ditescendi quarentem Hendecasyllabus* (Bolonya 1781 / València 1785). Però abans de l'expulsió ja havia publicat disset *elogia* llatins sobre la vida de Sant Lluís Gonzaga que formen part de l'obra *Mercurio sacro y poético en el qual se contienen algunas noticias tocantes a los progressos que en virtud y letras hace la Juventud Valenciana que cursa las Escuelas del Seminario de Nobles de San Ignacio: acreditados en las solemnes Fiestas y Certamen literario del año escolar 1745* (1746), pp. 25 i ss. (XIMENO 1749: II, 335). Del mateix any és el seu *Certamen oratorio poético en el Seminario de nobles de San Ignacio de la Compañía de Jesús* (València, 1745; 23 pàgs.). Tres anys més tard va treure'n un altre: *Certamen oratorio poético, en el qual los Sres. Colegiales del Seminario de nobles de San Ignacio, S. J., con los alumnos de las escuelas de Valencia ponen a visita de su muy Ilustre patrona, el acierto que tuvo en su Institución* (València 1748; 8 fulls). I finalment va sortir el seu

epitalamios, odas y sonetos. Fuera de estas composiciones originales —llamémoslas así, para entendernos—, tradujo Lassala del árabe en versos latinos esopianos las fábulas del sabio persa Lokman”; BATLLORI 1966: 500)¹⁶³. Fins i tot el pare Joan Andrés, més conegut com a historiador, ha estat considerat com el responsable del *Certamen oratorio poético que celebran los alumnos humanistas de la regia, cesárea y pontificia universidad de Gandía en los días 16 y 19 de julio de 1765* (València, 1765) “en que 14 muchachos expuestos al examen público acreditaron su mucha instrucción en la versión de los autores latinos del siglo de Augusto, en la retórica, poesía, ritos romanos, historia y geografía, y algunos también su inteligencia en las lenguas griega y hebrea; admiró a todos el lucimiento de estos ejercicios, y mucho más sabiendo que algunos sólo medio año que concurrían a su aula; y mereció también muchos elogios la tragedia que compuso, titulada *El Juliano*, que representó en los intermedios de la función, que por desgracia no llegó a imprimirse, ni tampoco

Certamen literario en el cual el Seminario de Nobles de San Ignacio de la Compañía de Jesús, con los alumnos de las Escuelas que... (València, 1762; reeditat al 1764 incorporant la seva tragèdia *El José*).

¹⁶³ Són molts els poemaris amb versos llatins que ens deixà aquest jesuïta exiliat: *Carmina quibus Francisci Mariae Zanotti mortem deflebat* (Bolonya, 1778); *Ad Clarissimum Virum Eustachium Zanottum, Bononensis Scientiarum Institutum præsidentem, perpetuum, carmina* (Bolonya, 1778; 16 pàgs.); *Emminentissimo Principi Ignatio Buoncompagnio Ludovico Cardinali...hæc carmina* (Bolonya, 1778; 62 pàgs.); *Rhenus* (Bolonya, 1781; 73 pàgs. amb 688 versos distribuïts en quatre llibres sobre els danys causats a Bolonya pel riu Reno quan es va sortir de mare); *De Sacrificio coorum Bononiensium libellus singularis* (Bolonya, 1782; 20 pàgs.); *Carmen Seculare ob reditum Pii Sexti Pontificis Optimi Maximi* (Bolonya, 1782; 2 fulls que retraten el papa Pius VI); *Vincenzio Ranutio: In Italiani renuente-Carmen* (Bolonya, 1786; 12 pàgs.); *Sátiras de Cayo Séctano hijo de Lucio, compuestas en verso latino por Manuel Lassala y traducidas por el mismo autor* (València, 1795; 144 pàgs. sobre les que digué Antoni Palau [1948-1977, s.v. *Lassala*, reg. núm. 132501]: “Son cuatro Sátiras, en las que Lassala, como verdadero imitador de Horacio, juntó los caracteres que deben acompañar a este género de composiciones, gracia, agudeza, juicio claro, sin rozar la excesiva mordacidad, y sin nombrar a las personas de quienes reprende los vicios”); *Raphael: Carmen resumptum ex libro Tobie latinis versibus illustrato* (València, 1800; 25 pàgs.); *Carmen de Inventa Sacra Imagine Beatæ Mariæ Virginis quæ Fundis (Foyos) sub apellatione Patrocini antiqua Religione colitur* (València, 1803). D’abans de l’exili només coneixem les seves *Fiestas Seculares con que la coronada Ciudad de Valencia celebró el feliz cumplimiento del tercer siglo de la canonización de su esclarecido hijo y ángel protector S. Vicente Ferrer, Apóstol de Europa* (València, 1762; 470 pàgs.). La seva producció literària fou analitzada ja pel seu nebot Francisco Peirolon y Lassala a *Memorial iteraria de la vida y escritos de Don Manuel Lassala, entre los arcades de Roma Eurilio Cleoneo* (València, 1828; 39 pàgs.). La seva producció en italià, en canvi, sí ha rebut l’atenció de la crítica moderna (Joaquín Espinosa Carbonell, “Aproximación al estudio de los mss. en lengua italiana de Manuel Lassala”, in *Estudios dedicados a Juan Peset Alexandre*, Universitat de València, 1982, pp. 563-580).

conservan copia sus parientes. Pero, en vista de todo, el nombre del P. Andrés y su numen para la enseñanza y poesía se extendió por todas partes” (BATLLORI 1966: 523)¹⁶⁴.

L’escola mallorquina ja l’hem vist representada per Bartomeu Pou i Sebastià Nicolau, i entre els aragonesos hem destacat la importància de Blas Larraz, però hem d’esmentar de manera especial els poetes valencians perquè “Valencia crea una escuela castellana propia, de extraordinario interés hispánico. Así se explica que los únicos, o casi, de todos los desterrados que sobresalieron en la literatura de creación fuesen los valencianos” (BATLLORI 1966: 514). Però hem de pensar que aquí el pare Batllori està pensant sobretot en literatura escrita en castellà, com la de Pedro de Montengón, però també en la llatina de Tomàs Serrano o Antoni Pinazo. I ho resumeix així al començament de l’article on s’ocupa d’aquesta qüestió, titulat “Jesuitas valencianos en la Italia setecentista”: “Entre los expulsos, sólo Isla fue un gran literato, en el sentido restringido que se da hoy a esta palabra. Pues bien: fuera de él, los mejores literatos entre los expulsos —siempre en el sentido moderno de literatura de creación¹⁶⁵— hay que buscarlos en el grupo valenciano” (1966: 496). Però sempre tenint present aquest axioma: “En el Setecientos la erudición y la crítica pesan más que las creaciones del espíritu” (BATLLORI 1966: 537).

La renovació cultural la van protagonitzar els jesuïtes del XVIII des de la Universitat de Cervera *urbi et orbi*, és a dir, per la ciutat de Cervera i tota la seva zona d’influència (Catalunya en primer terme i tota l’antiga Corona d’Aragó, la província jesuítica d’Aragó, en segon terme) i per tot el món hispano-jesuític (també d’Hispanoàmerica i Filipines) que es va trobar a Itàlia durant els anys de l’expulsió (1767-1773) i extinció (1773-1814). I el requisit d’aquesta escola renovadora fou “un profund sentit estètic, crític i filosòfic de tota la cultura”

¹⁶⁴ Hi ha abundant bibliografia sobre Joan Andrés, de la qual destacaré només dos títols: *The Abate Juan Andrés, Literary Historian of the XVIII Century*, de Guido Ettore Mazzeo (Nova York, 1973), i *Historia literaria, enciclopedia y ciencia en el literato jesuita Juan Andrés*, de Manuel Garrido Palazón (Alacant, 1995).

¹⁶⁵ A la pàgina anterior del mateix article aclareix el concepte “literatura de creació” d’aquesta manera: “llamémosla así, con terminología moderna, por más que en el XVIII más debiera decirse literatura de imitación”.

(CASANOVAS 1932: 110; segueix en això el discurs de Mateu Aymerich sobre l'Acadèmia Crítico-Literària, inclòs als seu llibre *Prolusiones philosophicæ, seu veræ et germanæ philosophiæ effigies criticis aliquot orationibus et declamationibus adumbrata*, Barcelona, 1756). Aquesta supremacia de la província d'Aragó és destacada també pel pare Batllori: "En Italia, casi todas las provincias españolas ofrecerán, al lado de autores que hoy ya no tienen sino un valor puramente bibliográfico, algunos grandes nombres, definitivamente engarzados a la historia de la cultura española: Isla, Arévalo, Arteaga, Hervás. Pero sólo la provincia de Aragón —hasta entonces la última de España, en el orden cultural— puede presentar en el destierro una cultura media de tanta extensión y de tan alta calidad como la formada por los aragoneses Millás, Garcés y Requeno, por los mallorquines Pou y Nicolau, por los valencianos Andrés, Eximeno, Serrano, Lassala, Colomes, Pinazo, Montengón y Conca, por los catalanes Juan Francisco, Baltasar y José Antonio Masdeu, Pla, Llampillas, Aymerich, Prats y Gustà, por no citar sino a los que recibieron el espaldarazo crítico de Menéndez Pelayo o han interesado luego fuera de España" (BATLLORI 1966: 318).

És per això que també la més important poesia sortirà dels jesuïtes de la província d'Aragó, però també en tenim importants mostres a la resta d'Espanya i així mateix a Hispanoamèrica. Com a poetes llatins potser ens haurem de limitar només a un parell de noms. El primer és l'extremeny Faustino Arévalo, que a l'exili italià ens deixà el seu tractat *Hymnodia hispanica ad cantus, latinitatis, metrique leges revocata et aucta...* (Roma, 1786; 486 pàgs. que inclouen himnes llatins de creació pròpia¹⁶⁶) i els dos poemaris *Carmina* (Roma, 1789; en dos volums) i *Ad D. Gregorium Doran Hispanium...Epigramma* (Roma, 1796; un full). Després trobem la figura del segovià Esteban de Arteaga¹⁶⁷, que va escriure *Plura poemata latina, italica et hispana* en un manuscrit que s'ha perdut (BATLLORI 1966:

¹⁶⁶ Recentment han estat traduïts i estudiats per Elena Gallego Moya: *Los himnos de la "Hymnodia Hispanica"* (Universitat d'Alacant 2002).

148); sí hem conservat, en canvi, el seu poema dialogat *Ignatio Boncompagno Ludovico Viro, Principi Cardenali, Amplissimo Pontificii. Legati munus Bononiæ. Inevasti Studentium. Universitates D. D. D.* (Bolonya, 1778). Però a l'Archivo de la Compañía de Jesús de la Provincia de Castilla (a Alcalá de Henares) trobem nombrosos poemes procedents de diferents col·legis jesuítics de tota Espanya¹⁶⁸. Sobre els humanistes espanyols que anaren exiliats a Itàlia (“más de un centenar de jesuitas españoles”) diu Batllori: “Aquella floración de literatos —en el más amplio sentido— no se formó en Italia; allí sólo se abrió el germen vivísimo que traían de España: de Madrid, de Cervera, de Valencia” (BATLLORI 1966: 64).

¹⁶⁷ Sobre Esteban de Arteaga hi ha abundant bibliografia, en bona part produïda pel pare Batllori, però destacarem la monografia d'Eva Maria Rudat *Las ideas estéticas de Esteban de Arteaga: Orígenes, significado y actualidad* (Madrid, 1971).

¹⁶⁸ Per posar-ne només un exemple, del jesuïta Josephus ab Arenas i amb data 1727 trobem el poema *In laudem Augustissimi Dulcissimique Eucharistiæ Sacramenti*, en 256 hexàmetres distribuïts en 9 pàgs. (prestatge 3, capsa 12, carpeta 14 “Versos latinos de varios metros y argumentos”, lligall núm. 1194/16 d'acord amb l'*Índice-Inventario del Archivo Histórico formado por el P. Mario Laplana (1849-1921) revisado hasta el año de 1950*), entre molts altres poemes anònims. La data del poema d'aquest jesuïta anomenat José de Arenas ens impedeix identificar-lo amb el Josephus Arenas que recull Fejér (1985-1990: I, 51) com a jesuïta de la província Bètica, perquè aquest va morir a Cadis el 26 d'agost de 1722, és a dir, cinc anys abans de la data que tenim al manuscrit. La mateixa carpeta 14 conté aquests altres poemes: *Ad Jesum crucifixum Pænitentis cordis Studia* (tres elegies en díctics seguides de dos poemes: *Candidati in concursu ad annui cursus præmium, certamen poeticum* i *Aliud in simili concursu testamentum Horatorum et Albanorum certamen*, tots dos en hexàmetres; 10 pàgs.), un poema en hexàmetres que comença *Si quis ita Alcinois humana rigoria prudens* (12 pàgs.); un opuscle de set pàgs. que comença amb un poema en llatí (comença amb l'estrofa *Dies ivi dies illa / dixit mihi iam Sivilla / quod ardescit mea familia*); una elegia de títol *Philippus Gelabertius Alexandro Bastiero, S. J. sacerdot...* (tres pàgs. seguides d'altres textos que inclouen més poemes; 8 pàgs. en total); *Ad Amicum Soc. J. Religiosum De Sociis suæ Provinciæ Desertoribus Epistola* (10 pàgs. en díctics seguides de l'elegia *Ad quosdam Socios pie credulos, qui cælestibus indiciis vel parum exploratis vel male intellectis tempus exilii arbitrant: Elegia*, en 4 pàgs.); un opuscle que conté 29 poemes en llatí i italià (en 42 pàgs. que acaben amb un índex; el primer poema, amb títol en italià, es diu *Prefazione*); un opuscle amb poemes en llatí (4 pàgs. amb el títol italo-llatí *Prigionia di Pio Settimo: Num. IX Anno 1808-1809 Ad Pium VII Pontificem Maximum acerrime a Gallis vexatum, Epigramma consolatoria...*). La carpeta 18 de la mateixa capsa 12 conté “Versos latinos siglos XVIII y XIX (la mayoría)”; del XVIII n'he trobat els següents: *De Natali B. Virginis Carmen merdose scriptum per errorem* (6 pàgs. en hexàmetres); *Maria Dei Mat[er] Nestorius e condemna[t]u Carmen* (4 pàgs. d'hexàmetres que conserven els versos 1-66 i 436-484; els fulls del mig, que contindrien la resta del poema, s'han perdut); *Litteralis oratio Angelicæ Doctrinæ Laudem pro Studiorum Auspiciis die 12 Septembris declamanda* (4 pàgs. en díctics; el nom de l'autor, al final, ha estat ratllat i només llegim: *F..... P....g....*); *Litteralis Rhetorica Declamatio Ad Mandatum Domini* (1762; 8 pàgs. amb cinc poemes, tots en díctics, l'últim signat per Fernando Reynoso); una oda alcaica amb títol en italià que comença *Quum Vaticana Maximus et Pius* (4 pàgs.; sobre Pius VII, amb data del 1810); un poema sense títol que comença *Magnum opus est tanti pondus mirabili saxi* (2 pàgs.; en díctics). També a la capsa 10 trobem un poema llatí (carpeta 5.1; lligall 1157/21 de la classificació de Mario Laplana): *Ad Societatis Jesu Adolescentes Prov. Aragonis De Peculiari B. M. V. Protectione, epos* (8 pàgs. d'hexàmetres). I a la capsa 13 tenim un altre lligall amb poesia llatina: carpeta 29.3.13, 13, 41 “Versos latinos sobre asuntos sagrados” (lligall 1391/41 de Laplana). Val a dir que al catàleg de Mario Laplana es fa referència a altres lligalls que contenen poesia llatina, però les revisions posteriors d'aquest catàleg aclareixen que aquests han estat destruïts o no hi són (“destruidos” o “falta”): llig. 1157/27 *Poema ad divum Ignatium* (falta); llig. 1397/41 *Certamen retórico de los alumnos de la Compañía de Palma* (any 1749); 1398/42 “Otro parecido de gramática” (any 1764) (falta); n'hi ha molts de “destruidos” en aquest llig. 1397 (després núm. 788), però no podem garantir que siguin de l'època que aquí estudiem.

De totes maneres, des del prisma d'Itàlia també tenim autors que manifesten la supremacia cultural dels jesuïtes de la província d'Aragó —i del País Basc— per davant dels de Castella: “In particolare gli intellettuali e i riformatori provenienti dall'ex Corona d'Aragona e dai Paesi Baschi possiedono sensibilità e peculiarità che li distinguono dai funzionari originari delle Castiglie” (GUASTI 2006: XI).

I de les colònies d'ultramar hem de destacar de manera especial la província de Mèxic: “Sólo otra provincia puede comparársele [a la d'Aragó], después del exilio, en densidad de cultura, y es la de México¹⁶⁹ —recuérdese a Alegre, Abad, Cavo, Clavigero, Márquez...—, que domina sobre todas las hispanoamericanas con igual superioridad. Pero adviértase que también la Nueva España [es refereix al virregnat que inclou Mèxic i tota l'Amèrica Central] había comenzado su renovación humanística antes del extrañamiento” (BATLLORI 1966: 318). De Francisco Javier Alegre hem de destacar la seva epopeia *Alexandriada* (1773) sobre la conquesta de Tirus per part d'Alexandre el Gran¹⁷⁰; a l'exili italià publicà una traducció llatina de la *Iliada: Homeri Ilias latino carmine expressa* (1776), i al 1889 Joaquín García Icazbaleta edità la seva obra lírica sota el títol *Opúsculos inéditos latinos y castellanos del P. Francisco Xavier Alegre*. Diego José Abad, per la seva banda, és autor del poema heròdic *De Deo Deoque Homine heroica* (1775)¹⁷¹, que és una compilació teològica en vers. Però per davant de tots hem de destacar la figura del guatemaltec Rafael Landívar, autor de la *Rusticatio mexicana, seu rariora quaedam ex agris mexicanis decerptus atque in libros decem distributa* (Mòdena, 1781, en 133 pàgs.; Bolonya, 1782), sobre el qual va escriure l'hispanoamericanista Pedro Henríquez Ureña: “Landívar es entre los poetas de

¹⁶⁹ Sobre tota aquesta generació de jesuïtes mexicans s'ocupà Gabriel Méndez Plancarte al seu llibre *Humanistas dels siglo XVIII* (Mèxic, 1941).

¹⁷⁰ El títol complet és *Francisci Xavierii Alegrii Pontiani Tugnoni Civis Mexicani Alexandriados, sive de Expugnatione Tyri Alexandro Macedone Libri quatuor* (118 pàgs.). Un altre poemari són els seus *Lirica et Georgica in B. Mariæ Guadalupanæ elogium* (c. 1770).

¹⁷¹ Aquesta obra, reeditada al 1780, és en realitat una compilació (en 195 pàgs.) de dues obres anteriors: *De Deo Heroica: carmen Deo nostro* (Venècia, 1773; 135 pàgs.) i *De Deo Homine Heroica Collaudabo te Deum, Salvatorem mecum, Eccli. 51* (Ferrara, 1774; vol. I, pp. 111-245). També es van publicar, pòstumament, *Algunos cantos latinos* (Guadalajara, 1875; 32 pàgs.).

las colonias españolas el primer maestro del paisaje, el primero que rompe decididamente con las tradiciones del Renacimiento y descubre los rasgos característicos de la naturaleza en el Nuevo Mundo, su flora y su fauna, sus campos y montañas, sus lagos y sus cascadas” (*Las corrientes literarias en la América latina* [Mèxic, 1950], pp. 87-88; citat per Batllori 1966: 586)¹⁷². Sobre aquesta mena de literatura arriba a concloure el pare Batllori: “Entre los millares de versos españoles, italianos y latinos que se escribieron en el destierro, son en verdad poéticos casi sólo los inspirados por el recuerdo de aquel lejano y sugerente mundo americano, hundido para ellos en una desesperanza inevitable” (1966: 46).

Si depassem l'àmbit hispànic per parlar de poesia jesuítica del XVIII, encara en el context de l'exili hem d'esmentar autors portuguesos que foren desterrats de la seva pàtria al 1759. En la mateixa línia que Landívar, el pare Batllori fa referència als *De rusticis Brasiliæ rebus carminum libri IV* del portuguès José Rodrigues de Melo (Roma, 1781) i el poema èpic *De Sacchari opificio carmen* de Prudêncio do Amaral (Pésaro, 1780) (BATLLORI 1966: 585)¹⁷³. I pel que fa als jesuïtes de la resta d'Europa, llur producció poètica no ha donat lloc a gaires estudis; només trobem treballs aïllats com el de László Szörenyi referit a la poesia dels jesuïtes d'Àustria als segles XVII i XVIII¹⁷⁴. I precisament el segle XVIII és, en termes generals, el menys conegut i analitzat pel que fa a la seva producció poètica, ja que els estudiosos s'han centrat més aviat en la seva tasca humanística i erudita; la poesia jesuítica,

¹⁷² És molt abundant la bibliografia que hi ha sobre Rafael Landívar; un bon estat de la qüestió el trobareu a la introducció que Faustino Chamorro féu a la seva edició de la *Rusticatio mexicana* (Universidad Rafael Landívar, 2001); i una monografia recent sobre la seva obra la trobem a *The epic of America: an introduction to Rafael Landívar and the “Rusticatio Mexicana”*, d'Andrew Laird (Londres, 2006).

¹⁷³ Més recentment ha interessat el també portuguès Bartomeu Pereira, estudiat per Elisabeth Klecker, “Ein Missionar in Japan auf den Spuren des Æneas: die *Paciecis* des Bartholomæus Pereira SJ (1640)”, in *De litteris Neolatinis in America meridional, Portugallia, Hispania, Italia cultis* (Dietrich Briesemeister et al. eds.), Frankfurt: Valentia (2002), pp. 99-112.

¹⁷⁴ “De carminibus heroicis Ovidium Vergiliumque imitantibus a patribus Societatis Jesu provinciæ austriacæ sæculos XVII-XVIII scriptis”, in *Acta conventus neo-latini amstelodamensis* (P. Tuynman, G. C. Kuiper i E. Kessler, eds.), München, W. Fink, 1979, pp. 964-975. Sobre un poeta jesuític austríac llatí del XVIII com Michael Denis (1729-1800; autor d'uns *Carmina quedam* al 1794) s'ha ocupat Gerhard Schmolze: “Michael Denis, Barde und Abbé: zur 250. Wiederkehr seines Geburtstages”, *Österreich in Geschichte und Literatur* 24 (1980), pp. 160-170.

en canvi, ha rebut més atenció en el segle anterior, el Barroc¹⁷⁵. En aquest sentit, trobem que els poetes¹⁷⁶ llatins de la Companyia de Jesús més estudiats han estat els alemanys com Jakob Pontanus (1542-1626)¹⁷⁷, Jakob Balde (1604-1668)¹⁷⁸, Philipp Jeningen (1642-1704)¹⁷⁹,

¹⁷⁵ El mateix László Szörényi n'ha publicat diversos treballs: "L'ideale eroico del barocco nel poema gesuitico neolatino in Italia, in Ungheria e nell'Europa centro-orientale", in *Venezia e Ungheria nel contesto barocco europeo*, Florència, Olschki, 1979, pp. 331-350; "A barokk hösi ideál az olasz és a közép-európai latin jezsuita eposzokban", *Irokalomtörténeti Közlemények* 82 (1978), pp. 529-539. I d'altres de més específics com el de Roberto Barchesi "Poesia latina su Enrico il Navigatore: Ignazio Arcamone e Temoteo de Oliveira", *Estudos italianos em Portugal* 19 (1960), pp. 15-40, o el treball Ruth Monreal *Flora Neolatina: die Hortum libri IV von René Rapin S.J. und die Plantarum libri VI von Abraham Cowley: Zwei lateinische Dichtungen des 17. Jahrhunderts*, Berlin: de Gruyter, 2010. En la mateixa línia: Fidel Rädle, "De monachis et Jesuitis carmina Monacensia sæculi septimi decimi", in *Latine "sapere, agere, loqui": miscellanea Cælesti Eichenseer dedicata* (Sigrides Albert, ed.), Saraviponti: Ver. d. Soc. Latina, 1989, pp. 97-106.

¹⁷⁶ Els poetes que esmentaré a continuació són sovint autors també d'obres de teatre, però aquí deixaré de banda els estudis que afecten llur producció dramàtica, tot i que sempre és en vers.

¹⁷⁷ Fidel Rädle, "Jacobus Pontanus: Dialogus de conubii miseris: kritische Edition und Kommentar", in *Virtus et fortuna: zur deutschen Literatur zwischen 1400 und 1700; Festschrift für Hans-Gert Roloff zu seinem 50. Geburtstag* (Joseph P. Streeka et al., ed.), Bern: Lang, 1983, pp. 290-314; Barbara Bauer, "Jacob Pontanus SJ, ein oberdeutscher Lipsius: ein Augsburger Schulmann zwischen italienischer Renaissancegelehrsamkeit und sejitischer Dichtungstradition", *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 74 (1984), pp. 77-120; Paul Richard Blum, "Jacob Pontanus", in *Deutsche Dichter der frühen Neuzeit (1450-1600): Ihr Leben und Werk* (Stephan Füssel, ed.), Berlin: Schmidt, pp. 626-635; Stefan Tilg, "Der *Ludus de instauratione studiorum* von Jacob Pontanus: eine Edition", *Neulateinisches Jahrbuch* 8 (2006), pp. 267-292; Ulrich G. Leinsle, "Dichtungen Jacob Pontanus in der Handschrift Studienbibliothek Dillingen XV 399", *Hahrbuch des Historischen Vereins Dillingen* 107 (2006), pp. 259-321, i "Jacobus Pontanus SJ (1542-1626): *Humanismus und pietas* in der Spätrenaissance", *Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg* 43 (2009), pp. 81-99.

¹⁷⁸ Conegut com "l'Horaci alemany", la seva obra ha estat profusament estudiada. Molts dels seus poemes han estat incorporats a les antologies de poesia jesuítica llatina com els *Jesuit Latin Poets* (MERTZ i MURPHY 1989: 96-147) i *La lyre jésuite* (THILL 1999: 101-146), que defineix la *Baldeforschung* com "une science en constante expansion"; tot remetent a la bibliografia de la seva *Opera Poetica omnia* (amb bibliografia actualitzada fins al 1989), la completa i actualitza. Per la meua banda, ofereixo a continuació alguns estudis posteriors: Günter Hess, "Von der Eitelkeit des Welttheaters: Jacob Balde zum 400. Geburtstag", *Stimmen der Zeit* (H. 6, Juni 2004), pp. 383-397, *Figura Mundi: Bilder von Gott und der Welt in den Dichtungen Jacob Baldes (1604-1668); eine Ausstellung der Bayerischen Staatsbibliothek München (6. Bis 21. April 2004) und der Stadt Neuburg and er Donau (25. April bis 13. Juni 2004)*, München, 2004, *Christus und Cupido: Ensemble aus Jacob Baldes Poetenklasse von 1628*, Stuttgart: Steiner, 2012; Beate Promberger, *Die "Enthusiasmen" in den lyrischen Werken Jacob Baldes von 1643: übersetzung und Kommentar*, München: Univ. Diss., 1998 (microfitxes); Andreas Heider, *Jacobus Balde: Silvarum Liber II Parthenia (Übersetzung und Kommentar)*, München, Univ. Diss., 1993, *Spolia venustatis: die Verwandlung der heidnisch-antiken Tradition in Jakob Baldes marianischen Wallfahrten: Parthenia, Silva II Nr. 3 (1643)*, München: Univ. Diss., 1999; Thorsten Burkard, *Jacob Balde: Dissertatio de studio poetico (1658)*, München: Utz, 2004; Hermann Sand, *Auf den Spuren des Jakob Balde in Solln*, München: inma-Verl., 2004; Julius Oswald, Thorsten Burkard, Günter Hess, Wilhelm Kühmann i Julius Oswald (eds.), *Jacob Balde im kulturellen Kontext seiner Epoche: zur 400. Wiederkehr seines Geburtstages*, Regensburg: Schnell & Steiner, 2006; Julius Oswald, "Ein Jesuitendichter aus dem Elsaß: Jacob Balde und die Exerzitien des Ignatius von Loyola", in *Jacob Balde in kulturellen Kontext seiner Epoche: zur 400. Wiederkehr seines Geburtstages* (Thorsten Burkard et al., eds.), Regensburg: Schnell & Steiner, 2006, pp. 341-362. També hi ha edicions i comentaris recents de les obres de Jacob Balde: *Panegyricus Equestris (1628)* (Veronika Lukas i Stephanie Haberer, eds.), Augsburg: Wißner, 2002; *Urania Victrix: die Siegreiche Urania: Liber I-II* (Joachim Huber, Werner Straube i Lutz Claren, eds.), Tübingen: Niemeyer, 2003.

¹⁷⁹ Joseph Fergmayr, *Vita Venerabilis Servi Dei P. Philippi Jeningen Societatis Jesu Sacerdotis et Apostolici per Rhoetiam Missionarii*, 1763; Wilhelm Hausen, *Leben, dund Tugenden des apostolischen Dieners Gottes Philipp Jeningen aus der Gesellschaft Jesu*, Regensburg: Manz, 1766 (reed. 1873); Anton Höß, *P. Philipp Jeningen S.J.: ein Volksmissionär und Mystiker des 17. Jahrhunderts*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1924 (reed. 1939 i 1948), *Neun Tage der Andacht mit P. Philipp Jeningen S.J., einem Apostel des heiligsten Herzens*

Jakob Masen (1606-1681)¹⁸⁰ o Jakob Bidermann (1578-1639)¹⁸¹, que veurem com un dels models del nostre jesuïta lleidatà. També en trobem d'altres com el místic francès Claude de la Colombière (1641-1682)¹⁸² o l'epigramista polonès Maciej Kazimirz Sarbiewski (1595-1640)¹⁸³, l'italià Nicolau Avancini (1611-1686)¹⁸⁴ o el belga Herman Hugo (1588-1629)¹⁸⁵ o

Jesu und der allrseligsten Jungfrau Maria, München: Dr. u. Verl. d. Salesianer, 1926, *Das Bildnis Pater Philipp Jeningens: eine Bild- und Charakterstudie*, Ellwangen: Schwabenverl, 1938, i *Die Tagebücher P. Philipp Jeningens S.J.*, Ellwangen: Schwabenverl, 1952; Ferdinand Baumann, *Ein Apostel der Liebe: der ehrw. Pater Philipp Jeningens S.J.*, Ellwangen-Jagst: Schwabenverl., 1931, i "P. Philipp Jeningens S.J., ein priesterlicher Führer für unsere Zeit", *Zeitschrift für Aszese und Mystik* 10 (1935), pp. 52-62; Hermann Hoffmann, "Philipp Jeningens Missionssehnsucht: dieser Beitrag erschien anonym", *Theologische Quartalschrift* 111 (1930), pp. 350-373; Otto Häfner, *Der gute Pater Philipp: ein Lebensbild des ehwürdigen Paters Philipp Jeningens S.J.*, Ellwangen: Schwabenverl, 1933, i *Der gute Pater Philipp: ein Lebensbild des Dieners Gottes Pater Philipp Jeningens S.J.* Ellwangen: Schwabenverl., 1962; Patriz Hauser, *Philipp Jeningens: ein Jesuit, wie er im Buche steht*, Ostfildern: Schwabenverl, 1995; Julius Oswald (ed.), "*Auch auf Erd ist Gott mein Himmel*": *Pater Philipp Jeningens SJ; Missionar und Mystiker; Lebend und Briefe: zum 300. Todestag*, Ostfildern: Schwabenverl, 2004.

¹⁸⁰ G. Richard Bimler, "Jakob Masen's *imago figurata*: from Theory to Practice", *Emblematica* 6/2 (1992), pp. 283-306. Alguns dels seus poemes s'han inclòs a l'antologia *Jesuit Latin Poets* (MERTZ i MURPHY 1989: 152-163, que també n'ofereix un perfil biogràfic.

¹⁸¹ Les seves obres han estat recentment editades: *Philemon Martyr: lateinisch und deutsch* (Max Wehrli, ed.), Köln: Hegner, 1960; *Jakob Bidermanns "Belisarius"* (Harald Burger, ed.), Berlin: de Gruyter, 1966; *Jakob Bidermanns "Utopia"* (Margrit Schuster, ed.), Bern: Lang, 1984; *Cosmarchia sive mundi respublica*, Konstanz-Eggingen: Isele, 2002; *Himmelglöcklein, Das ist: Catholische auserlesene Gesäng auf alle Zeit des Jahrs* (Wolfgang Schürle, ed.), Weißenhorn: Konrad. I els estudis sobre la seva obra són nombrosos: Denys G. Dyer, *Jacob Bidermann: a seventeenth century german jesuit dramatist*, Cambridge: Univ. Diss., 1950; Thomas W. Best, *Jacob Bidermann*, New York: Twayne, 1975; Günter Hess, "Die Kunst der Imagination: Jacob Bidermanns Epigramme im ikonographischen System der Gegenreformation", in *Text und Bild, Bild un Text; DFG-Symposium 1988* (Wolfgang Harms, ed.), Stuttgart: Metzler, 1990, pp. 183-196; Siegfried Schneiders, "Jacob Bidermanns *Utopia* im Spiegel der Forschung, 1704-1984", *Archivum Historicum Societatis Iesu* 57 (1988), pp. 171-177.

¹⁸² Ferdinand Baumann, "Aszese und Mystik des sel. P. Claudius de la Colombière S.J.", *Zeitschrift für Aszese und Mystik* 4 (1929), pp. 263-273; William P. O'Brien, "Une *nanière* de prêcher: rhétorique et sainteté chez Claude de la Colombière", *Archivum Historicum Societatis Iesu* 79 (2010), pp. 127-171.

¹⁸³ Conegut com l'Horaci polonès, en destaquem l'estudi de Jonas Göhler, "Das *Canticum Canticorum* und die geistliche Liebe in der Epigrammen des Maciej Kazimirz Sarbiewski", in *Strenæ nataliciæ: neulateinische Studien; Wilhelm Kühlimann zum 60. Geburtstag* (Hermann Wiegand, ed.), Heidelberg: Manutius Verl., 2006, pp. 85-97. Molts dels seus poemes es troben a les antologies de poesia llatina jesuítica com *Jesuits Latin Poets* (MERTZ i MURPHY 1989: 1-51) i *La lyre jésuite* (THILL 1999: 45-89), que incorpora un recull bibliogràfic que actualitza el del pare József Warszawsky "*Dramat rzymski*" *Macieja Kazimierza Sarbiewskiego T. J. (1622-1625): Studium literacko-biograficzne*, Roma: Typis Pontificiæ Univers. Gregorianæ, 1984, pp. 33-43.

¹⁸⁴ Walter Neuhauser, "Zur Lyrik des Tiroler Jesuitendichters Nikolaus Avancini", *Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft* 7-8 (1962), pp. 425-456; Jean-Marie Valentin, "*Virtus et solium indissociabili vivunt conjugio*. Zu Avancinis lyrischem und dramatischen Werk", in *Die österreichische Literatur: ihr Profil von den Anfängen im Mittelalter bis ins 18. Jahrhundert; 1050-1750* (Peter Zeman, ed.), Graz: Akad. Dr.-u. Verl.-Anst., 1986, pp. 1237-1254. Alguns dels seus poemes es troben a l'antologia *Jesuit Latin Poets* (MERTZ i MURPHY 1989: 68-75), que també n'ofereix un resum biogràfic.

¹⁸⁵ Poeta inclòs a l'antologia *La lyre jésuite* (THILL 1999: 19-43), que actualitza el recull bibliogràfic de la tesi de Gabriele Dorothea Röddler, "*Via pieæ animæ*", *Grundlagenuntersuchung zur emblematischen Verknüpfung von Bild und Wort in den "Pia Desideria" (1624) des Hermann Hugo S.J. (1588-1629)*, Frankfurt am Main, P. Lang, *Mikrokosmos: Beiträge zur Literaturwissenschaft und Bedeutungsforschung*, Bd. 32 (1992), pp. 293-319.

fins i tot, encara al Renaixement, el missioner canari José de Anchieta (1534-1597)¹⁸⁶, l'alemany Johannes Posth (1537-1597)¹⁸⁷. D'aquesta manera podríem continuar ampliant la llista de la *magna turba poetarum jesuitarum*¹⁸⁸ (THILL 1999: X), que conrearen una poesia amb afany universalista que no s'identifica amb cap nació particular; escrita en una llengua franca com ho fou el llatí¹⁸⁹, transcendia el temps i les modes, “pourvue de modèles et de normes littéraires aussi évidentes et indiscutables que les Idées platoniciennes” (THILL 1999: XIII). Però si ens limitem al Neoclassicisme del XVIII, gairebé no trobem noms llevat dels que ja hem vist¹⁹⁰. Fora d'Espanya tenim algun poeta escadusser com l'austríac Michael Denis (1729-1800)¹⁹¹, el croata Roger Joseph Boscovich (1711-1787)¹⁹², el francès Jacques Vanière (1664-1739)¹⁹³ o l'italià Umberto Carrara (1654-1716)¹⁹⁴. Després podem trobar

¹⁸⁶ Editat recentment per Josep Maria Fornell: *José de Anchieta, primer mariólogo jesuita: texto latino de sus poemas mariológicos*, Granada: Facultad de Teología, 1997. També ha estat objecte d'estudi: Roque Schneider, *José de Anchieta: seu perfil e sua vida*, São Paulo: Loyola, 1980; César Augusto Dos Santos, “Il Beato José de Anchieta, Apostolo del Brasile”, *La Civiltà Cattolica* 162 (2011), pp. 352-358.

¹⁸⁷ Stephan W. Römmelt, “Späthumanistisches Herrscherlob zwischen ratio und religio: das *Carmen Heroicum* des Johannes Posth (Würzburg 1573) und die jesuitische *Elegia* in den *Trophæa Bavarica* (München 1597)”, in *Justus Lipsius und der europäische Späthumanismus in Oberdeutschland* (Alois Schmid, ed.), München: Beck, 2008, pp. 73-97.

¹⁸⁸ Altres noms que podríem esmentar són els següents: Balduin Cabilliau (1568-1652), Aloysius Lauwenbach (fl. 1632-1634), Claude-François Menestrier (1631-1705), Pierre Mambrun (1600-1661), Gabriel Cossart (1615-1674), P. La Rue (1643-1725), Noël-Etienne Sanadon (1676-1733), Pierre Brumoy (1688-1742), François Oudin (1673-1752)... (THILL 1999: 91, 93, 101, 161, 179, 218 i nota 3).

¹⁸⁹ En paraules de Marc Fumaroli, de l'Académie Française: “Il est dans la nature de la poésie néo-latine de retrouver une parole très ancienne et toujours intacte pour dire ce qui dure ou ce qui peut durer dans l'ici et le maintenant [...] La romanité des jésuites leur a partout permis d'allier les sens de l'universel humain à celui de son incarnation dans des traditions singulières et de son enracinement dans un terroir” (THILL 1999: XIX).

¹⁹⁰ Gilles Banderier, a la nota preliminar que inclou a l'antologia *La lyre jésuite*, justifica el període estudiat (és a saber: 1620-1730) en aquests termes: “Tenant, avec Vissac [J.A. Vissac, *De la poésie latine en France au siècle de Louis XIV*, Paris, Gaume, 1862 / Genève, Slatkine, 1971], que la poésie néo-latine en général, et celles des jésuites en particulier, était entrée en décadence après l'*ætas aurea* que constituait le XVIIe siècle, nous n'avons pas jugé utile de nous aventurer fort loin dans le siècle suivant” (THILL 1999: 7).

¹⁹¹ Autor de poesia llatina com els seus *Carmina quædam* (Viena, 1794), ha estat estudiat per Gerhard Schmolze: “Michael Denis, Barde und Abbé: zur 250. Wiederkehr seines Geburtstages”, *Österreich in Geschichte und Literatur* 24 (1980), pp. 160-170.

¹⁹² Amb obres com els seus sis cants *De solis ac lunæ defectibus* (1760), ha estat estudiat per Lancelot Law Whyte: *Roger Joseph Boscovich: S.J., F.R.S., 1711-1787; studies of his life and work on the 250th anniversary of his birth*, London: Allen & Unwin, 1961.

¹⁹³ Autor d'un *Prædium rusticum* (1682) en deu cants (després augmentats fins a setze a l'edició de 1730) inspirats en les *Geòrgiques* de Virgili (fou traduït al francès al 1756 per Bertrand d'Halouvry i Antoine Le Camus); també té uns *Opuscula* (col·lecció de poemes de 1730) i un *Dictionarium poeticum* (1740) a l'estil del *Gradus ad Parnassum*, que fou un recull de citacions molt utilitzat pels poetes jesuïtes (THILL 1999: XI). És conegut com “el Virgili francès”. Una selecció dels seus versos la trobem a l'antologia *La lyre jésuite* (THILL 1999: 217-238), que inclou també un recull bibliogràfic (p. 219), on volem destacar el treball del pare José Manuel Fernández “Poetas latinos de la Compañía de Jesús: Santiago Vanière (1664-1739)”, *Humanidades* (Comillas), XIII (1961), pp. 211-248, i XIV (1962), pp. 7-38 i 193-200.

estudis sobre gèneres concrets, com els que han suscitat els emblemes¹⁹⁵, l'èpica¹⁹⁶, la poesia didàctica¹⁹⁷ o la lírica¹⁹⁸, o fins i tot treballs sobre tòpics literaris molt concrets¹⁹⁹. En la línia de l'antologia de poesia lírica suara esmentada, tenim alguna altra antologia de poesia jesuítica llatina dels segles XVII i XVIII²⁰⁰. Crida l'atenció comprovar que aquestes antologies no contenen cap jesuïta espanyol²⁰¹. Segurament hem de relacionar aquest fet amb

¹⁹⁴ Florian Schaffenrath, *Umbertino Carrara S.J.: Carmen epicum (1715)*, Berlin, 2006. Sobre la seva epopeia *Columbus: Carmen epicum*, basada en la figura de Cristòfor Colom.

¹⁹⁵ Sobre emblemàtica jesuítica tenim diversos treballs, entre els quals podem destacar els següents: K. Porteman (ed.), *Emblematic Exhibitions at the Brussels Jesuit College (1630-1685): a Study of the Commemorative Manuscripts*, Brussels-Turnhout: Brepols, 1996; John Manning i Marc van Vaeck (eds.), *The Jesuits and the emblem tradition: selected papers of the Leuven International Emblem Conference 18-23 August, 1996*, Turnhout: Brepols, 1999; Éva Knapp i Gábor Tüskés, *Emblematics in Hungary: a study of the history of symbolic representation in Renaissance and Baroque literature*, Tübingen: Niemeyer, 2003 (veiem que resta fora el segle XVIII); i Walter Ludwig, "Unbekannte emblematische Jesuitendichtung: das horazisierende Lehrgedicht *De arte symbolica ad Erastum* (1701) von Jacobus Boschius aus Sigmaringen", *Neulateinisches Jahrbuch* 10 (2008).

¹⁹⁶ Florian Schaffenrath, "Unedierte lateinische Jesuitenepik aus dem Fondo Gesuitico der Biblioteca Nazionale di Roma", *Neulateinisches Jahrbuch*, 9 (2007).

¹⁹⁷ Yasmin Annabel Haskell, *Loyola's bees: ideology and industry in Jesuit Latin didactic poetry*, Oxford: Oxford Univ. Press, 2003.

¹⁹⁸ Andrée Thill i Gilles Banderier (eds.), *La lyre Jésuite: anthologie de poèmes latins (1620-1730)*, Genève: Librairie Droz, 1999. Els deu poetes jesuïtes antologats són tots ells del segle XVII (Denis Petau [1583-1652, francès], Herman Hugo [1588-1629, belga], Mathias Casimir Sarbiewsky [1595-1640, polonès], Sidronius Hosschius [1596-1653, belga], Jacob Balde [1604-1668, alemany], François Vavasour [1605-1685, francès], Pierre-Juste Sautel [1613-1662, francès], René Rapin [1620-1687, francès], Jean Commire [1626-1702, francès]) llevat d'un, en Jacques Vanière (1664-1739, francès). Ofereix el text en llatí i la traducció al francès. Inclou també alguns poemes no jesuïtics, com alguns del papa Urbà VIII (de nom Maffeo Barberini; 1568-1644, italià) i uns altres dels germans Jean Baptiste de Santeul (1630-1697) i Claude de Santeul (1628-1684), tots dos francesos. Al pròleg Thill aclareix que ha deixat de banda els grans gèneres (l'epopeia i la tragèdia) i també la poesia de circumstàncies (THILL 1999: 1).

¹⁹⁹ Per exemple, sobre la *descriptio templi* tenim el treball d'Ulrich Schlegelmilch *Descriptio templi: Architektur und Fest in der lateinischen Dichtung des konfessionellen Zeitalters*, Regensburg: Schnell & Steiner, 2003.

²⁰⁰ James J. Mertz i John P. Murphy, *Jesuit Latin Poets of the 17th and 18th Centuries: an anthology of neo-Latin poetry*, Illinois: Bolchazy-Carducci Publishers, 1989. Recull poemes d'una vintena de jesuïtes: Matthias Casimir Sarbiewsky (1578-1640, polonès), Johannes Kreihing (1595-1660, holandès), Bernard van Bauhuysen (1575-1619, belga), Nicolas Avancini (1612-1686, italià), Charles Malapert (1581-1630, belga), Sidronius de Hossche (1596-1653, belga), Jacob Vande Walle (1599- p. 1657, belga), Jacob Balde (1604-1668, alemany), René Rapin (1621-1687, francès), Jacob Masen (1606-1681, alemany), Charles de la Rue (1643-1725, francès), Noël Étienne Sanadon (1676-1733, francès), Daniel Ramus (1684-1727, noruec), François Joseph T. Desbillons (1711-1789, francès), Tarquinio Galluzzi (1573-1645, italià), Vincenzo Guinigi (1588-1653, italià), Giannantonio Bernardi (1670-1743, italià), Giacomo Lubrani (1619-1693, italià), Lieven de Meyere (1655-1730, belga). Presenta més de seixanta poemes en edició bilingüe llatí-anglès. Veiem que només sis dels poetes antologats es pot situar al segle XVIII. Aquesta antologia potser és la primera dels temps moderns, ja que els seus precedents es troben en obres com la *Imago primi saeculi Societatis Jesu* (Anvers, 1640, que també incloïa textos en prosa), el *Parnassus Societatis Jesu* (1654) o, reduïda a un àmbit geogràfic restringit, els *Patrum Societatis Jesu ad Rhenum inferiorem Poemata* (1758); cf. Thill (1999: XXII i 7).

²⁰¹ A l'antologia *Jesuit Latin Poets of the 17th and 18th centuries* (MERTZ i MURPHY 1989: IX) el pare John P. Murphy aclareix: "The Jesuit poets of England (Edmund Campion and Robert Southwell, for example) and the Americas (Diego Abad and Rafael Saldivar, for example) are omitted in this anthology". No justifica aquesta omisió explícita, però tampoc diu res sobre l'omisió implícita de poetes jesuïtics espanyols o portuguesos.

l'anomenat *Grand siècle* de la literatura francesa (1643-1715, corresponents al regnat de Lluís XIV)²⁰², que coincideix en bona part amb el Barroc²⁰³, prou deslluït en el cas d'Espanya pel que fa a l'humanisme classicista (CASANOVAS 1932: 13-29) i on va excel·lir el teatre escrit en llengua vernacle²⁰⁴. Ja hem vist que el “gran segle” de la literatura jesuítica a Espanya, i sobretot a la província jesuítica d'Aragó, arran dels jesuïtes de la Universitat de Cervera, va ser el segle XVIII, sobretot a partir de la segona meitat del segle, i també hem comprovat que aquest segle es va veure interromput per l'expulsió de la Companyia de Jesús (1767), que va continuar la seva tasca a l'exili italià fins al moment de la restauració (1814), que suposà el retorn d'alguns dels antics jesuïtes (a partir de 1815). És en aquest context que hem de situar la poesia de Miquel Dòria que analitzarem a les pàgines que segueixen. En la mesura que són poemes que no foren publicats, formen part d'un gran corpus de poesia que no ha rebut gens d'atenció per part dels mateixos jesuïtes, que probablement la veuen com un simple exercici escolar, i que només molt recentment està rebent una mica d'atenció per part dels estudiosos laics perquè, més enllà de la intenció més o menys espiritual d'aquesta poesia, hi han trobat composicions poètiques dignes d'interès des del punt de vista estrictament literari. Per això convido els estudiosos a endinsar-se als arxius²⁰⁵ que conserven

²⁰² Aquesta denominació, encunyada per la crítica francesa, es troba en diferents treballs centrats fonamentalment en el teatre jesuític llatí: Rudolf Rieks, *Drei lateinische Tragiker des Grand Siècle*, München: Verl. d. Bayer. Akad.-Beck, 1989 (sobre Charles Porée [1675-1741] i Gabriel François Le Jay [1657-1734]); Philippe Hourcade, *Mascarades et ballets au grand siècle (1643-1715)*, Paris: Desjonquères – Centre National de la Danse, 2002.

²⁰³ Hi ha disparitat d'opinions pel que fa al valor d'aquesta poesia llatina que els jesuïtes conrearen en època barroca. A Itàlia, per exemple, en trobem defensors com Giovanni Getto, que parla en favor d'un *Seicento barocco*, que s'enfronta a la visió de Benedetto Croce, que en crítica la retòrica i considera els jesuïtes uns “corruptors” del Renaixement (THILL 1999: IX). Hom ha vindicat fins i tot un *furor poeticus* i un *enthusiasmus* en aquesta poesia (THILL 1999: XVIII).

²⁰⁴ No podem menystenir, malgrat tot, el teatre jesuític llatí del segle XVII, al que ja hem fet referència al començament d'aquest capítol.

²⁰⁵ A la nota 168 he aplegat una mostra del que conserva, per exemple, l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús de la Província de Castella, a Alcalá de Henares. I a l'apartat anterior he ofert també un buidatge del que es conserva a l'Arxiu Municipal de Lleida, que no és més que una mostra del que podem trobar en molts altres arxius.

aquesta mena de poesia per tal de donar-la a conèixer i que siguin els lectors i estudiosos els qui puguin jutjar si aquests poemes mereixen o no la nostra atenció²⁰⁶.

²⁰⁶ Ben pocs són els treballs que han sortit d'aquesta poesia inèdita. N'és una mostra el de Florian Schaffenrath "Unedierte lateinische Jesuitenepik aus dem Fondo Gesuitico der Biblioteca Nazionale di Roma", *Neulateinisches Jahrbuch* 9 (2007), pp. 328-342.

MIQUEL DÒRIA

Ja he assenyalat que Miquel Dòria és l'autor que signa l'ègloga que porta per títol *Christus Natus: ecloga inter Fuscum et Marcum* i és també l'autor del poema *Epos ad Divum Aloysium*, encara que aquest no porta el nom de l'autor. També hem vist que és l'autor d'una dotzena llarga de discursos que s'han conservat a l'arxiu municipal de la Paeria de Lleida. I segurament també és la persona que va escriure o transcriure els diferents documents que trobem al lligall que va aparèixer a l'antiga seu de l'Aula Municipal de Teatre de Lleida on havien anat a parar els documents de l'antic col·legi dels jesuïtes quan el van enderrocar a principis dels anys cinquanta del segle passat perquè allà hi havia oficines de l'arxiu municipal.

La localització d'aquesta persona no ha estat una tasca fàcil. En primer lloc, vaig haver d'assegurar-me que es tractava d'un jesuïta, cosa que ja vaig intuir des del primer moment perquè l'ègloga ve precedida de les sigles JHS, sovint emprades pels membres de la Companyia de Jesús, interpretant-les com a *Jesu Humilis Societas*; però aquestes sigles també són emprades per altres ordes sacerdotals amb altres interpretacions: *Jesum Habemus Socium*; *Jesus Hominum Salvator* (o *Servator*) o *Jesus Homo Sanctus*. Un altre indicatiu va ser veure que al lligall hi havia una mena de segell imprès per la Companyia de Jesús (i emprat possiblement com a marcador o punt de lectura). És un paperet que tot just fa 4 x 6 cms. i té el següent text imprès: "S. THERESA DE JESUS, Vir. / a 15 de Octubre / El que està llo de caridad, / siempre tiene para dar limosna. / S. August. Super. Psalm. 36 / Hazer limosna. / Por la Compañía de Iesvs." Com veiem, es tracta d'un segell referent a la festivitat de Santa Teresa acompanyat d'una cita de Sant Agustí procedent de les *Enarrationes in Psalmos* (36; concretament trobem aquesta cita al segon discurs referit al salm 36, § 13, que comenta el

versicle 21 de l'esmentat salm 36)²⁰⁷. Naturalment, l'aparició dels jesuïtes Juan José Tris i Jeroni Julià (que inicialment vaig identificar amb el teòleg valencià de la universitat de Gandia) al títol i al colofó respectivament de dos dels opuscles em va acabar de convèncer que Miquel Dòria també era un capellà d'aquest orde. Un altre argument a favor d'aquesta idea fou la presència i —suposadament— l'autoria del poema *Epos ad Divum Aloysium*, que és un himne dedicat a Sant Lluís Gonzaga, que també va pertànyer a la Companyia de Jesús.

Com que no es coneix cap obra impresa de Miquel Dòria, va caldre buscar-lo als arxius. El meu amic Josep Maria Dòria Mitjana, historiador i fill de la Seu d'Urgell, em va informar que el llinatge dels Dòria era originari de Gènova²⁰⁸, i em va explicar que havien arribat a la localitat d'Arfa (molt propera a la Seu d'Urgell) al segle XVII. Jo mateix havia localitzat altres jesuïtes genovesos que tenien aquest mateix cognom (SOMMERVOGEL 1899: s.vv.): Marc Antoni Dòria (1596-1676), Cèsar Dòria (1688-1750), Jeroni Maria Dòria (1695-1766), Cèsar Felip Dòria (que vivia l'any 1716). Veiem que tots eren anteriors a l'expulsió dels jesuïtes de 1767. Després n'he trobat altres, també jesuïtes i tots genovesos, a l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesús (ARSI²⁰⁹): Carles Dòria (n'hi ha dos: 1613-1691 i c. 1620-1655), Francesc Maria Dòria (1637-1673), Joan Andreu Dòria (1643-1710), Agustí

²⁰⁷ Un segell molt semblant, una mica més petit, l'he trobat en un dels documents de l'antic col·legi dels jesuïtes que es conserven a l'arxiu municipal de la Paeria de Lleida, concretament dins d'un llibre de comptes dels anys 1608 al 1612 (*Libro del gasto de la obra*, caps 6, reg. 002). Aquest està dedicat a Santa Perpètua i Santa Felicitas màrtirs (amb data 7 de maig), i presenta una cita de Sant Joan Crisòstom (extreta de la seva homília a l'Evangeli de Sant Mateu) que diu el següent: “Aborrece lo que en el Mundo se ama y amar lo que en él se aborrece es gloriosa victoria”.

²⁰⁸ El cognom *Dòria* apareix per primer cop a Gènova al segle XI, sembla que a partir d'un home genovès anomenat Ansaldo (que vivia l'any 1044; que seria avi del cònsul del comú genovès Ansaldo Dòria) que es casà amb una dona anomenada *Auria* (filla de Morino), i moriria abans que ella, de manera que el matronímic passaria a patronímic com a cognom familiar. De fet, el primer document on apareixen els Dòria és una convenció (dels anys 1109-1110) entre l'església de Santa Maria delle Vigne i uns propietaris que adquireixen unes terres “in presencia Martini et Genoaldi filii Aurie” (*Le carte di Santa Maria delle Vigne*, doc. 3, pàg. 4), on s'ha considerat a Genoaldo com el pare d'Ansaldo Doria. Tot i això, també hi ha una tradició (transmesa per l'annalista Iacopo Doria en una obra perduda però citada per Iacopo da Voragine i per Giorgio Stella) que remunta aquest llinatge al segle X, segons la qual durant aquell segle s'establí a Gènova el vescomte de Narbona, anomenat Arduino, després de casar-se amb una dona anomenada *Auria*, de la família Della Volta. Una altra tradició diu que aquests Dòria van ser els fundadors de l'Alguer (Sardenya) l'any 1102 (*Dizionario biografico degli italiani*, s.v. Doria [Ansaldo]).

²⁰⁹ He consultat aquestes dades mitjançant l'ordinador de l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús a Catalunya, que té accés a molts documents de l'ARSI escanejats, entre ells les fitxes dels jesuïtes que vénen

Dòria (1647-1707), Horaci Dòria (1650-1677), Domènec Dòria (1654-1683), Joan Baptista Dòria (n'hi ha dos: 1668-1722 i 1707-1768) i Ambròs Dòria (1722-1772).

D'altra banda, una consulta al primer llibre sacramental de la parròquia d'Arfa (anys 1716-1783), conservat a l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell, em va permetre localitzar diverses persones amb aquest cognom. Aquest llibre sacramental tenia al final un petit opuscle en llatí format per tres fulls on precisament es recullen totes les dades referents a batejos i matrimonis dels Dòria d'Arfa des del 4 de desembre de 1601 fins al 18 de març de 1767²¹⁰. Allà només trobem un Miquel, que és Josep Miquel Francesc Dòria Mitjana, que fou batejat a Arfa el 15 d'agost de 1737²¹¹. Diu allà que era fill d'un sastre que es deia Josep Dòria i d'Isabel Mitjana²¹². Els seus padrins de bateig foren el cirurgià Miquel Serlavós (de qui segurament va prendre el nom de Miquel) i Francesca Carles (de qui possiblement va prendre el tercer nom). I el va batejar mossèn Josep Buscall; el primer nom de Josep Miquel Francesc Dòria el podria haver pres del capellà o bé del seu pare²¹³. El rebesavi d'aquest

agrupades en unes carpetes que contenen esqueles anomenades *Schedario* (*Schedario Unificato*: 05-06-07-08). També hi apareix entre aquestes fitxes la referent a l'esmentat Jeroni Dòria (1695-1766).

²¹⁰ Tot i que aquests tres fulls es trobaven al final del llibre sacramental el primer cop que el vaig consultar, quan he tornat a l'arxiu ja no hi eren, i ara es troben dins d'un lligall que porta per títol "Arfa: certificats segle XVIII".

²¹¹ Per fer-nos una idea del context on va néixer Miquel Dòria n'hi haurà prou amb dir que Arfa era aleshores una vila que no arribava als dos-cents habitants: a l'any 1719 tenia 65 cases i 161 habitants (IGLÉSIES 1974: 184).

²¹² Aquest matrimoni va tenir quatre fills i dues filles: Marià Tomàs Antoni Josep (batejat el 26 de maig de 1726 i casat el 13 de setembre de 1756 amb Ana Maria Torner, filla de Saturní Torner; va ser pare de Josep Tomàs, batejat el 18 de juliol de 1762), Maria Antònia Francesca (batejada el 8 de març de 1729 i casada el 4 de febrer de 1756 amb Pere Esclusa), Antoni Francesc Saturní (batejat el 21 de febrer de 1732 i casat el 21 de juny de 1755 amb Maria Joval, filla de Joan Antoni Joval; va ser pare de Josep Francesc Antoni, batejat el 8 de març de 1767), Francesca Margarida Joana (batejada el 25 de juny de 1734 i casada el 3 de febrer de 1761 amb Andreu Porta), Josep Miquel Francesc (batejat el 15 d'agost de 1737; que identifiquem amb el nostre jesuïta) i Lluís Josep Francesc (batejat el 13 de maig de 1739).

²¹³ Josep Tomàs Pau Dòria (casat amb Isabel Mitjana, filla de Pere Joan, l'1 de gener de 1724) fou batejat el 27 de setembre de 1691). Era fill de Francesc Dòria, casat amb Maria Cerdà, filla de Tomàs, el 28 d'agost de 1689, i batejat el 7 de març de 1661. Aquest era fill de Tomàs Dòria, casat amb Maria Barcelona, filla de Francesc, el 5 de desembre de 1660, i batejat el 7 de juliol de 1635). Aquest era fill d'Andreu Dòria, casat amb Maria Anna Serra i Tomàs, filla de Joan, el 13 d'abril de 1627, i batejat el 6 d'abril de 1604. Aquest era fill del genovès Joan Dòria (fill de Tomàs i nét de Pau), casat amb Antònia Bosch, filla de Francesc, el 4 de desembre de 1601. No sé si aquest Joan Dòria que apareix com a patrici genovès o bé el seu pare, Tomàs Dòria, es pot identificar amb un genovès anomenat Giovanni Tomaso Doria que signa una carta a Gènova el 13 de febrer de 1588, adreçada a Giulio Veterani, secretari del Duc d'Urbino; aquesta carta es conserva a la Biblioteca Oliveriana de Pesaro (reg. núm. 1608, fascicle 2; SORBELLI 1931: 142). La lectura d'aquesta carta, que m'ha estat facilitada per l'esmentada biblioteca, no dona cap pista sobre la connexió amb la nissaga dels Dòria que arribà a Arfa. De totes maneres, és possible que es tracti d'un cas d'homonímia ja que, segons les investigacions del ja esmentat

últim havia estat un patrici genovès arribat a Arfa, on s'havia casat el 4 de desembre de 1601. És molt significatiu que l'última data que apareix sigui el 8 de març de 1767 (corresponent al bateig de Josep Francesc Antoni Dòria, nebot del nostre Josep Miquel Francesc), vint-i-cinc dies abans de l'expulsió dels jesuïtes. Possiblement aquests papers foren un recull genealògic encarregat pel mateix Miquel Dòria, que restaria interromput arran de l'expulsió encarregada pel rei.

Presento a continuació el text corresponent a la partida de bateig de Miquel Dòria (pàgina 84 del *Liber Baptizorum Parrochialis ecclesie Sancti Saturnini loci de Arfa Diocesis Urgelen<sis>*): “Vuy dia 15 de [trobem ratllat: 16 de] Agost de 1737, jo lo Reverent Joseph Buscall prebere y Acónomo de la Parroquial Iglesia de St. Serní del lloc de Arfa, Bisbat de Urgell, e batejat en les fonts baptismals de dita Iglésia segons rito de la Sta. Sglésia Joseph Miquel Francisco, fill illegítim y natural de Joseph Dòria, sastre, y Isabel conjuges. Foren padrins lo Sr. Miquel Serlabós, silurgià de Arfa, y Francisca Carles, tots de Arfa”²¹⁴.

La dada clau que m'ha permès identificar aquest Josep Miquel Francesc Dòria Mitjana amb el jesuïta que va escriure els nostres poemes és l'aparició de Miquel Dòria al *Catalogus personarum et officiorum provinciæ Aragoniæ Societatis Jesu* (Barcelona, 1765). Allà es recull un Michael Doria que era professor del Col·legi de Lleida (pàg. 24: a l'*Ilerdense Collegium*), havia nascut a l'agost de 1737 (recordem que Josep Miquel Francesc Dòria havia estat batejat el 15 d'agost de 1737) i havia ingressat a la Companyia de Jesús el

historiador Josep Maria Dòria Mitjana, l'arribada dels Dòria a Arfa data de l'any 1548, quaranta anys abans, per tant, de la data d'aquesta carta.

²¹⁴ El text que trobem a l'opuscle dels Dòria en llatí diu: *6 Item Die decima quinta Augusto anno Domini millessimo septingentissimo trigessimo septimo, D. Josephus Michael Franciscus filius D. Josephus Doria gº D. Francisci, gº D. Thomas, gº D. Andreae, gº D. Joannis Doria genuensis, et Elisabeth Mitjana fuit baptizatus secundum visum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ a me Josepho Buscall Ecónomo. Fuerunt patrini Michael Serlavos et Francisca Carles ambo villæ Arfæ* (fol. 2v). I després també en català: *Dia 15 Agost 1737. Joseph Miquel Fran^{co} Doria fill de D. Josph Doria i Elisabet Mitjana batejat a Josepho Buscall Ecónomo, padrins Miquel Cerlavós i Fran^{ca} Carles. Arfa* (fol. 3r).

10 de juliol de 1756 (pàg. 61; a l'*Index Alphabeticus Personarum*²¹⁵). També se'ns diu allà que fou ordenat sacerdot a Saragossa al novembre de 1764 per l'arquebisbe de Tarragona (pàg. 52; entre els *Sacerdotio iniciati*). Pel que fa a la tasca que feia al col·legi, disposem dels següents detalls (pàg. 24): *P. Michael Doria, Tertius. Quartus. 3 Praefectus. Sodalitatis. Grammaticæ. Catechista in Foro*. Per tant, veiem que era el professor-prefecte de la classe de gramàtica als cursos 3^r i 4^t i ensenyava el catecisme al carrer²¹⁶. En total al Col·legi de Sant Ignasi de Lleida hi havia sis sacerdots (el Reverend Pare Ramon Busquets²¹⁷, rector; el Pare Josep Blay, operari de mises; el Pare Josep Gutiérrez; el Pare Félix Senromà; el P. Francesc Coder; i el Pare Miquel Dòria, professors tots quatre), un diaca o ministre eclesiàstic (Antoni Las Fuentes, també professor) i dos coadjutors (Joan Cruells i Joan Bonet).

Sabem que Miquel Dòria va començar a impartir classes al Col·legi de Lleida aquell mateix any 1765 perquè fou ordenat sacerdot al novembre de 1764. D'altra banda, si consultem la resta d'edicions del mateix *Catalogus* podem seguir millor la seva trajectòria:

- Als catàlegs de 1754 (curs 1753-1754) i 1756 (curs 1755-1756), naturalment, no hi apareix perquè ja hem vist que va ingressar el 10 de juliol de 1756; sabem que l'ingrés a la Companyia de Jesús el va fer a Tarragona perquè així ho llegim al *Catalogus admissorum in Provinciae Aragoniae* (ARSI, Aragonia, vol 14: *Catalogi Triennales, 1740-1765, Catalogus III*, fol. 387v).

- Al catàleg de 1758 (curs 1757-1758) el trobem (p. 32) a la Residència de Novicis de Tarragona (*Tarraconensis Domus Probationis*) cursant el segon curs entre els *Scholares Novitii*; sembla que cursava 3^r de Filosofia (hi llegim: *Phil. 3*); deduïm que al catàleg de

²¹⁵ He trobat aquesta dada a l'ARSI (Aragonia, vol. 14: *Catalogi Triennales, 1740-1765*); dins del *Catalogus III Provinciae Aragoniae*, a l'apartat *Catalogus admissorum in Prov. Aragoniae a 1ª Martii 1756*, entre els *Coadiutores admissi 1755* apareix *Michael Doria: 10 Julii Tarracone* (fol. 387v).

²¹⁶ En la interpretació de les abreviatures segueixo l'obra del també jesuïta Josep March (1935), que empra aquest mateix catàleg a la seva biografia de l'aleshores beat Josep Pignatelli.

²¹⁷ No podem descartar que aquest Ramon Busquets sigui autor d'un dels llibres manuscrits que van deixar al col·legi de Lleida els jesuïtes quan foren expulsats (avui conservats a l'arxiu de la Paeria de Lleida), concertament et titulat *Aristoteles in octo Libros Physicarum principiis Scholæ Iesuiticæ*, que fou signat per un

1757 (editat a València i corresponent al curs 1756-1757), que no he pogut consultar, apareixeria cursant el primer curs. He pogut trobar també l'avaluació del bienni al noviciat de Tarragona, on veiem que es valoren els següents set aspectes²¹⁸:

·*Ingenium: bonum*

·*Judicium: optimum*

·*Prudentia: bona*

·*Experientia: aliqua* (hi ha altres alumnes que tenen *nulla* o *sufficiens*)

·*Profectus in Litteris: bonus, et speratur melior*

·*Complexio: temperata* (hi ha altres que la tenen *choleric*)

·*Talentum ad Ministerio: speratur bonum ad legendum, prædicandum, et ad reliqua Ministeria*

- Al catàleg de 1759 (curs 1758-1759)²¹⁹ trobem Miquel Dòria (p. 25) al Col·legi de Manresa (*Manresanum Collegium*) entre els *Scholares Humanioribus Vacantes Litteris*, on consta com a estudiant de 3r de Filosofia (hi llegim: *Phil. 3*). Com que la formació en filosofia d'acord amb la *Ratio Studiorum* (cap. IX: Regles del Professor de Filosofia) era de tres anys, potser caldria pensar que al catàleg de 1758 hi ha un error i hauria de dir *Phil. 2*, cosa que sembla més lògica si tenim en compte que al noviciat de Tarragona va estudiar durant dos anys (1r i 2n).

- Al catàleg de 1760 (curs 1759-1760) trobem Miquel Dòria (p. 22) al Col·legi de Graus (*Gradense Collegium*) ja com a professor: *M. Michael Doria: Tert. et Quart. 1 Cath. in For.*

tal Busquets i que en principi he identificat amb el també jesuïta Salvador Busquets, autor d'una obra titulada *Hortus Conclusus Maria in Purissima sua Conceptione* (1741).

²¹⁸ ARSI (Aragonia, vol. 14, *Catalogi Triennales, 1740-1765: Catalogus II Provinciæ Aragoniæ*, fol. 357v; d'acord amb l'índex del *Tarraconensis Domus Probationis*, que porta data de 1758, Miquel Dòria correspon al registre número 20 que apareix a la pàgina 50 d'aquest *Catalogus II*).

²¹⁹ Durant aquest curs seria alumne del poeta llatí Francesc Lloses, que féu de professor en aquest col·legi des de 1755 fins a 1760 (ensenyava gramàtica a 1r i 2n; *Catalogus personarum... 1759: 24-25*). Podríem arriscar-nos a postular que això justifica la presència d'un manuscrit amb poemes d'aquest autor al fons de la Companyia de Jesús que es conserva a l'Arxiu Municipal de Lleida.

Veiem que consta com a *Magister* perquè encara no havia estat ordenat i que era professor de tercer i quart i era el 1r any que ensenyava el catecisme al carrer.

- Al catàleg de 1761 (curs 1760-1761) continua Miquel Dòria (p. 17) a Graus fent el mateix: *M. Michael Doria: Tert. et Quart. 2 Cat. In For.* Ens adonem que ja és el 2n any que ensenya el catecisme.

- Al primer dels dos catàlegs de 1762 (curs 1761-1762, editat a Barcelona) el trobem (p. 12) al Col·legi de Saragossa (*Cæsaraugustanum Collegium*) entre els *Theologi 1 anni*, és a dir, cursant 1r de Teologia juntament amb Nicolau Pignatelli, germà del que esdevindrà Sant Josep Pignatelli, que aquell any estava cursant 3r.

- Al segon catàleg de 1762 [aclariment a llapis de l'arxiu: *ineunte 1763, non ante oct. 1762*] (editat a Saragossa), el tenim (p. 12) al mateix col·legi de Saragossa entre els *Theologi 2 anni*, de manera que cursava 2n de teologia.

- Al catàleg de 1763 (curs 1762-1763) està entre els *Theologi 3 anni* (p. 12), és a dir, cursant 3r de Teologia.

- Al catàleg de 1764 (curs 1763-1764) el tenim entre els *Theologi 4 anni* (p. 13), per tant, cursant 4t de Teologia, que era l'últim any; crida l'atenció que entre els professors de 4t trobem Josep Pignatelli, de manera que hem de pensar que va ser professor de Miquel Dòria durant aquell curs. D'altra banda, ja hem dit que fou ordenat sacerdot al novembre de 1764 per l'Arquebisbe de Tarragona.

- Hem vist abans que al catàleg de 1765 (curs 1764-1765) estava al Col·legi de Lleida, on era professor de 3r i 4t i feia de prefecte de Gramàtica, a banda d'ensenyar el catecisme al carrer.

- El mateix veiem al catàleg de 1766 (curs 1765-1766), on trobem els mateixos membres que al curs anterior amb l'afegit de *Magister* Mariano Rubio, que apareix com a coadjutor (p. 24).

D'aquesta darrera etapa a Lleida, immediata a l'expulsió dels jesuïtes, cal datar els textos que aquí estudiaré. També pertanyen a aquest període dos textos que apareixen en un mateix document que he trobat a l'Arxiu Municipal de Lleida (jesuïtes, Teologia, caps 4). Es tracta d'una carta que li va escriure un amic de nom Francisco de Antonio des de Saragossa (porta data del 14 de novembre de 1765) i d'una mena de sermó eucarístic que va escriure (en castellà) Miquel Dòria en aquest mateix full²²⁰. Del que escrigué Miquel Dòria a sobre de la carta podem deduir que va estar malalt a començaments de 1766; hi diu el següent: "Maria Cecilia Sambuccetti, joven de 13 años en Spotorno, Lugar de la Diocesi de Noli, impresso²²¹ en Génova por orden del Ilustrísimo i Reverendísimo Antonio Maria Arduini, Obispo Naulense en 27 de Enero de este año de 1766 declarado / ia no tengo nada, S. Luis Gonzaga me ha curado". No sabem qui fou aquesta nena de Stoporno, vila pertanyent a la diòcesi de Noli (arxidiòcesi de Gènova), de la qual fou bisbe, efectivament, Antonio Maria Arduini²²² des de 1746 fins a 1777, però el que sembla prou clar és que Miquel Dòria s'havia recuperat aleshores d'alguna malaltia, motiu pel qual hauria resat a Sant Lluís Gonzaga, a qui atribueix la seva curació.

Hem vist que va ingressar a l'orde de Sant Ignasi de Loiola als dinou anys, fou ordenat sacerdot quan tenia vint-i-set anys, i encara no havia fet els trenta quan va haver de marxar d'Espanya per l'expulsió de Carles III; recordem que l'expulsió dels col·legis va tenir lloc la matinada del 3 d'abril de 1767, i el cas concret del Col·legi de Lleida fou narrat per Prim i Tarragó (1893: 82-88). L'episodi de l'exili dels jesuïtes el podem seguir a través de la crònica que en féu el Pare Blas Larraz. Per ell sabem que els jesuïtes no podien endur-se cap llibre ni cap paper personal: *At nulli omnino concessum est ut libros ullos secum asportaret, præter unum, alterumue ex Asceticis: immo neque ulla ullius generis scripta, ne proprias*

²²⁰ A l'apèndix trobareu la transcripció d'aquests textos.

²²¹ Amb aquesta paraula sembla que s'estigui parlant d'un llibre o text imprès, però no he trobat cap que faci referència a aquesta Maria Cecilia Sambuccetti. D'altra banda, és estrany que s'esmenti la data exacta (amb el dia i el mes) si es tracta d'una publicació.

quidem, quæcumque tandem illæ essent, cuiusque lucubrationes; quod quidem quam fuerit miserum, et acerbum, litteratorum iudiciu esto (BENÍTEZ 2006: 25; Comentari 1, cap. 9).

Van marxar cap al port de Salou (Tarragona), on van pujar en tretze vaixells en direcció a Itàlia. Sabem que Miquel Dòria es va embarcar l'1 de maig de 1767 a la sagetia anomenada *Nostra Senyora de la Cinta* segons un informe de marina²²³; aquesta embarcació acollí un total de 39 jesuïtes i anava acompanyada de tretze naus més que portaven tots els jesuïtes de la província d'Aragó (570 en total), governades pel comandant Antoni Barceló (FERRER BENIMELI 1996: 190). Després van aturar-se a Palma de Mallorca (concretament al port de Sa Porrassa; BATLLORI 1998: 220), des d'on marxaren el 3 de maig. Des d'allà seguiren cap als Estats Pontificis (arribaren al port de Civitavecchia el 13 de maig), on el Papa Climent XIII no els va deixar desembarcar i van haver de fer cap a Còrsega (desembarcaren a Bonifacio el 28 d'agost), on trobem Miquel Dòria amb altres companys del col·legi de Lleida (FERRER BENIMELI 1996²²⁴: 146). El 12 de setembre de 1768 salparen cap a Gènova, on arribaren el 22, però no els van deixar desembarcar perquè Gènova havia passat a França, que

²²² Va pertànyer a l'orde dels Frares Menors, un dels ordes mendicants dels franciscans.

²²³ Archivo General de Simancas (secció *Marina*, llig. 724, que porta per títol "1767-1772: Transportes a Italia de jesuitas expulsos de España, Indias y Filipinas"; aquest lligall conté una llarga llista de documents, però el que ens interessa a nosaltres porta per títol "Relación de los 570 regulares de la Compañía de los 4 reinos de la Corona de Aragón que se han transportado desde los puertos de Salou en Catalunya y Palma de Mallorca al de Civitavechia en las 14 embarcaciones latinas, que se expresarán, combinadas de la Escuadra de Navegantes de l Rey *Nominados* Atrevido, Cuervo y Catalán, de que es Ministro el Comisario de Privincia de Marina Dⁿ Juan Ant^o Enríquez", fol. 5r, on trobem Miquel Dòria amb els seus companys del Col·legi de Lleida: "els sacerdots Fèlix Senromà, Josep Gutiérrez, Josep Blai, Francesc Coder, Josep Soler, l'escolar Antonio Las Fuentes i els germans coadjutors Joan Bonet, Joan Criells i Mariano Rubio). He d'agrair a la professora Inmaculada Fernández Arrillaga que em facilités la localització d'aquest document on apareix Miquel Dòria, tot i que després he anat jo mateix a consultar-lo a l'arxiu. El document en qüestió ve signat per Juan Antonio Enríquez al port de Chivitavechia el 13 de maig de 1767 i està adreçat a Dⁿ Juan de Arriaga.

²²⁴ El pare Ferrer Benimeli presenta en aquesta obra un apèndix amb la *Matrícula de la que fue Provincia de los Regulares de la Compañía en Aragón según el estado que tenía quando desembarcó en la Isla de Córcega por agosto de 1767, y en el que hoy se halla por la última revista, comprobada con las antecedentes dando noticia de los Individuos que han fallecido y se han secularizado en cada clase, con expresión del año, mes y día* (FERRER BENIMELI 1996: 143-151). Del col·legi de Lleida hi consten set sacerdots (Fèlix Senorema [correigeixo: *Senromà*], Joseph Baly [correigeixo: *Blay*], Joseph Gutiérrez, Pedro Peralada, Francisco Codez [correigeixo: *Coder*], Miguel Doria i Antonio Las Fuentes) i tres coadjutors (Juan Cuela [correigeixo: *Cruells*], Juan Bonet i Mariano Rubio). Veiem que són els mateixos que al 1765 excepte el rector Ramon Busquets (que al 1767 pertanyia al Col·legi d'Urgell; FERRER BENIMELI 1996: 149), i s'hi han afegit Pedro Peralada i Mariano Rubio. Cal assenyalar que l'únic dels jesuïtes del col·legi de Lleida que va tornar a Espanya després de la restauració de la Companyia de Jesús al 1814 va ser Antonio Las Fuentes (que havia nascut a Ágreda el 12 d'abril de 1744 i havia ingressat a la companyia el 26 de març de 1762); va morir a Madrid el 3 d'agost de 1819 tot i haver pertangut a la Província Jesuítica d'Aragó (OCHANDARENA 1907: 9).

havia expulsat els jesuïtes al 1764, i per tant van salpar el dia 30 cap a Porto Fino, on arribaren el 3 d'octubre, i d'allà fins a Sestri, on van poder desembarcar el dia 8; des d'allà van haver de travessar els Apenins, uns a peu i altres a cavall, i el dia 12 arribaren a Fornovo; des d'allà van passar a Parma, Reggio, Mòdena, Bolonya (on entraren el dia 14) i finalment el 18 d'octubre entraren a Ferrara²²⁵, on estigueren fins a l'estiu de 1773, data de l'extinció de la Companyia de Jesús; Miquel Dòria figura com a resident a Ferrara al 1771 i a l'últim trimestre de 1773, quan va rebre una pensió de 375 rals segons la Direcció General del Tresor²²⁶. Al març de 1770 trobem Miquel Dòria formant part d'un catàleg de tots els jesuïtes espanyols expulsats (ARCHIMBAUD 1770: fol. 105v²²⁷). Segons consta a l'esmentat informe de marina, el 15 d'agost d'aquest mateix any va professar els seus vots, dada que també trobem a un document de l'ARSI (Aragonia, vol. 18: *Catálogo de los Sujetos de la Provincia de Aragón de la Compañía de Jesús*, any 1771, fol. 10v), on veiem al C. P. Miguel Doria entre els *Padres Professos de 4 Votos*, amb les dates de naixement (15 d'agost de 1737), ingrés (10 de juliol de 1756) i professió (15 d'agost de 1770).

No tenim gaires notícies de l'etapa d'exili de Miquel Dòria. De la seva estada a Bonifacio (Còrsega) sabem, per testimoni del Pare Manuel Luengo, que visitava una dona octogenària de nom Francesca Doria que augurava bons auspícis per la Companyia de Jesús.

²²⁵ El Pare Josep Reig, jesuïta valencià del col·legi de Calatayud, exposa aquest periple als seus *Epistolarum et orationum libri tres* (Bolonya 1790: llibre II, epístola XVII); el passatge en qüestió ve citat per Ferrer Benimeli (1996: 113-114).

²²⁶ Extrec aquesta informació de l'Archivo General de Simancas (secció *Dirección General del Tesoro*, inventari 27 "Temporalidades de exjesuitas", llig. 1, a la caràtula dels qual diu "1748-1806" tot i que només trobem els comptes que van de l'any 1773 al 1779). Aquest lligall inclou set feixos de documents (un per any), i el corresponent a l'any 1773 es diu "Cuenta del año de 1773"; el document en qüestió porta per títol "Año 1773: Legación de Ferrara (en esta Legⁿ se comprenden los Regulares de las Provincias de: Aragón, Philipinas, Perú)". Cada full consta de quatre pàgines: els jesuïtes del col·legi de Lleida els trobem entre el full 12 (p. 4; l'últim és Miquel Dòria, que apareix amb la resta de sacerdots del col·legi lleidatà) i el full 13 (p. 1, on trobem Antonio Las Fuentes amb els tres germans coadjutors).

²²⁷ Aquesta pàgina correspon al Col·legi de Lleida, on hi consten set sacerdots (el rector Félix San Román, Josep Gutiérrez, Josep Blas, Josep Coder, Josep Soler, Miquel Doria i Antonio Las Fuentes) i tres coadjutors (Juan Cruell[e]s, Juan Bon[n]et i Mariano Rubio) amb la pensió anual corresponent a cada col·lectiu (1500 i 1350 rals respectivament). Aquest catàleg, redactat per Juan Antonio Archimbaud y Solano (comptador principal de les temporalitats ocupades als jesuïtes) fou signat a Madrid a 31 de març de 1770.

El diarista de l'expulsió dels jesuïtes Manuel Luengo ens ho explica així a la seva *Colección de papeles varios y curiosos* (vol. 1, pàg. 155)²²⁸:

*La Señora Doña Francesca Doria de 80 años, y de cama ocho continuos, exercitada en padecer y retiro, sin salir de casa en 14 años, residente en Bonifacio de Córcega, en varias ocasiones, hablando de los trabajos y persecuciones que los de la Compañía de Jesús padecen, ha dicho lo 1º que Dios ama a esta Religión [es refereix a la Companyia de Jesús] como a las niñas de sus ojos, 2º que la Compañía de Jesús durará hasta el fin del mundo, 3º que esta gran persecución se concluirá con grande lustre de la misma Compañía y que no tardará, 4º que, assí como fue un portento que saliera de España, lo será también el volver a ella, 5º que ha de suceder una cosa tan prodigiosa que todos dirán “la mano de Dios es la que lo hace”, 6º que ya hai señales de que la ira de Dios va por el mundo para vengar las afrentas de esta Religión y que sucederá con el tiempo una cosa tan portentosa que se hablará de ella hasta el día del Juicio Final, y que todo era tan cierto como que ella estaba en la cama, 7º que el cuerpo de la Compañía tiene la unción del Espíritu Santo, que la conserva y conservará de un modo milagroso, y este es un milagro y prodigio que no se ve a los ojos del Mundo. 8º que también sin estar encerrados en claurusa y con trage secular se puede ser Jesuita.*²²⁹

Todo esto se lo dixo en diferentes ocasiones al P. Juan Montoya²³⁰, P. Francisco Madruga²³¹ y P. Miguel Doria para consolarlos cuando la visitaban.

²²⁸ Agraïixo a la professora Inmaculada Fernández Arrillaga, que ha estudiat pregonament la immensa obra d'aquest jesuïta, que m'hagi facilitat aquestes dades que després he contrastat directament a l'Arxiu Històric de Loyola, on es conserva l'extens *Diario* (63 volums) i la *Colección de papeles curiosos* (26 volums) de Manuel Luengo.

²²⁹ Inmaculada Fernández Arrillaga (1997: 86) recull aquest “octòlogo” que també hauria sentit el nostre jesuïta Miquel Dòria.

²³⁰ Jesuïta rector del col·legi d'Osca (FERRER BENIMELI 1996: 147).

²³¹ Jesuïta del col·legi de Saragossa (FERRER BENIMELI 1996: 145). Joan Francesc Madruga (o Madurga) havia coincidit amb Miquel Doria al Col·legi de Saragossa quan aquest estudiava teologia, des de 1761 fins a 1764 (*Catalogus personarum... 1762, 1763, 1764*: 10, 10 i 10 respectivament).

Hem de pensar que l'interès de Miquel Dòria per aquesta profetessa possiblement està relacionat pel fet que du el seu mateix cognom i llinatge. Segurament seria d'origen genovès, sobretot tenint en compte que Còrsega va ser genovesa des de 1448 fins a 1769, quan va passar a mans dels francesos, tot i que des de 1755 s'havia declarat independent; la longevitat de Francesca Doria permet deduir que va néixer a la República de Gènova. Tinguem en compte que els jesuïtes aragonesos van arribar al port de Bonifacio el 25 d'agost de 1767 i van marxar el 12 de setembre de l'any següent (BENÍTEZ 2006: 70 i 156; Comentari I 39 i II 37), de manera que s'hi van estar més d'un any, temps que aprofitarien Miquel Dòria i els seus companys Juan Montoya i Francisco Madruga per recollir les profecies de la seva — diguem-ne— parenta llunyana per tal de poder-les explicar després a Manuel Luengo, que les va deixar apuntades a la seva col·lecció de papers.

Després ja hem vist que arribà, amb la resta de jesuïtes aragonesos, a Ferrara, on va professar el 15 d'agost de 1770; i allà el trobem fins a finals de 1773, extingida ja la Companyia de Jesús (ARCHIMBAUD 1774: 77²³²). La major part dels jesuïtes de la província d'Aragó van romandre allà fins al març de 1798, quan les tropes napoleòniques els van fer fora; el seu destí, com el de molts dels seus companys, segurament fou la república de Gènova (BATLLORI 1966: 550 i 565). Però ell hi va anar a finals del 1773 o a començaments de 1774, ja que des del primer trimestre d'aquest any fins al darrer de 1779 el trobem a Gènova cobrant la pensió mensual de 375 rals²³³. Allà romandria durant divuit anys

²³² Tot i que aquest catàleg porta data del 17 de juny de 1774, conté dades molt posteriors; per exemple, de la resta de companys del Col·legi de Lleida en dona les següents: Fèlix Senromà, destinat a Ferrara, va morir a Gènova el 3 de març de 1797; Josep Gutiérrez, destinat a Ferrara, va morir allà el 7 de juliol de 1783 (havia nascut al 1714 i ingressà al 1730); Josep Blay, destinat a Ferrara, va morir a Roma el 23 de gener de 1811 (havia nascut al 1725 i ingressà al 1740); Francesc Coder, destinat a Ferrara, va morir allà el 10 d'abril de 1797 (havia nascut al 1728 i ingressà al 1744); Josep Soler fou secularitzat a Gènova el 3 d'agost de 1768 (havia nascut al 1729 i ingressà al 1744); Antoni Las Fuentes, destinat a Ferrara, va morir a Madrid el 3 d'agost de 1819 (tres mesos i deu dies abans que Miquel Dòria; Las Fuentes havia nascut al 1744 i ingressà al 1762); Joan Cruells, destinat a Ferrara, va morir allà el 16 de gener de 1803 (havia nascut al 1728 i ingressà al 1755); i Joan Bonet, destinat a Ferrara, va morir a Poboleda (havia nascut al 1730 i ingressà al 1755).

²³³ Així consta a la secció de "Dirección General del Tesoro" de l'Arxiu General de Simancas (inventari 27 "Temporalidades de los exjesuitas", lligall 1, format per 7 feixos correponents als anys 1773-1779). Feix de l'any 1774 "Cuenta del año de 1774 (cargos y datos de capitales y Adm^{on} de la junta del año de 1774", doc. "Secularizados existentes en G'çenova y otras partes": 1r trimestre (full 1, p. 2), 2n tr. (f. 4, p. 3), últim tr. (f. 6,

segons consta —que després veurem— a la seva necrològica; per tant fins a l’any 1792. No sabem on va anar després però al 1801 el trobem a Càller (Sardenya), on va rebre una carta del pare Luigi Panizzoni²³⁴ tot informant que se suspengués la súplica al Sant Pare (aleshores Pius VII) demanant-li de restablir la Companyia de Jesús a Itàlia i Sardenya. Això últim ho llegim a una carta adreçada pel pare Giuseppe Piras al pare Luigi Panizzoni amb data del 22 d’agost de 1801. Transcriu a continuació aquesta carta, que ve traduïda al castellà a la biografia del jesuïta Josep Pignatelli (principal restaurador de la Companyia de Jesús) que va escriure Jaume Nonell (1894: II, 304-306), i l’original italià de la qual podem llegir a la biografia del mateix sant jesuïta que va escriure Josep Boero (1856: 442-444), d’on segurament la va treure Nonell²³⁵; això permetrà copsar el paper que va representar Miquel Dòria en la restauració de l’orde ignasià:

A 17 de agosto corriente recibí la favorecida de Vuestra Reverencia de 31 de julio próximo pasado, en la que me decía haber comunicado a nuestro Soberano las facultades que para extender la Compañía en Italia y Cerdeña ha recibido de nuestro Muy Reverendo Padre Vicario General, y me comunica las instrucciones que ha recibido del susodicho Nuestro Padre y los decretos de las congregaciones generales celebradas en la Rusia Blanca.

p. 1) [la resta de companys del col·legi de Lleida romanen a Ferrara: “Legación de Ferrara (en esta Legación se comprenden las Prov^{as} de Aragón, Philipinas, Perú)”, full 3, p. 4]; feix “Quenta del año de 1775”, doc. “Año de 1775: asientos de cargo y data de Adm^{on} de temporalidades del año de 1775 (id. Cargo y data de capitales en dicho año): Legaciones por donde se satisfacen los respectivos haveres a los Jesuitas expulsos”, 3^f lligall de docs., titulat “Legación de Génova”: 1r tr. (f. 2, p. 1), 2n tr. (f. 3, p. 3), 3r tr. (f. 4, p. 4), 4t tr. (f. 6, p. 3); feix “Pertenezientes a la quenta de 1777”, doc. “Año de 1776: Individuos de la extinguida Comp^a que se pagan por la Mesa del Giro de Génova”: 1r tr. (f. 2, p. 3), 2n tr. (f. 3, p. 2), 3r tr. (f. 5), 4t tr. (f. 8, p. 1); feix “Quenta del año de 1777”, doc. “Diferentes secularizados que se pagan por la Mesa del Giro en Génova (año de 1777)”: 1r tr. (f. 1, p. 2), 2n tr. (f. 3, p. 2), 3r tr. (f. 6, p. 1), 4t tr. (f. 8, p. 1); feix “Cuenta del año 1778”, doc. “Año de 1778: diferentes secularizados que se pagan en la thesorería de el Giro en Génova”: 1r tr. (f. 2, p. 3), 2n tr. (f. 5, p. 2), 3r tr. (f. 6, p. 4), 4t tr. (f. 8, p. 2); feix “Cuentas del año 1779”, doc. “Año de 1779: diferentes regulares que existen en la Legación de Génova”: 1r tr. (f. 2, p. 4), 2n tr. (f. 3, p. 4), 3r tr. (f. 6, p. 2), 4t tr. (f. 9, p. 1).

²³⁴ Fou un jesuïta que va marxar a Bielorússia quan varen suprimir la Companyia de Jesús al 1773 perquè la tsarina Caterina II es va negar a la supressió decretada pel papa Climent XIV. Al 1793 va ser enviat a Parma per restablir la Companyia allà, i al 1800 va enviar una súplica al nou papa Pius VII demanant l’extensió de la Companyia fora dels confins de Bielorússia. Quan va morir el Pare Josep Pignatelli al 1811, va ser nomenat provincial per tal de restablir la Companyia de Jesús, cosa que va aconseguir quan el 7 d’agost de 1814 Pius VII li donà la bula de restauració de l’orde jesuítica.

²³⁵ Podem afirmar que és Josep Boero qui incorpora aquest testimoni a la biografia de Sant Josep Pignatelli, perquè la que va escriure Agustí Monçó, que és la primera tot i que no es va publicar fins al 1833, no inclou

Confieso que me sorprendió la carta, pues ignoraba yo semejantes disposiciones de Nuestro Padre; y mucho más, teniéndome, como me tengo, por absolutamente indigno de ocupar el puesto de Superior, con una salud corporal tan flaca, que está a la vista de todos, y no espíritu tan miserable.

Me aconsejé con algunos Padres más antiguos y prudentes; les expliqué todo el negocio, diciéndoles que pensaba representar a Vuestra Reverencia y hacerle ver mis graves inconvenientes; pero me exhortaron a que obedeciese a ciegas, me animaron con la esperanza del socorro divino, y me dijeron resueltamente que aceptase el cargo; y yo, Padre mío, que preferiría mil veces quedarme en mi oscuridad y retiro, con las lágrimas en los ojos inclino la cabeza y obedezco, confiando en la providencia de mi Jesús y en la intercesión de María.

Ahora voy a exponerle todas las cosas que sé, para dar principio a la debida obediencia. El día 10 del pasado junio, mientras que yo me hallaba fuera de Cágliari, fueron llamados al palacio arzobispal cuatro de los nuestros; y el secretario de Estado, que también acudió, les leyó una nota o cédula real, que decía haber Su Majestad obtenido del Sumo Pontífice la reunión de los Jesuitas en Cerdeña bajo las constituciones y reglas de su príncipe virrey, y le suplicaron que hiciera sus veces con Su Majestad dándoselas en nombre de todos los Jesuitas del reino.

Apenas supe un suceso tan consolador, volé a la ciudad; y en seguida, ignorando todos nosotros las referidas disposiciones de nuestro Padre Vicario General, nos reunimos en este seminario los profesos [Miquel Dòria ja ho era des de 1770], que pudimos acudir, para deliberar si sería o no conveniente enviar al rey uno de los nuestros, primero para darle gracias, y luego para pedir por su medio a Su Santidad nuestra unión con la cabeza de la Compañía existente en Rusia.

aquesta carta (MONÇON 1833). Cal afegir que Agustí Monçó fou íntim amic de Josep Pignatelli, i és per això que va ser la persona escollida per escriure'n la biografia.

*Aprobó el príncipe esta junta, y cayendo la suerte en la persona del Padre Juan Bautista Senes, profeso, nos permitió su Alteza real que partiese al punto, como deseábamos, diciéndonos que era trámite de política de estado el participárselo antes a Su Majestad, y esperar su aprobación. En efecto, escribió el príncipe, y llegó de la corte el permiso de aquel viaje con orden de que fuese pronto y a expensas de la real casa. El Padre Senes está muy bien quisto con nuestros soberanos, y la reina le distingue mucho y le honra con sus cartas; y cuando ya estaba para hacerse a la vela, he aquí que llegó por divina providencia la carta de Vuestra Reverencia con sobre al **Padre Miguel D’Oria**, en virtud de la cual se suspende toda súplica al Padre Santo; pero no se puede suspender la marcha de nuestro diputado, ordenada por Sus Majestades y exigida por los negocios temporales, de cuyo arreglo irá exclusivamente encargado el Padre, para que podamos tener casas y colegios.*

Añado otra cosa: y es que, cuando se nos hubo comunicado la real disposición, supimos que todos los obispos del reino tenían orden superior de preguntar a sus súbditos Jesuitas si querrían o no volver a la religión [és a dir, la Companyia]; y en efecto los de Cágliari y de toda esta diócesis fueron llamados por el señor Arzobispo, y, a lo que sabemos, no ha habido ni uno que diga que no, con tal que la religión haya de ser la misma que antes en todas sus partes.

La següent notícia que hem trobat referent a Miquel Dòria és el moment de la seva defunció. Sabem que va morir a Gènova el 13 de novembre 1819, segons consta als catàlegs de jesuïtes difunts d’Alexander Vivier (1897: 19; núm. 229) i Rufo Mendizábal (1972: 5; núm. 232). Aquests catàlegs ens diuen que Michael Doria (també escrit com a “D’Oria” o “ab Auria”), nascut en data desconeguda (la qual cosa vol dir que no van consultar els *Catalogi personarum* abans esmentats), era espanyol²³⁶, va ingressar a Itàlia (Gènova) en

²³⁶ Aquesta dada referent a la nacionalitat apareix al catàleg de Mendizábal (diu *hispanus*) però no al de Vivier, cosa que fa pensar que va disposar d’alguna altra font d’informació. D’aquest desconeixement de l’origen de Miquel Dòria se’n fa ressò una publicació de 1915 que empra el catàleg de Vivier (dóna la pàg. 19 i el núm. 229): “II Vita (p. 19, n. 229) da invece per giorno della morte del P. Doria, di cui ignora la patria, il 13 nov.

data desconeguda (naturalment, després de l'expulsió de 1767), havent pertanyut a l'antiga Companyia de Jesús i havent professat els quatre vots (és a saber: castedat, pobresa, obediència i el "quart vot dels jesuïtes": obediència absoluta al Papa)²³⁷. D'altra banda, és curiós que l'autor dels nostres poemes sigui l'únic jesuïta que porta aquest cognom de tots els que van morir entre 1814 i 1970.

Pel que fa a l'etapa genovesa de Miquel Dòria, l'únic que hem pogut esbrinar és el que ens diu l'informe necrològic que es conserva a l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesús (ARSI, Protocols de Roma, 1701, pàgs. 69-72)²³⁸. Veiem-ne què hi diu:

[pàg. 69] *Molto Riv^{do}. in X^{to}. Padre Morte del P. Michele d'Oria avvenuta in Genova li 10 novembre 1819.*

Genova li [ratllat amb llapis: 27] 10 [superposat al 27, a llapis] 9bre 1819.

All'avviso, che in altra mia in gran fretta le detti della morte del P. Michele D'Oria perchè non si ritardassero i suffragi aggiungo ora ciò che può servire a tutti i nostri di edificazione. Passò egli, come speriamo a godere il frutto delle sue sante operazioni nel di 10. di novembre giorno di sabato, e dedicato alla memoria del nostro S. Stanislao sulle ore dieci antemeridiane. Egli fin dagli anni suoi più verdi lasciando gli onori e gli agi d'una famiglia assai nobile e facoltosa per entrare nella Compagnia di Gesù venne esule in Italia cogli altri Gesuiti di sua nazione, e prima ancora dell'abolizione fece la professione dei quattro voti.

1819" (MONTI 1915: 81 n.); malgrat tot, es tracta d'una nota al text que diu "Ei entrarono pure due vecchi Gesuiti Spagnuoli, cioè il P. Michele Doria e il P. Giovanni Serrano, ambedue indefessi al confessionale. Ma il primo morì in questa casa l'anno 1820, pieno d'anni e di meriti; l'altro qui soggiorna tuttora, per comune edificazione e giovamento dei prossimi". Juan Serrano era sacerdot al Seminari Reial de Madrid al moment de l'expulsió (FERRER BENIMELI 1996: 157); nascut el 2 d'abril de 1744 a Castilla La Mancha i ingressat a la Companyia el 15 de maig de 1759, va morir a Gènova el 24 d'abril de 1826 havent professat els quatre vots el 15 d'agost de 1820 (MENDIZÁBAL 1972: 10).

²³⁷ La font de la qual parteix Rufo Mendizábal al seu *Catalogus defunctorum in renata Societate Iesu ab a. 1814 ad a. 1970* és fonamentalment el catàleg de Vivier, *Nomina Patrum ac Fratrum qui Societatem Iesu ingressi in ea superum diem obierunt (7 augusti 1814 – 7 augusti 1894)*. I Vivier, per la seva banda, parteix de dues obres manuscrites que no he consultat (VIVIER 1897: XXI): *Cuadro de los Padres antiguos que durante el restablecimiento de la Compañía de Jesús en España de 1815 a 1820, por su avanzada edad y sus enfermedades no habitaron en los colegios, ni tomaron parte activa en los trabajos* (ms. P. Josepho Castillo, S.I.) i *Liber mortuorum et forum qui in Domo Romana Professorum Societatis Iesu vota simplicia nuncuparunt ab anno 1814* (ms. anònim).

²³⁸ Agraïxo al pare Mauro Brunello, secretari de l'ARSI, que m'hagi localitzat i facilitat aquest document.

Messo dopo l'abolizione in libertà può dirsi che la sua vita qui nella Città di Genova la impiegasse in opere continue di pietà, e di misericordia, mentre si segnalò nella Divozione del Cuore SS^{mo}. di Gesù, promovendone a tutto suo potere il Culto, a verso del SS. Sacramento, cui visitava ogni giorno ov'era esposto per le 40. ore e verso di cui anche nella sua ultima malattia dimostrò una specialissima divozione, ricevendolo, finche non potette celebrare la S. Messa, ogni giorno, e levandosi con grave incommodo frequentemente per visitarlo nella nostra Chiesa, e per ascoltarvi la S. Messa, come ancora si segnalò nella divozione alla gran Madre di Dio, che nella sua stessa malattia non poteva a lui ricordarsi, senza che si disciogliesse in lacrime di tenerezza. Le opere poi di misericordia egli praticò continuamente non solo nell'amministrare il Sacramento della Penitenza a tutti i Catalani, che a lui ricorrevano, e nell'assistere in qualità di Confessore per anni 18 ad uno di quegli monasteri affatto gratuitamente, mà altresì negli Spedali e nelle Carceri, e verso qualunque altro genere di miserabili dispersi per la Città, a vantaggio di quali avea stabilito un giorno d'ogni settimana per fare una generale e considerabili Elemosina; e del favore stesso, che godeva presso i grandi e facoltosi di questa Città, se ne prevaleva non mai per se, ma per avere con che più largamente soccorrere alle altrui miserie. L'attaccamento alla nostra Comp^a. egli lo dimostrò costantemente con alloggiare nella sua abitazione tutti quelli [pàg. 70] della Comp^a. che in qualunque tempo tragittassero per Genova, la qual cosa gli meritò dal P. Pignatelli, Provinciale di Napoli che lo riacettasse nella Comp^a. e dichiarasse la di lui Casa residenza de nostri, e sarebbesi tosto condotto a Napoli per rivestire l'abito di S. Ignazio, se per consiglio dei nostri superiori non fosse dovuto rimanersene in Casa per assistere come fece per anni li all'infermità di un Il. Condiutore, soccorrendolo in tutte le sue necessità fino alla morte, nel qual tempo contribuì egli con una assai copiosa elargizione all'aprimiento del Noviziato di Manresa, Spagna. Appena morto il detto Fratello fece istanza per rientrare in questa Casa di Genova, come gli fu permesso dal P. Luigi Fortis, allora

Provinciale, dove riassunto l'abito religioso e vissuto poco meno di due anni con somma edificazione di questa Comunità finchè sorpreso dall'ultima malattia che durò in circa 3 mesi e mezzo per sempre rassegnato ai divini voleri, e dando continui segni di soda Pietà, anche nel tempo, che per affetto di debolezza delirava, dopo tutti i Sacramenti da lui ricevuti, rese con somma placidezza lo spirito al Signore nel giorno ed ora sud^{ta}. Lascio di recordare a V. R. i soliti suffragi della Comp^a. supponendo che già siano stati ordinati alla sua Comunità, e senza più racconmandandomi ai suoi Santi SS. Con la più distinta stima mi rispetto.

Di V.R.

Umiliano Indegni^{mo}. in X^{to}. serv.

Marian Luigi Petrucci da C. di G.

[pàg. 71 en blanc]

[pàg. 72] *Morte del P. Michele Doria*

10 Nov. 1819 [a llapis]

Il Molto Rev^{do}. in X^{to}. Padre

Il P. M. N. Rettore della Comp. Di Gesù

[rúbrica] *S. Andrea*

Roma [segell: GENOVA]

Veiem que aquesta necrològica ve signada pel Pare Marian Luigi Petrucci²³⁹ amb data 10 de novembre de 1819, però tot sembla indicar que es tracta d'un error perquè al principi de l'informe apareix la data 27 de novembre de 1819 amb el 27 ratllat i corregit a llapis per un 10; i al text de la necrològica es diu que va morir el dia de Sant Estaniuslau (*nel dia 10 di novembre giorno di sabato, e dedicato alla memoria del nostro S. Stanislao sulle ore dieci antemeridiane*), i la celebració d'aquest sant jesuïta correspon al 13 de novembre. Això fa

pensar que aquesta necrològica (que ve rubricada a Roma però amb segell de Gènova) es va redactar el 27 de novembre (data ratllada i substituïda per la suposada data de defunció), i Miquel Dòria (que allà ve com a *Michele D'Oria*²⁴⁰) hauria mort el 13 de novembre; com que també ens diu que era dissabte, podem confirmar que va morir el 13 de novembre perquè aquell dia va caure en dissabte (i el 10 de novembre, naturalment, fou un dimecres)²⁴¹.

Hem vist que va morir a les deu del matí. També llegim allà que a Gènova va tenir una vida de pietat, devoció i misericòrdia, que administrava el sagrament de la penitència a tots els catalans que recorrien a ell, que assistia els que estaven a la presó i donava l'almoïna un cop per setmana. També hi llegim que va exercir de confessor durant divuit anys a Gènova. Així mateix, aquest informe ens diu que el Pare Pignatelli²⁴² el va reacceptar a la Companyia de Jesús quan aquesta fou restablerta a Nàpols²⁴³ (des de 1804, tot i que la restauració total hauria d'esperar al 1814). Diu que Miquel Dòria va contribuir en l'apertura del noviciat de Manresa (obert al 1816). Després de morir el Pare Pignatelli (1811), va ser el

²³⁹ El jesuïta Mariano Luigi Petrucci va ser vicari general des del març de 1820 fins a la seva mort al novembre del mateix any, però abans va ser l'encarregat d'afiançar la presència de la Companyia de Jesús a Gènova (des del maig de 1817) com a rector del noviciat de Sant Ambrogio (O'NEILL-DOMÍNGUEZ 2001: s.v. Petrucci).

²⁴⁰ A l'encapçalament i al cos de la necrològica apareix escrit D'Oria, però al final de tot (pàg. 72) llegim: *Morte del P. Michele Doria* (i la data, a llapis, 10 Nov. 1819).

²⁴¹ Al catàleg manuscrit de José Ochandarena *Sujetos de las Once Provincias de la Compañía de Jesús al tiempo de la Expulsión de Carlos III* (s.a.: 37) llegim que va morir a Gènova el 9 de novembre de 1819, però ja veiem que es tracta d'un error. En canvi sí trobem la dada correcta al *Catalogus Jesuitarum Provinciae Aragoniae ab anno 1765, quo Hispana Societas relegata est in Corsicam, et inde sub initium Septembris 1768 translata est in dictionem Pontificiam, et tandem abolita cum Societate universa labente Augusto 1773* (ARSI, Aragonia, vol. 15, fol. 4), on llegim que va morir a Gènova el 13 de novembre de 1819; també dóna altres dades com la data i lloc de naixement (15 d'agost de 1737, a Arfa [Catalunya, s'aclareix]), i les dates d'ingrés a la Companyia (10 de juliol de 1756) i professió dels 4 vots (15 d'agost de 1770).

²⁴² El Pare José Pignatelli (Saragossa 1737-Roma 1811) va ser un dels protagonistes del restabliment de la Companyia de Jesús a Nàpols el 1804, on n'era el provincial. Ja hem vist abans que ja es coneixien amb en Miquel Dòria des de l'època d'estudiants al Col·legi de Saragossa, juntament amb son germà petit Nicolás Pignatelli, company de classe de Miquel Dòria.

²⁴³ És possible que haguem d'identificar el nostre Miquel Dòria amb un Pare Dozia (P. Dozia) que acompanyava, juntament amb el germà (per tant un coadjutor) Silvestre Mauro, el Pare Josep Pignatelli després del terratrèmol que va tenir lloc a Nàpols el 25 de juliol de 1805 per tal de veure com es trobava la gent: *En cuanto hubo mandado a sus súbditos que se acostasen y asegurándoles que nada tenían que temer, en compañía del P. Dozia [sic] y del H. Silvestre Mauro, se fue a recorrer las demás casas de la Compañía* (NONELL 1894: III, 72). Penso que es pot tractar d'un error tipogràfic (havent canviat la *r* per una *z*) perquè no existeix cap jesuïta de cognom *Dozia* des del moment de la seva restauració (1814), de manera que en tot cas hauria de ser un jesuïta italià (perquè el cognom ho és) que hauria mort abans d'aquesta data. L'anècdota la pren Nonell d'un testimoni del germà Silvestre Mauro, inclòs als *Processi Neapolitani* (fols. 397 i 383), segons consta a la nota al peu que trobem al lloc citat.

Pare Luigi Fortis²⁴⁴, provincial de Roma (1815-1818), qui va permetre l'entrada de Miquel Dòria a la Residència jesuïta de Gènova (*Casa di Genova*), on va viure dos anys fins que fou sorprès per una malaltia que va durar uns tres mesos i mig (*ultima malattia che durò in circa 3 mesi e mezzo*). D'altra banda, sabem que el seu enterrament fou oficiat pels Pares Mariano Luigi Petrucci i Sebastiano Rosselli (MONTI 1915: 81)²⁴⁵. Ens restaria saber en quin període va estar fent de confessor a Gènova; com que la necrològica diu que hi va ser durant divuit anys, necessàriament ha de ser després de la seva estada a Ferrara (com a mínim fins al 1774) i abans de la seva arribada a Càller (com a molt tard al 1801), perquè a Nàpols va haver de marxar després del 1804 i la seva darrera estada a Gènova va ser durant els seus dos últims anys de vida (1817-1819). Si tenim en compte que el rector del Col·legi de Lleida, Fèlix Senromà, va morir a Gènova el 3 de març de 1794, podríem suposar que va marxar amb ell després de l'extinció i va romandre allà fins a la mort del rector, de manera que aquests divuit anys podrien anar del 1776 fins al 1794 aproximadament; però això no és més que una hipòtesi.

El que sí sabem, en conclusió, és que Miquel Dòria va morir als 82 anys a Gènova, pàtria del seu llinatge²⁴⁶, i no va tornar a Espanya després de la restauració de la Companyia de Jesús al 1814, segurament perquè ja tenia 77 anys i la seva salut no seria ja gaire bona. L'origen italià del nostre autor ens permet comparar-lo amb qui fou el seu professor (a Saragossa) i company (a l'exili) Sant Josep Pignatelli, que per la mateixa raó ha estat comparat pel pare Batllori amb Sant Francesc de Borja: “Cuando los ex-jesuitas españoles

²⁴⁴ El Pare Luigi Fortis va arribar a General de la Companyia de Jesús (1820-1829).

²⁴⁵ Monti diu del nostre autor que *morì in questa casa* [la Residència de Gènova] *l'anno 1820, pieno d'anni a di meriti*, on detectem que ha errat l'any perquè ja hem comprovat que va morir al 1819. De totes maneres, val la pena destacar el breu elogi que en fa.

²⁴⁶ Encara que podem deduir que va passar els últims anys de la vida a Gènova, on va morir perquè hi va fer cap després de l'expulsió d'Espanya al 1767, hem de tenir en compte que els jesuïtes expulsos de la Província d'Aragó van romandre a Ferrara fins a l'agost de 1773, data de l'abolició de la Companyia de Jesús per ordre del Papa Climent XIV, segons ho exposa el pare Blas Larraz; prèviament havien passat un any a Còrsega (on trobem a Miquel Dòria amb els seus companys de col·legi; FERRER 1996: 146), un mes a Ajaccio i un any a Bonifacio (BENÍTEZ RIERA 2006: 174; Comentari III, cap. 2). És per aquesta raó que Pere Ferrusola, autor d'un dels llibres jesuítics que es conserven a l'arxiu (on trobarem el poema “Duelo épico en alabanza”), va

dispersos por Italia querían expresar, a los que solo por fama le conocían, quién era don José Pignatelli, decían sencillamente: “un nuevo San Francisco de Borja”. No consta quién inventó la frase, tan feliz [...] Entrambos, Borja y Pignatelli, trezaban en su sangre hilos de Italia y de España; entronques —no siempre puros, pero purificados— con la casa real de Aragón²⁴⁷; parentescos con las más linajudas familias de ambas penínsulas” (BATLLORI 1966: 311).

Cal aclarir que no he trobat cap referència a Miquel Dòria als documents de la Companyia de Jesús del segle XVIII produïts pels col·legis de Lleida (Sant Ignasi), Cervera (Sant Bernat) i la Seu d’Urgell (Sant Andreu), que estan dispersos als següents arxius: Arxiu de la Corona d’Aragó (Barcelona), Arxiu General del Regne de València (València), Arxiu Històric Nacional (Madrid) i Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Història (Madrid)²⁴⁸. De totes maneres, sí vull destacar una dada que permet prendre consciència del domini del llatí que tenien els jesuïtes d’aquesta època, cosa que veurem concretada tant en els dos poemes de Miquel Dòria que després analitzarem com en els discursos que també edito al final d’aquest treball. En un document de l’any 1759 que porta per títol “Visita 3ª del Colegio de Urgel hecha por N. P. Jayme Sarrió del P. Jayme Dou²⁴⁹ Proveído en 9 de setiembre de 1759”, trobem la següent recomanació: “Y deseo que tengan muy presente la Regla de hablar en latín, pues de no observarla exactamente se sigue muchas vezes, que se hecha [*sic*] menos la expedición de este Idioma en las funciones literarias con nota de Domésticos y externos” (fol. 1-v; lligall 70 [18]: 400 [capsa 150] de l’Arxiu del Regne de València).

morir a Ferrara al 1771; el mateix Pare Blas Larraz en dóna testimoni a la seva crònica (BENÍTEZ RIERA 2006: 240; Comentari III, cap. 29).

²⁴⁷ En el cas dels Dòria, hauríem de parlar aquí de l’almirall genovès Andrea Doria (1466-1560), que estigué al servei del rei Carles I d’Espanya des de 1528, i després serví Felip II.

²⁴⁸ El Pare Pedro Blanco Trías (S.I.) va publicar el *Catálogo de documentos y manuscritos pertenecientes a la antigua Compañía de Jesús: Provincia de Aragón de la Compañía de Jesús*, Barcelona, Imprenta de Francisco Forés Font, 1944. Consta de tres volums: I (Arxiu Històric Nacional i Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Història), II (Arxiu General del Regne de València) i III (Arxiu de la Corona d’Aragó).

²⁴⁹ Jaume Sarrió (nascut al 1707 i ingressat al 1724) i Jaume Dou (nascut al 1696 i ingressat al 1710) pertanyien als col·legis d’Alacant i Barcelona en el oment de l’expulsió (FERRER BENIMELI 1996: 143).

ELS POEMES

Els dos textos que analitzarem aquí són dos poemes que hem de veure com a exercicis literaris propis dels col·legis jesuïtics²⁵⁰. Els seus títols són: 1) *Christus Natus. Ecloga: inter Fuscum et Marcum*; 2) *Ad Divum Aloysium. Epos*. Ja hem vist que només el primer porta la signatura de l'autor: *Michael Doria*, però la cal·ligrafia és la mateixa (com en la resta de documents del lligall). D'entrada veiem que els dos poemes presenten una estructura semblant al títol, que es caracteritza per l'adscripció de cada poema a un gènere literari concret (*ecloga* en el primer cas i *epos* en el segon) i, després, per la presentació dels protagonistes a través del títol pròpiament dit (Fosc i Marc en el cas de l'ègloga, i Sant Lluís en el cas de l'*epos*) tot enllaçant la segona part amb la primera a través d'una preposició: *Ecloga inter Fuscum et Marcum* i *Ad Divum Aloysium Epos*. A més a més, tots dos estan escrits en hexàmetres dactílics, tot i que els de l'ègloga són perfectes i a l'*epos*, molt més extens, trobem alguns versos defectuosos. Fins i tot tenim un sintagma que apareix repetit als dos poemes; es tracta de la construcció *rumpe moras* (que podem traduir com a 'afanya't'), que apareix al vers 15 de l'ègloga (*Rumpe moras, nigri veniunt jam forte molosi*) i al vers 91 de l'*epos* (*Quare age rumpe moras, caelestia pande vireta*). Es tracta d'un sintagma molt virgilià que apareix tres vegades a l'obra del mantuà: *Eneida* 4, 569 i 9, 13, i *Geòrgiques* 3,

²⁵⁰ De vegades aquests exercicis es publicaven, i de fet en tenim una mostra dels que es practicaven al col·legi dels jesuïtes de la Seu d'Urgell en el temps que hi devia d'estudiar el nostre autor (al juny de 1752 tenia prop de quinze anys): *Harmoniosa competencia de la eloquencia y poesía que forman los esclarecidos alumnos de la Compañía de Jesús, de la siempre insigne ciudad de Urgel, que consagra la Congregación de estudiantes al augusto patrocinio del Ilustrísimo Cabildo de Canónigos Prelados de la Santa Iglesia Cathedral de dicha ciudad en los días 20 y 21 de junio de 1752* (Cervera, 1752; 20 pàgines amb un poema en dotze octaves reials, la descripció de la festa literària que originà aquest imprès, i acaba amb el discurs *In oratoria facultatis commendationem oratio*, signat pel pare Antoni Mollet, professor d'humanitats al Col·legi de Cervera des de 1743, que aleshores ho seria del Col·legi d'Urgell, però des del 1753 sabem que ho era del de Lleida, i des de 1763, del de Terol; *Catalogus personarum... 1754 i 1765*: 38 i 40 respectivament). El Pare Ignasi Casanovas s'ha encarregat d'estudiar el funcionament d'aquestes festes literàries (CASANOVAS 1932: 20-27). També tenim mostres dels que se celebraven en l'entorn de la Universitat de Cervera: *Ludi Rhetorici et Poetici in Academia Cervariensi ipsius decreti acti ab adolescentibus Linguae Latinae Graecaeque Studiosis* (Cervera, 1756).

43²⁵¹. També comparteixen algun tret ortogràfic com és l'ús de la forma monoptongada *Phebus* en lloc de la clàssica *Phæbus* (v. 29 de l'ègloga i v. 100 de l'*epos*; tot i que al vers 105 d'aquest segon poema trobem la forma diptongada); podem pensar que aquesta forma sense diftong s'explica per la influència del llatí parlat al qual ens referíem abans.

És molt significatiu que els dos poemes de Dòria que conservem siguin una ègloga i un *epos*, que són els dos gèneres hexamètrics per antonomàsia. En aquest sentit, Andrée Thill va dir sobre l'hexàmetre a la poesia jesuítica llatina: “On la rencontre dans deux genres, différents, et cela dès l'Antiquité, dans l'églogue et dans la poésie narrative. Pour chacune, le poète néo-latin adopte la forme artistique de son modèle de genre: dialogues des *Bucoliques* de Virgile, narration épique (au sens large) de Virgile et d'Ovide” (THILL 1999: 4). Després veurem que, efectivament, aquests seran també els principals models del nostre poeta en sengles gèneres.

No podem obviar que segurament tots dos poemes es poden relacionar amb alguna festivitat litúrgica que se celebraria en l'àmbit del col·legi. L'ègloga parteix d'un motiu nadalenc de llarga tradició com és el tòpic medieval de l'*officium pastorum*, representat en aquest cas per dos pastors (Fosc i Marc) que s'han assabentat del naixement del Messies i van a adorar-lo i fer-li algun present. En canvi, a l'*epos* tenim un himne dedicat al també jesuïta Sant Lluís Gonzaga, que havia estat declarat Patró Universal de la Joventut Estudiosa al 1729, i se celebra el 21 de juny, coincidint amb el final de la primavera, època de l'any que precisament simbolitza la joventut. No en debades, entre els llibres manuscrits dels jesuïtes de Lleida trobem cinc colofons que fan referència a aquest sant de la Companyia de Jesús: 1) *et tutelarior nostri Angelis Aloysii* (al *Tractatus Theologicus Scholasticus de Gratia Habituali, Merito Justi, et Personibus Christi Domini*, 1757); 2) *et Patroni Nostri Aloysii* (a la *Brevis Philosophiæ notitia et de eius Sectis et Authoribus*, 1759); 3) *honore præsertim Divi Aloysii*

²⁵¹ Aquest sintagma és prou recurrent a la poesia jesuítica de l'època. També el trobem, per exemple, al poema *Signum Magnum* de l'estudiant ribatà Francesc Capdevila, contemporani de Miquel Dòria però del col·legi de

Gonzagæ, cui phisicus laborem, partam Victoria (a la *Philosophia Naturalis cum aliquibus Tractatibus in claram methodum digesta* de Joaquim Joan, 1748); 4) *et Patroni tractatis angeli Aloisii omniumque sanctorum* (a la *Physica generalis peripatetica eximiis Scholæ Jesuiticæ Meditationibus auctas*, 1754); i 5) *pro Patrono Aloysio Gonzaga* (al *Tractatus in universam Aristotelis Metaphysicam* de Joaquim Joan, 1748).

De totes maneres, encara que trobem punts en comú que permeten relacionar els dos poemes, cal dir que són dues obres ben diferents (ja des del mateix gènere literari) i que cal analitzar per separat.

Vic (SITJAR 1990-1991: 211): *Rumpe moras, extolle oculos, in Virgine fige* (v. 117).

L'ÈGLOGA

Des del punt de vista codicològic, trobem que aquest poema està escrit per una sola cara a un full gran (que vaig trobar plegat en dos plecs), de tall irregular, que té una amplada de 33 (per baix) a 34 (per dalt) centímetres i una alçada de 30'5 (per l'esquerra) a 30 (per la dreta) centímetres. Per tant, es tracta d'un full gairebé quadrat que devia de ser més ample i es retallaria per l'esquerra perquè per aquesta banda observem que a la part de baix falta part de les lletres inicials que marquen els personatges que intervenen en el diàleg; concretament afecta als versos 15 [*Fuscus*], 18 [*Marcus*] i 19 [*Fuscus*]. El full té una filigrana (en forma de roseta) precisament a la banda esquerra, al marge, la qual cosa sembla indicar que el full va ser tallat per aquesta banda, i que originàriament tindria una amplada de 43 cm., que és el que fan els fulls grans que trobem a dos dels opuscles que formen el lligall (opuscles 10 i 11 segons la numeració que presento a la introducció).

El poema està dividit en dues columnes (la primera amb 19 versos, i la segona amb 21) separades per un corondell de 25 cm. que, per baix, arriba fins al final del paper i, per dalt, arriba fins al títol, que es troba al centre del full però lleugerament desplaçat a l'esquerra (precisament perquè quan va escriure el poema estava al centre, però quan va tallar la banda esquerra, va restar desplaçat). El títol està distribuït en dues línies, precedides pel signe de la Companyia de Jesús (JHS²⁵²): *Christus Natus: Ecl^oga: / inter Fuscum et Marcum* (observem que la lletra *o* de la paraula *ecloga* està volada).

Presento a continuació l'edició del text (acompanyat de l'escansió mètrica), amb l'aparat crític i una traducció:

²⁵² Ja he dit abans que aquestes sigles es poden interpretar de diferents maneres (*Jesum Habemus Socium*; *Jesus Hominum Salvator* [o *Servator*] o *Jesus Homo Sanctus*), però la pròpia de la Companyia de Jesús és *Jesu Humilis Societas* 'Humil Companyia de Jesús'. Es tracta de la interpretació llatina de les tres primeres lletres de la paraula *Jesús* en grec: ΙΗΣ(ΟΥΣ).

Edició:

L'edició de l'ègloga no presenta cap dificultat. Tot i així, cal tenir en compte els criteris que he seguit. Conservo l'ortografia de l'autor: ús de *j* i *v* amb valor consonàntic (en lloc de *i* i *u*); es corregeixen en *i* o *u* quan tenen valor vocàlic. He alterat en alguns casos l'ús de majúscules i minúscules perquè alguns noms propis apareixen en minúscula al manuscrit. En canvi, he respectat els noms comuns i els adjectius que al manuscrit estan en majúscula perquè obeeixen al criteri de l'autor (*Puellum, Aligero, Numen, Vrbs, Pastores, Matrem, Juvenem*). Sí he tret les majúscules de principi de vers sempre que no hi correspon per norma ortogràfica.

Pel que fa a la puntuació, respecto la del manuscrit, tot i que he corregit si alguna paraula havia de començar per majúscula després de punt. També he afegit les cometes quan algun dels pastors reproduceix paraules d'algun altre personatge.

Cal assenyalar també que he conservat en la mateixa forma del manuscrit l'abreviatura dels noms dels personatges que encapçalen cada parlament. També he numerat els versos de cinc en cinc, que al manuscrit no vénen numerats.

L'únic signe crític que he utilitzat són els parèntesis angulars <...> per a afegir una part del text que s'ha perdut perquè el text hi presenta una llacuna (concretament un forat del manuscrit). En canvi, m'he servit de la cursiva per tal de resoldre l'abreviatura del *signum* que trobem a l'encapçalament del poema.

D'altra banda, per tal de facilitar l'anàlisi mètrica que en faré a continuació, presento la notació mètrica al costat dret del text. Els signes que hi he emprat són els següents: guionet (-) per a les síl·labes llargues, una "v" per a les síl·labes breus, barra inclinada (/) per separar els peus mètrics (els dàctils en aquest cas) i barra vertical (|) per marcar les cesures; la doble barra vertical (||) marca la dièresi bucòlica.

[*Signum*]: *Jesu Humilis Societas*

Christus Natus. Ecloga: inter Fuscum et Marcum.	--/--/-vv/--/--/x
Fusc. An non vidisti formosum Marce Puellum	--/--/ /--/-vv/-x
multa reportantem Christi Pastoribus ortu?	-vv/--/ /- /-vv/-x
M. Infantem nusquam vidi. Refer omnibus istum	--/ /- /- vv/-vv/-x
rumorem, pariterque refer quid rettulit illis.	--/ vv/-v v/- /-vv/-x
5 F. Hoc affabor nec dubium te Marce tenebo.	--/--/ vv/- /-vv/-x
Natus nocte fuisse salutis amabilis auctor	--/-vv/-v v/-vv/-vv/-x
dictus ab Aligero nobis fuit omnibus alto,	-vv/-vv/- /- vv/-vv/-x
ut Numen tacito veneremur murmure magnum.	--/ vv/- vv/--/-vv/-x
In magnam Bethlehem tendamus nocte sodales	--/ /-v v/--/-vv/-x
10 omnes, nocte viam tentemus cernere Numen.	--/-vv/- /--/-vv/-x
M. Dic quis erit custos ovium nunc tempore noctis	-vv/- /- vv/- /-vv/-x
hoc in monte canes etenim gregibusque petulcis	--/-vv/- vv/- vv/-vv/-x
deficiunt, laxantque lupum convertere sævum	-vv/- /-v v/- /-vv/-x
arte fugam. Interim enim, faciemque manusque lavemus	-vv/-vv/- vv/-vv/-vv/-x
15 F. Rumpe moras, nigri veniunt jam forte molossi	-vv/- /- vv/- /-vv/-x
tendamusque cito Bethlehem cum munere nostro	--/-vv/- /- /-vv/-x
tendamus læti cantantes tramite toto;	--/ /- /-/--/-vv/-x
M. ²⁵³ Incipe tu, plures nam tu cognoscis aristas.	-vv/- /- /- /-vv/-x
F. Nescio quid cantem, Gilæ cane Marce loquelas.	-vv/- /- /- vv/-vv/-x
20 M. Non etenim laudes Jesu cantare pudicas	-vv/- /- /- /-vv/-x

²⁵³ Aquesta inicial del personatge Marcus i la següent de Fuscus estan tallades a la vora del manuscrit, de manera que només es veu el final de les lletres. Però si bé en el cas de l'*F.* de Fuscus es pot veure clarament el final de la part superior de la lletra, no passa el mateix en el cas de l'*M.* de Marcus, perquè sembla més aviat que sigui el final d'una *m.* minúscula.

	de<be>mus Mopsi sermonum Fusce recordor:	--/ -/ -/ -/ -vv/-x
	‘Candide nate puer solis qui limine vivis:	-vv/-vv/ -/ -/ -vv/-x
	Dic Patri capras Mopsi ne quærat in antro.’	--/ -/ -/ -/ -vv/-x
F.	Nunc etiam memini sermonum Marce Luculli	-vv/ -vv/ -/ -vv/-x
25	queis lætas antro fecit saltare capellas:	--/ -/ -/ -/ -vv/-x
	‘Discite vos Domino capræ servire Lucullo	-vv/ -vv/ -/ -/ -vv/-x
	qui quærit vobis felices gramine pastus.’	--/ -/ -/ -/ -vv/-x
	Pervenimus tandem Bethlehem mi Marce fidelis,	-vv/ -/ -/ -/ -vv/-x
	quæ pulchra Vrbs! Fulget clari cum lumine Phœbi.	--/--/ -/ -/ -vv/-x
30 M.	Stulte vide noctis nigræ nunc esse tenebras.	-vv/ -/ -/ -/ -vv/-x
	Illinc sed tendunt Pastores cernere Jesum	--/ -/ -/ -/ -vv/-x
	illinc tendamus celeres mi Fusce sodalis.	--/--/ -vv/ -/ -vv/-x
F.	Accipe tu parvo demus quæ munera Jesu.	-vv/ -/ -/ -/ -vv/-x
	Non cernis Matrem quam sit spectabilis ore,	--/ -/ -/ -/ -vv/-x
35	quam pulcher Jesus, friget sed corpore parvo.	--/ -/ -/ -/ -vv/-x
M.	Non cernis mentum genitoris Fusce vetustum.	--/ -/ -vv/--/ -vv/-x
	Ipse prius dona Jesu tu munera parvo.	-vv/ -/ -/ -/ -vv/-x
F.	O puer, hunc calamum, fulget qui pulchrior auro	-vv/ -vv/ -/ -/ -vv/-x
	accipe, sed dona plantam cui figere possim	-vv/ -/ -/ -/ -vv/-vv/-x
40	os, et pro servo Juvenem nunc accipe Fuscum.	--/ -/ -/ -/ -vv/-x

Michael Doria.

Aparat crític: 3, després del punt trobem ratllada la paraula verum i refer comença amb minúscula sense respectar el punt; 12, ms.: petulces; 13, la majúscula inicial de vers D- ha estat escrita sobre una minúscula que escriuria per descuit | ms.: lassant; 15, ms.: molosi; 21,

el manuscrit està foradat per aquí, però es pot reconstruir fàcilment debemus (es veu al ms. la part superior del traç vertical de la b); 24, ms.: Luculi; 25, la majúscula inicial de vers Q-ha estat escrita sobre una minúscula que escriuria per descuit; 26, ms.: Luculo; 29, ms.: Phebi; 32, davant de celeres hi ha una lletra a- inicial ratllada.

Traducció:

Presento a continuació una traducció en hexàmetres catalans, on he intentat mantenir el ritme dactílic de l'original llatí mitjançant la combinació de síl·labes tòniques i àtones per a les síl·labes llargues i breus llatines respectivament²⁵⁴.

Humil Companyia de Jesús

Crist ha nascut: una ègloga on parlen en Fosc i en Marc

- FOSC: És que potser no has vist tu, amic Marc, el formós Infantó
moltes notícies al néixer duent als pastors del nat Crist?
- MARC: No he vist jo aquest infant en cap lloc. A tothom eixa nova
fes-la arribar, i també els hi dius el missatge que els porta.
- FOSC: Ço anunciaré, amic Marc, i a tu no et deixaré amb el dubte. 5
L'Àngel de dalt ens va dir per a tots que a la nit ha sigut
nat l'agradable dador de salut amb la fi que nosaltres
l'alta Volença honorem amb murmuri callat i silenci.
Tots els companys a la nit a Betlem la grandiosa adrecem-nos,
puix que de nit temptarem la Volença que mostra el camí. 10
- MARC: Digues tu qui serà ara el guardià dels corders a la nit.
Marxen llavors tots els gossos al bosc tot deixant el ramat.

²⁵⁴ Segueixo en això la proposta d'adaptació de l'hexàmetre dactílic de Salvador Oliva (1992) seguint de prop l'ús que en féu Carles Riba a les seves traduccions de l'*Odissea*: TA(A)TA(A)TA(A)TA(A)TAAT(A)(A), on T correspon a una síl·laba tònica i A és una síl·laba àtona (quan aquesta A va entre parèntesis vol dir que és opcional). Veiem, per tant, que l'únic dàctil que es respecta íntegrament és el cinquè (cf. BARGALLÓ 1991: 243).

Deixen al llop maliciós preparar la fugida amb astúcia.
Mentre això passa, en efecte, el semblant i les mans rentarem.

FOSC: No esperis més, que ja vénen els negres molossos canins. 15
Som-hi corrents a Betlem amb el nostre regal que portem.
Som-hi contents i cantant tot al llarg del camí de Betlem.

MARC: Llença't primer, puix que tu bé coneixes dreceres a dojo.

FOSC: Què puc cantar? Amic Marc, tu podries cantar un verset de la Gila.

MARC: No, certament cal cantar a Jesús pudoroses lloances. 20
Ara recordo, amic Fosc, les paraules de Mopse el pastor:
“Càndid infant que has nascut i que vius a l'entrada del sol,
digues al Pare que busqui les cabres de Mopse a la cova”.

FOSC: Ara recordo també, amic Marc, aquells mots de Silvestre;
féu amb aquestos saltar de la cova les cabres alegres: 25
“Cabres, vosaltres haureu de servir a Silvestre amo vostre;
ell per vosaltres us busca pastures felices a l'herba”.

Marc meu fidel, finalment arribem a Betlem, amic meu.
Quina ciutat més bonica! Resplendeix amb la llum del clar Febus.

MARC: Ximple, no veus que ara hi són les tenebres obscures de nit? 30
Van emperò els Pastors cap allà per a veure Jesús.
Som-hi, companys, amic Fosc, i veloços anem cap allà.

FOSC: Sent ara tu quins regals donarem a Jesús xicotet.
No distingeixes la cara sorpresa que posa la Mare?
Com de bonic és Jesús, mes té fred pel seu cos xicotet. 35

MARC: No distingeixes la barba envellida del pare, amic Fosc?
Tu mateix dóna primer els regals a Jesús xicotet.

FOSC: Oh infantó, resplendent més que l'or de formós el flabiol
sent, però dóna'm el peu perquè pugui fer-li un petó;
ara tu escolta aquest noi de nom Fosc que és el teu serf.

40

Anàlisi

Mètrica

Formalment veiem que la mètrica és perfecta (tot i que a l'hexàmetre del títol no s'ha respectat que el cinquè peu sigui un dàctil i a més a més no hi ha cesura). Tot i així, cal aclarir que als versos 24 i 26 el nom Luculus (en genitiu al 24 i en datiu al 26) cal escriure'l com a Lucullus (segons he corregit a l'aparat crític) perquè l'últim peu pugui tenir la penúltima síl·laba llarga. I al vers 25 és la mètrica el que requereix de l'ús de l'arcaisme *quis* en lloc de *quis* (com a variant de *quibus*), perquè necessita començar el vers amb síl·laba llarga. Les cesures del poema estan distribuïdes de la següent manera: quatre versos amb cesura bucòlica (vv. 4, 6, 9 i 13); un vers amb cesura triemímera; tres amb pentemímera; set amb triemímera i pentemímera; dos amb triemímera i pentemímera; vuit amb pentemímera i heptemímera; divuit amb triemímera, pentemímera i heptemímera. La més freqüent és la pentemímera (36 vv.), després l'heptemímera (33 vv.), seguida de la triemimera (28 vv.) i finalment la bucòlica (4 vv.).

Contingut del poema

Aquest poema és una ègloga de tema nadalenc com les que havien escrit al Renaixement autors com Lucas Fernández (*Égloga o farsa del nacimiento de nuestro redemptor Jesucristo*) o Juan del Encina (*Égloga representada la noche de Navidad o Égloga de las grandes lluvias*) en castellà. Veiem que es tracta d'una ègloga, gènere literari de llarga tradició a la literatura llatina des de Virgili, principal model del nostre poeta i de l'educació retòrica dels jesuïtes en general, fins a Dant. Pensem que el text que tenim al davant no és res més que un exercici literari de tipus escolar, i precisament l'ègloga era un dels gèneres que demana conrear el sistema educatiu dels jesuïtes, basat en la *Ratio Studiorum*, que ja

considera la composició d'èglogues des de la seva primera versió (any 1586; O'NEILL-DOMÍNGEZ 2001: 3708b, s.v. *Teatro jesuita*).

El tema triat parteix d'un tòpic propi del drama litúrgic, l'*officium pastorum*, que té una llarga tradició des de l'Edat Mitjana i que es remunta als evangelis, concretament al de Sant Lluç (II, 7-20)²⁵⁵. Es representava a les esglésies al Nadal, i no es pot deslligar del també litúrgic tòpic conegut com a *quem quæritis in præsepe*, la primera formulació del qual es troba en un text del segle XI procedent de Llemotges. Es tracta del motiu que, en principi, seguiria a la situació que tenim al nostre poema, és a dir, després de l'arribada dels pastors al pessebre.

Quem queritis in presepe, pastores, dicite?

Salvatorem Christum Dominum, infantem pannis involutum, secundum sermonem angelicum.

Adest hic parvulus cum Maria matre sua, de qua dudum vaticinando Isaias diserta propheta:

Ecce virgo concipiet et pariet filium; et nunc euntes dicite quia natus est.

Alleluia, alleluia! Iam vere scimus Christum natum in terris, de quo canite omnes cum propheta, dicentes:

Psalmus: *Puer natus est.*²⁵⁶

Veiem que a la nostra ègloga no pot aparèixer aquest motiu perquè només hi intervenen els dos pastors. L'*officium pastorum*, que ens presenta els pastors després de l'avís de l'Àngel apareix en la versió de la catedral de Ruan. Vegem ara una de les versions de l'*officium pastorum* que conserva aquesta catedral²⁵⁷:

²⁵⁵ A les pàgines que segueixen reproduïxo l'estudi que vaig presentar al *II International Medieval Meeting Lleida* que va organitzar la Universitat de Lleida l'any 2012, les actes del qual són encara pendents de publicació.

²⁵⁶ Reproduïx aquest text Young (1933: 4), que presenta a més a més les diverses versions d'aquest motiu que apareixen en diferents punts d'Europa (Ivrea, Bobbio, Màntua, Novalesa, Padua, Clermont-Ferrand...).

²⁵⁷ Per a tenir una visió d'un *officium pastorum* espanyol podem consultar l'estudi que en fa Pedro M. Cátedra (2005: 379-446) a partir del *Cancionero Musical de Astudillo*.

“In Nativitate Domini, finito *Te Deum laudamus*, pueri in uno loco ecclesie baculis se sustentantes in similitudine Pastorum consistant; unus autem puer in excelso, amictu et alba indutus, in similitudine Angeli nativitatem Domini annunciantis, hunc versum dicens:

Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator mundi in civitate David, et hoc vobis signum: Invenietis infantem pannis involutum et positum in præsepio”.

[Fins aquí tenim l’anunciació de l’Àngel als pastors, que tampoc apareix al nostre poema, si bé és cert que s’hi al·ludeix en el setè vers per boca de Fosc: *dictus ab Aligero nobis fuit omnibus alto.*]

Sint item plures pueri dextra et sinistra parte similiter induti, qui, finita prefata antiphona, incipiant cantando:

Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bone voluntatis, alleluia, alleluia.

Hoc iterum finito, Pastores subsequentem antiphonam cantantes, ad locum in quo paratum fuit Presepe accedant:

Transeamus usque Bethleem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus et ostendit nobis.

[...]” (YOUNG 1933: 12-13).

I continua amb el *quem quæritis in præsepe*. Veiem que aquesta darrera intervenció dels pastors, presa de l’evangeli de Sant Lluc (II, 15²⁵⁸), que és on prenen una posició més activa respecte a l’obediència que deuen als preceptes de l’Àngel, sí té un paral·lel en la nostra ègloga. Així, Fosc li diu a Marc (v. 9): *in magnam Bethlehem tendamus nocte sodales / omnes*. Com que aquí es concentra el principal paper dels pastors, Miquel Dòria li fa insistir en aquesta mateixa idea després de la rèplica de Marc, que sembla trobar inconvenients a la “fàcil” disposició de Fosc: *tendamusque cito Bethlehem* (v. 16). Aquest mateix motiu apareix

constantment. De fet, en una altra versió de Ruan, del segle XIII, llegim aquests versos pronunciats pels pastors:

Transeamus, videamus

verbum hoc quod factum est;

transeamus ut sciamus

quod annunciatum est.

Vegem ara una altra versió de l'*officium pastorum* de la mateixa catedral de Ruan. És del segle XIV, i curiosament comença així: “Finito *Te Deum laudamus*, peragatur *Officium Pastorum hoc modo secundum Rothomagensem usum*”. La primera part és semblant a la de la versió anterior, però després del *quem quæritis in præsepe*, llegim les següents indicacions:

“Hoc finito, incipiatur Missa, et Pastores regant chorum. Dominus archiepiscopus, si presens fuerit, cantet Missam. *Officium Dominus dixit ad me. Kyrie festive. Gloria in excelsis.* Pastores cantent prosam *Quem cives celici. Oratio Deus qui hanc sacratissimam.* De Beata Maria oratio *Deus qui salutis eterne.* Quidam de Pastoribus cantet *Populus gentium.* Sine intervallo subdiaconus legat epistolam *Apparuit gratia Dei salvatoris.* Duo Pastores de secunda sede responsum *Tecum principium.* Duo de maiori sede *Alleluia.* Versus *Dominus dixit ad me.* *Sequentia Nato canunt omnia.* *Evangelium Exiit edictum. Credo in unum.* *Offertorium Letentur celi.* Offerant omnes qui voluerint, et recipiatur a Pastoribus et distribuatur inter eos. *Secreta Accepta tibi sit, Domine. Alia secreta Muneribus nostris.* *Prefatio Quia per incarnati.* Hec prefatio suprascripta dicatur omnibus festivis diebus usque ad Purificationem, excepto die Epyphanie Domini cum eius octava. *Communicantes et*

²⁵⁸ El versicle complet diu en la Vulgata: *Et factum est ut discesserunt ab eis angeli in caelum, pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.*

noctem sacratissimam dicatur. *Sanctus* et *Agnus Dei* festive. *Communio In splendoribus*. *Postcommunio Da nobis, quesumus, Domine, Deus noster*. *Alia Communio Hec nos communio Deo. Ite missa est.*” (YOUNG 1933: 15).

Trobem aquí una sèrie de cants litúrgics (destacats en cursiva) que en bona mesura es poden relacionar amb elements que apareixen a la nostra ègloga. Així, el *Muneribus nostris*²⁵⁹ està en clara connexió amb les ofrenes que esmenta Fosc a la segona part del ja citat vers 16: *cum munere nostro*. S’hi tornen a referir tots dos pastors quan ja es troben davant del nen Jesús: *accipe tu parvo demus quæ munera Jesu* (diu Fosc al vers 33); *ipse prius dona Jesu tu munera parvo* (respon Marc al vers 37).

Quant al moment de la nit que manifesta el cant *Communicantes et noctem sacratissimam*²⁶⁰, apareix expressament també per boca de Fosc, a la seva segona intervenció: *natus nocte fuisse salutis amabilis auctor* (v. 6). I acaba el seu parlament tot dient: *nocte viam tentemus cernere Numen*. Precisament el motiu de la nit, quan aquesta se’n va, és el que provoca el moment més graciós —potser l’únic— de l’ègloga (vv. 29 i 30), quan Fosc, que representa el pastor ingenu i innocent, diu que brilla la ciutat per la llum del sol (*quæ pulcra Urbi! Fulget clari cum lumine Phæbi*), i Marc, que representa al pastor intel·ligent i prudent, li respon que és de nit (*stulte, vide noctis nigræ nunc esse tenebras*), d’on deduïm que la ciutat de Betlem resplendeix perquè ha nascut el fill de Déu.

També localitzem en el text de Ruan un cant anomenat *Nato canunt omnia*²⁶¹, que al·ludeix a l’alegria que desperta el nen Déu, que es manifesta en forma de cançons entonades pels pastors. Això és el que tenim a la part central de la nostra ègloga, on els dos pastors

²⁵⁹ Aquest cant correspon a l’anomenat *Secretum* de la missa de Nadal (*Puer natus est*): *Muneribus nostris, quæsumus, Domine, precibusque susceptis : et cælestibus nos munda mysteriis, et clementer Exaudi. Per Dominum nostrum Jesum Christum, Filius tuus Dominus noster, Qui Tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti, Deus.*

²⁶⁰ Aquest cant procedeix de la primera missa de Nadal, la popular missa del gall (la *missa in Gallicantu*): *Communicantes, in noctem sacratissimam celebrantes, quo beatæ Mariæ intemerata virginitas huic mundo edidit Salvatorem: sed et memoriam venerantes, in primis ejusdem gloriosæ semper Virginis Mariæ, Genetricis ejusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi.*

decideixen cantar i es crea una disputa sobre quin és el tipus de cançó adequat per l'ocasió (vv. 17-27). Comença Fosc, que proposa la idea: *tendamus læti cantantes tramite toto*. Marc li proposa que comenci ell —és a dir, Fosc—, y Fosc, que dubta, proposa una cançó d'un altre pastor (*Gila*; potser una pastora): *necio quid cantem, Gilæ cane, Marce, loquelas*. Marc, caracteritzat pel seu seny, el corregeix dient-li: *non, etenim laudes Jesu cantare pudicas / debemus*. I proposa com a alternativa una cançó d'un altre pastor, molt més prestigiós²⁶², Mopse (ja present, com véiem abans, a les èglogues de Virgili): *Mopsi sermonum, Fusce, recordor*. Després de dir els dos versos de Mopse, Fosc proposa cantar uns versos d'un altre pastor “rústic”, Silvestre (així tradueixo el llatí *Luculus*): *Nunc etiam memini sermonum, Marce, Luculi / queis lætas antro fecit saltare capellas*. I entona els dos versos de Silvestre. A més a més, aquesta idea del cant la trobem en un altre tòpic vinculat al naixement de Crist, l'*hodie cantandus est*, que apareix, per exemple, en las versions de Màntua i Arras, encara que en aquest cas no hi intervenen els pastors i, en qualsevol cas, aquest tòpic no tenia lloc en el drama de Nadal (YOUNG 1933: 24):

²⁶¹ Es tracta d'una “Seqüència” que es cantava a la missa de Nadal i que apareix, per exemple, en una versió del mateix Ruan del segle XIII (vegeu més endavant).

²⁶² Entenem, doncs, que Gila era un pastor vulgar, cosa que podem justificar tenint en compte que Gil és un nom de pastor de la literatura en romanç, concretament en castellà, segons hem vist abans (com el Gil de l'ègloga de Lucas Fernández). A més a més, Gil acostuma a ser el pastor estúpid (el *bobo*), com el que trobem a l'*Auto pastoril castellano* de Gil Vicente (1502). Altres *Gil* pastors de la literatura bucòlica són els de tres èglogues de Juan del Encina (*Égloga de Plácida y Vitoriano* i les èglogues VII i VIII, conegudes com a *El escudero que se tornó pastor* i *Los pastores que se tornaron escuderos*) i el Bras Gil de la *Comedia* de Lucas Fernández. Però com que el nom que trobem a l'ègloga és *Gila* i no pas *Gil*, no puc evitar d'assenyalar que sabem d'un jesuïta contemporani de Miquel Dòria, també de la província jesuítica d'Aragó, anomenat Roque Antonio Gila (Calatayud 1721 – Itàlia 1796); ingressà a la Companyia de Jesús al 1735 i fou rector del Col·legi de Cordelles de Barcelona, on el va sorprendre l'exili de 1767 (consta com a membre d'aquest col·legi durant l'estada a Còrsega; FERRER BENIMELI 1996: 144), i fou autor d'un *Sermón fúnebre de el Excmo. Señor Don Jaime Miguel de Guzmán, Marqués de Mina* (Barcelona 1767) i d'un *Panegírico de S. Francisco Javier* (Barcelona), a banda d'altres panegírics (HERVÁS 1793: 249-250). No sabem si Miquel Dòria el coneixia quan va escriure l'ègloga i menys encara si podria haver influït en la tria del nom d'aquest pastor. De totes maneres, tenim un testimoni que parla d'aquest pare Gila a una carta amb data del 22 de març de 1767 (onze dies abans de l'expulsió) adreçada al pare Fèlix Senromà, rector aleshores del Col·legi de Lleida. Diu el següent: “Mi Padre Rector de Lérida / P. C./ Mucho es de temer que saldrá canónigo el escotista Vilamayor y si no el tiempo lo dirá. Se dixo que al Padre [Juan] Félix le bolvían Procurador en Barcelona y que el Padre [Juan] Surià passaba Rector del Seminario: pero se pus[...] se ve no tuvo fundamento pues el Padre [Roque Antonio] Gila queda vice Rector del Padre [José] Díaz, que nos llegará el 27. Veremos, si acá abrá alguna otra disposición. Ya sabrá la vitoria que ganó el Padre [Pablo] Rius, en aver convertido el Moro, que ahorcaron: juicio, y misericordias inescrutables de<|> Señor. Hoy acabo los ejercicios de las mojas, que me cansan: y estaré más desocupado para servir a la Rectoría cuya vida [il·legible] Port. Y marzo 22 de [17]67 / Luis Tos” (carta de recent aparició incorporada a la Capsa 6 del fons de la Companyia de Jesús de l'Arxiu Municipal de Lleida).

Hodie cantandus est nobis puer, quem gignebat ineffabiliter ante tempora Pater, et eundem sub tempore generavi inclita mater.

Qui est iste puer, quem tam magnis preconiiis dignum vociferatis? Dicite nobis, ut conlaudatores esse possimus.

Hic enim est quem presagus et electus simixta Dei ad terram venturum previdens longe ante prenotavit, sicque predixit:

Puer natus est. (YOUNG 1933: 23).

El text de Ruan continua després de l'*ite missa est*: "Finita Missa, archiepiscopus vel alius ad altare dicat versum *Benedictus qui / venit in nomine Domini. Deus Dominus. Deus in adiutorium. Gloria patri. Sicut erat, et cetera. Alleluia.* Archiepiscopus vel alius sacerdos versus ad Pastores dicat:

Quem vidistis, pastores, dicite? Annunciate nobis in terris quis apparuit?

Pastores respondeant:

Natum vidimus,

et cetera, et totam antiphonam finiant. Dehinc incipiat quidam Pastorum a dextera parte psalmum *Dominus regnavit*. Antiphona *Quem vidistis*. Pastores alias antiphonas incipiant, unusquisque suam secundum ordinem, et omnes cum neumis finiantur, et Pastores regant chorum. Antiphona *Genuit puerpera*. Psalmus *Iubilate*. Antiphona *Angelus ad pastores*. Psalmus *Deus, Deus*. Antiphona *Facta est cum angelo*. Psalmus *Benedicite*. Antiphona *Parvulus filius*. Psalmus *Laudate*. Capitulum *Populus gentium*. Ymnus *A solis ortus cardine*. Versus *Viderunt omnes fines terre*. Antiphona sicut in Vesperis repetatur *Gloria in excelsis*. Psalmus *Benedictur*. Oratio *Concede, quesumus, omnipotens Deus. Benedicamus* cantetur a Pastoribus, *Verbum Patris hodie*. Quo finito, Pastores cantent hanc antiphonam totam in pulpito: *Ecce completa sunt*. Archiepiscopus vel sacerdos dicat versum *Post partum virgo*. Oratio *Deus, qui salutis eterne. Benedicamus* tres de prima sede." (YOUNG 1933: 15-16).

Ja hem parlat de l'*Angelus ad pastores*. Quant a l'himne *A solis ortus cardine*, podem relacionar-lo amb el vers "de Mopse" que cita Marc: *candide nate puer solis qui limine vivis*. Encara que si anem a l'himne de Celi Seduli (segle V), veiem que ens està dient que han de cantar per tothom (*A solis ortus cardine / adusque terræ limitem*) i no que un 'nen ha nascut del sol':

*A solis ortus cardine
adusque terræ limitem*

Christum canamus Principem,
natum Maria Virgine.

De totes maneres, és curiosa la semblança fonètica entre ambós textos: *candide / cardine, limine / limitem*. No seria estrany que aquests versos de l'himne de Seduli estiguessin al cap de Miquel Dòria en el moment de compondre aquest vers (*se non è vero è ben trovato*).

En la versió de Ruan del segle XIV hem vist que apareixia el *Nato canunt omnia*. Doncs bé, aquesta *sequentia* apareix en la versió del segle XIII (YOUNG 1933. 18):

*Nato canunt omnia Domino pie agmina,
Syllabatim pneumata perstingendo organica.
Hec dies sacrata, in qua nova sunt gaudia mundo plene dedita;
Hac nocte precelsa intonuit et gloria in voce angelica.
Fulserunt et immania nocte media pastoribus lumina;
Dum foyent sua pecora subito diva percipiunt monita:
Natus alma virgine qui extat ante secula.
Est immensa in celo gloria, pax et in terra.*

Hic ergo celi caterva altissime iubilat,
Et canto canore tremat alta poli machina.
Sonet et per omnia hac in die gloria voce clara reddita.
Humana concrepent cuncta Deum natum in terra.
Confracta sunt imperia hostis crudelissima.
Pax in terra reddita. Nunc letentur omnia nati per exordia.
Solus qui tuetur omnia, solus qui condidit omnia,
Ipsae sua pietate solvat omnia peccata nostra..

He destacat el principi del sisè vers perquè apareix un altre element coincident amb la nostra ègloga. I és un element central, perquè és motiu de disputa entre els dos pastors. Per una banda està Marc, el pastor prudent i intel·ligent, que es resisteix a deixar el ramat per por dels gossos alans i del llop: *Dic quis erit custos ovium nunc tempore noctis / hoc in monte canes etenim gregibusque petulcis / deficiunt, laxantque lupum convertere saevum / arte fugam* (vv. 11-14). I Fosc li contesta amb el virgilià *rumpe moras*.

Fins aquí hem vist una sèrie d'elements coincidents entre el drama litúrgic medieval i l'ègloga de Miquel Dòria. De totes maneres, és veritat que el context geogràfic d'on hem pres les mostres no era el més proper: Ruan, al nord de França, queda prou lluny de la Seu d'Urgell i de Lleida, i també Tarragona, Manresa, Graus i Saragossa, que conformen l'entorn del nostre autor. Tot i així, és cert que el drama litúrgic no acostumava a canviar gaire d'uns llocs a uns altres, però també ho és que cada lloc procurava ser fidel a la seva pròpia tradició i conservava les particularitats que li eren pròpies. Ja hem vist abans que en la versió del segle XIV de Ruan se'ns diu: *peragatur Officium Pastorum hoc modo secundum Rothomagensem usum* 'a la manera de Ruan'. Això és una prova que l'*officium pastorum* de Ruan seria diferent del de la resta de diòcesis. Ara seria qüestió de veure com era l'*officium*

pastorum de la diòcesi d'Urgell, però no se'ns ha conservat aquest text: “Malgrat la popularitat dels tòpics litúrgics nadalencs, no s’han trobat els models de l’*Officium Pastorum* de Vic i la Seu d’Urgell” (DONOVAN 1958: 93; la traducció és meva). Sí conservem, en canvi, el *quem quæritis in præsepe* de Vic (DONOVAN 1958: 91), diòcesi veïna, però no presenta cap diferència amb la primera versió que hem vist, la de Llemotges. A la Seu d’Urgell sabem que s’entonaven altres cants com els següents (DONOVAN 1958: 94): *Inter pressuras*²⁶³, el *Judicii signum* (integrat en el cant de la Sibil·la²⁶⁴) i el versicle 14 del ja esmentat capítol II de Sant Lluç (*Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*); també podríem establir alguna connexió amb el de Sant Mateu, i fins i tot amb algun d’apòcrif²⁶⁵).

Si bé és cert que no conservem l’*officium pastorum* medieval de l’entorn geogràfic del nostre autor, sí tenim el text equivalent de la seva època. Disposem, per exemple, d’una obra editada a Lleida (impremta de Cristòfor Escuder) que porta per títol *Officium recitandum in nocte Nativitatis Domini* (59 pàgines; sense any d’edició però datable al segle XVIII).

Aquestes són algunes de les connexions que es poden establir entre uns textos litúrgics que, naturalment, van experimentar alguns canvis després del Concili de Trento (1545-1563), i un text purament literari, per més que estigui escrit *a lo divino*. El seu caràcter literari s’aprecia, a més d’en tots els aspectes que ja s’han señalat, en l’ús de les al·lusions paganes (també el gènere bucòlic ho és en el seu origen), per més que en aquesta ègloga només es manifesti en el nom de Febus aplicat al sol (v. 29). Tampoc hem de perdre de vista que el paganisme implica l’ús de la forma *Numen* (vv. 8 i 10) per referir-se a la divinitat.

²⁶³ Que segueix així: *Inter pressuras atque angustias presentis temporis. / Et nostre servitutis officia cogimur dilectissimi non tacere cum potius expediat flere.*

²⁶⁴ Aquest cant es practicava en molts llocs d’Espanya (ja des del segle X a Ripoll; a Catalunya eren cèlebres els de Lleida, Tarragona i Igualada), França i Itàlia, i integra el *Judicii signum*, que havia estat traduït per Sant Agustí a *La ciutat de Déu* (18, 23), havent estat fixat en grec per l’emperador Constantí al concili de Nicea (l’any 325).

Comentari literari

Ja hem vist que aquest poema desenvolupa (o, segons l'extensió que té, potser hauríem de dir concentra) el tema de l'*officium pastorum* en un diàleg entre dos pastors, Fosc i Marc. Si haguéssim de fixar una estructura, externament ja veiem que l'ègloga està formada per tretze rèpliques, set de Fosc (que és el pastor que obre i tanca el diàleg) i sis de Marc. Dels quaranta versos que la formen, vint-i-quatre els diu Fosc i setze els diu Marc. Això ja demostra numèricament qui és el protagonista; a banda, el títol també el presenta en primer lloc.

Ja sabem que l'ègloga és un gènere mixt que es troba a mig camí entre el drama i la lírica, però, com a text teatral amb una acció i un conflicte, de seguida ens adonem que presenta una estructura narrativa lineal formada per un plantejament, un nus i un desenllaç.

Ja hem vist que l'acció comença quan els pastors han rebut la nova d'un àngel que els ha dit que ha nascut el Messies (vv. 6-7: *Natus nocte fuisse salutis amabilis auctor / dictus ab Aligero nobis fuit omnibus alto*). Per tant, el plantejament correspon als deu primers versos on Fosc pren la iniciativa de preguntar-li al seu company si ha vist l'Infantó que els ha anunciat l'àngel, i Marc li contesta que no i que han d'anar a anunciar-ho a tothom; aleshores Fosc proposa de marxar immediatament per explicar-ho als altres pastors i adreçar-se tots junts a Betlem seguint la voluntat de Déu.

El nus correspon als disset versos següents (vv. 11-27), i hi distingim dues parts: la primera (vv. 11-18) és la disputa que planteja Marc amoinant-se per la seguretat del ramat si marxen i l'abandonen, fàcilment resolta per Fosc, que li diu que no pateixi per això i animant-lo a marxar amb el virgilià *rumpe moras*; la segona part fa referència a les cançons que poden cantar mentre fan camí (vv. 19-27), on aprofiten per fer referència a altres pastors (Gila, Mopse i Silvestre).

²⁶⁵ De fet, el *quem quaeritis in praesepe* és una pregunta que formulen les tres llevadores als pastors que arriben, segons un evangeli apòcrif de Sant Mateu (YOUNG 1933: 5).

I al desenllaç (vv. 28-40) tenim l'arribada a Betlem amb la contemplació de la Sagrada Família.

Fixem-nos que el text acaba en el moment que començaria el següent pas de la litúrgia, el *quem quæritis in præsepe*, que és el que pregunten les tres llevadores al drama litúrgic després de l'*officium pastorum*.

El lloc on es desenvolupa l'acció veiem que és aquesta mena de *locus amœnus* on l'àngel comunica la bona nova als pastors i els demana que la difonguin. Després tenim el camí cap a Betlem i finalment trobem l'arribada al pessebre on ha nascut el Messies.

Pel que fa al temps narratiu, ens adonem que la duració és molt breu, i coincideix amb el temps real d'elocució dels quaranta hexàmetres.

Composició i fonts

L'única cita literària que hi apareix és el ja comentat *rumpe moras* virgilià que inicia el parlament de Fosc al vers 15. Encara que és un poema que pertany al gènere bucòlic, aquest sintagma no apareix a cap de les èglogues que formen les *Bucòliques* de Virgili, sinó a les altres dues obres: l'*Eneida* (4, 569 i 9, 13) i les *Geòrgiques* (3, 43); tant al llibre novè de l'*Eneida* com a les *Geòrgiques* el trobem també a principi de vers, en canvi a l'*epos* (v. 91) el trobem iniciant el segon peu, després d'un *age* (igual que al llibre quart de l'*Eneida*).

Hi ha altres elements que ens permeten relacionar aquesta ègloga amb el poeta de Màntua. Trobem diverses paraules que foren molt emprades pel poeta romà. L'adjectiu *petulces* (que corregeixo com a *petulcis*; v. 12), referit a *gregibus*, se pot associar amb els *hædique petulci* de Virgili (*Geòrgiques* 4, 10) i amb els *capros petulcos* de Dant (*Èglogues llatines* 1, 65). Els *nigri molosi* (que corregeixo com a *molossi*; v. 15) recorden l'*acrem molossum* virgilià (*Geòrgiques* 3, 405); aquest ús substantivat de *molossus* fa pensar que es

considera una raça de canins (procedent de Molòssia, a l'Epir balcànic), caracteritzats pel seu salvatgisme com podria ser l'*alà* del *Tirant lo Blanc* (cap. 68; que precisament és identificat per Onofre Pou al seu *Thesaurus Puerilis* amb el *canis molossus*).

També hem de connectar amb Virgili l'ús de la forma *queis* (v. 25), que és un ablatiu plural arcaic, que segurament va prendre de Virgili²⁶⁶. Entenc que s'ha servit d'aquest vocable per motius mètrics, perquè és la primera paraula del vers i necessita començar amb síl·laba llarga. A més a més, l'ús d'aquesta paraula s'ajusta molt bé a la idiosincràsia del personatge que el diu, Fosc, que es caracteritza per una *rusticitas* que a les èglogues renaixentistes (de Juan del Encina, Lucas Fernández o Gil Vicente) s'aconsegueix mitjançant l'ús del dialecte sayagués. La resta del poema segueix el model virgilià.

Veiem que es fa referència a un pastor anomenat Mopsus (vv. 21 i 23), que fou el protagonista de la cinquena bucòlica de Virgili (i també de la primera de les *Èglogues llatines* de Dant). En aquest sentit, cal destacar l'ús que fa el nostre poeta de la prosoponímia, perquè els protagonistes tenen noms parlants. Fuscus té un nom que parteix de l'adjectiu *fuscus* 'fosc', que ens indica que qui té un nom així és una persona poc lúcida; la prova més evident

²⁶⁶ Aquesta forma es troba de manera molt escadussera a la literatura clàssica. Només la trobem com a variant, però és la que trobem a l'edició de l'obra de Virgili que es va fer a Cervera l'any 1737 (reeditada al 1743, 1761 [és la que he consultat a la Universitat de Barcelona], 1771 i 1796; ARDERIU 1911-1916: reg. 57). N'assenyalo quatre exemples: *Perduxit miseris? en queis consevimus agros?* (*Bucòliques* 1 72); *queis ante ora patrum Troiae qui primus ab oris* (*Eneida* 1, 95; encara que allà és el vers 99 perquè aquesta edició de l'*Eneida* comença amb els quatre primers versos que després la filologia ha considerat espuris); *queis ante ora patrum Troiae sub manibus altis* (*Eneida* 5, 511); *queis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros* (*Eneida* 8, 316). Hi ha altres edicions que també recullen aquesta variant que les edicions actuals llegeixen com a *quis* (equivalent sempre a *quibus*), i per això la trobem al *Thesaurus poeticus linguae latinae* de Louis Quicherat (1862: s.v. *queis*) i al *Totius latinitatis lexicon* de Forcellini (1771: s.v. *qui*), que també dona un passatge de l'autor arcaic Varró (*Sobre l'agricultura*, 1, 1, 7: *in queis quae non inerunt et queres indicabo*). També l'èpica flàvia presenta aquesta forma, de manera que la trobem com a variant manuscrita d'un vers de Valeri Flac (*Argonàutiques* 7, 165: *Æsoniden queis illa sacris, quo freta veneno*; l'edició d'Ehlers [1980] presenta la forma *quis*, seguint el manuscrit Vaticanus però la d'Otto Kramer [1913] recull també la variant *queis* del manuscrit de Carrió [del segle XV]). Tenint en compte que es tracta d'una ègloga, podem pensar que la pren de la primera ègloga de Virgili, però, si tenim en compte que apareix a principi de vers, haurem de dir que la pren de l'*Eneida*. En tot cas, hem de pensar que la pren de Virgili, que és l'autor més citat pel nostre jesuïta. De totes maneres, cal aclarir que a Virgili *queis* no és una variant manuscrita, segons veiem a les edicions més exhaustives (com la de Ribbeck, 1894), sinó que deu ser fruit de l'erudició humanística, que volia fer Virgili més arcaïtzant, i per això la trobem ja, per exemple, a l'edició veneciana de 1537 (*P. Virgilit Maronis poetarum principis opera accuratissime castigata*; amb la forma *queis* a l'*Ègloga* I 72 i a l'*Eneida* I 95 i VIII 316, però *quis* a *Eneida* V 511). En canvi a l'incunable venecià de 1470, per exemple, sempre trobem *quis*.

la trobem quan el seu company Marc el crida (v. 30) amb el vocatiu *stulte* ‘ximple’, perquè no s’adona que no és el Sol (Febus) el que fa brillar el poble, perquè és de nit, sinó per una raó que omet (és a saber: la presència de l’àngel). És possible que aquest Fuscus estigui inspirat en el Fuscus a qui Horaci adreça un parell de poemes (*Odes* I, 22 i *Epístoles* I, 10), Aristius Fuscus, que fou un gramàtic i crític literari amic del poeta, que diu d’ell que era un home amb un gran sentit de l’humor (*Sàtires* I, 9, 61-74; també s’hi refereix a la desena sàtira d’aquest mateix llibre: I, 10, 91). L’altre interlocutor, en canvi, es diu Marcus, que demostra una prudència marcial (no oblidem que Marcus deriva de Mart, tot i que potser això no estigués a la ment del poeta; *se no è vero è ben trovato*) als versos 11 i següents, on tem per la seguretat del ramat. Pel que fa a la resta de pastors que s’esmenten, ja hem parlat del virgilià Mopsus, però també trobem Gila (v. 19; possiblement un femení de *Gil*), que apareix contínuament, tot i que gairebé sempre en masculí, en el corpus de literatura pastoril castellana pel seu significat (del grec αἰγίδιον ‘cabreta’); finalment trobem Luculus ‘Silvestre’ (vv. 24 i 26), que hem d’interpretar a partir del substantiu *luculus* ‘petit bosc’ (clara referència a la vida campestre), i present a l’onomàstica llatina amb la grafia *Lucullus* (nom del cònsul Luci Licini Lúcul que lluità contra Mitridates).

Com a ègloga que és, aquest poema s’emmarca en la tradició bucòlica que parteix de Virgili i que arriba al neoclassicisme on hem d’emmarcar el nostre poema, però havent passat per l’Edat Mitjana (ja hem vist el cas de les èglogues de Dant) i el Renaixement, on trobem èglogues que presenten ja el tòpic de l’*officium pastorum* com és l’*Égloga o farsa del nacimiento de nuestro redemptor Jesucristo* (protagonitzada pels pastors Bonifacio, Gil, Marcelo i Macario) de Lucas Fernández (a cavall entre els segles XV i XVI), on trobem l’episodi de l’àngel (vv. 385 i ss., “un ángel vimos vesibre / que dizcas nació en Bethlén...”) el detall del fred que passa el nen Jesús (v. 603, “y con frío afrigulado”), les presses dels pastors (vv. 612 i ss., “vamos sin detenimiento / ver tan sancto nacimiento...”), el cant dels

mateixos (vv. 623 i ss., “pues ¡sus! todos a cantar / con voluntad muy graciosa...”) o la donació dels regals (vv. 617 i ss., “¿Ñ’os digo que llevemos / algo con que le empañemos?...”). D’altra banda, el motiu del naixement del Messies en el marc d’una ègloga el trobem també a tres de les èglogues de Juan del Encina, encara que només una presenta a veritables pastors (Juan, Miguellajo, Rodrigacho i Antón), l’*Égloga representada la noche de Navidad o Égloga de las grandes lluvias*, perquè les altres dos presenten els evangelistes prenent el rol de pastors.

El gènere

A diferència del que trobem a l’*epos*, aquí no tenim cap problema perquè des del títol sabem que es tracta d’una ègloga, gènere pastoril, en aquest cas protagonitzat precisament per pastors, que són uns personatges amb els quals s’identifiquen especialment els sacerdots perquè són els pastors de l’església que prediquen l’evangeli, és a dir, la bona nova que l’àngel ha fet arribar als pastors d’acord amb el ja comentat tòpic de l’*officium pastorum*.

El gènere de l’ègloga és un dels més conreats durant la formació retòrica dels jesuïtes; el tenen prescrit al seu sistema educatiu, basat en la *Ratio Studiorum*²⁶⁷. Així doncs, entre les regles del professor de Retòrica, estava la de demanar escriure una breu acció dramàtica que tant podia ser una ègloga com una escena o un diàleg per després representar-la a classe (*Ratio studiorum*, cap. 16, § 19)²⁶⁸. És per això que tenim un precedent lleidatà a l’ègloga del jesuïta Josep Martínez, que inclou una ègloga que encapçala el llibre *Exequias reales, que a la muerte de su augustísimo monarca y señor D. Carlos de Austria, Rey de las Españas, celebró la Nobilísima i Fidelísima Ciudad de Lérida* (Lleida 1701, pàgs. 2-5 de la

²⁶⁷ Podríem parlar de moltes èglogues dins el corpus de poesia jesuítica llatina, però potser l’obra més remarcable són les *Eclogæ Sacrae* de René Rapin (1659), que li van valdre el sobrenom de “segon Teòcrit” (THILL 1999: 179).

²⁶⁸ *Poterit interdum magister brevem aliquam actionem, eclogæ scilicet, scenæ, dialogive discipulis argumenti loco proponere, ut illa deinde in schola distributis inter ipsos partibus, sine ullo tamen scenico ornatu exhibeatur, quæ omnium optime conscripta sit* (GIL 1992: 220).

introducció); porta per títol *Ecloga in obitu Caroli II, Hispaniæ Regis: Daphnis*, de manera que el títol pròpiament és *Daphnis*, i està protagonitzada per dos pastors anomenats Liris i Iolas. Si en el cas de l'ègloga de Miquel Dòria el motiu és un naixement, el de Jesús, el Redemptor dels cristians, en el cas del poema de Josep Martínez el punt de partida és el traspàs del Rei d'Espanya Carles II. L'extensió de l'ègloga de Josep Martínez supera el doble de la de Miquel Dòria amb vuitanta-tres versos.

Valor de la composició

Per començar cal tenir present que l'ègloga és l'únic dels dos poemes que està signat. Aquest fet ja demostra que l'autor va voler deixar constància que l'havia escrit ell. L'*epos*, en canvi, no ve signat, i tampoc fou signat el poema manuscrit en trenta-sis octaves reials titulat *Duelo épico en alabança*. De fet la signatura és l'últim que hom posa a una obra i per tant això demostra que es presenta com un text acabat; ja veurem que l'*epos* en realitat és un text inacabat.

De totes maneres, no podem dir que sigui un text perfecte tot i estar acabat. Des d'un punt de vista lingüístic hi detectem alguns errors dels quals m'he fet ressò a l'aparat crític. Per exemple, el vers 12 acaba amb la paraula *petulces* en comptes de *petulcis* (ablatiu plural de l'adjectiu *petulcus*). Fora del nivell morfològic, trobem algun error ortogràfic com és la simplificació de geminades en tres casos: *molosi* per *molossi* (v. 15), *Luculi* per *Luculli* (v. 24) i *Luculo* per *Lucullo* (v. 26); en els tres casos es tracta de la darrera paraula de l'hexàmetre i per tant necessiten la geminada per obtenir una penúltima llarga. Potser no cal ni esmentar el cas de monoftongació que trobem a *Phebi* per *Phoebi* (v. 29), fruit de la pronúncia monoftongada del llatí eclesiàstic. En canvi, sí val la pena assenyalar la confusió morfològica que detectem a la forma *lassant* en comptes de *laxant* (v. 13).

Pel que fa a la mètrica, el poema és perfecte. Fixam-nos que fins i tot s'ha permès la llibertat de construir un hexàmetre al títol, tot i que no té un dàctil al penúltim peu sinó un espondeu (i no té cap cesura). L'únic que li podem retreure és l'ús d'un arcaisme com *queis* (ablatiu plural de *qui*, *quæ*, *quod* equivalent a *quibus* o al també arcaic *quis*) al començament del vers 25, tot i que ja hem vist que compta amb el precedent de Virgili d'acord amb les edicions que va conèixer l'autor.

Des d'un punt de vista més estrictament literari, ja he comentat que els *loci similes sive paralleli* es redueixen al virgilià *rumpe moras* que encapçala el v. 15. En aquest sentit, podem valorar l'originalitat del discurs poètic de l'autor, a diferència del que veurem a l'*epos*, carregat de passatges extrets de Virgili, Ovidi i altres autors clàssics. Pel que fa a l'ús de recursos literaris, hi detectem un parell d'anàfores: vv. 16-17 (*tendamus...*) i vv. 31-32 (*illinc...*). Així mateix tenim un paral·lelisme al començament dels versos 34 i 36: *non cernis Matrem...? / non cernis mentum...?* També hi trobem una apòstrof que encapçala l'últim parlament de Fosc: *O puer* (adreçant-se al nen Jesús).

Quant a la sonoritat del poema, veiem que domina la modalitat enunciativa però també hi apareixen les altres. L'ègloga comença amb una pregunta de Fosc, que es passa a la modalitat exhortativa al su tercer parlament (amb el virgilià *rumpe moras*), contestat alhora amb un imperatiu per part del seu interlocutor Marc (*incipere tu*, v. 18); després sovintegen més imperatius que donen força al diàleg: *cane Marce* (v. 19), *discite vos* (v. 26), *stulte vide* (v. 30), *accipe tu* (v. 33). Observem que aquests imperatius sovint van acompanyats d'un vocatiu. I fins i tot trobem una exclamació: *quæ pulchra Vrbs!* (v. 29); serveix per crear l'únic moment de comicitat del poema, quan Fosc pensa que és de dia (*fulget clari cum lumine Phæbi*), d'entonació clarament exclamativa, i Marc li respon, gairebé per despertar-lo, que no s'ha adonat que és de nit: *stulte, vide noctis nigræ nunc esse tenebras*. I al final del poema tornem a trobar l'entonació interrogativa quan els pastors ja es troben davant de la

Sagrada Família; són dues preguntes paral·leles que entonen tots dos pastors: *Non cernis Matrem quam sit spectabilis ore?* (Fosc, v. 34) i *Non cernis mentum genitoris Fusce vetustum?* (Marc, v. 36).

En aquest mateix sentit hem de parlar de la introducció de l'estil directe quan es posen a cantar cançons que han sentit d'altres pastors: Marc recordant uns versets de Mopse (vv. 22-23) i Fosc atrevint-se amb uns versets de Silvestre (vv. 26-27).

En general, podem dir que l'ègloga és el millor entre els dos poemes que coneixem de Miquel Dòria, i ell ho sabia; potser és per això que la va escriure en un paper més gran que no pas l'*epos*.

L'EPOS

Aquest segon poema ens ha arribat en un quadernet lligat pels extrems amb dos cordills marrons (igual que els opuscles 1, 5 i 10; els altres opuscles que tenen més d'un full estan lligats pel mig). Són quatre fulls de la grandària d'un foli plegats per la meitat de manera que l'opuscle consta de vuit quartilles (en total setze pàgines que no estan numerades; igual que els opuscles 2 i 6). El poema té 446 versos (sense comptar els que estan escrits al marge, que s'han d'entendre com a segones versions d'altres versos que es troben al cos del poema). Tot i així, cal dir que fins al vers 282 estan numerats, de deu en deu, en el marge esquerre²⁶⁹. També trobem una altra numeració paral·lela, així mateix al marge esquerre, que no sé a què pot fer referència: potser a qüestions d'estructuració temàtica. Aquesta segona numeració continua a la segona part del poema²⁷⁰, és a dir, a partir del vers 282 (fol. 6-r). Després d'aquest vers veiem que l'autor ha traçat una ratlla horitzontal a partir de la qual ha continuat el poema, encara que per sobre de la ratlla hi ha un vers incomplet escrit al marge (que compto com a pertanyent a la segona part). El text que tenim abans d'aquesta ratlla és un poema que podem considerar definitiu, encara que també hi trobem alguns esborraments, però escassos. En canvi, a partir de la ratlla tenim una continuació del poema que és clarament un esborrany. Allà trobem molts esborraments, segones versions d'un mateix vers, sinònims alternatius subscrits o sobreescrits, desinències

²⁶⁹ L'autor va equivocar-se en la numeració i en compta 280. L'error s'ha produït entre els versos que numera com a 240 i 250, que inclouen onze versos i no deu, i entre els versos 270 i 280, que també inclouen onze versos. S'observa un altre error de còmput —encara que d'aquest se n'adonà a temps— entre els versos 110 i 220, que tenen les cifres corregides a les centenes: un antic 210 per 110, 220 per 120, 230 per 130, 240 per 140, 250 per 150, 260 per 160, 270 per 190, 280 per 180, 290 per 190, 300 per 200, 310 per 210, 320 per 220.

²⁷⁰ Els números que trobem en el marge esquerre estan als següents versos (segons la numeració d'aquesta edició): v. 28 (amb un 3); v. 163 (amb un 2); v. 194 (amb un 4); v. 236 (amb un 2); v. 254 (amb un 2). I a la part que l'autor va deixar com a esborrany (on no es numeren els versos): v. 307 (amb un 2); v. 321 (amb un 3); v. 403 (amb un 4); v. 434 (amb un 3).

nominals i verbals alternatives, la cal·ligrafia és molt menys acurada, hi ha escrits als marges, versos sencers ratllats. Aquesta segona part no té numerats els versos²⁷¹.

Podem deduir que el quadern ja estava lligat quan va escriure el poema, de manera que en la primera fase va ocupar fins al principi del recto del sisè foli (pàgina 11), i a la segona fase va decidir omplir la resta del quadernet; de fet no sabem si el poema podria continuar en un altre quadernet que no s'ha conservat. Així mateix, cal assenyalar que segurament va passar un temps des del moment en què el poeta va acabar la primera part i el dia que va decidir reemprendre la seva tasca. Ell mateix se'n fa ressò als primers versos de l'esberrany: *O superavi tempore metam* (v. 283, que és el vers incomplet escrit al marge per sobre de la ratlla); i després: *Ille ego, qui teneris nondum trivisse labellis / fusus eram calamo, super alta cacumina nondum / <antea> Parnassi videor stabilem sat ponere fusum. / Viribus (at dictis procul esto superbia nostris). / Maius opus moveo, quam quod Cantare Sorori / et veteres possent pro Maiestate Poetae / Ætheris Juvenem canimus de sedivus nam* (vv. 284-290). I al marge, com a principi alternatiu: *Nondum qui tenerum primo trivisse labellum / ausus eram Calamo, pinos nec Culmina fresus* (alternatiu als vv. 284-285). En algun altre passatge d'aquesta segona part torna a referir-se a aquesta circumstància.

El títol del poema és *Ad Divum Aloysium. Epos*²⁷². Es tracta d'un himne dedicat a Sant Lluís Gonzaga. Aquest sant va néixer a la localitat italiana de Castiglione delle Stiviere (marquesat que regentava el seu pare) el 9 de març de 1568 i va morir a Roma el 21 de juny de 1591 (dia que coincideix amb el final de la primavera i en el qual celebrem la seva

²⁷¹ Tan sols tenim el vers 112 a la penúltima pàgina (al cantó del v. 388), que apareix escrit al marge dret, i que sembla fer referència al nombre de versos d'aquesta segona part, és a dir, a partir de la ratlla horitzontal, i potser el va anotar per tal d'orientar-se sobre quants versos portava escrits. Però el v. 112 després de l'últim de la primera part (el 280 segons el càlcul de l'autor però el 282 d'acord amb la nostra edició) seria el v. 392 del total. Perquè el v. 112 fos el v. 388 hauríem d'incloure-hi quatre versos més que podrien ser quatre dels versos alternatius que he rellegat a l'aparat crític: vv. 284-285 (al començament d'aquesta 2a part en esberrany), v. 313, v. 337 i v. 375 (ratllat). Són, per tant, cinc versos, però en descartaríem l'últim perquè el trobem ratllat al manuscrit i perquè introdueix un període sintàctic que no concorda amb la continuació. Tinguem en compte que amb aquests quatre versos el poema constaria, segons el còmput de l'autor, de 450 versos.

²⁷² Ja hem assenyalat la coincidència amb l'ègloga, on també veiem, al cantó del títol pròpiament dit, el tipus de composició: aquí un *epos* i allà una ègloga.

onomàstica), havent ingressat a la Companyia de Jesús al 1585, malgrat la insistència de son pare de continuar la seva carrera política com a primogènit. Fou beatificat per Gregori XV al 1621 i canonitzat per Benet XIII al 1726. Aquest mateix papa el va nomenar Patró Universal de la Joventut Estudiosa al 1729. I al 1737 (l'any que va néixer Miquel Dòria) Climent XII confirmà aquesta canonització ampliant-hi la indulgència primària. Arran d'aquesta canonització s'escrigueren nombroses obres honorant el nou sant. En aquest context hem de situar el nostre poema. Hi trobem elements biogràfics que s'expliquen perquè llavors aquest sant ja comptava amb una llarga tradició hagiogràfica que té la seva gènesi a la *Vita del Beato Luigi Gonzaga* de Virgili Ceparì (Roma, 1606), que va conèixer la seva primera traducció al castellà de la mà de Juan de Acosta (Sevilla, 1623; reeditada a: Pamplona 1623, Barcelona c. 1737, València 1751, Pamplona 1753, etc.). Un any anterior a aquesta traducció és una anònima *Vida Angélica del Beato Luis Gonzaga, de la Compañía de Jesús. Beatificado por la Santidad de nuestro muy santo padre Gregorio XV* (Barcelona, 1622). També va aparèixer en el *Flos Sanctorum* (volum II, pàgs. 195-209; Barcelona, 1688). De 1713 és l'obra de José Antonio de la Cruz *Luis Gonzaga, o Compendio de su vida, y prodigios* (Sevilla). Al 1724 José Cassani va publicar *Vida, Virtudes y Milagros de San Luys Gonzaga en sus seis domingos* (en castellà des de 1742). De 1737 és un *Officium Sancti Aloysii Gonzagæ confessoris Societatis Jesu* (Anvers). L'interès dels espanyols per aquest sant es pot relacionar, potser, amb el fet que va passar dos anys (entre 1582 i 1584) a la cort de Felip II amb son pare. Van ser les galeres de l'almirall genovès Joan Andreu Dòria (CEPARI 1883: 107) les que el van portar. També podem assenyalar que Lluís Gonzaga va passar per Lleida (des d'on va sortir el 31 de gener de 1582; CERVÓS 1891: 559) quan va anar de Barcelona a Saragossa. No sabem si aquestes últimes dades es poden relacionar amb el fet que el nostre jesuïta Miquel Dòria (amb el mateix cognom i origen que l'almirall que portà Lluís Gonzaga a Espanya) escrigués a Lleida (ciutat on va sojornar) un poema de

lloança a Sant Lluís Gonzaga²⁷³. En tot cas, sí cal afegir que tenim notícia d'un poema editat a la Seu d'Urgell en 1764 (per tant, contemporani del nostre) que porta per títol *Canto heroico con que aplaudí a S. Luis Gonzaga en los cultos de la Iglesia de San Andrés de Urgel*, signat per Guillermo Antonio de Areny de Solà²⁷⁴ (amb una extensió de 7 pàgines; una mica més curt que la part en net del poema de Miquel Dòria, deu pàgines i escaig).

També amb motiu de la festivitat de Sant Lluís Gonzaga sembla que es va fer un certamen poètic al mateix col·legi dels jesuïtes de la Seu d'Urgell al 1752, del qual va sortir publicat el llibret *Harmoniosa competencia de la elocuencia y poesía que forman los esclarecidos alumnos de la Compañía de Jesús*²⁷⁵, de la siempre insigne ciudad de Urgel, que consagra la Congregación de estudiantes al augusto patrocinio del Ilustríssimo Cabildo de Canónigos Prelados de la Santa Iglesia Cathedral de dicha ciudad en los días 20 y 21 de junio de 1752 (Cervera, 1752; recordem que el 21 de juny és la festivitat de Sant Lluís Gonzaga, i de fet a la desena pàgina hi llegim: “Después se representará la primera parte del *Hermathena Urgelitano*, en que esta pequeña Athenas Literaria, imitando a la antigua, que veneraba una falsa conjunción de Palas y de Mercurio como protectores de sus Letras, corteja con solemnes anuales fiestas a aquella prodigiosa Virgen nacida según los Antiguos del cerebro del metido Júpiter, y según el más Sabio de los Mortales del Altíssimo, a aquella Guerrera Palas, que en su primer instante venció al Dragón Infernal, y juntamente al Mercurio Sagrado Protector de las Escuelas SAN LUIS GONZAGA [*les versals són de l'imprès*] de la Compañía de Jesús”).

²⁷³ En aquest sentit, cal tenir en compte l'interès que va mostrar per la genealogia dels Dòria (amb especial atenció al seu origen genovès) a les anotacions que vam trobar al llibre sacramental d'Arfa.

²⁷⁴ Aguilar Piñal (s.v. Areny de Solà) recull aquest llibre tot indicant que no en coneix cap exemplar i alcarint que el pren del repertori de Palau (núm. 15963), però aquest l'únic que recull (PALAU: s.v. Areny de Solà) és aquest altre títol: *El prodigio de los prodigios de Dios. María en su Inmaculada concepción. Poema heroico que en los festivos cultos que a su Purísima Madre tributa la Congregación y Escuela Jesuítica de Urgel, sixo el Noble Señor Guillerom de Areny y de Sola* (Seo de Urgel, por Agustín Ubach, 1763, 4 hojas).

²⁷⁵ Qui diu que entre aquests “esclarecidos alumnos de la Compañía de Jesús” no podria estar el nostre Miquel Dòria? És possible que al juny de 1752 (poc abans de fer els tretze anys) encara estudiés al Col·legi de la Seu d'Urgell; veurem que el seu ingrés a la Companyia de Jesús no es produí fins al julio de 1756, a Tarragona.

D'altra banda, sembla que l'interès de Miquel Dòria per la figura de Sant Lluís Gonzaga s'ha de connectar amb la introducció al col·legi jesuític de Saragossa de la veneració d'aquest sant jesuïta per part de Josep Pignatelli, company d'estudis del nostre autor; així ens ho explica el seu biògraf Josep March (1935: I 82): "Procuró [Josep Pignatelli] fomentar entre ellos [els seus companys] con gran diligencia y diferentes industrias la devoción al angélico joven San Luis Gonzaga; introdujo en Zaragoza a este fin la piadosa costumbre de santificar con devotas prácticas los seis domingos que preceden a la fiesta del Santo [recordem: 21 de juny]; y para que tal devoción fuese útil a toda clase de personas, pidió y obtuvo que se celebrase solemnemente la función de la *Seisena* en la iglesia pública del colegio. Fue tan del gusto de los piadosos zaragozanos la nueva devoción, ya desde los primeros años en que allí se estableció, que los fieles concurrían en gran número hasta el extremo de no caber en el templo. Exponíase con solemnidad el Santísimo Sacramento; se pronunciaba un discurso sobre alguna de las virtudes del Santo, con algunos ejemplos sacados de su vida, se rezaban las acostumbres oraciones, y se reservaba, dice el P. Monzón [és a saber: el primer biògraf de Josep Pignatelli, Agustí Monzon, després referenciat en nota: *Vita*, lib. I, cap. 5º]], después de cantado el *Tantum Ergo*, por los jovencitos llamados *Infantillos*, destinados al sagrado canto en la cátedra. Para que esta devoción a San Luis pudiera propagarse más por toda España, cuidó el Beato de hacer imprimir de nuevo en castellano el librito llamado de la *Seisena*²⁷⁶".

²⁷⁶ Efectivament, en coneixem diferents edicions d'aquest temps: *Seisena de seis domingos antes o después del día veinte y uno de Junio, consagrada a San Luis Gonzaga* (Sevilla, 1740, de 20 pàgines), *Seisena de San Luis Gonzaga, o Modo mui útil de celebrar seis domingos en reverencia de los seis años que el santo vivió en la Compañía de Jesús* (Pamplona, 1755, de 160 pàgines), *Seisena en honor de San Luis Gonzaga: modo utilísimo de celebrar seis domingos en memoria de los seis años que el Santo vivió en la Religión* (Madrid, s.a., de 94 pàgines; com que l'impressor, Manuel Martín, va exercir entre 1759 i 1785, hem de pensar que fou aquesta l'edició que encargà José Pignatelli, que s'imprimiria entre 1763 i 1766, quan ensenyava gramàtica al Col·legi de Saragossa; NONELL 1893: I 126, que diu que "procuró que de Italia le enviasen el librito llamado de la seisena; el cual, traducido al castellano, hizo que se imprimiese y se repartiera con profusión").

Edició

La principal dificultat que presenta l'edició d'aquest poema és la part que està en fase d'esberrany. Per aquesta raó he considerat que el millor és editar les dos parts per separat, cadascuna amb el seu aparat crític (que naturalment és molt més ampli en el cas de l'esberrany) i la seva traducció (que presenta la dificultat de les múltiples variants que trobem a l'esberrany i que he procurat reflectir mitjançant l'ús dels claudàtors).

Pel que fa als criteris d'edició, segueixo els mateixos de l'ègloga, però la complexitat d'aquest altre text implica afegir-hi algunes observacions:

- En l'ús de les majúscules no s'hi veu un criteri clar a l'hora de considerar propis o comuns alguns noms referits a algunes divinitats (*numen, deus, amor* com a personatge al·legòric, etc.). Quan la puntuació condiona l'ús de majúscules o minúscules, també he introduït els canvis que ha calgut. A més a més, he resolt les abreviatures finals (que es redueixen al *-que* enclític).

- Quant als signes de puntuació, cal assenyalar que l'autor no emprà les cometes, de manera que n'he afegit cometes simples '...' per a incloure-hi parlaments del personatges. Així mateix, empro les cometes dobles "... " per a destacar el parlament d'un altre personatge el discurs del qual és reproduït literalment per un primer personatge el discurs del qual va entre cometes simples. La resta de signes de puntuació (punt, coma, punt i coma, dos punts, parèntesis, signes d'interrogació i exclamació) es respecten generalment tal com es troben al manuscrit per si aquests poguessin condicionar la interpretació de cada passatge. Tot i així, he afegit —destacant-los en negreta— alguns d'aquests signes per tal de facilitar-ne la comprensió. En canvi, van en cursiva els signes de puntuació que s'han rectificat. I quan considero que sobra un signe de puntuació, ho indico en una nota al peu.

- He numerat els versos de cinc en cinc (encara que al manuscrit els trobem numerats de deu en deu). Com a particularitat pròpia de les edicions paleogràfiques, també he

assenyalat la foliació segons la presentació que ofereix el manuscrit, mitjançant les lletres “r” (recto) i “v” (verso). Així mateix, he separat el poema en passatges d’acord amb la seqüenciació temàtica que després seguiré al comentari.

- M’he servit únicament de dos signes crítics:

- [...]: els claudàtors inclouen una part de text que considero que cal eliminar (en el cas de l’esborrany de la segona part pot ser per motius mètrics).
- <...>: els parèntesis angulars inclouen una part de text que no apareix al manuscrit però que cal afegir.

D’altra banda, he indicat amb notes a peu de pàgina els *loci similes sive paralleli*, és a dir, sintagmes o versos que semblen estar presos d’autors anteriors, fonamentalment clàssics. Com que la majoria procedeixen d’obres de Virgili, en el cas de les seves obres no n’assenyalo l’autor.

Igual que hem fet a l’ègloga, dono la notació mètrica a la banda dreta del text d’acord amb els mateixos criteris que hem vist abans. Veureu que hi ha alguns versos on aquesta notació està en cursiva; això és per indicar que aquests versos presenten algun problema mètric que després analitzarem a l’apartat corresponent a la mètrica.

^{1r/} Ad Divum Aloysium. Epos.

I [Invocació]

	Hinc procul ²⁷⁷ ite, Deæ, cum sit ²⁷⁸ Gonzaga canendus,	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	formosi lector floris, formosior ipse ²⁷⁹ .	-- /- /- /- /-vv/-x
	At tu, cui imperium est florum ²⁸⁰ , floresque vireti	-vv/-- /- /-vv/-x
	Elysii (Regna, heu!, mortalibus inuia vivis ²⁸¹).	-vv/-vv/- /-vv/-vv/-x
5	Sit mihi fas ²⁸² reserare fores, sit numine vestro	-vv/- vv/-v v/- /-vv/-x
	pandere ²⁸³ et amissi penetrare rosaria prati	-vv/-- vv/-vv/-vv/-x
	cum Lodoice pio. Sed si istic spiritus et vox	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	defuerit suprema mihi, periisse iuvabit ²⁸⁴ .	-vv/- /-v v/- vv/-vv/-x

II [Caràcter del Sant]

	Hauserat æternos casti Ludovicus amores	-vv/-- /- vv/-vv/-x
10	Lilii et insolitis ardebant pectora flammis;	-vv/-vv/- /- vv/--
	non illi bellator equus ²⁸⁵ , non gloria curæ,	-- /- v v/-- vv/-x
	non sylvas lassare ²⁸⁶ libet, non tecta parentis,	-- /- v v/- vv/-x
	nec sibi vita placet: corpus, sensusque vagantur	-vv/-vv/- /- vv/-x
	in florem, quem spondet amor. Quot pectore fletus	-- /- v v/- vv/-x
15	erupere suo? quibus ille rigavit amorem	-- vv/- vv/-vv/-x
	fontibus? et quoties serum capiente soporem	-vv/- vv/- /- vv/-vv/-x

²⁷⁷ Eneida, 8, 666: *hinc procul addit*.

²⁷⁸ En el manuscrit apareix aquí un punt i coma (;) que l'autor es va descuidar d'esmenar quan va ratllar l'adjectiu *sacræ* que seguia a *Deæ*.

²⁷⁹ Bucòliques, 5, 44: *formosi pecoris custos, formosior ipse* (y Bucòliques, 3, 85: *Pierides, uitulam lectori pascite uestro*).

²⁸⁰ Eneida, 6, 264: *di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes* (i Eneida, 5, 235: *di, quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro*).

²⁸¹ Eneida, 6, 154: *sic demum lucos Stygis et regna inuia uiuis*.

²⁸² Eneida, 6, 266: *Sit mihi fas audita loqui*.

²⁸³ Eneida, 6, 266-267: *sit numine uestro / pandere*.

²⁸⁴ Eneida, 3, 606: *si pereo, hominum manibus periisse iuuabit*.

	invigilabat amor? spirabant pectora flammæ?	-vv/-vv/- /-/--/vv/-x
	Florem spectabant oculi? inter somnia dextra	--/--/ vv/--/vv/-x
	lævaque carpebat florem? floremque frequenter	-vv/--/ /- /-vv/-x
20	cor gravidum tenero rumpebat gutture nomen?	-vv/- vv/- /--/vv/-x
III	[L'Amor i el Querub]	
	Hæc mirans ridebat Amor, castaque pharetra	--/ /-v v/- /-vv/-x
	spicula depromens, circum præcordia flammæ	-vv/--/ /- /-vv/-x
	nutrimenta dabat, magnos quæ volveret ignes.	--/vv/- /- /-vv/-x
	Tum nives pandens volitat per nubila penna,	--/ /- vv/- /-vv/-x
25	Elysiumque petit Cherubini nuntius hortum.	-vv/-vv/- vv/--/vv/-x
^{1v/}	Tenditur ad Solis natales hortus Eoos,	-vv/- /- /-/--/vv/-x
	relligione sacer, sed sedes invia vivis ²⁸⁷ ;	-vv/-vv/- /--/vv/-x
	ex quo primus homo cælestia fœdera rupit,	--/vv/- /-vv/vv/-x
	vendidit et dapibus cæli puerilibus astra.	-vv/- vv/- /- vv/vv/-x
30	Tum Deus Aligerum posuit, qui limine primo ²⁸⁸	-vv/-vv/- vv/- /-vv/-x
	terrigenas gladio amissis arceret ab hortis.	-vv/- vv/- /-vv/vv/-x
	Huc postquam devenit Amor, pennaque fugace	--/ /-v v/- /-vv/-x
	rasit iter placidum; per lubrica saxa vagatur	-vv/- vv/- /-vv/vv/-x
	prosiliens arcuque sonat statio ampla Cherubim.	-vv/- /-v v/- vv/vv/-x
35	Audiit hic sonitum, et mundi ratus esse virorum	-vv/- vv/--/ vv/vv/-x
	corpora, dstringit gladium, venientibus offert ²⁸⁹ ,	-vv/--/ vv/- vv/vv/-x

²⁸⁵ *Eneida*, 11, 89 i *Geòrgiques*, 2, 145: *bellator equus*.

²⁸⁶ *Eneida*, 9, 605: *siluasque fatigant*.

²⁸⁷ *Eneida*, 6, 154: *et regna inuia uiuis* (cf. v. 4, *supra*).

²⁸⁸ *Eneida*, 2, 485; 6, 427; 11, 423: *in limine primo*.

	et clamat trepidus: ‘Procul, o procul este, profani ²⁹⁰ ,	--/ vv/- vv/- vv/-vv/-x
	corripite inde gradum, totoque absistite campo ²⁹¹ ’.	-vv/--/v v/--/vv/-x
	Tum divinus Amor, qui trifida fulmina ludit,	--/vv/- /-vv/-vv/-x
40	quique maris contemnit aquas, fluctusque sonoros,	-vv/- /-v v/- /-vv/-x
	multum subridens ²⁹² occultata extulit ora.	--/--/ /--/vv/-x
	Paciferaque manu prætendit amabile telum.	-vv/-vv/- /-vv/-vv/-x
	Hic tumida ex ira Cherubini corda residunt ²⁹³ ,	-vv/--/ vv/--/vv/-x
	in risum volvit, primusque vocavit euntem:	--/ /- /-vv/-vv/-x
45	‘Qui tantum lætaris, ait, cur gaudia fundis	--/ /-v v/- /-vv/-x
	plausibus his, formose puer ²⁹⁴ ? Quid limina nostra	-vv/- /-v v/- /-vv/-x
	advenis aspernans pueros? Lodoixne sodalis	-vv/--/ vv/- vv/-vv/-x
	te fugit insolitum? quid vivis Regna vagaris	-vv/-vv/- /--/vv/-x
	invia ²⁹⁵ tu solus, pharetram et sine nomine gestas?’	-vv/- /- vv/-vv/-vv/-x

IV [Parlament de l’Amor]

50	‘Ille, inquit, venerande, tuo, Cherubine, sodali	--/ vv/-v v/- vv/-vv/-x
	Parcæ seu famulus. Proh quam juga dulcia! Proh quam	--/ vv/- /- vv/-vv/-x
2r/	suave ministerium! pueros jam sponte relinquo.	-vv/-vv/- vv/- /-vv/-x
	Nam magis iste placet reliquis: hic floris amore	-vv/-vv/- vv/- /-vv/-x
	me jubet ire tibi, et flagrantia pandire vota.	-vv/-vv/- /-vv/-vv/-x
55	Angele cælestis, tibi nam Regnator Olympi ²⁹⁶	-vv/--/ vv/- /-vv/-x

²⁸⁹ Eneida, 6, 291: *Æneas strictamque aciem uenientibus offert.*

²⁹⁰ Eneida, 6, 258-259: ‘*procul, o procul este, profani,*’ / *conclamat uates.*

²⁹¹ Eneida, 6, 259: *conclamat uates, ‘totoque absistite luco.*

²⁹² Eneida, 1, 254; 9, 740; 12, 829: *Olli subridens*

²⁹³ Eneida, 6, 407: *tumida ex ira tum corda residunt.*

²⁹⁴ *Bucòliques*, 2, 17 i 45: *o formose puer.*

²⁹⁵ Eneida, 6, 154: *regna inuia uiuis.*

	et reserare dedit flores, et claudere portas ²⁹⁷ .	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	Ignibus incensus Lodoix maris æquora nostri	-vv/-- vv/- vv/-vv/-x
	tranat, et illius cumulant incendia fluctus.	-vv/-vv/-- /- /-vv/-x
	Vidi egomet tacitas cum augusto pectore flammās ²⁹⁸	-vv/- vv/- /-- vv/-x
60	ingerere, se exhalare rogos, demittere tædas,	-v'v/- /-v v/- /-vv/-x
	contorquere faces, Ætnas vomere ore flagrantēs ²⁹⁹ ,	-- vv/- /- vv/-vv/-x
	cordeque de presso tales erumpere voces:	-vv/- /- /- /- /-vv/-x
	“Spiritus, huc propera, cunctique accurrite sensus,	-vv/- vv/- /-- vv/-x
	quis meus est ardor? quis amor? quæ vota precesque ³⁰⁰ ?	-- /- /- vv/- /- vv/-x
65	Ah! si quid possunt vota ³⁰¹ impetrare precando,	-- /- /- /-- vv/-x
	affectus certate mei, atque occurrere flori.	-- /- /-vv/-- vv/-x
	Quid, Deus omnipotens, floris mea vota moraris?	-- vv/- /- vv/-vv/-x
	Et promissa mei cunctaris signa pudoris.	--- vv/- /-- vv/-x
	Si merui potiar. Patrum, Cherubine, vireta	-vv/- vv/- /- vv/-vv/-x
70	pande sato. Deus ipse iubet, genitoque, negata	-vv/- /-v v/- vv/-vv/-x
	patribus, indulget. Vel me, flos optime, carpe,	-vv/-- /- /- vv/-x
	aut ego te carpam; nimium diu somnia pectus	-vv/- /- vv/- vv/-vv/-x
	nocte, dieque meum fictis lusere figuris.”	-vv/-vv/- /- /- vv/-x
	His dictis lactatur amans, mihi spicula figit.	-- /- /-v v/- vv/-vv/-x
75	Si potuit pariens Adam regna omnia mundi	-vv/- vv/- /- /- vv/-x
	his habitare locis: cur non conceditur idem	-vv/-vv/- /- /- vv/-x
	innumeros juveni pariet qui pectore mundos	-vv/- vv/- vv/- /- vv/-x

²⁹⁶ *Eneida*, 2, 779; 7, 558; 10 437: *regnator Olympi*.

²⁹⁷ *Eneida*, 12, 584 (*urbem reserare iubent et pandere portas*), i *Eneida*, 11, 883 (*claudere portas*).

²⁹⁸ *Eneida*, 1, 44: *transfixo pectore flammās*.

²⁹⁹ *Eneida*, 7, 786: *sustinet Ætnæos efflantem faucibus ignis*.

³⁰⁰ *Eneida*, 6, 51 i 11, 158: *uota precesque* (i *Eneida*, 3, 261: *uotis precibusque*).

³⁰¹ *Eneida*, 4, 382 (*si quid pia numina possunt*), *Eneida*, 9, 446 (*si quid mea carmina possunt*).

	nec sibi famosis melior comes altera rebus	-vv/- /-vv/- vv/-vv/-x
	deficit, aut Evæ nomen desiderat unæ,	-vv/- /- /- /-vv/-x
2 ^v / 80	nomine nam gaudet, totum quod sublevat orbem?	-vv/- /- /- /-vv/-x
	Grandia Tartarei calcabunt ambo colubri	-vv/-- /-/-- vv/-x
	tergora, et inferni turbabunt Regna profundi.	-vv/-- /-/-- vv/-x
	Non erit hisce tuis Aloysius indecor hortis,	-vv/-vv/- vv/-vv/-vv/-x
	nec flores illum gremio excepisse pigebit ³⁰² .	-- /- vv/-- vv/-x
85	Quid? juvenem meliora poli petiere vireta,	-vv/- vv/-v v/- vv/-vv/-x
	Aligerique optant, terris hunc invidus æther	-vv/-- /- /- vv/-x
	demetet ante diem: terris ostendere ³⁰³ tantum	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	vult Deus omnipotens, juvenemque nec ultra	-- vv/- vv/-vv/-vv/-x
	egregiis passus famam producere factis,	-vv/- /- /- /-vv/-x
90	transcribet cælo, huncque tibi torquebit honorem.	-- /- v v/- /-vv/-x
	Quare age rumpe moras ³⁰⁴ , cælestia pande vireta	-vv/-vv/- /-vv/-vv/-x
	cælesti juveni, illumque ad tua littora ³⁰⁵ perfer.’	-- vv/-- vv/-vv/-x

V [Somni mitològic]

	Hæc ait, at Cherubim converso cardine portas	-vv/- vv/- /-- vv/--
	torquet ³⁰⁶ , et amissi patuerunt ostia prati.	-vv/-- vv/-- vv/-x
95	Jamque Amor, et Cherubim cœptis radiantibus armis ³⁰⁷	-vv/- vv/- /- vv/-vv/-x
	æthera per tacitum ³⁰⁸ Lodoicis tecta petebant ³⁰⁹ .	-vv/- vv/- vv/-- vv/-x

³⁰² *Eneida*, 7, 233: *nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.*

³⁰³ *Geòrgiques*, 4, 232: *os terris ostendit honestum.*

³⁰⁴ *Eneida*, 4, 569; *Eneida*, 9, 13; *Geòrgiques*, 3, 43: *rumpe moras* (cf. *Ecloga inter Fuscum et Marcum*, v. 15: *rumpe moras, nigri veniunt jam forte molosi*).

³⁰⁵ *Eneida*, 3, 371: *ad tua limina.*

³⁰⁶ *Eneida*, 9, 724: *portam ui multa conuerso cardine torquet.*

³⁰⁷ *Sili Itàlic*, *Púniques*, 12, 561: *quod sopor eripiat tempus, radiantibus armis.*

	Sidereos Lodoix somno laxaverat artus ³¹⁰	-vv/- vv/- /- /-vv/-x
	robore nodoso ³¹¹ , corpus spirabat odorem	-vv/-- /- /-vv/-x
	Lilii, et ardentis lucebant pectore tædæ.	-vv/-- /- /-vv/-x
100	Huc placidus secum reticentia numina Phœbus	-vv/- /- vv/-vv/-vv/-x
	ducit, et incensas liquit cum luce quadrigas.	-vv/-- /- /-vv/-x
	Huc Cytherea simul niveis invecta columnis	-vv/-vv/- vv/- /-vv/-x
	advenit Idaliis circumstipata ministris.	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	Egregii juvenis procul admirata decorem,	-vv/- vv/- vv/-- /-vv/-x
105	pallescit subito, et Phœbum velamine cernens	-- vv/- /- /-vv/-x
	obtegi, in umbrifera gestit se condere nocte.	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	Diique Deæque omnes ³¹² , juvenem circumdare gaudent	-vv/-- vv/- /-vv/-x
	undique, et opprobriis temeraria corda tumescunt.	-vv/-vv/- vv/-vv/-vv/-x
^{3r/}	Suspendit juveni, juvenis decus alma Diana	-- vv/- vv/- vv/-vv/-x
110	venatores arcus prædatricesque pharetras.	--/-- /- /-vv/-vv/-x
	At Lodoix pharetram, et Divæ pede conterit arcum.	-vv/- vv/- /- vv/-vv/-x
	Ipse Minervalem Lodoix impune pererrans	-vv/-- vv/- /-vv/-x
	ægida, derisit faciles interritus angues ³¹³ ,	-vv/-- vv/- /-vv/-x
	verius et Perseus superavit Gorgona ³¹⁴ victor.	-vv/- /- vv/-- /-vv/-x
115	Sese etiam jactant sceptrum, et diadema tonantis	-vv/- /- /- vv/-vv/-x
	Juppiter, et Juno Lodoicis subdere plantis.	-vv/- /- vv/-- /-vv/-x
	Omnia sed temnit Lodoix, calcatque coronas	-vv/- /- vv/- /-vv/-x

³⁰⁸ *Eneida*, 6, 386 i 9, 31: *per tacitum*.

³⁰⁹ *Eneida*, 7, 512 (*tecta petit*) i *Geòrgiques*, 4, 62 i 187 (*tecta petunt*).

³¹⁰ *Eneida*, 5, 857: *laxauerat artus*.

³¹¹ Ovidi, *Metamorfosis*, 12, 349: *robore nodoso*.

³¹² *Eneida*, 6, 64 i *Geòrgiques*, 1, 21: *dique deæque omnes*.

³¹³ Claudià, *El quart consolat d'Honori August*, 8, 161-164: *tibi sæpe Diana / Mænalios arcus uenatricesque pharetras / suspendit, puerile decus; tu sæpe Mineruæ / lusisti clipeo fuluamque impune pererrans / ægida tractasti blandos interritus angues*.

³¹⁴ Sili Itàlic, *Púniques*, 9, 462: *superavit Gorgona*.

	aetheris, et vincit totum inter somnia mundum.	-vv/- -/- -/-vv/-x
	Namque pudicitiae tantum deflagrat amore,	-vv/-vv/- -/- -vv/-x
120	et nil praeter amat, floris dulcedine mersus.	--/-vv/- -/- -vv/-x
	(Hic amor, hoc studium ³¹⁵) flos est sua sola voluptas ³¹⁶ :	-vv/- vv/- -/- vv/-vv/-x
	hic stimulat, sub nocte premit, sub lumine ³¹⁷ vexat.	-vv/- -/-v v/- -/-vv/-x
	Qualis centoculus vaccam defenderet Argus,	--/-vv/- -/- -vv/-x
	sic Lodoix vigiles cum somnus haberet ocellos	-vv/- vv/- -/-vv/-vv/-x
125	centum oculis casti florem spectabat amoris.	-vv/- -/- -/- -vv/-x
VI [Lluís disciplinant-se]		
	Vt primum caeli mediam nox roscida metam ³¹⁸	--/- -/- vv/- -/-vv/-x
	contigit, assurgit strato, solitumque flagellum	-vv/--/- -/- vv/-vv/-x
	praetendit Lodoix, et sacros exuit artus.	--/- vv/- -/- -vv/-x
	Jamque flagrum tollens innoxia terga secare	-vv/- -/- -/-vv/-vv/-x
130	mandat, at imperio refugit parere flagellum.	-vv/-vv/- vv/- -/-vv/-x
	Et licet alatus constringat flagra lacertus,	-vv/--/- -/- -vv/-x
	libratisque minis pendentia verbera cogunt.	--/-vv/- -/- -vv/-vv/-x
	Sed nullo violant insontia tergora tactu;	--/- vv/- -/-vv/-vv/-x
	criminis et tanti medio riguere timore.	-vv/- -/- vv/- vv/-vv/-x
135	Ad sua quam David convertere terga flagella	-vv/- -/- -/-vv/-vv/-x
	optabat meruisse putans! sua membra vastat	--/- vv/-v v/- vv/-vv/-x
^{3v/}	noxia Guillelmus, placidis succedere flagris.	-vv/--/- vv/- -/-vv/-x

³¹⁵ *Eneida*, 11, 739: (*hic amor, hoc studium*) *dum sacra secundus haruspex*

³¹⁶ *Eneida*, 3, 660: *ea sola uoluptas*.

³¹⁷ *Eneida*, 7, 9: *sub lumine* (cf. *sub nocte*, frequent a Virgili)

³¹⁸ Sili Italic, *Púniques*, 5, 24: *nigram nox roscida metam*.

	Tunc quoque diffundens lachrimas tegit ora tenebris	-vv/--/ vv/- vv/-vv/-x
	Cynthia, tum Nymphæ, Satyri, Dryadesque procaces	-vv/- -/ vv/- vv/-vv/-x
140	optavere sacros obducere vestibus artus.	--/vv/- -/vv/-vv/-x
	Agmina et Aligerum juvenis miserata dolorem ³¹⁹	-vv/-vv/- vv/- vv/-vv/-x
	ploravere suum, et circumstipata nivales	-vv/- vv/- -/--/vv/-x
	ejecere poli calathos, violasque rosasque	--/vv/- vv/- vv/-vv/-x
	Liliaque, et Nardum toto fudere cubili,	-vv/- -/ -/ -/vv/-x
145	sanguis ut imbueret redolentia munera gemmis.	-vv/-vv/- vv/-vv/-vv/-x
	Interea divinus amor, Cherubimque propinquant	-vv/- -/v v/- vv/-vv/-x
	jamque tori tetigere fores: mucrone corusco ³²⁰	-vv/- vv/-v v/- -/vv/-x
	portas irrumpit Cherubim: procul adstitit arcu,	--/--/ vv/- vv/-vv/-x
	atque hæsit stupefactus Amor: Cherubinus ad illum	--/ vv/-v v/- vv/-vv/-x
150	insiluit, læva gladium tenet, ipseque dextra	-vv/- -/ vv/- vv/-vv/-x
	jam recidens flagrum torquet, plagamque ferentis ³²¹	-vv/- -/ -/ -/vv/-x
	verbera tum subiit Lodoicis, eumque morando	-vv/- vv/- vv/-vv/-vv/-x
	sustinuit ³²² , talique deinde est voce loquutus ³²³ .	-vv/- -/v v/--/vv/-x
	‘Me me ego sustineam flagra, in me verbera flecte,	-vv/-vv/- vv/- -/vv/-x
155	o Lodoix, subeam mortalia vulnera pro te.	-vv/- vv/- -/vv/-vv/-x
	Dignior æterna est, Lodoix, tua vita salute est.	-vv/--/ vv/- vv/-vv/-x
	Nunc age macte novis meritis, sic ætheris alta	-vv/-vv/- vv/- -/vv/-x
	munera prenduntur, fuso sic ille rigatur	-vv/--/ -/ -/vv/-x
	sanguine flos castus, Lodoix, æqualis Olympo.	-vv/- -/ vv/- -/vv/-x

³¹⁹ *Eneida*, 4, 693: *Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem.*

³²⁰ *Eneida*, 2, 333: *mucrone corusco.*

³²¹ *Eneida*, 10, 797: *plagamque ferentis.*

³²² *Eneida*, 10, 797 i 798: *iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis / Æneæ subiit mucronem ipsumque morando / sustinuit.*

³²³ *Eneida*, 9, 17: *est uoce secutus.*

160	Nec te terra capit, major tibi panditur orbis,	--/-vv/- /- vv/-vv/-x
	quo virtutem extendas, et tua signa pudoris	--/--/-- vv/-vv/-x
	flore legas, parias toto aurea sæcula mundo ³²⁴ ,	-vv/- vv/- /-vv/-vv/-x
VII	[Apoteosi]	
	Dixit, et Aligeri, celsa statione relicta ³²⁵ ,	-vv/-vv/- /- vv/-vv/-x
	qua data porta, ruunt ³²⁶ : totus viduatur Olympus.	-vv/-vv/- /- vv/-vv/-x
4r/165	Jamque omnes rapuere viam: medio agmine clarus	--/ vv/-v v/- vv/-vv/-x
	conspicitur Lodoix citraque infraque cohortes	-vv/- vv/- /--/-vv/-x
	Aligeræ volitant; supra audet nemo volare.	-vv/- vv/- /--/-vv/-x
	Oblitos cæli juvat in Lodoice morari.	--/ /- vv/- vv/-vv/-x
	Sæpius, et quamquam visum persæpe, videre.	-vv/- /- /- /-vv/-x
170	At juvenis, possit qui alterna sorte subire	-vv/- /- /-/--/-vv/-x
	suave ministerium, sentit se quisque beatum.	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	Incedens Lodoix humeris, nutuque videtur	--/ vv/- vv/- /-vv/-x
	sustentare polum, majorem maximus Atlas ³²⁷	--/-vv/- /--/-vv/-x
	horret, pendentemque orbem cervice relinquit	--/--/-- /-vv/-x
175	firmius, imberbi; tanto nec pondere collum	-vv/-- /- /-vv/-x
	opprimitur; gravidum se attollit numine sursum.	-vv/- vv/- /--/-vv/-x
	Sidera certatim juvenis caput aurea cingunt;	-vv/-- vv/- vv/-vv/-x
	astra minora colunt majorem lampada; claro	-vv/-vv/- /--/-vv/-x
	sol juveni Phæthonteos accom<m>odat ignes,	-vv/- /-- /-vv/-x

³²⁴ *Bucòliques*, 4, 9 (*desinet ac toto surget gens aurea mundo*) i 52 (*aspice, uenturo lætantur ut omnia sæclo*).

³²⁵ *Eneida*, 9, 222: *statione relicta*.

³²⁶ *Eneida*, 1, 83: *qua data porta, ruunt et terras turbine perflant*.

³²⁷ *Eneida*, 1, 741; 4, 481; 8, 136: *maximus Atlas*.

180	totaque sub pedibus famulas dat Cynthia flammas.	-vv/- vv/- vv/- /-vv/-x
	Vtque iter emensi ³²⁸ pedibus, pennisque volantes	-vv/-- vv/- /-vv/-x
	optatos venere ³²⁹ sinus, Cherubinus eburnum	-- /- vv/- vv/-vv/-x
	postibus affixit gladium, sicque ore loquutus:	-vv/-- vv/- /-vv/-x
	‘Ingredere, o Lodoix, meritis succede viretis	-vv/- vv/- vv/- /-vv/-x
185	fortior Adamo, et castum tibi collige florem’.	-vv/-- /- vv/-vv/-x
	Tunc intrat juvenis, simul intravere phalanges	-- vv/- vv/-- vv/-x
	Aligerum: tanta pro majestate benignus	-vv/- /- /- vv/-x
	demiratur ager, circum sua culmina montes	-- vv/- /- vv/-vv/-x
	instravere solo, et juvenem comitantur ovantes.	-- vv/- vv/- vv/-vv/-x
190	Verius ac Orpheum: felicia monstra theæ tu?	-vv/- /- /-vv/-vv/-x
4v/	Ismarii invenere fidem: vaga cerva leones	-vv/-- v v/- vv/-vv/-x
	inter tuta ³³⁰ vagabatur: Tigris almaque damis	-- vv/-- vv/-vv/-x
	parcebat: nec oves trepidabant ora luporum ³³¹ .	-- vv/- vv/-- vv/-x
	Narci<s>sus, calthæ, nardus, violæque, rosæque	-- /- /- vv/-vv/-x
195	noscunt adventum pueri, pariterque ³³² salutant	--/-- vv/- vv/-vv/-x
	pronum curvantes, Lodoicis ad ora, cacumen.	--/-- vv/-vv/-vv/-x
	Quin etiam currens, dominis intransibus, horto	-vv/- /- vv/- /-vv/-x
	assurgit fluvijs; lactis dulcissima rivis	-- vv/- /- /-vv/-x
	barba madet; mellis dispergit flumina vultu ³³³ ;	-vv/- /- /- vv/-x
200	ipse sinus aperit, venientes tegmine toto	-vv/- vv/- vv/-- vv/-x
	in gremium ³³⁴ ipse vocat, mellitaque pectora pandit.	-vv/-vv/- /-vv/-vv/-x

³²⁸ Eneida, 7, 160 (*iamque iter emensi*) i Eneida, 11, 244 (*atque iter emensi*).

³²⁹ Sili Itàlic, *Púniques*, 4, 761: *optatos uenere lacus*.

³³⁰ Eneida, 11, 882: *inter tuta*. Aquestes dues paraules apareixen separades per una coma al manuscrit.

³³¹ Horaci, *Epode* 16, 31-34: *ut tigris subsidere ceruis, / adulteretur et columba miluo, / credula nec rauos timeant armenta leones / ametque salsa leuis hircus æquora*.

³³² Eneida, 5, 553: *pueri pariterque*.

	Hinc procul Adamum terra videre jacentem ³³⁵ ,	-vv/--/ -/ -/ -/vv/-x
	qui vetitos juxta ramos, semesa tenebat	--/--/v v/- -/vv/-x
	poma manu, nec enim jactura miserrima sortis	-vv/ vv/- -/vv/-vv/-x
205	excidit, hæret adhuc mæsto sapor arboris ³³⁶ ore.	-vv/-vv/- -/ vv/-vv/-x
	Et pomum sub veste tegens ³³⁷ venit obuius ipse	--/ -/ vv/-v v/- vv/-x
	deficiensque oculos, juvenem sic voce salutat:	-vv/-vv/- vv/- -/vv/-x
	‘I, mundi, i, sartor; melioribus utere factis ³³⁸ ’.	--/ -/ vv/-vv/-vv/-x
	Vix ea fatus erat ³³⁹ , squamoso tergo serpens ³⁴⁰	-vv/-vv/- -/ vv/-x
210	vipereæ flabat victor mendacia linguæ.	-vv/- -/ -/ -/vv/-x
	Substitit hic Lodoix, maculosaque terga colubri	-vv/ vv/- vv/-vv/-vv/-x
	conculcavit ovans: Stygiæ gemuere cavernæ,	--/vv/- vv/- vv/-vv/-x
	nec graviora lacus non<n>unquam pondera sensit.	-vv/-vv/- -/ vv/-x
	Lætitia plaudunt juvenes, talique triumpho	-vv/- -/ vv/- -/vv/-x
215	pergratos funduntur agros, palmasque, rosasque,	--/ -/v v/- -/vv/-x
	sacra redempturi Lodoicis tempora, carpunt.	-vv/--/ vv/--/vv/-x

VIII [“Sanguis mirabilis”]

5r/	Ipse sibi tenero carpens Aloysius ungue	-vv/ vv/- -/ vv/-vv/-x
	narcissos, calthas, nardos, immortalesque amarantos.	--/ -/ -/ -/ vv/-x
	Ipse videbatur virtutum carpere flores.	-vv/--/ -/ vv/-x

³³³ Claudià, *El rapte de Prosèrpina*, 2, 314-316: *Dominis intransibus ingens / assurgit Phlegethon; flagrantibus hispida riuus / barba madet totoque fluunt incendia uultu*. I en 3, 128: *flumina uultu*.

³³⁴ *Eneida*, 8, 713 y *Geòrgiques*, 2, 326: *in gremium*.

³³⁵ *Bucòliques*, 6, 14: *somno uidere iacentem*.

³³⁶ Jakob Bidermann, *Herodies*, 3, 1, 22-23: *Nondum illi ereptæ iactura miserrima sortis / excidit: hæret adhuc uetitæ sapor arboris*.

³³⁷ *Eneida*, 9, 488: *ueste tegens*.

³³⁸ *Eneida*, 6, 546: *i decus, i, nostrum; melioribus utere fatis*.

³³⁹ *Eneida*, 1, 586; 2, 692; 3, 655; 8, 520; 12, 650: *Vix ea fatus erat*.

220	At quacumque puer plantas deflecteret, omnis calcari his pedibus cupiit ³⁴¹ stellantibus hortus. Ipse suam quacumque manum converteret, illa optavere manu pariter violaria carpi. Dum, velut agmen apum, dulcis per gramina ³⁴² prati	--/-vv/- /- /-vv/-x --/ vv/- vv/- /-vv/-x -vv/- /-v v/- /-vv/-x --/-vv/- vv/- vv/-vv/-x -vv/-vv/- /- /-vv/-x
225	Aligeri carpunt flores, succedit amabilem monstrum. Flos erat optatus, campi meliore reces<s>u, (gratus odor castis securaque signa pudoris) qui fovea, spinis circumvallatus acutis, considet in media ³⁴³ . Si quæ manus imminet, isti	-vv/- /- /- /-vv/-vv/-x -vv/-- /- vv/-vv/-x -vv/- /- /-vv/-vv/-x -vv/- /- /--/-vv/-x -vv/- vv/- /- vv/-vv/-x
230	insidians, torta fugat illam cuspide calcar, quo fodiebatur Lodoix; e vertice summo verbera cruda micant, rutilis illustria gemmis ³⁴⁴ . Verbera, quæ pueri sacrato imbuta cruore, undique sanguineo distillant flumine: truncum	-vv/- /- vv/--/-vv/-x -vv/-- vv/- /-vv/-x -vv/-vv/- vv/- /-vv/-x -vv/- vv/- /--/-vv/-x -vv/-vv/- /--/-vv/-x
235	ipsa rigant, foliisque rubrum dant rubra colorem, non ego si Zeuxis veniat, doctusque Timanthes, Parrhasiusve faber, vel Apelles commodet artem. Pingere tot formas valeam, tantumque decorem. Laudantur Tempe, et Pæsti violaria ³⁴⁵ prati:	-vv/- vv/-v v/- /-vv/-x -vv/- /- vv/- /-vv/-x -vv/-vv/- v v/--/-vv/-x -vv/- /- vv/- /-vv/-x --/ /- /- vv/-vv/-x
240	Hesperidum finguntur agri, et male Poma draconi custodita: simul memorantur Adonidis horti.	-vv/- /-v v/- vv/-vv/-x --/-vv/- vv/-vv/-vv/-x

³⁴⁰ Jakob Bidermann, *Herodies*, 3, 62, 1: *Callidus hæc inter squamoso tergore serpens.*

³⁴¹ Jakob Bidermann, *Herodies*, 3, 55, 18: *Tota teri pedibus cupiit cælestibus Hybla.*

³⁴² *Eneida*, 6, 684 i 7, 655; *Geòrgiques*, 4, 19: *per gramina.*

³⁴³ Les paraules *fovea* i *media* porten una ratlla horitzontal sobre l'última (ā) per a marcar que estan en ablatiu i que, per tant, acaben en síl·laba llarga.

³⁴⁴ Jakob Bidermann, *Herodies*: 3, 57, 8: *in medio lucent quinis illustria gemmis.*

³⁴⁵ *Geòrgiques*, 4, 119: *rosaria Pæsti.*

	Ammonemque canunt Bajani, nocte tepentem,	--/-vv/- /-/--/-vv/-x
	frigentemque die: Pharetrata Semiramis ausus	--/-vv/- vv/-vv/-vv/-x
	jactitat ipsa suos: quos sustulit aere ³⁴⁶ campos	-vv/-vv/- /-vv/-vv/-x
245	Assyria, illustri celebrarunt carmine vates.	-vv/--/- vv/--/-vv/-x
IX	[“Flos mirabilis”]	
5v/	Nobiliora cano tamen: hic pudor unus in uno	-vv/-vv/- vv/- vv/-vv/-x
	flore suo, hortorum miracula cuncta reponit.	-vv/--/- /-vv/-vv/-x
	Non Arabi fragrare ³⁴⁷ suos modulantur odores	-vv/- /-v v/- vv/-vv/-x
	suavius, et flori longe Panchaia cedit.	-vv/- /- /- /-vv/-x
250	Prata Sabæa colunt: illi blanditur Hydaspes ³⁴⁸ .	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	Nulli illum læsere rogi, aut Vulcanus anhelus;	--/- /-v v/- /-vv/-x
	sed stetit igniferas æternum immotus habenas	-vv/-vv/- /--/-vv/-x
	inter, et a rigido vim nunquam est passus aratro.	-vv/- vv/- /--/-vv/-x
	Huc ubi Cælituüm retulerunt agmina gressus,	-vv/-vv/- vv/--/-vv/-x
255	primus et æthereos Lodoix percepit odores.	-vv/-vv/- vv/- /-vv/-x
	Candidus intremuit vertex, rubuitque nivale	-vv/-vv/- /- vv/-vv/-x
	ostentare caput juveni, et cognomen habere	--/-vv/- vv/- /-vv/-x
	Lilii, apud sese meliori luce nitente	-vv/- /- vv/--/-vv/-x
	nomine, quo Gonzaga puer feriebat Olympum.	-vv/- /-v v/- vv/-vv/-x
260	Advolat ex templo Cherubim, floremque volentem	-vv/- /- vv/- /-vv/-x

³⁴⁶ Horaci, *Odes*, 2, 7, 14: *sustulit aere*.

³⁴⁷ Sembla que l'autor ha confós aquí *flagrare* ‘cremar’ amb *fragrare* ‘desprendre olor’, perquè aquí sembla tenir el significat d’aquest últim verb.

³⁴⁸ Jakob Bidermann, *Herodies*, 3, 57, 23-24: *Non Arabum fragrare ulli memorantur odores / suavius, et vinci se prata Sabæa fatentur*. I Claudià, *El rapte de Prosèrpina*, 2, 81-82: *Quidquid turiferis spirat Panchaia siluis, / quidquid odoratus longe blanditur Hydaspes*.

	carpit, at Aligeri manibus fugit ille relictis,	-vv/-vv/- vv/- vv/-vv/-x
	et venit in puerum; sequiturque hac voce Cherubim:	-vv/- vv/- vv/-- vv/-x
	‘Florea cælesti, quæ munera mittit ab horto	-vv/-- /- vv/-vv/-x
	Omnipotens, dudum precibus lachrimisque petita.	-vv/- /- vv/- vv/-vv/-x
265	Accipe, caste Puer. Flos en, quem sæpe rigasti	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	sanguineis toto fuis de corpore rivis,	-vv/- /- /- /-vv/-x
	crevit odoriferos producens undique foetus.	-vv/-vv/- /-- vv/-x
	Erige te foelix, Gonzaga hoc munere foelix:	-vv/- /- /- vv/-x
	Non etenim donis æqualibus invidet æther.	-vv/- /- /- vv/-vv/-x
270	Eja age, flore uno, Lodoix, totius Olympi	-vv/-- vv/- /-vv/-x
	præmia clauduntur: meritis extenditur ample	-vv/-- vv/- /-vv/-x
	Ipsè tuis: alium nunquam nec vellet Atlanta;	-vv/- vv/- /- /-vv/-x
	hic tibi, caste puer, flammis impervia corda,	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
6r/	Ipsè pudicitiam per Cypri ³⁴⁹ incendia tuto	-vv/-vv/- /-- vv/-x
275	innocuam servare dabit: non alter ab illo ³⁵⁰ est,	-vv/- /-v v/- /-vv/-x
	qui Assyrios potuit juvenes haurire caminis,	-vv/- vv/- vv/- /-vv/-x
	et circum flammis illæsas corpora pasci?	-- /- /- /-- vv/-x
	Dixit, at Hunc, cupidus reliquis e floribus unum,	-vv/- vv/- vv/- /-vv/-x
	complectens Lodoix manibusque, ulnisque, pudoris	-- vv/- vv/-- vv/-x
280	signa tenens, sæpe est dignatus utrisque labellis.	-vv/- /- /- vv/-vv/-x
	Prosilit æthereis donis, floremque tuendo	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	expleri nequit ³⁵¹ , et gremio inter gaudia condit ³⁵² .	-- vv/- vv/-- vv/-x

³⁴⁹ Al manuscrit l'autor ratllà la terminació de *Cypriæ* (passant de Cípria a Xipre), potser per motius mètrics.

³⁵⁰ *Bucòliques*, 5, 49: *alter ab illo*.

³⁵¹ *Eneida*, 8, 618: *expleri nequit*.

³⁵² Jakob Bidermann, *Herodies*, 3, 57, 25-29: *Hunc avide talem reliquis e floribus unum / chara Dei soboles, manibus complexa futurique / haud ignara, piis sæpe est dignata labellis, / inclusitque sinu; propeaque ostendere gestit / dona reperta suæ, plena inter gaudia, matri*.

Aparat crític: 1, davant del cum està ratllada la paraula sacræ (després de sacræ hi ha un punt i coma); 24, ms.: Elisii; 9, abans de casti hi ha ratllada una majúscula (T o J); 25, ms.: Elisisium; 26, abans de Tenditur va ratllar Panditur; 40, sonoros: sota la terminació –os va escriure –us; 55, ms.: Olimpi; 60, ms.: ingererem | ms.: demmittere; 61, ms.: æthnas; 68, ms.: prommissa; 79, unæ es llegeix amb dificultat; 100, ms.: Phebus; 102, ms.: Citherea; 103, entre les paraules Advenit i Idaliis va escriure un punt; 104, ms.: Eggregii; 106, abans de gestit va ratllar gaudet; 114, ms.: Perseo es llegeix amb dificultat; 122, abans de lumine va ratllar luce; 128, abans de Lodoix va ratllar juvenis; 130, abans de Mandat va ratllar Tentat; 136, vastat es llegeix amb dificultat; 139, ms.: Cinthia | abans de Nymphæ va ratllar Panes; 150, abans de Insilvit va ratllar Jrruit; 153, sota la lletra t- de la paraula tali va escriure d; 159, ms.: olimpo; 162, a la terminació -s del verb legas va afegir per sobre la desinència –ti (per a llegir legatis); 164, ms.: olimpus; 173, ms.: Athlas; 177, ms.: Sydera 179, ms.: Phætontheos | ms.: accomodat; 180, ms.: cyntia; 181, Utque està afegit després, i abans d’ iter va ratllar aut; 190, ms.: fœlicia; 194, ms.: narcisus | nardus: va sobreescriure cyt[h]isus; 206, abans i per sota d’ Et va ratllar Tum, i després va afegir Hic; 213, ms.: nonunquam; 216, abans de redempturi va ratllar la síl·laba do; 218, ms.: narcisos | ms.: amaranthos; 226, ms.: recesu; 230, abans de torta va ratllar feri; 231, abans de Lodoix va ratllar juvenis; 237, ms.: Parrasius; 242, abans de canunt va ratllar suum; 245, ms.: Assiria; 264, ms.: lacrimisque; 270, ms.: olimpi; 272, ms.: Athlanta | sobre la desinència -a del nom Athlanta va subscriure la terminació -em després ratllada; 274, després de cypri va ratllar la desinència -æ; 276, ms.: Assirios.

Traducció

També aquí he gosat presentar una traducció en hexàmetres catalans, tot i la dificultat que aquest exercici comporta³⁵³. Hom veurà que m'he pres algunes llicències per tal d'obtenir tant els versos hexamètrics com el ritme dactílic³⁵⁴.

Himne a Sant Lluís

I Invocació

Invoca les Muses tot demanant-les que marxin alhora que demana la protecció de Sant Lluís Gonzaga i de Déu mateix per accedir a l'Elisi a través del poema per tal de reunir-se amb el sant.

Lluny aparteu-vos, deesses, puix s'ha de cantar en Gonzaga.

Tu, collidor de la bella floreta, i més bell tu mateix.

Tu p'rò, que tens el poder de les flors totes, flors del Elisis

Camps, mes, ai las! que són regnes prohibits per als vius i mortals.

Pugui tornar jo a obrir eixes portes si em dones permís, 5

pugui jo obrir-les i entrar als rosers d'aquell prat ja perdut

junt amb en Lluís el pietós. Mes si així me faltés tant l'alè

com la paraula suprema, m'estimo millor mort trobar-me.

II Caràcter del Sant

Etopeia del sant centrada en les seves virtuts, especialment la castedat, simbolitzada pel lliri, objecte perseguit simbòlicament pel sant. Detalls biogràfics: rebuig de la vida militar i política, dels privilegis i de la vida terrenal en general.

Lluís ja s'havia saciat d'els amors eternals del cast lliri,

³⁵³ Segueixo aquí el mateix model d'adaptació de l'hexàmetre que hem vist a l'ègloga.

³⁵⁴ Aquestes llicències es basen en un ús flexible de la nostra llengua, incorporant d'aquesta manera usos dialectals que no sempre s'ajusten a la norma de l'Institut d'Estudis Catalans però que formen part de l'ús del català que trobem arreu del nostre domini lingüístic. Tenint en compte l'origen occidental de l'autor, m'he permès incorporar usos lingüístics característics del català occidental, si bé és cert que aquests no es limiten al català nordoccidental sinó que també inclouen el valencià.

flames insòlites cremen el seu esperit. 10

No el satisfà ni el cavall lluitador ni pateix per la glòria;
no vol tampoc fatigar les boscúries, ni viure a cal pare;
viure tan sols no li agrada: el cos i els sentits van errants
cap a la flor, que li jura l'amor. Potser tu no saps quants
plors del seu pit en sortiren? I amb quines fonts rega l'amor? 15

Quantes vegades Amor el vetllava agafant la son tard?

Quantes vegades flairava amb l'ànima flames de foc?

Quantes vegades els ulls contemplaven la flor? I també
quantes prenia la flor entre somnis dolents o bé bons?

Com de sovint amb greu cor es trencava la gola en dir el nom? 20

III L'Amor i el Querub

L'Amor com a personatge al·legòric (representat amb els atributs pagans de Cupido) nodreix l'amor de Lluís envers el llibri i anuncia el Querubí, guarda de l'Elisi (vv. 21-25). Descripció de l'Elisi, on trobem Adam, acusat d'haver trencat el pacte amb Déu; aquest darrer posa el Querubí com a àngel custodi, i també posa l'Amor, que dificulta l'accés a l'Elisi, que abans havia estat agradable (vv. 26-34). Conversen el Querubí i l'Amor; quan aquell sent l'arc d'aquest, es posa en guàrdia perquè l'ha confós amb el rumor dels homes (vv. 35-38). L'Amor, amagat, somriu i li ensenya que es tracta d'una sageta. El Querubí atura la seva ira per riure i li pregunta per Lluís, entre les virtuts del qual torna a destacar la castedat i el seu rebuig envers les dones (vv. 39-49).

Ço admirant se'n reia l'Amor, i treient del carcaix
castes sagetes nodria la flama voltant-la amb el cor;
Feia d'aquesta manera que es fessin més grans aquells focs.
Treu ell llavors les ales per prendre el vol entre núvols
tot adreçant-se a l'Elisi jardí com herald del Querub. 25

L'hort s'ofereix a l'arrel auroral des d'on surt l'astre rei,

hort consagrat al culte, mes lloc prohibit per als vius;
lloc des del qual va trencar el pare Adam aquell pacte del cel:
astres del cel es va vendre canviant-los per àpats d'infant.
Déu va posar aleshores un Àngel a prop de la porta; 30
treu dels jardins ja perduts amb l'espasa els nascuts de la terra.
Va fer-hi cap a l'estona l'Amor i amb les ales fugaces
va arrasar la plaent carretera; per roques lliscants salta errant,
sent de Querub la grandiosa seu pel soroll del seu arc.
Ell va escoltar el soroll, i pensant que del món eren cossos 35
d'homes, aixeca l'espasa mostrant-la als que vénen a ell;
crida llavors excitat: "Allunyeu-vos, marxeu lluny, profans,
feu marxa enrere d'aquí, aparteu-vos del camp aquest tot".
Fou aleshores que Amor el diví, que juga amb els llamps,
aigües del mar menyspreant i també sorolloses onades, 40
tot somrient va ensenyar el semblant que tenia amagat.
Posa la fletxa amorosa estenent-la amb pacífica mà.
Calma's el cor tan unflat del Querub quan s'allunya de l'ira,
torna's en riure, i primer ell mateix va cridar al que ve:
"Com te n'alegres tu tant —li va dir— i per què amb els goigs 45
fons l'aplaudir, formós nen? I per què als llindars de ca nostra
véns menyspreant a les noies? Fugí el company Ludovic
sol tu quedant-te? Per què als Reialmes vetats per als vius
erres tu sol i carregues penjat un carcaix sense nom?"

IV Parlament d'Amor

Les paraules d'Amor comencen al·ludint a la mort del sant; la mort, representada per la Parca, és presentada com la via per obtenir l'amor, representat pel lliri. Esforços d'en Lluís per aconseguir la flor (vv. 50-62). L'Amor incorpora un petit discurs d'en Lluís on expressa el seu neguit per aconseguir el lliri; s'adreça a Déu i demana al Querubí que concedeixi el que negà als seus avantpassats, expulsats del Paradís; s'adreça al lliri per demanar-li que l'accepti (vv. 63-73). L'Amor acaba reivindicant el dret d'en Lluís a sadollar el seu amor tot entrant a l'Elisi i tot argumentant que és millor que Adam perquè no es deixa cegar per una dona; com a redemptor trepitjarà la serp i pertorbarà l'Infern. Aclareix que Déu mateix el reclama amb una mort prematura. Aclareix al Querubí que participarà del seu honor i li demana d'obrir les portes del Paradís (vv. 74-92).

“Ell —li va dir—, venerable Querub, si ha estat a la Parca, 50

teva companya, sotmès, oh quins jous agradables! Oh quin bon serviment! De seguida abandono els minyons al seu gust.

Doncs aquest més m'agrada que els altres. Aquest me demana 'nar rere seu per amor de la flor, pronunciant ardents vots.

Àngel del cel, de l'Olimp el Senyor te permet sols a tu 55

flors fer obrir, i també de tancar amb la clau estes portes.

Lluís està encès per les flames, i neda les aigües del mar nostre; la seva cremor fa augmentar les onades del mar.

Jo en persona el vaig veure llençar silencis flames d'august pit, i exhalar les pregàries per ell i baixar-hi les torxes, 60

fer que l'envoltin les llums, vomitar ardorosos volcans

tot des del cor oprimat pronunciant les paraules així:

«Ànima, vine aquí prop; afanyeu-vos, sentits tots vosaltres.

Quin és el foc meu? I qui mon amor? Digues quins vots i prec?

Ah! Si quelcom obtinguessin els vots suplicant... 65

Feu una lluita, passió amb passions, dins de mi, i la flor acolliu.

Com, Déu del tot poderós, me retardes els vots de la flor?

Trigues a dar les promeses senyals del pudor que jo tinc.
 Pugui tenir-ho si en sóc benemèrit. Querub, obre tu
 horts paternals al nascut. Déu mateix ho exigeix al seu fill 70
 dant el negat als seus pares. Agafa'm o jo a tu et prendré,
 òptima flor; ja prou temps enganyaren els somnis mon pit,
 dia i nit amb figures que són de la falsa invenció».

És seduït pels seus mots l'amant; em clavà la sageta.
 ¿Com que, si el pare Adam va poder habitar en aquests llocs 75
 tots els reialmes del món, no és concedit el mateix
 ara al jove que des del seu pit parirà innumbrables
 mons ni aquesta altra companya millor per infàmies li falta?
 Ella tampoc no desitja el nom de l'única Eva,
 puix que gaudeix d'un nom que solleva tota la terra. 80

Tots dos el cuiro grandíós xafaran de tartària serpent,
 ells torbaran tanmateix els reialmes d'infern tan pregon.
 No serà Lluís deshonorós per aquests els teus horts.
 No sabrà greu a les flors acollir-lo al bell mig del seu si.
 Què? els millors camps del cel reclamaren el jove i inclús 85
 Àngels alats el desitgen, i d'hora de terra el treurà
 l'èter gelós: a les terres mostrar-lo desitja tan sols
 Déu poderós, i també que la fama no porti les passes
 fetes pel jove més lluny que les gestes dutes a terme.
 Déu ho inscriurà en el cel, tot tornant este honor cap a tu. 90
 Apa doncs, no esperis més, els celestes jardins al celeste
 jove desplega'ls, i porta'l a aquest als teus litorals".

V *Somni mitològic*

El Querubí obre les portes del Paradís i juntament amb l'Amor el reclamen com a refugi per en Lluís (vv. 93-96). Descripció d'en Lluís adormit (vv. 97-99). Se li presenten els déus pagans de l'antiguitat tractant de guanyar-se el seu favor amb unes ofrenes que el sant rebutja (vv. 100-118). Lluís vetlla, tot i que adormit, pel lliri (vv. 119-125).

Ço allí va dir-li l'Amor, mes Querub amb frontissa les portes
gira i són accessibles les portes de l'hort ans perdut.

Ara ja Amor i Querub, ensenyant les radiants armadures 95
busquen corrent tot el cel silenciós l'habitable d'en Lluís.

Lluís al seu somni havia deixat els seus membres astrals
sobre d'un roure nuós, el seu cos respirava del lliri
flaires, també hi lluien les torxes ardents al seu pit.

Febus se'n du cap aquí complagut el seu numen callat, 100
deixa també les quadrigues enceses per llum que ve d'ell.

Venus Citera hi arriba llavors transportada per cames
nívies voltada d'idalis servents que l'envolten arreu.

Lluny admirant la bellesa perfecta del jove eminent,
pàl·lida queda de sobte, i veient que amb vestits es cobreix 105

Febus, desitja ardentment exhibir-se en ombrívola nit.

Déus i deesses plegats gaudeixen arreu envoltant-lo;
tots els seus cors temeraris ja s'unflen d'insults contra el jove.

Diana la jove nodrissa li penja al jove d'adorn
arcs caçadors i també carxaixos que prenen botins. 110

Lluís tanmateix aixafà aquests carxaixos i l'arc de Diana.

Lluís en persona va errant cap a l'ègida escut de Minerva

sense perill, tot burlant-se ardit de les serps a tocar,
cert vencedor de la Gòrgona, deixa enrere a Perseu.

Júpiter jacta's amb Juno de ceptre i diadema donar-li; 115
deixen ambdós aquests atributs a les plantes d'en Lluís.

Tot ho menysprea en Lluís trepitjant les corones del cel;
guanya també als seus somnis el món tot sencer mentre dorm.

Doncs ell només pot cremar-se amb l'amor de la casta virtut.

Res més estima que això, tot immers en dolçor de la flor. 120
Ço és son amor i passió; una flor el seu únic desig.

Esta l'excita, a la nit ell l'estreny i de dia la porta.

Lluís, tant com Argo el de cent ulls al cap protegia la vaca,
son arribant-li igualment als ullets que a l'aguait sempre estan,
mira la flor de l'amor pur i cast amb cent ulls expectant. 125

VI *Lluís disciplinant-se*

Lluís es desperta durant la nit per disciplinar-se i és presentat com a exemple pel seu oncle Guillem. Això provoca l'escàndol de les divinitats dels boscos, que volen protegir-lo amb vestits; també els àngels se'n compadeixen i omplen de flors els seu llit (vv. 126-145). El Querubí i l'Amor s'uneixen per enfrontar-se als fuets de sant Lluís (vv. 146-153). El Querubí s'adreça a en Lluís per excel·lir les seves qualitats divines; li augura l'inici d'una edat daurada (vv. 154-162).

Tan aviat com la rosada nit va arribar al mig del cel,
s'alça el jove del llit, son fuet ordinari i corrent

Lluís anteposa; llavors els seus membres sagrats els despulla.

Ara aixecant el flagell, de tallar les espatlles incòlumes
mana, p'rò evita que el fuet es mostri amb rigor. 130

Tot i que el braç ben alat engrillona els fuets flagel·lants,

greus assots conjuminen amb grans amenaces violentes.

P' rò deshonoren les pells innocents sense haver-hi contacte;
rígides resten en mig de la por de cometre aital crim.

Com desitjava David capgirar aquells flagells al seu dors 135
puix ell se sent mereixent del fuet! i Guillem arruïna
tot el seu cos que és culpable seguint-lo en assots agradables.
Cíntia també així doncs a les fosques vessant unes llàgrimes
tapa sa faç, com les nimfes, els sàtirs, les dríades boges
volen cobrir amb vestits els seus membres sagrats aleshores. 140
Tropes d'alats compadint-se del jove sa pena també
ploren llavors, i en rotllana apartaren les níviies senalles
d'èter celeste, les violes també i les roses igual;
lliris també, i escamparen el nard tot per sobre del llit,
fent que la sang impregnés amb ses gemmes regals olorosos. 145
Mentre això passa el déu de l' Amor i Querub s'aproximen;
ja colpejaren l'accés a l'alcova: amb espasa llampant
creua les portes Querub; Amor lluny es va alçar amb son arc,
resta emperò ben atònit. Querub s'abalança sobre ell,
alça l'espasa amb l'esquerra, ell mateix al moment amb la dreta 150
ja recaient el flagell fa girar, i llavors es llevava
Lluís per donar-se els assots i les llagues; detura'l Querub,
frena'l i així d'aturar-lo se'n surt tot dient-li el següent:
"Jo mateix, jo vull sofrir els assots, contra mi fujeteja,
oh Ludovic, vull patir les ferides mortals en lloc teu. 155
Lluís, molt més digna és ta vida d'eterna salut que la meva.

Au! ara marxa honorat pels teus mèrits, així com els alts
dons celestials foren presos, també és regada eixa flor
casta per sang que has vessat, digne tu igualment de l'Olimp.
Lluís, no t'agafa la terra, que un món molt més gran a tu s'obre, 160
fent que hi estenguis virtut i així deixis senyals amb la pura
flor del pudor, mentre atorgues daurades centúries al món”.

VII Apoteosi

Els àngels deixen el seu lloc per acompanyar en Lluís a l'Olimp. Tant els àngels com el sant es mostren feliços; aquells per estar amb ell, i aquest per haver estat triat per esmenar l'error del pare Adam (vv. 163-171). El sant és comparat amb Atles per la gran responsabilitat que sosté; cenyit amb estrelles, tant el Sol com la Lluna li cedeixen llur llum (vv. 172-180). Lluís arriba al Cel amb els àngels i troben el Querubí, que el convida a passar; entra ovacionat pels elements de la natura (vv. 181-189). Comparat amb Orfeu, ha aconseguit l'harmonia entre les bèsties. Les flors s'inclinen davant seu. El sant els acull a tots (vv. 190-201). En Lluís troba a terra el cos del pare Adam, que amaga el fruit per fer marxar el sant, però aquest trepitja la serp provocant el lament de l'infern i l'ovació dels joves (vv. 202-216).

Diu, i els alats tot deixant el seu lloc elevat,
volen la porta que s'obre passant; tot l'Olimp s'ha buidat.
Ara ja tots feien via; i al mig de la tropa contemplen 165
Lluís i al voltant i per sota hi volen esquadres d'alats
àngels; ningú ja no gosa volar per damunt d'aquest jove.
Rep a sa casa en Lluís als del cel oblidats perquè hi visquin.
Molt molt sovint, potser massa sovint, contemplaven sa imatge.
Tot i amb això aquest jove, podent exercir per segon 170
cop l'agradable servei, ell mateix ja se sent que és feliç.
Lluís avançant a l'espatlla en senyal d'assenir tot el cel
sembla sostindre, i l'enorme Atlant d'aital home s'espanta

puix amb més gran fermesa recolza al clatell seu imberbe
 l'orbe pendent; ni tan sols una càrrega igual el seu coll 175
 prem; porta a sobre altre pes carregant providència damunt.
 Astres daurats certament li ceneixen el cap jovençà;
 astres menors el veneren com torxa major; i el mateix
 Sol li ofereix les faetònties fogueres al jove preclar.
 Cíntia sencera li posa als seus peus flamarades submisses. 180
 Varen recórrer el camí amb els peus i les ales volants,
 tot arribant als racons desitjats, i l'espasa el Querub
 pren als muntants de la porta, i parlà així tot dient:
 "Passa, oh Lluís, aproxima't als horts merescuts més per tu
 puix que ets fort més que Adam, i recull per a tu la flor pura." 185
 Entra llavors aquest jove, alhora que entraren exèrcits
 d'Àngels alats: admirant excel·lència semblant el benigne
 camp, cobriren muntanyes voltant els seus cims des del terra.
 Fent-li també ovacions acompanyen el jove amb lloances.
 Lloen també el déu Orfeu, feliços prodigis de dea. 190
 Varen trobar la fe ismària: a l'empar dels lleons una cerva
 bada, saciada tigressa respecta les daines banyudes,
 xais no tremolen tampoc per les boques voraces dels llops.
 Nards i narcisos, calèndules, violes i roses també
 saben que el nen ha arribat, i a l'uníson saluden corbant, 195
 calze endavant, adreçant-se a la cara de Lluís inclinades.
 Més fins i tot: quan entraren com amos, un rec tot corrents
 surt del jardí, sa dolcíssima barba amarada amb torrents

lactis; escampa rius per sa cara melosos i dolços.

Riu que sa sina ofereix, tot acollint al seu si 200

tots els que vénen amb tot el vestit; els obre el dolç pit.

Lluny d'aquest lloc estirat allà al terra veieren Adam,

qui al cantó de les branques vetades tenia a la mà

fruits mig menjats, i no havia caigut dissortada la poma,

pèrdua de sort, i a la boca malalta de l'arbre el sabor 205

té fins i tot. I tapant aquest fruit amb la roba ell mateix

surt apartant el seus ulls, i saluda al noi jove dient:

“Marxa, del món salvador, aprofita't de gestes millors”.

Ço hagué dit, i una serp escamosa de pell exhalava,

llengua de serp viperina, mentides per ser vencedora. 210

Lluís s'aturà just aquí i trepitjà el tacat llom de serp

fent ovacions: gemegaren cavernes d'Estígia llacuna,

llac que jamai no havia sentit tant de pes com a càrrega.

Joves mostrant alegria aplaudeixen, i gràcies al triomf

campes agradables vesteixen, i cullen tant palmes com roses: 215

premen aquestes el front consagrat de Lluís redemptor.

VIII “Sanguis mirabilis”

Lluís cull diferents flors, entre les quals es troba el lliri, envoltat d'unes punxes que fan sagnar el sant; la lluentor de la sang resplendeix des del Cel (vv. 217-232). La sang recorda un riu que tenyeix el cos del sant i la flor. El poeta reclama l'ajut dels poetes de l'antiguitat per descriure aquesta escena, que és presentada com una meravella que supera les de l'Antigor, que són enumerades: la vila tesàlia de Tempe, els violars de Pestum, l'hort de les Hespèrides, els jardins d'Adonis, el déu egipci Ammó i les gestes de Semíramis (vv. 233-245).

Lluís en persona prenent per a ell amb les ungles les flors:

nards i narcisos, també clavellines i blets immortals.

Ell en persona mirava de prendre les flors de virtuts diferents.

P' rò onsevulla que el nen aixafava les plantes, tot l'hort 220
vol ser xafat pels seus peus que brillaven i feien llampecs.

Ell onsevulla que hagués adreçat el seu braç, igualment
volen llavors els violars ser agafats per aquella maneta.

Mentre, com tropa d'abelles, els àngels agafen les flors
dolces per l'herba del prat, s'esdevé l'agradable miracle. 225

Era la flor desitjada al millor amagatall d'aquell camp
(grata fragància pels castos i clars estendards de pudor),
puix que s'assenta al bell mig d'un forat envoltada d'agudes
punxes d'esguard. Si una mà imminent amenaça, assetjant-la
esta s'esmuny del fibló que se clava afilat per la punta; 230

este traspasa en Lluís; des del cim elevat resplendeixen
fuets sangonosos, que brillen lluint-se com gemmes vermelles,
fuets que amarats per la sang consagrada del nen d'onsevulla
cauen com gotes d'un riu cruent destil·lant. El seu tronc
reguen aquestes, vermells impregnen ses fulles d'un roig 235

to. Si no jo, vinguin Zeuxis i el savi Timantes també,
vingui Parrasi l'obrer i que Apelles cedeixi el seu art.
Pugui jo totes llurs formes pintar i bellesa tan gran.

Siguin lloades tant Tempe com totes les violes de Pestum.

Surten jardins de l'Hesperí i els fruits mal vetllats pel dragó. 240

Són recordats igualment els jardins de l'Adonis el bell.

Canten a Amon els baians, que de nit proporciona calor

fred fent de dia. Semíramis àdhuc armada amb carcaix
canta les seves audàcies; Assíria aquests camps dins de l'aire
porta; il·lustres poetes ho varen cantar a ses odes.

245

IX “Flos mirabilis”

El poeta reivindica la noblesa de la seva obra per sobre de les anteriors; enumera altres elements culturals que en són inferiors. Esmenta diferents enemics dels quals ha estat protegit el lliri (vv. 246-253). Lluís es troba amb la flor i l'olor; destaca la blancor de la flor, que contrasta amb un Lluís ruboritzat. El Querubí vol oferir-li el lliri però aquest s'adreça al sant (vv. 254-262). El Querubí felicita en Lluís per l'obtenció d'aquest regal de Déu; destaca les virtuts del lliri per sobre dels altres regals oferts pels déus pagans. El poder del lliri s'estén arreu. Déu prefereix en Lluís més aviat que a Atlas i el vol protegir del pecat. Aquest Déu és el mateix que el que tragué els assiris del foc per ajudar-los (vv. 263-277). El sant acull feliç la flor sadollant la seva ànima (vv. 278-282).

Coses més nobles jo canto: aquest únic pudor a sa flor
única està, recupera cascun dels prodigis dels horts.

No en fan versos els àrabs per dir els seus aromàtics
flaires millor, i Pancaia segueix a la flor des de lluny.

Verds prats sabeus la celebren; també hi llagoteja l'Hidaspes.

250

Cap holocaust la ferí, ni l'alè de Vulcà ardorós;
p'rò romangué eternament immutable entre ignífers flagells;
mai ha sofert la violència per part de la rígida arada.

Va caminar cap aquí on les tropes del cel el portaren.

Lluís el primer va percebre els eteris olors de la flor.

255

Càndid tremola el seu calze i al jove enrogí que ostentés
tot el seu cap com la neu, i que prengui del Lliri el cognom,
dins de sa casa àmb llum que enlluerna millor que el seu nom.

Ço li permet al minyó dit Gonzaga arribar a l'Olimp.

Vola el Querub des del temple, i agafa la flor desitjosa; 260
esta s'escapa emperò allunyant-se de mans de l'Alat.
Va aleshores al nen; i Querub el segueix tot dient:
“Premis florits des de l'hort celestial fa arribar omnipotent
Déu, des de temps era temps demanats amb molts precés i més plors.
Presta atenció, cast minyó. Vet aquí que la flor, que sovint 265
regues amb rius sangonosos vessats del conjunt del teu cos,
creix produint odorífers llinatges i fruits onsevulla.
Alça't feliç, Lluís Gonzaga, feliç pel regal que aquí tens;
puix que el celeste de dalt no te priva de premis semblants.
Au!, vinga, Lluís, amb tan sols una flor són tancats els olímpics 270
premis: s'estén ell mateix amplament pels teus mèrits de sant.
Mai no voldria Déu nostre hi hagués un altre Atlas al cel.
Tu tens aquí, cast minyó, resistents cors immunes al foc.
Ell com a Déu t'ofereix protegir pudicícia innòcua,
lliure restant dels incendis de Cípria; i no és diferent 275
déu d'aquell déu que tragué a l'assiri jovent de llurs llars,
past oferint als seus cossos voltats d'unes flames il·leses.”
Ço li digué, però Lluís abraçant desitjós sols aquesta
flor d'entre totes amb braços i mans mantenint el pudor,
digna sovint la jutjà d'un i altre llaviets de sa boca. 280
Salta buscant els eteris regals, i no encerta a saciar
sa ànima tot emparant a la flor, i l'abraça entre goigs.

Edició de la segona part de l'Epos Ad Divum Aloysium

Aquesta part del poema, encara que és més breu que la primera, presenta un aparat crític molt més ampli perquè, com que és un text que es troba en fase d'esborrany, presenta nombroses variants. Atinent al fet que no és un text definitiu, cal aclarir que el text crític que presento podria ser diferent, i l'he fixat tenint en compte el sentit del text però també la mètrica, que ofereixo en l'escansió paral·lela al text i que presenta, naturalment, molts més versos defectuosos (ressaltats en cursiva) que la primera part.

Als signes crítics indicats per a la primera part del poema, cal afegir-hi el següent:

{...} Les claus inclouen versos que hem afegit al cos del poema però al manuscrit es troben als marges. L'ubicació exacta al cos del poema és resultat del sentit semàntic del poema, tot i que també hi ajuda que estiguin situats als extrems de les pàgines on es troben; abans de la línia horitzontal que separa la part definitiva de l'esborrany, en el cas del "mig" hexàmetre que encapçala aquesta darrera part, i al final del foli 8r en el cas dels versos 414 i 415.

X *[Nova invocació]*

6r/	{ O superavi tempore metam }	-vv/--/-vv/-v
	Ille ego, qui ³⁵⁵ teneris nondum trivisse labellis ³⁵⁶	-vv/- vv/- /- /-vv/-x
285	fusus eram calamo, super alta cacumina ³⁵⁷ nondum	-vv/- vv/- vv/-vv/-vv/-x
	antea Parnassi videor stabilem sat ponere fusum.	--/- vv/- vv/- /-vv/-x
	Viribus (at dictis procul esto superbia nostris)	-vv/- /- vv/-vv/-vv/-x

³⁵⁵ Cf. l'inici espuri de l'Eneida: *Ille ego qui quondam gracili modulatus auena*. Però també comença así Ovidi un dels seus poemes: *Ille ego qui fuerim tenerorum lusor amorum* (*Tristes* 4, 10). I Estaci (*Silves* 5, 38): *Ille ego qui (quotiens!) blande matrumque patrumque*.

³⁵⁶ El sintagma *teneris labellis* té certa tradició: Plaute (*Psèudolus* 66), Ovidi (*Art d'estimar* 668), Petrarca (*Cançó bucòlica: Argus*, 33), Simon Rettenpacher [s. XVII] (*Silves*, XII, cançons 4 y 8).

³⁵⁷ *Geòrgiques*, 2, 307: *alta cacumina*.

	maius opus moveo ³⁵⁸ , quam quod Cantare Sonori	-vv/- vv/- /- /-vv/-x
	et veteres possent pro Maiestate Poetæ;	-vv/- /- /- /-vv/-x
290	æthereis Juvenem canimus de sedibus nam ³⁵⁹	-vv/- vv/- /- /-vv/-x
	oræ Rus, qui casta ferens mortalia parvo	-- /- v v/- /-vv/-x
	quid Deus Terris explevit tempore tempore vitam.	-- /- /- /-vv/-vv/-x
	Non illum meruere diu nec Candida lucis	-- /- vv/-v v/- /-vv/-x
	semita Terrestris nec amœna coloribus Aura,	-vv/-- /- vv/-vv/-vv/-x
295	ignisve nec quidquid placida pulchrum sub luce virescit,	-- /- vv/- /- /-vv/-x
	aut reficit liquidus gratum vel temperat aer,	-vv/- vv/- /- /-vv/-x
	amplave nec quæ Cælestis sub quidquid se Machina claudit.	-- /- /- /- /-vv/-x
	Monerat Auspiciis Lodoix melioribus Ortus	-vv/-vv/- vv/- vv/-vv/-x
	vivere terrena dederat cui purior Aura.	-vv/-- /- vv/- vv/-vv/-x
300	Tu mihi, Musa, refers quæ atque educe latentes.	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	Quo patet Omnipotens floris Correptus odore?	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
6v/	vix succrescentem properavit vellere florem	-- /- vv/-- /-vv/-x
	qui dum se teneris vix dum formosus in Auris	-- /- vv/- /- /-vv/-x
	explicat, abripiam in se cita tela manusque ³⁶⁰ .	-vv/-vv/- /-v/-vv/-x
305	Divina languere manu constructus abivit.	-- /- /-v v/- /-vv/-x
	Sed quid tu, Musa, hæc arcana latentia posses	-- /- /- /-vv/-vv/-x
	quidve potes maiora mihi aspirare canori?	-vv/- /-v v/-- /-vv/-x

XI [Les flors de l'Elisi]

³⁵⁸ *Eneida*, 7, 45: *maius opus moueo*.

³⁵⁹ En el manuscrit sembla llegir-se *num*, però té més sentit *nam*, havent-se quedat curt el traç superior que hauria de tancar la *a*.

³⁶⁰ *Eneida*, 6, 57 i 10, 433: *tela manusque*.

	Hortus erat placidus forma decor omnis agrosus	-vv/- vv/- /- vv/-vv/-x
	relligione sacer, vario quem flore nitentem	-vv/-vv/- vv/- /-vv/-x
310	condiderat Deus omnipotens, tamen ille tumentes	-vv/- /-vv/- vv/-vv/-x
	vomere sustulerat glebas, nec findere sulcos	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	debet odoratam sedem et corpus aratro.	-vv/-- /- /-vv/-x
	Obstiterunt duro substolli vomere glebas,	-vv/- /- /-- vv/-x
	nec sinit infringi terram, nec findere sulcos ³⁶¹	-vv/-- /- /-vv/-x
315	debet odoratam sedem structururus Aratro.	-vv/-- /- /-vv/-x
	Sed Docilis tellus nullo quassata labore	-vv/- /- /- /-vv/-x
	sponde capit flores, ponit flores, germinat ultro.	-vv/- /- vv/-- vv/-x
	Quin id ³⁶² Deus hunc hortum adversa in sede locarat ³⁶³ ,	-vv/- /-- /-- vv/-x
	qua quondam primo dederat pia Regna Parenti.	-- /- vv/- vv/-vv/-x
320	Florosa ^{<} enata manent, sed quæ sunt mira Viris.	-- /-vv/- /- /-vv/-x
	Fas nulli penetrare sinus ³⁶⁴ ; sed custos œstrusque	-- vv/-v v/- /-- x
	hortum intrare vetans armatur in Ense Cherubim	-- vv/- /-vv/-vv/-x
	hinc quotque Adam genuit propellit, et inde Profano.	-vv/- vv/- /-vv/-vv/-x
	Ergo frondoso surgunt de gramine flores,	-- /- /-- /-vv/-x
325	irriguos læte fluvios fontesque bibebant	-vv/- /- vv/- /-vv/-x
	quo suavis crescebat honos, flos nascitur villis,	-- /- v v/- /-vv/-x
	quin lectus Supremi ornet viridaria Regis,	-- /- /-- vv/-vv/-x
^{7r/}	quin et sideris facilis delapsus ab Aula,	-- /-- vv/- /-vv/-x
	non semel ipse manu flores est carpere visus.	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
330	Hic Crocus assurgit Viti qui maior inhærens	-vv/-- /- /-vv/-x

³⁶¹ *Bucòliques*, 4, 33: *infindere sulcos*.

³⁶² *Eneida*, 7, 321: *quin idem*.

³⁶³ *Eneida*, 2, 525: *in sede locauit*.

³⁶⁴ *Eneida*, 1, 243: *penetrare sinus*.

	crescit, eosque refert quibus alta sequutis;	-vv/-vv/-/vv/-vv/-x
	dulce fuit Veræ Jesu se credere viti.	-vv/- /- /- /- vv/-x
	Hinc viret Abrotonus, vel flos ab imagine dictus	-vv/-vv/- /- vv/-vv/-x
	aureus, unde nitent, qui Paupertate beati	--/vv/- /--/vv/-x
335	despiciunt fastus, Regumque Palatia calcant.	-vv/- /- /-vv/-vv/-x
	Nonne vides ³⁶⁵ qua parte rubet formosus Adonis	-vv/- /-v v/- /-vv/-x
	quem sinus ex animo obturens monum<e>nta de flore?	-vv/- vv/- /- vv/-vv/-x
	Mutare in florem voluit Dea cæca furore.	--/ /- vv/- vv/-vv/-x
	Quid fallor? non ille rubet, pallescet Adonis	--/ /-v v/- /-vv/-x
340	horto si videat quantum consurgit in isto,	--/ vv/- /- /-vv/-x
	surus amoris honos; non hic est dente tenaci ³⁶⁶	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	dilaceratus agri, nec fulvis unguibus urbi	-vv/-vv/- /--/vv/-x
	indignantia flori rubrum excussere colorem	--/--/--/--/vv/-x
	sed viret in signum sancti ac cælestis amoris,	-vv/- /- /- /-vv/-x
345	quem non excussent qui perflant omnia venti ³⁶⁷ .	--/--/ /--/vv/-x
	Adversa gemitus foliis ³⁶⁸ incubat coortis	--/ vv/- vv/- /-vv/-x
	parte, Hyacinthus inest mæstus, nec tristia rumpit	-vv/-vv/- /- /-vv/-x
	quæ placuit tantum servasse, silentia rumpit.	-vv/- /- /-vv/-vv/-x
	Hunc amat ante alios sapientum furor decorem	-vv/-vv/- vv/--/vv/-x
350	quod sileat secum tacitus quasi multa revolvent.	-vv/- /- vv/- vv/-vv/-x
	Monumenta sui felicitatis in cripta retegunt.	vv/- vv/--/ /-vv/-x

³⁶⁵ *Geòrgiques*, 1, 56; 3, 103 i 250: *nonne uides*.

³⁶⁶ *Eneida*, 6, 3: *dente tenaci*.

³⁶⁷ Ovidi, *Metamorfosis*, 10, 739: *excutiunt iidem qui perflant omnia uenti*. Aquest és el final de l'últim vers del desè llibre de les *Metamorfosis* (en lloc de *excutiunt idem qui præstant nomina uenti* de l'edició canònica, que segueix aquí el còdex Laurentianus) segons la versió grega de Màxim Planudes (del segle XIV: tradueix el grec οί τὰ πάντα ἀπορρίπτοντες). La variant que segueix el nostre autor no ha de sobtar-nos, perquè l'he trobat en una edició de 1712 impresa a Pàdua: *P. Ovidii Metamorphosis cum notis Th[omæ] Farnabii* (impresma de Giovanni Manfrè); exemplar conservat a la Biblioteca de Catalunya (que, per cert, es pot consultar *on-line*).

³⁶⁸ Ovidi, *Metamorfosis*, 10, 216: *gemitus foliis inscribit*.

	Et vites, et calthas, et hiantem flore venusto	--/-/-/v//v/--/vv/-x
	conspice Narcissum, non quem sua lucit Imago,	-vv/--/ -/ vv/-vv/-x
	sed frond<et> sine more Dei qui captus in undis,	--/ vv/-v v/- -/vv/-x
355	quem videat nescit felix tamen ardet in undis.	-vv/- -/ -/ vv/-vv/-x
	Hic rosa purpureas (procul hinc sit sanguine tincta ³⁶⁹	-vv/-vv/- vv/- -/vv/-x
	Idalio) et viridet vario discrimine frondes	-vv/- vv/- vv/- -/vv/-x
^{7v} /	detegit, et spinis circum vallata rubescit.	-vv/- -/ -/ -/vv/-x
	Ducit ad Elysios nam quæ via semita Campos	--/ -/vv/- -/ vv/-vv/-x
360	quamque pii tenuere viri, iacet ³⁷⁰ obsita dumis.	-vv/- vv/-v v/- vv/-vv/-x
	At elicies modo frigesces, Amor, si conspicias omnes	-vv/- -/v v/- -/vv/-x
	æterni hic flores vernare ad lumina Solis.	--/ -/--/ -/vv/-x
	Hic floret cytisus, florent Vaccinia Nigra,	--/ vv/- -/ -/vv/-x
	Illyrica, quæ surgit humo, tum pulchrior Iris,	-vv/- -/ v v/- -/vv/-x
365	atque coronatus qui paret in corpore gestis	-vv/--/ vv/-vv/-x
	flos visu dignus; tum quæ pede contus anhelat,	--/ -/ -/ vv/-vv/-x
	quæque parum villa in terram demissa resurgit.	-vv/- -/ -/ -/vv/-x
	Mille alii florum videas sine nomine formæ.	-vv/- -/ vv/- vv/-vv/-x

XII [Lluís obté el lliri]

	Hæc tamen ante omnes ornasse ³⁷¹ Rosaria peregris	-vv/--/ -/vv/-vvv/-x
370	pium, honos Prati, et dulcem spirabat odorem	vvv/- -/ -/ -/vv/-x
	candidius spumis lata quæ littora verrunt	-vv/- -/ -/ -/vv/-x

³⁶⁹ Ovidi, *Metamorphosis*, 10, 714: *sanguine tincta* (descriuint la mort d'Adonis; també emprà aquesta expressió a *Tristes* 4, 6, 34 i a *Lletres des del Pontus* 3, 2, 54, i també a *Ibis* 54).

³⁷⁰ *Eneida*, 10, 737: *pars belli haud temnenda, uiri, iacet altus Orodes*.

³⁷¹ El final d'aquesta paraula no es llegeix bé.

	dum mare saxosis studens albescit in oris.	-vv/--/ -/ -/ -/vv/-x
	Deliciæ superum, Pulcher flos, cresce, Tonantes	-vv/ vv/- -/ -/vv/-x
	sæpe moraturus flammantia lumina ³⁷² cresce.	-vv/--/ -/ vv/-vv/-x
375	Si nunc erigeret gelida caput rubrum ab urna	--/vv/- vv/- vv/-vv/-x
	Infelix Hominum primus, qui finibus altum,	--/ vv/- -/ -/ vv/-x
	moravit pulsus patris, viridaria contra	--/ -/ -/ vv/-vv/-x
	haud ullo sanus casu turbata videret,	--/ -/ -/ -/ vv/-x
	si saltu erigeret tumulo, lætusque venire	--/vv/- vv/- -/ vv/-x
380	huc festinaret, verso tamen ordine rerum.	--/--/ -/ vv/-vv/-x
	Si modo spectaret, dura quam e stirpe creavit	-vv/--/--/ vv/-vv/-x
	progeniem, gratam Superis habitare vireta,	-vv/- -/ vv/- vv/-vv/-x
	quæ melius novit mandata facessere Divum,	-vv/- -/ -/ vv/-vv/-x
	quoque alio, numquam fœdavit crimine vultus	-vv/- -/ -/ vv/-x
385	quam quod Proh nostri ducunt ab origine Patris.	--/ -/ -/ vv/-vv/-x
^{8r/}	Credo, equidem ³⁷³ misso vultu pudibundus oberrans.	-vv/- -/ -/ vv/-vv/-x
	Forsitan invidia fractus, lucemque perosus ³⁷⁴	-vv/-vv/- -/ -/ vv/-x
	sese iterum cæco tegeter se horrore Sepulchri.	-vv/- -/ vv/- -/ vv/-x
	Aio, meritis fugiat prato depulsus utroque.	-v/-vv/- vv/- -/ vv/-x
390	Crescite Vosque, mei flores, et crescite tantum.	-vv/-vv/- -/ -/ vv/-x
	Quam si haud appetis corrupta ab origine nati	--/ vv/- -/ vv/-vv/-x
	vestra equidem fateor; gratum Statione beata	-vv/- vv/- -/ vv/-vv/-x
	ver erat æternum ³⁷⁵ : tempus sed forte recurrit	-vv/--/ -/ -/ vv/-x
	quo Sator e cælis istum descendere in hortum	-vv/- -/ -/ -/ vv/-x

³⁷² *Geòrgiques*, 3, 433: *flammantia lumina*.

³⁷³ *Eneida*, 4, 12 i 6, 848: *credo equidem*.

³⁷⁴ *Eneida*, 6, 435: *insontes peperere manu lucemque perosi*.

³⁷⁵ Ovidi, *Metamorfosis*, 1, 107: *uer erat æternum*.

395	et flores legere inclito dignatur honore.	--/ vv/--/ /-vv/-x
	Ecce tibi ³⁷⁶ Lodoix, ætas cui prima notarat	-vv/ vv/- /- vv/-vv/-x
	non bene Virgineas prima lanugine malas ³⁷⁷ ,	-vv/-vv/ /- /-vv/-x
	adventat Pratum; videt adventare Cherubim:	--/ /- vv/--/vv/-x
	‘Heus, inquit, Juvenis ³⁷⁸ , quamquam mortale quod optas ³⁷⁹	--/ vv/- /- /-vv/-x
400	non sit, tu plus quam mortalis in ore renides.	--/ /- /-vv/-vv/-x
	Non est qui flores assistere Moribus obstet’.	--/ /- /-vv/-x
	Dixit, nilque Puer circumvenit arva moratus.	--/vv/- /-vv/-vv/-x
	Dixeris esse rosas, quotquot modo campus apertis	-vv/-vv/ /- vv/-vv/-x
	obtentat flores spatiis, ubi candore cernas	--/ /- vv/ vv/-vv/-x
405	ora verecundo totidem suffusa pudore.	-vv/--/ vv/- /-vv/-x
	Murmure quin blando Pratum quoque mussitat omne.	-vv/ /- /- vv/-vv/-x
	Non secus quam si per amœna vireta pererrans	--/ /- v v/-vv/-vv/-x
	cum mollis Zephyrus nullusque movet ille tumultum,	--/ vv/- /-vvv/-vv/-x
	irrequietus abit turbans tamen omnia motu.	-vv/-vv/ /- vv/-vv/-x
410	Et tum flos curvatur, tum et sylva remurmurat inter.	--/ /- /- /-vv/-vv/-x
	‘A Flos recidens, sentisque auram abruptione quietam,	-vv/ /- /-v/-vv/-x
	succumbunt Flores Zephiro, et recreantur eodem.	--/ /- vv/ vv/-vv/-x
	Interea Lodoix hortum simul undique ³⁸⁰ lustrat	-vv/ vv/- /- vv/-vv/-x
	{Vt primum ingreditur cuncti miro Ordine flores	--/vv/ /- /-vv/-x
415	demisere caput ³⁸¹ , victosque existens aer gaudens }	-vv/ vv/--/ /-vv/-x
8v/	dulcia cum verbis transit vestigia miscens.	-vv/ /- /- /-vv/-x

³⁷⁶ *Eneida*, 3, 477: *ecce tibi Ausoniæ tellus.*

³⁷⁷ *Eneida*, 10, 324: *tu quoque, flauentem prima lanugine malas.*

³⁷⁸ *Eneida*, 1, 321: *ac prior ‘heus,’ inquit, ‘iuuenes, monstrate, mearum.*

³⁷⁹ Ovidi, *Metamorfosis*, 2, 56-57: *non est mortale, quod optas. / Plus etiam, quam quod superis contingere possit.*

³⁸⁰ *Eneida*, 11, 610: *simul undique.*

³⁸¹ *Eneida*, 9, 437: *demisere caput.*

	Me comitem juvat ire circa; Vitisque sub umbra	-vv/-/vv/--/--/ -vv/-x
	crescere Divina Jesu; delectat egestas	-vv/--/ -/ -vv/-x
	dimissa Sacraque Domo, calcare superbos	--/ -/v v/- -vv/-x
420	nobilium fastus Procerum, Regumque coronas.	-vv/- -/ vv/- -vv/-x
	Et cytisi decor ille placet: contentaque parvo	-vv/- vv/-v v/- -vv/-x
	quam felix, Vnda, es? Divina ab imagine captum	--/ -/ -vv/-vv/-x
	ex quo me flammis ex quo Fons igneus visit	--/ -/ -vv/-x
	altius, possem Narcisse virescere tecum.	--/ -/ -vv/-vv/-x
425	Et te elicie sequi usque velis, vel si alta superne	--/ vv/-v v/- -vv/-x
	altaque quam possunt alio me adducere cogant	-vv/- -/ vv/- -vv/-x
	nubila, Divinum toto <me> pectore Solem’.	-vv/--/ -vv/-x
	Talia dicta dabit ³⁸² ; mentemque, oculosque movebat	-vv/-vv/- -vv/-vv/-x
	huc illuc gressusque movens; cum Lili Imago	--/ -/v v/- -vv/-x
430	nobilis ante alias species, sic ore profatur	-vv/-vv/- vv/- -vv/-x
	conspexit Gonzaga moras rumpit, et ibat	--/ -/ -vv/-x
	rite salutatum sed dicere multa volentem ³⁸³	-vv/--/ -vv/-vv/-x
	Lilium infenso sic illum intercipit ore.	-vv/--/ -vv/-x
	‘Quo, Puer, hic erras? quid me puer unice ludis ³⁸⁴ ?’	-vv/- -vv/- vv/-vv/-x
435	Si lecturus opes florum lustrare Penates	--/ -vv/- -vv/-x
	venisti nostros. Quid cessas? quidve recusas?	--/ -vv/-x
	Verte gradum, ecce adsum. Puer, o dignissime, credo	-vv/--/ vv/- -vv/-x
	esse decus florum, vel me, flos optime, carpe	-vv/- -vv/- -vv/-x
	aut ego te carpam, vel si pars altera detur	-vv/- -vv/- -vv/-x
440	aut ego Gonzagæ mutato nomine crescam	-vv/--/ -vv/-x

³⁸² *Eneida*, 5, 852 i 9, 431: *talia dicta dabat*.

³⁸³ *Geòrgiques*, 4, 501-502: *multa uolentem / dicere*.

	aut, Gonzaga, meo notus sub nomine vive’.	--/-vv/- /- /-vv/-x
	Casta per egregii Juvenis rubor ora cucurrit ³⁸⁵ ,	-vv/-vv/- vv/- vv/-vv/-x
	(erubuisse decet) fateor, flos candidè dixit:	-vv/-vv/- vv/- /-vv/-x
	‘Te primum ante omnes ³⁸⁶ oculi’, primusque requirit:	--/-- vv/- /-vv/-x
445	‘Non bene vitales carpebas parvulus auras ³⁸⁷ ,	-vv/-- /-/--vv/-x
	arripuere tui nostrum tunc pactum Amores’.	-vv/-vv/- /- /-vv/-x

Aparat crític: 283, vers al marge esquerre, per sobre de la ratlla de separació amb la primera part; 284, sobre la desinència -is de la paraula teneris va escriure -um | trivisse: subscriu tetigisse | sobre la desinència -is de la paraula labellis va escriure -um; 285, fusus eram calamo: subscriu Castalidum latices; 284-285, versos alternatius escrits al marge dret: Nondum qui tenerum primo trivisse labellum / Ausus eram Calamo³⁸⁸, pinos nec Culmina fresus³⁸⁹; 286, stabilem: subscriu firmum | sat: sobreescriu vel | abans de ponere sobreescriu el preverbi com-; 289, Et: subscriu Nec; 290, canimus de sedibus nam: subscriu meliori ait carmine Vates.; 291, Oræ: sota la desinència escriu -s | després de Rus subscriu ferens [reconstrueixo oras ferens] | sobre la desinència -a de la paraula mortalia escriu -os; 292, Quid Deus: sobreescriu Ostendit | sota la terminació -dit de la paraula Ostendit escriu -sus | explevit: subscriu ditavit i sobreescriu excurrit; 295, ms.: pulcrum; 296, vel: sobreescriu reficit | ratlla la lletra v- de la paraula vel; 297, Amplave: aquesta paraula l’afegeix després | ms.: Cæslestis | sub: sobreescriu nec | se: escriu aquesta paraula sota el pronom quidquid; 298, Monerat: aquesta paraula l’afegeix després; 299, terrena dederat cui purior Aura: sobreescriu qui tantum posset meliori [ratlla la construcció posset meliori; sobre qui escriu

³⁸⁴ Ovidi, *Metamorfosis*, 3, 454: *quid me, puer unice, fallis?*

³⁸⁵ *Eneida*, 11, 296 (*per ora cucurrit*) i especialment *Eneida*, 12, 66 (*subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit*).

³⁸⁶ *Eneida*, 5, 540: *et primum ante omnis*.

³⁸⁷ Bidermann, *Herodies*, 3, 5, 5: *ad auras / vitales reseretur iter*.

³⁸⁸ *Bucòliques*, 2, 34: *Calamo triuisse labellum*.

³⁸⁹ Escandim aquests dos hexàmetres: --/|vv/-|/-|/-vv/-x i -vv/-|vv/-|/-|/-vv/-x.

cui]; 300, refers: *sobreescriu* vexi | *ratlla* quæ atque educe *i sobreescriu* causa reserare | *la – t- de la paraula* atque *està escrita sobre l’ –s- de la paraula* asque; 301, *sobre* Quo *ratlla* Cur | *patet es llegeix amb dificultat* | *ms.*: florris; 302, Vix succrescentem: *sobreescriu* Tantum surgentem | *escriu* vellere *sota* florem; 304, *ms.*: abripiem; 305, *sota la D- de la paraula* Divina *escriu* O | constructus: *sobreescriu* compulsus; 306, *davant d’arcana sobreescriu* hæc | *latentia* posses: *sobreescriu* recludere quidve [quidve: *sobreescriu* tentis]; 307, *sobre* Quive *ratlla* Pandere | *ms.*: Quive | *potes: sobreescriu* Possis | *canori es llegeix amb dificultat*; 308, Hortus erat placidus: *subscriu* Quem Deus omnipotens; 310, *sota* tamen *ratlla* non; 311, *ms.*: substulerat; 312, *abans de* Debet *sobreescriu* debuit *i subscriu* Ne [reconstrueixo Nec] | *sobre* odoratam *ratlla* Frondentem [Frondentem: *sobreescriu* Vmbrosum | *després de* Frondentem *escriu* ho (reconstrueixo hoscum)] | et: *darrere escriu* la lletra f [reconstrueixo frondentem]; 313, *ratlla les lletres –run- de la paraula* obstiterunt | duro: *sobreescriu* orato | *subscriu un vers alternatiu: Vomere non dedorat*³⁹⁰ cuiquam substollere Glebas³⁹¹ [*sota* dedorat *ratlla* concepit]; 315, *abans de* structurus *ratlla* qui; 316, *sota* nullo *i sobre* quassata *ratlla* nimium patiensque [patiensque: *sobreescriu* lassata (lassata: *sobreescriu* confecta)] | *sobre* labore *ratlla* labore; 317, *capit: subscriu* quo | *ponit: sobreescriu* et; 318, *abans de* Deus *ratlla* Hortus [reconstrueixo Hortus id]; 319, pia Regna: *sobreescriu* loca læta; 320, Florosa enata *està escrit lligat formant una sola paraula* | *sed: sobreescriu* at | *at: sobreescriu* modo | *invia: sobreescriu* tamen; 321, *ms.*: strumque; 322, *sota* Hortum *ratlla* Jdem; 323, *ratlla la terminació -que de la paraula* quotque; 325, *sobreescriu l’inici de vers alternatiu: Dulcifer irriguum potabant undi*³⁹² [reconstrueixo: *dulciferum i undis o undique*] | *sota la desinència -os de la paraula* Irriguos *escriu* -um | *sobre la desinència -os de la paraula* fluvios *escriu* -um; 326, nascitur: *subscriu* ver; 327, Quin: *subscriu* Qui non | *Supremi ornet*

³⁹⁰ Aquesta paraula no és llatina, sinó francesa (*dédorer*) o italiana (*dedorare*); en castellà existeix *desdorar* i en català *desdaurar* ‘treure l’or | deslluir, minvar-ne el mèrit, l’esclat (d’una falta comesa, un defecte, etc.)’. Però possiblement calgui corregir *dederat*.

³⁹¹ Escandim aquest vers: -vv/-|vv/-|vv/-|/-vv/--.

viridaria: *subscriu l'inici de vers alternatiu Quo non Supremi orientur*³⁹³; 328, *sobre Quin ratlla Jmo | ratlla la lletra -s de la desinència de la paraula syderis | ms.: syderis*; 329, *Non: sobreescriu Haud*; 333, *vel està afegit després | sota ab ratlla la lletra -s [reconstrueixo abs]*; 334, *després de qui ratlla la lletra -s de la desinència | després de beati ratlla la lletra -s de la desinència*; 335, *Despiciunt fastus: sobreescriu l'inici de vers alternatiu Sors nullius egens*³⁹⁴; 336, *sota qua ratlla ut | abans rubet ratlla alia | formosus: sobreescriu Puer Almus*; 337, *Quem: sobreescriu Disruptum [darrere la e de la paraula Quem escriu i (reconstrueixo Qui)] | ratlla sinus i sobreescriu misere | ratlla ex animo i sobreescriu el verb ratllat raptum | ratlla obturens i sobreescriu quem luctus [ratlla luctus] | ms.: monumnta de flore [sobreescriu rumpens pectora palmis (ratlla la paraula rumpens i sobreescriu tundens)] | reconstrueixo el vers alternatiu: quem misere raptum quem [luctus] tundens pectora palmis*³⁹⁵; 338, *després de cæca sobreescriu rapta*; 341, *Surus es llegeix amb dificultat: damunt va escriure Naturus, que també es llegeix amb dificultat | non: sobreescriu qui i subscriu nisi | ratlla hic | sobre hic ratlla quo | hic: subscriu nisi*; 343, *abans de indignanti afegeix Flori | sota indignanti escriu Flori | abans de flori ratlla rubrum | flori: sobreescriu rubrum*; 345, *excussent: sobreescriu mutabunt*; 346, *ms.: incubit*; 347, *ms.: Hiacinthus | tristia està afegit després [rumpit: sobreescriu tristia solus]*; 349, *sapientum: subscriu sapientia | abans de sapientia ratlla florem*; 351, *abans de monumenta ratlla Ad | darrere la -u- de la paraula monumenta escriu i | sobre l'arrel teg- del verb retegít escriu clud [reconstrueixo recludit] | retegít: subscriu revelet*; 352, *et vites, et: sobreescriu J teneras | ms.: chaltas*; 356, *procul hinc sit sanguine tincta: subscriu sacrum [llegit amb dificultat] non tincta cruore*³⁹⁶; 357, *abans d' et ratlla ostendat*; 358, *spinis: sobreescriu circum | ratlla la paraula circum*;

³⁹² Escandim aquest hexàmetre incomplet: -vv/-vv/--/--/-v.

³⁹³ Escandim aquest inici d'hexàmetre: --/--/--/.

³⁹⁴ Escandim aquest inici d'hexàmetre: --vvv-.

³⁹⁵ Escandim aquest hexàmetre: --/v/--/--/vv/-x. Cf. Ovidi, *Art d'estimar*, 535: *tundens mollissima pectore palmis*.

³⁹⁶ Ovidi, *Metamorfosis*, 9, 132: *tincta cruore*.

359, Ducit: *sobreescriu* tutaque [*sobre tutaque ratlla* Nam vi (*reconstrueixo* via o viri)] | *sobre l' e-* de la paraula elysios *escriu* la lletra a- | quæ: *sobreescriu* qua | via: *sobreescriu* fit | semita: *sobreescriu* tutos; 360, obsita: *sobreescriu* horrida; 361, *després d'elicies ratlla* de cæ [*reconstrueixo* de cælo] | *sobre* de cæ *escriu* nunc | *sobre* nunc *escriu* modo | *sobre* la terminació -scit del verb frigescit *escriu* t [*reconstrueixo* friget]; 364, *sobre aquest vers ratlla un inici de vers alternatiu*: Atque Jris | Jlyrica: *aquesta paraula està afegida després* | *el vers començava amb la paraula* Tr[r]itica [*sobre* la -a de la desinència de la paraula Trritica *escriu* æ) | *sobre* la desinència -it del verb surgit *escriu* -ant | humo: *sobreescriu* e solo | pulchrior: *sobreescriu* formosior | *darrere del principi de la paraula* pulchrior *escriu* Gon [*reconstrueixo* Gonzaga]; 365, *darrere l' At-* de la paraula Atque *escriu* tutas; 366, dignus: *sobreescriu* mirus | contus [*es llegeix amb dificultat*]; 368, videas: *sobreescriu* crescunt; 369, *darrere peregis escriu* visu [*llegit amb dificultat*]; 370, spirabat: *sobreescriu* qui afflabat; 371, *abans de spumis ratlla* Pelagi | *darrere la desinència -a de la paraula* lata *escriu* -i; 373, *abans de Pulcher escriu* Flos; 374, moraturus: *sobreescriu* allecturus; 375, *sobre aquest vers escriu un vers ratllat*: J, Regisque T<h>ronum penetrari odore Supremi³⁹⁷ [*sobre el vers* J, Regisque Tronum penetrari odore Supremi *ratlla un vers no acabat que comença* Vive diu, se³⁹⁸]; 376, ms.: Jnfœlix | finibus: *sobre l' f-* inicial *escriu* s- [*reconstrueixo* sinibus] | altum: *subscriu* la paraula *ratllada* pium; 384, Quoque: *sobreescriu* Atque | *abans d' alio ratlla una paraula il·legible* | alio: *sobreescriu* [*probablement*] quisquam erit i *subscriu* de vita | *sobre* la desinència -ine de la paraula crimine *escriu* -en | vultus: *sobreescriu* honorem; 385, ducunt: *sobreescriu* duxere | ab origine: *sobreescriu* paterna; 386, vultu: *sobreescriu* victa facie | misso: *aquesta paraula està afegida després* | victa facie: *sobreescriu* passis mæsta | *sota oberrans ratlla* abiret; 388, Sese: *sobreescriu* Ille | cæco: *aquesta paraula està afegida després*; 389, *abans de depulsus sobreescriu* fugiat | *sobre el preverbi de-* del verb depulsus

³⁹⁷ Escandim aquest hexàmetre: --/--/v||v/-vv/-vv/-x.

³⁹⁸ Escandim aquest inici d'hexàmetre: -vv/-|-.

escriu pro-; 390, *Crescite: aquesta paraula està afegida després* | *Vosque: sobreescriu multum* | *et crescite: sobreescriu Pulchri et tam salvi*; 391, *l'inici A Principio està afegit després* | *reconstrueixo Quam a partir de la desinència -m escrita sobre la terminació -ntum de la paraula Quantum* | *sobre Quantum escriu -m si haud* | *ms.: apetis* | *sota corrupta escriu potiori* [*abans de potiori escriu co (reconstrueixo corrupta)*] | *sota potiori escriu meliori* | *entre ab i origine escriu rosa* [*reconstrueixo abrosa*] | *sota ab origine escriu a Stirpe* | *sota Stirpe escriu b origine Nati*³⁹⁹ [*reconstrueixo ab origine Nati*]; 392, *gratum: sobreescriu placidum*; 394, *ratlla e* | *istum: sobreescriu siride* [*corregeixo sideri*]; 395, *inclito: sobreescriu sueto* [*sueto: sobreescriu fato*] | *honore: sobreescriu animo*; 396, *abans d'aquesta paraula ratlla Tum Lodoix, qui genas* [*Tum Lodoix: sobreescriu Ecces tibi* | *qui: sobreescriu cui forte*] | *abans d' Ecce escriu Cum tibi* | *Ecce: subscriu cum* | *abans de Lodoix sobreescriu en* | *prima: sobreescriu parva*; 400, *Non sit: sobreescriu Haud*; 402, *circumvenit: subscriu percurrit* | *sota arva ratlla prata*; 403, *darrere la desinència -eris del verb dixeris escriu -it* [*reconstrueixo dixit*] | *ratlla el primer quot- (sobre el quot- ratllat escriu una paraula ratllada il·legible)* | *modo està afegit després*; 406, *sobre Murmure quin blando Pratum escriu un inici alternatiu de vers: [Sonitu] Quin viam blando pratum*⁴⁰⁰ [*Sonitu està afegit després*]; 407, *secus quam vi: sobreescriu aliter atque volat*; 408, *Cum mollis Zephirus: sobreescriu Sic ubi lenis Zephirus* [*sobre lenis escriu cum*] | *nullusque: subscriu hic*; 409, *Irrequietus abit: sobreescriu Jt Lenis abit*; 410, *sobre la desinència -tur del verb curvatur escriu -ntur* | *tum et sylva: sobreescriu flores campusque* | *flores: sobreescriu plantæ* | *sylva: subscriu fronsque* | *sota aquest vers ratlla un inici de vers alternatiu: Flosque cadit Zephiroque*; 411, *sentisque: sota la desinència -s del verb sentis escrigué abans -t* | *auram: subscriu ad curam*; 413, *simul: subscriu puer*; 414-415, *aquests versos estan escrits al marge dret*; 416, *Dulcia: sobreescriu una paraula il·legible [ms. trencat pel marge superior] que*

³⁹⁹ Ovidi, *Metamorfosis*, 1, 415: *origine nati*.

⁴⁰⁰ Escandim aquest inici d'hexàmetre: -vv/-|/-|vv.

acaba en -que; 417, *després de circa posa un punt i coma i ratlla delec* [reconstrueixo delectat (cf. *vers següent*)]; 418, *Jesu: ratlla Jesu i sobreescriu vel me*; 419, *sota Dimissa ratlla Contemp* [reconstrueixo Contempta]; 421, *ms.: cythisi*; 422, *captum: darrere la -m de la desinència escriu -s | sobre Divina ab imagine captum ratlla Narcisse pubescere tecum* [sobre la paraula ratllada tecum escriu captus] | *Narcisse: sobreescriu tecum*; 423, *flammi: sobreescriu insuetis rapidis*; 425, *abans d'elicie ratlla sequa | ms.: sequar | sota si alta ratlla densa*; 426, *Altaque està ratllat | alio me adducere: sobreescriu mentem avertere*; 427, *abans de pectore ratlla una paraula il·legible* [conjecturo me]; 428, *movebat: sobreescriu pudicos*; 429, *ms.: gresusque | cum: subscriu Dum | Jmago: sobreescriu hians*; 430, *ante: sobreescriu reliquis | species sic ore profatur: subscriu omnem ostentare decorem*; 431, *Gonzaga: subscriu Lodoix | moras: subscriu properare | entre properare i rumpit escriu cito*; 436, *quidve recusas: sobreescriu Adsumus: in nos* [ratlla nos i sobreescriu me] | *Adsumus: sobreescriu inscius*; 442, *Casta per egregii: sobreescriu un principi de vers alternatiu: Audiit hæc Lodoix*⁴⁰¹; 446, *tunc: sobreescriu iam*.

Traducció de la segona part:

La present traducció ha intentat respectar, en la mesura que ha estat possible, l'estat provisional del text, de manera que he partit del text que he fixat com a "canònic" (el text crític que diríem en crítica textual) a l'edició i he procurat incorporar les variants deixant-les entre claudàtors. A diferència de les altres traduccions, aquí presento la traducció en prosa en la mesura que l'original llatí és un text no acabat.

X *Nova invocació*

⁴⁰¹ Escandim aquest inici d'hexàmetre: -vv/-|vv/-.

Comença amb una captatio benevolentiae dient que no ha begut l'aigua de Castàlia i que la seva obra trontolla una mica al Parnàs (vv. 283-292). Enumeració d'elements terrenals indignes de la seva cuïta (vv. 293-299). Invocació a la Musa per reclamar-li el secret d'haver fet brotar la flor per l'atracció de Déu. El poeta pretén fer arribar a la flor les sagetes de l'Amor i les mans d'en Lluís que han d'arrencar-la (vv. 300-307).

(vv. 283-292) Oh, he superat el límit en temps!

Jo sóc aquell que encara no havia acariciat [tocat] la flauta amb els tendres llaviets [els líquids de Castàlia] [que encara no havia gosat per primer cop acariciar el tendre llaviet amb la flauta, ni xafat els pins i els cims], sembla que encara no he [com]posat abans un de prou estable [ferm] sobre l'alt cim del Parnàs. Amb força (però quedi la supèrbia lluny de les meves paraules) s'obre davant meu una obra major que la que [ni tan sols] podrien cantar amb majestat els reanomenats i antics Poetes; doncs [el Poeta afirma amb un poema millor] des dels eteris seients cantem al Jove [contant les regions / el camp de la regió], qui, humilment contant castos assumptes mortals, per la qual cosa [Déu] completà [ensenyà / recorregué / enriquí] la seva vida a la Terra durant temps i temps. (vv. 293-299) No el mereixeren mai ni el càndid camí de llum terrestre ni l'Aura agradable pels seus colors [o el foc], ni qualsevol cosa que verdegí formosa sota la plàcida llum. O el fluït aire torna a fer-lo agradable o el modera. [I] Cap [gran] Artifici Celestial no es tanca sota res. Lluís, nascut amb els millors auspicis, havia aconsellat viure amb l'Aura terrenal a què havia donat [tant al millor, que havia pogut ser] allò més pur. (vv. 300-307) Tu, Musa, conta'm aquestes coses [que vaig portar] i fes sortir [per a sortir] les coses ocultes. [¿Per què] Per alguna raó l'Omnipotent s'oferí, atrapat per l'olor de la flor; s'afanyà a arrencar la flor que tot just brotava [sorgia tan sols], la que encara és formosa mentre tot just es desferma a les Aures. Arrossegaré envers ella ràpides sagetes i les mans. Guarnida [empesa] sortí de la seva divina mà per llanguir. Però per què tu, Musa, podries [ensenyar] aquests secrets latents o com pots inspirar-me [ensenyar] coses majors en el meu cant?

XI Les flors de l'Elisi

Descripció de l'Elisi com a locus amœnus (vv. 308-317). Ubicació d'aquest jardí en un indret del Paradís diferent del concedit al pare Adam; és un lloc inaccessible als homes perquè el protegeix el Querubí (vv. 318-323). Entre totes les flors, el lliri ha estat triat per decorar els jardins del Cel; en Lluís baixa del Cel per collir flors (vv. 324-335). Al mateix jardí apareix la rosa, representada pel mite d'Adonis, qui es posa pàl·lid quan veu el lliri i en Lluís perdent així la seva vermellor (vv. 336-345). La flor del jacint també es connecta amb el mite corresponent (vv. 346-351). Fa el mateix amb el narcís (vv. 352-355). Torna a la rosa per relacionar Adonis amb Venus (vv. 356-358). Visió de conjunt dels Camps Elisis, on es pot accedir per un camí ple d'esbarzers que seguïren els homes pietosos. És l'Amor qui ha de treure aquests esbarzers. El Paradís, perdut pel pecat d'Adam, resorgeix amb l'ajut del sant (vv. 359-368).

(vv. 308-317) L'hort era agradable [al que Déu omnipotent] per la seva bellesa, tot formós, campestre, sagrat per la religió, al que Déu omnipotent havia construït resplendent per la seva flor particular; tot i així, aquella [no] havia suportat les unflades gleves a la rella, i no deu [degué] tampoc el seu cos obrir solcs amb l'arada a l'indret perfumat [frondós / ombrejat]. Impediren que per dura rella foren alçades les gleves. [No concebé [havia concebut] alçar gleves a algú amb la rella] i no deixa que s'esquerdi la terra, ni deu obrir solcs amb l'arada per construir el perfumat indret. Però la dòcil terra, no agitada [i prou sofrida / fatigada / treballada] per cap treball, [en la qual] cull flors al seu gust, [i] posa flors, les germina lliurement. (vv. 318-323) És més, Déu mateix havia situat aquest jardí al lloc contrari, en el qual en un altre temps havia donat els pietosos Regnes [els alegres indrets] al primer Pare. Resten florits i brotats, però aquests són [tot i així / en canvi] inaccessibles per als homes. No és permès a ningú penetrar al seu si; però com a guarda i tàvec, tot prohibint entrar al [mateix] jardí, el Querubí s'arma amb l'Espasa, expulsa d'aquí tot el que Adam creà per al Profà. (vv. 324-335) Així doncs, broten les flors de la frondosa herba; bevien alegrement dels refrescants rius i fonts [de l'agradable i refrescant en el mar], de manera que creixia el suau ornament i neix la flor [la primavera] per a les viles; és més [la que no], ha estat elegida per ornar [perquè no siguin ornats] els jardins del Rei Suprem; és més [sí], senzill, ha baixat del

seu Pati des del cel; no un sol cop sembla agafar ell mateix les flors amb la mà. Aquí apareix el Safrà, que creix, ja gran, arrapat a la Vinya, i les compta, alimentat per algunes seguidores; fou agradable per a la Veritable vinya el fet de créixer en Jesús. Aquí verdeja l'Abròtan, flor també anomenada Àuria pel seu aspecte; per això brillen feliços els qui en la Pobresa menyspreen l'altivesa [una fortuna a la qual no li falta res], i trepitgen els Palaus del Reis. (vv. 336-345) És que no veus [que] en quina [altra] part es posa vermell el formós [el Nutrici Nen] Adonis? Al qual la falda està, des de l'ànima, tancant-li els records de la flor [a qui [destrossada] [el dolor] està trencant [colpejant] miserablement el pit amb les palmes]. Volgué la Deessa, cega [atrapada] per la seva fúria, convertir-lo en flor. ¿Per què m'enganyo? No es posa vermell aquell, Adonis empal·lideix si veu tot el que surt en aquest jardí; la seva estaca [va a néixer] és l'honor de l'amor; [si] aquesta serà esgarrada per la dent tenaç del camp; amb grogues ungles a la indignant ciutat no donaren a la flor el color vermell, sinó que verdeja en senyal de l'amor sant i celestial, al que no havien fet fora [alteraran] els vents que ho bufen tot.

(vv. 346-351) A la banda contrària és llençat el gemec entre les fulles aparegudes, el Jacint es troba malalt, i no interromp [ell sol] les tristeses que sols vol amagar, sinó que trenca els silencis. La passió dels savis [la saviesa] estima aquesta bellesa [flor bella] més que a les altres perquè calla, tàcita, com si moltes coses es repassessin al seu interior. A la gruta descobreix [ha de revelar / obre] [a] els records de la seva felicitat. (vv. 352-355) Mira tu les [veu tu les tendres] vinyes, les calèndules i el Narcís que s'entreobre amb la seva graciosa flor, a la que no il·lumina la seva imatge, sinó que està cobert de fulles sense la norma de Déu perquè es troba atrapat als mars; no sap a qui mira feliç, però es crema als mars. (vv. 356-358) Aquí la rosa verdeja i descobreix les seves purpúries (lluny d'aquí el que sigui tenyida per sang [no tenyida per sang] idàlia) fulles amb ressaltant diferència, i envermelleix envoltada de punxes.

(vv. 359-368) Doncs [I] un camí sender [segur] arriba als [segurs] Camps Elisis, el que prengueren els homes pietosos, i està sembrat [espantós] d'esbarzers. Però les trauràs [les geles / ara / del cel / almenys], Amor, si veus brotar aquí totes les flors a la llum de l'etern Sol. Aquí floreix el citís, floreixen els Negres Nabius, [els blats que sortiran del terra]; ara el més bell [més formós] Iris il·líric, que surt de la terra, i que coronat també sembla, per la seva figura, una flor digna de veure per les seves gestes; ara una espasa l'exhala molt curiosament amb el peu, una ciutat abatuda que torna a sortir una mica cap a la terra. Altres mil tipus de flors sense nom has de veure [creixen].

XII *Lluís obté el lliri*

El poeta s'adreça a l'Amor per aclarir-li que totes aquestes flors envolten el sant, perfumat pel blanc lliri. Demana al lliri que creixi per detindre el llamp de Júpiter. El crida al tron de Déu (vv. 369-374). Al·lusió al pare Adam, que es moriria d'enveja i vergonya en veure com resplendeix en Lluís (vv. 375-389). S'adreça a les flors per recordar el Paradís anterior al pecat original. Aquell temps primaveral reneix amb el jove Sant Lluís (vv. 390-397). En apropar-se en Lluís, el veu el Querubí, que lloa la seva llum i reivindica la immortalitat del lliri (vv. 398-401). Passeig pel verger entre les flors de la castedat i el pudor (vv. 402-410). El Querubí lloa les virtuts del sant adreçant-se al lliri; després explica al Narcís que li agrada créixer amb ell i estar prop del Sol per la connexió que guarden amb en Lluís (vv. 411-427). El sant està ansiós per apropar-se a la bellesa d'aquest jardí (vv. 428-433). El lliri pregunta al sant per què juga amb ell i per què l'ha triat, i li diu que dona bellesa a les flors i a la casa; la flor li proposa un intercanvi de noms (vv. 434-441). En Lluís s'enrojola en sentir-lo. El lliri li recorda que, quan va néixer, ja va acaparar tota l'atenció i que li costava respirar, fet que relaciona amb l'actual unió d'amor (vv. 442-446).

(vv. 369-374) En canvi, exposares davant de tots que aquests Rosers ornaren el pietós; la glòria del Prat també respirava [que exhalava] una dolça olor, més càndidament que les escumes que escombren les amples platges [de l'ample Pèlag], quan el mar blanqueja escarrasant-se contra les roques a les vores. Creix, Formosa Flor, delícies dels celestials, creix per a detenir [atraure] sovint els ulls flamejants del Tonant. [Viu per sempre / ves i

penetra al Tron del Rei Suprem amb la teva olor] Si ara el primer infeliç dels Homes alcés el seu cap ruborós de la gelada tomba, qui residí expulsat als confins [a les cavernes], sa i estalvi hagués vist davant els vergers del pare no pertorbats per cap succés. (vv. 375-389) Si d'un salt s'alcés del túmul, també s'afanyaria content a venir cap aquí, encara que amb l'ordre de les coses invertit. Si, en efecte, mirés quina nissaga creà de la seva dura estirp, agradable als Celestials per habitar llurs camps, nissaga que sap que el Diví executa millor els governs que qualsevol altre [des de la vida], [i algú n'hi haurà] mai s'hagués associat el rostre [el crim] amb el crim [el seu honor] com el que, oh!, porten els nostres Pares des de l'origen [portaren les coses paternes]. Crec, en efecte, que, avergonyit, amb el rostre perdut [amb la cara vençuda / malalta], [sortirà] errant [en les seves passes]. Potser per enveja i per odi a la llum s'amagaria un altre cop en el cec horror del seu Sepulcre. Afirmo que el seu mèrit fugirà cap a una banda i altra expulsat [empès] del prat. (vv. 390-397) I creixeu [molt] vosaltres, flors meves, i sols [formoses i tan sanes] creixeu. Certament explico com [quant] no apeteixes les vostres nafres [coses rosegades] des de l'origen [des del principi / des de la millor [més valerosa] Estirp] del nascut, l'eterna primavera era agradable [plàcida] en la felicitat Residència; però potser torna el temps en què el Creador es digna a baixar des dels cels [del cel] a aquest jardí i a triar les flors segons el seu íncit [acostumat] honor [destí / esperit]. [Llavors / Quan] vet aquí que a tu, Lluís, a qui la primera [curta] edat [potser] no havia reconegut bé les teves virginals galtes [pòmuls] a causa del primer borboll, (vv. 398-401) t'apropa al Prat; el veu apropar-se el Querubí: "Eh —diu— Jove, encara que el que desitges no sigui mortal, tu resplendeixes en la teva cara més que un mortal. No hi ha qui impedeixi que les flors estiguin dempeus amb els teus preceptes". (vv. 402-410) Així parlà i, el Nen, gens detingut, envolta [corre a] els camps [prats]. Sols diries [digué] que són roses totes les flors que ostenta el camp en els seus espais oberts, on veuràs altres tantes cares inundades per la candidesa i un discret pudor.

És més, també tot el Prat xiuxiueja [el camí] amb un suau murmuri [so]. No de cap altra manera [diferentment també vola] que, com errant pels amens vergers, quan el suau [lleuger] Zèfir i ningú més mou ell sol el túmul, i [va suau] surt incessant pertorbant-ho tot amb el seu moviment. I ara s'acotxa la flor [acotxen les flors [les plantes] i el camp], ara també el bosc [i la fronda] murmura pel mig [i la flor cau en el Zèfir]:

(vv. 411-427) “Ah! Flor que recaus i sents l'aura [per a la cuïta] tranquil·la per la teva ruptura, sucumbeixen les Flors sota el Zèfir, i revifem amb ell. Mentrestant [el nen] Lluís purifica alhora el jardí per totes bandes. Tan bon punt va entrar totes les flors acotxaren el seu cap en una filera sorprenent, i l'aire que frueix alçant les vençudes. Passa mesclant les seves dolces petjades amb paraules. M'ajuda a anar prop del company; [i] a Jesús [li agrada] que [jo] creixi sota la Divina ombra de la seva vinya; li delecta la pobresa dins la Casa Sagrada i Abandonada [Menyspreada], i trepitjar els superbs orgulls dels nobles Pròcers i les corones dels Reis. Li agrada la bellesa del citís. Com n'estàs de content i feliç, Mar, amb el petit? [Narcís, arribar a la pubertat amb tu] jo, capturat per la divina imatge des de la qual es contempla allà dalt l'ígnia Font amb les seves [acostumades] flames [abrasadores]; pugui jo, oh Narcís, enverdir amb tu. I convida'm a seguir-te fins on tu vulguis, o, si des de dalt poden altrament els alts [espessos] núvols portar-me [girar-me l'ànima], que em reuneixin de tot cor amb el Diví Sol”.

(vv. 428-433) Aquestes paraules dirà; movia la seva ànima i els seus ulls [pudorosos] aquí i allà desplaçant també les passes. Quan [Mentre] la imatge del noble Lliri [obrint-se] davant les demás [restants] espècies parla així amb la boca, [veié Lluís que ostenta tota la seva bellesa] Gonzaga la veié [precipitar-se] i s'afanya [ràpidament]. També anava a saludar-lo ritualment, però el lliri interromp així, amb cara irritada, a aquell que intentava dir moltes coses: (vv. 434-441) “Cap a on eres aquí, Nen? Per què, Nen, jugues amb mi únicament? Si has vingut a il·lustrar els nostres Penats per tal de collir els poders de les flors, per què

t'atures? O per què els rebutges? [Ignorat / estem presents: a nosaltres [a mi]] gira el teu pas, sóc aquí present. Oh digníssim Nen!, crec que ets la bellesa de les flors; o agafa'm, òptima flor, o bé jo t'agafaré, o, si es donés una altra part, o creixi jo amb el nom canviat de Gonzaga, o viu tu, Gonzaga, conegut sota el meu nom". (vv. 442-446) [Aquestes paraules sentí Lluís]. El rubor es difon pel cast rostre del Jove egregi (li queda bé ruboritzar-se —ho reconec), i digué la flor càndidament: "Al principi tots els ulls estaven en tu". I el primer requereix: "De petit no agafaves bé els aires vitals, els teus Amors prengueren [ja] llavors el nostre pacte".

Anàlisi

Mètrica

L'*epos* està compost, igual que l'ègloga, en hexàmetres dactílics. De totes maneres, a diferència del que vèiem allà, a l'*epos* trobem diversos errors de mètrica, i també algunes llicències prosòdiques amb finalitat mètrica. Donat que sols la primera part del poema pot considerar-se definitiva, només tindrè en compte els versos que corresponen a aquesta part. Les observacions mètriques es poden agrupar en la següent classificació:

1. Versos hipermètrics: els vv. 218 i 225 són versos de set peus. Al v. 60 li sobra una breu després del primer peu (*ingerere*)⁴⁰². En canvi, no està gens clar si al v. 136 li falta una síl·laba breu perquè la paraula final *vastat* és més fruit de la conjectura que altra cosa⁴⁰³, ja que hi ha una taca d'humitat al manuscrit.

⁴⁰² Solament una síncope de la vocal posttònica permetria quadrar aquest hexàmetre (*inger're*). Menys versemblant esdevé l'apòcope de la *-e* breu final (*ingerer'*), que es dona en el cas d'alguns infinitius davant de consonant en mètrica arcaica (QUESTA 1977: 487; allà es citen els infinitius plautins *ess'*, *ferr'* i *scir'*).

⁴⁰³ De totes maneres, és una conjectura amb moltes possibilitats d'encert. La *v-* de *vastat* està clara, i el context *sua membra vastat / noxia Guillelmus* ens recorda un hexàmetre del seu model, Bidermann: *noxia viscosa vastat* (*Herodies*, 3, 70, 9).

2. Allargament d'una vocal breu. En els vv. 34 i 262 trobem la paraula *Querubim* a final de vers; la *u* és breu per natura (i així la trobem quan aquesta paraula apareix en posició interior: vv. 93, 95, 146, 148 i 260).
3. Sinèresi: en el v. 114 *Perseus* és bisíl·laba. En el manuscrit sembla lligir-se *Perseo* (si l'escandim només podríem justificar dues síl·labes mitjançant una sinicesi; vegeu més endavant) però aquesta forma esdevindria insòlita com a nominatiu (*verius et Perseus superavit Gorgona victor*).
4. Sinicesi: el grup vocàlic *ua* forma diftong en la paraula *suave* dels vv. 52 i 171 i *suavius* del v. 249⁴⁰⁴.
5. Hiat: entre el quart i el cinquè peus del v. 61 (*contorquere races, Æthnas vomere^H ore flagrantem*)⁴⁰⁵.
6. Geminació consonàntica amb finalitat mètrica. Als vv. 60 (*demmittere*) i 104 (*eggregii*) tenim aquest fenomen, que en realitat és innecessari perquè la *e* corresponent d'ambdós prefixos ja és llarga. Diferent és el cas de *relligione* (v. 27)⁴⁰⁶, on l'autor refusa la forma clàssica *religione* (amb *e* breu) perquè necessita començar el vers amb síl·laba llarga; cal aclarir, no obstant, que aquest recurs és corrent entre els poetes (el nostre autor als discursos, alterna ambues formes, tot i que domina la forma clàssica⁴⁰⁷). El mateix passa amb la paraula *littore* (en lloc de la clàssica *litore*) al penúltim peu del v. 92, però

⁴⁰⁴ De totes maneres, aquesta paraula té un precedent tan destacat com Lucreci, que comença el segon llibre del *De rerum natura* amb tres casos on *suave* es medeix com a diftong: *Suave, mari magno turbantibus æquora ventis / e terra magnum alterius spectare laborem; / non quia vexari quemquamst iucunda volupta, / sed quibus ipse malis careas quia cerniere suavest. / Suave etiam belli certamina magna tueri*. També en una font directa del nostre poema com és Bidermann (*Herodias* III) trobem hexàmetres que comencen amb aquest difton mètric (*suavia*, 56, 14; *suavius*, 57, 24; *suaserit*, 61, 17). La sinicesi és un tret característic de la mètrica arcaica (QUESTA 1977: 502-503), però també en trobem mostres en textos medievals dels *Carmina Epigraphica Latina* del segle VI (RODRÍGUEZ-PANTOJA 1999: 67-68, on recull un *Ianuarium* trisíl·lab que encapçala un hexàmetre).

⁴⁰⁵ L'hiat mètric darrere de vocal breu és estrany en llatí clàssic; només se'n registren dos casos, ambdós precedents de Virgili (CECCARELLI 1999: 37).

⁴⁰⁶ El mateix cas torna a aparèixer al v. 309 de la segona part.

aquí és innecessari perquè la *i* ja és llarga per naturalesa. També trobem una geminació vocàlica per interès mètric al v. 254 (*cælituum* com a genitiu plural de *cæles*, en lloc del clàssic *cælitum*); no obstant, la forma *cælituum* té certa tradició en llatí humanístic⁴⁰⁸.

7. Abreujament d'una vocal llarga: v. 81 (la *-o* d'*ambo* en el penúltim peu).

A banda de tots aquests inconvenients, val la pena observar l'ús de la cesura. La més freqüent és, naturalment, la pentemímera (236 vv.), després l'heptemímera (206 vv.), seguida de la triemímera (181 vv.), i finalment la cesura bucòlica (40 vv.). Sovint es combinen diverses cesures, cosa que observem amb la següent distribució: sense cesura (2 vv.); amb una cesura: triemímera (3 vv.), pentemímera (51 vv.), heptemímera (7 vv.), cesura bucòlica (1 v.); amb dues cesures: triemímera + pentemímera (52 vv.), triemímera + heptemímera (34 vv.), pentemímera + heptemímera (74 vv.), triemímera + cesura bucòlica (2 vv.), pentemímera + cesura bucòlica (1 v.), heptemímera + cesura bucòlica (2 vv.). Amb tres cesures: triemímera + pentemímera + heptemímera (56 vv.), triemímera + pentemímera + cesura bucòlica (1 v.), triemímera + heptemímera + cesura bucòlica (32 vv.); no hi ha cap cas amb pentemímera + heptemímera + cesura bucòlica. Amb quatre cesures: triemímera + pentemímera + heptemímera + cesura bucòlica (1 v.).

Contingut del poema

El poema que ens ocupa, tot adscriuint-se a la tradició èpica, tracta de destacar la figura de Sant Lluís Gonzaga, protector de la joventut. Naturalment, és un exemple d'exercici

⁴⁰⁷ A la primera sèries de discursos (Discursos I) trobem tres casos amb *relig-* (fols. 3r, 4v i 6r) i tres amb *rellig-* (tots tres al fol. 2v), en canvi a la segona sèrie (Discursos II) només trobem tres casos, sempre amb *relig-* (7r, 9r i 13v).

⁴⁰⁸ He localitzat moltes mencions; dues d'elles en una font directa del nostre autor com és el llibre tercer dels *Herodies* de Jakob Bidermann: 36, 16: *cælituum in magno retinere scepra senatu*, i 58, 19: *cælituum sumiere duces: qui tristia Floris*. També l'empra el mateix autor en el segon llibre (42, 1): *Cælituum choros ipse, poli*

de retòrica com els que es feien als col·legis jesuítics. Si en el cas de l'ègloga s'estava fent poesia bucòlica a l'estil de les *Bucòliques* de Virgili, en aquest cas tenim un cas d'èpica a l'estil de l'*Eneida*, per emmarcar-nos en la *rota Vergiliana*. A més a més, les referències virgilianes d'aquest poema són constants; van des de sintagmes concrets a versos sencers presos de l'obra del poeta de Màntua⁴⁰⁹.

En aquest sentit s'expliquen els ja comentats versos alternatius al principi de la segona part (vv. 284-285), on s'al·ludeix al *calamus* del pastor de les *Bucòliques*. I en el vers 328 llegim: *Quin et sideris facilis delapsus ab Aula* També trobem en el poema una referència a l'antiga poesia de la qual s'afirma continuador: *maius opus moveo, quam quod Cantare Sonori / et veteres possent pro Maiestate Poetae* (vv. 288-289). Si bé és cert que al principi del poema trobem la paraula *lector*, que ens faria pensar en el caràcter escrit (i fins i tot àulic) de l'*epos*, cal aclarir que aquí té el valor etimològic de 'collidor' (*lector floris* 'collidor de la flor'; com a derivat de *lego* 'collir'), encara que aquesta accepció no es troba en llatí clàssic, que emprava *collector*⁴¹⁰.

L'heroi èpic és presentat com un jove (puix va morir abans de fer els vint-i-quatre anys) que té com a única missió a la vida l'obtenció d'una flor, el lliri, que és símbol de puresa i castedat. Amb aquest únic objectiu al segle, fidel a la voluntat del Déu dels cristians, rebutja tots els béns que li ofereixen els déus procedents del paganisme: l'arc i el carcaix de Diana, l'ègida de Minerva, la diadema de Juno i el ceptre de Júpiter. Ell sap que només amb l'obtenció del lliri podrà aconseguir l'Olimp i els Camps Elisis. També el presenta com un ésser superior a l'home veterotestamentari que Déu va posar per primer cop a la terra, Adam⁴¹¹, ja que ell està lluny de conèixer una Eva que el faci caure en la temptació. Lluny

flatione relicta. Així mateix, en altres obres com les *Lletres d'heroïnes* (I, 4 i III, 3) o en el seu cèlebre *Cenodoxus* (v. 2050).

⁴⁰⁹ A l'edició del text ofereixo, en notes al peu, els passatges, versos o sintagmes que estan presos de Virgili.

⁴¹⁰ És Sant Isidor (*Etimologies* 10, 154) qui explica: *lector a colligendo animo quæ legit, quasi collector*.

⁴¹¹ La figura d'Adam és molt recurrent a la poesia jesuítica llatina per referir-se a l'error. La trobem, per exemple, a la poesia de Jacob Balde, que titula un dels seus poemes "De posteris primi Adami" (*Lycorum libri IV*, II, 5; cf. THILL 1999: 142).

d'això, el custodien un Querubí i l'Àngel Amor (que no hem d'identificar amb l'Amor-Cupido pagà).

Apareixen nombrosos elements biogràfics (el costum de la flagel·lació, la renúncia a la protecció del pare i a seguir la carrera militar del mateix, les seves oracions, els seus plors, el seu oncle i padrí Guillem, Duc de Màntua, que sempre el recolzà, el seu interès per la pobresa, etc.). Així mateix, cal destacar les nombroses referències cultes relacionades amb el paganisme, tant en l'àmbit de la mitologia (les Muses, Adonis, Perseu i les Gorgones, la Parca, Febus-Sol, Venus-Citèrea, Diana-Cíntia, Júpiter, Juno, Minerva, Faetó, Orfeu-Ismari, Atlas, Narcís, Jacint, Iris, Zèfir, Nimfes, Dríades, Sàtirs, Pan, Vulcà, Argo, Penats, Ammó, les Hespèrides, els Camps Elisis, l'Olimp, el Tàrtar, la llacuna Estígia, la font Castàlia, el mont Parnàs) com en l'històric i cultural (figures com els pintors Zeuxis, Parrasi, Apelles o Timantes i la reina babilònica Semíramis, llocs com Tempe, Pestum, Pancaia, Assíria, el riu Hidaspes, el volcà Etna, o gentilicis com idalis, sabeus, baians, àrabs, acteus, il·liris). De l'Antic Testament procedeixen les al·lusions a Adam, Eva, David, el Querubí, i del Nou procedeixen les referides a Jesús.

El tema del lliri en relació amb Sant Lluís Gonzaga ha estat molt prolífic, fins al punt d'aparèixer a Barcelona una revista mensual que es publicà entre 1914 i 1928 amb el títol *El Lliri de Sant Lluís: portaveu de l'Ateneu de Sant Lluís Gonzaga de Sant Martí de Provensals*, on trobem nombrosos poemes que al·ludeixen a aquest lliri. També són abundants les referències que fa al lliri el bisbe de Vic Josep Torras i Bages al seu opuscle *Sant Lluís Gonzaga (miniatura psicològica): als joves congregants de la Immaculada i Sant Lluís Gonzaga, de Barcelona* (Barcelona, 1898), que fou llegit a l'Associació de la Immaculada i Sant Lluís Gonzaga. Emperò, com que el nostre poema se situa cap a l'any 1760, hem de buscar referències anteriors. La part dels *Acta Sanctorum* dedicada al nostre sant (juny, volum IV, pp. 847-1172; Venècia, 1743) inclou quatre poemes llatins que són

panegírics de Sant Lluís Gonzaga: un de l'italià Philippus Rinaldi (de 1605), que comença *Cæli ferentem sidera*; un altre del francès Martinus Claire (de 1680), titulat *Ad Vesperas et Matutinum ... Ad Laudes*; un altre de l'alemany Jacobus Wallius (de 1690), titulat *Beatus Aloysius Gonzaga, post arduum comparente certamen, Societatem Jesu ingressus*; i un altre del francès Leonardus Frizon (de 1675), titulat *Aloysius Gonzaga, Sacri Romani Imperii Princeps, Religioso tirocinio se addicens*. En cap d'ells apareix el lliri. No obstant, sí el trobem en un grabat que apareix en aquesta obra, entre les pàgines 862 i 863, que representa una pintura que data del 1607, i que porta l'epígraf *Ad Maiorem Dei Gloriam*. Hi apareix el nostre sant sostenint una creu de lliris mentre és coronat per dos àngels, que podem identificar amb el Querubí i l'Àngel Amor del nostre poema. A la pàgina 864 es descriu aquesta pintura: *Imago eius: Angelo e nubibus apparente et ramum seu lauri seu liliorum (neque enim distingui satis potest) præferente*. Encara que Conrad Janning, que és qui descriu la pintura, no distingeix bé si es tracta de flors de llorer o de lliris, la tradició ens demostra que s'han vist com a lliris, segurament pel caràcter simbòlic d'aquesta flor, sempre lligada a la puresa (el llorer es relaciona amb la poesia i la victòria, la qual cosa no és gaire rellevant en un sant o beat).

També veiem aquest lliri en un grabat del sant que ve en un foli imprès a Lleida cap al 1846 (segons el catàleg del llegat Ramon Areny de l'Institut d'Estudis Ilerdencs). Allà es reproduïx un poema titulat *Gozos del ángel jesuita San Luis Gonzaga*. En el grabat apareix Sant Lluís Gonzaga amb una creu a la mà i dos lliris sobre l'altar on es recolza. Al poema en qüestió llegim alguns versos que ens recorden al nostre: *Se os abrasó el corazón / hecho un Etna, un Mongibelo*, i després: *En las ciencias Querubín / luego os mostráis estudiando, / y al Dios de amor contemplando / sois teólogo Serafín*.

És cert que aquest poema és molt posterior al nostre, però en coneixem d'altres de l'època del nostre, també dedicats a aquest sant. Així, per exemple, al 1727 es publicaren a

Sevilla unes *Letras de los villancicos que se cantarán en la canonización de San Estanislao Kostka y San Luis Gonzaga*. Del mateix any és el *Romance en Decasílavo, en que un genio Poeta describe las Fiestas, que en la Canonización de San Stanislao de Kostka, y San Luis Gonzaga, Astros brillantes del Sagrado Firmamento de la siempre Ilustre Compañía de Jesús* (Pamplona). Coetani és el *Drama por Música. Cántico Sacro, sobre el comento de Hércules Thebano, que por las voces de Juno, Amalthea, Alcesta, y Periclymene, con el Choro de las más armoniosas Nimphas, canto, en aplauso de los dos nobilísimos Jesuitas, S. Luis Gonzaga, y S. Stanislao Kostka, nuevamente canonizados por N. SS. P. el Señor Benedicto XIII* (Girona), que deu coincidir amb el nostre per l'erudició referent a la mitologia clàssica. El mateix any es publica a Saragossa una oració titulada *Oratoria Armonioso [sic], que se cantó en la plausible celebridad de la Canonización de los dos Gloriosos San Luis Gonzaga, y San Stanislao Kostka*. De 1728 és la publicació de quatre poemes dedicats a la canonització d'aquests dos sants en l'obra *Los Jóvenes Jesuitas: Puntual Relación de las célebres solemnes Fiestas, executadas en el Colegio Imperial de Madrid a la Canonización de S. Luis Gonzaga, y S. Stanislao Kostka* (Madrid). Coetani del nostre deu ser un altre poema èpic dedicat a Sant Lluís Gonzaga: *Querubín de Paraíso de las Ciencias. Poema Heroico con que el Angélico Joven S. Luis Gonzaga Patrono de los Jóvenes Estudiantes Señalado por la Sant. de Bened. XIII aplaudía El Señor Francisco Ignacio Escorcell, y Torres de Bajes dignísimo Alumno de las Escuelas de la Comp. de Jesús* (Manresa, 23 de juny de 1760; en quatre fulls sense foliar) [URIARTE 1904-1916: s.vv.]. I encara més proper a l'entorn del nostre autor és el poema de Guillermo Antonio de Areny y de Solà *Canto heroico con que aplaude a S. Luis Gonzaga en los cultos de la iglesia de San Andrés de Urgel* (La Seu d'Urgell, 1764; de set pàgines) [AGUILAR PIÑAL 1981-2001: s.v. Areny de Solà], cant que cal emmarcar al voltant de la Companyia de Jesús si tenim en compte que abans havia escrit una obra que porta el següent títol: *El prodigio de los prodigios de Dios:*

María en su Inmaculada Concepción, Poema heroico que en los festivos cultos que a su Purísima Madre tributa la Congregación y Escuela Jesuítica de Urgel, dixo el Noble Señor Guillermo de Areny y de Solà (La Seu d'Urgell, 1963) [PALAU 1948-1977: s.v. Areny y de Solà].

Comentari literari

Ja hem dit que al poema es distingeixen dues grans parts que hem diferenciat com a “part definitiva” i “part en esborrany”, separades al manuscrit per una ratlla horitzontal, i que el mateix poema es fa ressò d'aquesta separació amb el virgilià *maius opus moveo* del vers 288 (que va servir al mateix Virgili per a iniciar la segona gran part de l'*Eneida* a partir del setè llibre⁴¹²). Si ens endinsem una mica més al poema, veurem quins són aquests referents culturals que apareixen a cada passatge i podrem reconstruir millor el fil argumental. Per això he separat el poema en passatges⁴¹³ i aniré comentant els diferents aspectes que mereixin interès, i també seguint l'argument narratiu.

I: vv. 1-8 (*Invocació*)

El poema comença amb una invocació a les muses (*Deæ*)⁴¹⁴, la qual cosa s'emmarca dins del gènere èpic, però aquí amb una finalitat diferent. En lloc de demanar-los el seu ajut per a l'exercici d'escriure un poema de grans pretensions com és un *epos* (podríem dir que en oposició a un poema menor com és l'ègloga⁴¹⁵), els demana que marxin (*hinc procul ite*; cf. Estaci, *Silvæ* 3, 3, 13: *procul hinc procul ite nocentes*, on Estaci feia marxar els criminals

⁴¹² Recordem que l'*Eneida* se sol dividir en una primera part que recorda els viatges de l'*Odissea* (llibres I-VI) i una segona part que recorda la guerra de la *Iliada* (llibres VII-XII).

⁴¹³ En total he distingit dotze passatges (nou corresponents a la primera part i tres a la segona), número que coincideix amb els dotze llibres de l'*Eneida* de Virgili, que és la seva principal font d'inspiració.

⁴¹⁴ Andrée Thill va destacar que les Muses són les úniques divinitats del panteó pagà que no foren condemnades per la poesia cristiana: “Seules les Muses, les chastes Muses des temps primitifs échappent à la condamnation et la poésie chrétienne les a volontiers accueillies” (THILL 1999: 5).

perquè no hi fossin presents als funerals de Claudi Etrusc, un afranquit de Tiberi que també va rebre el favor de Neró i Vespasià) perquè es proposa cantar la glòria d'una persona, Sant Lluís Gonzaga, de qui no en són dignes. De fet, l'autor es retracta quan les anomena *Deæ sacræ*, i ratlla l'adjectiu per tal de substituir-lo per *cum sit* (encetant així una subordinada causal). El segon vers (*formosi lector floris, formosior ipse*) s'inspira en el virgilià *formosi pecoris custos, formosior ipse*⁴¹⁶ (*Bucòliques*, 5, 44); també a l'apel·lació al *lector* segueix el model d'una invocació virgiliana a les Muses (*Pierides, uitulam lectori pascite uestro; Bucòliques*, 3, 85), encara que ja he aclarit que *lector floris* té el valor de 'collidor de la flor', que no és menys virgilià (*qui legitis flores; Bucòliques*, 3, 92). En el seu lloc invoca, entenem, l'únic Déu dels cristians: *at tu, cui imperium est florum* (també tenim aquí a Virgili: *di, quibus imperium est animarum, Eneida*, 6, 264, i *di, quibus imperium est pelagi, Eneida*, 5, 235). Però introdueix també un element pagà quan es refereix al lloc on van les ànimes després de la mort: *floresque vireti Elysii* (els Camps Elisis on van les ànimes dels benaventurats quan moren). El segueix una aposició no menys virgiliana: *Regna, heu!, mortalibus in via vivis* (cf. *sic demum lucos Stygis et regna inuia uiuis; Eneida*, 6, 154). Si indaguem en la vida de Lluís Gonzaga, veiem que a la seva correspondència deia, pocs mesos abans de morir, coses relacionades amb aquesta idea, encara que anomenant "vius" als que el poeta entén com a "morts": "dentro de pocos meses me ha de sacar Dios de esta tierra de muertos a aquella región de vivos, y de la compañía de los hombres mortales a la de los Santos y Ángeles del cielo" o "ya de camino para ir a alabar a Dios siempre en aquella tierra de los vivos" (CEPARI 1606⁴¹⁷: 297-298). Segueix amb una *captatio benevolentiaë* on demana permís a Déu (*sit numine vestro / pandere; pres de Eneida*, 6, 266-267) per accedir a l'Elisi amb Lluís Gonzaga i donar-lo a conèixer a través del poema. Amb això està demanant,

⁴¹⁵ Cal assenyalar aquí el cas molt particular de la *Bucòlica* IV de Virgili, que comença invocant les *Sicelides Musæ* 'Muses sicilianes', tot tenint en compte que aquest és l'únic dels deu poemes que no s'adscriu al gènere de l'ègloga perquè no hi trobem un diàleg entre pastors.

⁴¹⁶ Podem comparar aquest vers amb el que encapçala la setzena oda d'Horaci: *O matre pulchra filia pulchior*.

d'alguna manera, la mort, per la qual cosa aclareix: *si istic spiritus et vox / defuerit suprema mihi, periisse juvabit* (seguint un altre cop Virgili: *si pereo, hominum manibus periisse iuuabit; Eneida, 3, 606*).

II: vv. 9-20 (*Caràcter del Sant*)

Descriu aquí la forma de ser de Lluís Gonzaga, detallant les seves virtuts, especialment la castedat, el símbol de la qual (el lliri) és l'objecte que persegueix el sant (*hauserat aeternos casti Ludovicus amores / Lili*). La biografia també dona gran importància a aquest aspecte (CEPARI 1606: 52-60; capítol "Cómo fue enviado Luis del Marqués su padre a Florencia, donde hizo voto de castidad..."). Lluís rebutja la vida militar (*non illi bellator equus*) i política (*non gloria curæ*), que en la vida del sant es reflecteix en el rebuig a seguir la carrera política, contravenint la voluntat del seu pare, el Marquès de Castiglione, que volia que Lluís, com a primogènit, fos el successor del seu títol. Així mateix rebutja la vida privilegiada del seu pare (*non tecta parentis*) i la vida terrenal en general (*nec sibi vita placet*). Enfront d'això, destaca la seva entrega en cos i ànima per l'amor al lliri, símbol de castedat. Una sèrie d'interrogacions retòriques reflecteixen com visqué Lluís Gonzaga aquesta situació (vv. 14-20).

III: vv. 21-49 (*L'Amor i el Querubí*)

vv. 21-25: Apareix un personatge, Amor, que és representat amb els atributs de la divinitat pagana (Cupido alat amb les fletxes i el carcaix), encara que aquí apareix alimentant l'amor de Lluís cap al lliri i com anunciador d'un altre personatge, el Querubí, que és el guarda de l'Elisi.

vv. 26-34: Descriu l'Elisi recorrent un altre cop al virgilià *Regna invia vivis* (*Eneida, 6, 134*; aquí com a *sedes invia vivis*), però, a diferència del pagà, és *religione sacer*. Veiem que la forma *tenditur* (referida a l'Elisi) substitueix l'anterior *panditur*, que està ratllada. Presenta aquí un personatge que tornarà a aparèixer al llarg del poema, Adam, a qui

⁴¹⁷ Segueixo la traducció castellana que féu Juan de Acosta (1883) de l'hagiografia que escrigué Virgili Cepari.

reconeixem en aquest passatge per l'apel·latiu *primus homo* i per haver trencat el pacte celestial a canvi d'una poma (*dapibus puerilibus*). Després d'això, Déu posa com a àngel custodi (amb una espasa) al Querubí (*Aligerum*). I també posa Amor, que és qui fa que esdevingui difícil (*lubrica saxa*) l'accés a l'Elisi, que abans havia esta agradable (*iter placidum*).

vv. 35-38: Comença aquí una conversa entre el Querubí i Amor. En sentir el soroll de l'arc d'Amor, parla el Querubí, posant-se en guàrdia, perquè el confon amb el rumor dels homes. El poeta expressa que s'enfronta "als que —creu— vénen" mitjançant el sintagma virgilià *venientibus offert* (*Eneida*, 6, 291). També són virgilianes les paraules que pronuncia: *clamat trepidus 'procul, o procul este profani, / corripite inde gradum, totoque absistite campo'* (cf. *Eneida*, 6, 258-259: *'procul, o procul este, profani,' / conclamat uates, 'totoque absistite luco*).

vv. 39-49: Amor, que s'havia amagat, apareix somrient (cosa que expressa un *multum subridens* 'somrient molt' que evoca el virgilià *olli subridens* 'somrient-li' [*Eneida*, 1, 254; 9, 740 i 12, 829] havent substituït l'arcaisme *olli*) i li ensenya que es tracta d'una fletxa. Això recorda un testimoni del 1600 associat als miracles de Sant Lluís segons el qual "Tiraba saetas al corazón del Verbo cuando estaba en la tierra. Ahora aquellas saetas reposan en su corazón, por las comunicaciones que merecía con los actos de amor y de unión que hacía (que eran las saetas)" (CEPARI 1606: 331). El Querubí descansa en la seva ira (el que expressa amb paraules virgilianes: *tumida ex ira Cherubini corda residunt*; cf. *Eneida*, 6, 407: *tumida ex ira tum corda residunt*) canviant-la en riure i pregunta a Amor per Lluís, a qui havia anat a cercar; es dirigeix a ell amb el vocatiu virgilià *formose puer* (*Bucòliques*, 2, 17 i 45; veiem que Amor es presenta com a nen, igual que Cupido) i torna a citar el virgilià *Regna inuia uiuis* (*Eneida*, 6, 154; *quid vivis Regna vagaris / inuia tu solus*). Hi ha una referència al rebuig de les noies (*advenis aspernans pueros*), relacionada amb la castedat del protagonista,

que porta a la memòria un passatge de la seva biografia: “Huía toda la vida, dondequiera que estuviese, el hablar con mujeres. Aborrecía tanto su vista, que quien lo viera, pensara que tenía con ellas alguna natural antipatía” (CEPARI 1606: 57). Veiem que empra el terme *pueras*, en lloc del més clàssic *puellas*; segurament es deu a una raó mètrica perquè no s’allargui la *e*, que representa el final del tercer dàctil.

IV: vv. 50-92 (*Parlament d’Amor*)

vv. 50-62: Comença aquí un extens parlament d’Amor (vv. 50-92), que inclou alhora paraules de Lluís (vv. 63-73). Fa referència a la mort de Lluís a través d’un circumloqui que consisteix a ésser *tuo sodali Parca famulus*, presentant d’aquesta manera la mort a través d’una divinitat pagana com són les Parques (la parca per antonomàsia és Àtrop, que és la que talla el fil de la vida donant pas a la mort). La mort apareix com l’únic camí que troba Lluís per aconseguir l’objectiu del seu amor, la flor del lliri. La mort és vista com uns jous agradables, *iuga dulcia*, i un bon serviment, *suave ministerium*⁴¹⁸. Esmenta així mateix l’apel·latiu *Regnator Olympi*, si bé aquí no s’ha d’identificar amb el déu pagà Júpiter sinó amb el Déu cristià, que és qui ha col·locat el Querubí a les portes de l’Elisi-Paradís. Descriu els esforços de Lluís per aconseguir la flor (*Ætnas vomere* és una forma de dir que treia foc per la boca, de manera que el volcà sicilià Etna apareix aquí com el volcà per antonomàsia; on endebades l’empra com a nom comú i en el manuscrit ve en minúscula⁴¹⁹) i reproduïx les paraules del sant.

vv. 63-73: Les paraules de Lluís reproduïdes per Amor manifesten el neguit del sant per aconseguir el lliri-castedat pel qual sent un gran amor i pel que féu *vota precesque* (pren aquesta expressió de Virgili: *Eneida*, 3, 361; 6, 51 i 11, 158). S’adreça a Déu (*Deus*

⁴¹⁸ Aquesta idea la trobem a la tradició medieval, per exemple al poema 21 (*In trutina mentis dubia*) dels *Carmina Burana*, que acaba: *ad iugum tamen suave transeo*. Aquest oxímoron pot trobar paral·lels clàssics com Catul, que al seu 68è poema diu, referint-se a la deessa de l’amor: *quæ dulcem curis miscet amaritiam* (Catul, 68, 18).

⁴¹⁹ La referència a l’Etna com a volcà per antonomàsia l’hem vist ja als *Gozos del àngel jesuïta San Luis Gonzaga* (“se os abrasó el corazón / hecho un Etna, un Mongibelo”). Ja en el monòleg de Segismundo escrivia

omnipotens); al Querubí li demana que li concedeixi el que fou negat als seus pares (referint-se a Adam i Eva, que foren expulsats del Paradís); i finalment s'adreça a la flor, el lliri, per tal de demanar-li que l'accepti. Crida l'atenció l'ús del verb *cunctor* com a transitiu (*promissa mei cunctaris signa pudoris*), essent intransitiu.

vv. 74-92: Acaba de parlar Amor. Reivindica el dret de Lluís a satisfer el seu amor entrant als Camps Elisis. Com a argument diu que és millor que Adam perquè, a diferència d'aquest, Lluís no ho engega tot a norris per una dona com Eva. El presenta com a redemptor que trepitjarà, amb l'ajut del lliri, la serp que seduí la primera dona, i pertorbarà l'Infern. Li promet amb paraules virgilianes que *nec flores illum gremio excepisse pigebit* (*Eneida*, 7, 233; *nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit*). Destaca que Déu mateix el reclama per al cel amb una mort prematura (que es produí, certament, abans de fer els vint-i-quatre anys) i per ensenyar-lo a la terra (*terris ostendere tantum / vult Deus*; cf. *Geòrgiques*, 4, 232: *os terris ostendit honestum*). Acaba dient-li al Querubí que també serà partícip del seu honor i li demana que li obri les portes del Paradís, que s'afanyi (amb el sintagma virgilià *rumpe moras*: *Eneida*, 4, 569 i 9, 13, *Geòrgiques*, 3, 43; ja emprat per Miquel Dòria a l'ègloga: v. 15, *rumpe moras, nigri veniunt jam forte molossi*, i un altre cop al final de l'*epos*, v. 431, però no en imperatiu: *moras rumpit*). També veiem que des d'aquest passatge (v. 77) apareix Lluís com a jove, cosa que serà una constant tot al llarg del poema; això és perquè va morir jove. A més a més, el mateix sant afirmava que “el tiempo mejor para estas penitencias es el de la juventud” (CEPARI 1606: 235).

V: vv. 93-125 (*Somni mitològic*)

vv. 93-96: Després d'escoltar les paraules d'Amor, el Querubí obre les portes (cosa que expressa amb paraules virgilianes: *converso cardine portas / torquet*; cf. *Eneida*, 9, 724: *portam ui multa conuerso cardine torquet*) del Paradís perdut (*amissi prati*) i ambdós el

Calderón de la Barca: “en llegando a esta pasión, / un volcán, un Etna hecho, / quisiera arrancar del pecho / pedazos del corazón” (*La vida es sueño*, jornada I, vv. 163-166).

reclamen com a refugi per a Lluís (*tecta petebant*; cf. *Eneida*, 7, 512 *tecta petit*, i *Geòrgiques*, 4, 62 i 187 *tecta petunt*). Crida l'atenció l'ús del sintagma *radiantibus armis*, pres de Sili Itàlic (*Púniques*, 12, 561: *quod sopor eripiat tempus, radiantibus armis*, on descriu l'aspecte d'Hanníbal abans d'entrar a Roma).

vv. 97-99: Finalment apareix Lluís, que dormint estén els seus membres (*laxaverat artus*; expressió que pren de Virgili, *Eneida*, 5, 857) com un nuós roure mentre del seu cos es desprèn una olor de lliri i del seu pit l'ardor lluent de les torxes; el sintagma *robore nodoso* està pres d'Ovidi (*Metamorfosis*, 12, 349; que fa referència a la llança de Piritous, l'amic de Teseu).

vv. 100-118: Els déus pagans de l'antiguitat clàssica es presenten a Lluís, a qui fan ofrenes per tal de guanyar-se els seu favor, però Lluís les rebutja; tot això apareix en el marc d'un somni del sant. El primer és Apol·lo (Febus), que li porta el carro del sol (*incensas quadrigas*). Després Venus (Citèrea, així anomenada per haver-se refugiat a Citera, a Xipre, quan va néixer), que, acompanyada dels seus serfs idalis (els sacerdots d'Idali, ciutat de Xipre cèlebre pel seu culte a Venus), se sent seduïda per la bellesa de Lluís (la seva ofrena és la seva mateixa bellesa: *gestit se condere*, on ha corregit un *gaudet* anterior que ha substituït per *gestit*). Diana li entrega l'arc i el carcaix, que són trepitjats per Lluís. També rebutja l'ègida de Minerva i es burla de les serps que representen els cabells de Medusa (la Gòrgona per antonomàsia), que llueix l'escut de la deessa; per això presenta Lluís com a superior a Perseu, que fou qui escapçà la Gòrgona; al·ludeix a aquest fet (v. 114) amb paraules que pren de Sili Itàlic (*Púniques*, 9, 462: *superavit Gorgona*) quan presenta el cabdill cartaginès Hanníbal, ajudat per Minerva (que porta el rostre de Gòrgona gravat al seu escut), enfrontant-se al general romà Escipió, ajudat per Mart. Aquest passatge on s'ocupa de Diana i Minerva (vv. 109-113) segueix també de prop uns versos de Claudià (*Sobre el quart consolat d'Honori August*, 8, 160-164): *tibi sæpe Diana / Mænalios arcus venatricesque pharetras /*

*suspendit, puerile decus; tu sæpe Minervæ / lusisti clipeo fulvamque impune pererrans / ægida tractasti blandos interritus angues*⁴²⁰. Finalment són els reis de l'Olimp, Júpiter i Juno, els qui entreguen el ceptre i la diadema (símbols del poder i la reialesa respectivament), que també són refusats pel nostre heroi. Al conjunt dels déus es refereix amb paraules virgilianes: *Diique Deæque omnes* (*Eneida*, 6, 64 i *Geòrgiques*, 1, 21). Acaba afirmant que Lluís trepitja les corones del cel, cosa que recorda, encara que en contrast, el que digué Lluís Gonzaga quan renuncià a l'Estat per tal d'entrar a la Companyia de Jesús: "Sabed que voy a conquistar una corona en el cielo" (CEPARI 1606: 141).

vv. 119-125: S'expressa l'amor que sent Lluís envers la flor de la castedat (*pudicitia* amor, amb un genitiu objectiu). El v. 121 és molt virgilià: presenta la flor com a *sua sola voluptas* (cf. *Eneida*, 3, 660; *ea sola uoluptas*) i la qualifica de *hic amor, hoc studium* (*Eneida*, 11, 739). Compara Lluís amb Argo de cent ulls, que fou encarregat per Juno per a vetllar, amb els seus cent ulls, per la vaca Io, de qui estava gelosa la deessa, però Júpiter li demanà a Mercuri que occís o adormís Argo, i els seus ulls es transformaren en la cua del gall dindi. A diferència d'aquell, Lluís apareix aquí adormit, però és aquest somni el que el converteix en vigilant de la flor. Val la pena destacar la construcció paral·lelística del v. 122: *sub nocte premit, sub lumine vexat*.

VI: vv. 126-162 (*Lluís disciplinant-se*)

vv. 126-145: Es desperta Lluís al mig de la nit (seguint a Sili Itàlic, *Púniques*, 5, 24: *nigram nox roscida metam* 'la rosada nit [agafa] el negre cenit', canviant *nigram* per *mediam*; quan el cònsul Flamini inicia la seva marxa contra els cartaginesos al 217 a.C., durant la Segona Guerra Púnica) per a sotmetre's a la disciplina de l'autoflagel·lació, cosa que coneixem bé per la seva biografia: "Acompañaba estas abstinencias con otras penitencias , como era tomar disciplina tres veces por lo menos cada semana, hasta derramar sangre. A los últimos años que estuvo en el siglo, la tomaba cada día; y después vino a tomar tres

⁴²⁰ Recordem que aquest panegíric fou dedicat al quart consolat d'Honor August, l'any 398.

disciplinas entre el día y la noche, y todas de sangre [...] Muy de ordinario le hallaban los criados en el aposento de rodillas disciplinándose” (CEPARI 1606: 80). Lluís posa com a model el mateix rei David, i sabem que el sant recitava el seu salm 140 molt sovint: “Usaba muchas veces por oración jaculatoria de aquel verso de David: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiae labiis meis*” (CEPARI 1606: 167; es tracta del versicle tercer)⁴²¹. També el presenta com a exemple per un tal Guillem, que probablement sigui el seu oncle patern i padrí de bateig Guillem, Duc de Màntua. Fou ell qui s’ocupà de l’educació de Lluís a Màntua, on s’inicià com a eclesiàstic, enfrontant-se a la voluntat del seu pare Ferran, que volia portar-lo pel camí de la política (CEPARI 1606: 61 i segs., corresponents al capítol “Cómo san Luis fue llamado a Mantua, donde resolvió ser eclesiástico”). Quan diu que el sant tracta de tallar la seva espasa, el manuscrit reflecteix que el poeta substituï le verb *tentat* per *mandat*. Davant l’espectacle de Lluís disciplinant-se, s’escandalitzen les divinitats paganes dels boscos: primer Diana (Cíntia, així anomenada per ésser honorada en el mont Cint), que el veu a la nit, de la qual n’és protectora, es fica a plorar; i després les nimfes, els sàtirs i les Dríades (nimfes dels boscos) —que en el manuscrit anaven precedits pels Pans (plural de Pan, divinitat associada al pasturatge), paraula que l’autor ratllà finalment—; tots ells tracten de protegir-lo amb vestits. També es compadeixen d’ell els àngels, cosa que expressa amb paraules virgilianes: *agmina et Aligerum juvenis miserata dolores / ploravere* (*Eneida*, 4, 693: *tum Iuno omnipotens longum miserata dolores*); omplen el seu llit de flors. Les gotes de sang que vessa el sant es presenten metafòricament com a gemmes.

vv. 146-153: Apareixen aquí l’Amor i el Querubí en una escena que potser sigui la més èpica del poema. S’uneixen, el Querubí amb la seva espasa (*mucrone corusco* ‘amb

⁴²¹ Podem justificar l’interès de Miquel Dòria pel profeta David a partir d’un testimoni referit a Sant Josep Pignatelli que trobem a la seva primera biografia: *Venerava il Patriarca Abramo e il Profeta Davidde loro genitori, da Dio privilegiati colla espressa promessa che della loro stirpe dovea nascere il Messia, l’aspettato Salvador delle genti* (MONÇON 1833: 322). Hem de pensar que tots dos jesuïtes es van formar alhora al mateix col·legi de Saragossa i devien de compartir molts referents, de la mateixa manera que hem vist que compartien la devoció per Sant Lluís Gonçaga.

espasa llampant'; cf. *Eneida*, 2, 333) i l'Amor amb el seu arc, per a enfrontar-se als fuets amb els quals Lluís s'està disciplinant. També pren paraules de l'*Eneida* per expressar aquesta idea: *insiluit, læva gladium tenet, ipseque dextra / jam recidens flagrum torquet, plagamque ferentis / verbera tum subiit Lodoicis, eumque morando / sustinuit, talique deinde est voce loquutus* (cf. *Eneida*, 10, 797-798: *iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis / Æneæ subiit mucronemque ipsum morando / sustinuit; socii magno clamore sequuntur*).

vv. 154-162: El Querubí dirigeix aquestes paraules a Lluís. Li diu que és més digne del cel (representat aquí per l'Olimp) que de la terra, i que la seva sang rega la casta flor (el lliri, símbol de castedat). També li anuncia que donarà lloc a una edat daurada que salvarà el món sencer, amb la qual cosa està evocant la cèlebre ègloga IV de Virgili: *parias toto aurea sæcula mundo* (*Bucòliques*, 4, 9, *desinet ac toto surge gens aurea mundo*, i 52, *aspice, uenturo lætantur ut omnia sæclo*; cf. Ovidi, *Art d'estimar*, 2, 277).

VII: vv. 163-216 (*Apoteosi*)

vv. 163-171: Els àngels del cel deixen la seva posició (*celsa statione relicta / qua data porta, ruunt*; cf. *Eneida*, 9, 222, *statione relicta*, i *Eneida*, 1, 83, *qua data porta, ruunt*) per a acompanyar Lluís en el seu ascens a l'Olimp. En el trajecte el miren des de baix (no gosen caure en la supèrbia que suposa volar per sobre d'ell) i, oblidant-se del cel, estan contents d'estar amb ell. I també el mateix Lluís se sent feliç perquè és el responsable d'assumir el servei que fou concedit a Adam mitjançant una segona oportunitat (*alterna sorte*).

vv. 172-180: Apareix Lluís comparat amb Atlès (que fou condemnat per Júpiter a sostenir la volta celeste) perquè sosté al seu clatell un gran pes; l'anomena *maximus Atlas* com Virgili a l'*Eneida* (1, 741; 4, 481 i 8, 136). El seu cap el cenyeixen les estrelles, el Sol li deixa els seus faetontis focs (així anomenats per l'incendi que provocà Faetont a la terra quan

el seu pare Apol·lo li deixà el carro del sol), i la Lluna (Cíntia, és a dir, Diana, protectora de la nit) també li entrega la seva llum.

vv. 181-189: Lluís i la tropa d'àngels arriben al final del camí (*utque iter emensi*; cf. *Eneida*, 7, 160 *iamque iter emensi* i 11, 244 *atque iter emensi*), i a la porta de l'Elisi-Paradís-Olimp-Cel troben el Querubí, que convida Lluís a entrar perquè és millor que Adam. Entra amb els Àngels causant l'admiració del camp i les muntanyes, que ovacionen Lluís. Cal assenyalar que el v. 182 comença amb un *optatos venere sinus* que té com a model el vers de Sili Itàlic (*Púniques*, 4, 761): *optatos uenere lacus* (quan Hanníbal arriba al llac Trasimeno, on va vèncer els romans).

vv. 190-201: Una sèrie d'elements s'afegeixen a celebrar l'arribada de Lluís. És comparat amb Orfeu (també anomenat Ismari perquè viu a Ísmar, mont de Tràcia) perquè ha aconseguit que les bèsties visquin en harmonia, com la música d'Orfeu. Introdueix un hel·lenisme, *thea* (*Verius ac Orpheum, felicia monstra theæ tu?*), que potser es refereixi a la nimfa Eurídice, deessa que causà el feliç prodigi pel qual les bèsties es calmaren per tal d'escoltar la música que tocava Orfeu tot lamentant la pèrdua de la seva estimada. També les flors s'inclinen davant l'arribada de Lluís. A la llista de flors que formen el vers 194 n'ha afegit una, el citís (*cytissus*), que al manuscrit apareix escrita sobre el *nardus*; segurament proposa aquesta flor perquè és més virgiliana (*cytissus* apareix sis cops a l'obra del mantuà, i *nardus* ni una tan sols). També un riu s'apropa al sant per tal d'oferir-li la dolcesa de les seves aigües. Segueix aquí un passatge de Claudià (*El rapte de Prosèrpina*, 2, 314-316: *Dominis intransibus ingens / assurgit Phlegethon; flagrantibus hispida rivis / barba madet totoque fluunt incendia vultu* (i l'expressió *flumina vultu* que emprà el nostre poeta l'usa Claudià en el vers 128 del tercer llibre). Lluís acull tots aquests elements. Tampoc en aquest passatge falten expressions virgilianes: v. 191 *inter tuta* 'entre [els lleons] protegida' (cf. *Eneida*, 11, 882); v. 195 *pueri pariterque* (*Eneida*, 5, 553).

vv. 202-216: Lluís troba el cos d'Adam, que jau al terra (*terra videre jacentem*; cf. *Bucòliques*, 6, 14: *somno uidere iacentem*) amb les restes del fruit prohibit a la mà. Segueix aquí un passatge del poema *Herodies* (3, 1, 22-23) del jesuïta Jakob Bidermann (1578-1639): *nondum illi eraptæ iactura miserrima sortis / excidit: hæret adhuc vetitæ sapor arboris*. Amaga després el fruit per a dir-li a Lluís que marxi, amb paraules preses de Virgili: *I, mundi, i, sartor melioribus utere factis* (cf. *Eneida*, 6, 546: *i decus, i, nostrum; melioribus utere fatis*). El *vix ea fatus erat* que segueix també és molt virgilià (*Eneida*, 1, 586; 2, 692; 3, 655; 8, 520; 12, 650). Per a descriure la serp torna a prendre paraules de Bidermann: *squamoso tergo serpens* (*ib.* 3, 62, 1). Llavors apareix la serp, que és trepitjada per Lluís, cosa que produeix el gemec de la llacuna Estígia (metonímia de l'Infern) i l'aplaudiment dels joves (*plaudunt juvenes*; no hem de descuidar que Sant Lluís Gonzaga havia estat nomenat Patró Universal de la Joventut Estudiosa al 1729), que celebren aquest triomf per a redimir l'època de Lluís (*sacra redempturi Lodoicis tempora*). Aquest passatge permet relacionar l'ascensió de Lluís a l'Elisi per obtenir el lliri amb la canonització de Lluís Gonzaga a l'època que va néixer l'autor del nostre poema.

VIII: vv. 217-245 ("*Sanguis mirabilis*")

vv. 217-232: Lluís va collint les diverses flors (símbols de totes les seves virtuts), i totes les plantes del jardí volen ser xafades o collides per ell; torna aquí al poema de Bidermann: l'expressió *pedibus cupiit stellantibus* 'volia [ser xafat] pels seus peus brillants' recorda el seu *pedibus cupiit caelestibus* (*ib.* 3, 55, 18). Llavors arriba el clímax del poema (*succedit amabilem monstrum*), quan la desitjada flor, que estava en un lloc apartat i protegida per punxes, és collida per Lluís, que es punxa i sagna; i les gotes de sang tornen a aparèixer com a gemmes (que s'identifiquen un altre cop amb els assots que es regalava el sant), la lluentor de les quals resplendeix des del cim de l'Olimp-Cel. Cal destacar la *variatio* que trobem al v.218 (*narcissos, calthas, nardos immortalesque amarantos*) respecte al v. 194

(*narcissus, calthæ, nardus violæque rosæque*). Notem també l'anàfora de la paraula *verbera* als versos 232 i 233. Acaba aquest passatge amb una expressió presa de Bidermann: *illustria gemmis* (*ib.* 3, 57, 8).

vv- 233-245: La sang que vessa Lluís (quan es punxa amb les espines que envolten la flor ara i quan es flagel·lava mentre vivia al segle) es compara amb un riu que tenyeix de roig el tronc del sant (*truncum*, que es pot associar també a la tija de la flor) i les fulles de la flor. Invoca el poeta els cèlebres pintors de l'antiguitat grega (Zeuxis, Timantes, Parrasi i Apelles) perquè l'ajudin a descriure aquest esdeveniment. El presenta com una meravella que supera les de l'Antiguitat: 1) Tempe, ciutat de Tessàlia que es convertí en prototipus d'indret agradable (*Geòrgiques*, 2, 469 i 4, 317); 2) els violars de Pestum, ciutat de Lucània cèlebre per les seves roses (cf. *Geòrgiques*, 4, 119: *rosaria Pæsti*), i no per les seves violes (sens dubte la seva font directa és aquí Bidermann, *Herodies*, 3, 40, 10: *Pæstana queant violaria crescere*); 3) els camps de les Hespèrides, on un drac vigilava les pomes d'or del jardí de les nimfes Hespèrides, regal que féu la Terra a Juno quan es casà amb Júpiter, i que foren mal custodiades (*male custodia*) perquè les robà Hèrcules; 4) els jardins d'Adonis, que són el resultat de les llavors que planteven les dones ateneses cada any en honor de la mort d'Adonis; 5) Ammó, déu egipci que arribà a Grècia a través de la colònia grega de Cirene, passant així a ésser adorat com a Zeus Ammó (s'associa amb Orient i Àfrica [el poema fa referència al seu clima, *Ammonem nocte tepentem*], i també amb el paganisme i l'orientalisme; és cantat pels baians, habitants de Baias [cf. Virgili, *Eneida*, 9, 710], ciutat de Campània cèlebre pel luxe i l'hedonisme —una cosa així com unes Sodoma i Gomorra italianes—, que per a la mentalitat cristiana estan relacionats amb el paganisme i l'orientalisme d'Ammó); 6) les gestes de Semíramis, que cal identificar amb la seva habilitat per lluitar (d'aquí el carcaix que s'esmenta al poema), que fou demostrada quan va dirigir un exèrcit contra Bactriana, i després amb els jardins que construí la reina de Babilònia i Assíria

(tot seguit aclareix que Assíria els posà en l'aire, per la qual cosa es convertiren en els cèlebres jardins penjants, una de les set meravelles del món antic). L'expressió *sustulit aere* del v. 244 sembla presa d'Horaci (*Odes*, 2, 7, 14; on el poeta diu que Mercuri se l'endugué en un núvol espés alliberant-lo de la guerra, a diferència de Pompeu, que hi fou portat pel mar).

IX: vv. 246-282 ("*Flos mirabilis*")

vv. 246-253: El poeta afirma que l'obra que ell canta és més noble que les anteriors: la flor del lliri com a element que concentra totes les meravelles del jardí Elisi. Assenyala una sèrie de motius culturals que són inferiors a la flor per les diverses qualitats que aquesta reuneix: 1) la seva olor és millor que la dels perfums àrabs; 2) els de Pancaia (regió d'Aràbia cèlebre pel seu encens; Virgili, *Geòrgiques*, 2, 139: *turiferis Panchaia pinguis harenis*) no se li apropen; 3) els prats sabeus (de Saba, una altra regió d'Aràbia cèlebre pels seus perfums; cf. *Ezequiel* 27:22, i el seu encens, cf. Virgili, *Eneida*, 1, 416 i *Geòrgiques*, 1, 57 i 2, 117) la celebren com a millor; 4) també l'admira l'Hidaspes, riu de l'Índia afluent de l'Indo (cf. Virgili, *Eneida*, 10, 747 i *Geòrgiques*, 4, 211). Afegeix després els elements dels que ha estat protegida la flor: 1) el foc i els volcans (aquí anomenats *Vulcanus anhelus*, per considerar-se que els volcans representen l'alè del déu Vulcà); 2) presenta la flor envoltada de corretges de foc (que remetent als assots que es regalava Sant Lluís i a les punxes que envolten la flor); 3) mai la tocà l'afilada arada. Per últim, cal destacar que al v. 248 (*flagrare odores*) el poeta emprà el verb *flagrare* 'cremar' en lloc de *fragrare* 'exhalar olor' per error (cf. v. 54 i 61, on apareix el participi amb el valor que li pertoca: *flagrantia vota* i *Ætnas flagrantis*). A més a més, si veiem el model d'aquest passatge (vv. 248-250), notem que es parla de *fragrare*; es tracta, un altre cop, del poema *Herodies* de Bidermann: *non Arabum fragrare ulli memorantur odores / suavius, et vinci se prata Sabæa fatentur* (3, 57, 23-24). Però també segueix en aquests versos el poema de Claudià (*El rapte de Prosèrpina*, 2, 81-82): *quidquid turiferis spirat Panchaia silvis, / quidquid odoratus longe blanditur Hydaspes*. Hem

d'assenyalar, finalment, el ressò virgilià del vers 253 (*a rigido vim nunquam est passus aratro*): *purpureus ueluti cum flos succisus aratro* (*Eneida*, 9, 435; reminiscència alhora de Catul, 11, 24: *flos tactus aratro est*).

vv. 254-262: Lluís arriba al lloc on està la flor amb l'ajut dels àngels i cospa la seva olor. El color blanc de la flor contrasta amb en Lluís, que es posa vermell en contemplar-la. D'aquesta manera es produeix el que podríem anomenar l'"apoteosi" de Lluís Gonzaga, que aconsegueix l'Olimp (*puer feriebat Olympum*): la flor és a punt d'ésser agafada pel Querubí, que vol entregar-li-la a Lluís, però ella mateixa s'adreça al sant, el que dóna lloc a les paraules del Querubí.

vv. 263-277: El Querubí parla a Lluís per a felicitar-lo per haver obtingut de mans de Déu un regal tan important com és la flor de la castedat, que havia estat regada per Lluís amb la seva pròpia sang per tal de perfumar el món sencer. Aquesta flor simbolitza segurament la canonització, *dudum precibus lachrimisque petita*; en efecte, la canonització concedida a Lluís Gonzaga al 1726 fou sol·licitada poc després de la seva mort (en una carta del 17 d'octubre de 1601, el cardenal Belarmino dóna testimoni de la seva santedat; CEPARI 1606: 326-328, i també conta Cepari, p. 171, que ja en vida els novicis li deien "el sant"). El Querubí ens presenta la flor com un do que supera tots els que li havien ofert —en somnis— els déus de l'Olimp (cf. vv. 100-118). El que li ofereix el Totpoderós s'estén pel món sencer (en uns versos on podem interpretar que es refereix a la tasca d'evangelització i ajuda als malalts que dugué a terme Lluís Gonzaga, qui fins i tot pretengué anar a les Índies en la seva missió, però morí abans de poder escometre aquesta empresa). Déu el prefereix com a superior a Atlas (cf. v. 173), i el protegirà de passions pecaminoses (*Cypri incendia*; l'amor de Xipre o Venus, anomenada Cípria per haver anat a Xipre quan nasqué al mar, refugiant-se a Citera; en el manuscrit apareix ratllada la terminació de *Cypriæ*, segurament per motius mètrics: *ipse pudicitiam per Cypri incendia tuto* [-vv/-vv/--/--/ -vv/-x]). Finalment, amb

paraules preses de Virgili (*alter ab illo*; cf. *Bucòliques*, 5, 49), afirma que el Déu que ha donat aquest do a Lluís no és un altre que aquell que va treure els joves assiris de les fogueres per ajudar-los i alimentar-los; potser fa referència a un episodi de la Bíblia (*Reis IV*, 17: 31) on es conta que els habitants de Sefarvaim (poble d'Assíria que cremava els seus fills en honor dels déus Adrammèlec i Anammèlec) foren portats com a colons, amb altres pobles d'Assíria, pel seu rei Salmanasar V (724-722 a.C.) a la regió israelí de Samaria (formant el poble samarità), on adoraren Jehovà com a únic Déu (el mateix Déu a qui es fa referència al nostre poema). En aquest sentit, interpretem que l'*Ipse* que introdueix els vv. 272 i 274 (que va en majúscula perquè és inici de vers) es refereix a Déu, esmentat al principi del parlament del Querubí com a *Omnipotens* (v. 264), i no a la flor, tot i que està més a prop (v. 270).

vv. 278-282: Tenim aquí el final de la primera part de l'*epos*. Lluís abraça i besa feliç la flor i no encerta a sadollar la seva ànima (*expleri nequit*; cf. *Eneida*, 8, 618). El model d'aquest passatge torna a ser l'*Herodies* (3, 57, 25-29) de Bidermann: *hunc avide talem reliquis e floribus unum / chara Dei soboles, manibus complexa futurique / haud ignara, piis saepe est dignata labellis, / inclusitque sinu; propereque ostendere gestit / dona reperta suae, plena inter gaudia, matri*. El poema podria acabar aquí. Després traça una línia horitzontal i segueix el poema en estat d'esborrany fins al final del quadernet.

X: vv. 283-307 (*Nova invocació*)

vv. 283-292: Amb unes paraules preses del començament espuri de l'*Eneida* (*Ille ego qui*)⁴²² introdueix una *captatio benevolentiae* on ens diu que encara no ha begut a la font de Castàlia *teneris labellis* (cf. Ovidi, *Art d'estimar* 1, 667; on es parla dels llavis de les dones que han de besar els homes), que l'obra que ha escrit (la primera part) no es troba ferma al

⁴²² Les edicions l'*Eneida* de l'època del nostre autor començaven amb aquests versos: *Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena / carmen et egressus sylvis, vicina coegi, / ut quamvis avido parerent arva colono. / Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis / arma virumque cano, Troiae sub mænibus altis*. Així comença, per exemple, l'*Eneida* que inclouen les obres de Virgili que va editar la Universitat de Cervera al 1761, però la filologia moderna va demostrar que els quatre primers versos no eren de Virgili i que l'*Eneida* començava amb el cinquè tot i haver-li estat atribuïts pels seus primers comentaristes, Donat (del segle IV) i Servi (del segle V).

cim (*alta cacumina*; cf. *Geòrgiques*, 2, 307) del Parnàs, i que els seus llavis encara no han tocat la flauta (*nondum qui tenerum primo trivisse labellum / ausus eram Calamo, pinos nec culmina fresus*; cf. *Bucòliques*, 2, 34). Es proposa escometre una obra més gran: *maius opus moveo* (cf. *Eneida*, 7, 45; quan Virgili comença la segona part de l'*Eneida*).

vv. 293-299: Enumera una sèrie d'elements terrenals que no mereixen la mateixa atenció que Lluís: el Sol, l'aire, el foc, la terra. Presenta a Lluís com a *Cælestis Machina*, i reproduïx un consell seu segons el qual recomana, a qui sols dóna el que pot, viure amb els peus a terra (*terrena Aura*).

vv. 300-307: S'adreça a la Musa per tal de demanar-li que li desvetlli un secret: que Déu, seduït per l'olor de la flor, la féu brotar ràpidament. El poeta vol fer arribar a la flor les fletxes d'Amor i les mans de Lluís, que han d'arrencar-les: *tela manusque* (cf. *Eneida*, 6, 57 i 10, 433).

XI: vv. 308-368 (*Les flors de l'Elisi*)

vv. 308-317: Tenim aquí una descripció del jardí Elisi com un *locus amœnus*. El *nec findere sulcos* del v. 314 ens recorda l'*infindere sulcos* de Virgili (*Bucòliques*, 4, 33).

vv. 318-323: Situa aquest jardí en un lloc del Paradís oposat al que Déu concedí a Adam (*primo Parenti*). És inaccessible per als homes, que no poden penetrar als seus golfos (*penetrare sinus*; cf. *Eneida*, 1, 243) perquè està protegit pel Querubí.

vv. 324-335: Ara centra la seva atenció en les flors, que beuen de rius i fonts i donen lloc a la primavera als llogarets, i una (entenem que el lliri) ha sigut triada per a ornar els jardins de Déu (*Supremi Regis*). Llavors apareix Lluís, que ha baixat del cel per a collir flors.

vv. 336-345: En un altre lloc del jardí ha vist una rosa, aquí representada a través del mite d'Adonis. El poeta ho expressa d'una manera molt gràfica: primer ens diu que Adonis es posa vermell, i després que empal·lideix en veure la flor del lliri i a Lluís. I no ha d'ésser arrencada ni per la rella de l'arada (*dente tenaci*; cf. *Eneida*, 6, 3) ni per les persones de la

ciutat. L'últim vers d'aquest passatge acaba amb les paraules *qui perflant omnia venti*, que estan preses de l'últim vers del desè llibre de les *Metamorfosis* d'Ovidi. Aquest vers generalment es llegeix així: *excutiunt idem qui praestant nomina venti*⁴²³, seguint el còdex Laurentianus (doncs Ovidi es refereix a la flor anomenada anèmone; el Neapolitanus llegeix *praestant omnia* 'donen tot' i el Marcianus *praestant omina* 'donen presagis'), però el nostre poeta segueix la traducció llatina de la versió grega que va escriure Màxim Planudes al segle XIV, on *qui perflant omnia venti* tradueix el grec οἱ τὰ πάντα ἀποορίπτοντες. La variant que segueix Miquel Dòria no ha de sobtar-nos perquè també es troba a una edició de 1712 (*P. Ovidii Metamorphosis cum notis Thomæ Farnabii*, Pàdua, impremta de Giovanni Manfrè; he consultat l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya)⁴²⁴.

vv. 346-351: Es fixa ara en la flor del jacint, també relacionada aquí amb el mite. Un altre cop segueix Ovidi (*Metamorfosis*, 10, 215): *gemitus foliis incubat* 'és llençat el gemec entre les fulles'. Ovidi acaba amb aquestes paraules el parlament que Apol·lo adreça a Jacint.

vv. 352-355: Mira ara altres flors però se centra en el narcís, un altre cop per a evocar-ne el mite⁴²⁵.

vv. 356-358: Torna a fixar-se en la rosa portat pel fil del mite d'Adonis i Venus. Un cop més seguint Ovidi (fins i tot en pren l'expressió *sanguine tincta*; *Metamorfosis*, 10, 714, encara que també la trobem al poema de Bidermann que segueix tan sovint [tot i que només en trobem referències directes a la primera part del nostre poema]: *Herodies*, 3, 11, 28). En el cas d'Ovidi, fa referència al venable que duia clavat el senglar que va matar a Adonis.

⁴²³ Aquest passatge fa referència a l'anèmone, planta que va nèixer de la sang d'Adonis.

⁴²⁴ No podem dir que la forma *perflant* sigui la pròpia del *textus receptus*, però el cert és que he trobat diverses edicions que presenten aquesta paraula: Lió 1535; Lió 1542 (=1539); Lió 1545; Lió 1566 (amb la variant *praestant* assenyalada en nota al marge); Venècia 1536 = 1586 (amb la variant *praestant* en nota marginal). Però la forma dominant és *praestant/prestant*, que apareix a les següents edicions consultades: Venècia 1492-1493; Lió 1497-1498; Venècia c. 1500; Lió 1501; Venècia 1502; Lió 1512; Lió 1527; Lió 1528; Lió 1528?; Lió 1661. En totes elles trobem *omnia* i mai *nomina*. Totes aquestes edicions es troben a la biblioteca de la Universitat de Barcelona.

⁴²⁵ El mite de Narcís apareix sovint a la poesia jesuítica llatina. Per exemple, Pierre-Juste Sautel té un poema titulat "Narcissus sui amans: lusus allegoricus" (*Lusus allegorici*, II, elegia 9; Thill [1990: 175] comenta que el

vv. 359-368: Canvia aquí la perspectiva per a mirar els *Elysii Campi* en conjunt. S'hi accedeix per un camí segur però ple d'esbarzers, que és el que prengueren els *pii viri*. Llavors s'adreça a l'Amor, que és qui ha de treure aquests esbarzers; esmenta més flors i plantes que allà n'hi ha. Presenta aquest Paradís com una ciutat abatuda pel pecat d'Adam, ciutat que ressorgeix amb l'ajut de Sant Lluís.

XII: vv. 369-446 (*Lluís obté el lliri*)

vv. 369-374: S'adreça a l'Amor per a dir-li que totes aquestes flors ornem el pietós Lluís, i que el lliri el perfuma amb una olor caracteritzada per un color blanc (fixem-nos en la sinestèsia) que és comparat amb l'escuma que forma la mar quan colpeja les roques. Llavors s'adreça al lliri per a demanar-li que creixi per tal de detenir els *flammanitia lumina* (cf. *Geòrgiques*, 3, 433) de Júpiter, que aquí funciona com a símbol del paganisme. L'engresca a anar al tron del Déu cristià.

vv. 375-389: Es torna a referir aquí a Adam per a dir que si tornés a viure es moriria de vergonya i enveja en veure la llum amb la qual resplendeix en Lluís (*lucemque perosus*; cf. *Eneida*, 6, 435).

vv. 390-397: S'adreça ara a les flors per tal d'animar-les a créixer i lloar-les. Recorda amb enyorança l'origen, quan el Paradís encara no havia sigut corromput per Adam; per a descriure'l agafa la sentència d'Ovidi *uer erat aeternum* (*Metamorfosis*, 1, 107; passatge on es descriu l'edat d'or després de la creació del món). Veu en Lluís un renéixer d'aquell temps, que es veu com a primaverat, tant pel paisatge que ha descrit com per la joventut de Lluís, visible en les seves galtes imberbes (*virgineas prima lanugine malas*; cf. *Eneida*, 10, 324).

vv. 398-401: Quan Lluís s'apropa el veu el Querubí, que li diu que la seva llum és superior a la d'un mortal i que l'objecte del seu desig, el lliri, és immortal gràcies als preceptes o costums de Lluís. La salutació que li adreça el Querubí pren paraules virgilianes:

seu model són les *Metamorfosis*, III, 339-510 i la desena de les *Bucòliques* de Virgili, tot aclarint que la segona part o *apodosis allegoriae* segueix la tradició de l'*Ovidi moralitzat* medieval).

Heus, inquit, Juvenis (cf. *Eneida*, 1, 321). I també segueix Ovidi a la segona part del mateix vers: *quamquam mortale quod optas* ‘encara que el que desitges [no sigui] mortal’ (*Metamorfosis*, 2, 56; on Apol·lo adreça aquestes paraules al seu fill Faetont que li ha demanat conduir el carro del Sol).

vv. 402-410: Ell passeja per aquest verger, que té unes flors caracteritzades per la castedat i el pudor, qualitats pròpies del sant.

vv. 411-427: Parlament del Querubí, que s’adreça, primer, al lliri per a lloar les virtuts de Lluís, després a l’aigua per a dir-li que està content amb la companyia del jove, i finalment al Narcís per contar-li que li agradaria créixer amb ell (perquè està acompanyat de Lluís) i estar prop del *Divinus Sol* (que identifiquem amb el sant mateix).

vv. 428-433: El parlament anterior es tanca amb una fórmula virgiliana, tot i que en futur (seria una *variatio*): *talia dicta dabit* (cf. *Eneida*, 5, 852 i 9, 431). Ara presenta a Lluís en moviment continu per l’ànima d’apropar-se a tota la bellesa que envolta aquest indret. Llavors Lluís i el lliri es disposen a parlar-se (*dicere multa volentem*; cf. *Geòrgiques*, 4, 501-502), però és la flor qui pren primer la paraula.

vv. 434-441: El lliri pregunta a Lluís amb paraules ovidianes: *hic erras? Quid, me puer unice, ludis* (cf. *Metamorfosis*, 3, 454; on Narcís s’adreça a la seva pròpia imatge que veu reflectida a l’aigua). En preguntar-li per què l’ha triat a ell, li diu que ell (Lluís) dóna bellesa a les flors i a aquesta casa (Penats), i li demana que intercanviïn llurs noms per tal de demostrar-se llur unió d’amor (la *unitio* mística).

vv. 442-446: Lluís es posa vermell (*rubor ora cucurrit*; cf. *Eneida*, 11, 296 i 12, 66) en sentir aquestes paraules, i li torna a parlar el lliri per a dir-li que ja quan nasqué fou el centre d’atenció (entenem que divina; el que ens remet al v. 298: *auspiciis Lodoix melioribus ortus*), amb paraules que ens recorden Virgili: *te primum ante omnes* ‘al principi tots [els ulls] estaven en tu’ (cf. *Eneida*, 5, 540). I conclou la flor dient-li que quan nasqué li costava

respirar, cosa que mostrava que acabarien unint-se pel seu amor. Efectivament, quan va néixer Lluís Gonzaga “estuvo el niño por una hora tan quieto e inmovible que apenas se podía discernir si estaba vivo o muerto. Al cabo, como quien despierta de un profundo sueño, dio un pequeño quejido, y luego se sosegó sin quejarse más ni llorar” (CEPARI 1606: 42).

Composició i fonts

Al llarg del comentari hem pogut veure que hi ha una font essencial de la qual beu el nostre autor: Virgili. Encara que no es pot parlar pròpiament d'un centó⁴²⁶, sí és cert que introdueix nombroses cites de l'*Eneida*, les *Bucòliques* i les *Geòrgiques*. En alguna ocasió estan combinades com si es tractés d'un centó, com veiem als vv. 163-164: *dixit, et Aligeri, celsa statione relictæ / qua data porta, ruunt: totus viduatur Olympus*. El final del 163 (*statione relictæ*) està pres de l'*Eneida*, 9, 222; i el principi del 164 (*qua data porta, ruunt*) surt de l'*Eneida*, 1, 83.

Enfront d'això, tenim també passatges on el poeta recrea Virgili canviant l'expressió segons el context on es fiquen les cites i aconseguint un evident ressò virgilià. És el que veiem al v. 208: *I, mundi, i, sartor; melioribus utere factis*. Es basa en *Eneida*, 6, 546: *i, decus, i nostrum; melioribus utere factis*. Ens crida l'atenció el canvi de *fatis* per *factis*, una paronomàsia que no sabem si és fruit de la intenció de l'autor o bé un lapsus de memòria.

Per tal de tenir una idea de quines obres de Virgili estan més representades al poema, serà útil de veure'n les referències en una taula com la següent⁴²⁷:

⁴²⁶ Sobre els límits entre la tècnica centonària i altres recursos intertextuals, que van de l'al·lusió a la imitació passant per la reminiscència, poden consultar-se diversos estudis. L'obra de capçalera per al centó virgilià és *Virgilio nel medioevo*, de Domenico Comparetti (1895; sobretot els capítols V-VII). Un estudi d'un text centonari en concret el trobem a un article del professor José Luis Vidal (1999). I una consideració a fons sobre aquest aspecte la tenim al llibre de McGill (2005).

ENEIDA												total: 70 (22)	
I:	II:	III:	IV:	V:	VI:	VII:	VIII:	IX:	X:	XI:	XII:		
5 (3)	5 (1)	5 (1)	4 (1)	3 (2)	15(4)	7 (2)	4	9 (3)	3 (3)	7 (1)	3 (1)		
GEÒRGIQUES												total: 8 (5)	
I: 1 (1)			II: 2 (1)			III: 1 (2)			IV: 4 (1)				
BUCÒLIQUES												total: 5 (2)	
I:	II:	III:	IV:	V:	VI:	VII:	VIII:	IX:	X:			TOTAL:	
0	(1)	1	1 (1)	2	1	0	0	0	0			83 (29)	

Aquest quadre, encara que és merament orientatiu, demostra que l'obra que té més presència al nostre *epos*, amb excreix, és precisament l'*epos* de Virgili, l'*Eneida*. La segueixen les *Geòrgiques* i finalment les *Bucòliques*, encara que no hem d'oblidar que l'extensió de cada obra segueix aquesta mateixa gradació. També observem que no tots els llibres influeixen en la mateixa mesura. Dins de l'*Eneida*, el que està més representat és, amb excreix, el llibre VI. De la mateixa manera, veiem que les últimes èglogues (i la primera) no estan gens representades.

No és casual que sigui el sisè llibre de l'*Eneida* el més citat al poema⁴²⁸. El motiu fonamental del nostre *epos* és l'obtenció, per part de Lluís Gonzaga, de la flor del lliri, que li ha de servir de salconduit per accedir al Paradís-Elisi. Aquest motiu és una recreació de l'empresa que es presenta a Enees en aquest llibre de l'epopeia virgiliana: la Sibila li diu que ha de trobar un *aureus ramus* 'rama d'or' (v. 137) que li servirà per a baixar a l'Infern. Per tant, tenim un clar paral·lelisme entre el lliri que ha de concedir a Lluís Gonzaga una "apoteosi" o *anábasis* 'ascens al cel' (que hem relacionat amb la seva canonització) i la rama d'or que permeté a Enees una *katábasis* 'descens als inferns'.

⁴²⁷ La primera xifra, solta, fa referència a la primera part del poema, la definitiva. Les xifres entre parèntesis van referides a la segona part, l'esborrany. Cal tenir en compte, de la mateixa manera, que algunes expressions apareixen a més d'un llibre de l'obra virgiliana.

⁴²⁸ Aquest llibre sembla que va tenir molt d'èxit entre la poesia dels jesuïtes del segle XVIII, perquè també s'hi inspirà l'alumne dels jesuïtes Francesc Capdevila al seu poema *Signum Magnum* (de l'any 1761), on Miquel Sitjar (1990-1991: 207) ha reconegut dos versos els versos 445-446 del sisè llibre de l'*Eneida*: *His Phædræ Procrimque locis mæstamque Eriphylen / crudelis mani monstrantem uolnera cernit*. Els versos de l'estudiant ribatà diuen: *uulnera cædis ager, tecumque exhorruit urbis, / infelixque Eriphila horrentia uulnera nati / monstravit* (vv. 57-59).

Pel que fa a Virgili, hem de tenir en compte la formació que va rebre Miquel Dòria com a jesuïta, i això ho podem veure fent una ullada al seu sistema educatiu, que segueix la *Ratio studiorum*. Allà veiem que, entre les regles del professor d'Humanitats, està la d'explicar, entre els poetes, sobretot Virgili, llevat de les èglogues i el quart llibre de l'*Eneida*⁴²⁹ (*Ratio studiorum*, cap. 17, § 1); i entre les regles del professor de la classe superior de Gramàtica trobem que han de llegir les èglogues i els llibres més fàcils de Virgili, tot destacant el quart llibre de les *Geòrgiques*⁴³⁰ —que és precisament el que té més presència al nostre poema de tot el poema d'agricultura— i el cinquè i el setè de l'*Eneida* —aquí superats pel sisè per la raó que ja hem adduït— (*Ratio studiorum*, cap. 18, § 1).

També hem observat altres fonts al nostre poema, representades de diferent manera. L'aparició d'elements presos de la mitologia clàssica ens permet saber que el nostre autor estaria familiaritzat amb les *Metamorfosis* d'Ovidi⁴³¹, cosa que notem especialment en aquells mites que estan relacionats amb les transformacions, sobretot en el cas de les flors (Adonis, Narcís, Jacint). A més a més, hem vist que hi ha diverses expressions que s'han pres d'aquesta obra⁴³². Així mateix es troben diferents cites preses de Sili Itàlic⁴³³, que també compongué —com Ovidi les seves *Metamorfosis*— les seves *Púniques* en hexàmetres

⁴²⁹ *Ex poetis præcipue Virgilius, exceptis Eclogis et quarto Æneidos* (GIL 1992: 222).

⁴³⁰ *Ex poetis vero primo semetri selectæ aliquæ ac purgatæ Ovidii, tum elegiæ tum epistolæ; altero quædam item selecta et purgata ex Catullo, Tibullo, Propertio et Virgiliti Eclogis; vel etiam libri eiusdem Virgiliti faciliores, ut quartus Georgicorum, quintus et septimus Æneidos* (GIL 1992: 232).

⁴³¹ Vegeu el comentari als vv. 98, 284, 337, 345-346, 356, 391, 393, 399, 435. Veiem que els *loci paralleli* ovidians es troben sobretot a la segona part, la de l'esberrany. Ja hem vist que l'Ovidi que havien de llegir els jesuïtes segons la *Ratio studiorum* era el de les elegies (és a dir, la seva obra escrita en díctics elegíacs: *Amors*, *Art d'estimar*, *Remeis de l'amor* i *Tristes*) i el de les epístoles (entenem les *Pòntiques* i les *Heroides*), i no pas la seva obra en hexàmetres que són les *Metamorfosis*; però hem de veure que la lectura d'Ovidi ja començava amb les classes de nivell mig de Gramàtica, on es demana que llegeixin els poemes més fàcils d'Ovidi: *facillima quæque Ovidii carmina* (*Ratio studiorum*, cap. 19, § 1; GIL 1992: 240).

⁴³² La imitació de Virgili i Ovidi és constant en la poesia narrativa llatina dels jesuïtes. Així ho palesa André Thill quan parla d'aquest tipus de poesia en general, però també en l'anàlisi de poemes concrets com el de François Vavasseur que porta per títol "Magdalenæ Christus apparens", inclòs al seu *Theurgicon, sive de Miraculis Christi*, de l'any 1644 (THILL 1999: 4 i 156).

⁴³³ Vegeu el comentari als vv. 95, 114, 126, 182. Aquest poeta no s'esmenta a la *Ratio studiorum*.

dactílics⁴³⁴. També hi ha una cita d'Estaci (amb la qual comença el poema) i una altra d'Horaci⁴³⁵.

Siensem que el nostre poeta possiblement va començar la seva formació al col·legi dels jesuïtes de la Seu d'Urgell, podem comparar les fonts que trobem al poema amb els autors que més es llegien allà, que coneixem pel que llegim al llibret *Harmoniosa competencia de la eloquencia y poesia que forman los esclarecidos alumnos de la Compañía de Jesús, de la siempre insigne ciudad de Urgel, que consagra la Congregación de estudiantes al augusto patrocinio del Ilustríssimo Cabildo de Canónigos Prelados de la Santa Iglesia Cathedral de dicha ciudad en los días 20 y 21 de junio de 1752* (Cervera, 1752). Allà trobem que els alumnes explicaran l'argument de textos que han traduït al castellà, i són els següents:

- “Toda la Eneida del Príncipe de los Poetas Publio Virgilio Marón, excepto el libro quarto, que por menos decente no se lee en nuestras Escuelas” (hem vist, en canvi, que al nostre poema el llibre quart té una presència gens menyspreable).
- “Los quatro libros de las Odas del sentencioso Poeta Q. Horacio Flacco”.
- “Las Selectas Oraciones del Romano Demosthenes Marco Tulio Cicerón”.
- “Los doze libros de Epigramas Selectas y el único de Espectáculos del Aragonés conceptuoso Poeta Marco Valerio Marcial”.

⁴³⁴ Podríem arribar a aventurar que Sili Itàlic formaria part de la biblioteca del Col·legi de Sant Ignasi de Lleida pel fet que també és citat pel professor lleidatà Joan Rodríguez al seu *Aparato fúnebre* per la mort del rei Felip IV (any 1666), on trobem citat el següent vers que atribueix a *Silius* (p. 50): *cultus amorque meus Regis post fata perennat*. L'únic inconvenient és que aquest vers no es troba a l'obra de Sili Itàlic; a més a més, hem de tenir en compte que, en referenciar aquest vers, Joan Rodríguez només aporta el nom de l'autor, deixant així la cita incompleta, a diferència del que acostuma a fer en altres passatges citats, on diu el títol i el passatge de l'obra referenciada. Hem de pensar, per tant, que està citant de memòria i ha tingut una confusió. D'altra banda, és curiós que aquest mateix vers (l'origen del qual no he aconseguit esbrinar) aparegui citat, també atribuït a Sili (tot aclarint que és una referència indirecta presa del llibre de Joan Rodríguez: *Silius, apud [Juan] Rodriguez Exequias de Philip*), al llibre que el professor de retòrica Josep Rocabertí, del col·legi barceloní de Cordelles, dedicà a la mort del següent rei, Carles II: *Lágrimas amantes de la excelentíssima ciudad de Barcelona con que agradeciada a las Reales finezas y beneficios demuestra su Amor y su Dolor en las Magníficas Exequias que celebró a las Amadas y Venerables memorias de su difunto Rey y Señor Don Carlos II* (Barcelona, 1701; la cita es troba a la pàgina 45).

- “Los cinco libros de Tristes del Cavallero Romano Publio Ovidio Nassón”.

Entre els que s’havien d’apredre de memòria determinats alumnes trobem els quatre llibres de les *Odes* d’Horaci, “el Libro singular de Arte Poética del mismo Autor” i els dotze llibres d’*Epigramas* de Marcial⁴³⁶.

Paral·lelament també veiem diversos motius extrets de la *Bíblia*, cosa que no ens sorprèn en un poema dedicat a un sant i escrit, a més a més, per un jesuïta. Són fonamentalment les referències a Adam (com a primer home, la seva perdició per Eva i la serp, el fruit prohibit, etc.), que pren del *Gènesi*; el mateix podem dir del Querubí, guarda de l’Edem, que és presentat al poema d’acord amb el que ens diu el *Gènesi* (3:24). També hi ha alguna referència que he relacionat amb el quart llibre dels *Reis* (o el segon, si prenem els dos primers com de *Samuel*, segons la tradició hebrea), quan tracta de la crema dels assiris (v. 276; *Reis IV* 17:31). Així mateix hi ha referències a Jesús, relacionades amb la paràbola de la vinya del Senyor, formulada als evangelis (*Mateu* 20, *Marc* 12, *Lluc* 20, *Joan* 15).

Més rellevant des del punt de vista de la composició del poema és el fet que a la primera part apareguin cites relativament extenses de dos autors que no estan presents a la segona part. El primer és el poeta tardà Claudià⁴³⁷; el nostre poeta segueix bàsicament la seva epopeia *El rapte de Prosèrpina*, però també el panegíric *Sobre el quart consolat d’Honorí August*⁴³⁸. I el segon és el jesuïta Jakob Bidermann (1578-1639)⁴³⁹; al nostre poema trobem

⁴³⁵ Vegeu el comentari als vv. 1 i 244 respectivament. A la *Ratio studiorum* trobem que, entre les regles del professor d’Humanitats, està la d’explicar una selecció de les *Odes* d’Horaci: *praeterea odæ Horatii selectæ* (*Ratio studiorum*, cap. 17, § 1; GIL 1992: 222).

⁴³⁶ De tots aquests autors, l’únic que no esmenta la *Ratio studiorum* és Marcial, però el professor d’Humanitats tenia la possibilitat d’explicar altres autors d’elegies, epigrames (vet aquí el cas de Marcial) i altres poemes d’altres poetes antics il·lustres sempre que no caiguessin en l’obscuritat: *item elegiæ, epigrammata et alia poemata illustrium poetarum antiquorum, modo sint ab omni obscenitate expurgati* (*Ratio studiorum*, cap. 17, § 1; GIL 1992: 222).

⁴³⁷ Vegeu el comentari als vv. 113, 199 i 250. Aquest poeta no s’inclou a la *Ratio studiorum*.

⁴³⁸ Com hem vist abans en el cas de Sili Itàlic, també aquí podríem arriscar que l’obra de Claudià es podria trobar a les prestatgeries de la biblioteca del Col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida, ja que també el professor de retòrica Joan Rodríguez el cita a l’*Aparato fínebre* que commemorà les exèquies del rei Felip IV (al 1666), que incorpora els següents versos: *ipse albis veheretur equis currumque sequutus / laurigerum festo fremisset carmine miles*. Efectivament, aquests versos es troben al *De consulatu Stilichonis libri III* (vv. 20 i 21 del *panegyricus*) de Claudià; Joan Rodríguez el referencia així en nota marginal: *Claud. lib. 3. de laudib. Stilicon.*

cites sobretot del tercer llibre del seu *Herodies* (1622)⁴⁴⁰, dedicat a l'aleshores beat Estanislau Kostka (beatificat al 1605). No és casual que empri aquesta obra, que aparegué arran de la beatificació de Lluís Gonzaga (al 1621), protagonista del nostre poema, a qui precisament està dedicat el segon dels llibres⁴⁴¹. Com que ambdós beats foren canonitzats al 1726, esdeveniment que, com ja hem dit, es pot relacionar amb l'aparició del nostre poema, redactat unes dècades més tard. És curiós que sempre empri el llibre dedicat a Sant Estanislau, i mai el dedicat a Sant Lluís; potser hauríem de (mal-)pensar que d'aquesta manera fos més difícil detectar la seva font⁴⁴².

I finalment veiem al poema que l'autor coneixia prou bé la vida de Sant Lluís Gonzaga, el que fa pensar que en va tenir a l'abast alguna biografia. Ja hem vist, quan parlàvem del contingut del poema, que hi hagueren moltes obres hagiogràfiques que circularen a l'època del nostre poema. Encara que algunes de les referències a la vida del sant que apareixen al poema puguin ser tòpics dels gènere hagiogràfic (és a saber: la castedat, la pobresa, el silenci, el rebuig de la supèrbia i la riquesa o bé la flagel·lació), n'hi ha d'altres

⁴³⁹ Aquest jesuïta es coneix sobretot per una tragicomèdia titulada *Cenodoxus* (inclosa als *Ludi teatrales sacri*) perquè fou font d'inspiració de Goethe per a compondre el *Faust*. La influència de Bidermann en el teatre jesuític és ben coneguda, i per això se'n fan ressò els estudiosos d'aquest teatre, com Melchor Bajén quan estudia la *Iosephea* que Miquel Henríquez va escriure a Lleida al segle XVII (HENRÍQUEZ 1610: 68-69).

⁴⁴⁰ Vegeu el comentari als vv. 31, 64, 91, 115, 136, 154, 205, 209, 221, 232, 239, 250, 282 i 445. A més dels *loci paralleli*, hi ha nombrosos passatges que evoquen aquest poema, cosa que es reflecteix tant al lèxic (per exemple, els noms de flors: *caltha, rosa, viola, calathus, crocus, narcissus, hyacinthus, lilium*) com en els noms propis (Semíramis, Ammó, Tempe, Pestum, Assíria, Hidaspes, Elisi, Febus, Faetó, Parca, Atlas, Cíntia, Adam, Eva, Zeuxis, Castàlia, Estígia, zèfir, sabeu, àrab, pans [plural de Pan], sàtirs, penats); fins i tot a la morfologia (com l'ús del genitiu plural *cælituum*) o la mètrica (com el principi dels hexàmetres amb la síl·laba *sua-*).

⁴⁴¹ Aquestes dedicatòries diuen d'aquesta manera. Llibre II: *Beato Aloysio, innocentissimo, iuveni olim e Gonzagarum illustrissima familia, principi post in Societate Iesu magno innocentiae exemplo, nunc inter cælitum magno innocentis adolescentiae patrono hoc alterum de Dominis innocentibus volumen consecrat auctor*. Llibre III: *Beato Stanistao castissimo, adolescenti quem ex illustri domo Coscarum in Societatem Iesu adlectum innocentia cælitibus laudanda nobis imitanda certe admiranda, Dominis innocentibus merito sociavit, hoc de iisdem tertium volumen dedicat auctor*.

⁴⁴² Fins aquí he parlat de fonts segures, però no es pot obviar que tot al llarg del poema trobem diferents passatges que ens recorden el *Paradís perdut* de John Milton, que el nostre autor no llegiria en anglès (la primera edició, en deu llibres, és de 1667, i la segona, en dotze, de 1674). És més probable que conegués la traducció llatina que publicà William Hog al 1690: *Paraphrasis poetica in Tria Johannis Milton viri clarissimi poemata. Paradisum amissum, Paradisum recuperatum et Samsonem Agonisten* (Londres, impremta de John Darby). Alguns passatges de Milton que recorden el nostre poema són els següents: IV 697-702, VII 565-566, XI 217-220 (aquest últim inspirat, alhora, per un passatge bíblic: IV Reis 6:17), XII 383-385.

que no ho són, sinó que es refereixen directament a la persona de Lluís Gonzaga, com és el cas de la referència al seu oncle i padrí, Guillem Gonzaga, Duc de Màntua.

Pel que fa al procés de composició del poema, en el cas del nostre *epos* tenim la sort de disposar d'un manuscrit que ofereix dos estadis ben diferenciats de la seva redacció. La primera part presenta una obra acabada, encara que també presenta algunes correccions molt concretes que he assenyalat a l'aparat crític i que ja s'han comentat en bona part. Veiem que en total són una vintena, xifra prou baixa si tenim en compte que aquesta part consta de 282 versos. Aquestes correccions o *retractationes* afecten paraules o desinències que l'autor decidí canviar, ja fos després d'escriure tota aquesta part del poema en net, o bé a mida que l'anava passant a net. Per tant, són correccions que formen part de la *labor limæ* a la qual fou sotmesa aquesta part.

En canvi, a la segona part, que restà en un estadi anterior al de la primera (ja que és un esborrany del que havia de ser la continuació del poema), tenim una infinitat de correccions i variants (que podríem anomenar "variables" perquè són segones, terceres i fins i tot quartes versions). Aquesta segona part del poema permetria un enfocament des del punt de vista de la crítica genètica, aspecte que no desenvoluparem aquí. Les correccions sovint no són *retractationes* perquè no s'esmena amb un esborrament, sinó que s'ofereixen una, dues o tres possibilitats més, que després hauria de tenir en compte el poeta per a oferir-nos la versió definitiva en net. Aquí les correccions no sols afecten paraules o desinències, sinó també sintagmes i versos sencers, i també l'ordre de les paraules o els versos.

El gènere

El poema ve presentat com a *epos* des del títol. Tot i així, quan llegim el poema no tenim la impressió d'estar llegint una epopeia o un poema pròpiament èpic. Malgrat tot, cal assenyalar els elements propis del gènere èpic que hi apareixen. Comença amb una invocació

a les Muses (*Deæ*; més endavant, vv. 300 i 307, diu *Musa*). L'ús dels epítets (*Lodoix pius, clarus Lodoix, Citherea niveis columnis, Juppiter tonans, centoculus Argus, Deus omnipotens, Sator*), i fins i tot compostos èpics (*terrigenas* 'nascuts de la terra', v. 31; i *aliger* 'alat, portador d'ales', *passim*; a més dels ja esmentats *centoculus* 'de cent ulls' i *omnipotens* 'totpoderós', usats com a epítets). Apareixen escenes d'enfrontament bèl·lic, com el combat entre l'Amor i el Querubí amb el fuet que Lluís empra per disciplinar-se (vv. 147-164). Tenim una al·lusió a l'Edat d'Or (v. 162: *aurea sæcula*, que ens recorda la quarta ègloga de Virgili; cf. també Ovidi, *Art d'estimar*, 2, 277). Les comparacions amb la natura i amb el món de l'agricultura: *dum, velut agmen apum, dulcis, per gramina prati / Aligeri carpunt flores* (vv. 224-225); *tamen ille tumentes / vomere substulerat glebas, nec findere sulcos / debet odoratam sedem et corpus aratro. / Obstiterunt duro substolli vomere glebas / nec sinit infringi terram, nec findere sulcos / debet odoratam sedem structuratus aratro. / Sed docilis tellus nullo quassata labore / sponte capit flores, ponit flores, germinat ultro* (vv. 310-317); *et dulcem spirabat odorem / candidius spumis lata quæ littora verrunt / dum mare saxosis studens albescit in oris* (vv. 370-372).

Si tenim en compte les fonts d'inspiració del nostre poeta, veurem que hi ha diverses obres èpiques: l'*Eneida* de Virgili per davant de totes, les *Púniques* de Sili Itàlic, el *Rapte de Prosèrpina* de Claudià. Però veiem que també empra diverses obres del que s'ha anomenat èpica didàctica: les *Metamorfosis* d'Ovidi, les *Geòrgiques* de Virgili. I de la mateixa manera trobem poemes panegírics: *Sobre el quart consolat d'Honori August* de Claudià, l'*Herodies* de Jakob Bidermann (concretament el tercer llibre, dedicat a Sant Estanislau Kostka)⁴⁴³, que potser entraria més aviat en la categoria d'himne. Totes aquestes obres es caracteritzen per l'ús de l'hexàmetre dactílic, cosa que facilita l'adaptació dels seus versos a l'*epos* de Miquel Dòria.

⁴⁴³ No està tan clar l'ús de les *Silves* d'Estaci, amb qui potser comença el poema. La cita partiria de la "Consolació per a Claudi Etrusc" (*Silves* 3, 3).

Potser el gènere al qual s'ajusta millor aquest poema és precisament el panegíric o l'himne perquè bàsicament el que trobem és l'enaltiment de les virtuts d'un sant (model de joventut), i precisament per tractar-se d'un sant i no d'una persona contemporània a l'autor, hauríem de parlar millor d'un himne. Tot i així, no podem perdre de vista que apareixen molts elements propis de l'èpica, segons he assenyalat al principi.

Per tant, aquest poema s'ha de situar en la tradició de l'èpica jesuítica, com els poemes de l'*Herodies* de Jakob Bidermann o com l'anònim *Duelo épico en alabanza* que vam trobar al llibre de Pere Ferrusola. Precisament un deixeble seu, que es deia Blas Larraz i que va ser el cronista de l'expulsió dels jesuïtes de la província d'Aragó, és també l'autor d'un *Poema épico latino, y su Traducción Española, con que la Real Universidad de Cervera aplaudía el alegre arribo de sus Majestades y Altezas el Rey Nuestro Señor Don Carlos Tercero de Borbón, la Reyna...María Amalia de Saboya* (Cervera, 1758)⁴⁴⁴. A més a més, cal aclarir que el sistema educatiu dels jesuïtes, la *Ratio studiorum*, entre les regles del professor de Retòrica, recomana, dins de l'apartat de poesia (*Carmina affigenda*), escriure narracions com poden ser les empreses d'algun sant (*Ratio studiorum*, cap. 16, § 18)⁴⁴⁵.

Valor de la composició

Aquí només podem parlar de la primera part del poema, que és l'única que l'autor va deixar com a definitiva, i no seria ètic jutjar el valor literari de la part que restà com a esborrany. Tot i així, sí podem destacar els encerts que hi trobem en aquesta segona part.

Amb el que hem vist fins aquí, podem dir que el nostre autor coneix molt bé els clàssics llatins (que cita i recrea), empra diversos recursos estilístics⁴⁴⁶ i hi trobem moltes

⁴⁴⁴ És curiós que el mateix rei que Blas Larraz va lloar en aquest poema va ser l'encarregat de decretar l'expulsió dels jesuïtes nou anys després de publicar aquest poema, i que fos precisament Blas Larraz l'encarregat d'escriure la crònica d'aquest esdeveniment.

⁴⁴⁵ *Quales narrationes, ut rei gestæ ab aloquo divorum* (GIL 1992: 220).

⁴⁴⁶ A més dels trops que veiem arreu, trobem paral·lelismes (v. 122), anàfores (vv. 232-233), alguna *variatio* (vv. 194/218), alguna sinestèsia (vv. 371-372)... Tampoc falten els tòpics literaris com són la invocació a les

referències preses de la mitologia i la cultura grecoromanes, com pertoca a un poema neoclàssic com aquest, però també trobem diverses transgressions gramaticals⁴⁴⁷ i algunes errades mètriques⁴⁴⁸; aquestes no es troben en canvi a l'ègloga, segurament per tractar-se d'un poema molt més curt, d'acord amb el que deien els poetes neotèrics o *novi poetae*, seguidors de l'ideal de Cal·límac: μέγα βιβλίον, μέγα κακόν 'un llibre gran és un mal gran'.

És una mostra dels exercicis poètics que acostumaven a fer els jesuïtes del segle XVIII⁴⁴⁹, possiblement escrit amb una finalitat didàctica, oferint un model de joventut als seus alumnes. Tot i així, cal dir que aquest poema té interès tant històric i documental com literari. En primer lloc, permet copsar la gran devoció que sentien els jesuïtes per Sant Lluís Gonzaga com a protector de la Joventut Estudiosa⁴⁵⁰.

Muses (encara que sigui per a menysprear-les) al principi del poema, o la *captatio benevolentiae* i el *locus amœnus* que trobem al principi de la segona part, l'esborrany.

⁴⁴⁷ Ús del femení *pueras* en lloc del clàssic *Puellas* (v. 47), ús transitiu del verb *cunctor* (v. 68), un manlleu hel·lènic com és la paraula *thea* (v. 190), la confusió dels verbs *flagrare* i *fragrare* (v. 248), ús del topònim *Cypri* en lloc de l'epítet de *Venus Cypriæ* per motius mètrics (v. 274).

⁴⁴⁸ Vegeu l'apartat de mètrica.

⁴⁴⁹ El Pare Blas Larraz conta com fins i tot a l'exili es mantingué entre els jesuïtes el costum d'escriure poesia i celebrar certàmens poètics: *Atque ut id generis stimuli optimarum artium cultoribus ne deessent, placuit in humaniorum litterarum schola sua etiam certamina instituere; quæ publice indicebantur, propositis argumentis, super quibus non solum scholæ alumni, sed ceteri quicumque vellent poeticas lucubrationes pangerent; designatisque a Provinciali tribus Iudicibus qui eas legerent, expenderent, invicemque conferrent, et dignioribus præmia adiudicarent: hæc autem præmia libri erant ad amœniorem etiam litteraturam spectantes, et typis paullo elegantioribus excusi, quodrum aliquam sibi copiam, ut victores eo munere donarentur, Pignatellius comparaverat, eiusmodi poeticorum ludorum suasor in primis atque auctor. Igitur quum præstitutus aderat dies, sacellum S. Ioannis Baptistæ, quod a Rhetoricis habitabatur, locum certamini, et theatrum dabat; ornatum, no aulæis quidem et statuis, sed elegantibus poematis appensis circumquaque ad parietes, vario carmine varioque sermone, græco, latino, hispanico. Ubi vero et Provinciæ Præses, et cetera Patrum concio convenerant, unus ex Rhetoricis ex editiori loco oratione latina habita, ludos auspicabatur. Mox ad altero recitabatur de scripto latina etiam adoloquutio; per quam is, a quo ludi præbebantur, Iosephus Phileterus, eorum rationem exponebat: Phileterus, inquam, quo sub nomine quamvis latere ipse vellet [és a saber: φιλέταιρος 'que estima als seus amics'], tamen satis per ipsum, et suum in Societatem et in Socios amorem indicabat, et ex eius amoris causa illos a se ludos præberi. In ea autem adloquutione de ludis ipsis nonnulla, plura de victorum lucubrationibus dicebantur; ferebaturque etiam iudicium, tacitis auctorum nominibus, de uno alterove poemate, quibus præmium adiudicatum non fuerat: ubi multa admiscebantur facete, multa serio, multa per iocum, omnia urbanissime, nihil non romane, nihil non eleganter. Itaque eiusmodi scripti recitatio, quoties illi conventus fiebant, et avidissime semper exspectabatur, et audiebatur iucundissime. Ad extremum victorum lucubrationes publice legebantur, plaudebanturque pro merito: qui homos, coram illa frequentia ipsis habitus, perinde erat ac si in Olympiis, aut Pythiis lauro coronarentur* (BENÍTEZ 2006: 114-115; Comentari II, cap. 20).

⁴⁵⁰ També el Pare Blas Larraz se'n fa ressò: *Similis fere ritus servatus est sex diebus Dominicis ante Festum S. Alosii Gonzagæ; sed non vespertinis tantum horis in Parochiali Templo, sed matutinis etiam apud Minores Observantes; quum id postremum sibi privatim sumpsissent adolescentes qui in studiorum curriculo versabantur, existimantes suas potissimum partes esse plaudere ita atque obsequi Patrono studiosæ iuventutis.*

D'altra banda, el poema també ens permet saber el coneixement que tenien els jesuïtes d'altres humanistes de la seva orde (com l'alemany Jakob Bidermann). Això cal atribuir-ho a les relacions que va facilitar la Universitat de Cervera amb Europa, que com a universitat eminentment jesuítica propagava els seus llibres per tota la província jesuítica d'Aragó (Catalunya, País Valencià, Aragó i Balears), més fins i tot que amb la resta d'Espanya. Tinguem en compte que Josep Finestres i Ramon Llàtzer de Dou feren una espècie de societat comercial per fer arribar a Cervera llibres de l'estranger (França, Itàlia, Holanda...), segons ha estudiat Ignasi Casanovas (1932: 37). Valgui com a exemple l'incunable venecià de Virgili (de l'any 1470) que tenia el germà de Josep Finestres, Pere Joan Finestres, canonge de Lleida.

Penso que aquest tipus de poesia té un mèrit que potser ens costa de valorar avui en dia perquè cal mirar-la amb el prisma del segle XVIII, des de l'estètica neoclàssica, tot tenint en compte els principis de la *mimesis* o imitació que havia dictat Aristòtil. És una poesia que ha estat molt poc estudiada. Aquest poema es pot encabir en el que Miquel Sitjar (1990-1991) ha anomenat "poesia jesuítica de certamen". En efecte, el poema que ell edita —i estudia de manera superficial perquè és, com diu el títol del seu treball, una "aproximació"— es va compondre per a commemorar la festivitats de Sant Lluís Gonzaga el 21 de juny de 1761, data de la seva lectura pública a l'església de Sant Andreu de Vic (la dels jesuïtes). Pot ser il·lustrador veure com valora el poema que porta per títol *Signum Magnum, omen presentissimum felicitatis humane, intemerata prorsus Deipara. Inter Mariano-Eximiae Congregatione Solemnia, propria auspice Thalia decantabitur*:

"Aquest poema, compost en hexàmetres [168 exactament], és una lliçó de tòpica de la tradició clàssica i bíblica, organitzats per a un fi determinat. A partir d'aquí, tot el pes de l'obra recau en l'organització i arquitectura de tot el poema, i en particular de cada episodi,

Ipsa vero S. Aloissii die ubrobique penegyris est habita, hic ab uno ex Patribus Observantibus, illic ab uno ex Bonifacii Presbyteris (BENÍTEZ 2006: 107; Comentari II, cap. 15). Qui sap si el nostre poema no fou compost

així com, en la combinació de tot el cabal de les tradicions suara esmentades. Molt important és veure i reconèixer el principi rector, la ment ordenadora de tot aquest magma literari, fruit d'una formació humanística a consciència. Sense tenir clar això, que som davant d'un joc lliure de combinatòria [el que nosaltres hem anomenat *centó*], la lectura resulta ímproba i impossible. Tot l'esforç emprat habitualment en treballar la inspiració creativa, categoria potser anacrònica per al segle XVIII, resta alliberat per al fi principal. En aquest sentit, som davant d'un acabat producte de la pedagogia i l'esperit jesuític, que descobreix en el joc, un dels elements essencials de l'ensenyament. Per tot l'anterior, concloem que l'estudi de la poesia jesuítica del XVIII a Catalunya, de la que ni tan sols sabríem dir si el *Signum Magnum* n'és un conspicu representant o una excepció, ha de defugir, per al seu estudi, mètodes usats de vegades per a textos de la neollatinitat i de l'humanisme. En aquests darrers, tots esforcem al màxim la nostra agudesia visual per denunciar (valgui l'expressió) plagis, quan no còpies literals en forma de sintagmes o mitjos hexàmetres, de tal o qual autor de l'antiguitat. Ens guardarem prou de predicar als quatre vents, una suposada originalitat de Capdevila i Ventós [autor d'aquest poema]. A sota del *Signum Magnum*, hi ha latents les mateixes autoritats que han sentat càtedra i doctrina poètica, no només en la literatura llatina, sinó en l'occidental. La imitació, però, en cap cas, no és servil, sinó lliure. Amb el perill, això sí de fer perdre *uis poetica* a allò que s'imita" (SITJAR 1990-1991: 206-207).

És estrany que Miquel Sitjar no empri el concepte *centó* i parli d'un "joc de combinatòria". D'altra banda, no puc sinó subscriure les seves paraules, però remarcant l'interès que té aquesta poesia, que sovint ens pot sorprendre, ni que sigui per la combinació d'elements antics i moderns, tant pel que fa a les fonts (Virgili amb Bidermann) com pel que

fa a *realia* (Semíramis amb l'oncle i padrí de Lluís Gonzaga, Guillem Gonzaga, Duc de Màntua)⁴⁵¹.

Cal aclarir, malgrat tot, que el *Signum Magnum* és obra d'un estudiant del col·legi dels jesuïtes vigatà (Francesc Capdevila i Ventós va esdevenir advocat), en canvi el nostre poema s'ha de situar més aviat en la línia de la poesia jesuítica composta per jesuïtes, com el poema *Ignis: poema didascalicum* de Josep Pons i Massana (1760) que edità i presentà Jaume Medina (1996a), seguint el solc ja marcat pel jesuïta Joan Vilar al seu "Ensaig bibliogràfic sobre el canonista barceloní Josep Pons i Massana" (1920)⁴⁵². De totes maneres, en el cas del nostre poema hem d'agafar un altre prisma perquè no és un poema didàctic sinó més aviat encomiàstic ja que és una mena d'himne adreçat a Sant Lluís Gonzaga. A diferència d'altres poemes del segle XVIII que s'han vist desprestigiats perquè es caracteritzen més per l'erudició que per l'emoció⁴⁵³, on podríem situar molts dels poemes que he esmentat quan parlava de la poesia jesuítica d'aquesta època (pensem en els poemes de Blas Larraz, Bartomeu Pou, Antoni Mollet, etc.), aquí tenim un poema adreçat a Sant Lluís Gonzaga que hem de relacionar amb el sentiment religiós per la devoció que sentia Miquel Dòria per aquest sant i que tenim testimoniada per la seva mateixa mà al manuscrit corresponent a la carta que li envià el seu amic Francisco de Antonio, on ell deixà anotada la següent confessió: "ia no tengo nada S. Luis Gonzaga me ha curado". Aquest testimoni, que

⁴⁵¹ Aquesta idea del "joc de combinatòria" ha estat també destacada en l'anàlisi de la poesia jesuítica llatina que ofereix l'acadèmic francès Marc Fumaroli, que parla d'un "jeu raffiné de citations, échos, allusions à la poésie antique, aus versets bibliques (étendu, dans ce registre, à la prose imagée des Pères de l'Eglise, de saint Augustin à saint Bernard), qu'autorise le dire dans une langue de très longue mémoire" (THILL 1999: XX).

⁴⁵² Recordem les seves paraules referents al poema *Ignis*, reproduïdes pel professor Jaume Medina al seu treball: "No he pas de deturar-me a fer l'examen literari d'aquest poema, ni, al meu parer, ho demana, car basta saber que és una d'aquelles migrades produccions literàries de la poesia insípida i infeconda del XVIIIè segle, que es presentava a les Acadèmies en forma de vanes declamacions o bé s'encarcarava en dissertacions filosòfiques sens enginy poètic, sens foc de sentiment, sense volada d'inspiració. Això no hi fa que el desembaràs el qual mostra en la versificació i certes maneres de dir, ens fan entendre que l'Autor tenia forta coneixença de la literatura clàssica de l'antigor, especialment llatina" (Joan Vilar citat per MEDINA 1996a: 106-107).

⁴⁵³ Recordem les paraules del pare Batllori: "En el Setecientos la erudición y la crítica pesan más que las creaciones del espíritu" (BATLLORI 1966: 537). I ell mateix qualifica la producció literària dels darrers anys de la Companyia de Jesús (entre 1769 i 1773) amb aquests termes: "Vanos juegos retóricos, insulsos versos latinos" (1966: 63). En la mateixa línia està el testimoni del també jesuïta Joan Vilar que acabem de veure a la nota anterior.

porta data del 27 de gener de 1766 (tot i que la carta és del 14 de novembre de 1765), ens permet pensar que l'*epos Ad Divum Aloysium* potser fou escrit com a mostra d'agraïment al sant mantuà, jesuïta com ell, per haver-lo guarit després d'haver-li pregat durant un període de malaltia que evidencien les paraules “ya no tengo nada” unides en absoluta juxtaposició (no les separa ni una coma) a l'asserció “S. Luis Gonzaga me ha curado”.

Qui som nosaltres, que ens limitem a l'estudi i anàlisi dels textos com a filòlegs, per valorar si als poemes que tenim hi ha sentiment o no? Tenim elements per valorar si un poema és més o menys bo, si està escrit millor o pitjor, però no podem dir si hi ha sentiment o no. I no sé si podríem dir el mateix d'altres poemes com el *carmen epicum* que Blas Larraz dedicà a Carles III quan esdevingué rei de les Espanyes, o l'epitalami que Antoni Mollet adreçà a les bodes de la infanta Maria Teresa d'Espanya amb el Príncep Dofí de França i tants d'altres, on no sabem si hi pot haver o no un sentiment de pàtria. En tot cas, en el nostre poema tenim un testimoni que justifica aquest sentiment religiós que ha de restar fora de l'anàlisi literària. El meu professor i amic Pere Rovira, filòleg i sobretot poeta ben reconegut per la seva trajectòria com a escriptor de versos, sempre diu que cal distingir entre els bons sentiments i la bona poesia. Aquí hem tingut ocasió de veure que Miquel Dòria sap fer versos i sap imitar els seus models clàssics.

En aquest sentit, hem comprovat que és prou fidel al model d'imitació que proposà el jesuïta Bartomeu Pou als seus *Ludi rhetorici et poetici in Academia Cervariensi ipsius decreto acti ab adolescentibus linguæ latinæ, græcæque studiosis* (Cervera, 1766), que, per oposició als qui defensaven “que la llengua es prengué únicament de Ciceró o dels autors del segle d'or”, es manifestà de la banda dels qui “admetien de bon grat la col·laboració dels autors més secundaris [...] encara que confessa que té d'apartar-se de la tradició dels antics jesuïtes” (CASANOVAS 1932: 116). A l'*epos* de Miquel Dòria hem vist que segueix models com Virgili, Ovidi o —més lluny, en la mesura que no emprà el metre dactílic— Horaci, que

formarien part del segle d'or o d'August, però també imita Sili Itàlic i Claudià, d'època postclàssica i cristiana. Pel que fa al darrer requisit del pare Pou, crec que podem dir que s'aparta de la tradició dels antics jesuïtes perquè no hi trobem models extrets del llatí medieval i humanístic⁴⁵⁴; únicament hem trobat la imitació del jesuïta alemany Jakob Bidermann (1578-1639), representant de l'humanisme barrocc (model també —recordem-ho— per a Goethe), ben justificat en aquest cas en la mesura que manlleua versos del poemari *Herodies* (1622) que dedicà a la beatificació dels jesuïtes Estanislau Kostka i Lluís Gonzaga.

⁴⁵⁴ Per veure'n una mostra, podeu fer una ullada —a l'apèndix— als models que seguí el també jesuïta lleidatà Josep Martínez a l'ègloga *Dafnis: ecloga in obitu Caroli II, Hispaniæ Regis* que encapçala el seu llibre *Exequias reales que a la muerte de su augustísimo monarca y señor D. Carlos de Austria, Rey de las Españas, celebró la Nobilísima i Fidelíssima Ciudad de Lérida* (Lleida, 1701). Allà trobareu, assenyalats en nota a peu de pàgina, els molt heterogenis models que seguia aquesta “tradició dels antics jesuïtes” anterior al model de llengua llatina que propugnà l'escola de Cervera encapçalada per Josep Finestres i els seus deixebles com el mateix Bartomeu Pou.

CONCLUSIONS

Tot aquest estudi ens permet donar a conèixer un poeta d'una època i un àmbit molt poc coneguts de la literatura lleidatana: la literatura dels jesuïtes del segle XVIII⁴⁵⁵. Un autor com Miquel Dòria de qui hem pogut esbrinar algunes dades que sintetitzo a continuació:

- Va ser batejat a Arfa (a l'Alt Urgell) el 15 d'agost de 1737 amb el nom de Josep Miquel Francesc Dòria Mitjana, descendent d'una família genovesa instal·lada en aquesta localitat des de principis del segle XVII.
- Suposem que va estudiar al col·legi dels jesuïtes de la Seu d'Urgell pel fet de ser el més proper al seu entorn geogràfic.
- Va ingressar a la Companyia de Jesús el 10 de juliol de 1756.
- Durant els cursos 1756-57 i 1757-58 estigué a la Residència de Novicis de Tarragona, on estudià 1r i 2n de Filosofia i fou molt ben qualificat en tots els aspectes.
- Durant el curs 1758-59 estudià 3r de Filosofia al Col·legi de Manresa.
- Durant els cursos 1759-60 i 1760-61 estigué al Col·legi de Graus com a professor de 3r i 4t.
- Durant els cursos 1761-62, 1762-63 i 1763-64 estudià Teologia al Col·legi de Saragossa.
- Va ser ordenat sacerdot a Saragossa per l'arquebisbe de Tarragona al novembre de 1764.
- Durant els cursos 1764-65 i 1765-66 fou professor de la càtedra de Gramàtica al Col·legi de Sant Ignasi de Lleida, d'on fou expulsat el 3 d'abril de 1767 amb la resta de jesuïtes. Deduïm, aleshores, que també fou professor d'aquest col·legi durant el curs 1766-1767.
- Les obres que en conservem són les següents: dos poemes (*l'Ègloga entre Fosc i Marc* i el *Poema èpic a Sant Lluís*) i dues sèries de discursos: una primera de sis discursos ("Lloança a Sant Tomàs d'Aquino"; "A la canonització de Sant Ignasi i Sant (Francesc) Xavier"; "Als

⁴⁵⁵ La literatura dels jesuïtes a Lleida ciutat està molt poc estudiada. Val la pena destacar l'edició i estudi que va fer Melchor Bajén d'una obra de teatre que porta per títol *Iosepheia* escrita al 1610 per Miquel Henríquez, del col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida (HENRÍQUEZ 1610). Es tracta d'una peça teatral escrita en llatí i castellà; està dividida en cinc actes (precedits tots ells d'un pròleg) i consta de 2541 versos (793 en llatí i la resta en castellà). Si bé és cert que el Dr. Bajén no indica al seu llibre on es troba el manuscrit, aquest forma part de la secció "Colección de Cortes" de la biblioteca de la Real Academia de la Historia (Madrid): Ms. 9/2578 (ALONSO ASENJO 2006: 11).

màrtirs del Japó”; un que comença *Qui potius otium quam laborem amplectitur...*; “Deliberació sobre les lletres i la virtut”; i “Al Carnestoltes”) i una altra de set (“Diàleg entre Caius i Ricci”; “Diàleg entre Ciceró i Hortensi”; “Als treballs de Crist soferts per ell mateix a la passió”; “A la resurrecció de Crist”; “Epístola a Antoni”; “Lloança a Santa Elena”; i “A la virtut de la pobresa”). Totes estan escrites en llatí i ens han arribat manuscrites. També disposem d’un discurs eucarístic en castellà, igualment manuscrit.

- A l’exili, a Còrsega (1767-1768), estava amb la resta de jesuïtes i consta com a sacerdot del Col·legi de Lleida; a Bonifacio va entrar en contacte amb l’octogenària Francesca Doria, que va profetitzar la restauració de la companyia de Jesús. El 12 de setembre de 1768 salparen cap a Gènova (on arribaren el 22 tot i que no van poder desembarcar perquè aleshores pertanyia a França, que havia expulsat els jesuïtes al 1764). Sortiren de Gènova el 30 i arribaren a Porto Fino el 3 d’octubre, l’endemà sortiren cap a Sestri, on finalment van poder desembarcar, i del 8 al 12 van travessar els Apenins fins arribar a Fornovo; des d’allà cap a Parma, Reggio, Mòdena, Bolonya (on arribaren el 14) i finalment Ferrara (el 18 d’octubre), on romangueren fins a l’estiu de 1773, data de l’extinció de la Companyia de Jesús; Miquel Dòria figura com a resident a Ferrara al 1771 i a l’últim trimestre de 1773, quan va començar a rebre una pensió de 375 rals segons la Direcció General del Tresor.

- Després de l’extinció de la Companyia de Jesús (1773), va marxar cap a Gènova, on romandrà durant 18 anys (des de 1774 fins a 1792).

- A continuació aniria a Càller (Sardenya), on el trobem al 1801 lluitant per la restauració de la Companyia amb el pare Giuseppe Piras (S.I.), i fou readmès a l’orde amb la restauració iniciada a Nàpols pel pare Josep Pignatelli (1804).

- Va ser incorporat a la residència dels jesuïtes de Gènova presidida pel provincial Luigi Fortis i allà va passar els seus dos últims anys de vida (1817-1819).

- Donava el sagrament de la penitència als catalans que li ho demanaven a Gènova.

- Va col·laborar en l'obertura del noviciat dels jesuïtes de Manresa després de restaurada la Companyia de Jesús (1814).
- Va estar malalt durant tres mesos i mig.
- Va morir a Gènova el 13 de novembre de 1819.

En analitzar les seves obres hem pogut observar que els poemes estan escrits en hexàmetres dactílics i estan centrats en aspectes relacionats amb esdeveniments religiosos: l'ègloga és un poema de Nadal on dos pastors dialoguen sobre el naixement de Jesús, i el poemà èpic es devia d'escriure per a commemorar la festivitat de Sant Lluís Gonzaga (el 21 de juny), jesuïta que va ser declarat patró de la joventut estudiosa, o bé el va escriure com a mostra d'agraïment per haver-lo guarit d'una malaltia segons els testimoni que deixà manuscrit a la carta que li envià, des de Saragossa, el seu amic Francisco de Antonio. L'autor que més va influir Miquel Dòria va ser Virgili, especialment l'*Eneida*, tot i que també rep la influència d'altres autors com Ovidi (especialment les *Metamorfosis*), Sili Itàlic, Claudià (especialment el *Rapte de Prosèrpina* i el *Panegíric al quart consolat d'Honori*) i el jesuïta alemany del segle XVII Jacob Bidermann (el seu poema *Herodies*).

A través de la figura de Miquel Dòria hem pogut conèixer quan i com arribà a Catalunya el llinatge genovès dels Dòria, i que un dels seus descendents va ingressar a la Companyia de Jesús i participà, després de l'extinció, en la restauració de l'orde ignasià. I els seus poemes ens han permès conèixer com era la poesia que es practicava en els col·legis jesuítics a l'època immediata a l'expulsió en el context de la província jesuítica d'Aragó, que tingué com a centre neuràlgic d'influència la Universitat de Cervera i tots els jesuïtes que, seguint les directrius de Josep Finestres, blasmaron en les seves obres una estètica del bon gust que féu excel·lir els seus autors tot allunyant-los del llast del Barroc que havia caracteritzat la poesia de la primera meitat del segle. Aquest bon gust havia estat exposat per professors del cercle de Cervera com el mallorquí Bartomeu Pou, i consisteix sobretot a

imitar la llatinitat dels autors clàssics (de manera especial els de l'època d'August però també autors més tardans) i deixant de banda la llatinitat dels humanistes, tot i que hi trobem alguna excepció com és el cas del jesuïta alemany Jacob Bidermann, d'època barroca tot i que fou un model de llatinitat prou consolidat.

No podem ometre que per tenir un coneixement pregon d'aquesta poesia no hi ha prou amb l'estudi de la poesia d'un sol poeta sinó que hauríem de contrastar-la amb altres produccions que ens han arribat manuscrites però que no han pogut ésser sotmeses a una anàlisi curosa pel fet d'haver aparegut en una fase massa avançada d'aquest treball. De totes maneres, no tenim prou seguretat que aquests altres poemes manuscrits hagin estat escrits a Lleida perquè no ens consta que els autors signants (és a saber, Joaquín Carnicer i Francesc Lloses) passessin en cap moment pel col·legi de Lleida (sí, en canvi, pel d'Urgell⁴⁵⁶); i, entre els poemes anònims, l'únic que manifesta un marc temporal i geogràfic explícit (el que porta per títol *Algunas de las poesías que se pusieron en la translación del Santísimo Sacramento a la Iglesia nueva de Belén*, de l'any 1729), s'allunya massa del que aquí ens interessa: l'al·lusió a l'església de Betlem ens fa pensar en el Col·legi de Betlem de Barcelona, tot i que això no implica que aquests poemes s'hagessin d'escriure allà ja que es refereix a un trasllat que bé es podria haver fet des de Lleida, però l'any 1729 ens porta a una època anterior a la reforma dels estudis jesuítics duta a terme des del cercle de Cervera (l'obra de Bartomeu Pou que decretà la reforma d'aquests estudis, *Ludi rhetorici et poetici in academia cervariensi ipsius decreto acti ab adolescentibus linguæ latinæ, græcæque studiosis*, data de l'any 1756, el mateix any que Miquel Dòria ingressà a la Companyia de Jesús). De totes maneres, per tal de poder establir comparacions amb la poesia llatina que els jesuïtes de Lleida havien produït durant la generació anterior a la reforma certerina, he inclòs al final del treball els poemes llatins que el jesuïta lleidatà Josep Martínez va incloure a les *Exequias reales que a la*

⁴⁵⁶ Abans (cf. n. 80) he anotat la possibilitat que el pare Francesc Lloses passés aquests poemes a Miquel Dòria quan el va tenir com a alumne al Col·legi de Manresa durant el curs 1758-1759.

muertes de su augustísimo monarca y señor D. Carlos de Austria, Rey de las Españas, celebró la Nobilísima i Fidelísima Ciudad de Lérida (1701), on trobem també una ègloga en hexàmetres dactílics (*Ecloga in obitu Caroli II, Hispaniæ Regis: Daphnis*) que podem comparar amb la de Miquel Dòria, a més d'altres poemes que presenten altres formes mètriques com són els epigrames i emblemes en díctics elegíacs (recordem que el primer vers de cada díctic també és un hexàmetre susceptible d'ésser comparat amb els de Miquel Dòria) o molts altres poemes que segueixen una mètrica bàsicament horaciana que ens allunya més de la poesia que tenim al nostre poeta i que, en canvi, s'apropa més a la que ha restat als manuscrits conservats que esmentàvem suara com un corpus poètic que encara està pendent d'estudi i que esperem afrontar ben aviat (als poemes de Joaquín Carnicer i Francesc Lloses, a banda del manuscrit *Algunas de las poesías...* hauríem d'afegir els *Epigrammata correctæ* i un opuscle anepígraf⁴⁵⁷), si bé és veritat que també hi trobem poesia hexamètrica (especialment els tres següents: l'opuscle de vuit poemes agrupats sota l'epígraf "Versos" [d'època de Felip V], el poema *Ad Judam Machaveum epos* i el que comença *Vos ego Bethliadæ Pastores, nocte per agnos...*, format per 88 hexàmetres).

⁴⁵⁷ El que comença amb el poema titulat *Jupiter*.

ELS DISCURSOS

No analitzaré aquí els discursos de Miquel Dòria que s'han conservat a l'Arxiu de la Paeria de Lleida perquè el meu estudi està centrat en els seus textos poètics. Sí podem dir que el seu estil és molt ciceronià, caracteritzat per presentar construccions molt llargues (una mitjana de sis línies —al manuscrit— per període sintàctic) amb moltes subordinades, sempre amb els verbs principals a final de període. I de fet veurem que fins i tot presenta unes cites extretes de les *Tusculanes* i del tractat *Sobre l'orador* de Ciceró. Si als seus poemes el referent era Virgili, als seus discursos és Ciceró. Recordem, en aquest sentit, el que deia el Pare Bartomeu Pou des de la Universitat de Cervera: “Aquesta és la nostra llei: sempre que en una cosa tinguem la paraula de Ciceró o d'algun altre dels escriptors prínceps, parlarem la llengua de Tul·li i dels homes de l'edat d'or; però quan en algun punt ens falti la veu d'aquests mestres, preferim manllevar les paraules dels altres escriptors que callar per no saber com dir les coses o rodar per mil giragonses i circumloquis” (CASANOVAS 1932: 116). Hem de tenir en compte que Ciceró era el model a seguir d'acord amb el sistema educatiu dels jesuïtes; és per això que a la *Ratio Studiorum* (1599; que ofereix el model educatiu que es va seguir fins a la dissolució de l'orde al 1773) trobem Ciceró arreu⁴⁵⁸.

Es tracta de dos lligalls que distingirem com a Discursos I i Discursos II, tot i que l'ordenació correspon a l'ordre en què han estat trobats. Tots dos formen part del fons dels jesuïtes que té l'arxiu de la Paeria de Lleida, en unes capsas que porten el rètol “Teologia” (els Discursos I es troben a la capsa número 4 i els Discursos II formen part de la capsa

⁴⁵⁸ Ciceró era l'autor que feien llegir i imitar a totes les etapes de la formació dels jesuïtes, des dels estudis inferiors (*Ratio XII*, 8, § 10: *ac primum quidem ciceroniana praelectio communis erit*) fins a la classe d'Humanitats (*Ratio XVII* 1: *ex oratoribus unus Cicero iis fere libris, qui philosophiam de moribus continent*) passant per la de Retòrica (*Ratio XVI* 1: *praecepta, etsi undique peti et observari possunt, explicandi tamen non sunt in quotidiana praelectione, nisi rhetorici Ciceronis libri*). És l'autor que han d'imitar a les classes inferiors (*Ratio XV* 30: *scribendi argumentum non dictandum ex tempore, sed mediato et fere descripto, quod ad imitationem Ciceronis*), el que han de recitar de memòria els alumnes de la classe superior de Gramàtica (*Ratio XVIII* 2: *prima hora matutina memoriter recitetur M. Tullius [...] secunda hora matutina repetatur postrema breviter Ciceronis praelectio*), on llegien les seves cartes i discursos (*ib.* 1: *ex oratoribus quidem explicari poterunt primo semestri gravissimae quaeque Ciceronis ad Familiares, ad Atticum, ad Quintum fratrem epistolae; altero vero liber de Amicitia, de Senectute, Paradoxa et alia huiusmodi*); el mateix trobem a la classe mitja de

número 3). També cal destacar el destinatari d'aquests discursos, que segurament foren els alumnes del col·legi (que apareixen en vocatiu amb l'abreviatura AA.); aquest vocatiu apareix en tots els textos de Discursos I, però a Discursos II només el trobem al primer (*Dialogus inter Caium et Riccium*) i als dos últims (*Ad Divam Elenam laus* i *Ad virtutem paupertatis*). També és constant la paraula *dixi* al final de cadascun dels Discursos I, però a Discursos II la trobem al segon (*Dialogus inter Ciceronem et Hortensium*), al quart (*Ad Christi Resurrectionem*), al sisè (*Ad Divam Elenam laus*) i al setè (*Ad virtutem paupertatis*); aquesta fórmula és substituïda per *Finis* al primer (*Dialogus inter Caium et Riccium*) i *vale* al cinquè (*Epistola ad Antonium*, per tractar-se d'una carta s'empra la tradicional fórmula de comiat), i el tercer (*Ad Christi labores per ipsum perpeços in passione*) no indica el final amb cap fórmula.

Pel que fa a Discursos I, és un lligall que consta de 12 fulls per les dues cares, signades totes per *H^o Doria* 'Hermano Doria' (que apareix a l'angle superior esquerre, sempre ratllat), i porten l'emblema JHS al marge superior de cada pàgina. Algunes pàgines presenten (també al marge superior) el cognom *Grau* escrit amb una cal·ligrafia i tinta diferents de la resta del text. Els sis discursos que hi trobem són els següents: 1) *Laus Ad Divum Thomam Aquinatis* (fols. 1v-4r), dedicat al principal representant de l'escolàstica, corrent de pensament que va influir de manera especial en la Companyia de Jesús⁴⁵⁹; 2) *Ad Canonizationem Divi Ignatii et Divi [Francisci] Xaverii* (fols. 4r-6v), dedicat als fundadors de la Companyia de Jesús; 3) sense títol, comença: *Qui potius otium quam laborem*

Gramàtica (*Ratio* XIX 2) i la inferior (*Ratio* XX 2), on podem llegir exactament les mateixes paraules del capítol XVIII 2.

⁴⁵⁹ D'acord amb el sistema educatiu de la Companyia de Jesús, Sant Tomàs constituïa la base dels seus estudis de teologia, i per això el trobem des del primer capítol de la *Ratio Studiorum*, dedicat a les regles del preposít provincial (*Ratio* I 9, sobre el curs de Teologia, i I 19 § 6, sobre el trienni dels estudis de Lògica); també el trobem a les regles del prefecte d'estudis (*Ratio* III 4, sobre el mètode dels estudis, i III 30, on exigeix que han de seguir la *Summa Theologia* de Sant Tomàs), i sobretot a les regles del professor de teologia escolàstica (*Ratio* VII, que dictamina com s'han de distribuir els continguts de la *Summa*), però també a les del professor de filosofia (*Ratio* VIII 6) i, naturalment, al programa dels que repeteixen la teologia durant el bienni d'estudi privat (*Ratio* XXII).

amplectitur..., que s'ocupa dels problemes que suposa l'oci (fols. 7r-7v)⁴⁶⁰; 4) *Ad Japonis Martyres* (fols. 8r-9v), dedicat als tres màrtirs jesuïtes dels 26 que van morir crucificats a Nagasaki el 5 de febrer de 1597, concretament Sant Pau Miki (tot i que al text ve com a *Jacobus* 'Jaume', suposem que per error), Sant Dídac Kisai i Sant Joan de Gotó tots tres havien estat detinguts el 10 de desembre de 1596 a Miyako i serien canonitzats el 8 de juny de 1862); 5) *Deliberatio ad litteras et virtutem* (fols. 9v-11v), on es destaca la importància del conreu de la literatura per a buscar el camí de la virtut tot citant autoritats com Plató, Ciceró i Sèneca⁴⁶¹; 6) *Ad Ba<c>chanalia* 'Al Carnestoltes', on condemna la relaxació dels bons costums que sovintegen en aquestes festes, quan se freqüenten tavernes i bordells.

Quant als Discursos II, és un lligall de 16 fulls escrits per les dues bandes, signades també per l'*Hº Doria* (Hermano Doria), que també apareix ratllat en tots els casos, però aquí no s'hi ha afegit cap altre nom. Igualment hi trobem l'emblema jesuític JHS al marge superior cenral de cada pàgina. En aquest cas són set textos que duen els següents títols: 1) *Dialogus: inter Caium et Riccium* 'Diàleg entre Caius i Ricci' (fols. 1r-3r), on trobem la conversa entre un tal Caius que conversa amb un tal Ricci sobre la importància de l'estudi de les arts i les lletres; 2) *Dialogus inter Ciceronem et Hortensium* 'Diàleg entre Ciceró i Hortensi' (fols. 3r-5v), on trobem els dos oradors rivals de l'antiguitat ocupant-se d'una qüestió tan important en la composició de textos com és la imitació; 3) *Ad Christi labores per ipsum in passione perpessos* (fols. 5v-7r); 4) *Ad Christi resurrectionem* (fols. 7r-10r); 5) *Epistola ad Antonium* (fols. 10v-11v), on intenta convèncer al seu amic (potser Francisco de

⁴⁶⁰ L'oci era greument condemnat al sistema educatiu dels jesuïtes. Així, a la *Ratio Studiorum*, al prefecte d'estudis inferiors li demanen que no toleri gent ociosa (*Ratio XII 43: Nihil in atrio, nec in scholis, etiam superioribus patiatu armorum, nihil ociosorum, nihil concursationum atque clamorum*), i als professors de les classes inferiors els demanen que organitzin acadèmies pels dies festius per tal d'evitar l'oci i els mals costums (*Ratio XV 45: ad quas discipuli maxime festis diebus vitandi otii et malarum consuetudinum causa convenient*).

⁴⁶¹ El conreu de les lletres i la virtut és consigna bàsica de la Companyia de Jesús des de la quarta part de les *Constitucions* de Sant Ignasi de Loiola, i per això també queden ben reflectides a la *Ratio Studiorum*: així, per exemple, entre les regles dels alumnes externs de la Companyia, els demanen de fer-se amics només d'aquells que els poden ajudar en l'estudi de les lletres i les virtuts (*Ratio XXIV 11: cum iis tantummodo versentur, quorum exemplo et consuetudine in literarum studio virtutumque proficiant*), i també que han d'estudiar les

Antonio?) de la importància de conèixer la història; 6) *Ad Divam Elenam Laus* (fols. 12r-14r), on destaca la importància de la troballa de la Vera Creu per part de Santa Elena; 7) *Ad virtutem paupertatis* (fols. 14r-16v), que presenta una lloança de la pobresa com a virtut.

Cal destacar, a més a més, alguns aspectes que criden l'atenció:

- 1) Confusions de personatges històrics: Al primer discurs, dedicat a Sant Tomàs d'Aquino, al principi del foli 2v, l'autor sembla haver confòs el profeta Habacuc amb Baruc, perquè està citant el següent versicle: *splendor eius [Dei] ut lux erit cornua in manibus eius ibi abscondita est fortitudo* (Habacuch 3:4). A més a més, crida l'atenció que la paraula *Baruch* al manuscrit està escrita al marge, com afegida, de manera que segurament l'autor no recordava el nom del profeta que havia dit aquesta cita i el va afegir després. D'altra banda, al començament del discurs sobre els màrtirs del Japó (foli 8r) detecto un error perquè diu que aquests màrtirs eren Jaume, Dídac i Joan i els jesuïtes que perderen la vida a Nagasaki el 5 de febrer de 1597 foren Sant Pau (no Jaume) Miki, Sant Dídac Kisai i Sant Joan de Gotó⁴⁶² (O'Neill-Domínguez 2001: s.v. *Mártires jesuitas y víctimas de la fe en Japón*, p. 2545).
- 2) Confusions lèxiques: En aquest mateix discurs (al final del foli 8r) trobem un verb que no sembla llatí sinó romànic: diu *qui vitam pro suo amico cum morte matat* 'que pel seu amic sacrifica la vida amb la seva mort'; sembla tractar-se del verb romànic *matar*, però segurament hem de veure-hi el verb llatí *mactare* 'immolar, sacrificar'. Val la pena assenyalar també l'ús d'alguna forma anòmala com és *indecus* (fol. 13v), a *Ad Divam Elenam laus*, que és una forma no documentada en llatí clàssic, que sí coneix *decus* i el derivat amb rotacisme *indecus*. Així mateix trobem una forma tan anòmala com *asotans* (fol. 16r), a *Ad virtutem paupertatis*, que sembla un derivat verbal (en participi de present) de l'adjectiu *asotus* 'dissolut'. Finalment, cal destacar una forma que tampoc es troba en llatí

virtuts i la integritat de la vida tant com les lletres i el coneixement (*Ratio XXIV 15: eos non minus virtutum vitæque integritatis esse, quam literarum doctrinæque studiosos*).

⁴⁶² Cal aclarir que aquests tres sants no ho eren en temps de Miquel Dòria perquè foren canonitzats el 8 de juny de 1862; aleshores eren beats perquè havien estat beatificats el 15 de setembre de 1627.

clàssic (sí en llatí humanístic⁴⁶³) com és *præfugium* (fol. 14 r), a *Ad Divam Elenam laus*, que he traduït com a ‘aixopluc’, equivalent, per tant, al clàssic *perfugium*.

3) Cites textuais: A banda de la ja esmentada cita bíblica del llibre d’Habacuc al discurs sobre Sant Tomàs d’Aquino, cal assenyalar la cita de Ciceró que trobem a l’apologia de les lletres i la virtut (foli 10r): allà diu que l’orador romà per antonomàsia deia que *sine virtute nihil quidquam sit laudabile*, idea que està extreta de les seves *Disputacions Tusculanes* (V 48): *nec quicquam sine virtute laudabile*. També tenim una cita del *De oratore* (2, 23, 98) al *Dialogus inter Ciceronem et Hortensium*. En aquest mateix discurs trobem també una cita de les *Nits àtiques* d’Aulus Gel·li (VII, 10, 4) quan tracta d’Euclides de Mègara, tot i que aquí no fa esment de la seva font ni parla d’estar citant pas a ningú. En canvi, al discurs *Ad virtutem paupertatis* sí que hi trobem un parell de cites horacianes (fol. 16v), procedents de les *Odes* (III 24, 62-63) i les *Epístoles* (I, 2, 56).

4) Referents cristians: Al discurs sobre Tomàs d’Aquino, una mica abans de citar Baruc (foli 2r) ens diu sobre el rei David: *hic enim iustus eo infelicitatis pervenit, ut post vastissimas militum copias ab illo victas, post tot Reges subditos, a muliere victus in rei offensionem cecidit*; fa referència a l’adulteri amb Betsabé, esposa d’Uries l’Hitita (*II Reis* 11:1- 12:25). Al panegíric dedicat als sants jesuïtes Ignasi de Loiola i Francesc Xavier tenim una referència a Sant Pau Ermità (final del foli 5r), a qui posa com a exemple de sant que va renunciar a les vanitats de la vida per passar la seva en un erm; aquest fou el primer ermità, perseguit per Deci l’any 250, i va passar quaranta anys de la seva llarga vida (228-342) vivint a una caverna, alimentant-se només d’una font i el fruit d’una palmera, i el pa que, segons la

⁴⁶³ Només he trobat quatre mencions anteriors al nostre autor: Dues com a *præfugium*: a una carta del rei Ferran I de Nàpols adreçada a Francesco I Sforza, duc de Milà, l’any 1458 (transcrita a *Regis Ferdinandi et aliorum epistolæ ac orationes*, Vico Equense, 1586) i a l’obra de Joannes Georgius Grævius *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiæ, Bononiæ, urbium status ecclesiastici et aliarum ad mare Adriaticum* (Lyon, 1722), 1a part del volum VII, llibre V, § 210 (col. 59). I dues com a *prefugium*: a la *Oratio prima habita Lutetiæ Non. Febr. 1552* (inclosa a les *Orationes duobus voluminibus distinctæ* de Marc-Antoine Muret [1526-1585] editades com a part de la seva *Opera*, vol. I, Verona, 1727, p. 2) i a l’obra de Joan Tomàs de Rocabertí (Peralada 1627-Madrid 1699) *De romani pontificis autoritate* (València, 1691), vol. I, § 5. A banda d’aquestes

llegenda, li portava un corb. Als Discursos II sovintegen més els referents cristians perquè trobem dos discursos que segueixen molt de prop l'evangeli: *Ad Christi labores per ipsum in passione perpassos* (que tracta de la passió de Crist) i *Ad Christi resurrectionem* (que s'ocupa de la seva resurrecció). Així mateix, tenim el que porta per títol *Ad Divam Elenam laus*, que se centra en la figura de Santa Elena (mare de l'emperador Constantí I el Gran) perquè fou qui va trobar les restes de la creu on Jesús havia estat crucificat.

5) Referents pagans: Al discurs sobre les lletres i la virtut al·ludeix a grans filòsofs de l'antiguitat pagana com foren Plató, Sèneca i Ciceró (al final del foli 10r). A l'últim dels Discursos I, que és una diatriba contra el Carnestoltes (*Ad Bacchanalia*), fa referència a l'antiguitat com “el temps de les bacanals” (*in bacchanalium tempore*; foli 12v), oferint-nos d'aquesta manera una visió molt degradada de la cultura pagana. I a Discursos II ja hem assenyalat la presència dels oradors romans al *Dialogus inter Ciceronem et Hortensium* (que acaba amb la intervenció final de Marc Claudi Marcel, que fou cònsul l'any 51 a. C.), i les cites d'Horaci, que al discurs *Ad virtutem paupertatis* apareix en qualitat de *ethnicus* ‘gentil, pagà’ (fol. 16v).

6) Elements comuns amb els poemes: A l'*epos* adreçat a Sant Lluís Gonzaga hem vist la importància que el nostre autor dóna a la flagel·lació voluntària del propi cos; aquesta apareix també als discursos com a tret encomiable de Sant Ignasi de Loiola i Sant Francesc Xavier (al final del foli 4v i a la meitat del foli 5v de Discursos I). També el lliri, que representava un paper tan important a l'*epos*, és la primera flor (seguida de la rosa) que demana per als sants màrtirs del Japó. Als Discursos II no hi he trobat cap element destacable que es pugui connectar amb els poemes; en tot cas podríem parlar de la figura de Caius, nom que ens costa de dissociar de Caius Juli César, que al *Dialogus inter Caium et Riccium* apareix com a figura ignorant, possiblement com a representant de l'equivocació del paganisme, de la

mencions en llatí humanístic, també n'he trobat una en llatí medieval, concretament a un glossari de Ripoll datat cap al segle X; hi trobem la següent equivalència: *Presidium: pefugium uel auxilium* (LLAURÓ 1927: 317).

mateixa manera que a l'ègloga trobàvem Marc com a personatge prudent i més espabilada que el seu interlocutor Fosc, potser pensant en una figura tan cabdal com Marc Tul·li Ciceró. Per cert, sí que val la pena assenyalar la presència ciceroniana a totes dues sèries de discursos, no només per l'estil de composició que hi trobem sinó per les mencions explícites del gran orador, model d'escriptura a la prosa jesuítica.

Encara que no en faci l'estudi, sí pot esdevenir interessant veure el que hi diu, de manera que ofereixo l'edició del text i la seva traducció, on he pretès conservar l'estil recargolat o ciceronià propi de l'autor, malgrat que això pugui comportar alguna dificultat per al lector modern.

Criteris d'edició:

- Resolc les abreviatures afegint en cursiva les lletres que hi manquen.
- Quan l'abreviatura correspon a un nom plural expressat amb la repetició de la lletra inicial, es resol afegint aquest nom entre claudàtors. Per exemple: AA. [Alumni].
- Conservo la puntuació del manuscrit, i també l'ús de les majúscules que en fa l'autor.
- < > Els parèntesis angulars inclouen paraules o lletres que l'editor afegeix al text.
- [] Els claudàtors inclouen paraules o lletres que l'editor elimina del text. Quan inclouen paraules o lletres en cursiva és perquè aquestes paraules o lletres apareixen ratllades al manuscrit. Si hi ha lletres en cursiva i altres que no, és perquè al manuscrit només estan ratllades les que aquí van en cursiva. També van entre claudàtors les paraules que l'editor corregeix, i van precedides de la paraula *corregeixo* en cursiva. Igualment van entre claudàtors les paraules o lletres ratllades que han esdevingut il·legibles.
- { } Les claus inclouen una paraula o lletra afegida amb una cal·ligrafia diferent de la resta del manuscrit, i per tant l'editor considera que procedeixen d'una mà diferent de

la de l'autor del manuscrit. És el cas, per exemple, del nom "Grau" que trobem al marge superior d'algunes planes de la primera sèrie de discursos.

- No incloc aparat crític perquè aquests textos no són el centre d'interès d'aquest treball, focalitzat en l'estudi de la poesia, i per tant em limito a donar constància del que trobem als manuscrits, cosa que podem seguir d'acord amb els criteris d'edició suara detallats.

Edició i traducció

DISCURSOS I (Arxiu Municipal de Lleida, Jesuïtes, Teologia, Capsa 4)

1^v/ [H^o Doria] | JHS

Laus Ad Divum Thomam Aquinatis

Si quoties viros non sapientia tantum, quantum virtuti[ti]bus perpolitos oculis hausimus, solerter eorum desiderio exprimendorum nos flagraremus: toties facta nostra cum illorum gestis promiscue conferentes, nostrum de terrenis, ac caducis mundi rebus amorem, ad bona quidem sempiterna traduceremus. Hoc itaque *Divus* Thomas, qui nunc ut exemplar nobis suas simulaturis virtutes proponitur, cum hospes in hac lacrymarum [*corregeixo*: lacrimarum] valle versaretur, perfringens obices suæ deliberationi oppositos eademque perstans, operis executioni mandabat. Et cum omnes mihi singulari quadam ac maxima laude digni videantur, qui in comparandis virtutum actibus, et in impetranda litterarum scientia, [*ope*] viribus sedulitate contendunt: tum ii præsertim, qui veluti mariore quadam divinæ voluntatis propensione commoti, omnibus obstaculis sublatis, ad [*litterar*] scientiarum virtutumque consecutionem omnes conatus suos atque curas exequ<u>ntur. Nam si optimorum morum, qui in hoc immenso terrarum orbe cernuntur, unusquisque nostrum vehementi eos sectandi desiderio tenetur; et si animus noster ad virtutum scientiarumque præstantiam propensus tanto perfectior est, quanto prop<r>ius ad illas consequendas accedit:

2^r/ [H° Doria] | JHS

dubitari profecto non potest, quin *Divus* Thomas virtutibus scientiæque artibus exorandis propensus, sit nobis ut præclarum exemplar habendus; quo expresso facile virtutes una cum sapientia, in nobis et auctas et contentas videamus.

Nonnulla nunc *Divi Thomæ* Aquinatis facta quæ deserviant comprobanda pro claritate omnia a me dicenda suppeditabo, et ex his quoniam suæ quædam fortitudini tribuenda, alia vero et virtutibus, et sapientia ejusdem videntur, prius de fortitudine, dein de ejus virtute et tandem sapientia, qua hæc omnia exequabantur mihi dicendum videtur. Quamplurimi fuerunt virtutibus commendati, sapientia perpoliti, sed pauci fortitudinem cum iis pariter conjunctam habentes; sanctus sapientissimusque extitit Adam, fortitudine autem spoliatus, siquidem a serpente superatus, illum a Paradiso ejectum, laboribusque damnatum multis aspeximus. Justissimus fuit David, et p<a>ene unicus qui in Dei populo versabatur; etenim si fides ejus scriptis est adhibenda ut debet, non est necesse ut credatur, nisi illa attente [*me*] animo et mente meditari; hic enim justus eo infelicitatis pervenit, ut post vastissimas militum copias ab illo victas, post tot Reges subditos, a muliere victus in Dei offensionem cecidit, divinæ carens fortitudinis. A[*d*]t talia[s] ac tanta *Divi Thomæ* fortitudo fuit, adeo admirabilis, perstansque fuit ut volumen magnum esset necesse quidquam de illa dicturum. Dixit Profeta

2^v/ [H° Doria] | JHS

Baruch quod: in Jesu nomine est contenta et abscondita fortitudo⁴⁶⁴, et jure, etenim ab illo omnia satanæ vincula vincuntur. Hinc AA.[Alumni] patet, unde *Divi Thomæ* fortitudo dimanat[ur], quod ut clarius perspecteque intelligatis vobis referam, quid illi antequam in religionem intraret conti[n]git.

⁴⁶⁴ L'autor sembla haver confòs el profeta Habacuc amb Baruc, perquè està citant els següent versicle: *splendor eius [Dei] ut lux erit cornua in manibus eius ibi abscondita est fortitudo* (Habacuch 3:4). A més a més, crida l'atenció que la paraula *Baruch* al manuscrit està escrita al marge, com afegida, de manera que segurament l'autor no recordava el nom del profeta que havia dit aquesta cita i el va afegir després.

Ineunte prima ætate tantam *Divus Thomas* erga et Jesu, et Mariæ nomina charitatem habebat, [quod] ut expressionibus carens penes illa amorem significantibus, illi parvis prodi[re] chartis illa fuit statum manducatur; quo exequuto, plerumque hunc cibum abscondite magna suæ animæ lætitia, quo corroborabatur, recipiebat. Hinc AA.[Alumni] dimanabat illa pene incredibilis in laboribus fortitudo, illa in vinculis satanæ frangendis, quibus inferorum Princeps assidue illum persequebatur; Itaque religionem initurus non illum minæ propinquorum, non opprobriorum multitudo, non contumeliæ parentum, non deliciæ, non opes, non Domus lautissima detinere nec irrisiones suorum terruerunt, imo illa tanta animi fortitudine præditus a Jesu et Mariæ nominibus accepta, in iis inquam in quibus erat abscondita fortitudo; illa omnia respuit aversatus fuit, atque superavit. Hunc religio tamquam a cælo delapsam respiciebat, tanta moderatione decoratum, ut ejus filii beati esse reputerentur ab omnibus; ii præcipue cum quibus sæpissime loquebatur: denique singulari quadam providentia

3^r/ [H^o Doria] | JHS

videtur Deus, fortitudinis virtute *Divum Thomam* decorare præ cæteris Ecclesiæ doctoribus voluisse, cum illum non tantum virtutibus et sapientia cumulatum; sed etiam fortitudine ad ea omnia iis dotibus opposita vincenda, commendatum videamus.

Hucusque *Divi Thomæ* fortitudinem in laqueis dæmonum frangendis vidimus, nunc autem ipsius virtutem videamus; quæ tanta fuit, ut illo sospite, nemo [ull]quemquam ei similem aut parem invenerit; quapropter illo existente, nemo vel pietate religiosior, vel justitia sanctior, vel prudentia consultior, virtutibusque omnis ornatior admirabiliorque fuit; manifeste quidem nobis hoc comprobatur, illud admirabile factum, omni laude, prædicatione, litteris monumentisque decorandum, cum mulierem suum cubiculum ingressam, propinquorum consilio ut illum de castitatis virtute dimoveret titone fugavit, quem triumphum consequuto, missit Deus Angelum de cælo illi cingulum castitatis pro tali

victoria impertiturum. Quantum insuper hoc nobis demonstrat illæ[m] animi demisionis actus, cum jam aptus titulum Doctoris honorificentissimus acceptamus reperiebatur, et nihilo segnius, omnibus pro ratione suppeditans, se ad litterariæ gloriæ apicem scandere non posse ab causam ineptiæ versandi ineptum recusabat. Cæterum Deus qui hunc Ecclesiæ solem ad Doctoris gradum promovere volebat, superioris menti iniecit, ut *Divi Thomæ* de accipienda
3^v/ [H° Doria] | JHS

doctoratus laurea præciperet, et postquam *Divus Thomas* hanc esse Dei voluntatem intellexit, iterum suarum virtutum radios sparsit, auscultans superioris dicto; etenim post obedientiæ præceptum non curavit, utrum aptus an ineptus illum doctoris gradum recepturus reperiebatur, sed solum festinavit illud ut exequeretur.

Sed quid de ejus sapientia dicam, quid de suis scripturis vos [*il-legible*] proloquar, cum propemodum expressionibus destitutus sim, quidquam de illis dicturus, nihilominus ut intelligatis quanto pretio ejus scripta <a>estimata sunt, vobis quid de illis summus Ecclesiæ Pontifex sensit referam, ut saltem eminus vobis suæ[a] sapientiæ præstantia intelligatur. Ni fallor miracula ad illum sanctorum numero collocandum quærebantur, cum summus Pontifex coram purpuratis patribus sic eloqu<u>tus fuit: Quot sunt *Divi Thomæ* qu<a>estiones tot sunt miracula; quibus verbis tantum *Divi Thomæ* sapientiam laudavit, quantum quisquam numquam laudaverat. Hoc dumtaxat AA.[Alumni] et fortitudinem, et virtutem, scientiamque *Divi Thomæ* erat sufficiens comprobaturum, quamquam cætera nobis alia argumenta deessent. Et quia hactenus tot rationibus *Divum Thomam* iis dotibus decoratum esse vobis patefeci, nunc oportet vos ad ea sollerter exprimenda sollicitos esse, quocirca operæ pretium me fecisse arbitrabor si illius virtutem, scientiamque imitatuos quadam cum alacritate vos esse paratos videro. At vero si

4^r/ [H° Doria] | JHS

hoc non exequimini, ne defatigetis in audiendis sanctorum virtutibus, siquidem in hoc tempus amittitis, et nihil proficietis, oportet enim AA.[Alumni] sanctorum facta audire, et pariter animo et mente exponere; etenim hæc et non alia est causa; cur in publico sanctorum virtutes dicuntur. Quare ne dubitetis quin *Divus Thomas* ut præclarum exemplar nobis sit habendus, quo expresso, facile virtutes una cum sapientia in nobis et auctas et contentas esse videamus. Dixi.

Ad Canonizationem Divi Ignatii et Divi Xaverii

Relatio in numerum sanctorum *Divi Ignatii et Xaverii* in quibus[cuius] antea eram spectatione PP^s[Patres] *numeri*, non quia ipsis sine illa sollicitudinem struerent; sed quia *Divorum Ignatii et Xaverii* glorias, atque virtutes ad summum honoris culmen afferri exoptabant, studia sua ad exitum perduxit. Hæc autem *Divorum Ignatii et Xaverii* apotheosis a Pontifice expedita, magnam Ecclesiæ lætitiā attulit, quemadmodum in cæterorum sanctorum multitudine id moris in Ecclesia inolescit *Catholica*, cum nonnullus virtute, et meritis ornatus divorum numero ascribitur. Tantam enim in Ecclesia lætitiā tam desuetas gaudii solemnitates, tantam in dignitate pontificia magnificentiam ad hos in sanctorum sensu numerandos, tantum denique gaudium in universa societate nullo pacto silentio involvere queo, alia permulta quibus volens reticeo Summo Pontifici præcipuam idcirco laudem, gratissimamque debemus. Mærerer enim AA.[Alumni]

4^v/ [H^o Doria] | JHS

et magnopere cruciarer *Divos Ignatium et Xaverium* tanta virtute, tantisque meritis decoratos (ut alii quamplurimi) conspexissem; non in sanctorum fuisse numero ascriptos. Intellectum est omnibus, cum *Summus Pontifex* hos in sanctorum numero collocavit, se auctoritatem societatis, dignitatemque Ecclesiæ *Catholicæ* omnibus hæreticis specie, et religionis simulatione hanc apotheosim obsistentibus antetulisse; ex quo quidem facto

intellexit, quanta universæ societati futura esset lætitia [*gloria*], cum universæ Dei Ecclesiæ tanta ventura esset gloria. Quare optimo quidem jure Divorum numero ascripti fuere, quod vestra cum pace protinus comprobabo.

Ut quispiam sanctorum numero collocetur, plane multa requiri videntur, jam ut ejus vita sit talis, ut ab ipsa omnes virtutum actus peti possint, sic enim catholici[*corregeixo*: catholici] fideles quemquam habentes exprimendum, facilius in cælum conscendere ob eandem viam per quam ille, quem exprimunt, ascendit, possint. Tum ut ejus virtus cognita, verborum ornamenta non requirat, ne sanctorum virtus nimis augeri verbis, et ultra modum attolli videatur; sed ipsa sola sit talis, ut miraculis comprobata[*corregeixo*: comprobata], cupiditatum moderatione perpolitam, voluntaria demum corporis castigatione plenam, admiratione homines prosequantur. Quamobrem quivis iis omnibus ornatus, non tantum laudem profecto maximam meretur, sed etiam merito (ut alii sancti) apotheosim talibus viris concessam

5^r/ [H^o Doria] | JHS

consequutus est. Ex quo quidem mihi est colligendum *Divos* Ignatium et Xaverium jure fuisse divorum numero ascriptos, cum pr<a>eter hæc modo assignata, quæ quemadmodum requisita ad hoc judicavimus, quamplurima habuissent iis præstantiora. Ut plurimum cernimus quempiam esse in sanctorum numerum relatum, quia animi motus compescuit, virtutem quamdam comparavit, alterum, quia pænitentia effloruit, et denique plurim[*u*][*corregeixo*: plurimi] quia eorum animam virtutum dotibus exornarunt. Cæterum *Divus* Ignatius et Xaverius qui et suas vel aliorum animas omni virtutum genere decorarunt, qui tot regna, tot insulas, tot provincias, tot civitates, tot denique oppida fidem propagaturi, et animas ab inferorum hiatibus liberandas, et alias ad veram fidem revocandas, peragrarunt, hos inquam enim potiora jure in cælorum regno sublato videmus, et in mundi aris veneratos, summa cum admiratione honore prosequimur.

Non minus hoc ipsum multa cum claritate amborum virtus approbat, præcipue si illam cum quibusdam jam sanctorum numero ascriptis conferimus, illorum dico, qui quidem suæ dumtaxat saluti consuluerunt, ex quibus *Divum* Paulum eremitam, vobis pro exemplo delibabo. Hic igitur deliberare optans, quem potissimum vitæ cursum sequeretur;

5^v/ [H° Doria] | JHS

utrum mundum despiceret, an in ipso pænitentiam agens, Deoque *Maximo* obtemperans, dies in vita videret, statuit: omnia quæ habent speciem gloriæ, collecta ex inanissimis splendoris insignibus contempnere, et quemadmodum brevia, fugacia, et caduca semper existimare, et postremo mundum repudians, in eremo vitam suam egit. Nunc autem consideratione attenta perpendamus, quonam modo *Ecclesiæ* Pontifices, hunc et alios quamplurimos [*re*] in Divos rettulerunt; *Divus* Paulus, verum est, (hoc de aliis dici potest) mundum despexit, voluntaria corporis castigatione multos per annos in solitudine vitam traxit, traduxit, toleravit, ipsius animam pretiosis virtutum ornamentis instruit, et tandem sibi ipsi profuit, et aliis non profuisse scimus, post mortem vero, utilitatem christianis, et fructum attulit, quibus certe plurima virtutum exempla imitanda præstitit. Jam ergo exemplum vidistis, nunc conferte *Divorum* *Ignatii* et *Xaverii* merita cum illis modo auditis, et certe si unusquisque nostrum tenetur dicere *Divum* Paulum cælitibus merito adnumeratum fuisse, ut plane per fidem cogimur, vos metipsi quid de *Divo* *Ignatio* et *Xaverio* sit respondendum iudicate.

Jam vero si est dicendum, quod apotheosis [*a*]viris illis est tribuenda, qui accidentalem Deo maiorem gloriam importarunt, si istis inquam est merito concessa, qui [*qui*] omnes suas ob maiorem Dei gloriam vires consump-

6^r/ [H° Doria] | JHS

serunt, insuperque per hoc ipsum est ponderanda, non minus *Divo* *Ignatio* et *Xaverio* apotheosim fuisse impertiendam videbimus; sed etiam ipsis singulari quadam ratione, potius, quam quibusdam viris [*sanctis*] jam sanctorum numero ascriptis concedendam fatebimur. Sed

priusquam ad hoc veniamus, de gloria accidentali ab iis Deo invecta, pauca dicamus. Notum est omnibus neminem Deo substantialem augere gloriam posse, quam in ipso consistere intelligimus; etenim hæc gloria in omnipotenti Deo, est se ipsum possidere, et hac de causa, hanc nemo, aut multiplicare, aut minuere potest. At vero accidentalis, cum in illis Dei conspectu potentibus consistat, hanc certe viri Apostolici diminuere, vel amplificare possunt, exaggerare, si sollerter ad animarum zelum incumbunt, et si suos propter Deum labores ulla absque intermissione augescunt; detrahere autem, si otium in animis a peccato arcendis amplectuntur. *Divus Ignatius* quantam Deo gloriam accidentalem invexerit dum hospes in hoc terrarum orbe versabatur, ostendit hæc Jesu Societas cujus extitit auctor, quibus filiis, utpote Pater[*Deus*] viam indicavit cælorum, et alios dein quamplurimos, qui ipse hanc in viam induxit. At quantum *Divus Xaverius* importarit, ostentat, omnis gens Indica, quam a falso Idolorum cultu ad religionis nostræ traduxit veritatem, atque e perfidiæ tenebris in lucem claritatemque asservit, et vindicavit sempiternam.

6^v/ [H° Doria] | JHS | {*Grau*}

Jam ergo AA.[Alumni] vidistis quomodo *Divus Ignatius* et *Xaverius* jam per suas virtutes, jam per sua in Ecclesiam merita, jam denique per magnum animarum zelum, cæli viam omnibus indicantem, in ipsamque omnes inducentem, quomodo inquam sanctorum numero fuerunt ascripti, et hoc non utcumque, sed singulari quadam ratione ipsos apotheosim meruisse scimus. Si quosnam, Ecclesiæ Pontifices, cælitibus adnumerarunt, quia ab ipsis omnia mundi, ut caduca existimata fuere, si alios quia mundum despexerunt, virtutemque quamdam compararunt, si alios demum quia sibi metipsis profuere; non ita *Divus Ignatius* et *Xaverius* ad summum honoris culmen pervenerunt, in primis *Divus Ignatius* non quia tantum omnia mundi vana conculcavit. Suumque spiritum omni virtutum genere [*p*]disposuit, quod magnum est, et ita existimamus, sed quia alios ad vitam æternam, suo exemplo, suis virtutibus, cohortationibusque perduxit, aliosve salvos fecit, et semper faciet, dummodo Jesu

Societas cujus extitit auctor permaneat, et a Deo perstetur. *Divus Xaverius* ad hanc gloriam pervenit, quia Evangelii dogmata in novo mundo seminavit, et ipsius iniquissimos a turpi vita et impura ad honestam traduxit; quare AA.[Alumni] ne tantopere curetis, utrum merito vel non, apotheosim meruere, quantopere exprimere id per quod sanctorum numero fuerunt ascripsi. Dixi

7^r/ <p>àgina no signada on comença un discurs sense títol que nosaltres titulem [De otio]> | JHS | {Grau}

Qui potius otium quam laborem amplectitur, animæ suæ consulendum non putat; etenim cum otium omnium malorum sit radix, non potest quisquam otio vacare quin, animæ suæ prodigalitatē, ejusdem salutis æternæ anteponat, vitium præponens virtuti, originem seu fontem malorum omnium, radici seu principio præferens, a quibus cætera omnia bona copiose dimanantur. Jam vero cuiquam otio vacanti, cum iste non habeat suum cor labori propensum, sed ad quodcumque sceleris genus paratum, omnia hujus mundi tartarorumque infortunia ei minitari videntur; et certe magnam in toto terrarum orbe, ex<c>itaret admirationem esse hominem otio inhærentem, et non esse a vitiis omnino possessum. Non tantum hoc infortunium ab hominibus secum otio vacantibus fertur, sed etiam, hi, aliud discrimen secum ferunt, quod omnes con<s>tanti fugere animo cogimur. Hoc igitur discrimen est, quod facile isti, ab inimicis dissipationem optantibus animæ suæ, vincuntur; etenim cum istorum animus sit præparatus quamcumque recepturus rem, dummodo hanc suis o<p>positam voluptatibus non cognoscant; facile quidem isti, quamvis voluntatem non habeant, omnino a vitiis dominantur.

7^v/ [H° Doria] | JHS

Sed ne forte ex multis rebus de otii fœditate dictis, aliud damnum vere magnum mea prætermittat oratio, ad otii affectus veniamus. Nemo quidem de eo mirabitur, quod otio

vacans, nullas habeat vires, ut possit peccato resistere; imo potius quamplures retinet a se virtutem sevocaturus; etenim cum ab otio omnes animi cupiditates sustententur, ac foveant[ur], ut a se possit amoveri omne illud suis voluptatibus oppositum; non est cur admiremur, ab iis virtutem sperni, cum virtus iis penitus otio quod hi profitentur, abjecta videatur: ac propterea quasi in uno quodam damnationis periculo, non tantum caducam hujus corporis vitam perdituri, sed etiam salutem animæ suæ sempiternam versantur, etenim ab otio non tantopere damna corpore, quantopere anima afficiuntur. Jam igitur AA.[Alumni] innumerabilia, quæ a labore bona effluunt, simulque, quæ a otio damna dimanantur vidistis: nunc autem videte, quantum secum fert commodi, quantumque utilitatis quantum denique fortitudinis, quicumque ad laborem incumbat. At quod morbi genus, quæ mala, quas calamitates, quos labores, plagasque secum fert otio vacans, conspiciate, et iterum atque iterum considerate. Hanc ergo luem detestamini AA.[Alumni], cernite inquam quo ruitis si otium amplectimini? Ah Infelices! quid est quod deligitis? per salutem vestram obsecro, otio absistite, tantum naturæ monstrum exhorrescite, aperite, vos oro, atque obtestor, per quid vobis est charum, aperite oculos, ac circumspicite tantisper, quam horribilia otio vacantes mala circumstant, sic illud contempnetis. Quamobrem hoc otium, quod pestem rebuspublicis, provinciis calamitatem: perniciem regnis, urbibus exitium, damna familiis innumera, singulis denique hominibus universum malorum agmen importat a vobis declinate, et labori inhærete, siccine enim post paucos labores pro Christi amore perpeccatos, sempiterna sanctorum requie fruemini⁴⁶⁵. Dixi.

8^r/ [H° Doria] {Grau} | JHS

Ad Japonis Martires [corregixo: Martyres]

⁴⁶⁵ Fixem-nos que aquest final de discurs (els últims quatre mots) és el mateix que trobem al titulat *Ad Bacchanalia*.

Mihi ab omnibus Ecclesiæ fidelibus lilia, rosequæ[*corregeixo*: rosæque] cæterique hortorum flores tradantur: cultam ut possim tribus Societatis Jesu fratribus, sertorum omnium laureolam construere, pro triumpho quem in Japonis regno [*ab*] illi[s] consequuti fuere. At talis ac tanta fuit hujus triumphi magnitudo, ut non hortorum hujus orbis flores sufficerent, ut ab iis pulchre laureola construeretur. Hoc itaque quamplurimi Angelorum Chori, cum hi Martires [*corregeixo*: Martyres] Jacobus⁴⁶⁶, Didacus, et Joannes pro fide fundebant sanguinem demonstrarunt, qui de cælo supra Martirum [*corregeixo*: Martyrum] capita descendentes, eis triumpho laureolam imposituri, non eam [*ex*] hujus mundi floribus, sed Paradisi constructam portabant. Jam vero hominum facinora pro Dei honore patrata, nunc sint parva, sive hominum oculis maxima videantur, per amoris magnitudinem apud Deum habentis metiuntur, hoc autem facinus pro Christo fundendi sanguinem, talem ac tantam amoris magnitudinem penes Deum demonstrat, quod ni Apostolis Christus Dominus suis verbis ostendisset, homines mirum in modum difficile creditu judicarent. Nullus (inquit) est qui maiorem erga aliquem charitatem habeat, quam ille, qui vitam pro suo amico cum morte ma<c>tat⁴⁶⁷. Ad hoc devenerunt pro Christo Japonis Martires [*corregeixo*: Martyres], quo in facinore amplius sui amoris magnitudinem erga Deum demonstrarunt, quam in animas a Tartarorum hiatibus arcendo, quod ut meæ melius propositionis intentum probaturus prosequar, a vobis peto ut vestram mihi attentionem præbere non defatigetis.

8^v/ [H° Doria] | JHS

Non est ambigendum videtur, illos qui pro Dei amore, omnibus se objiciunt periculis, ad animas a Tartarorum hiatibus liberandas, multum amoris [*amoris*] apud Deum profiteri.

⁴⁶⁶ Aquest màrtir ha de ser Pau (*Paulus*) i no Jaume, perquè els tres màrtirs jesuïtes que van morir a Nagasaki al 1597 foren Sant Pau Miki, Sant Dídac Kisai i Sant Joan de Gotó.

⁴⁶⁷ Sembla haver-se produït aquí una confusió entre el llatí *mactare* 'immolar, sacrificar' i el vocable hispanoromànic *matar*. No entrarem aquí en la qüestió de l'etimologia d'aquest verb que, segons Joan Coromines (*DECat* i *DECH*, s.v. *matar*), vindria d'un verb en llatí vulgar **mattare* format sobre l'adjectiu clàssic *mattus* 'estúpid, embrutit' malgrat els arguments que van donar Édouard Bourciez (*Éléments de Linguistique romane*, Paris, 1923², § 183) i William J. Entwistle (*The Spanish Language*, New York, 1942, p. 68), fonamentalment per raons fonètiques. Continuen defensant l'ètim *mactare* autors com Vicente García de

Etenim hi per diversa regna, in delatis terrarum orbis spatiis, semper pede, multoties calceo deposito, per æquora arenosa callida perque spinas atroces, longissimasque expeditiones iter< >faciunt, ut Christi fides propagetur, ejusque imperium protendatur. Insuper sæpissime contumeliis, opprobriis, maledictis, et irrisionibus, rursus flagellis, lapidibusque adorti videntur. Denique in utramque partem, modo huc, modo illuc, se versant fidem dilatandi causa, et fere semper in inimicorum periculis reperiuntur. Sed hæc quantacumque sunt, etsi magnum amoris argumentum probent erga Deum, tamen quicumque pro Christi fide sanguinem fundat, maiorem penes Deum amorem demonstrat; non ob aliam rationem, nisi quia id quod sibi magis est charum Deo offert. Jam vero Japonis Martyres qui [*qui*] carceres, vincula, tormenta, acerbamque mortem pro Chatolica [*corregeixo*: Catholica] fide tolerarunt, in hoc igitur Deo ampliorem gloriam præstiterunt, quam a peccato [*an*]in arcendis animis; in hoc uno facinore, fidem factis concionabantur, reliquos Christi fideles corroborabant, Tartareique draconis caput conterebant, et ipsi Infideles de tanta animi magnitudine mirati, partim Christum glorificare cœperunt, partim obstupefacti tantis prodigiis Martirum [*corregeixo*: Martyrum] conspectum fugiebant, alii denique cum viderent Martirum [*corregeixo*: Martyrum] lætitiâ in tormentis, summaque tranquillitate fruuntium, suam legem detestantes, confundebantur.

9^r/ [H° Doria] {Grau} | JHS

Quid restat nunc AA.[Alumni]? nisi ut in hac extrema orationis parte vos orem, et obtester viri ornatissimi, ut hæc virtutum specimina, has vitæ sanctissimæ imagines, apud animum vestrum frequenter proponatis; nam quotiescumque nobis sanctorum exempla proponuntur quis dubitat, quin eorum teneamur arripere similitudinem, et hac de causa nobis Sancta Mater Ecclesia mirabilia Sanctorum exempla nobis proponit, non ut illa tantum admiremur, sed etiam ut illa solerter exprimamus. Hoc tantum a vobis peto, et flagito, et operæ pretium me

Diego (1985: s.vv. *matanza* i *mactare*) o Santiago Segura Munguía (2001: s.v. *mactare*) entre altres. En canvi el *Diccionari etimològic* de Jordi Bruguera (1996: s.v. *matar*) segueix l'etimologia de Coromines.

fecisse arbitror, si vos ad ea imitanda, quæ a< >me commemorata sunt, a Japonis Martiribus [*corregeixo*: Martyribus] gesta, satis alacres et paratos esse videro. Quid enim cogitari aut fingi potest ad honestatem pulchrius, ad delectationem jucundius, ad veram solidamque gloriam prædicabilius, ad Incolumitatem Reipublicæ christianæ salutaris, quam anxie Sanctorum exempla imitari, et ita vivere ut digni illorum societate, meritisque videamur. At quidem dicetis, laboriosa res est, plena difficultatis, plena negotii, plena demum molestiæ, talia patrare, pro inimicis precari, omnesque cohibere animi cupiditates, omnes denique comprimere affectus sive interiores, sive exteriores. Verum est, [*multum*] nobis multum laboris importare, ita ut hi labores p<a>ene nobis incredibiles videantur: cæterum hos labores, non alia de causa intolerabiles viribus nostris iudicamus, nisi quia numquam experimur. Et quamquam hoc difficile foret, quod quidem quopiam modo difficilimum esse video, tamen de hoc potest [*anim*] vester

9^v/ [H° Doria] | JHS

Lætari animus, quod veniet tempus, cum laborasse, vigilasse, atque decertasse cum vitiis, omnesque ex[h]orbuisse difficultates nos vehementer delectabit. Dixi.

Deliberatio ad litteras et virtutem:

Quandoquidem AA.[Alumni] quadam in veritate indaganda, vos valde defatigatos video, quam non dico propemodum sed istis penitus temporibus ex hominum memoria id apori<a>ta[m] intueor: ego quidem, tanto labore vos levare exoptans, etsi quadam cum difficultate mei propter ingenii parvitatem id exequar; tamen ea claritate qua possim, vobis libenter eam demonstrabo. Sed antequam de illa loqu<u>urus ingrediar, necesse fore iudico, [*quod*] ut vobis nonnulla ad hanc veritatem spectantia demonstrem, ut melius quod mihi est dicendum intelligatis. Omni quidem tempore, viri potissimum virtute splendentes, ab hominibus habentur in pretio, cum cunctis præcipue quæ sequantur, exempla virtutum

ex<h>ibeant, eorundemque vita omnibus ut quoddam virtutis exemplar proponatur. Jam vero si isti pariter cum virtute scientiæ artes adjunxerunt, non solum magno sunt in honore apud omnes; existimationeque maxima eos habent, sed etiam tamquam a cælo delapsos intuentur. Siquidem hi viri sua virtute, scientiaque, res abditas investigant, investigatas comprehendunt, comprehensas digerunt, atque componunt.

10^f/ [H° Doria] {Grau} | JHS

Unde demum viri studiis incumbentes non solum scientiæ artes percipere, verum etiam piæ christianæque eloquentiæ formam petere possunt. His omissis, ad veritatem quam scire desideratis veniamus, quæ est; utrum simul cum virtute, scientiæ artes conjungi debeant, quod quidem non erat dubitandum, præsertim cum, illos qui tantum sapientiæ virtutibus spoliati florere, superbiam potius, quam scientiam habuisse sciatis.

Nescio quomodo vobis sum persuasurus ut simul cum litteris virtutem jungatis, etenim hoc non tantopere vobis necessarium, quantopere omnibus utile, faci[ci]leque ad exercendum intueor. Ad vos quod attinet, video hoc esse necesse, cum sine virtute, nihil quidquam, teste Cicerone, sit laudabile⁴⁶⁸, imo nec laudari possit, hoc supposito. Quid vobis AA.[Alumni] scientiæ artes prodessent? quod magis puto ad vestram omnimode perditionem deservirent, quam vestram nominis gloriam laudibus extollerent. Ipsi adhuc [a]ethnici, tantam de virtute existimationem habuerunt, ut nihil sine illa laudatione dignum existimaverint; Quamobrem videte quæso omnes [a]ethnicorum sapientes, et animadvertite solerter, an vix ex eis quempiam [reperietis] scientiarum artibus ornatum reperietis, quem non simul moralium splendore virtutum aliisve honestatis dotibus commendatum prospiciatis, conspiciate Senecam, Platonem, atque Ciceronem,

10^v/ [H° Doria] | JHS

aliosve quamplures, qui vobis, non solum scientiarum artibus, verum virtutibus etiam moralibus enitere videbuntur. Cernite eos inquam, qui [a]ethnici, et in obscura tenebrarum

nocte versantes, scientiam cum virtute esse conjungendam intellexerunt; nobisque vero Christi lege fruentibus, in virtute cum scientiis adjungenda, exempla prætere, ut exprimeremus. Sciebant quippe neminem posse virum nominari, quin virtutem cum litteris retineret conjunctam; siquidem virtus a viro nomen, mutata est, quasi vir nemo esse possit, qui virtute non sit ornatus.

Nunc quonam modo sit utile omnibus virtutem cum litteris conjungere videamus, sed no[s]bis clarius intelligetis, si quemnam virtutibus spoliatum, sapientia vero præditum consideramus. Hic, pro exemplo vobis adducere possem omnes Hæreticorum Archihæreticos, qui virtutum dotibus carentes, sua sapientia plus damni Ecclesiæ Chatolicæ [corregeixo: Catholicæ], quam boni invexerunt, non ob aliam causam nisi quia virtutem cum litteris conjunctam non habebant. Insuper adhuc ipsos pro exemplo [a]ethnicos oculis vestris ponere possem, ut Ciceronem et alios, qui sua sapientia cum virtute morali conjuncta, et Reipublicæ et sibi ipsis utilitates quamplurimas importarunt. At hos omnes, et alios prætermittam, tantum a me Salamon [corregeixo: Salomon] pro exemplo maximus sapientium sapiens adducetur; hic autem, virtutis via amotus: in quæ scelera! O bone Deus!

11^r/ [H^o Doria] | JHS

Quas in obscenitates, in quos denique mores incidit. Deos alienos coluit, altaria eis dicavit, verum Deum contempsit, ejusque leges perrupit, pervertit, atque violavit, volutansque in turpissimo cœno vitiorum; honestati turpitudinem, libidinem moderationi, caduca inaniaque bona, veris ac sempiternis anteposuit. O sapientem hominum amentissimum! ane scientiæ artes non tibi præscribebant mores optimos, ut eis potirere? Numquid [cum] AA.[Alumni] scientiæ artes illum ab eis moribus in quibus versabatur dimovere valuerunt? an scientia Salamoni [corregeixo: Salomoni] omnia hæc infortunia importavit? non ita AA.[Alumni] est judicandum, sed horum causa malorum extitit, non illum cum sapientia virtutem conjunxis<s>e. Nunc autem vos metipsos judicate, quantum si

⁴⁶⁸ La cita de Ciceró diu exactament: *Nec quicquam sine uirtute laudabile (Tusculanes, 5, 48).*

id exequutus fuisset, et sibi et illis gentibus quæ sub ejus reperiabantur imperio, afferret utilitatis.

Sed quoniam necessitatem vos in virtute cum litteris conjungenda cogentem, ejusque commodum vidistis, nunc quonam modo sit facile vobis ad exequendum videamus. Eaedem scientiæ artes vobis præscribunt quid facere oporteat, cum a vobis discuntur; etenim ex litteris non tantum recte dicendi modum, verum etiam bene vivendi rationem didicimus, et in sapientibus, recte vivendi modus, est cum scientia virtutem conjungere, siquidem ex litteris quantus sit in virtutibus splendor, quanta in vitiis deformitas mente percipiunt. [d]Quonam igitur homines didicerunt a vitiorum

11^v/ [H^o Doria] | JHS

fœditate discedere, omnibus rebus rationem antepone, nisi a scientiarum artibus. Itaque litteræ, non modo orbis universi rebuspublicis, leges ad illas impertivere moderandas, sed etiam illas Ecclesiæ Tutoribus ad illam fortiter ab inimicis defenden[den]dam præstitere. Ex quo quidem clare deducitur, quod tempore quo scientiam discitis, virtutem cum litteris conjungere discitis, quamvis non conjungatis, cum scientia vos virtutem amplecti, vitia fugere doceat. Cæterum non ut sapientes sunt habendi, quamvis optimarum artium studiis perpoliti sint, illi, qui comparaturi scientiam laborantes virtutibus carent, siquidem: initium scientiæ est timor Domini. Quare vos oro viri ornatissimi, per quidquid vobis est charum, ut ad hoc conficiendum properetis, ne tanta animi bona diffundatis, quia pr<a>eter innumeras in hoc mundo utilitates vobis acquirendas, [post mortem], requiem animæ sempiternam post mortem consequemini. Dixi.

Ad Ba<c>chanalia.

O felices Personati, quo tenditis, cur tam rapidis passibus ad cœlum a<p>propinquare conamini; sistite gressum, ne curratis; et quoniam a caupona prosilitis ferventissimi, de

spiritu aliquid vos oro, dicatis, attendite quid istorum Princeps ait: ‘Nihil isto tempore pretiosius, ut [la]hujus vitæ labores toleranter feramus, ecce tempus ad voluptates corpori dandas aptissimum, in quo plane omnia rerum fluxarum blandimenta nobis absque vitæ periculo conceduntur, et hoc tempus solum viri inconsultissimi spernunt’.

12^r/ [H° Doria] {Grau} | JHS

Quid agitis AA.[Alumni] cur tam præclara præcepta numquam operis executioni mandatis? Parte[i]m hic aliquam hujus personati meritorum enarrare, mihi animus est, ut videatis, quem in errorem incidunt, qui non eum imitantur. Ne vir amplissime rubeas, nec tua audire merita abnuas, siquidem non immerenti laudes impertiar. Claram per os succi plenum sententiam protulisti, et per illa labia vini spirantia odorem, suavissime verba pronuntiasti, et per illam linguam, qua tuos socios in cauponis, et lupanaribus ad honestum post vino captos, corroboras. Mirifice, quamvis immane eructans, verborum expressionem declarasti. O virum pium! ac pudicum, Chatolicæ [corregeixo: Catholicæ] fidei dedecus, tu una cum illis te simulantibus audes christianus nominari, et vos qui illum exprimitis, audetis hoc christiani clarum extinguere nomen, quod quidem ad sidera, vestris factis tollera debacchatores, quam christiani, <a>ethnici, quam fideles, fili[i] Satanæ, quam denique Dei videamini. Nihil pretiosius tempore, certum est, ad agendam pœnitentiam, ad veniam peccatorum obtinendam, requirendamque gratiam, atque gloriam promerendam.

Respondite personati, si hoc in tempore, quo talia patratis a vita discediretis, quid esset vobis? an nescitis, quod sanitas est incerta, infirmitatibus obnoxia? robor mentis per occasiones plurimas expugnabile? sensuum integritas humoribus vitiosis

12^v/ [H° Doria] | JHS

facile corrumpitur? et nihilominus, nil agitis, nisi prava, quæ non licent, turpia, quæ non decent, vanaque quæ non expediunt. Cur ad agenda ea, quorum causa nati estis, ac propter quæ in hunc mundum venistis, numquam properatis, non videtis plantulas, passerculos,

fermicas [*corregeixo*: formicas], arachnas, apes, singula hæc suo intenta officio, vos vero, quæ sunt hominis recusatis, nec ad id quod vestræ convenit naturæ confertis. O vilis conditionis humanæ indignitas! O quanta est vilitatis nostræ trag<ed>edia! quantus nostræ infirmitatis triumphus. Corpus vestrum pretiosis rebus cibisque repletis [*impinguitis*], atque adornatis, quod post paucos dies, vermes in sepulchro sunt devoraturi, animam autem vestram bonis operibus, quibus caret huad [*corregeixo*: haud] instruitis, quæ quidem Deo, et Angelis ejus, citius quam cogitatis est pr<a>esentanda. Attendite diligenter vos oro, quid sunt, et quid fuerunt, hi qui his annis præteritis, in bacchanaliorum tempore, scandala iis similia mollebantur, debacchati fuere permiscuerunt gentes, riserunt, in bonis dies suos duxerunt, in puncto autem ad inferna descenderunt, hic eorum corpora vermibus, illic autem eorum animæ ignibus deputantur æternis. Quid illis profuit inanis gloria? breve mundi gaudium? carnis voluptas? ubi risus? ubi jocus? ubi demum jactantia, tantaque lætitia? Ah! quanta tristitia post tantam voluptatem his succedit miseris, qui de exultatione in luctum sempiternum ceciderunt.

1^r/ [H^o Doria] {Grau} | JHS

Jam igitur AA.[Alumni] vidistis omnia scælera, quæ hoc in bacchanalium tempore a vobis mollebantur[*mini*], non tantum vos salutem animarum vestrarum sempiternam amittebatis, sed etiam, vestrorum salutem proximorum, cum scandalis, vestrisque sceleribus perditioni tradebatis, cum Christus pro vestra et illorum salute amiserit vitam, suu[*a*]mque effuderit sanguinem. Nunc autem omnis vestra cura, labor, studium, et diligentia in Deum ornando, eidemque laudi serviendo, quem offendistis desudent; ut veniam pro factis vestris ab ipso consequamini, et post acceptam, gratias ei debite persolvite[*entes*], ne iterum in ipsa scelera incidatis. Et posthac laborate semper ob eam causam perquam nati estis, et in hunc mundum venistis, et quotidie tam recenter, tamque ferventer agatis, ac si eodem die primum inchoare[*re*]tis, atque morituri esse[*n*]tis, sicque enim[*etiam*] non tantopere præsentis sæculi vanitatem, quantopere futuri sæculi felicitatem agnoscetis. Curate inquam, vos oro, divinam

pietatem vobis propitiare, ad Angelicam societatem properare, et ad amissam suspirare hæreditatem, commissamque denique flere iniquitatem, sic enim sempiterna sanctorum requie fruemini⁴⁶⁹. Dixi.

Traducció

Lloança a Sant Tomàs d'Aquino

Si a simple vista considerem els homes molt polits no tant per la saviesa com per les virtuts —hàbilment nosaltres sentiríem ardor pel desig que ells s'expressin— tants cops com les vegades que reunim indistintament els nostres fets amb llurs accions, convertiríem, sens dubte, el vostre amor relatiu a les coses terrenals i caduques del món en béns eterns. Per això Sant Tomàs, que ara es proposa com a exemple perquè nosaltres imitem les seves virtuts, quan ell transità en aquesta vall de llàgrimes, trencant els obstacles que s'interposaven a la seva decisió, i insistint en la mateixa, confiava en l'execució de la seva obra. En principi, tots em semblen dignes de certa singularitat i de la lloança més gran perquè competeixen assíduament amb forces en llurs actes de virtut equiparables i en llur pregon coneixement de les lletres; però sobretot aquells que, com moguts majorment per certa tendència a la voluntat divina, dirigeixen tots els seus esforços i cuites a l'obtenció de coneixements i virtuts. Doncs si dels millors costums que es veuen en aquest immens món terrenal, cadascú de nosaltres es manté amb el ferm desig de perseguir-los, i si el nostre esperit és tant més perfecte per buscar l'excel·lència de les virtuts i els coneixements com es torna adequat per aconseguir-los; certament no es pot dubtar que Sant Tomàs, que cercà que les virtuts i les ciències fossin buscades mitjançant les arts, hagi de ser considerat un excel·lent exemple per a nosaltres. Dit això, fàcilment veiem les virtuts que, com a únic saber, són exercides i es troben dins de nosaltres.

⁴⁶⁹ Veiem que aquest discurs acaba amb les mateixes quatre paraules que el dedicada "A la canonització de Sant Ignasi i Sant [Francesc] Xavier".

Ara us facilitaré alguns fets de Sant Tomàs d'Aquino que, perquè serveixin, han de confirmar, per llur excel·lència, tot el que he de dir. I com que a partir d'aquests algunes coses han de ser valorades per llur força, altres realment semblen convenients per les virtuts i la saviesa del sant, primer per la seva fortalesa i després per la seva virtut i saviesa alhora, de la qual he de dir que sembla que es desprenen tots aquests béns. Molts són els que estigueren confiats en les seves virtuts, polits al màxim per la seva saviesa, però són pocs els que hi tenen unida una fortalesa equiparable a aquelles virtuts; el sant i molt savi superà Adam tot i no comptar amb força. Com que realment fou superat per la serp, ara el veiem expulsat del Paradís i condemnat a molts treballs. El més just fou David, i gairebé l'únic que es presentava al poble de Déu; i efectivament, si es parla de la seva fe com cal, no és precís que es cregui, sinó que es pensi en ella atentament amb l'esperit i la ment. Perquè aquest es tornà just fins a tal punt d'infelicitat que caigué en l'ofensa a Déu vençut per una dona⁴⁷⁰ després que grans tropes de soldats fossin vençudes per ell i li fossin sotmesos tants reis. No obstant, la fortalesa de Sant Tomàs fou tal i tan gran, i fou admirable i perseverant fins a tal punt que caldria un gran llibre per parlar-ne una mica. Va dir el profeta Baruc⁴⁷¹: “En el nom de Jesús està continguda i oculta la força”, i amb justícia totes les cadenes de Satanàs són realment vençudes per ell. A partir d'aquí, alumnes, s'evidencia —es desprèn de la fortalesa de Sant Tomàs— que jo us digui, perquè ho entengueu més clarament i perfecta, el que l'afectava abans d'entrar a la religió.

Quan era un nen, Sant Tomàs tenia tanta caritat cap als noms de Jesús i Maria que, no tenint discursos que expressessin el seu amor envers aquestes coses, decidí ensenyar-les en petits escrits per al seu aliment. Un cop aconseguit això, generalment rebia aquest menjar amb gran goig perquè s'enfortia. D'aquí dimana, alumnes, aquella força quasi increïble en els seus treballs, amb la qual havia de trencar les cadenes de Satanàs, amb què el perseguia

⁴⁷⁰ Fa referència a l'adulteri amb Betsabé, esposa d'Urias l'Hitita (*II Reis* 11:1 – 12:25).

contínuament el Príncep dels inferns. I llavors, quan havia d'abraçar la fe, i ni les amenaces dels seus veïns ni la gran quantitat d'oprobis ni les injúries dels seus pares ni els plaers ni les riqueses ni les cases tan sumptuoses el retingueren, i tampoc l'espantaren les burles dels seus. Ben al contrari, dotat de tota aquella força d'esperit, adquirida dels noms de Jesús i Maria (en ells —dic— estava amagada la seva fortalesa), rebutjà tot allò, ho menyspreà i ho superà. La religió considerà això com a caigut del cel, honorat amb tanta moderació que els seus deixebles foren considerats beats per tots, especialment aquells amb qui parlava més sovint. En fi, des de la seva providència particular, a Déu òptim li semblà que volia honorar Sant Tomàs per davant de la resta de doctors de l'Església per la virtut de la seva fortalesa perquè el veiem, no només com a pletòric de virtuts i saviesa, sinó també confiat en la seva fortalesa per tal de vèncer tots els obstacles que s'oposin a aquests dons.

Fins aquí hem vist la fortalesa de Sant Tomàs en els paranys del dimoni que han de trencar-se. Ara, en canvi, veurem la seva virtut, que fou tanta que ningú trobaria algú altre comparable o semblant a ell pel que tenia de salvador, de manera que, quan vivia ell, no hi havia ningú més religiós per la seva devoció, ni més sant per la seva justícia, ni més reflexiu per la seva prudència, ni més decorós i admirable per totes les seves virtuts. Realment això demostra amb evidència aquell fet admirable que cal honorar amb tots els elogis, discursos, cartes i homenatges: fugí del fumall quan una dona entrà al seu llit pel consell de persones properes per tal d'allunyar-lo de la virtut de la castedat, i en aconseguir aquest triomf, Déu li envià un Àngel del cel per tal de deixar-li un cinturó de castedat gràcies a aquesta victòria. Tot el que acabo de dir ens demostra les accions d'aquest abatiment, quan ja es trobava preparat per acceptar el molt honorífic títol de Doctor, i, no més apàtic que qualsevol que se supedita en favor de la raó, rebutjava no poder pujar al cim de la glòria literària per culpa de la seva incapacitat de fer versos. D'altra banda, Déu, que volia que aquest sol de l'Església

⁴⁷¹ En realitat es refereix a Habacuc: *splendor eius [Dei] ut lux erit cornua in manibus eius ibi abscondita est fortitudo* (Habacuc 3:4).

obtingués el grau de Doctor, el dotà d'una ment superior per tal que el llorer del doctorat s'interessés pel que havia de rebre de Sant Tomàs. Després que Sant Tomàs entengué que aquesta era la voluntat de Déu, un altre cop escampà els raigs de les seves virtuts, obeint la paraula del seu superior. I en efecte, després no tingué cura del precepte d'obediència, de si estava preparat o no per a rebre aquell grau de doctor, sinó que s'afanyà només a rebre allò.

Però què diré de la seva saviesa? Què us explicaré dels seus escrits? Perquè gairebé he estat privat de paraules per a dir-ne quelcom. Tot i així, per tal que entengueu quant de valor s'ha atribuït als seus escrits, us diré què n'opinà el Pontífex de l'Església, perquè almenys entengueu de manera aproximada l'eminència de la seva saviesa. Si no m'erro, es buscaven miracles per a posar-lo a la llista dels sants, perquè el Pontífex ho havia dit així en presència dels cardenals: "Tants són els tractats de Sant Tomàs com els seus miracles". Amb aquestes paraules afalagà tant la saviesa de Sant Tomàs com no l'havia afalagat ningú. Almenys, alumnes, amb això en teniu prou per a comprovar la fortalesa, la virtut i la ciència de Sant Tomàs, encara que ens falten la resta d'arguments. I com que fins aquí us he ensenyat per quantes raons Sant Tomàs fou honorat amb aquests dots, pensaré que això ha valgut la pena si arribo a veure que vosaltres esteu preparats per imitar la seva virtut i ciència amb una mica d'entusiasme. Però si realment no he aconseguit això, no defalliu quan sentiu les virtuts dels sants si veritablement escapeu en aquest moment i no avanceu gens, perquè, alumnes, cal que sentiu els fets dels sants, i els exposeu amb igual esperit i ment, i perquè és aquesta, i no pas una altra, la causa per la qual es diuen en públic les virtuts dels sants. Per la qual cosa no dubteu que Sant Tomàs ha de ser per a nosaltres com un model excel·lent. Dit això, fàcilment veurem que les seves virtuts han augmentat i estan contingudes en nosaltres així com la seva saviesa. He dit.

A la canonització de Sant Ignasi i Sant Xavier

La incorporació de Sant Ignasi i Sant Xavier a la llista dels sants (en l'examen de la qual estigueren abans nombrosos Pares, no perquè haguessin planificat aquesta sol·licitud per a ells sense aquell examen, sinó perquè desitjaven que la glòria i les virtuts d'Ignasi i Xavier obtinguessin el màxim cim de l'honor) ha llençat llurs estudis a l'èxit. Efectivament aquesta canonització d'Ignasi i Xavier preparada pel Pontífex portà gran joia a l'Església, de la mateixa manera que aquesta mena de costum rau en el conjunt de la resta de sants dins de l'Església Catòlica, quan algú s'afegeix a la llista dels Sants honorat per la seva virtut i mèrits. Doncs aquesta alegria en el si de l'Església, tan desacostumades festes solemnes del goig, tanta magnificència en la dignitat pontifícia perquè aquests siguin comptats amb la vàlua de sants, i finalment, tant de goig a la societat sencera, no puc jo amagar-los de cap manera en silenci; callo moltes altres coses a les que sóc favorable, de manera que devem una gratíssima i particular lloança al Pontífex. En efecte, alumnes, jo estaria afligit i molt turmentat si hagués vist que Sant Ignasi i Sant Xavier, honorats amb tanta virtut i tants mèrits (com tants altres), no han estat afegits a la llista dels sants. Tothom entén que, quan el Pontífex posà aquests a la llista dels sants, anteposava en excel·lència l'autoritat i la dignitat de la societat a tots els heretges de l'Església Catòlica que s'oposaven a aquesta canonització per aparents i simulats motius religiosos. Sens dubte, des d'aquest fet entengué quanta joia s'esdevindria per a la societat en general quan vingués tanta glòria per a tota l'Església de Déu. Per la qual cosa, en efecte, amb total justícia foren afegits a la llista dels sants, cosa que demostraré d'ara endavant amb el vostre permís.

Perquè hom sigui afegit a la llista dels sants, salta als ulls que calen moltes coses. En principi, que la seva vida sigui tal que se'n puguin exigir totes les accions pròpies de les virtuts, perquè així els fidels catòlics que tinguin alguna acció que imitar podrien ascendir més fàcilment al cel per aquesta via, per la qual ascendí aquell a qui imitaren. Llavors perquè es conegui la seva virtut no necessitarà els ornaments de les paraules per tal que sembli que la

virtut dels sants augmenta massa amb les paraules i s'eleva excessivament; però que aquesta virtut sola sigui de tal manera que les persones la segueixin amb admiració per estar comprovada amb miracles, polida amb la moderació dels desitjos, en fi, enlairada amb el càstig voluntari del cos⁴⁷². Per la qual cosa, qualsevol que sigui honorat per tot això no només mereix realment el més gran elogi sinó que també ha aconseguit meritòriament (com altres sants) que es concedeixi la canonització a aitals homes. Per això, en efecte, he de deixar clar que Ignasi i Xavier foren justament afegits a la llista dels sants, perquè, més enllà d'això que ja he assenyalat (que considerem requisits per això), tingueren la més gran perseverança en les mateixes coses. Quan veiem bé que algú sigui inclòs a la llista dels sants és perquè contingué les commocions de l'esperit, mostrà alguna virtut o bé perquè aflorà la seva penitència i, finalment, perquè molts proveïren llur esperit amb dons de virtuts. A més a més, Ignasi i Xavier, que havien ornat llurs ànimes i les d'altres amb tota mena de virtuts i que havien de recórrer tants regnes, tantes illes, tantes províncies, tantes ciutats i, en fi, tants pobles per a propagar la fe, per alliberar llurs ànimes de les portes de l'Infern i per cridar altres a la veritable fe, veiem —dic— que aquests foren presentats amb total justícia al regne dels cels i pretenem que siguin venerats en els altars del món amb la més gran admiració i honor.

La virtut d'ambdós demostra no gens menys això mateix amb molta claredat, principalment si la comparem amb alguns que estan inclosos a la llista dels sants. Em refereixo a aquells altres dels quals prendré Sant Pau Ermità⁴⁷³ com a exemple per a vosaltres, perquè almenys tingueren cura de llur salvació. Així doncs, tot desitjant decidir aquí quin fóra el millor camí per a la vida —si menysprear el món o bé, tot assumint-ne la penitència i sotmetent-se a Déu gran, “mirar els dies a la vida”—, resolgué el següent:

⁴⁷² Un altre cop veiem aquí el motiu de la flagel·lació, com al discurs anterior (dedicat a Sant Tomàs d'Aquino) i a l'*epos* dedicat a Sant Lluís Gonzaga.

menysprear totes les coses que tinguin aspecte de vanitat preses d'inútils mostres d'esplendor, i considerar-les sempre com a breus, fugaces i caduques, i, en resum, tot refusant el món, passà la seva vida en un erm. Però ara examinarem amb atenta consideració de quina manera els Pontífexs de l'Església tornaren Sants aquest i tants d'altres; Sant Pau — és cert (això es pot dir de tots)— menyspreà el món, passà, suportà i aguantà la vida durant molts anys amb càstig voluntari del cos⁴⁷⁴ en soledat, tot instruint la seva pròpia ànima amb els preciosos ornaments de les virtuts. I alhora s'ensenyà a si mateix i sabem que no ensenyà a altri, però després de la seva mort dugué aquest profit i gaudi als cristians, per als quals, en efecte, forní molts exemples de virtuts per a ésser imitats. Per tant ja heu vist l'exemple. Ara feu recompte dels mèrits de Sant Ignasi i Sant Xavier de la manera que heu sentit i, si realment cadascú de nosaltres se'n recordés de dir que Sant Pau serà comptat pel seu mèrit als cels —com senzillament concloem per la fe—, vosaltres mateixos jutgeu el que cal dir sobre Sant Ignasi i Sant Xavier.

D'altra banda, si s'ha de dir que cal atorgar la canonització a aquests homes perquè portaren a Déu la glòria més gran que hi ha hagut, si —dic— a aquests se'ls ha concedit amb raó perquè empraren totes llurs forces per una major glòria de Déu i, que a més a més, per això mateix, cal que sigui ponderada, veurem que no gens menys caldria fer participar de la canonització a Ignasi i Xavier, sinó que també direm que cal concedir-los-la més aviat per una raó particular que no pas perquè fossin uns homes ja afegits a la nòmina dels sants. Però abans que arribem a això, diguem quelcom sobre la glòria accidental portada per ells a Déu. Per tots és sabut que ningú pot augmentar la glòria substancial a Déu, la qual entenem que acaba en ell mateix. Doncs aquesta glòria de Déu totpoderós consisteix en el fet que ell es posseeix a si mateix i, per aquesta raó, ningú no pot augmentar-la ni disminuir-la. Però, en

⁴⁷³ Va ser el primer ermità, perseguit per Deci l'any 250. Va passar quaranta anys de la seva llarga vida (228-348) vivint a una caverna, alimentant-se només d'una font i el fruit d'una palmera, i el pa que, segons la llegenda, li portava un corb.

⁴⁷⁴ El motiu de la flagel·lació ja l'hem vist a diferents passatges de l'*epos* dedicat a Sant Lluís Gonzaga.

canvi, la glòria accidental, puix que es basa en aquells que s'apoderen de la presència de Déu, certament els homes Apostòlics poden disminuir-la o ampliar-la, augmentar-la si s'inclinen hàbilment al zel de les ànimes, i si augmenten llurs treballs per causa de Déu sense cap interrupció; però també rebaixar-la si practiquen l'oci per tal que llurs ànimes s'allunyin del pecat. Tota la glòria accidental que dugué Sant Ignasi a Déu mentre habitava com a hoste en aquest món terrestre, aquesta l'ostentà la Companyia de Jesús que ell va crear, perquè el Pare dels cels assenyalà el camí als seus fills i després a tots els altres que ell mateix dugué per aquest camí. En canvi, tot el que pogué introduir Sant Xavier, ho ostenta tota la raça de les Índies, la qual fou conduïda des del fals culte als Ídols cap a la veritat de la nostra religió —i els sotmeté a la llum i la claror des de les tenebres de la perfídia— i la vindicà com a eterna.

Per tant, alumnes, ja heu vist com Sant Ignasi i Sant Xavier, tant per llurs virtuts com per llurs mèrits a l'Església com, en fi, pel gran zel de llurs ànimes mostrant per a tots el camí del cel, i portant a tots cap al mateix, com —dic— foren afegits a la nòmina dels sants, i això no de qualsevol manera, sinó que sabem que ells meresqueren la canonització per una raó singular. Si els Pontífexs de l'Església comptaren alguns entre els sants perquè totes les coses del món foren considerades per ells com a caduques, si a altres els hi comptaren perquè menysprearen el món i demostraren alguna virtut, si a altres els hi comptaren justament perquè se serviren a si mateixos, no d'aquesta manera obtingueren Sant Ignasi i Sant Xavier el més alt cim de l'honor —en primer lloc perquè Sant Ignasi trepitjà totes les coses vanes del món i disposà el seu esperit amb tota mena de virtuts, cosa molt important, i així ho valorem—, sinó perquè dugué altres a una vida eterna amb el seu exemple, a través de les seves virtuts i exhortacions, i en salvà d'altres i sempre ho farà per tal que la Companyia de Jesús, que ell mateix fundà, romanguí i persisteixi per obra de Déu. Sant Xavier obtingué aquesta glòria perquè propagà els dogmes de l'Evangelí al Nou Món, i traslladà els seus habitants d'una vida vergonyosa i impura a una d'honesta. De manera que, alumnes, no patiu

tant per si meresqueren la canonització amb mèrits o no com pel fet d'imitar el motiu pel qual foren afegits a la nòmina dels sants. He dit.

[Sobre l'oci]

Qui acull millor l'oci que el treball no pensa en tenir cura de la seva ànima perquè l'oci és l'arrel de tots els mals; amb l'oci ningú pot ser lliure per anteposar la prodigalitat de la seva ànima a la salvació eterna, tot preposant el vici a la virtut, preferint l'origen o font de tots els mals a l'arrel o principi que generen abundantment tota la resta de béns. En canvi, sembla que tots els infortunis del món i de l'infern amenacen qui està desocupat amb l'oci perquè no té el seu cor inclinat al treball sinó disposat per a qualsevol mena de malifeta. I realment causaria una gran sorpresa per a tot el món terrenal que hi hagués una persona unida a l'oci que no estigués completament posseïda pels vicis. Aquest infortuni no sols és suportat per les persones que estan desocupades a causa de l'oci sinó que aquestes també porten amb elles un altre perill que tots tractarem de defugir amb un esperit constant. Així doncs, aquest és un perill perquè aquestes persones són vençudes fàcilment pels enemics que busquen la dissipació de la seva ànima. Perquè, quan llur esperit estigui preparat per a rebre qualsevol cosa, mentre no sàpiguen que aquesta és contrària a llurs desitjos, ells seran fàcilment dominats pels vicis encara que no en tinguin voluntat.

Però perquè realment el meu discurs no deixi passar per casualitat un altre gran mal a partir de les moltes coses que s'han dit sobre la lletjor de l'oci, anirem ara a les inclinacions d'aquest oci. En efecte, ningú es sorprendrà d'això: qui està desocupat en l'oci no té cap força per a poder resistir-se al pecat; encara més, fins i tot en reté molts per a allunyar-ne la virtut. Com que tots els desitjos de l'esperit són sustentats i afavorits per l'oci perquè tot el que s'oposi als seus desitjos pugui allunyar-se'n, no ens ha de sorprendre que la virtut sigui menystinguda per aquests desitjos perquè la virtut sembli cosa menyspreable per ells ja que

aquests s'aprofiten de l'oci fins a l'extrem. I per això, com si en un perill de condemna no sols els homes haguessin de perdre l'efímera vida del seu cos sinó que també canviés la salvació eterna del seu cos, ja que són afectats per l'oci no tant en els mals corporals com en els espirituals. Així doncs, alumnes, ja heu vist que són nombrosos els béns que es desprenen del treball, alhora que en són molts els mals que s'esdevenen de l'oci. Però ara mireu quanta comoditat s'emporta, quant de profit i, en fi, quanta fortalesa aquell que es recolza en el treball. En canvi, observeu quina mena de malaltia, quines desgràcies, quines calamitats, quines fatigues i quins turments s'emporta qui està desocupat en l'oci, i tingueu-ho en compte una vegada i una altra. De manera que rebutgeu aquesta pesta, alumnes. Us adoneu —dic— on us llenceu si practiqueu l'oci? Ah, infeliços! Què és el que hi trieu? Us ho prego per la vostra salvació, allunyeu-vos de l'oci, rebutgeu aital monstre de la natura, obriu —us ho prego i us ho suplico pel que més voleu—, obriu els ulls i mireu al voltant vostre dementre quins horribles mals envolten els que estan desocupats amb l'oci, i així el menyspreareu. Per la qual cosa, aquest oci que reporta una epidèmia per als estats, una calamitat per a les províncies, una ruïna per als regnes, un final per a les ciutats, incomptables danys per a les famílies, en fi, un immens conjunt de mals per a tothom, allunyeu-lo de vosaltres i adheriu-vos al treball perquè així gaudireu de la tranquil·litat eterna dels sants després dels pocs treballs que haureu patit per l'amor de Crist. He dit.

Als màrtirs del Japó

Que tots els fidels de l'Església em portin els lliris⁴⁷⁵, les roses i les altres flors dels jardins perquè jo pugui construir una corona de llorers ornada amb totes les garlandes per als tres germans de la Companyia de Jesús pel triomf que ells aconseguiren al regne del Japó. Tot i així, fou tal i tan gran l'abast de llur triomf que no n'hi hauria prou amb les flors dels

jardins d'aquest món per a fer-ne una bonica corona de llorens. Dit això, la majoria dels Cors d'Àngels (quan aquests Màrtirs —Jaume⁴⁷⁶, Dídac i Joan— vessaven llur sang per la fe), que es presentaren baixant del cel sobre els caps dels màrtirs per posar-los la corona del triomf, no la portaven de flors d'aquest món, sinó feta amb flors del Paradís. En efecte, els actes dels homes realitzats en honor a Déu, tant els petits com els que semblen més grans als ulls dels homes, es mesuren per la grandària de l'amor que expressen cap a Déu. Aquest acte de vessar sang per Crist demostra, però, tal i tanta grandària de l'amor a Déu que, si Nostre Senyor no hagués ensenyat amb les seves paraules als Apòstols, els homes ho trobarien sorprenent en una mesura difícil de creure. No existeix ningú —com se sol dir— que tingui més caritat envers algú altre si no és aquell que, pel seu amic, sacrifica la vida amb la mort. A aquest punt arribaren els Màrtirs del Japó per Crist més per demostrar amb llur acte la grandària de llur amor cap a Déu que no pas per allunyar llurs ànimes de les portes de l'infern. De manera que, per provar millor l'abast de la meva exposició, us demano que no us canseu d'oferir-me la vostra atenció.

No sembla que calgui discutir que aquells que per l'amor de Déu s'exposaren a tota mena de perills (per alliberar llurs ànimes de les portes de l'infern) oferiren molt d'amor a Déu. Aquests, doncs, fan camí i llarguíssimes expedicions per diferents regnes pels pregons indrets del món terrenal, sempre a peu, sovint descalços, per tòrrides planícies de sorra i per atroces punxes, per tal de propagar la fe de Crist i estendre el seu imperi. A més a més, molt sovint es veuen atacats amb injúries, oprobis, malediccions i burles, fins i tot fuetades i pedrades contra ells; en fi, per tot arreu, aquí i allà, es giren per estendre la fe, i gairebé sempre es troben amb els perills dels enemics. Però per importants que siguin aquestes coses, encara que proven el gran argument de l'amor cap a Déu, tot i així qualsevol que vessi sang

⁴⁷⁵ Cal notar que el lliri sigui la primera flor que esmenta, perquè és la predilecta de l'autor, segons hem pogut veure amb escreix a l'*epos* dedicat a *Sant Lluís Gonzaga*, centrat al voltant d'aquesta flor que simbolitza la castedat.

per la fe de Crist demostra un amor més gran cap a Déu; no per cap altra raó, sinó perquè ofereix a Déu el que més estima. Així doncs, els Màrtirs del Japó, que suportaren presons, cadenes, turments i la dura mort per la fe catòlica, amb això ja asseguraren realment una glòria a Déu més ampla que la de les ànimes que han d'allunyar-se del pecat. Només amb aquest acte proclamaven la fe en llurs fets, l'asseguraven a la resta de fidels de Crist i aixafaven el cap de la serp infernal. I els mateixos infidels, sobtats per tanta grandesa d'esperit, uns començaren a glorificar Crist, altres fugien estupefactes en veure aitals prodigis dels Màrtirs, i altres, en fi, quan veieren l'alegria dels Màrtirs en llurs turments, es confonien amb la gran tranquil·litat dels que gaudien, tot abandonant llur dogma.

Què queda ara, alumnes, sinó que en aquesta part final del discurs us pregui i supliqui, homes honradíssims, que sovint poseu per davant del vostre esperit aquest mirall de virtuts, aquestes imatges d'una vida santíssima? Doncs sempre que ens proposen exemples de sants, qui dubta que haurem de copsar llur semblança? I per aquesta raó la Santa Mare Església ens proposa a nosaltres els exemples dels sants com a dignes d'admiració, no sols per tal que els admirem sinó també per tal que els imitem hàbilment. Només us demano i reclamo això, i pensaré que he fet quelcom valuós si arribo a veure que vosaltres esteu prou llestos i preparats per a imitar les gestes dels Màrtirs del Japó que han estat commemorades per mi. Doncs què pot pensar-se o imaginar-se més bell per l'honradesa, més joiós pel delit, més lloable per la veritable i sòlida glòria, més saludable per la incolumitat de la República Cristiana, que imitar amb ansietat els exemples dels sants, i viure així per tal que semblen dignes de llur companyonia i llurs mèrits? Però en efecte —dieu— és una cosa laboriosa, plena de dificultat, plena d'ocupació, plena només de molèsties, fer coses tals com pregar pels enemics, privar-nos de tots els desitjos de l'esperit, en fi, contenir tots els impulsos, tant els interiors com els exteriors. És cert que ens reporta molta feina, de manera que aquests

⁴⁷⁶ En realitat aquest no es deia Jaume sinó Pau, Sant Pau Miki, que fou martiritzat amb els també jesuïtes Sant Dídac Kisai i Sant Joan de Gotó a Nagasaki al 1597.

treballs gairebé ens semblen increïbles. D'altra banda, pensem que tots aquests treballs són insuportables per a les nostres forces no per altra raó sinó perquè mai els hem experimentat. I encara que això fos difícil —perquè efectivament em sembla que és el més difícil de tot—, tot i així el vostre esperit pot alegrar-se'n perquè arribarà un moment que ens delectarà moltíssim haver treballat, haver vetllat i haver lluitat amb els vicis i haver exhaurit totes les dificultats. He dit.

Deliberació dedicada a les lletres i la virtut

Alumnes, com que de veritat us veig molt cansats per examinar quelcom que no comento de manera aproximada sinó que ho analitzo a fons en aquests moments a partir de la memòria inestable de les persones, jo en efecte ho intentaré amb el meu poc enginy per tal de lliurar-vos de tant d'esforç, encara que amb alguna dificultat. En canvi, us descriuré aquesta memòria gustosament amb la claredat que pugui. Però abans de començar a parlar-ne, penso que caldrà que us ensenyi algunes coses que afecten a la veritat per tal que entengueu millor el que diré. Realment els homes que resplendeixen sobretot per llur virtut sempre són valorats per les persones, especialment perquè presenten a tothom els exemples de virtuts que hauran de seguir i perquè llur vida sigui proposada per a tots com un model de virtut. En efecte, si aquests ajuntaren al mateix nivell les arts de la ciència amb la virtut, no només es troben en una posició de gran honor per a tots i són tinguts en la més gran consideració, sinó que també observen igualment als —diguem-ne— caiguts del cel. Si realment aquests homes investiguen amb llur virtut i ciència coses recòndites, comprenen el que han investigat, i analitzen i recomponen el que han comprès. D'aquí ve que justament els homes que s'ocupen dels estudis no només copsen les arts de la ciència sinó que també poden demanar la bellesa de la pietosa i cristiana eloqüència. Si s'ometen aquests estudis, arribarem a la veritat que voleu conèixer, que és la següent: s'han d'ajuntar alhora les arts de la ciència i la virtut, cosa

que no s'ha de dubtar sobretot perquè sabeu que aquells que només brillaren per llur saviesa, privats de virtuts, tingueren més supèrbia que ciència.

No sé com us persuadiré per a fer que compatibilitzeu alhora la virtut amb les lletres, perquè no em sembla que això sigui tan necessari per a vosaltres com útil i fàcil per fer que ho practiqui tothom. Això us afecta a vosaltres i veig que això és necessari perquè sense virtut —segons diu Ciceró⁴⁷⁷— no hi ha res lloable, ni tampoc pot ésser lloat, segons aquest supòsit. Per què us serveixen, alumnes, les arts de la ciència? Perquè de totes maneres penso que més aviat contribueixen a la vostra perdició que no pas enlairen la glòria del vostre nom amb lloances. Fins i tot els mateixos pagans tingueren tanta consideració de la virtut que no consideraven res digne sense aquella lloança. Per la qual cosa veieu que cerco tots els savis entre els pagans, i hàbilment pareu atenció si a partir d'ells amb prou feines aconseguíreu trobar algun ornat amb l'art del coneixement. Aquest ornat no el veureu reconegut alhora en l'esplendor de les virtuts morals i en altres dons d'honradesa. Mireu Sèneca, Plató i Ciceró⁴⁷⁸, i tants altres que us semblarà que brillen no sols per l'art del coneixement sinó també per les virtuts morals. Reconeixeu —dic— aquells que, essent pagans, movent-se a la fosca nit de les tenebres, entengueren que la ciència havia d'estar connectada amb la virtut. Però a nosaltres, que gaudim de la llei de Crist, ens garantiren exemples per a unir la virtut amb les ciències, segons explicarem. Certament sabien que no pot ésser esmentat cap home que no mantingui la virtut unida a les lletres. Si realment la virtut ha estat elevada a categoria per l'home, això vol dir que no hi pot haver cap home que no estigui dotat de virtut.

⁴⁷⁷ *Nec quicquam sine virtute laudabile* (*Tusculanes* V, 48).

⁴⁷⁸ No és casual l'ordre d'aquests tres grans filòsofs de l'antiguitat. La influència que va tenir Sèneca per al cristianisme és ben coneguda (en el cas de la literatura jesuítica, hom ha parlat d'una Espanya neosenequiana equiparable a una Itàlia neoovidiana; THILL 1999: XVI); el mateix podríem dir de Plató, llegit sobretot a través del neoplatonisme, però també el trobem entre les lectures encomanades a la *Ratio Studiorum* pel professor de retòrica (cap. XVI, § 13, a la *græca prælectio*, on trobem Plató després de Demòstenes). I la importància que va tenir l'obra de Ciceró en la formació dels jesuïtes mitjançant la *Ratio Studiorum* ha estat també prou destacada, i ja hem vist que el nostre autor fins i tot n'extreu alguna cita. Aquí els trobem com a models de conducta per la combinació de virtut i ciència o coneixement.

Doncs veiem ara com és útil ajuntar la virtut amb totes les lletres, però ens entendreu més clarament si prenem en consideració aquell qui està privat de virtuts però dotat de saviesa. Aquí, per exemple, us podria adduir tots els primers Heretges de l'Heretgia, que en estar privats dels dons de les virtuts, amb llur saviesa portaren més mals que béns a l'Església Catòlica. No per cap altra raó sinó perquè no tenien la virtut unida amb les lletres. A més a més, podria posar fins i tot davant dels vostres ulls els mateixos pagans com a exemple, com Ciceró i altres que reportaren, amb llur saviesa unida a la virtut moral, tantíssima quantitat de profits per a la República i per a ells mateixos. Tot i això, deixaré passar tots aquests i d'altres, i només posaré Salomó, el més savi entre els savis, com a exemple; efectivament, aquest s'apartà del camí de la virtut. En quins crims, oh bon Déu, en quines obscenitats va incórrer i, en fi, en quins costums! Venerà déus estrangers, els dedicà altars, menyspreà el veritable Déu i crebantà, corrompé i violà les seves lleis, rebolcant-les en el més repugnant dels vicis. Anteposà la ignomínia a l'honradesa, el desenfrenament a la mesura, els béns efímers i vans als verdaders i eterns. Oh el més delirant savi dels homes! Potser les arts de la ciència no et prescrivien els millors costums per apoderar-te'n? Alumnes, potser les arts de la ciència serviren per allunyar-lo d'aquells costums als quals s'inclinava? Potser la ciència reportà a Salomó tots aquests infortunis? No, alumnes, no hem de pensar així, sinó que la causa d'aquests mals emergí del fet que aquell no compaginà la virtut amb el saber. Però ara vosaltres mateixos jutgeu quants avantatges li hagués reportat si hagués buscat això tant per a ell com per als pobles que es trobaven sota el seu poder.

Però ja que vosaltres heu vist que s'imposa la necessitat de combinar la virtut amb les lletres, i la seva conveniència, ara veurem de quina manera us és fàcil per intentar-ho. El mateix art del coneixement us prescriu què cal fer quan vosaltres apreneu. Com que de les lletres aprengueren no sols la manera correcta de parlar sinó també la manera de viure bé, també entre els savis la manera de viure correctament és conjuguar la virtut amb la ciència,

puix que amb la ment s'adonen, a partir de les lletres, que hi ha tanta bellesa en les virtuts com deformitat en els vicis. Així doncs, les persones aprengheren a allunyar-se de la lletjor dels vicis, a posar la raó per davant de totes les coses, llevat de l'art del coneixement. I així les lletres no sols acordaren les lleis a les repúbliques del món sencer per governar-les sinó que també les garantiren en els protectors de l'Església per defensar-la valerosament dels enemics. De la qual cosa, en efecte, es dedueix clarament que aprenghieu la ciència en algun moment, aprenghieu a unir la virtut amb les lletres; encara que no les uniu, perquè la ciència us ensenyarà a adular la virtut, a esquivar els vicis. A més a més, encara que siguin molt esmerats en l'estudi de les millors arts, no s'han de considerar savis aquells que no tenen virtuts per més que treballin per a preparar la ciència, per aquesta raó: el principi de la saviesa és la por a Déu. Per la qual cosa us prego, homes honradíssims, pel que més vulgueu, que us afanyeu a acomplir això, que no escampeu tots els béns de l'esperit perquè, a banda dels nombrosos profits que heu d'adquirir en aquest món, obtindreu el descans etern de l'ànima després de la mort. He dit.

Al Carnestoltes⁴⁷⁹

Oh felïços emmascarats! On us adreceu? Per què maldeu amb passes tan ràpides per apropar-vos al cel? Detingueu la marxa, no correu, i després que salteu molt fogosos de la taverna, us prego que digueu quelcom des de l'esperit. Sentiu el que diu el príncep d'aquesta gent: “No hi ha res més bonic en aquest temps que el fet que suportem amb tolerància els treballs d'aquesta vida; vet aquí el temps més adequat perquè es concedeixin els desitjos al cos, temps en el qual se'ns permeten clarament tots els llagots de les febleses sense perill de

⁴⁷⁹ Tradueixo *Bacchanalia* com a ‘Carnestoltes’ perquè era l'accepció que tenia aquest mot entre els jesuïtes, que durant aquest període (*Bacchanalibus*) representaven obres de teatre; l'altre gran moment per a les representacions teatrals als col·legis de la Companyia de Jesús era a començament de curs (*in renovatione studiorum*) (STROH 2012: 253). Aquesta accepció del mot *Bacchanalia* té una llarga tradició a la poesia llatina jesuítica; per exemple, Jacob Balde l'empra als seus *Lyricorum libri IV* (I, 37 “Ad Germanos: Cum sub ipsa Bacchanalia Suecus Germaniam vastaret...”, on Thill [1999: 140] anota: “par extension ‘fêtes débridées’, Carnaval”).

la vida, i aquest temps és rebutjat només pels homes irreflexius”. Què feu, alumnes, per què mai confieu preceptes tan preclars a l’acompliment d’una obra? La meva intenció aquí és explicar una part dels mèrits d’aquest impostor per tal que veieu en quin error incorren els qui no l’imiten. No et posis tan vermell, home, i no rebutgis sentir els teus mèrits perquè no faré elogis a qui no els mereixi. Proferires una sentència clara amb la teva boca plena de beguda, pronunciaries paraules molt dolces amb aquells llavis que exhalaven olor a vi, i amb aquella llengua amb la qual reforces cap al bé els teus companys atrapats després del vi a les tavernes i els bordells. Pronunciaries meravellosament un pensament de paraules, encara que eructant horriblement. Oh home devot i pudorós, deshonra de la fe catòlica! Tu amb els qui se t’assemblen goses dir-te cristià, i vosaltres que ho dieu goseu esborrar aquest excels nom de cristià, el qual més aviat hauríeu d’enlairar a les estrelles amb els vostres fets i, en canvi, l’enfosqui amb les vostres infàmies, de manera que sembleu més delirants que cristians, més pagans que fidels; en fi, més fills de Satanàs que no pas de Déu. És veritat: no hi ha res més valuós a la vida per fer penitència, per obtenir el perdó dels pecats i per buscar la gràcia i merèixer la glòria.

Respongueu, emmascarats, si en aquest temps en què feu aquestes coses us apartàreu de la vida, què tindríeu? Potser no sabeu que el seny és incert, subjecte a malalties? Que la fortalesa de la ment molts cops és vencible? Que l’enteresa dels sentits fàcilment es corromp amb humors viciosos? I tot i així no feu res si no són malifetes que no estan permeses, estupideses que no convenen i banalitats que no interessen. Per què mai no us afanyeu a fer aquestes coses per les quals heu nascut i per les quals vinguéreu a aquest món? Certament vosaltres no veieu les plantetes, els ocellets, les formigues, les aranyes, les abelles (única espècie aquesta dedicada al seu ofici), que existeixen per ser rebutjades per l’home, i no les aprofiteu per allò que cal a la vostra natura. Oh vil indignitat de la condició humana! Oh quanta tragèdia té la nostra vilesa! Que n’és de gran el triomf de la nostra malaltia! Farciu el

vostre cos amb aliments i el decoreu amb coses precioses, encara que d'aquí a pocs dies el devoraran els cucs a la tomba i, en canvi, la vostra ànima, que ha de ser presentada abans del que penseu davant Déu i els Àngels, no l'eduqueu en les bones obres que li falten. Escolteu diligentment, us ho prego, per què hi ha i per què hi hagué aquests pobles que, en aquells anys llunyans, en temps de les bacanals⁴⁸⁰, es relaxaven en escàndols semblants a aquests, es desenfrenaren furiosament, es barrejaren, se'n rigueren, passaren llurs dies en coses bones, però de seguida descendiren als inferns; aquí llurs cossos amb cucs, però allà llurs ànimes són esporgades per focs eternals. De què els va servir la vanaglòria? I el breu goig del món? I el desig de la carn? On queda el riure? On és la diversió? En fi, on queden l'ostentació i tanta joia? Ah! Després de tant plaer, quanta tristesa succeeix aquestes misèries que caigueren en el dol etern des de l'exultació.

Així doncs, alumnes, ja heu vist tots els crims que suavitzàveu en aquest temps del carnestoltes. No només vosaltres perdíeu la salvació eterna de les vostres ànimes sinó que, amb els escàndols i els vostres crims, portàveu també a la perdició la salvació dels vostres veïns, quan Crist havia perdut la vida i vessà la seva sang per llur salvació i la vostra. Però ara tota la vostra cura, feina, esforç i diligència s'escarrassen per pregar Déu i dedicar-se a la seva lloança, perquè l'heu ofès, per tal d'obtenir el seu perdó pels vostres fets. I quan us sigui concedit, li deveu les gràcies, de manera que acompliu per tal que no incorreu un altre cop en els mateixos crims. I després d'això, treballeu sempre per la mateixa causa, per la qual heu nascut i vinguéreu a aquest món, i cada dia viureu amb més frescor i fervor. I si des del primer dia mateix comencéssiu i anéssiu a morir, així reconeixeríeu, en efecte, que no n'és tanta la vanitat de la vida present com n'és la felicitat de la vida futura. Tracteu —dic—, us ho prego, de propiciar la pietat divina per a vosaltres, d'afanyar-vos cap a la societat

⁴⁸⁰ Les bacanals dels romans, festes que anaven en contra de la moral cristiana. Observem que en llatí s'utilitza el mateix nom per referir-se a la festa cristiana del carnestoltes.

Angelical, i de sospirar per l'herència perduda i, en fi, de plorar per la injustícia comesa i així gaudireu del descans etern dels sants. He dit.

1^r/ [H^o Doria] JHS

Dialogus: Inter Caium et Riccium

Cum emolumentum AA.[*Alumni*] quod ab studiis litterarum artium est collectum adeo tantum sit, ut propemodum universam rerum naturam ab ipsis decoratam videamus, non est profecto dubitandum, quin si omnes homines anxie iis ingenuis artibus adipiscendis operam dent; ea felicitate in æternum obtinenda hoc in mundo perfruentur. Etenim beatitudo maior quam in terra homo potest acquirere, est: ad eam sapientiam, atque ad eos mores, sibi, et cæteris hominibus proficuos, ut illis cunctum possit orbem collustrare. Si ex litteris quidem maiores nostri, non tantum recte dicendi modum, verum etiam bene vivendi rationem didicere, si enim nos ab iisdem, quantus est in virtutibus splendor, quanta in vitiis deformitas mente percepimus, in dubium revocare non debemus, quin si homines iis peroptimis moribus fruuntur, totum profecto hoc, quantum sit, litteris tribuere debeant. A quonam igitur homines, a vitiorum turpitudine discedere, omnibus rebus rationem anteponere, bonos tueri improbos profligare didicerunt, nisi a litteris. Itaque litteræ non modo, orbis universi rebus publicis, leges ad illas impertivere moderandas, sed etiam illas *Ecclesiæ* tutoribus ad illam fortiter ab inimicis defendendam præstitere. Haud secus nonnulli inveniuntur, qui adhuc conspicientes, tot, et tanta bona ab ipsis effluere, non modo ab eisdem discendis

1^v/ [H^o Doria] JHS

dimoventur, sed etiam eas immortali odio prosequuntur. Quidam propter sui ingenii tarditatem, alii ob suam ineptiam, alii ut plurimum, quia potius otium, quam laborem amplectuntur. Sic [*Ri*] Caius fecit, qui multos per annos litteris incumbens et videns ipsis non prodesse, eas propter ineptiam ejus, dereliquit.

At Caius potest tantum temporis, comparandis scientiæ artibus incumbens et videns, nihil ipsis prodesse, statuit tonsoris artem discere, qua in arte plurimum profuit, tendens, ut

solebat fuco, et pigmentis menta linitum, domum Riccii ingressus fuit illum uncturus, et forte Riccius scientiarum dotibus perpolitus, filium suum Nacnam ad litteras incumbere adhortabatur; protinus bonus tonsor occasionem videns ipsi datum, quidquam dicturo, prout ipse de artibus scientiæ addiscendis sentiebat, sic loqui incepit: “Mihi crede, Riccius, ne tuum filium studere permittas, alio quin enim opes tuas consumet, et nihil proficiet, et tandem hoc tibi dico, quod aliqui cum suadere volunt quidquam, dicunt, nempe ‘Ruperto crede experto’⁴⁸¹. Ego per septem annos litteris me dedi, et nihil profui, et solum mihi studium deservivit ad dissipandum quod debebam”. Riccius Respondit: “Amice Cai qui dicis! Non vides te errare manifeste? Nam per ingenium tuum, omnia metiris, si tu ingenium tardum, studipumque habebas, quid mirum, quod nihil litteris prodesces, tu dicis bene, qui inepti sint, 2^r/ [H^o Doria] JHS

sicut tu a litteris dimoveantur”.

Bonus tonsor non amplius potuit verba Riccii toleranter ferre, et ni metuisset illum non soluturum illi pecunias debitas, et quod illum repudiaret, et pro tonsore in posterum non habere vellet, e domo sua subito prosiliret, nihil[h]ominus iratus respondit: “Elige partem quam velis Ricci, vel tuus filius Nacna, habet ingenium bonum, vel non, si dicis non habere, (quod certe non dices) erit mihi similis, quia nihil discet, at si dicis se habere, attende quid condiscet.

Quoniam Ricci, ingenium meo præstantius, dicis tuum habere filium ad scientiarum artes comparandas, ex hoc ipso deduco, quod minus, [quam] proderit, etenim si ipse tardum haberet ingenium, fortasse quidquam prodesset, at pr<a>editus (ut dicis) ingenio, meo præstantiore, non incumbet ad litteras, quemadmodum contingit pluribus, qui indolem studiis addiscendis [como] accomodatam habentes, sæpissime solent a litteris vacare; sed tibi permitto, quod litteris inhæreat, quandoquidem hoc a< >me audire desiderabas”

⁴⁸¹ Aquesta frase rimada (com un rodolí), subratllada al manuscrit, parteix de l’adagi *crede experto* (HERRERO LLORENTE 1980: 178), que ja apareix a l’*Eneida* de Virgili (11, 283): *experto credite*.

“Sed quid? an opinaris, quod per hoc, erit a vitiis scholasticorum securus? Riccius dixit, Amice ne ulterius in errando progrediare, multa quidem dixisti, sed correctione dignissima, primum quo enim pacto fieri potest, minus quemquam scientiæ prodesse, si mentem litteras aptiorem habet assequituram, insuper cur quispiam hanc retinens, per hoc ipsum, non est litteris assequendis propensus”.

Caius *Respondit*: “Quamvis argumentis hoc comprobaturus caream, est certum, et

2^v/ [H^o Doria] JHS

credo me argumentis esse destitutum [*corregeixo*: destitutum], quia hos mihi prorsus in meo intellectu esse clare perspecteque videtur. Riccius *Respondit*: “Saltem ad postrema verba a te prolata responde, et dic, quænam sunt vitia, quæ ab scholasticis discuntur, licet sint litteris propensi”.

Caius *Respondit*: “Non poteris tu tanta enumerare, quanta narrare potero; in primis ingenium [*op*] habentes optimum, dumtaxat unam quotidie horam ad studium insumunt. Reliquum temporis quod illis superest, delectationis causa scholastici exercentur; etenim cum parvo ad studendum tempore indigeant, quid ipsis est faciendum tempus insumpturis, nisi ludis uti? at sunt quidam, qui dies, noctesque impendunt studendo, et otium detestantur, quamvis raro, nam scholasticorum animus ut plurimum ludis, laxationibusque est propensus, sed audi, quas isti ineunt ægritudines, modo pectore, modo capite dolent, plerumque in phthisim incidunt, et numquam valetudine potiuntur, et quod peius est, quod hoc contingit, postquam jam ejus patres multum divitiarum illis studiis alituri impenderunt”.

Tunc Riccius: “Totum profecto hoc quantum sit, si scholastici, animi maturitatem (ut pote meus habet filius) facile hoc a se dimovebunt, cum per prudentiam nobis scientia expetendarum fugiendarumve rerum intelligatur; quapropter

3^r/ [H^o Doria] JHS

hoc mihi sedet, et apprime placet, quod tempus ad litteras impendat, et nullo modo ab hac mea sententia dimovebo”.

Caius hunc suo concilio videns constantem, Riccii sententiam tenuit, dicens: “Si totum hoc dicis tuum habere filium, studeat certe, et de suo emolumento maxime lætabor”. Jam advesperascebat⁴⁸², cum utrique quæstionem deserentes filium ad litteras comparandas una cohortabantur, et tandem Caius in lucem prodens pelvim sub pallio reconditam Riccium fuco, et pigmentis linivit. Finis

Dialogus inter Ciceronem, et Hortensium⁴⁸³

Quanto scholastici addiscendis scientiarum artibus [*pro*] admodum propensi, et mediocri ingenio commendati, profuerint, quanto etiam argumenta aliis difficilima, hi non modo oculis lustrarint, sed etiam intellexerint, et omnino calluerint; non dictu facile arbitror. Etenim optanti scientiis prodesse, pariterque ingenii mediocritate perpolito, et magnam litteris propensionem habenti, non tantopere ipse esse litteris videtur propensus, quantopere scientiarum artes (si dici posset) ipsi videntur propensæ. Tantam enim animi proclivitatem, tantam delectationem in studendo, tantam denique in eas consequendo facilitatem in ipso cernimus, quod ni esset sic nobis existimandum, prorsus rationibus hoc nobis patefacientibus

3^v/ [*H^o Doria*] JSH

careremus, cum præcipue hoc nostræ vim fugere videatur intelligentiæ: In iis modo dictis, nitebatur Ciceronis argumentum, cum Hortensio disputantis. Ambo e foro prosilientes inter se sermonem inierunt familiarem circa quamdam in foro orationem modo recitatam, qui

⁴⁸² Veiem que la caiguda del sol (*advesperascebat*) actua aquí com a *Deus ex machina*, de la mateixa manera que al cant amebau de les ègloges virgilianes (cf. el final de la sisena de les seves *Bucòliques: iussit et invito processit Vesper Olympo*).

⁴⁸³ Quint Hortensius (114-50 a.C.) fou un gran orador, cònsol l'any 69 a.C., i el principal rival de Ciceró, tot i que aquest l'eclipsà al judici contra Verres (70 a.C.), a qui Hortensius defensava. Ciceró va elogiar l'oratòria d'Hortensius, en primer lloc al *De oratore* (obra que cita Miquel Dòria en aquest diàleg), i després al *Brutus*; també li va dedicar un tractat titulat *Hortensius*, on sembla que encoratjava a l'estudi de la filosofia, tot enfrontant-se als prejudicis dels romans, però aquesta obra no ens ha arribat, però sí la va poder llegir Sant Agustí.

autem illam percensuerat; prout orator admodum sapientissimus reputabatur, et hoc non solum per ejus ingenium, quod mediocre existimabant, quantum per ejus [*appli*] ad litteras applicationem, cui Cicero recitantis scientiam decrevit esse attribuendam.

Cæterum Hortensius, cum illum in foro orationem recitantem attente respexisset, noluit Ciceronis sententiam tenere, nec comprobare, imo vero ab ipso maxime dissensit, pro ratione suppeditans, illius totam oratoris facundiam, semper illius ingenio tribuendam existimaverat; cum ipse de ejus parva ad studium eloquentiæ applicatione, non solum hoc in tempore, sed etiam jam multos ante annos per ipsum Athenis studentem, et per ejus sociorum epistolas ad se frequenter missas certior fuisset. “Vt videas, dixit Cicero, non hujus dumtaxat sapientias sed etiam cæterorum scientiam hominum, eorundem tantum ad litteras propensioni, esse concedendam, tibi quempiam ad hoc comprobandum pro exemplo delibabo;

4^r/ [*H^o Doria*] JHS

Hic igitur est Euclides Megarensis, cujus ingenium satis constat extitisse magnum, at non per ingenium scientiam consequutum fuisse scimus, sed per ad litteras applicationem, quarum semper amantissimus fuerat, uti manifestum erit vobis ex hoc quod dicturus aggredior: cum disciplinæ socraticæ percipiens esset Euclides, neque tamen Athenas (ubi proficiebatur Socrates) ire auderet, quod capitale foret, si quis Megarensium Athenis, aut Aheniensium Megaris, propter mutuam utriusque urbis odium, deprehenderetur; sub noctem tunica longa muliebri indutus ad ipsum philosophum commeabat, ut saltem aliquo noctis tempore conciliorum, sermonumque ejus fieret particeps.⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ Miguel Dòria segueix aquí un passatge d’Auli Gel·li (*Nits àtiques*, VII, 10) on s’explica aquesta anècdota sobre Euclides de Mègara. Fins i tot hi ha un parell de passatges reproduïts textualment: *sub noctem, cum aduesperascaret, tunica longa muliebri indutus et palio uersicolore amictus et caput rica velatus e domo sua Megarensis Athenas ad Socratem commeabat, ut uel noctis aliquo tempore conciliorum sermonumque eius fieret particeps* (7, 10, 4). Notem que el nostre autor ha transcrit *conciliorum* en comptes de *consiliorum*. D’altra banda, hem de dir que també Diògenes Laerci s’ocupà, un segle després d’Aulus Gel·li, de la figura d’Euclides de Mègara (*Vides i opinions dels filòsofs il·lustres*, 2, 106-112), però, tal com he dit, són les *Nits àtiques* l’obra que segueix Miquel Dòria en aquest passatge.

Cui potissimum Euclidis Megarensis sapientiam dices Hortensi, esse tribuendam nisi illius propensioni ad litteras? etenim in hoc quod modo dixi non illius ingenium, sed ipsius ad litteras applicationem eflorescere videmus, non quia ingenio destitutus esset, saltem mediocre ad artes scientiarum perdiscendas, sed quia ego illius applicationem suo ingenio præferendam sentio, ita ut potius applicatio, quam ingenium habuisse ad discendum videatur”.

“Amice Cicero jam nunc video quod te in meam sententiam adducere non potero, nam si semper proloquere quemadmodum hactenus fecisti, non dubito quin nemine te oppugnante victoriam consequeris, sine me aliquantulum loqui, et cito id quod pro certo reputas in dubitationem conversum videbis”.

4^v/ [*H^o Doria*] JHS

“Esto, Quinte Hortensi, quidquid velis loquere”.

“In lib. 2 *De oratore* hoc dicit Cicero, quod nunc tuis opponitur verbis: ‘esse tamen multos (inquis) videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur’⁴⁸⁵. Intelligo equidem te in iis verbis tantum de imitatione auctorum latinitatis causa comparandæ eloqui; at quamquam hoc ita sit, tamen a< >te expeto, cui ab ipsis est latinitas tribuenda, quam ulla absque auctorum imitatione consequuti sunt, anne eorundam litteris propensioni concedendam existimabis? Cum nulla extitisset? Id tu certe dicere haud audebis, alioquin enim si illis quæquam applicatio accessisset, latinitatem consequuturis, non suapte natura illam didicissent, sed labore et industria.

Cicero, istorum latinitatem, quam suapte natura consequuti sunt, eorundem ingenio tribuendam cogitis, si autem concedere non vis, dic cui tribues [*afegeix*: quodcumque dicas id contra te futurum, vel utrum dicas.] per utramque partem te convictum habeo, et ecce id quod pro certo reputabas, non modo in dubitationem conversum, sed etiam per scripta tua manifeste falsum intueris”.

“Verum est, nunc mihi venit in mentem quod in lib. 2 *De oratore* dixi; nempe: ‘esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint sine cujusquam similitudine consequantur’⁴⁸⁶: sed tamen tibi Q. Hortensi tametsi facile largiar, quosdam sola naturæ ingeniique bonitate, ad quamdam latinitatis perfectionem potuisse pervenire, quemadmodum quibusdam mihi cognitis contigit, ulla absque

5^r/ [*H° Doria*] JHS

imitatione auctorum elaborata, hoc inquam licet tibi largiar, tamen latinitatem quam consequuti sunt, non ingenio illorum, sed applicationi concedendam arbitrabor; etenim linguam patriam adcuratius sibi perdiscendam existimarunt, et nil mirum, quod sine auctorum imitatione, in vernacula lingua nativam latinitatis pulchritudinem adsequerentur. Jam vero hoc totum quantum est illorum ingenio concederem, si latinitatem nec auctorum lectione, nec imitatione atque extra patriam didicissent, et quamvis illorum ingenio concessissem, nihilo segnius illa verba per me in lib. 2 *De oratore* prolata haud essent mihi opponenda, cum ad hoc intentum exarata non videantur. Propterea hoc tantum abest ut meis rationibus aversetur, aut comprobet ingenium potius quam applicationem ad litteras requiri comparandas, quod imo meam corroborat sententiam”.

Forte in hoc familiari sermone Ciceronis, et Hortensii ad posterum pervenit M. Marcellus⁴⁸⁷ cujus sapientia nec meo nec cujusquam indiget elogio, hic autem spectans quod utrique quæstioni finem imponerent, illorum sermonem ab eis sciscitatus fuit, et postquam plurima de ingenio, et de applicatione ad litteras dixit, decrevit, tam ingenium quam litteris propensionem ad litteras necesse esse comparandas, etenim quamvis ingenium sit magnum,

⁴⁸⁵ *De oratore*, 2, 23, 98.

⁴⁸⁶ *De oratore*, 2, 23, 98.

⁴⁸⁷ L'únic Marc Marcel contemporani de Ciceró (106-43 a.C.) i d'Hortensi (114-50 a.C.) fou el Marc Claudi Marcel (en coneixem sis amb aquest mateix nom) que ostentà el consolat l'any 51 i que fou partidari de Pompeu. El tenim documentat des de la conjuració de Catilina (63 a.C) fins al seu assassinat durant el proconsulat de Servi Sulpici Rufus a Grècia (46 a.C.).

adeo ut maius inter hominum ingenia appellari videatur, tamen si hoc ad minus per spatium
cujusquam temporis non operam

5^v/ [*H^o Doria*] JHS

scientiarum artibus largitur, non modo non proficiet, aut servabit, quod possidet, sed etiam
minuet, attenuabit, et omnino illud, emittet, quemadmodum enim dici solet quod memoria
excolendo augetur, sic respondet nunc, non excolendo minuitur; quapropter ingenium
mediocre tempus perfecte litteris insumens, [*p...*] ingenio magno scientiis non inhærenti
præferendum existimarem. At vero applicatio ad litteras, per se tantum non est sufficiens, ad
artes perdiscendas, cum ista quamvis maxima, nisi ingenio saltem mediocre ad justa, callere
non possit difficultates, quocirca nec ingenium absque applicatione, nec applicatio absque
ingenio, optantibus scientiæ prodesse scientiarum artes largientur. Hæc audientes Cicero et
Hortensius Marcelli tenuere sententiam. Dixi.

Ad Christi labores per ipsum in passione perpessos

[*afegeix*: O] Quam varia est humanæ naturæ conditio? Modo justitiam ad astra tollit, atque
remunerat, modo ipsam, quodam ficto justitiæ velo fœdat, persequitur, calumniatur;
plerumque bonum repudiat virum, iterato pessimum non dico profligat, sed præmiis
prosequitur. O scelus lamentatione dignissimum? Quis crederet Dei populum, postquam a
Patre Æterno maius acceperit beneficium, quod beneficium facturo, *Pater* Æternus humanæ
leges naturæ, atque impossibilia evertisse diruisseque videtur, futurum esse tam gratiarum, et
Dei beneficiorum immo [*afegeix*: a]morem, prorsusve illis ingratum, ut illa omnia eidem
populo salutem invehentia, dispergenda ab

6^r/ [*H^o Doria*] JHS

eodem ac dissipanda existimarentur? Quis inquam mente moliri posset, quod postquam hic
populus a prophetis, et SS. PP^s[Sanctos Patres] intellexerit, et ab ipso Deo audiverit, verbum

divinum, tam sanctum, tam omnipotentem, tam omnium perfectionum possibilium cumulo ornatum venturum fuisse, non modo ad illius populi naturam (hoc est inquillinorum) extollendum super angelicam, et ipsam a Dæmonis servitut[a]e liberandam, verum etiam ad nostram arripiendam similitudinem, ut omnem mundi superbiam sua cum humilitate conculcaret; totam civitatem Jerusalem, omnemque sexum non ei obviam fuisse proditurum, magnaue recepturum celebritate? Quis demum mente conciperet, verbum divinum spiritus sancti opere conceptum, quod ab isto populo immaturo fato præveteretur, et ab ipso acerbo erat funere mergendum: hoc totum, Dei populus confecit, et hoc totum, pro nobis Christus perpressus fuit, ad nos omnino ex Dæmonis servitut[a]e liberandos, cum levioribus nos posset rationibus redimere. O falaces ac inanes spes quam extenuatæ in fractæ evanuistis! Meæ spes penitus conciderunt, frustratæ sunt effluxerunt atque interierunt. Noluit Deus levioribus nos redimere rationibus, quia ejus erga nos amor, non aliter nisi propter labores ab ipso passos demonstrari poterat, et quamquam maiorem Christianorum partem, pro nihilo hos labores fuisse reputaturam, et si plurimi haberet, a memoria amoturam videbat, et alios etiam [qui] nullum ex ipsis fructum percipientes prospiciebat, tamen hos coram populo perpeti non recusavit. Paucos ex istis ab ipsis sublatis modo dicta deservientes comprobanda enumerabo, ut cum hos homines contemplantur, quid ipsis facere oporteat videant. Nunc primum commoda ab ipso Jesu populo israelitico facta perpendamus, horum plura verbis dicam paucis; quamprimum Samaritanæ salutis fontes aperit, cuidamve adulteræ patro-

6^v/ [H^o Doria] JHS

cinatur, medicinam filiæ Cananæ attulit, e sanguinis fluxi sanavit Hemorrhousam et Decem leprosos, ex quibus, novem [repertus fuit] expertus fuit ingratos, et hoc [corregeixo: hos] contigit, postquam factum fuit ut illis mederetur; cæco nato novam aperuit diem, surdos fecit audire mutosque loqui, viduæ suscitavit filium, Archisinagoni filiam ad vitam revocavit, Lazarumque sororibus reddidit: longum hic esset percensere omnia bona ab ipso Jesu populo

israelitico facta, quæ [q] equidem ob brevitatis causam prætereire decerno. Brebiter [corregeixo: breviter] nunc de ejus laboribus dicam, postquam fecisset viris tanta omnibus bona, venditur ab improbo Juda, Judæis, et in hortu orans sanguinem in sudorem liquescit, hostibusque eum ad mortem quærentibus occurrit, hic osculo proditur, et a suis deseritur, hic etiam fuit maior hominis solitudo, nam mansit iste Agnus in istorum manibus, utpote hominum fuisset sceleratissimus, ab omni humana ope ac divina destitutus, O solitudinem luctuosissimam! O ingratitude hominum execrabilem! O scelus inauditum! Proh Deum! O quam miserandum, dolendum et sanguineis lacrimis deplorandum! Quis dicere, quis [Quis] mente moliri, quis explicare poterit, quantum dolosus ista nocte sustulit pro nobis redemptor, siquidem in hac non tantum sistitur et accusatur coram Caipha, et Pilato, per totam vexaturque noctem, verum etiam missus ad Herodem illuditur, et reducit ad Pilatum, non solum inquam flagellis cæditur ad columnam, spineaque redimitur corona, sed etiam exhibetur cum populo ostenditur, atque Barrabæ posthabetur et tandem condemnatur, et diluculo crucem in calvarium bajulavit

7^r/ [H^o Doria] JHS

et ibi vestibus nudatus cruciffigitur, ibi sitiens, felle et aceto potat[ur], ibi desertum a Patre sequeritur [corregeixo: secutus sit] et inclinato capite moritur. O triste ac lamentabile verbum! Moritur ille [q] laboribus obrutus, qui semper virtutum omnium fuit splendor; moritur ille mærore propter scelera nostra confectus, qui hunc in mundum lætitiâ venit omnibus præbere; moritur ille tormentis vexatus, qui omnibus t[a]erræ hospitibus ad levamentum importavit; moritur ille ut malefactor, quo nemo vel pietate religiosior, vel justitia sanctor, vel prudentia consultior, virtutibusque omnibus ornatior, admirabiliorque fuit; moritur denique ille a suis desertus, ab inimicis profligatus, laboribus undique septus, qui nihil in vita, nisi laudandum aut fecit, aut dixit aut cogitavit, quid acerbius! quid luctuosius! Ac funestius propter quem tam acerbissimam sustulit mortem? O ingratitude

execrabilem, ob illum pro quo pretiosissimum suum fundere sanguinem non recusabit. Quid nunc agis homo scelestissime, non vides Jesum in cruce pendentem, tot labores per te subeuntem? quousque improbe tuis flagitiis vitæ auctorem profligabis? quousque tandem attenta tuas noxas consideratione perpendens non eas lacrymabere [*corregeixo*: lacrimabere]?

Ad Christi resurrectionem

Cum omnia Christi misteria mihi singulari quadam ratione, ac causa gaudiorum referta videantur, quæ ad invehenda nobis humanarum, ac divinarum rerum commoda summo Dei beneficio diriguntur; tum ea præcipue, quæ veluti maiore quodam splendore perfus[s]a, cæteris omnibus postha-

7^v/ [*H^o Doria*] JHS

bitis, et Redemptoris, et hominum naturæ per illustres candoris æternæ, lucisque radios gloriose importarunt. Nam si eorum omnium misteriorum utilitates, quæ in hac immensa rerum universitate c[a]ernuntur, quorumcumque fidelium animos gaudio usque ad spiritum pervenienti prorsus satisfecerunt; et animus noster ad causæ auctorem harum utilitatum propensus, tanto perfectior est, quanto proprius ad illum commodis ab illo invectis motus accedit: dubitari profecto non potest, quin admirabilis Christi *Domini Nostri* resurrectio, misterium gloriæ splendoribus cæteris omnibus nobilior, tantam lætitiā animis omnium fidelium invexerit, quantam nullo unquam tempore reliqua Christi misteria, quamvis maxima Ecclesiæ importarint catholicæ [*corregeixo*: catholicæ]. Etenim quamquam nonnulla Christi misteria, tum Deo, tum Angelis, tum etiam hominibus immensoque terrarum orbi causam gaudii maximam attulere, cum Christus de Sanctorum requie descendens, iis magna cum alacritate dare operam suo æterno obteperaturus Patri inchoavit; tamen cum hi Christum in innumeras incidere miseras, ad nos omnes e dæmonis servitute liberandos eveniendum esse cognoscerent, non tantam illis lætitiā exhibere poterant, quantam eisdem tristitiā scientibus

Christum tot labores adhuc perpessurum erant atlatura. Jam vero mihi cogitanti, quid potissimum vestra expectatione dignum de hoc resurrectionis misterio loquerer, visum est eloqui, non de gloria corporis Christi, aut de ho-

8^r/ [*H^o Doria*]

nore post mortem comparato, sed tantum de gaudis, quod sua cum resurrectione Ecclesiae, et ipsius fidelibus importavit. Quod dum facio, quamvis ipsa, quæ in animis vestris adhuc calet, lætitia satis magnam mihi audientiam factura videatur: tamen magis consuetudine, quam quod id necessarium iudicem, a vobis [*peto*] etiam atque etiam contendo, ac peto, ut orationi meæ in eminentissimas misterii resurrectionis laudes excurrenti exigui temporis attentionem ne denegetis.

Cum omnia bona quæ contingunt, adhuc ex eis, quæ in hoc mundo versantur, nobis speciali quadam providentia magnum undique gaudium atlatura ordinentur, tum ea præsertim quæ maiore quonam desiderio expectatione dignissima nobis apparentia; nobis ea cupientibus accidunt, pro ut jam diu antea sperabamus. Etenim cum ea bona in quorum spem longissimam adducti sumus, tanto nobis dolorem, ac acerbissimam plane pœnam importent, quanto ipsa in bonis conferendis, nobis admodum optatis differuntur; [*d*] non est mihi dubium, quin si hæc omnia nobis eveniant prout in eorum eramus expectatione, ab eisdem sit nobis plus gaudiorum, dolorem nobis amovendum, importandum; quam poenarum antea sua cum dilatione nobis exhibuerant. Siquidem si ex Spiritu Sancto spes, quæ differtur affligit illam, et curis graviter prosternit, illam gravi afficiens solitudine; ita illam tantopere veniendi celeritate oblectat, quantopere prius illam nescire hujus rei exitum profligabat.

8^v/ [*H^o Doria*] JHS

Quemadmodum enim filius Patrem suum, cui inimici falsam fingendo sententiam accomodarunt, illum sperans videre promotum ad amplissimos dignitatis honores ab eodem jam antea possessos; vitam mærore transigit confectam, ignorans quem causæ exitum sit

speraturus: utrum Judices causæ patrem suum a calumniis ei falso adjunctis securum ad pristinum culmen restituent dignitatis altissimum: an illum in profundo vilitatis gradu abjectum relinquent; ita qui in spem resurrectionis Christi erant expectatione illius exitum ignorantes contristabantur, at illi spem cum fide conjunctam habentes adeo aberant a mærore, ut quibusdam suis verbis non modo [ad] illum adimerent, sed etiam spem de Christi resurrectione illis afferrent. Itaque Angelis epinicium canentibus, Christus ab inimicis triumphum consequutus post tantum bellum longe acerbissimum resurrexit; quam igitur resurrectionem licet Judæis luctuosissimam accidisse scimus, Christi discipulis tamen multo jucundissimam. Quamobrem *Christi Domini* resurrectio viris omnibus contigit prout in illius erant expectatione, quibusdam vero longe aliter ac sperabant; etenim duo ex Christi discipulis in castellum nomine Emmaus euntes ab ipso interrogati de quibus verba faciebant, responderunt quamdam demonstrantes tristitiam de Jesu Nazareno, et addiderunt: “Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel”⁴⁸⁸, qua responsione hi omnem præter spem eventuram esse resurrectionem illis plane demonstrarunt. At a quorundam turba in Christo credentium

9^r/ [*H^o Doria*] JHS

sua fides antea apud Christum habita deplorabatur dicente: “Mea me spes fefellit, atque delusit, o falaces spes!” Hi inquebant: “O tristes rerum humanarum vicissitudines! O incerta gaudia!” Lætantes, atque ovantes tantus subito nos oppressit dolor, ut etiamnum, quid nobis acciderit non sine stupore miremur, eamne infelicitatem experiri nos oportuit, ut lætantes exultantesque tantus luctus opprimeret, eamne ob causam nos fortuna brevi hac perfrui voluptate voluit, ut ea intercepta tanto acerbius adfligeremur? Demum hi quodam modo potissimum felices reputabantur, qui Christi factis fidem non adhibentes, in Christum sectando ejusque doctrinam persequendo magis suas omnino vires ex<s>e[x]cuerant<ur>.

⁴⁸⁸ *Sant Lluc* (24:21) recull aquesta frase de l’episodi dels dos deixebles (un dels quals es deia Cleofàs) que s’adreçaven a Emaús quan es trobaren amb Jesús ressuscitat.

Enim vero (dicebant alii in Christo ejusque miraculis credentes) tametsi igitur in hoc Christi acerbissimo funere non tam Christum, quam non ipsos amisisse videamur: superabimus tamen, quoad fieri poterit, mærorem: continebimus tamen inquam quoad ejus fieri poterit lacrimas, et vel in meritorum ejus virtutumque eminentissimarum contemplatione dolori nostro adlevamentum quæremus, miserum istud quidem, ac luctuosum, sed tamen adlevamentum futurum. Id unum enim exigere a nobis videtur sanctissima Christi anima, postquam relicta hac rerum humanarum caligine ad cælestes sedes, unde terris data erat revertit, ut ne merita illa, quæ in nos extant, innumera vel dissimulemus, quod ingratorum; vel tacite prætermittamus, quod justo verecundiorum foret, ut inquam [*quoad*] divina, quæ culpæ nefas, decreta religiose vene-

9^v/ [*H^o Doria*] JHS

remur, eique non lamentis tempore pendentibus, sed pia excelsarum virtutum [*me*]memoria ipsius sempiterna parentemus. Ex<>iis autem nonnulli cum magno essent præditi amore erga Deum, magna quoque pietate, quantumvis spe destituti, videre nihilo segnius Christi resurrectionem meruerunt.

Cæterum ab aliis viris cæteroquin improvissimis [*corregeixo*: improbissimis] abeamus, qui enim non inulti, aut impune de hoc gravissimo peccato abierunt, siquidem Deus jam ab ipsis persequutus fuit pœnas acerbissimas. Quare ne longius abeam operæ pretium fore arbitror, quod loquar de inclitissimo resurrectionis misterio cæteris omnibus præstantiore, nam quid est, quod delectare non amplius possit, quam de illis eloqui rebus propter quas nos post durum a vita discessum cum Christo surrecturos esse recordamur, præsertim cum argumenta viris omnibus quæ deserviant comprobanda modo dicta de Christi resurrectione inutilia quidem videantur; etenim Christi resurrectionem accidisse omnibus quemadmodum ab eisdem sperabatur, sacræ testantur paginæ, docent SS. PP.[Sancti Patres], Apostoli dixerunt, affirmarunt, et docuerunt, Christus opere, et effectu demonstravit.

Præterquam< >quod tametsi iis careremus auctoribus maiore auctoritate, gravitateque decoratis maxima *quam* aliis, nos de hoc resurrectionis misterio facientibus certiores, haud secus Christum resurrexis<s>e credere tenebamur, quod liquet, quandoquidem justis post mortem earundem virtutum præmium impertiendum erat, frustra autem hoc sperare possent, ni Christus *Dominus* a mortuis resurrexis<s>et, igitur

10^r/ [*H^o Doria*] JHS

nec cælorum januas [*afegeix a sobre: valvas*] quisquam reserasset, non Deus cum ipse malitiam hominum perte<n>sus, eas clausisset. Non Angelorum chori, aut T<h>roni, sive Dominationes, vel Potestates aperuissent cum non eas possent, non denique homine, cum istorum primus præceptorum Dei oblitus, seu ut melius dicam ea contemnens ex omni aditu eas fortiter nobis omnibus clausis<s>et, adeoque dumtaxat Christus eas reserare potuit ad cælestem patriam rediturus ubi erat suum corporis centrum, et unde, terris datus fuerat, insuper Christum returgere necesse erat, etenim conjunctum cum divinitate ejus corpus non poterat in terrarum spatiis nisi aliquandiu morari, et hoc, ut a nobis vere Christum obiis<s>e, et vere post mortem resurrexis<s>e prorsus crederetur. O diem illum nobis omnibus quidem, viri ornatissimi, beatissimum, et non minus Judæis tristem, et acerbum, quam nobis lætum et jocundum, quo die januis reseratis ad Christum inter gaudia sempiterna recipiendum, apertæ quoque fuerunt ad nos etiam virtutibus sanctorum commendatos in felicissimo Dei Virginisque Mariæ ejusque sanctissimi filii conspectu admittendos. Operamini igitur, viri ornatissimi, nomini vestro digna, quin ulla absque intermissione ea facere derelinquatis propter quæ hunc in mundum venistis, siccine enim eam Christi resurrectionem hoc in mundo nos celebrantes, pariter etiam nostram de peccatis ad exemplar virtutis perfectissimum celebrabimus. Dixi.

10^v/ [*H^o Doria*] JHS

Epistola ad Antonium

Jam diu ad te, Mi Antoni, scribere desiderabam, cæterum cum tot mihi essent occupationes in studiis potissimum, opinabar me ad te con<s>cribere non posse; quin iis funditus deficerem. Nunc vero, quoniam id quod mihi ad te scribendum erat multum tibi utilitatis allaturum esse vidi, [*quide*] hoc equidem amplius dilatare nolui, ne tibi pristinam adversus necessitudinem nostram operari viderer. Mihi quosdam libros omnino historicos sane eruditissimos legenti in mentem venit, quantum eruditionis, illis eloquentiæ prodesse optantibus importabant; quin etiam multas habet præterea utilitates, et una ex pluribus, est manifesta præsensque commoditas ista; quod sensim quis hos legat libros [*per sota llegim: leg*], etiam si nullam adhibeat imitandi curam, influunt in legentis ingenium, stilus, et elocutio. Nam quemadmodum cum in sole ambulamus, etiam si aliam ob causam ambulemus, fit natura, ut coloremur: sic cum doctorum virorum studiosius legimus opera, sentimus orationem nostram illorum dicendi ubertate delectari. Quamobrem ut quis in amœnioribus litteris, quadam cum facilitate evadat multo eloquentissimus, meo videri hos libros diurna nocturnaue manu legere accuratissime debet⁴⁸⁹, et quando in illis Auctorum lectissimorum libris sive latinitate commendatis, sive cæteris linguis conscriptis, rumores admodum optimos ad quoddam opus faciendum conducentes animadvertit [*corregeixo: animadverterit*], eos quam cito curet adnotare.

11^r/ [*H^o Doria*] JHS

Quam fere in quibusdam, nonnulli sermonibus familiaribus, destituti non modo, rumoribus ad illum sermonem spectantibus, sed etiam ut ita dicam verbis quidquam in illo sermone dicturi reperiuntur, qui certe, si libros prorsus historicos, et quoque eruditissimos talia, nobis importantes, omni sollertia, ac cura aliquandiu legissent, plus, minusve aliquantulum splendoris et sibimet ipsis, et suis parentibus suam scientiam prodere in lucem optantibus

⁴⁸⁹ Veiem aquí una reminiscència de l'*Art poètica* d'Horaci (vv. 268-269): *uos exemplaria Græca / nocturna uersate manu, uersate diurna.*

attulissent. Vt plurimum in hac rerum universitate experimur, quosdam viros mediocriter eloquentissimos cæteroquin propter suum vitæ curriculum humil<l>imos. Jam in dignitatibus liberalium artium comparandis, jam in honores multo amplissimos assequendo, jam in [in] artibus scientiarum edocendis, admiratione omnium, esse longe felicissimos; et non aliam ob causam, nisi, quia quadam dicendi ubertate aut mediocri historicorum librorum eruditione perpoliti, ingenii laude floruerunt. Etenim fama horum clarissimorum virorum nomen propter litteras amœniores comparatum, per totum terrarum orbem divulgavit. Præterquam quod hos legere libros, tametsi nobis omnibus nullam aliam adferrent utilitatem, quam cognitiones historicas mente capere: tamen historicorum librorum lectione utendum accuratissime arbitrarer, ne intellectus promiscue in scientiarum artium paradigmatis aliquantulum intelligendis minus gereretur.

11^v/ [H^o Doria] JHS

Jam demum sæpissime, Libros historicos quamdam esse præteritorum temporum imaginem admodum perfectissimam⁴⁹⁰, nobis funditus clarissimorum virorum facinora, et scientiarum auctores, omnesque resgestas immortalitate dignissimas representantes, non modo audiveris, verum etiam cognoveris, præcipue cum tu inter doctissimos viros verseris, qui relaxionis causa, plerumque in [hujus] discrimen hujus veritatis indagandæ incisi; numquam [in] vulgo, quantumvis defatigati, ab ipso recedunt, quin ipsis veritatem jam satis in publicum venisse videatur. Itaque cum hoc ab omnibus viris perquam doctissimis hujusmodi existimetur, liquet, neminem nostrum, ulla absque lectione historica, vel intelligendis libris, vel ipsorum quæstionibus explicandis, prodesse posse; quemadmodum enim sc<h>olasticus cui præceptor præciperet, ut cujusquam facultatis disceptationem non ipsi visam explicaret, prorsus ineptus reperiretur, quia numquam illius scientiæ cognitionem ad ipsius aures pervenerat, nec ipse ad

⁴⁹⁰ Una mostra d'aquesta idea la tindríem a les tan citades paraules de Ciceró: *Historia uero, testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuntia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?* (*De oratore*, 2, 9, 36). Veiem que es tracta de mateix llibre del *De oratore* que ha citat al *Diàleg entre Ciceró i Hortensi*.

eam conquirendam, [vel] aut oculis lustrandam laborarat: sic similiter, et non aliter continget illis, qui lectionis historicorum librorum securi, cogitant haud secus scientiam posse facile[-ime] comparare. Vale.

12^r/ [H^o Doria] JHS

Ad Divam Elenam Laus

Si unicuique sanctorum rebus gestis immortalitatis fama dignissimis, tantum honoris ab hominum pietate proficiscentis, esset concedendum, quantum una<e>quæqu[a]e istarum sempiternis ad cælum præconiis efferendarum merentium per sese exigere quodam modo videntur: profecto nescio quem honorem in hac immensa rerum universitate mortales cernerent satis amplissimum; qui facinori Sanctæ Elenæ quodammodo dignus ab eisdem reputaretur concessurus. Nam si sanctorum facinora quomodocumque ea existimatione digna apud Ecclesiæ fideles haberentur, nobis essent conferenda; dubitandum sane non esset, quin nos omnia sanctorum facinora, et oculis illa accurate lustrantes, ac simul attenta consideratione perpendentes; quam plurima ex iis collata propter ipsorum commodum quomodolibet istud sit Ecclesiæ adlatum [*corregeixo*: adlatum], aliis maiora, et alia honoribus longe aliis digniora, ulla absque difficultate inveniremus. Itaque cum hoc satis per se liqueat, quod quanto res gestas sanctorum esse maiores videmus, tanto has speciali quadam veneratione digniores existimamus, non jam ulterius progredi in quærendis argumentis ista comprobantibus operæ pretium esse iudico, cum per se ista ulla absque ratione penitus clare videantur. Quamobrem AA.[Alumni] si facinus sanctæ Elenæ, quantumvis præclarissi-

12^v/ [H^o Doria] JHS

num, diu non potest esse factum omnium sanctorum rebus gestis præstantius propter reverentiam factis sanctorum debitam; certe tamen nullis eorum secundum arbitrabimur.

Unusquisque nostrum aperte fatebitur, quod quanto facinus dif<f>icil<l>imum videtur ad exequendum, ac insuper etiamsi multum Laboris faciendum[*turum*] importet suam propter magnitudinem, nobis post laborem executionis operi mandatum, quamplurima tum animi, tum corporis utilitates invehens[*tem*]; tamen tanto illud ampliore existimatione sempiterna perpendimus, longe[*quanto*] dignissimum; quam aliud quantumvis maximum, non tantum utilitatis, non tantum laboris, non tantum denique nobis afferens alacritatis. Et quoniam ista satis per se clarissima sunt, tamen quidquam exempli causa delibabo. Honoribus semper amplissimis miles ille reputaretur a Rege dignior, qui in hostium cohortes sociis fugientibus suis irruisset ipsius Regis vitam defensurus: quam ille quis multis stipatus sociis eosdem irrueret inimicos eandem ob causam; siquidem primus factum confecturus, vitam in inimicorum manibus tradiderat[*potue*], et hac de causa honorem maiorem, ipsi quam altero, videbatur præstandum. Sic quodlibet facinus, maiorem vel minorem gloriam sibi videtur comparare, quantopere plus laboris, ac commodi solet adferre. Facinus autem Sanctæ Elenæ, modo [*per*]

13^r/ [*H^o Doria*] JHS

propter commodum Ecclesiæ atlatum consideretur, modo ob laboris magnitudinem a *Sancta* Elena perpassi, istud factura perpendatur, semper hoc *Sanctæ* Elenæ facinus sanctorum multis si non videtur præferendum, certe tamen nullis eorum secundum erit iudicandum.

Si simularunt fabulæ, quod in quibusdam Strimonæ⁴⁹¹ aut Thes<s>aliæ agris lapidibus funditus sulphures locupletissimis, ubi Hercules invictissimus victoriam a gigantibus terrarum sobolis fœlicissime [*corregeixo*: felicissime] reportavit; ventorum flatibus a suspiriis gigantum proficiscentibus, agros illos in Æt[h]nam sæpissime resolvi, ac assidue terræ tremoribus ab eorundem quoque suspiriis manantibus agitari; quoniam in iis agris gigantes terræ fuisse sepultos dicebatur; quid nos de splendoribus crucis *Domini Nostri Jesu Christi* ab ipsa cruce procedentibus dicere possemus, si barbarorum superbia hos non

nobis de ipsa cruce in agro sepulta cælasset? Pie igitur credi poterat Deum in illis agris quamplurima coram populi conspectu fecisse portenta, non tantum ad bona in illis terris abdita mortalibus patefacienda, verum etiam ad ipsorum cæcitatem crucis miraculis obduratam prorsus increpandam; sed cum omnes Judæi a vero lumine, ac veritate, sua propter scelera turpissima in Dei filium patrata atque confecta, in hunc mundum venientem illis, et nobis omnibus ad salutem dandam ultro aberrarentur; nec adhuc Locum in quo cruces positæ fuerant Sanctæ Elenæ detegere vo-

13^v/ [H^o Doria] JHS

luerunt; et qui hoc dicere recusabant, quomodo ab ipsis prodigia dicenda erant, si qua fuerant. Itaque ne demiremini AA.[Alumni] nulla in tanto facinore hoc est in indagando crucis loco prodigia videri, locum tanta veneratione dignum demonstrantia, imo de laboribus Divæ Elenæ ad istius indagacionem impensis suam tolerantia virtutem non solum explicantibus, sed etiam virtutis Elenæ præstantiam detegentibus miramini.

Jam igitur AA.[Alumni] audistis quid vobis de cruce *Domini Nostri Jesu Christi* quæ est decus, ac nostræ religionis ornamentum sciendum oportebat, omnia enim emolumenta quæ a cruce diminuata videmus, quantacumque sunt, ipsi Dei filio, qui in ipsa tormenta subivit multo acerbissima, tribuenda esse existimo; cujus merita [*tan*]tanto lignum crucis condecorarunt, quod si antea crucis lignum erat tormentum vilius, aut turpius, nunc per ipsius *Christi* merita, est nobilius ac præstantius. Cessent jam opprob<r>ia, irrisiones, contumeliæ, dedecora, quæ ante Christi mortem crucis supplicio tribuebantur; etenim Jesus Christus contumeliam in cultum, opprob<r>ium in reverentiam, irrisionem in dignitatem, dedecus in gloriam, contemptum indecus ac nomen sempiternum, maledicta denique et ignominiam in famam, laudem, ac gloriam numquam intermorituram devolvit, traduxit, commutavit, atque convertit.

O crucis lignum litteris, prædicatione, monumentisque decoran-

⁴⁹¹ L'Estrimó és un riu de Tràcia, i l'Estrimònia fa referència a la regió que abasteix aquest riu.

14^r/ [H^o Doria] JHS

dum! O numquam satis admirandam crucis potentiam! Tibi Elenæ augustarum præstantissimæ, totum hoc quantum, sit, quod quidem maximum est, tibi inquam quantas possumus gratias agimus, siquidem tu hanc crucis arborem gaudium rebus publicis, provinciis honorem amplissimum, solatium undique magnum regnis, urbibus præstantiam, præfugia familiis innumera, singulis postremo hominibus universum bonorum agmen importantem invenisti, et hac de causa tibi, et Deo *optimo maximo*, te ad hoc tantum facinus operandum ducenti hanc laudem omnes concedendam existimamus. Dixi.

Ad virtutem paupertatis

Si unusquisque nostrum, AA.[Alumni], in sectandis virtutum dotibus quæ ad nostrum vitæ curriculum spectant, adeo diligentissimus esset, ut quantum laboris ad suas res obeundas impenderet, tantum temporis ad virtutes maiore< >quam cæteræ res dignissimas <a>estimatione comparandas insumeret; plus certe in rebus agendis felicitatis, quæ ad retinendam, atque amplificandam nostram vitæ dignitatem pertinent consequeremur, quam quisquam mortalium quantumvis in adsequendis mundi honoribus callidissimus suam propter vitæ rationem posset[-test] comparare. Quam enim vitæ rationem hoc in mundo jucundissimam experimur quam ab investigandis illis, quæ divino quodam munere nobis ad perfectionis viam consequendam demonstrata, funditus amotam videamus, et ipsam nihil[h]ominus tamquam

{afegit al marge inferior, amb una altra tinta: Jose / Jesus}

14^v/ [H^o Doria] JHS

nobis pulcherrimam[s] putemus: certe nullam, aut si quisquam esset, qui ita censeret, Christiani nomen esse ipsi adimendum putarem. Itaque tanto nostram vitæ rationem præstantem judicamus, quanto ista est virtuti comparandæ propensior. Quid enim jucundius,

quid amabilius, quid ornatius, quid tandem præstantius, quam ea agere, perpolire, et postea conficere propter quæ in hunc venimus mundum? Cæterum ad hæc exequenda quamdam virtutem operæ pretium est consequi, quæ quidem non modo hæc omnia modo dicta complectatur, verum etiam alias quamplurimas utilitates ad nostrum profectum deservientes; hæc autem paupertatis virtus esse videtur, de qua hac in oratione, quam operæ pretium sit eam acquirere loquar.

Certe ingenii nostri aciem præ[s]tingeret, et prætervolaret quod dicturus aggredior, ni duobus potissimum modis paupertatem vobis exponerem considerandam, una ex iis est voluntaria, altera vero est propria mendicorum cibo, et potu ad trahendam tollerandamque vitam egentium. Ego autem tantum de voluntaria quidquam dicam, quæ tunc est propria, cum quis habens opes, thesauros amplissimos, domum splendidam, pretiosas supellectiles, honoresque multo maximos, omnia respuit, vel ista retinens, non ejus cor adhæret divitiis, aut quam melius dicam, non illum divitiæ dominantur, et quamquam hanc nobis Deus non imperet servandum: certe tamen ad hanc laudem nos adhortatur exemplis

15^r/ [*H^o Doria*] JHS

consiliis incitat, promissis impellit, præmiis allicit, necessarius non est ille humanarum rerum contemptus, fateor si de salute consequenda agatur: at vero si de summo gloriæ gradu, si de felicitatis apice, si de thesauro cælestium bonorum adipiscendo, nemo hunc contemptum operæ pretium esse negabit. Tametsi nonnulli reperiantur, qui pristina in lege divitias quamplurimas possedere, ac nihilo segnius Dei ejusque sanctorum conspectui gratissimi fuerunt, fuit, quia hi non a divitiis possessi fuere, cum eorundem corda ab terrenarum rerum affectibus prorsus amota versarentur. Itaque quam locupletissimos orbis hos judicabat, tam pauperrimos Deus illos videbat, quod quidem quanto difficile creditu vobis omnibus videtur, tanto amplius Job vir justissimus ac etiam Deo gratissimus hoc quantumvis vobis obscurum ac propemodum absconditum videatur facile demonstrabit.

Job enim lautissimam domum, opes, thesaurosque longe maximos possedit, at quamquam hæc omnia retinuit, nihil[h]ominus vir æquissimus ac Deo gratus fuit, cum hæc omnia habens pauperrimus esset; cumque etiam divitias possidere, paupertati non contradicat, dummodo cor ab eisdem non dominetur. Sanctus fuit Abraham pariterque locupletissimus, quin paupertatis virtutem amitteret, nam ipsius cor non divitiis adhæsit. Justissimi ab omnibus habiti sunt Isaac, et Jacob abundantiam, et copiam rerum omnium habentes, et nihil[h]ominus cum eorum corda ab amplissimis fortunæ, opibus amota peni-

15^v/ [H^o Doria] JHS

tus haberent virtutem paupertatis non modo consequuti sunt, sed etiam habuerunt. Postremo alii sunt qui multis divitiis afluentes opulenter, ac opipare dies in vita viderunt, quin paupertatem a se amotam habuissent. Quod si hæc omnia vobis incredibilia videntur, attendite, quæso, et quomodocumque hæc ita sint, vobis exponam. Nonne si quis horum justissimorum virorum opulentiam deperderet possessam, nonne inquam animum suum, ac voluntatem ad divinam aptaret, atque non renuenti passu divinæ cursum dispensationis sequeretur, ita credendum puto; testis est Job qui iis omnibus ditior, æque beneficium Dei vocavit, opes possidere ac illas perdere. Itaque cum doloribus undique septus reperiretur, quando ejus amici suarum fortunarum jacturam ipsi notam fecerunt, æquo animo Deo, a< >quo hæc omnia dimanabant, gratias quantas potuit egit, quin minimam in ipso animi perturbationem cognoscerent.

Quandoquidem hucusque vidimus non opulentiam nobis nocere, sed nostrum habere cor ipsæ adhæsum, nunc vero [*cord*]quomodo corda hominum divitiis arctissime insessa, non solum paupertatis virtute careant, sed etiam suarum fortunarum omnium una cum anima jacturam faciant videamus. Dives avidus, qui omnibus circumfluit divitiis cum suum cor illis omnino affixum maneret, ac omnia beneficia a Deo accepta oblivioni traderet, dum de iis jactabatur; subito quin de eisdem ipsi amplius potiri liceret, ad tenebrosam Deum

16^r/ [H^o Doria] JHS

detrusit tartarum, et ab ejus effr[a]enata avaritia persequutus fuit Deus pœnas multo acerbissimas. Nescis, homo, ignoras, quos ad scopulos te allisura sit opum cupiditas, descende cogitatione in tartarum si ista ignoras: cerne ignes illos, notas illas, et verbera, cerne voragines præaltas, et sine fundo fossas, mephitim exhatantes intolerabilem, sulphureamque flammam atro mistam fumo, horribiliter evomentes: aspice, ut laniatur iste avarus, ut alii torrentur, et omnes incredibiliter cruciantur, avaritia est, quæ tantis illos tormentis addixit. Quam vellent nunc opulentiam bonorum omnium hujus mundi conculcavisse, ne ab tartareis hostibus conculcarentur? O frustra desideria [*corregeixo*: desideria]! Nam ad ea exequenda numquam tempus concedetur. Sed satis de iis, siquidem est vobis omnibus perspectum non divitias esse, quæ nostram animæ prodigalitem nobis afferunt, nec has a nobis paupertatis virtutem amovere, sed cupiditas ipsarum effr[a]enata, ac etiam corda nostra ab eisdem dominari; nunc breviter exponam commoda, quæ a paupertatis virtute effluunt.

Vir paupertatis virtute commendatus, est ab omni sollicitudine liber⁴⁹², et ad trahendam tol[l]erandamque quoquo modo vitam est contentus, suam in fortuna adversa voluntatem asotans⁴⁹³ ad Divinam, at in secunda, quin fœnum habeat in cornu gratias pro rebus acceptis Deo cumulatissimas præbet, restituit, ac

16^v/ [H^o Doria] JHS

persolvit. Jam vero animi vanissimi aciem perstringit omnino dignitatis splendor, et mentis quasi luminibus officit altitudo fortunæ, cum sacietas ferociam pariat, et copia faustum gignat, aliunde autem licet avarus multas opes possideat, amor comparandi alias semper illum sollicitum habet, quin ipsi aut requies in nocte, aut solatium in luce impertiatur. Non

⁴⁹² Aquesta idea ens recorda un passatge horacià molt conegut —unes línies més endavant citarà explícitament versos d'Horaci— com és l'epode II (el cèlebre *Beatus ille qui procul negotiis*), que al v. 4 diu: *solutus omni fenore* 'lliure del neguit dels venciments'.

⁴⁹³ Sembla tractar-se d'un derivat de l'adjectiu *asotus* 'dissolut' (és un hel·lenisme), i no està documentat en llatí.

magno absque fundamento Horatius dixit: ‘tamen, curtæ nescio quid semper abest rei’⁴⁹⁴. Et alibi ‘Semper avarus cogit’⁴⁹⁵. Profecto, AA.[Alumni], tantam in isto [A]ethnico sententiam admirari debebamus, et nos ipsorum pudebat, qui luce evangelica collustrati, non modo hanc virtutem sectari conamur, sed [et-]operam rebus inanibus hujus mundi dando, omnes studio ac cupiditate opulentia trahimur. Quare, AA.[Alumni], vos rogo obtestorque, ut avaritiæ umbram timeatis, quod leges, quod instituta, quod fœdera, cæteraque humanæ Societatis sanctissima jura violavit, pervertit, labes factavit, excidit, perdidit, extinxit; detestamini igitur tantum malum, et tamquam pestem a vobis longe cito quam possitis amandate. Dixi.

Traducció

Diàleg entre Caius i Ricci⁴⁹⁶

Benvolguts alumnes, quan una dificultat ha estat compresa per l’estudi de l’art de les lletres fins al punt que gairebé vegem la natura universal de les coses embellida per aquests mateixos estudis, certament no cal dubtar que si tothom esmerçés esforços amb cura per tal d’assolir aquestes arts liberals, aquestes gaudirien en aquest món d’una felicitat que es mantindrà per sempre. I realment la major felicitat que una persona pot adquirir a la terra és la següent: que pugui ésser contemplat per ells el món sencer envers la mateixa saviesa i envers els mateixos costums, profitosos per ell i per altri. Si realment els nostres avantpassats no només van aprendre a partir de les lletres la manera correcta de parlar sinó també el sentit de viure bé, si en efecte nosaltres hem aprehès d’ells mateixos tota la brillantor que hi ha a les virtuts i tota la infàmia que hi ha als vicis, no hem de tornar al dubte de si les persones

⁴⁹⁴ Horaci, *Odes*, 3, 24, 62-63: *crescunt divitiæ, tamen / curtæ nescio quid semper abest rei*. Al manuscrit de Miquel Dòria la cita ve subratllada.

⁴⁹⁵ Horaci, *Epístoles*, 1, 2, 56: *semper avarus eget: certum voto pete finem*. També aquesta cita ve subratllada al manuscrit.

⁴⁹⁶ No sabem qui serien Caius i Ricci. Pel que fa a Caius, segurament apareix com a prototipus dels gentils ja que és el personatge que és presentat com a errat en la mesura que es manifesta en contra dels estudis perquè diu que no serveixen per a res. Quant a Ricci, que es posiciona en contra d’aquesta opinió, podria connectar-se amb el Pare General de la Companyia de Jesús en temps de Miquel Dòria, Llorenç Ricci; ho fou des de 1758 fins al

gaudiran amb els millors costums; doncs tot el goig que hi hagi hauran d'atribuir-lo a les lletres.

Així doncs, si no és de les lletres d'on van aprendre les persones a allunyar-se de la deshonra dels vicis, a posar la raó per davant de tot, a mirar els bons i a abatre els dolents. I així les lletres no només —a les repúbliques del món— van comunicar les lleis perquè siguin regulades sinó que també les asseguraven als tutors de l'Església per a defensar-la amb força dels enemics. De la mateixa manera s'han trobat alguns que, tot i veient-ho, deixaven escapar tanta cosa i tants béns d'ells mateixos; no només s'aparten d'aquells amb qui han d'aprendre sinó que també persegueixen aquelles coses amb un odi immortal. Uns a causa de la lentitud del seu enginy, d'altres per la seva estupidesa, d'altres —la majoria— perquè han abraçat més l'oci que no pas el treball. Així ho féu Caius, que, després de recolzar-se durant molts anys en les lletres i veient que no en treia profit, les va abandonar a causa de la seva estupidesa.

Caius, però, després de tant de temps recolzant-se en les lletres equiparables a la ciència i veient que no en treia cap profit, va decidir d'aprendre l'art del barber, del qual en va treure molt de profit estenent, com acostumava a fer, l'untet per les barbes amb afait i pigments. Va entrar a casa d'en Ricci per untar-lo i casualment en Ricci, esmerat en els dots de les ciències, aconsellava al seu fill Nacna d'aplicar-se a les lletres. De seguida que el bon barber va veure que es donava l'ocasió per dir alguna cosa —en la mesura que ell mateix opinava de les arts que condueixen al saber— així va començar a parlar: “Creu-me, Ricci, no permetis que el teu fill estudiï, que esgoti les teves riqueses en una altra cosa; no en traurà cap profit, i alhora et dic això altre, el que d'altres —quan volen aconsellar— diuen certament, allò de ‘creu a l'expert Robert’. Jo em vaig dedicar durant set anys a les lletres i

moment de la dissolució de la Companyia al 1773. Tot i així, el personatge d'aquest diàleg té un fill de nom Nacna que no sabríem com explicar.

no en vaig treure cap profit, i només em vaig ocupar en l'estudi per a malbaratar els meus deures”.

Ricci respon: “Què dius, amic Caius? No veus que t'equivoques de forma clamorosa? Com que tot ho mesures mitjançant el teu enginy, si tu tenies un enginy lent i estúpid, què en té de particular que no treguis cap profit de les lletres? Ho dius bé tu: aquells que siguin ineptes —com per exemple tu— s'allunyan de les lletres”.

El bon barber no va poder suportar més amb resignació les paraules de Ricci i, si no s'hagués temut que aquell no li anava a pagar els diners que li devia i que aquell el rebutjaria i no el voldria tenir mai més com a barber, hagués sortit de seguida de la seva casa. Malgrat tot va respondre enfadat: “Tria l'opció que vulguis, Ricci, o bé el teu fill Nacna té un bon enginy o bé no el té. Si dius que no el té —la qual cosa no diràs— per a mi serà el mateix perquè no aprendrà res; però si dius que el té, estigues atent al que aprendrà. Ricci, ja que dius que el teu fill té un enginy més distingit que el meu per a disposar l'art del coneixement, d'això mateix dedueixo que en traurà menys profit. Aleshores, si ell mateix tingués un enginy lent potser n'aprofitaria alguna cosa, però estant dotat —com dius— d'un enginy més distingit que el meu, no es dedicarà a les lletres de la mateixa manera que els passa a molts, que tenint un tarannà adequat per aprendre dels estudis, tot sovint acostumen a prescindir de les lletres. Però et permeto que s'apropi a les lletres en la mesura que desitjaves sentir-me dir això”.

“Però per què? Potser opines que per això estarà exempt de les preocupacions pels vicis que tenen els escolàstics? —va dir en Ricci— Amic, no continuïs equivocant-te més, que ja has dit moltes coses, sinó que pot passar perfectament com al principi, que algú aprengui menys de la ciència si té una ment més preparada per a comprendre les lletres, especialment perquè algú que té aquesta ment per això mateix no és propens a comprendre les lletres”.

Caius respon: “Per molt que em faltin arguments per provar això —és cert—, també crec que he estat enganyat pels arguments, perquè em sembla que aquests clarament i hàbilment estan dins del meu enteniment de manera absoluta”.

Ricci respon: “Almenys contesta les darreres paraules pronunciades per tu, i digues quins són, aleshores, els vicis que són ensenyats pels escolàstics malgrat siguin propensos a les lletres?”

Caius respon: “No en podràs comptar tu tants com jo te’n podria dir; en primer lloc, els que tenen el millor enginy almenys dediquen una hora cada dia a l’estudi. La resta de temps que els sobra, els escolàstics s’exerciten per plaer. En efecte, com que necessiten poc temps per a l’estudi, què hauran de fer aquests per consumir el temps si no és servir-se dels jocs? No obstant, n’hi ha alguns que es passen els dies i les nits estudiant, que rebutgen l’oci —per estrany que sembli—. En efecte, l’esperit dels escolàstics, com el de molts altres, és propens als jocs i a la relaxació, però escolta: aquests busquen la malaltia, tant al pit com al cap, la majoria cauen en la tisi i mai tenen salut, i el que és pitjor: que aconsegueixen⁴⁹⁷ això després que els seus pares —per alimentar-los amb aquells estudis— ja havien gastat un munt de riqueses”.

Aleshores contesta Ricci: “Certament, sigui com sigui tot això, si els escolàstics fàcilment així allunyessin la maduresa del seu esperit d’ells mateixos —com possiblement la té el meu fill—, perquè, mitjançant la saviesa, la ciència l’entendrem nosaltres tant a partir de les coses que escometi com de les que eviti, per això mateix em queda això —i m’agrada molt—: que dediqui el temps a les lletres i de cap manera m’apartaré d’aquesta afirmació meva”.

⁴⁹⁷ Al text en llatí el verb està en singular (*contingit*), però a la traducció m’he estimat més mantenir la concordança amb l’oració anterior.

Caius, en veure que aquest romania en la seva opinió, va retenir l’afirmació de Ricci tot dient: “Si dius que tot això ho té el teu fill, evidentment que estudiï, i jo m’alegraré molt del seu guany”.

Ja fosquejava quan l’un i l’altre, deixant de banda aquest tema, de manera unànime engrescaven el fill a afanyar-se per les lletres, i alhora Caius, tot atansant a la llum el perol amagat sota la manta, va untar Ricci amb l’untet i els afaits. Fi.

Diàleg entre Ciceró i Hortensi

Opino que no és fàcil dir com els escolàstics, absolutament pendents d’aprendre l’art del coneixement, en traurien profit confiats en llur mitjana intel·ligència, i de com també uns altres ulls no només examiniari sinó que també entendrien i fins i tot coneixerien a fons els arguments més difícils. I realment, aquell que desitja treure profit de les ciències, igualment esmerat en la moderació de la intel·ligència, i que té una gran propensió envers les lletres, aquest no sembla ser tan propens a les lletres com l’art del coneixement —si és que es pot dir així— sembla propens a ell. Doncs en ell mateix distingim tanta inclinació d’esperit, tant d’afany en l’estudi i, en fi, tanta facilitat per aconseguir-lo que, si no hagués de ser considerat així per nosaltres, estaríem absolutament mancats de raons que ens descobrissin això, perquè sobretot semblaria que això s’escapa a la força de la nostra intel·ligència.

En aquestes paraules es recolzava l’argument de Ciceró quan conversava amb Hortensi. Tots dos, en sortir del fòrum, encetaren una conversa familiar entre ells al voltant d’un discurs que s’havia recitat una estona abans al fòrum, i que Hortensi havia avaluat en la mesura que ell era considerat l’orador més savi, i això no tant pel seu enginy —que hom considerava mitjà— com per la seva aplicació a les lletres, i a qui Ciceró decidí que calia reconèixer la ciència de la recitació.

D'altra banda, Hortensi, quan dirigí la seva mirada atenta envers aquell que recitava un discurs al fòrum, no va voler recordar-se de la sentència de Ciceró ni confirmar-la, no, abans dissentiria fins i tot d'ell mateix; sempre havia considerat que tota la facúndia d'aquest orador s'havia d'atribuir al seu enginy, posant-la per davant de la raó. Perquè Ciceró mateix havia estat molt segur de l'escassa aplicació de la seva eloqüència a l'estudi, no només en aquell moment sinó també en els molts anys que abans havia estudiat per ell mateix a Atenes i per les cartes que sovint li havien enviat els seus companys.

“Com veuràs —digué Ciceró—, no només la saviesa d'aquest sinó també la ciència de la resta dels homes ha de ser atribuïda només a llur propensió a les lletres; te n'agafaré algun per a comprovar això a tall d'exemple. Així doncs, vet aquí Euclides de Mègara, la intel·ligència del qual és cosa ben sabuda que es manifestà gran, però sabem que no aconseguí el coneixement a través de la seva intel·ligència sinó per la seva aplicació a les lletres, de les quals sempre havia estat un gran amant, segons us quedarà manifest arran del que començo ara a dir-vos. Com fóra que Euclides havia estat un seguidor aferrissat de la doctrina socràtica, però no gosaria anar a Atenes —on s'havia format Sòcrates— perquè seria un crim capital si un megarès era sorprès a Atenes o un atenès era sorprès a Mègara a causa del mutu odi que es tenien ambdues ciutats. De nit anava a casa del filòsof vestit amb una túnica llarga feminívola a fi d'aprofitar almenys durant una part de la nit les seves reunions⁴⁹⁸ i les seves converses. A qui diràs, Hortensi, que cal atribuir molt probablement la saviesa d'Euclides de Mègara sinó a la seva propensió a les lletres? I realment en aquest sentit no he parlat del seu enginy sinó que veiem florir la seva aplicació a les lletres, no perquè estigués privat d'enginy —almenys el normal per aprendre les arts de les ciències— sinó perquè jo sento que cal donar prioritat a la seva aplicació per sobre del seu enginy”.

⁴⁹⁸ Tradueixo com a 'reunions' la paraula *conciliorum* que trobem al manuscrit, però tinguem en compte que aquí Miquel Dòria està transcrivint paraules d'Aulus Gel·li (*Nits àtiques*, 7, 10, 4), on la paraula que trobem és *consiliorum*, que més aviat s'hauria de traduir com a 'consells'. A la resta del text que Dòria pren de Gel·li

“Amic Ciceró, ja veig ara que no et podré apropar a la meua opinió perquè, si sempre parles com ho has fet fins ara, no dubto que aconseguiràs la victòria sense que ningú et faci front, sense que jo obri la boca; i de seguida veuràs que allò que tens per cert ho poses en dubte”.

“Sigui així, Quint Hortensi; digues el que vulguis”.

“Al llibre segon *Sobre l'orador* dius, Ciceró, el que ara contradius amb les teves paraules: ‘Amb tot —dius— molts en veiem que no imiten ningú i de natural llur aconseguixen el que volen sense cap retirada’⁴⁹⁹. Entenc, sens dubte, que amb aquestes paraules tu parles només sobre la imitació de la llatinitat per part dels autors perquè hi sigui comparada. No obstant, encara que això sigui així, alhora et reclamo: A quin d'aquests cal atribuir la llatinitat que han aconseguit sense cap imitació dels autors? Potser consideraràs que s'ha d'atribuir a llur propensió a les lletres? Certament tu no gosaràs dir-ho; d'altra banda, en efecte, si alguna aplicació els hagués sobrevingut perquè adquirissin la llatinitat, no l'haguessin après per la seva pròpia natura sinó amb esforç i dedicació. Ciceró, tu agafaries la llatinitat d'aquests —la qual adquiriren per llur pròpia natura— per atribuir-la al seu mateix enginy si no vols fer aquesta concessió. Digues a qui l'atribuiràs —qualsevol cosa que diguis ha de ser en contra teu, o què hi diràs? —. Et tinc convençut per una o altra banda, i vet aquí que allò que tenies per cert no només s'ha tornat en dubte sinó que més aviat ho consideres totalment fals segons els teus escrits”.

“És cert, ara em ve al cap el que vaig dir al llibre segon *Sobre l'orador*; certament: ‘Amb tot, molts en veiem que no imiten ningú i de natural llur aconseguixen el que volen sense cap retirada’⁵⁰⁰. Però tot i així, a tu, Quint Hortensi, et concediré fàcilment, malgrat tot, que alguns hagin pogut arribar a certa perfecció de llur llatinitat només amb la qualitat de

segueixo la traducció de Vicent Ferrís (Aulus Gel·li, *Les nits àtiques*, Fundació Bernat Metge, 1988, vol. III, que conté els llibres VI-IX).

⁴⁹⁹ *Sobre l'orador*, 2, 23, 98. Segueixo la traducció de Salvador Galmés (Ciceró, *De l'orador*, Fundació Bernat Metge, 1931, vol. II).

llur natura i enginy, de la mateixa manera que em va passar amb alguns coneguts, llevat d'alguna imitació perfeccionada dels autors. Encara que —dic— et concedeixi això, no obstant pensaré que la llatinitat que han aconseguit no s'ha d'atribuir al seu enginy sinó a la seva dedicació. I realment vàrem considerar que havien d'aprendre a fons i amb molta cura la llengua pàtria, i no sorprèn que, sense la imitació dels autors, aconseguissin en llengua vernacla la bellesa natura de la llatinitat. Però tot això que concediria a llur enginy, si no haguessin après la llatinitat amb la lectura dels autors ni amb la imitació fora de la llengua pàtria, i per molt que ho concedís al seu enginy, no menys vivament aquelles paraules pronunciades per mi al llibre segon *Sobre l'orador* no servirien per a contradir-me, perquè no semblarien escrites per aquest cas. Per aquest motiu només falta això perquè s'allunyi del meu raonament o que reconegui que l'enginy requereix molt més que l'aplicació per disposar de les lletres, la qual cosa, per cert, corrobora la meva afirmació”.

Casualment en aquesta conversa familiar de Ciceró i Hortensi hi arribà després Marc Marcel —la saviesa del qual no requereix del meu elogi ni del de cap altre—, el qual esperava, però, que tots dos possessin fi a aquesta qüestió⁵⁰¹. Els va preguntar per la seva conversa i, després d'haver dit moltes coses sobre l'enginy i la dedicació a les lletres, va concloure que calia que fossin necessaris tant l'enginy per les lletres com la dedicació a les lletres. I realment, per molt gran que sigui l'enginy —fins al punt que sembli que se'n pot dir el més gran entre els enginys humans—, tot i així, si això —almenys durant un determinat espai de temps— no dispensa del treball en les arts de les ciències, no només no progressarà ni conservarà el que té sinó que a més a més disminuirà, s'alleugirà i, fins i tot, deixarà marxar l'enginy de la mateixa manera que hom sol dir que la memòria augmenta si la conreen —així és com respon ara—, però disminueix si no la conreen. Per la qual cosa, si un enginy mitjà dedica el temps completament a les lletres, consideraria que cal preferir-lo a un

⁵⁰⁰ *Sobre l'orador*, 2, 23, 98.

gran enginy que no estigui unit a les ciències. Però realment la dedicació a les lletres no és suficient per ella mateixa per tal d'aprendre totalment les arts, encara que aquesta dedicació sigui la més gran, almenys si amb un enginy mitjà no pot conèixer prou a fons les dificultats, de manera que ni l'enginy sense la dedicació ni la dedicació sense l'enginy dispensen als ansiosos de ciència d'aprendre les arts de les ciències. En sentir aquestes paraules, Ciceró i Hortensi van retenir l'afirmació de Marcel. He dit.

Als treballs de Crist soferts per ell mateix a la passió

Oh com n'és de variada la condició de l'ésser humà! D'una banda puja la justícia fins a les estrelles i la remunera, i per l'altra banda l'embruta amb un vel en forma de justícia, la persegueix i la critica; sovint rebutja l'home bo, un altre cop al pitjor no dic que el destrueix sinó que l'acompanya amb premis. Oh crim molt digne de lament! Qui creuria el poble de Déu, després d'haver rebut del Pare Etern un benefici més gran —que era un benefici per al creador—? És que el Pare Etern sembla haver giravoltat i enderrocat les lleis de la natura humana i les coses impossibles, perquè hi hagi l'amor a tantes gràcies i tants beneficis de Déu, totalment ingrati per a ells perquè consideren que tot allò que porta la salvació per al poble ha de ser dilapidat i malbaratat per ell? Qui —dic— podria construir al seu cap, després que aquest poble hagués après dels profetes i dels Sants Pares i escoltat la divina paraula de Déu mateix —tan santa, tan omnipotent, tan completament ornada de totes les perfeccions possibles— el que havia de venir, no només per alçar aquesta paraula per sobre de l'angèlica espècie del seu poble (és a dir, dels seus inquilins) i per alliberar aquesta de la servitud al Dimoni, sinó també per copsar la nostra semblança per tal de trepitjar tota la supèrbia del món amb la seva humilitat, perquè tota la ciutat de Jerusalem i tota criatura proclamés que no havia sortit al seu pas i el rebés amb gran celebritat? Qui ni tan sols hagués concebut al seu

⁵⁰¹ Veiem que l'arribada de Marcel al final d'aquest diàleg té una funció de *Deus ex machina* per tal de posar fi a la discussió.

cap que la paraula divina seria concebuda per obra de l'esperit sant, la qual paraula seria preferida per aquest poble immadur per voluntat divina, i que havia d'emergir de la mort amarga? Tot això féu el poble de Déu, i tot això ho patí Crist per nosaltres per alliberar-nos totalment de la servitud al Dimoni, perquè hagués pogut redimir-nos amb mesures més lleugeres. Oh falses i vanes esperances! Com de febles i fràgils us vàreu esvaïr! Les meves esperances van caure al fons, foren enganyades, s'han esvaït i han desaparegut. No va voler Déu redimir-nos amb mesures més lleugeres perquè el seu amor cap a nosaltres no es podia demostrar d'una altra manera sinó amb els treballs patits per ell mateix, i encara que veia que la major part dels cristians anaven a pensar que aquests treballs serien per no res, i, encara que l'haguessin apreciat molt, l'anaven a allunyar de la seva memòria, i també se n'adonava que els altres no rebien cap fruit dels mateixos cristians, malgrat tot no va rebutjar que aquests patissin en presència del poble. Esmentaré alguns d'aquests que es van consagrar a les paraules que havien de demostrar a partir dels mateixos sofriments, perquè, quan els contemplin aquests homes, vegin el que caldria fer amb ells. Ara en primer lloc sospesem els fets del mateix Jesús per al poble d'Israel; d'aquests en diré moltes coses amb poques paraules. Com abans obrí les fonts de la salvació de la samaritana⁵⁰² i algú fou protegit de l'adúltera⁵⁰³, dugué la medicina a la filla de la cananea⁵⁰⁴, salvà d'una hemorràgia a l'Hemorrusa⁵⁰⁵ i a deu leprosos, entre els quals posà en evidència els nou ingrats, i els va tocar després que féu això per guarir-los⁵⁰⁶; va obrir un nou dia a un cec de naixement⁵⁰⁷, féu sentir als sords i parlar als muts⁵⁰⁸, va reanimar el fill a una vídua⁵⁰⁹, va tornar la vida a la

⁵⁰² *Sant Joan* 4:4-26.

⁵⁰³ *Sant Joan* 8:2-11.

⁵⁰⁴ *Sant Mateu* 15:22-28.

⁵⁰⁵ Es tracta de la filla de Jaire. Encara que aquí sembla un nom propi, es tracta del participi que trobem a l'Evangeli de Sant Mateu (*Mateu* 9:20); patia d'hemorràgies des de feia dotze anys i fou guarida per Jesús (també trobem aquest episodi, encara que sense aquesta paraula, als altres evangelis: cf. *Marc* 5: 21-43 i *Lluc* 8: 41-56).

⁵⁰⁶ *Sant Lluc* 17:11-19.

⁵⁰⁷ *Sant Joan* 9: 1-34.

⁵⁰⁸ *Sant Marc* 7:32-37.

⁵⁰⁹ *Sant Lluc* 7:11-17.

filla del rabi⁵¹⁰, va tornar Llätzer a les seves germanes⁵¹¹. Fóra llarg de passar revista a tots els béns que féu el mateix Jesús pel poble d'Israel, els quals decideixo deixar de banda a causa de la brevetat. Ara parlaré breument dels seus treballs: després d'haver fet tants béns per als homes, fou venut als jueus pel maleït Judes, i mentre resava a l'hort va barrejar la seva sang amb la suor, va córrer a trobar-se amb els enemics que el volien matar. Judes es presenta amb un petó i se separa dels seus; aquí fou també la major soledat de l'home, ja que aquell Anyell es va mantenir a les mans d'aquells enemics perquè havia estat el més criminal dels homes, enganyat per tot el poder humà i diví. Oh soledat tristíssima! Oh ingratitude execrable dels homes! Oh crim mai sentit! Per Déu! Oh com ets digne de misericòrdia, de dol i de plany amb llàgrimes de sang! Qui podrà dir-ho, qui podrà celebrar-ho al seu cap, qui podrà explicar tot el dolor que va sofrir per nosaltres aquella nit el redemptor, doncs aquella nit no només fou posat i acusat en presència de Cifàs⁵¹² i Pilat⁵¹³ i vexat durant tota la nit sinó que també fou enviat a casa d'Herodes⁵¹⁴ perquè se'n burlés, i retornat a Casa de Pilat⁵¹⁵. No només —dic— és fuetejat contra la columna i cenyit amb una corona d'espines sinó que també és xiulat, exhibit al poble, i estimat menys que Barrabàs⁵¹⁶ i finalment condemnat, i a trenc d'alba carregà la creu fins al Calvari⁵¹⁷ i allà és crucificat i despullat de roba. Quan té set beu de la fel i el vinagre⁵¹⁸. Allà és seguit pel seu Pare al desert i mor amb el cap inclinat. Oh trist i lamentable paraula! Ell mor carregat de treballs, el que sempre ha estat lluentor de totes les virtuts. Ell mor abatut de tristor a causa dels nostres crims; Ell, que vingué a aquest món per oferir alegria a tothom. Ell mor vexat pels turments; Ell que dugué descans per a tots

⁵¹⁰ He traduït com a *rabi* el que en llatí és *archisynagogus* 'cap de la sinagoga'. Es tracta del mateix episodi de l'*hemorrhousa*, però en aquest cas sembla que segueix l'Evangeli de Sant Marc (5:22), que és on es diu que el pare era un dels *archisynagogi*.

⁵¹¹ *Sant Joan* 11:1-45.

⁵¹² *Sant Mateu* 26:57-68.

⁵¹³ *Sant Mateu* 27:2-14.

⁵¹⁴ *Sant Lluc* 23:7-11.

⁵¹⁵ *Sant Lluc* 23:15.

⁵¹⁶ *Sant Mateu* 27:15-23.

⁵¹⁷ *Sant Mateu* 27:33.

⁵¹⁸ *Sant Mateu* 27:34 (on li fan beure vi barrejat amb fel) i 27:48 (on li fan beure vinagre).

els hostes de la terra. Ell mor com a malfactor, a qui ningú superà ni com a religiós per la seva devoció, ni com a sant per la seva justícia, ni com a conseller per la seva saviesa, ni com a formós i admirable per totes les seves virtuts. Mor, en fi, aquell que fou abandonat pels seus, envilit pels enemics, barrat arreu pels treballs, el qual no féu ni digué ni pensà res a la vida que no fos digne de lloança. Què hi ha més cruel i dolorós? I de més funest pel fet d'haver sofert una mort tan cruel? Oh execrable ingratitud, arran de la qual no rebutjarà que la seva molt preuada sang vessi per la seva causa. Què fas ara, home assassí? No te n'adones que Jesús, que ha afrontat tants treballs per a tu, està penjat a la creu? Fins quan destruiràs al creador de la vida ímprobament amb les teves fuetades? Fins quan alhora no ploraràs amb interessada consideració els teus càstigs tot sospesant-los?

A la resurrecció de Crist

Ja que tots els misteris de Crist em semblen explicats d'una manera singular i amb la finalitat del goig —perquè aquests són orientats a transmetre'ns la conveniència de les coses humanes i divines per al màxim benefici de Déu—, llavors sobretot aquelles que estan com amarades d'una major lluentor, deixant totes les altres de banda, gloriosament han estat importants pels brillants esplendors del Redemptor i del naixement dels homes i pels rajos de llum eterna. En efecte, si els avantatges de tots aquests misteris —els quals avantatges es manifesten en l'immens conjunt de les coses— haguessin satisfet totalment els ànims de cadascun dels fidels pel goig que arriba a l'esperit, també el nostre ànim, favorable a l'autor de la causa d'aquests avantatges, és més perfecte com més s'apropa a ell mogut per conveniències portades per ell mateix; certament no es pot dubtar que l'admirable resurrecció de Nostre Senyor Jesucrist no hagi portat un misteri més noble que tots els altres esplendors de la glòria, tanta alegria per als ànims de tots els fidels com la resta de misteris en qualsevol altre temps, per molt que hagin estat els principals misteris de l'Església Catòlica. I realment,

encara que alguns misteris de Crist —ja siguin de Déu o dels Àngels o fins i tot dels homes— dugueren la major causa de goig per a l'immens conjunt de la terra quan Crist, tot descendent del repòs dels Sants, va començar a donar-los la seva obra amb gran joia per tal d'obeir el seu Pare etern. Malgrat tot, quan aquests van saber que el que havia passat era que Crist es trobava amb moltes misèries per alliberar-nos a tots de la servitud al Dimoni, no podien mostrar-los tanta alegria com tristesa en saber ells mateixos que eren tants els treballs que encara havia de suportar Crist. A més a més, diria jo a qui pensi en mi el que principalment és digne de la vostra expectació sobre aquest misteri de la resurrecció —cal explicar-vos-ho—; no sobre la glòria del cos de Crist o sobre l'honor aconseguit després de la mort, sinó només sobre els goigs, la qual cosa amb la seva resurrecció va aportar a l'Església i als seus fidels. Mentre faig això, per molt que l'alegria que encara crema a les vostres ànimes sembli que m'ha d'aportar un gran públic, tot i així m'adreço a vosaltres per demanar-vos, amb més familiaritat que la que requereix la raó, que no negueu, del vostre temps escàs, atenció al meu discurs que s'estén a les molt eminents lloances del misteri de la resurrecció.

D'una banda, tots els béns que ens afecten —fins i tot, de tots aquests, els que volten per aquest món— s'ordenen amb una especial previsió que porta gran goig arreu. D'altra banda, estan aquells que principalment ens semblen molt dignes d'un major desig d'expectació, aquells que ens vénen quan els desitgem, en la mesura que els esperàvem des de feia temps. I realment, quan aquests béns són aplaçats cap a una altra llarguíssima espera dels mateixos béns, estem enfadats tant perquè ens porten dolor i una pena totalment amarga com perquè aquests es diferencien entre els béns molt desitjats per tal d'apropar-los a nosaltres.

No tinc cap dubte que, si no ens passessin totes aquestes coses, en la mesura que estàvem a llur expectativa, ens n'hauria d'importar més aviat el dolor dels plaers que s'allunyen de nosaltres que el fet que els béns de les seves penes se'ns hagin presentat amb

demora. Si realment l'esperança —que, segons es diu, colpeja aquesta demora des de l'Esperit Sant— l'humilia greument amb les seves cuites tot afeblint-la amb gran preocupació, així mateix tant la distreu amb la rapidesa de l'arribada com la derrotava el fet de no saber-ne abans el resultat.

Doncs de la mateixa manera que el fill, que espera veure el seu Pare —al qual els seus enemics li van aplicar una falsa sentència tot mentint— empès als més grans honors de dignitat que ja li havien pertangut abans a ell, acaba amb tristesa la vida conclosa, sense saber què ha d'esperar a causa del resultat (si els Judges de la causa tornen al seu pare lliure de les calúmnies que li han estat falsament atribuïdes per reparar el seu originari cúmul altíssim de dignitat, o bé el deixen abjecte en un baixíssim nivell de vilesa); així també els qui tenien l'esperança de la resurrecció de Crist s'entristien en espera perquè no sabien el resultat d'Aquell, però fins a tal punt estaven allunyats de la tristesa —perquè tenien una esperança en ell acompanyada de fe— que l'haguessin arrencat no només amb les seves paraules sinó que també els haguessin portat esperança pel que fa a la resurrecció de Crist. I així, quan els Àngels van cantar l'epinici, Crist va ressuscitar havent aconseguit el triomf dels seus enemics després d'una guerra tan llarga i cruel. Així doncs, encara que sabem que aquesta resurrecció va esdevenir molt penosa per als jueus, malgrat tot va ser molt joiosa per als seus deixebles. Per la qual cosa la resurrecció del Senyor Jesucrist afectà tots els homes en la mesura que n'estaven a l'espera, però també esperaven que fos completament diferent per alguns; i en efecte dos dels deixebles de Crist, quan anaven al castell anomenat Emaús, parlaven preguntant-se l'un a l'altre, respongueren mostrant certa tristesa sobre Jesús de Natzaret, i afegiren: “Nosaltres esperàvem que ell seria el qui hauria alliberat Israel”⁵¹⁹. Amb aquesta resposta aquests demostraven clarament que la resurrecció havia d'esdevenir per a ells fora de qualsevol esperança. Però la seva fe, abans tinguda a casa de Crist, era plorada per una multitud dels que creien en Crist tot dient: “La meva esperança m'ha enganyat i s'ha burlat

de mi! Oh falses esperances!”. Deien aquests: “Oh tristes vicissituds de les coses dels homes! Oh plaers insegurs!”. De sobte, als que ens alegràvem i fèiem ovacions ens va aclaparar un dolor tan gran que encara ens sorprenem, no sense estupor, del que ens va passar. Potser ens calgué experimentar aquesta desgràcia perquè tant de dol aclaparés els qui s’alegraven i feien ovacions? Potser per aquesta raó volgué la fortuna que nosaltres gaudíssim d’aquest goig tan breu perquè ens lamentéssim amb gran amargor per aquesta sostracció? Només aquests que d’alguna manera eren preferentment feliços eren comptats perquè els que no aplicaven la fe en els fets de Crist acabarien perseguint la doctrina de Crist empaitant-la amb totes les seves forces. Però en efecte —segons deien els altres que creien en Crist i en els seus miracles—, encara que sembli que amb aquesta mort tan cruel de Crist no hem perdut tant a Crist com a nosaltres mateixos, malgrat tot superarem aquesta tristesa mentre sigui possible fer-ho: però contindrem —dic— les llàgrimes mentre sigui possible fer-ho i busquem alleujament al nostre dolor en la contemplació dels seus mèrits, i de les seves eminentes virtuts, tot i que aquest hagi de ser un alleujament desgraciat i dolorós.

Realment sembla que això només requereix de nosaltres l’ànima santíssima de Crist després d’haver deixat aquestes tenebres de les coses humanes per tornar a la regió celestial des de la terra, de manera que no amaguem aquests mèrits incomptables que sobresurten entre nosaltres ni ometem en silenci tot allò que fóra digne de respecte, de forma que venerem —dic— religiosament els dictats divins que no convé censurar, i fem-li honors no amb laments que depenen del temps sinó amb la devota memòria eterna de les seves excelses virtuts. I a partir d’aquestes hi hauria alguns dotats amb un gran amor cap a Déu, i també amb una gran devoció, per més que estiguessin mancats d’esperança, els quals no menys vivament es van merèixer veure la resurrecció de Crist.

D’altra banda, a més a més allunyem-nos dels altres homes perversos, que, no essent impunes, marxaren impunement d’aquest pecat tan greu ja que Déu pretengué rebre penes

⁵¹⁹ *Sant Lluc* 24:21.

molt cruels per part d'ells. Per la qual cosa, per no allunyar-me més, penso que el preu de la seva obra ha de ser el que diré sobre el celebèrrim misteri de la resurrecció, més eminent que tota la resta; doncs què hi ha que ens pogués delectar més que parlar sobre aquelles coses a causa de les quals recordem que nosaltres ens alçarem amb Crist després de la dura separació de la vida? Sobretot quan els arguments que s'ocupen de comprovar les paraules sobre la resurrecció de Crist semblen del tot inútils. Certament tots ells esperaven que la resurrecció de Crist es produís com ho testifiquen les pàgines sagrades, com ho ensenyen els Sants Pares, com ho digueren, afirmaren i ensenyaren els Apòstols, com ho demostrà Crist amb la seva obra i execució. Si no fos que, encara que ens falti major autoritat que a aquests autors, i la màxima gravetat que tenen uns altres més dignes, que són més experts —que són més experts que nosaltres en aquest misteri de la resurrecció— seríem culpables de creure de la mateixa manera que Crist va ressuscitar —cosa que ja sabem— ja que després de la mort cal comunicar als justos el premi d'aquestes virtuts; però podrien esperar aquest endebades si el Senyor Jesucrist no hagués ressuscitat entre els morts. Així doncs ningú no hagués obert les portes dels Cels ni Déu, capficat amb ell mateix en la malícia dels homes, les hagués tancat. Els cors i els trons dels Àngels no haguessin obert els governs o els poders perquè no haguessin pogut; ni tampoc amb l'home perquè el primer d'aquests oblidà els preceptes de Déu (o millor ho diré: menyspreant-les des de qualsevol entrada les havia tancat ben fort per a tots nosaltres) fins al punt que només Crist les pogué obrir per tornar a la pàtria celestial on es trobava el centre del seu cos, i des d'allà seria donat a la terra; a més a més calia que Crist ressuscités. En efecte, no podia sinó quedar-se durant algun temps unit el seu cos amb la divinitat perquè això fos totalment cregut per nosaltres: que Crist realment havia mort i que després de la mort realment havia ressuscitat.

Molt honorables homes, oh dia aquell, sens dubte el més feliç per a tots nosaltres —no menys trist i cruel per als jueus que alegre i joiós per a nosaltres, perquè aquest dia cal

rebre Crist amb les portes obertes amb una joia sempiterna! També van estar oberts perquè també nosaltres, confiats en les virtuts dels sants, l'acollim en la més feliç aparició de Déu, de la Verge Maria i del seu santíssim fill. Així doncs, molt honorables homes, ocupeu-vos de coses dignes del vostre nom. És més, feu sense cap interrupció les coses per les quals vàreu venir a aquest món. Així, tot celebrant nosaltres la resurrecció de Crist en aquest món, igualment celebrarem també la nostra sobre els pecats per al més perfecte model de virtut. He dit.

Epístola a Antoni⁵²⁰

Benvolgut Antoni, ja fa un temps que et volia escriure, però com que tenia tantes ocupacions en els estudis, sobretot pensava que no et podia escriure sense apartar-me'n. Però ara, ja que el que jo t'havia d'escriure veig que t'ha de ser de molta utilitat, no he volgut dilatar-ho més perquè no sembli que actuo contra la vostra vella amistat. Em ve al cap, quan llegia alguns llibres d'història realment molt erudits, quina quantitat d'erudició aportaven als qui volíem servir-nos de l'eloqüència, que a més a més té moltes utilitats, i una entre aquestes és aquesta clara i evident conveniència: que a mesura que algú llegeixi aquests llibres, encara que no tingui cap cura d'imitar, l'estil i la retòrica influeixen en l'enginy del lector. Doncs de la mateixa manera que quan caminem pel sol, encara que caminem per una altra raó, la natura fa que agafem color; així també quan llegim amb molta passió les obres del homes doctes, sentim que el nostre discurs es delecta amb la riquesa de llur parlar. Per la qual cosa, per tal que algú molt eloqüent tregui profit amb certa facilitat de les bones lletres, al meu entendre cal que llegeixi aquests llibres amb molta cura de dia i de nit; i quan en aquests llibres dels autors més llegits —ja sigui en els recomanats per llur llatinitat o bé en els escrits en altres

⁵²⁰ Possiblement aquesta epístola (hem d'entendre aquest terme com a 'carta literària' —per tant és un gènere literari— i no pas com a 'carta que s'envia per correu') va adreçada al seu amic Francisco de Antonio, del qual conservem una carta adreçada a Miquel Dòria (Arxiu Municipal de Lleida, Jesuïtes, Teologia, capsa 4) i enviada des de Saragossa amb data 14 de novembre de 1765. Podeu llegir-la a l'apèndix documental.

llengües— trobi els millors flaires que condueixen a compondre una determinada obra, que tingui cura d'anotar-los tan aviat com pugui.

N'hi ha que són enganyats en certes converses familiars pels rumors que tenen a veure amb la conversa, i n'hi ha també —per dir-ho així— els qui voldran dir alguna cosa en aquella conversa, els quals realment, si haguessin llegit correctament durant algun temps els molt erudits llibres d'història —tan importants per a nosaltres— amb absoluta habilitat i cura, s'haguessin endut, més que menys, una miqueta de lluentor per ells mateixos i per aquells parents que desitgin donar la pròpia ciència a la llum. Igualment sovint hem experimentat, en aquest conjunt de coses, que alguns homes mitjanament eloqüents, a més a més, són molt humils a causa del recorregut de llur vida. I ara són molt feliços en disposar les dignitats de les arts liberals, suara en arribar a aconseguir els més grans honors, ara en ensenyar les arts del coneixement, cosa admirada per tothom; i no per cap altra causa sinó perquè, educats en certa riquesa del parlar o en la discreta erudició dels llibres d'història, floriren amb la lloança d'un perfecte enginy. I realment la fama ha divulgat pel món sencer el nom d'aquests homes tan il·lustres, enaltit a causa de les bones lletres. Més enllà de la lectura d'aquests llibres, encara que no ens haguessin aportat cap servei a tots nosaltres —com és capir amb la ment els coneixements històrics—, malgrat tot pensaria que cal usar-los per a la lliçó acuradíssima dels llibres d'història de manera que l'intel·lecte no fos menys portat de diferents maneres als exemples de les arts del saber, dignes d'una mínima comprensió.

I en fi, no només haureu sentit molt sovint sinó que sabreu que els llibres d'història són per a nosaltres precisament una perfectíssima imatge dels temps passats, especialment els fets dels homes més il·lustres i els autors de les ciències, que representen tots ells les empreses més dignes d'immortalitat; sobretot quan passeges entre els homes més doctes, perquè foren escrits a causa de llurs reflexions, generalment envers la distinció d'aquella veritat que cal cercar. Mai s'allunyen del poble, per més fatigats que estiguin, sense estar

prou segurs que la veritat hagi arribat al públic. I així, quan això és considerat d'aquesta manera per tots els homes tan summament savis, s'entén que cap de nosaltres pugui servir-se —llevat d'alguna lliçó d'història— dels llibres que s'han d'entendre o de llurs temes que han de ser explicats. De la mateixa manera que l'escolàstic, al qual un preceptor li aconsella que exposi una discussió d'un cert aspecte que no ha estat vist per ell mateix, és del tot incapaç de trobar-la perquè mai no ha arribat a les seves orelles el coneixement d'aquella ciència ni tampoc ell hagués treballat per adquirir-la o per il·lustrar-la als ulls; així igualment —i no d'una altra manera— els passarà a aquells que, despreocupats de la lliçó dels llibres d'història, pensen que de la mateixa manera es pot disposar fàcilment de la ciència. Que estiguis bé.

Lloança a Santa Elena⁵²¹

Si tant la fama degués ésser cedida a cadascuna de les accions dels sants molt dignes d'immortalitat per la devoció dels homes d'honor incipient com semblés que cadascuna d'aquestes accions requereix d'alguna manera per ella mateixa els eterns elogis d'aquelles accions que mereixen ésser portades al cel, no sé realment, en aquest immens conjunt de coses, quin honor reconeixerien els mortals que és prou gran; quin es calcularia digne en certa manera d'ésser cedit per ells a l'acció de Santa Elena. Doncs si de qualsevol manera les accions dels sants haguessin de ser comparades per nosaltres per la digna estimació que els tenen els fidels a l'Església, realment no hauríem de dubtar que nosaltres, examinant tots els fets dels sants acuradament amb els ulls i sospesant-los alhora amb atenta consideració per molt que, comparats entre ells a causa de —diguem-ne— llur conveniència, això fos portat a l'Església, no trobaríem sense cap dificultat uns majors que els altres i uns molt més dignes

⁵²¹ Es tracta d'Helena de Constantinoble (248-329), la mare de l'emperador Constantí I el Gran, que és venerada per haver estat la persona que va trobar la creu de Crist (la Vera Creu), raó per la qual és adorada com a patrona de l'arqueologia. La figura de Santa Helena també fou evocada pel papa poeta Urbà VIII —la poesia del qual

d'honor que els altres. I així com això s'entén prou per si mateix, com veiem que hi ha unes accions dels sants més grans, també considerem que són més dignes d'una especial veneració. Ja no penso que el valor de l'obra avanci més enllà en la cerca dels arguments que comproven aquestes accions, perquè aquests arguments semblen trobar-se clarament al fons sense cap raó. Per la qual cosa, alumnes, si l'acció de Santa Elena, tan il·lustre com vulguem, no pot haver estat mai un fet més excel·lent que les accions de tots els sants a causa de la reverència que devem als fets dels sants, realment pensarem, malgrat tot, que no ha d'anar acompanyada per cap d'aquests⁵²².

Cadascú de nosaltres dirà obertament com de difícil sembla l'execució d'un fet qualsevol, i a sobre si també ens importa molt que s'hagi de fer amb Fatiga a causa de la seva grandesa després de la feina encomanada per al treball d'execució, per molt que aporti servei tant a l'esperit com al cos. En la mateixa mesura també sospesem que aquell fet és molt més digne d'una gran estimació eterna; com un altre ens porta tant com vulgueu no sols de servei, no sols de feina, no sols, en fi, d'entusiasme. I com que aquests són prou excel·lents per ells mateixos, també n'agafaré algun com a exemple.

Sempre es consideraria més digne dels majors honors que ho és un Rei aquell soldat que es llancés, amb els seus aliats fugitius, contra les tropes dels enemics per tal de defensar la vida del seu Rei; com aquell que, envoltat de molts aliats, es llença contra els enemics per la mateixa raó. Si realment ha de dur a terme l'acció ell primer, posarà la seva vida en mans dels enemics i semblarà que, per aquesta causa, cal conferir-li un honor més gran a ella que a un altre. Així qualsevol acció sembla procurar-se una major o menor glòria com més treball i profit sol aportar. Però l'acció de Santa Elena es considera que fou afegida tant per conveniència de l'Església com per la grandesa del treball sofert per ella. Si aquesta acció de

presenta nombroses afinitats amb la dels jesuïtes— al seu poema *Poesis probis et piis ornata documentis primævo decori restituenda* (vv. 67-71), aspecte que han destacat els seus comentaristes (THILL 1999: 250).

⁵²² En aquest context no queda gaire clar si el pronom anafòric *eorum* fa referència a les accions (*gestis*) o bé als sants (*sanctorum*). Per això he preferit mantenir aquesta ambigüitat a la traducció.

Santa Elena no sempre sembla que destaquï entre les moltes dels sants, realment hom considerarà, però, que n'ha d'acompanyar algunes.

Si les llegendes reproduïren que en alguns camps d'Estrimònia o Tessàlia molt fèrtils en pedres plenes de sofre (on l'invicte Hèrcules molt feliçment va prendre la victòria als gegants per donar-la als descendents d'aquelles terres⁵²³) aquells camps foren oberts molt sovint a l'Etna amb la bufada que sortia dels vents des dels sospirs dels gegants, i que eren sacsejats sense parar pels seus terratrèmols i pels sospirs que en sortien —ja que es deia que els gegants havien estat enterrats en aquells camps—, què podríem dir nosaltres sobre la lluentor de la creu de Nostre Senyor Jesucrist procedent de la creu mateixa si la supèrbia dels bàrbars no ens l'hagués cisellat des del moment del seu enterrament? Així doncs, devotament podríem creure que Déu va fer tants miracles en aquells temps davant la mirada del poble, no només per fer descobrir als mortals els béns amagats en aquelles terres sinó també per difondre del tot llur ceguera insensible als miracles de la creu. Però, com que tots els jueus s'havien allunyat totalment de la veritable llum i de la veritat a causa de llurs vergonyosos crims perpetrats i executats contra el fill de Déu i contra aquest món que venia per a ells i per a tots nosaltres per tal de salvar-nos, ni tan sols van voler descobrir a Santa Elena el Lloc on havien estat dipositades les creus. I aquests rebutjaven dir això (com els miracles devien ser explicats per ells mateixos) si d'alguna manera s'havien produït. I així, perquè no us sorprengueu, alumnes, que en tan gran acció (és a dir, en buscar el lloc de la creu) sembli que hi hagi alguns miracles que assenyalaren un lloc digne de tanta veneració —especialment dels treballs de Santa Elena consagrats a la cerca d'aquella creu—, admirareu que no només exposen la virtut de la seva paciència sinó que també descobreixen l'excel·lència de la virtut d'Elena.

⁵²³ Possiblement està fent referència a l'episodi de la captura dels Cèrcops, dos germans molt alts i forts (d'aquí el tractament de *gigantes*) que enganyaven i robaven els viatgers a Tessàlia (GRIMAL 1951: s.v. *Hèrcules*, § 11).

Així doncs, alumnes, ja heu sentit el que us calia sobre la creu de Nostre Senyor Jesucrist, que serveix per conèixer la bellesa i la distinció de la nostra religió; doncs tots els guanyats que veiem des de la creu estellada, per molt grans que siguin, considero que s'han d'atribuir al mateix fill de Déu, que hi va sofrir els càstigs més cruels. Els seus mèrits ornaren tant la fusta de la creu que, si abans la fusta de la creu era un càstig molt vil i molt ignominiós⁵²⁴, ara és molt noble i distingit gràcies als mèrits de Crist mateix. Que s'aturin ja els oprobis, les burles, les injúries, les deshonres que s'atribuïen al suplici de la creu abans de la mort de Crist; puix Jesucrist va tornar, invertir, canviar i convertir la injúria en devoció, l'oprobri en reverència, la burla en dignitat, la deshonra en glòria, i finalment l'odiosa manca de noblesa i el seu sempitern nom, els ultratges i la ignomínia en una fama, una lloança i una glòria que mai perirà. Oh fusta de la creu que has de ser honrada per les lletres, les oracions i els monuments! Oh poder de la creu que mai ha de ser prou admirat! A tu, Elena, la més excel·lent de les dones venerables, et donem tot allò que hi hagi, el que realment sigui més gran; a tu —dic— et donem tantes gràcies com puguem perquè realment tu vas trobar aquest arbre de la creu, el goig per als pobles, el més gran honor per a les províncies, gran alegria arreu per als regnes, excel·lència per a les ciutats, nombrosos aixoplucs per a les famílies, en fi, un enorme eixam de béns per a cadascun dels homes del món i, per aquesta raó, tots considerem, per tu i per Déu —el millor i el més gran—, que tu has d'estar autoritzada per a dur a terme aquesta acció tan gran per aquell que tu aquesta lloança. He dit.

A la virtut de la pobresa

Si cadascú de nosaltres, alumnes, entre els dons acompanyats de virtuts que miren l'esdevenir de la nostra vida fins al punt de ser molt diligent, dedicats tant de treball a assumir les seves coses com temps dedica a equiparar les virtuts mitjançant una estimació

⁵²⁴ Recordem que la crucifixió era el càstig que els romans aplicaven als esclaus per motius de desobediència, cosa que podem veure reflectida a la literatura més popular, com el personatge de Crisal (esclau de Mnesíloc) a

més gran que les coses més dignes d'una altra virtut, realment nosaltres aconseguiríem més felicitat en les coses que hem de fer —les quals arriben per mantenir o augmentar la dignitat de la nostra vida— que algun dels mortals, per més que fos el més hàbil en aconseguir els honors del món, pogués disposar la seva felicitat a causa d'una raó de vida. Hem experimentat, doncs, que aquesta raó de vida, la més agradable d'aquest món, la qual podem veure molt alterada per aquelles coses que s'han d'investigar (les quals han estat mostrades per nosaltres amb un cert regal diví per tal d'arribar al camí de la perfecció; no gens menys que la considerem la més bonica per a nosaltres), certament no és res; o, si hi hagués algú que opinés així, jo pensaria que se li ha de prendre el nom de cristià. I així considerem tant excel·lent la nostra raó de vida com més propensa és aquesta a la virtut a la qual ha d'anar lligada. En efecte, què hi ha més joiós, més agradable, més bonic i alhora més excel·lent que dur a terme, acomplir i després acabar aquelles coses per les quals vàrem venir a aquest món? D'altra banda, per aconseguir aquestes coses val la pena obtenir alguna virtut, la qual cosa, realment, no només resumeix totes aquestes paraules sinó també tantes altres utilitats com siguin possibles perquè estiguin al servei del nostre progrés; però aquesta virtut de la pobresa sembla que és de la qual parlaré en aquest discurs que val la pena anar continuant.

Realment el que vaig a dir amararia i passaria per alt l'agudesia del nostre enginy si no us exposés que la pobresa ha de ser considerada sobretot de dues maneres. Una d'aquestes és voluntària, però l'altra és pròpia de l'aliment i el beure dels captaires per a treure i combatre l'escassetat de la vida. Però jo només diré alguna cosa de la voluntària perquè de vegades és pròpia i de vegades algú que té riqueses, grans tresors, una casa esplèndida, preciosos mobles i uns honors molt grans ho rebutja tot, o bé —tot guardant-ho— no apropa el seu cor a les riqueses, o —ho diré millor— no el dominen les riqueses⁵²⁵ i, malgrat tot, Déu no ens mana

les *Bàquides* de Plaute.

⁵²⁵ Aquesta idea del control de les riqueses per part del sabi és molt pròpia de l'estoïcisme i la trobem arreu a Sèneca, per exemple al següent passatge: *diuitiae enim apud sapientem uirum in seruitute sunt, apud stultum in imperio* (*De uita beata*, 26, 1).

estar al servei d'aquesta pobresa. Però certament ens exhorta a aquesta lloança amb exemples, ens incita amb consells, ens empeny amb promeses, ens atrau amb obsequis; no cal aquell menyspreu de les coses humanes —ho reconec— si es tracta d'aconseguir la salvació. Però si realment, des del més alt esglaió de la glòria, si des de l'extrem de la felicitat, si des del tresor de béns celestials que cal aconseguir, ningú negarà que val la pena aquest menyspreu; malgrat tot hom trobarà alguns que, amb la llei antiga, posseïren totes les riqueses possibles i, no menys vivament, estigueren molt agraïts de la presència de Déu i dels seus sants perquè aquests no foren posseïts per les riqueses quan els seus cors es tornaren completament allunyats de l'afecte envers les coses terrenals. I així, com els considerava els més rics del món, Déu també els veia com els més pobres, la qual cosa com a tots vosaltres us sembla difícil de creure, també en gran mesura Job, un home molt just i també molt agraït a Déu, encara que us sembli fosc i gairebé misteriós, us ho demostrarà molt fàcilment.

En efecte, Job tingué una molt sumptuosa casa, riqueses i els més grans tresors, però encara que guardà totes aquestes coses, no gens menys fou un home molt senzill i agraït a Déu perquè, tenint totes aquestes coses, havia estat molt pobre. Perquè posseir aquestes riqueses no es contradirà amb la pobresa, sempre i quan el cor no estigui dominat per aquestes⁵²⁶. Igualment Abraham fou un sant riquíssim que no renuncià a la virtut de la pobresa perquè el seu cor no s'uní a les riqueses. Isaac i Jacob són considerats molt justos per molts perquè tenien abundància i excés de moltes coses i, no obstant, com que tingueren sengles cors molt allunyats de les grans riqueses de la fortuna, no només seguiren la virtut de la pobresa sinó que també la tingueren. Finalment hi ha uns altres que veieren a la vida que els seus dies abundaven en moltes riqueses amb opulència i opíparament sense haver tingut la pobresa allunyada d'ells. Perquè, si tot això us sembla increïble, ateneu —us ho demano— i

⁵²⁶ Veiem que l'autor redunda en la mateixa idea que hem assenyalat a la nota anterior sobre el govern del savi per sobre de les riqueses, tan pròpia del pensament estoic. Més enllà de Sèneca, també la trobem a Publili Sir (Friedrich 73: *pecunia est ancilla, si scis uti; si nescis, era*) i fins i tot a les *Epístoles* d'Horaci (1, 10, 47:

us explicaré com això és realment així. Si algun d'aquests justíssims homes perdés la riquesa que posseeix, potser —pregunto— no adaptaria el seu esperit i la seva voluntat a la divina, i no seguiria el camí de la repartició divina tot refusant de fer una passa? Penso que cal creure-ho així. Job n'és un testimoni que, essent més ric que tots, igualment demanà el benefici de Déu: posseir riqueses i perdre-les. I així seria trobat envoltat de dolors per tot arreu, amb un esperit favorable a Déu, del qual vessaven totes aquestes coses: féu tantes bones accions com pogué, de manera que no reconeixerien en ell el més mínim trastorn de l'esperit.

Com que fins aquí hem vist que la riquesa no ens fa mal sinó el fet de tenir-hi el nostre cor unit, ara però, igual que els cors estan molt estretament apoderats per les riqueses dels homes, no sols freturen de la virtut de la pobresa sinó que també veiem que amb l'ànima aconseguiran la pèrdua de totes llurs fortunes. El ric cobdiciós —desbordat de tota mena de riqueses perquè el seu cor hi ha romàs completament enganxat i perquè ha donat a l'oblit tots els beneficis rebuts de Déu mentre era tirat de les mateixes riqueses— tan aviat com no podria apoderar-se d'elles per més temps, Déu les llançà a l'infern tenebrós, i Déu administrà les penes més severes a causa d'aquella desenfrenada avarícia. No saps, home, ignores contra quins esculls ha d'estimbar-se el desig de riqueses. Baixa a l'infern amb el teu pensament si ignores aquestes coses. Mira aquells focs, aquells senyals i fuets, mira els abismes profundíssims i les fosses sense fons que exhalen sofre i vomiten d'una manera horrible una flama insuportable i sulfurosa barrejada amb negre fum. Observa que aquell avar és esbocinat, que els altres són torrats, i tots són turmentats increïblement. L'avarícia és qui els ha condemnat a tants turments. Com voldrien ara haver trepitjat la riquesa entre tots els béns d'aquest món per no ésser trepitjats pels enemics infernals! Oh cobejances estèrils! En efecte, mai serà concedit temps per a buscar aquestes coses. Però ja n'hi ha prou d'això, ja que tots vosaltres heu après que no són les riqueses les que ens porten l'abundància de la nostra ànima

imperat aut servit collecta pecunia cuique). Cf. Séneca, *Diálogos*, traducció i notes de Matías López López (2000: 202, n. 77).

ni aquelles que allunyen de nosaltres la virtut de la pobresa, sinó que n'és un desig desenfrenat, i també el fet que els nostres cors són dominats per elles. Ara exposaré breument la gratificació que emana de la virtut de la pobresa.

L'home encomanat a la virtut de la pobresa és lliure de tota preocupació, i està ocupat en portar i aguantar de qualsevol manera la vida, dissolent la seva vida, dins d'una fortuna adversa, envers la Divina voluntat; però a la següent vida, que no té interès, ofereix, repara i paga una gran quantitat de guanys en una banya⁵²⁷ per les coses rebudes de Déu. I a més a més la lluentor de la dignitat crispa totalment l'agudesa de l'esperit més brèvol, i l'alçària de la fortuna gairebé obstaculitza la llum de l'esperit, perquè la sacietat generarà fogositat i l'abundància engendrarà un afortunat. Però encara que l'avar posseeixi moltes riqueses de fora, el desig d'acumular-ne d'altres sempre el té preocupat, de manera que no tindrà descans a la nit ni alleujament de dia. No sense gran fonament digué Horaci: "Però sempre manca no sé què per a tenir complet el patrimoni"⁵²⁸. I en un altre lloc: "L'avar sempre és indigent"⁵²⁹. Certament, alumnes, hauríem d'admirar aquella gran opinió en aquell pagà, i ens avergonyia de les mateixes coses aquell que ens il·lumina amb la llum evangèlica. No només comencem a seguir aquesta virtut sinó que tots som portats per l'esforç i el desig de riquesa quan dediquem treball a les coses vanes d'aquest món. Per la qual cosa, alumnes, us prego i us suplico que temeu l'ombra de l'avarícia, perquè ha violat, ha pervertit, ha engegat en orris, ha arrencat, ha perdut, ha extingit les lleis, les regles, els pactes i tots els altres drets tan sagrats de la Societat humana. Així doncs detesteu tant de mal i aparteu lluny de vosaltres tan aviat com pugueu aquesta pesta tan gran. He dit.

⁵²⁷ Crida l'atenció l'ús de la banya de l'abundància (la *cornu copia*) com a metàfora aplicable també a l'abundància de l'ànima entesa com a enriquiment espiritual.

⁵²⁸ *Odes*, 3, 24, 62-63. Segueixo la traducció de Josep Vergés (Horaci, *Odes i Epodes*, Fundació Bernat Metge, 1981, vol. II).

⁵²⁹ *Epístoles*, 1, 2, 56. Segueixo la traducció de Llorenç Riber (Horaci, *Sàtires i Epístoles*, Fundació Bernat Metge, 1927).

TRANSCRIPCIÓ DE LA GENEALOGIA DELS DÒRIA

Tres fulls que es trobaven al Llibre sacramental d'Arfa (1716-1783) a l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell (ara formen un lligall individual titulat "Certificats d'Arfa del segle XVIII")

Fol. 1r/

1- Die quarta Decembris anni millessimi sexcentessimi primi D. Joannes Dória patricius Genuensis, filius D. Thomæ g^o D. Pauli legitime secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ contraxit matrimonium cum D. Antonia Bosch filia D. Francisci Bosch coram me Michaele Serch, Rectore. Testes Josephus Hereter et Ambrosius Ponsà. Arfæ.

2- Item- Die decima tertia Aprilis anni millessimi sexcentessimi vigessimi septimi D. Andreas Dória, filius D. Joannis Doria Genuensis g^o D. Thomæ Dória legitime secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ contraxit matrimonium cum Maria Anna Serra et Thomas Filia Joannis Serra huius Parochiæ coram me Michele Gaciola, vicario, Michaelis Serch, Rectoris. Testes Petrus Solans et Monsarratus Rispa. Arfæ.

3- Item- Die vigesima octava Augusti anni millessimi sexcentessimi sexagesimi D. Thomas Doria, filius D. Andreas Dória g^o D. Joannis Doria Genuensis legitime secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ contraxit matrimonium cum Maria Barcelona filia Francisci Barcelona coram me Petro Fabra, Rectore. Testes Bartholomeus Hereter et Petrus Barran. Arfæ.

4- Item- Die vigesimo octavo Augusti anni millessimi sexcentessimi octogessimi noni D. Franciscus Dória, filius D. Thomæ Doria, g^o D. Andreae, g^o D Joannis Dória Genuensis legitime secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ contraxit matrimonium com Mathia Cerdá filia Thomæ Cerdá coram me Pre. Matheo Hereter, Rectore. Testes Saturninus Simon, loci de la Parroquia, et Petrus Tuca, studens. Arfæ.

Fol. 1v/

5- Item- Die prima Januarii anni millessimi septingentessimi vigessimi quarti D. Josephus Dória, filius D. Francisci Doria g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Doria Genuensis legitime [contraxit m] secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ contraxit matrimonium cum D. Elisabeth Mitjana filia D. Petri Joanis Mitjana loci de Taús coram Rdo. Antonio Roger, Rectore de Taús. Testes Paulus Duran et Emanuel Tarragona loci de Taús.

6- Item- Die decimatertia Septembris anni millessimi septingentessimi quinquagesimi sexti D. Marianus Thomas Dória, filius D. Josephi Dória g^o D. Francisci, g^o D. Thomæ, g^o D.

Andreae, g^o D. Joannis Doria Genuensis legitime secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae contraxit matrimonium cum Anna Maria Torner filia D. Saturnini Torner coram me Augustino Sable, Præsbitero et Rectore. Testes Emanuel Guardia et Antonius Cabrer huius Parochiae.

7- Item- Die vigesima prima mensis Junii anni millesimi septingentesimi quinquagesimi quinti D. Antonius Dória, filius D. Josephi Doria g^o D. Francisci, g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Dória Genuensis legitime secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae contraxit matrimonium cum D. Maria Joval filia D. Joannis Antonii Joval coram me Augustino Sable, Præsbitero et Rectore. Testes Reverendus Franciscus Cerdá, Emanuel Guardia et Petrus Ponsá. Arfæ

Fol. 2r/

1- Die sexta Aprilis anno Domini millesimo sexcentesimo quarto D. Andreas Doria, filius D. Joannis Doria Genuensis g^o D. Thomæ Doria, et D. Antoniae Bosch fuit a me Michaele Serch, Rectore, secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae baptizatus. Fuerunt patrini Andreas Llirosa et Maria Anna Veguera. Arfæ.

2- Item- Die septima mensis julii anno Domini millesimo sexcentesimo trigessimo quinto D. Thomas Odo Dòria, filius D. Andreae Doria g^o D. Joannis Doria Genuensis, et Maria Anna Serra, fuit baptizatus a me Petro Fabra, Rectore, secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae. Fuerunt patrini Thomas Serra alias Borsó et Joana Solans. Arfæ.

3- Item- Die septima mensis Martis anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo primo D. Franciscus Saturninus Thomas Dória, filius D. Thomæ Dória g^o D. Andreae, g^o Joannis Dória Genuensis, et Maria Barcelona, fuit baptizatus secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae a me Michaele Serch, Rectore. Fuerunt patrini Franciscus Barcelona et Margaritta Doria. Arfæ.

4- Item- Die vigesima septima Septembris anno Domini millesimo sexcentesimo nonagesimo primo D. Josephus Thomas Paulus Dória, filius D. Francisci Dória g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Dória Genuensis, et Mathia Serdá, fuit baptizatus secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae a me Joanne Adallach, Vicario. Fuerunt patrini Josephus Dória, Arfæ, et Paula Ortodó, loci de Alàs.

Fol. 2v/

5- Item- Die vigesima sexta mensis Maii anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo sexto D. Marianus Thomas Antonius Dória, filius D. Josephi Dória g^o D.

Francisci, g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Dória Genuensis, et Elizabeth Mitjana, fuit baptizatus secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ a me Mathia Aldosa, Rectore. Fuerunt patrini [Antonius Bertran] Thomas Fau civitatis Urgellensis et [Franciscus Doria] Antonia Cavallot villæ de Organyá.

6- Item- Die vigesima prima Februariæ anno Domini millesimo septingentesimo trigessimo secundo D. Antonius Franciscus Saturninus, filius D. Josephi Doria g^o D. Francisci, g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Doria Genuensis, et Elizabeth Mitjana, fuit baptizatus secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ a me Josepho Buscall, Economo. Fuerunt patrini Antonius Bertran et D. Francisca Doria ambo civitatis Urgellensis.

7- Item- Die decimaquinta Augusti anno Domini millesimo septingentesimo trigessimo septimo D. Josephus Michael Franciscus, filius D. Josephi Doria g^o D. Francisci, g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Doria Genuensis, et Elizabeth Mitjana, fuit baptizatus secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ a me Josepho Buscall, Economo. Fuerunt patrini Michael Serlavós et Francisca Carles ambo villæ Arfæ.

8- Item- Die decimatertia mensis Maii anno Domini millesimo septingentesimo trigessimo nono D. Aloisius Josephus Franciscus Doria, filius D. Josephi Doria g^o D. Francisci, g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Doria Genuensis, et Elizabeth Mitjana, fuit baptizatus secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ a me Josepho Buscall, Economo. Fuerunt patrini Aloisius Mages civitatis Urgellensis et Francisca Carles Arfæ.

Fol. 3r/

Die 21 Februarii 1732. Anton Fran^{co} Serní, fill de Joseph Doria i Elisabet Mitjana, batejat a Josepho Buscall, Economo. Padrins Antonius Bertran et D. Fran^{ca} Doria civitatis Urgellensis.

Dia 13 Maii 1739. Lluís Joseph Fran^{co}, fill de Joseph Doria i Elisabet Mitjana, batejat a Joseph Buscall, Economo. Padrins Lluís Mages de la ciutat Urgell i Francisca Carles Arfæ.

Dia 15 Agost 1737. Joseph Miquel Fran^{co} Doria, fill de D. Joseph Doria i Elisabet Mitjana, batejat a Josepho Buscall, Economo. Padrins Miquel Cerlavós i Fran^{ca} Carles Arfæ.

9- Die decimaoctava mensis Julii anno Domini millesimo septingentesimo sexagesimo secundo D. Josephus Thomas Dória, filius D. Mariani Thomæ Dória <g^o> D. Josephi, g^o D. Francisci, g^o D. Thomæ, g^o D. Andreae, g^o D. Joannis Dória Genuensis, et Anna Maria Torner, fuit baptizatus secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ a me Augustino Sable, Rectore. Fuerunt patrini D. Josephus Dória et Maria Lluch. Arfæ.

Fol. 3v/

Batisme de Andreu Doria, fill de Juan i Antonia Bosch.

Batisme de Thomas Doria, fill de Andreu.

Batisme de Fran^{co} Doria, fill de Thomas - estos tres són al llibre gran al peu del armari dintre en les llibretes velles ja estan senyalats

Batisme de Joseph Doria, fill de Fran^{co} 1691

Batisme de Mariano Doria, fill de Joseph Aldosa 1726

10- Die decimaoctava mensis Martii anno Domini millesimo septingentessimo sexagesimo septimo D. Josephus Franciscus Antonius, filius D. Antonii Doria <g°> D. Josephi, g° D. Francisci, g° D. Thomæ, g° D. Andreae, g° D. Joannis Genuensis, et Maria Joval, fuit baptizatus secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ a Reverendo Antonio Rabassa, Præbitero et Economo. Fuerunt patrini Franciscus Trullá et Barbara Traver huius Parochiæ.

CARTA DE FRANCISCO DE ANTONIO A MIQUEL DÒRIA

Arxiu Municipal de Lleida (La Paeria), Jesuïtes, Teologia (capsa núm. 4)

Ms. d'un sol full plegat en dos. Conté una carta "Para el Muy Reverendo Padre Miguel Doria de la Compañía de Jesús" signada per "Vuestro más obligado y humilde Servidor y Amigo Francisco de Antonio" a "Zaragoza, y Nobiembre 14 de <17>65". Com a únic criteri d'edició afegeixo que el text que poso entre claudàtors amb lletra rodona correspon a text que al manuscrit apareix ratllat per tal d'esmenar-lo. Pel que fa a les abreviatures, se resolen amb lletra cursiva com és habitual en aquest treball. També n'actualitzo l'accentuació d'acord amb la norma acadèmica.

Fol. 1r/ Zaragoza, y Nobiembre 14 de <17>65

Mi Muy Reverendo Padre Doria: pongo en noticia de V^a como Dª Rossa y yo disfrutamos salud, la que ambos desseamos logre V^a para podernos mandar y Nosotros obedecer puntualmente en lo que haya lugar como obligación propia.

Haviéndonos salido esta tan buen ocasión que ha tantos dias desseamos no ha parecido por esta Vuestra Dª Nicolassa Martínez Parienta de Dª Rossa y Muger de un Capitán de el Regimiento de África que passa a Barcelona con su Regimiento; el encomendarte esta cajita con esos sequillos, de Dª Rossa, y esta media docena de magras mías, y de uno, y otro nos alegramos lleguen con toda felicidad, y sin desgracia alguna, pues de aquí van muy bien compuestos, y supongo esta S^{ra} cuydará como cossa propia, y procurará el entregarla luego, que llegue porque no se olvide: y assí de uno, y de otro habrá de perdonar V^a de la miseria, y atrevimiento, y en especial a mí, que a no tener libertad con V^a y atender a los muchos y grandes favores, que tengo recibidos, y con la infinita misericordia esperar recibir

copiosamente no me hubiera atrevido, y habrá de disimular V^a mi parquedad pues de eso yo no tengo la culpa pues nos ha dicho dicha S^{ra} que no podía ser cossa fexu<d>a⁵³⁰ ni de pesso por el motivo de llevar bastante equipaje, y assí V^a perdone de todo, y mande en el entretanto quedo rogando a la Divina Providencia conserve dilatados años en su Divina Gracia Quotidianamente encomiendo a V^a a N^a Patrona Soberana [sc. la Mare de Déu del Pilar], y que lo trayga quanto antes por acá:

De Vuestro mas obligado y humilde Servidor y Amigo Francisco de Antonio[rubrica]

Al Muy Reverendo Padre Miguel Doria

[al marge esquerre hi ha una postdata:] Escrita esta [sc. carta] recibo una [sc. carta] por pliego de el H^o Pujadas para Dª Rossa, y dentro una para mí, y alegrándonos ambos de su salud, la que gozamos puesta à su obediencia y estimaremos nos participe el buen éxito de su sermón, que nos alegramos de tan buena noticia, pues assí Dª Rossa como yo no cessamos de encomendarlo a Dios quotidianamente para su buen éxito, y gran lucimiento que no se puede esperar otro de V^a. Por aquí hay mucho frío. Sentiría el que las magras no llegasen bien.

Fol. 2v/ [destinatari de la carta:] Para el Muy Reverendo Padre Miguel Doria de la Compañía de Jesús.

Comentari: No sabem qui fou aquest amic de Saragossa de nom Francisco de Antonio ni la Sra. Rosa a la qual fa referència. Pel que fa a l'Hermano Pujadas, deu tractar-se del germà coadjutor Pedro Pujadas (de la Província jesuítica d'Aragó), secularitzat el 29 de setembre de 1767, tot estant a Bonifacio (Còrsega) (FERRER BENIMELI 1996: 151); pertanyent al Col·legi de Sant Pau de València al 1765 havia nascut al juliol de 1730 i va ingressar a la

⁵³⁰ Reconstrueixo aquesta paraula comparant amb l'aragonès *fejudo/a* 'aplicado a las ropas, burdo, pesado | dícese de la ocupación demasiado enfadosa (Rafael Andolz, *Diccionario aragonés*, s.v. *fejudo*), relacionat amb el català *feixuc/feixuga*.

Companyia de Jesús al novembre de 1753 (*Catalogus personarum...* 1765: pp. 43 i 73)⁵³¹. Coincidí amb Miquel Dòria al Col·legi de Saragossa des de 1761 fins a 1765 (*Catalogus personarum...* 1762, 1763 i 1764: 10-12, 10-13 i 11-14 respectivament). D'altra banda, no podem estar-nos de connectar aquest amic Francisco de Antonio amb l'Antoni que trobem com a destinatari de l'*Epistola ad Antonium* que hem vist a la segona sèrie de discursos (Discursos II).

SERMÓ EUCARÍSTIC DE MIQUEL DÒRIA

Al mateix document on trobem la carta del seu amic Francisco de Antonio tenim, a la banda de darrere del full, una mena de sermó que va escriure Miquel Dòria per aprofitar l'espai en blanc de la carta. El començament d'aquest sermó el trobem, escrit en vertical (de baix a dalt) a la plana de l'esquerra (fol. 2v) respecte de la pàgina on tenim la carta (fol. 1r), ocupant només la meitat dreta de la pàgina. Però a la mateixa cara on trobem la carta veiem que Miquel Dòria va escriure també, a sobre (amb la seva cal·ligrafia, ben diferent de la del seu amic, i una tinta més fosca) de la carta:

Fol. 1r/ 1766. Maria Cecilia Sambucetti, joven de 13 años en Spotorno, Lugar de la Diocesi de Noli, impresso en Génova por orden del *Ilustríssimo* i *Reverendíssimo* Antonio Maria Arduini, obispo Naulense en 27 de Enero de este año de 1766 declarado

Comentari: Entenem que aquesta anotació porta data del 27 de gener de 1766, i permet reconèixer-hi el vincle que Miquel Dòria tenia amb Gènova, la terra dels seus avantpassats. No queda clar a què es pot referir el sintagma "impresso en Génova" i tampoc sabem qui seria aquesta adolescent de nom Maria Cecilia Sambucetti, però sí podem dir que Spotorno

⁵³¹ La seva condició de *Hermano* i no de *Padre* permet descartar que es tracti del Pare Ignacio Pujadas, sacerdot del Col·legi de Calatayud (FERRER BENIMELI 1996: 144).

és una vila (efectivament de la diòcesi de Noli) que es troba molt aprop de Gènova (a la mateixa regió de la Ligúria, igual que Noli, que forma part de l'arxidiòcesi de Gènova) i que Antonio Maria Arduini fou bisbe de Noli (*naulense* n'és el gentilici) des del març de 1746 fins a la seva mort (16-XII-1777)⁵³².

Des del punt de vista codicològic i paleogràfic, cal aclarir que fins a la síl·laba inicial Ge- de Génova està escrit abans de la carta (tot just després de la data), però la resta ho trobem escrit a sobre de l'altra carta, a partir de la quarta ratlla. I després de la setena, encara afegeix:

Fol. 1r/ (*continuació de la mà de Miquel Dòria*): ia no tengo nada. San Luis Gonzaga me ha curado.

Comentari: D'aquesta anotació deduïm que va estar malalt i es va curar després d'haver resat a Sant Lluís Gonzaga, el sant jesuïta al qual havia dedicat el seu *epos*. Podríem arriscar-nos a suposar que aquesta anotació que porta data del 27 de gener de 1766 suposaria una data *post quam* per la composició del poema; la data *ante quam* ja la sabem: el 2 d'abril de 1767, moment de l'expulsió dels jesuïtes.

Passem ara a veure pròpiament el text del sermó eucarístic :

Fol. 2v/ [*amb lletra de Miquel Dòria; escriptura en vertical, de baix a dalt, ocupant la meitat dreta de la pàgina:*] El Evangelio de esta fiesta [*sc.*: l'Eucaristia] nos refiere, que cierto hombre hizo una grande cena [*grande*], i llamó a muchos. Esta cena *que* se llama grande ia sea por la muchedumbre de los convidados, ia también por la duración que ha de tener hasta el fin de los siglos; representa a este pan eucarístico, al qual somos llamados todos los fieles para que nos alimentemos con él, i cobremos las fuerzas que nos son necesarias a todos los que caminamos a la eternidad de gloria que apetecemos para nuestras almas: el hombre que

⁵³² Wikipedia: *L'enciclopedia llibera*, s.v. Antonio Maria Arduini; consulta: 4-VII-2014.

convida a esta cena representa al mismo Christo diziéndonos que su cuerpo es verdadero[a] manjar [comida], i que su sangre es verdadera bebida.

Fol. 1v-2r/ [*continuació del sermó de Miquel Dòria; escrit amb el plec obert com si fos un full gran*]

Fol. 1r/ Combida [pues] también a todas, a que asistamos a su presencia, a que conversemos i tratemos con su Majestad todas *nuestras* cosas: pues el[este] mismo [S^r] nos dize que sus delicias [es] son estar con los hijos de los hombres: esto supuesto será la doctrina [de fee que i frecuencia de la ...] de la mucha necesidad que todos tenemos de acudir con fee que este *sacramento* adorable, es el mismo *Jesu Christo Nuestro Señor* [quiere decir *Jesu Christo*] según su Divinidad, i humanidad; de suerte que [en] las visitas que hazemos a este *divino Sacramento* es efectivamente *Jesu Christo* a quien visitamos, delante de quien nos postramos, i con quien conversamos; allí está para recibirnos, escucharnos, i respondernos. Allí está en medio rodeado de una infinita multitud de espíritus celestiales que jamás se apartan de su altar.

Si huviessse en el mundo algún lugar donde este *Señor* se dexasse ver con modo sensible, i descubierto, nos parece que tendríamos grande ansia, i mucho ardor para ir a visitar a su Majestad, i que estaríamos dispuestos a emprender los más largos viages para lograr esta dicha. En esto sin duda pensaríamos tener gran mérito, i gran virtud, i creeríamos no poder mostrar mejor a *Jesu Christo nuestro zelo*, i *nuestro amor*: pero realmente no estaría allí más presente, que lo está en este templo, i sin que sea necesario irle a buscar mui lexos le tenemos cerca, i en medio de nosotros: no le vemos i es verdad, pero tenemos la fe que suple la falta de *nuestros* sentidos, i lo que conocemos por la fe es mucho más cierto, que lo que pueden descubrir *nuestros* ojos.

¿De dónde pues proviene que los *Xristianos* tengan tanta negligencia, è insensibilidad; que dexan, a este *Señor* [sol] no una [hora], sino muchas oras del día que acudan a tratar-

Fol. 2r/ le i adorar su *divina presencia* en estas aras? Honrar a los Santos es piadosa, i loable devoción, mas sobre todo *nuestra* primera obligación mira al *Santo* de los *Santos*, i otra cualquier otra devoción debe ceder a esta. David nada deseaba mas ardientemente, que entrar en el templo del *Señor*, i se hubiera tenido por Bienaventurado en no salir jamás de él. Daniel desterrado de Judea, i cautivo en Babilonia abría cada tres veces la ventana de su aposento, que estaba[n] azia Jerusalén, i desde allí doblando las rodillas oraba al Dios de Israel como si estuviese en su templo. Los primeros *Cristianos* querían tener siempre consigo este *Santísimo Sacramento*. [En fin] i si podemos servirnos del ejemplo mismo del mundo: en las cortes de los Príncipes, los cortesanos jamás pierden de vista a su *Señor*. El primer *Señor* pues, el primer *Superior* de la sagrada casa en que os halláis, es *Jesu Christo* ¿cómo pues le perdéis tanto de vista, teniéndole cerca sin que necesitéis de muchos pasos *para* hallarle?

Este [...] *Señor* quando se subió a los Cielos dixo à sus Apóstoles *que* no les dexaría huérfanos [en este mundo] la tierra i aunque los provasse de su presencia visible, estaría no obstante con ellos hasta el fin del mundo. Esto mismo nos prometió a nosotros en sus apóstoles i lo cumple cada día en este *Sacramento*; [i nos] refir<i>éndonos sin cesar desde su tabernáculo veisme aquí no por un dia solo, sino *por* todos los tiempos venideros, i hasta *que* se haian acabado. [De aquí] De ningun modo pues podemos mostrar mayor menosprecio de este *Sacramento*, que en dexarle, i en no hazer caso de las instancias que nos haze para que acudamos a venerarle en los Santuarios en donde ha querido permanecer para consuelo de *nuestros* males. El Santuario es como el palacio donde un príncipe reside i tiene su corte; i si la corte del príncipe se halla desierta es como un desaire que deve sentir vivamente [dicho Príncipe]; porque él manifiesta señal del poco caso que hazen de él sus vasallos: pero es mui

al contrario, si esta se halla assistida de numeroso concurso; [lo] aplicad esto a [*nuestro* assumpto] lo que tengo dicho, que presto vereis quán reprehensible es *nuestro* descuido [en] de no visitar a este *divino Señor sacramentado* en sus templos. Presto [también] conoceréis cómo los que se esmeran en adorarle con frecuencia [en este *sacramento*] no solo le reciben dignamente sino tambien *que mora i habitan* [que moran i habitan] con este *Señor* padeciendo por su *Magestad* mora en ellos siendo exaltado: este será mi assumpto si me assiste la Virgen *Santísima* con su grandeza saludándola con su Ángel. Ave Maria.

BIBLIOGRAFIA

Acta Sanctorum: Juny (vol. IV), Anvers: Vidua et heredes Henrici Thieullier, 1698

AGUILAR PIÑAL, Francisco (1981-2001), *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*, Madrid: CSIC (10 vols.)

ALONSO ASENJO, Julio (2006), “Teatro humanístico-escolar hispánico: relación de textos conocidos y de sus estudios y ediciones”, *Voz y letra*, 17/1, pp. 3-46

ARCHIMBAUD Y SOLANO, Juan Antonio (1770), *Catálogo: contiene el número de casas-profesas, colegios, noviciados, seminarios, hospicios y residencias que ocupaban los regulares expulsos de la Compañía de Jesús en las quatro provincias nominadas por ellos Toledo, Castilla, Andalucía y Aragón, el de sacerdotes, escolares y coadjutores que existían en ellas al tiempo de la intimación del Real Decreto de expulsión, y el total importe de la anuidad que les consignó la piedad del rey Nuestro Señor* (Ms. conservat a la Universitat de Harvard: Ms. Span 63 de la Houghton Library; es pot consultar a la xarxa, però també hi ha una còpia a la Biblioteca Nacional de Madrid, Ms. 22072)

ARCHIMBAUD Y SOLANO, Juan Antonio (1774), *Catálogo de los regulares que fueron de la extinguida Orden llamada de la Compañía de Jesús por lo perteneciente a España. Contiene el número de los que residían en las Cuatro Provincias de Castilla, Toledo, Andalucía y Aragón al tiempo de la intimación del Real decreto de expulsión, los que de ellos existían en Italia en 1 de henero de 1774 con expresión de sus destinos* (Ms. conservat a l'ARSI, Hisp. 147; signat a Madrid, porta data del 27 de juny de 1774)

ARCHIMBAUD Y SOLANO, Juan Antonio (1777), *Catálogo general del número de Regulares que de la extinguida orden llamada de la Compañía de Jesús existían en los reinos de España e Indias al tiempo de la intimación del Real Decreto de expulsión, formado de orden del Consejo Real y Supremo de Castilla en el extraordinario de 20 de Diciembre de 1777, según los actos de ocupación de sus temporalidades y demás documentos que han*

pasado a la Contaduría general de ellos (Ms. C. 366 de l'Archivo Histórico de la Compañía de Jesús de la Provincia de Castilla, Alcalá de Henares; abans llig. 1029) [el mateix trobem al ms. C. 365 (abans llig. 1683), titulat *Estado general quen que se demuestra en número y clase de Regulares de la extinguida religión de la Compañía que existían en España...*]

ARDERIU I VALLS, Enric (1911-1916), “Relación de obras impresas en Cervera”, *Butlletí del Centre Excursionista de Lleida*, oct-des. 1911 – jul-set. 1916 (edició facsímil: *Butlletí del Centre Excursionista de Lleida (1908-1936)*, Lleida-Tremp: Centre Excursionista de Lleida – Garsineu, 2009

AUVERMANN, Detlev, i Anthony Payne (2006), *The Society of Jesus (1548-1773): a catalogue of books by Jesuit author and works relating to the Society of Jesus published between 1548, with the first printing of Ignatius of Loyola's Spiritual Exercises, and the suppression of the Society in 1773*, London: Bernard Quaritch

BARGALLÓ, Josep (1991), *Manual de mètrica i versificació catalanes*, Barcelona: Empúries, 2007²

BATLLORI, Miguel (1946), *Cartas del padre Pou al cardenal Despuig*, Mallorca: Raixa

BATLLORI, Miguel (1966), *La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos: españoles-hispanoamericanos-filipinos (1767-1814)*, Madrid: Gredos [és un recull de 34 estudis anteriors; setze d'aquests treballs estan inclosos —traduïts al català— al vol. X de l'*Obra completa* del Pare Batllori, que porta per títol *Els catalans en la cultura hispanoitaliana*, que inclou també una conferència de 1989 titulada “Carles III i els jesuïtes catalans”, publicada al 1991 al llibre *Catalunya a l'època de Carles III*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, pp. 27-45]

BATLLORI, Miquel (1998), *Història, classicisme i filosofia al segle XVIII: Gustà, Pou i els Masdéu* (vol. XI de l'*Obra completa*), València: Tres i Quatre [és un recull de quatre obres anteriors: 1) *Francisco Gustà, apologista y crítico*, 1942; 2) *Cartas del Padre Pou al*

cardenal Despuig, 1946; 3) *Baltasar Masdeu y el neoescolasticismo italiano*, 1943; i 4) *La edición italiana de la "Historia" del Padre Masdeu*, 1943]

BENÍTEZ I RIERA, Josep Maria (1990), "L'acció pastoral del jesuïta Pere Ferrusola, professor de la Universitat de Cervera", in *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII*, Cervera, UNED, vol. II, pp. 21-33

BENÍTEZ I RIERA, Joseph Maria (1996), *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat

BENÍTEZ I RIERA, Josep Maria (2006), *El destierro de los jesuitas de la "Provincia de Aragón" bajo el reinado de Carlos III: Crónica inédita del P. Blas Larraz, S.I.*, Roma: Pontificia Universidad Gregoriana (edició bilingüe llatí-castellà)

BIDERMANN, Jakob (1622), *Herodiados libri III* (edició: Iacobi Bidermanni e Soc[ietate] Iesu *Heroum epistolæ, Epigrammata et Herodias*, Anvers: ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1634)

BLANCO TRÍAS, Pedro (1944), *Catálogo de los documentos y manuscritos pertenecientes a la antigua Provincia de Aragón de la Compañía de Jesús, que se conservan actualmente en los Archivos del Estado*, Barcelona: Imprenta de Francisco Forés Font (vol. I: *Archivo Histórico Nacional i Biblioteca de la Real Academia de la Historia*; vol. II: *Archivo General del Reino de Valencia*; vol. III: *Archivo de la Corona de Aragón*)

BOERO, Giuseppe (1856), *Istoria della vita del V. Padre Giuseppe M. Pignatelli della Compagnia di Gesù*, Roma: Tipi della Civiltà Cattolica

BORRÀS, Antoni, Francesc de P. Solà i Josep Maria Torelló (1979), *Escriptors jesuïtes de Catalunya: bibliografia 1931-1976*, Sant Cugat del Vallès – Barcelona: Facultats de Filosofia i Teologia Sant Francesc de Borja

BRAVO LOZANO, Jesús (2000), "Canonización y canalización: las fiestas en honor de San Luis Gonzaga y San Estanislao de Kostka en Salamanca", in Margarita Torrión (ed.),

España festejante: el siglo XVIII, Centro de Ediciones de la Diputación de Málaga, pp. 117-125

BRUGUERA, Jordi (1996), *Diccionari etimològic*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana

CARAYÓN, Auguste (1864), *Bibliographie historique de la Compagnie de Jésus, ou Catalogue des ouvrages relatifs à l'Histoire des Jésuites depuis leur origine jusqu'à nous jours*, Genève: Sletkine Reprints (edició facsímil: 1970)

CASANOVAS, Ignasi (1932), *Josep Finestres: estudis biogràfics*, Barcelona: Balmes

CASANOVAS, Ignacio (1953), *La cultura catalana en el siglo XVIII: Finestres y la Universidad de Cervera*, Barcelona: Balmes

Catalogi Triennales (1740-1765) (ARSI, Aragonia, vol. 14)

Catálogo de los Sujetos de la Provincia de Aragón de la Compañía de Jesús (1771) (ARSI, Aragonia, vol. 18)

Catalogus Jesuitarum Provinciae Aragoniae ab anno 1767, quo Hispana Societas relegata est in Corsicam, et inde sub initium Septembris 1768 translata est in dictionem Pontificiam, et tandem abolita cum Societate universa labente Augusto 1773 (ARSI, Aragonia, vol. 15)

Catalogus personarum et officiorum provinciae Aragoniae Societatis Jesu (he consultat les edicions corresponents als anys 1754 [Barcelona], 1756 [Barcelona], 1758 [Saragossa], 1759 [València], 1760 [Saragossa], 1761 [València], 1762 [Barcelona], 1762bis [Saragossa], 1763 [Barcelona], 1764 [Saragossa], 1765 [Barcelona] i 1766 [Saragossa])

CÁTEDRA, Pedro M. (2005), *Liturgia, poesía y teatro en la Edad Media*, Madrid: Gredos

CECCARELLI, Lucio (1999), *Prosodia y métrica del latín clásico*, Universidad de Sevilla

CEPARI, Virgilio (1606), *Vida del bienaventurado San Luis Gonzaga* (traducció de Juan de Acosta), Barcelona: Librería Religiosa, 1883

CERVÓS, Federico (1891), *Vida del angélico protector de la juventud San Luis Gonzaga*, Madrid: Administración del Apostolado de la Prensa, 1897²

- CLÚA, José Antonio (1996), “La difusió dels escriptors clàssics a la Universitat del segle XVIIIè: Josep Finestres”, in *La tradició clàssica: actes de l'XIè Simposi de la Secció Catalana de la Sociedad Española de Estudios Clásicos* (Mercè Puig Rodríguez-Escalona, ed.), Andorra: Govern d'Andorra, pp. 263-270
- CLÚA, José Antonio (2001), “Anotacions sobre l'humanisme classicista jesuític a la Catalunya del segle XVIII: la Universitat de Cervera”, *Calamus Renascens* 2 (2001), pp. 43-75
- CORETH, Emerich, Walter M. Neidl, Georg Pfligersdorffer (1994), *Filosofía Cristiana en el pensamiento católico de los siglos XIX y XX*, vol. II (“Vuelta a la herencia escolàstica”), Madrid: Ediciones Encuentro
- COMPARETTI, Domenico (1895), *Virgilio nel medioevo*, Firenze: La Nuova Italia, 1941²
- COROMINAS, Joan (1980-1991), *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid: Gredos (6 vols.)
- COROMINES, Joan (1980-2001), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona: Curial (10 vols.)
- DEL REY FAJARDO, José (1966), *Documentos jesuíticos relativos a la historia de la Compañía de Jesús en Venezuela*, Caracas: Academia Nacional de la Historia (3 vols.)
- Dizionario biografico degli italiani*, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1960-2010 (73 vols.)
- DOMÍNGUEZ, Juan Francisco (ed.) (2012), *Diccionario biográfico y bibliográfico del humanismo español (siglos XV-XVII)*, Madrid: Ediciones Clásicas
- DONOVAN, Richard B. (1958), *The Liturgical drama in medieval Spain*, Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies
- Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana* (1908-1930), Madrid: Espasa-Calpe (70 vols.)

- FEJÉR, Josephus (1982), *Defuncti primi sæculi Societatis Jesu (1540-1640): pars II (assistentia Hispaniæ, Lusitaniæ et –ab anno 1608- Galliæ)*, Roma: Curia Generalitia S. J. – Institutum Historicum S. J.
- FEJÉR, Josephus (1985-1990), *Defuncti secundi sæculi Societatis Jesu (1641-1740)*, Roma: Curia Generalita S. J. – Institutum Historicum S. J. (5 vols. ordenats alfabèticament)
- FERNÁNDEZ ARRILLAGA, Inmaculada (1997), “Profecías, coplas, creencias y devociones de los jesuitas expulsos durante su exilio en Italia”, *Revista de Historia Moderna*, 16, pp. 83-98
- FERNÁNDEZ ARRILLAGA, Inmaculada (2003), *El legado del P. Manuel Luengo, S.I. (1767-1815)*, Alacant: Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil Albert (2 vols.)
- FERRER BENIMELI, José Antonio (1993-1998), *La expulsión y extinción de los jesuitas según la correspondencia diplomática francesa*, Universidad de Zaragoza – Universidad Católica del Táchira (San Cristóbal) (3 vols.) [el vol. 1 és difícil de trobar a Espanya perquè la Universitat de Saragossa no participà en la seva edició; el seu contingut correspon al que trobem al CD-Rom que va editar l’any 2000, veg. *infra*]
- FERRER BENIMELI, José Antonio (2000), *De la expulsión de los jesuitas a la extinción de la compañía (Parte I: 1766-1770)*, Madrid: Fundación Histórica Tavera [edició electrònica consultada a Internet]
- Flos Sanctorum de las vidas de los santos* (vol. II: mesos de maig, juny, juliol i agost) Barcelona: Impremta Jayme Surià, 1688
- FONTIUS A VALLE AUSETANO, Josephus [pseudònim d’Onofre Pratdesaba] (1803), *Operum scriptorum aragonensium olim e Societate Jesu in Italiam deportatorum Index*, Roma: s.n.
- FORCELLINI, Ægidius (1771), *Totius latinitatis lexicon*, Prati: Typis Aldinianis, 1858-1875³

- GALLERANI, Alejandro (1897), *Jesuitas expulsos de España literatos en Italia*, Salamanca: Imprenta Católica Salmanticense (traducció de l'italià d'Antonio de Madariaga)
- GARCÍA DE DIEGO (1955), *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid: Espasa Calpe, 1985²
- GAYA MASSOT, Ramón (1954), *Los jesuitas en la Universidad de Lérida: Miscelánea de Trabajos sobre el Estudio General de Lérida. Vol. III*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs
- GIL, Eusebio *et al.* (1992), *El sistema educativo de la Compañía de Jesús: la "Ratio Studiorum"* (traducció d'Ambrosio Díez Escanciano, introducció de Carmen Labrador, bibliografia de José Martínez de la Escalera, notes i revisió del text llatí d'Eusebio Gil), Madrid: Universidad Pontificia de Comillas (edició bilingüe llatí-castellà)
- GIMÉNEZ, Enrique, i Francisco Javier Martínez (2009), "La expulsión de los jesuitas de Cataluña", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 20, pp. 115-136
- GRIMAL, Pierre (1951), *Diccionario de mitología griega y romana*, Barcelona: Paidós, 1981⁶ (és traducció de la 6a edició francesa, de 1979)
- GUASTI, Niccolò (2006), *L'esilio italiano dei gesuiti spagnoli: identità, controllo sociale e pratiche culturali (1767-1798)*, Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 2012²
- GUGLIERI NAVARRO, Araceli (1967), *Documentos de la Compañía de Jesús en el Archivo Histórico Nacional*, Madrid: Razón y Fe
- HENRÍQUEZ, Miguel (1610), *Iosephea: Comedia escrita en Lérida en 1610* (trascricció, introducció i notes del Dr. Melchor Bajén Español), Lleida: Pagès Editors, 1993
- HERRERO LLORENTE, Víctor-José (1980), *Diccionario de expresiones y frases latinas*, Madrid: Gredos, 2010⁴
- HERRERO SALGADO, Félix (1971), *Aportación bibliográfica a la oratoria sagrada española*, Madrid: CSIC
- HERMANN, Léon (1951), *L'âge de l'argent doré*, París: Presses Universitaires de France

- HERVÁS Y PANDURO, Lorenzo (1793), *Biblioteca jesuítico-española (1759-1799)* (edició d'Antonio Astorgano Abajo), Madrid: Libris, 2007
- IGLÉSIES, Josep (1974), *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, vol. I
- JIMÉNEZ CATALÁN, Manuel (1912), *Apuntes para una bibliografía ilerdense de los siglos XV al XVIII*, Barcelona: Tipografía L'Avenç
- JIMÉNEZ CATALÁN, Manuel (1917), *La imprenta en Lérida: ensayo bibliográfico (1497-1917)* (Lola González, dir., Miguel Ángel Aguado i Marisa Llovera, eds.), Universitat de Lleida, 1997 (editen el manuscrit conservat a la Biblioteca Nacional, que data del 1917)
- LAPLANA, Mario (1921), *Índice-Inventario del Archivo Histórico [de la Compañía de Jesús de la Pruvincia de Toledo] formado por el P. Mario Laplana (1849-1921, 31 de diciembre; revisado hasta el año de 1950, Madrid, 1 enero 1951)* (còpia mecanografiada custodiada al mateix arxiu, ubicat a la Residencia de la Companyia de Jesús d'Alcalá de Henares; disposa d'una altra còpia idèntica on s'assenyalen en bolígraf els documents que han desaparegut i es dóna la correspondència d'acord amb la catalogació actual)
- LLADONOSA, Josep (1972-1975), *Història de Lleida*, Tàrraga: F. Camps Calmet (2 vols.)
- LLADONOSA, Manuel (2009), *La presència de la Companyia de Jesús a Lleida*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs
- LLAURÓ, Juan (1927), "Los glosarios de Ripoll", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 3, pp. 271-341
- LÓPEZ LÓPEZ, Matías (2000), *Séneca: Diálogos (la filosofía como terapia y camino de perfección)* [introducciones, traducción i notes per___], Universitat de Lleida
- LUENGO, Manuel, *Colección de papeles varios y curiosos (Archivo Histórico de Loyola, Documentos de jesuitas del siglo XVIII)*

- MARCH, José María (1935-1944), *El restaurador de la Compañía de Jesús: Beato José Pignatelli y su tiempo*, Barcelona: Revista “Iberia” – Librería Religiosa (2 vols.)
- MARTÍNEZ TORNERO, Carlos A. (2010), *Carlos III y los bienes de los jesuitas: la gestión de las temporalidades por la monarquía borbónica (1767-1815)*, Universidad de Alicante
- MAZZEO, Guido Ettore (1977), *Los jesuitas españoles y la cultura hispano-italiana del siglo XVIII*, Tortosa: Centro Asociado de Tortosa de la UNED
- McGILL, Scout (2005), *Virgil Recomposed: the Mythological and Secular Centos in Antiquity*, Oxford University Press
- MEDINA, Jaume (1996a), “*Ignis: un poema jesuític del segle XVIII*”, *Faventia* 18/1, pp. 105-117
- MEDINA, Jaume (1996b), *La poesia llatina dels Països Catalans: segles X-XX (Antologia)*, Universitat Autònoma de Barcelona
- MEDINA, Jaume (1998), *La poesia llatina de Montserrat en els segles XVI i XVII (el “Còdex Brenach” de l’Arxiu Episcopal de Vic)*, Barcelona: Curial – Publicacions de l’Abadia de Montserrat
- MENDIZÁBAL, Rufo (1972), *Catalogus defunctorum in renata Societate Iesu ab anno 1814 ad annum 1970*, Roma: apud Curiam Praepositi Generalicium
- MERTZ, James J, John P. Murphy i Jozef Ijsewijn (eds.) (1989), *Jesuit Laten Poets of the 17th and 18th Centuries: an anthology of neo-latin poets*, Wauconda (Illinois): Bolchazy-Carducci Publishers
- MONÇON, Agostino (1833), *Vita del servo di Dio P. Giuseppe M. Pignatelli della Compagnia di Gesù*, Roma: Tipografia Salviucci
- MONTI, Alessandro (1915), *Compagnia di Gesù nel territorio della Provincia Torinese: Memorie storiche compilate in occasione del primo centenario dalla restaurazione di essa Compagnia*, Chieri: Stabilimento Tipografico M. Ghirardi, vol. III

- NONELL, Jaime (1893-1894), *El V. P. José Pignatelli y la Compañía de Jesús en su extinción y restablecimiento*, Manresa: Imprenta de San José (3 vols.)
- OCHANDARENA, José (1907), *Catálogo de los padres y hermanos pertenecientes a la Provincia de España de la Compañía de Jesús (1815-1863)*, Madrid: Imprenta de Gabriel López del Horno
- OCHANDARENA, José (s.a.), *Sujetos de las Once Provincias de la Compañía de Jesús al tiempo de la Expulsión de Carlos III y son las siguientes: Andalucía, Aragón, Castilla, Toledo, Perú, Chile, Paraguay, México, Filipinas, Quito y Santa Fe* (Ms. C. 367 de l' Archivo Histórico de la Compañía de Jesús de la Provincia de Castilla; abans llig. 1.496)
- OLIVA, Salvador (1992), *La mètrica i el ritme de la prosa*, Barcelona: Quaderns Crema
- O'NEILL, Charles E., i Joaquín Mª DOMÍNGUEZ (2001), *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*, Roma-Madrid: Institutum Historicum S.I. – Univerisidad Pontificia de Comillas (4 vols.)
- OSWALD, Julius, Johannes Baar, Andra Wagner-Weldi i Julia Dorn (2013), *Jesuitica: Bibliographie zur Geschichte-Kunst-Literatur-Naturwissenschaft-Philosophie-Theologie der Gessellschaft Jesu*, München
- PADROSA I GORGOT, Inés (1999), “Catàleg dels manuscrits llatins de la Biblioteca del Palau de Peralada”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 40, pp. 309-379
- PALAU I DULCET, Antonio (1948-1987²), *Manual del librero hispano-americano*, Barcelona: Librería Palau (28 vols.)
- PARRAMON, Jordi (1999), *Ritmes clàssics: la mètrica quantitativa i la seva adaptació accentual*, Barcelona: Quaderns Crema
- PLAZA BORES, Ángel de la (1980), *Archivo General de Simancas: guía del investigador*: Madrid: Ministerio de Cultura, 1986³

- PLEYAN DE PORTA, Josep (1873), *Apuntes de historia de Lérida: o sea, compendiosa reseña de sus más principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos*, Lleida: Carruez
- POLGÁR, László (1981-1990), *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus, 1901-1980*, Roma: Institutum Historicum Societatis Jesu (6 vols.: I, Toute la Compagnie; II [Les Pays]: II/1, Europe; II/2, Les Pays: Amerique, Asie, Afrique, Oceanie; III [Les Personnes]: III/1, A-F; III/2, G-Q; III/3, R-Z)
- PRATDESABA, Onofre: vegeu *Fontius a Valle Ausetano (Josephus)*
- PRIM Y TARRAGÓ, Agustín (1893), *Cosas viejas de Lérida*, Lleida: Tipografia de la Casa Provincial de Misericordia (cap. “La Compañía de Jesús”, pp. 82-88)
- QUESTA, Cesare (1977), “Metrica latina arcaica”, in *Introduzione allo studio della cultura classica*, Milà: Marzorati editore, vol. II, pp. 477-562
- QUICHERAT, Louis (1862), *Thesaurus poeticus linguæ latinæ ou dictionnaire prosodique et poétique de la langue latine*, París: Hachette, 1875³² (revisat i corregit per Émile Chatelain)
- RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (1998), “Una égloga latina a lo divino del siglo XVIII”, *Cuadernos de Filología Clásica: Estudios Latinos*, 14, pp. 245-252
- RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (2002), “Un poema inèdit de Pere Ferrusola”, *Miscel·lània Cerverina*, 15, pp. 349-363
- RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (2010), “Un *epos* hagiogràfic latino del siglo XVIII dedicado a San Luis Gonzaga”, *Florentia Iliberritana*, 21, pp. 405-444
- RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (2014), “El poeta lleidatà Miquel Dòria (S.I.): obra en llatí i perfil biogràfic”, *Shikar: Revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià*, 1, pp. 61-67
- RIZOS JIMÉNEZ, Carlos Ángel (2016), “L'*officium pastorum* d'encunyació medieval a l'ègloga *Christus Natus* de Miquel Dòria”, in *La construcció d'identitats imaginades* (actes

del *II International Medieval Meeting*, Lleida, juny del 2012), Universitat de Lleida, pp. 301-313 [en premsa]

ROCA LLETJÓS, Salvador (1933), “Unes dades de Bibliografia Lleidatana (Segles XVIII i XIX)”, *Nostre Cant: Portant Veu de l’Orfeó Lleidatà*, 1, pp. 18 i ss.

RODRÍGUEZ-PANTOJA MÁRQUEZ, Miguel (1999), “La métrica de los *Carmina Latina Epigraphica* datables entre los siglos VI al X”, in *Estudios de prosodia y métrica latina tardía y medieval* (Julián Solana Pujalte, ed.), Universidad de Córdoba, pp. 29-70

Schedario: Schedario Unificato 05-06-07-08 (ARSI; carpeta de documents digitalitzats que conté les fitxes dels jesuïtes amb dades biogràfiques orientatives com les dates i lloc de naixement, mort, ingrés a la Companyia, etc.)

SEGURA MUNGUÍA, Santiago (2001), *Nuevo diccionario etimológico latín-español y de las voces derivadas*, Bilbao: Universidad de Deusto, 2006⁴

SITJAR I SERRA, Miquel (1990-1991), “Aproximació a la poesia jesuítica de certamen: el *Signum magnum* (1761) del ribatà Francesc Capdevila i Ventós”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 31, pp. 205-212

SOMMERVOGEL, Carlos (1890-1932), *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Bruseles-París: Oscar Schepens – Alphonse Picard (11 volums)

SORBELLI, Albaro (1931), *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d’Italia*, vol. 48 (Pesaro, Biblioteca Oliveriana: continuació), Firenze: Leo S. Olschki

STROH, Wilfred (2012), *El latín ha muerto ¡Viva el latín!*, Barcelona: Ediciones del Subsuelo (cap. “*Frangito barbitum!* Los jesuitas, entre el dios del amor y el amor de Dios”, pp. 245-266)

TARRAGÓ PLEYÁN, José A. (1943), “Aportaciones a la bibliografía ilerdense de los siglos XVI al XVIII y notas sobre los estudios bibliográficos en Lérida”, *Ilerda*, 1 (fasc. 2), pp. 289-390

THILL, Andrée, Gilles Banderier i Marc Fumaroli (1999), *La lyre jésuite: Anthologie de poèmes latins (1620-1730)*, Ginebra: Librairie Droz

TORRAS I BAGES, Josep (1898), *Sant Lluís Gonzaga (miniatura psicològica): als joves congregants de la Immaculada i Sant Lluís Gonzaga, de Barcelona*, Barcelona: Ibérica

TORRES AMAT, Félix (1836), *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer

URIARTE, José Eugenio de (1904-1916), *Catálogo razonado de obras anónimas y seudónimas de autores de la Compañía de Jesús pertenecientes a la antigua asistencia Española*, Madrid: Imprenta de la Real Casa (5 volums)

VIDAL, José Luis (1999), “El «semicentón» virgiliano de *Antología Latina* (Riese) 686: la técnica de su composición”, *Emérita*, LXVII-1, pp. 13-37

VIVIER, Alexander (1897), *Nomina Patrum ac Fratrum qui Societatem Iesu ingressi in ea supremum diem obierunt, 7 augusti 1814 – 7 augusti 1894*, París: R. Leroy

XIMENO, Vicente (1747-1749), *Escritores del Reyno de Valencia, chronológicamente ordenados desde el año MCCXXXVIII de la Christiana Conquista de la misma Ciudad hasta el de MDCCXLVIII*, València: Oficina de Joseph Estevan Dolz (edició facsímil a València: Llibreria París, 1980; 3 vols.)

YOUNG, Karl (1933), *The Drama of the Medieval Church*, Oxford University Press, 1962³, vol. II

Edicions i traduccions d'autors clàssics emprades

Anònim:

Consolatio ad Liviam de morte Drusi Neronis (edició i traducció de Tomás González Rolán i Pilar Saquero), Madrid: Ediciones Clásicas, 1993

Catul:

Poesies (edició d'Antoni Seva i traducció de Josep Vergés i Antoni Seva), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1990

Ciceró:

De l'orador (edició i traducció de Salvador Galmés), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1929 (vol. I: llibre I), 1931 (vol. II: llibre II), 1933 (vol. III: llibre III)

Claudià:

El Rapte de Prosèrpina (edició d'Àngels Calderó i traducció d'Àngels Calderó i Antoni Seva), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1995

Panegíric al cuarto consulado del emperador Honorio (dins *Poemas de Claudiano*, vol. I; traducció de Miguel Castillo Bejarano), Madrid: Gredos, 1993

Claudii Claudiani carmina (edició de J. B. Hall), Leipzig: Teubner, 1985

Estaci:

Silves (edició i traducció de Guillem Colom i Miquel Dolç), vol. II (inclou els llibres II i III), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1958

Aulus Gel·li:

Les nits àtiques (edició de Miquel Dolç i traducció de Vicent Ferrís), vol. III (inclou els llibres VI-IX), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1988

Horaci:

Odes i Epodes (edició i traducció de Josep Vergés), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1978 (vol. I) i 1981 (vol. II)

Sàtires i Epístoles (edició i traducció de Llorenç Riber), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1927

Lucreci:

De la natura (edició i traducció de Joaquim Balcells), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1928 (vol. I) i 1932 (vol. II)

Ovidi:

Art amatòria (edició i traducció de Jordi Pérez Durà i Miquel Dolç), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1977

Les metamorfosis (edició i traducció d'Adela Mª Trepà i Anna Mª de Saavedra), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1929 (vol. I), 1930 (vol. II) i 1932 (vol. III)

P. Ovidii Metamorphosis cum notis Thomæ Farnabii, Pàdua: impremta de Giovanni Manfrè, 1712⁵³³

Sili Itàlic:

La Guerra Púnica (traducció de Joaquín Villalba Álvarez), Madrid: Akal, 2005

Punica (edició de J. Delz), Stuttgart: Teubner, 1987

Valeri Flac:

Argonauticon (edició d'Otto Kramer), Leipzig: Teubner, 1913

Argonauticon (edició de W. W. Ehlers), Stuttgart: Teubner, 1980

Virgili:

Bucòliques (edició i traducció de Miquel Dolç), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1956

Eneida (edició i traducció de Miquel Dolç), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1972 (vol. I), 1975 (vol. II), 1977 (vol. III), 1978 (vol. IV)

Geòrgiques (edició i traducció de Miquel Dolç), Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1963

P. Vergilii Maronis Opera apparatus critico in artius contracto (edició d'Otto Ribbeck) Leipzig: Teubner, 1894

[Opera: Bucolica vel Eclogæ, Georgica, Æneis], Venècia: Vindelinius de Spira, 1470

P. Virgilio Maronis poetarum principis opera accuratissime castigata: cum XI acerrimi iudicii virorum commentariis, Seruio presertim atque Donato, nunc primum ad suam integritatem restitutis excusa, Venècia: Junta d'Antoni Lucas, 1537

⁵³³ No reproduïxo aquí totes les edicions de les *Metamorfosis* dels segles XV, XVI i XVII que he consultat a la Universitat de Barcelona i que he citat a la nota 424.

Publio Virgilio Maronis Opera, Cervera: Universitat de Cervera, 1761

Bíblies seguides a les traduccions:

Biblia sacra iuxta Vulgatam Clementinam (edició d'Alberto Colunga i Lorenzo Turrado),

Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1951

La Bíblia (traducció interconfessional), Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya - Editorial Claret – Societats Bíbliques Unides, 1993

Nou Testament grec-llatí-català, Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya - Editorial Claret – Societats Bíbliques Unides, 1995

ARXIUS I BIBLIOTEQUES CONSULTATS

Archivo General de Simancas (Simancas, Valladolid)

Archivo Histórico de Loyola (Azpeitia, Guipúzcoa)

Archivo Histórico Nacional (Madrid)

Archivo de los Jesuitas de la Provincia de Castilla (Alcalá de Henares)

Archivum Romanum Societatis Iesu (Roma)

Arxiu Comarcal de la Segarra (Cervera)

Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)

Arxiu del Regne de València (València)

Arxiu Diocesà d'Urgell (La Seu d'Urgell)

Arxiu Parroquial de Sant Ot (La Seu d'Urgell)

Arxiu Municipal de la Paeria (Lleida)

Arxiu de la Companyia de Jesús de Catalunya (Barcelona)

Biblioteca de Catalunya (Barcelona)

Biblioteca de la Universitat de Barcelona

Biblioteca de la Universitat de Lleida

Biblioteca de la Universitat de Saragossa

Biblioteca del Centre Borja (Sant Cugat del Vallès)

Biblioteca de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (Lleida)

Biblioteca Pública de Lleida

Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes (Universitat d'Alacant)

APÈNDIX: POESIA JESUÍTICA LLATINA DEL SEGLE XVIII A LLEIDA

Presento a continuació una mostra de la poesia llatina dels jesuïtes que es va conrear a Lleida al segle XVIII. Aquesta mostra està representada pels poemes que apareixen a l'obra del jesuïta del Col·legi de Lleida Josep Martínez, publicada l'any 1701 arran de la mort del rei Carles II. Això ens permetrà adonar-nos de les diferències que trobem entre la poesia jesuítica barroca que es venia conreant als col·legis jesuítics des del segle XVII respecte de la poesia neoclàssica que busca el bon gust que es va conrear a partir de la segona meitat del XVIII arran de l'esperit propugnat pels jesuïtes de la Universitat de Cervera.

Ofereixo el text dels poemes llatins que hi apareixen acompanyat de la corresponent traducció al català; els epígrafs en castellà que acompanyen alguns poemes els edito amb un altre tipus de lletra per tal de distingir-los tant del text llatí com de la traducció al català. Per continuar amb el model de traducció que he seguit amb els poemes de Miquel Dòria, també aquí n'ofereixo una traducció rítmica. Pels hexàmetres dactílics de l'ègloga inicial segueixo el mateix criteri que hem vist fins ara. Pel que fa a la resta, tant als díctics elegíacs com als metres eòlics he seguit el model que proposa Josep Bargalló al seu *Manual de mètrica i versificació catalanes* (1991)⁵³⁴.

Com a criteri d'edició només he d'assenyalar que tracto de reproduir el text tal com el trobem a l'imprès tot respectant l'ús ortogràfic de l'autor per tal de reflectir el seu *modus scribendi*. Només intervenc en casos d'errada evident, que seran assenyalats en nota a peu de pàgina (quan calgui reemplaçar alguna lletra) o bé afegint alguna lletra que pot faltar (amb els parèntesis angulars < >) o eliminant alguna lletra que sobra (posant-la entre claudàtors []). També he eliminat alguns accents gràfics que trobem a l'imprès per motius mètrics (assenyalen síl·labes llargues en casos on també hi podríem trobar una breu); trobo que

⁵³⁴ Al capítol sobre "Mètrica accentual" hi ha un apartat on s'ocupa de "L'adaptació dels metres clàssics" (pp. 230-254), que acaba aun un "Esquema dels versos i estrofes clàssiques en la seva adaptació a la mètrica catalana" (pp. 252-253). Aquest model no és gaire diferent del que presenta Jordi Parramon al seu treball *Ritmes clàssics* (1999), que és un recull de mètrica greco-llatina que incorpora les adaptacions corresponents al català.

aquestes títols no són necessàries perquè en cada cas he facilitat el tipus de vers mètrica que empra.

Exequias reales, que a la muerte de su augustísimo monarca y señor D. Carlos de Austria, Rey de las Españas, celebró la Nobilísima y Fidelíssima Ciudad de Lérida, siendo Paheres D. Ramón de Marañoso de Granada y Arañón, Señor de Seguer, Doctor Micer Juan Joseph Casanoves, Cathedrático de Prima de Leyes en la Universidad de Lérida, Joseph Puñet, y Miguel Juan Martí, cuia relación escribe por orden de los muy Ilustres Señores Paheres, el Padre Joseph Martínez, de la Compañía de Iesús, Cathedrático de Retórica de la Universidad y en su Colegio de Lérida (Lleida, 1701, folis 2-5)

ECLOGA IN OBITU CAROLI II, HISPANIÆ REGIS: DAPHNIS⁵³⁵

Liris

Iolas

Qua Sycoris radians auro, prædivite cursu
arva opulenta secat, fulvaque superior urna
mænia liligeræ radit crystallinus urbis
custodes ovium⁵³⁶ Liris alter, et alter Iolas,
dum vaga pascuntur virides armenta per herbas⁵³⁷, 5
deiæti mærore sedent in margine ripæ⁵³⁸.
Non calamos inflare leves⁵³⁹, non carmina buxo

⁵³⁵ Només en el cas de l'ègloga he afegit notes amb els *loci similes sive paralleli* per tal de poder establir comparacions amb el text de Miquel Dòria corresponent a aquest mateix gènere poètic. Hom veurà que, per tractar-se d'un poema d'època barroca, les influències del llatí humanístic hi són molt més presents que als poemes de Dòria, seguidor del bon gust heretat de l'escola ceriverina.

⁵³⁶ Horaci, *Odes*, 4, 12, 10: *Custodes ouium carmina fistula*.

⁵³⁷ Virgili, *Geòrgiques*, 3, 162: *cetera pascuntur uiridis armenta per herbas*.

⁵³⁸ Ovidi, *Metamorfosis*, 1, 729: *quem simul ac tetigit, positisque in margine ripæ*.

arguta resonare iuvat; stat pectore demens

luctus⁵⁴⁰, et ex imo rumpunt suspiria corde.

Lir. Cernin, ut in limum Sycoris mutaverit aurum, 10

crystallusque fluat cocyto tristior, utque

lilia per ripam amisso candore reclinent

languidulum caput, atque argentea forma recedat?

Ut Dryades quærunt tristes convallibus umbras,

ut possint melius sævo indulgere dolori⁵⁴¹? 15

Omnia mæsta silent⁵⁴², sylvæ, nemus, arva, recessus

mæstitiam ostendant, dolor undique⁵⁴³; et undique, luctus.

Iol. Iure gemunt, et cuncta iacent confecta dolore⁵⁴⁴,

in Tumulo Daphnim cum mors ingrata recondit⁵⁴⁵,

tecum delicias, et gaudia, Daphni, tulisti⁵⁴⁶, 20

nostra tuoque iacent Tumulo solatia⁵⁴⁷ vitæ.

Te sine, væ nobis! Et Lilia nigra videntur;

nec sapiunt fontes⁵⁴⁸, nec carmina dulce loquuntur.

Lir. Te virides deflent sylvæ, te prata, nemusque⁵⁴⁹,

⁵³⁹ Virgili, *Bucòliques*, 5, 2: *tu calamos inflare leuis, ego dicere uersus*.

⁵⁴⁰ Estaci, *Silves*, 2, 12-13: *mulceat insanos gemitus. Stat pectore demens / luctus et admoto latrant præcordia tactu*.

⁵⁴¹ Virgili, *Eneida*, 2, 776: *quid tantum insano iuuat indulgere dolori*. I a la traducció llatina de la *Iliada*, 6, 486: *Pone modum lacrimis, nec sæuo indulge dolori / me propter, dulcis coniux*.

⁵⁴² Claudià, *De VI consulatu Honorii Augusti*, "Panegyricus" 29: *Antraque mæsta silent inconsultiq[ue] recessus*.

⁵⁴³ Valeri Flac, *Argonàutiques*, 2, 133: *hæc tibi principia, hinc rabidas dolor undique matres*.

⁵⁴⁴ Pico della Mirandola, "Martia conqueritur Pici discessum, qui ad exteras gentes ire parabat et studiis incumbere" (v. 1): *Ergo sollicito moriar confecta dolore*. Johannes Lorichius Hadamarius (s. XVI), *Ad Wolfgangum a Cronensthein*, "De pelicano", pàg. 1259: *Tris adeo lucas nimio confecta dolore*.

⁵⁴⁵ Franciscus de Mendoza Olympisonensis (S.I.), *Viridarium sacræ ac profanæ eruditionis* (Lion, 1632), fol. 3v: *Mendoçam tumulo dum mors ingrata recondit*.

⁵⁴⁶ Aquest vers i el següent ens evoquen l'hexàmetre d'Enni (*Annales* 104 Skutsch), famós per l'alteració de la *t*: *O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti*.

⁵⁴⁷ Ovidi, *Metamorfosis*, 7, 483: *Pars sis militiæ; tumulo solacia posco*.

⁵⁴⁸ Calpurni Sícul, *Bucòliques*, 3, 51-52: *Te sine, uæ misero, mihi lilia nigra uidentur / nec sapiunt fontes et acescunt uina bibenti*.

⁵⁴⁹ Jacobus Micyllus (1503-1558), *Sylvarum liber quartus*, "In suburbanum Justinianum Holtzhausen" (v. 2): *Et circum taciti, prata, nemusque, soli*.

te liquidi fontes⁵⁵⁰, et muta armenta queruntur⁵⁵¹. 25

Ipse patet Sycoris lacrymarum fontibus amnem⁵⁵²

auget, et ignava fertur mæstissimus unda.

Io. Heu mors invisæ, et nostro invidiosa decori!

In tumulo condis nostros cum Daphnide honores.

Vt Sycoris ripæ decori sunt Lilia, opimi 30

arboribus fructus, et poma rubentia malis:

Daphnis erat sylvæ decus, et nova gloria nostræ.

Lir. Dicite formosæ sylvæ, formosius ecquid

Daphnide vidistis, seu cum crescentibus umbris⁵⁵³

ad rivos salientis aquæ deduceret agnos; 35

seu cum Sole novo pecus omne⁵⁵⁴ moveret ovili

ad virides campos? Qualis nitidissimus ore,

et fronte insignis, crinemque simillimus auro⁵⁵⁵,

duxit Apollo gregem Amphrysi prope fluminis undas⁵⁵⁶

talis eras Daphni, et talem te pulcher agebas. 40

Io. Hei mihi, quod pulchris fatorum lege negatur

stare diu⁵⁵⁷, formamque rapit mors invida⁵⁵⁸ semper.

Occidit infelix, florentibus occidit annis⁵⁵⁹

Daphnis, nec fatum decorique, orique pepercit.

⁵⁵⁰ Virgili, *Geòrgiques*, 4, 18: *At liquidi fontes et stagna uirentia musco.*

⁵⁵¹ Estaci, *Tebaida*, 5, 334: *Ipse ager, ipsi amnes et muta armenta queruntur.*

⁵⁵² Sili Itàlic, *Púniques*, 13, 577: *Ultima erumpit lacrimarum fontibus amnis.*

⁵⁵³ Joachim Camerarius (1500-1574), *Eclogæ* IV, 255: *Et nos montivagis tantum crescentibus umbris.*

⁵⁵⁴ *Pecus omne*: Virgili, *Eneida*, 12, 718, *Georg.* II 371 i 445.

⁵⁵⁵ Calpurni Sícul, *Bucòliques*, 6, 15: *Et ridens oculis, crinemque simillimus auro.*

⁵⁵⁶ Catul 64, 281: *Montibus ora creat, quos propter fluminis undas.*

⁵⁵⁷ Claudià, *Carminorum minorum corpusculum*, “In sepulchrum speciosæ” (v. 1): *Pulchris stare diu Parcarum lege negatur.*

⁵⁵⁸ Epitafi de Petrus Quiqueranus (s. XVI; bisbe de Senez, Provença), v. 3: *Me rapuit, quæ cuncta rapit mors invida doctis.*

Ille decor vultus, placidæ clementia frontis, 45
 ornamenta animi, et pectus virtutibus almum
 et nivei mores ceciderunt funere acerbo⁵⁶⁰.
 Sic Pyrus Arctoa quondam concussa procella
 divitiis viduata manet; sic grandine sæva
 omnis odorifero misere flos sternitur horto. 50
Lir. Dum te pastores, dum te sylvæque, nemusque
 vidimus, affulsit novis pretiosior auro⁵⁶¹
 Ætas, et pulchri nituerunt Æthere Soles.
 Ipsæ sponte capræ mammas ad septa ferebant
 turgentes; non agna lupos metuebat, et ursos; 55
 iniussis florebat ager violisque, rosisque⁵⁶²,
 et flavis fæcunda seges fluitabat aristis.
 Non aliter, quam cum⁵⁶³ nostra sub imagine Apollo
 invisit campos. Postquam te, pulchrior auro⁵⁶⁴
 Daphni, tulit fatum, perierunt aurea sæcla. 60
 Terra negat fruges, lupus insidiatur ovili⁵⁶⁵;
 quæ modo florebant violis, nunc arvua rigescunt
 spinis, proque Rosa surgit paliurus acutus⁵⁶⁶.

⁵⁵⁹ *Florentibus occidit annis*. Aquest vers (citat per Cervantes al capítol 33 de la 2a part de *El Quixot*) parteix del *Distichorum liber* de Michele Verino (1487).

⁵⁶⁰ Cf. *funere mersit acerbo* (Virgili, *Eneida*, 6, 429 i XI 28).

⁵⁶¹ Cf. el proverbi llatí *libertas fuluo pretiosior auro* (HERRERO LLORENTE 1980: s.v. *libertas fulvo...*), de tradició medieval (*Proverbia medii ævi*, I, p. 727; *apud* Leon Battista Alberti, *Intercenales* [Francesco Bacchelli i Luca d'Ascia, eds.], Bolònia: Pendragon, 2003, p. 343, n. 19), segurament inspirat en un vers atribuït a Coneli Gal que realment és de Maximia l'Etrusc: *Quin etiam virtus fuluo pretiosior auro* (*Elegia* 1, 19); fins i tot el cita Lope de Vega a la dedicacòria "A don Juan de Arguijo, veinticuatro de Sevilla" que acompanya les seves *Rimas*.

⁵⁶² Janus Secundus (1511-1536), *Basia* 2, 21: *Qua violisque rosisque, et flavicomis narcissis*.

⁵⁶³ Ovidi, *Metamorfosis* IV, 122: *Non aliter quam cum uitiato fistula plumbo*.

⁵⁶⁴ Claudià, *Rapte de Prosèrpina*, 3, 85-86: *Nec qualem roseis nuper convallibus Ætnæ / suspexere deæ. Squalebat pulchrior auro*.

⁵⁶⁵ Virgili, *Eneida*, 9, 59: *Ac ueluti pleno lupus insidiatus ovili*.

Io. Invidit nobis fera mors, fortuna fuisset⁵⁶⁷
 nostra potens nimium, propria hæc si dona fuissent⁵⁶⁸. 65
 Daphnim crudelis rapit inclementia mortis⁵⁶⁹,
 divitias simul, et nostras populatur avara.
 Ergo dum Sycoris leni vagus agmine ILERDAM
 alluet, illius dum Lilia pulchra virescent;
 dum t<h>yra pascet apes, cytisum dum sima Capella; 70
 robora dum montes, dum pabula campus⁵⁷⁰ habebit:
 flebimus heu! Daphnim, te, Daphnis, flebimus omnes.
Lir. Ipse ego, ut æternum memores servemus amore
 Daphnidis, et vivant sævi monumenta doloris⁵⁷¹,
 corticibus salicis breve carmen falce notabo⁵⁷². 75
 Cresce salix, lacrymisque meis perfusa viresce,
 Daphnidis ut crescat pariter nomenque, decusque⁵⁷³.
 Fortunata vire⁵⁷⁴, dum nomine scripta virescas
 Daphnidis, haud vincet te laurea, myrtus amæna
 non vincet, Phœbus licet huic, atque; huic Venus adsit⁵⁷⁵. 80
 Cresce, et conserva nostri monumenta doloris⁵⁷⁶:

Daphnis Iberiacis Pastor formosus in oris

⁵⁶⁶ Virgili, *Bucòliques*, 5, 39: *Carduos et spinis surgit paliurus acutis.*

⁵⁶⁷ Virgili, *Eneida*, 9, 41: *Æneas, si qua interea fortuna fuisset.*

⁵⁶⁸ Virgili, *Eneida*, 6, 871: *Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.*

⁵⁶⁹ Virgili, *Geòrgiques*, 3, 68: *Et labor, et duræ rapit inclementia mortis.*

⁵⁷⁰ Ovidi, *Ibis* 137: *Robora dum montes, dum mollia pabula campi.*

⁵⁷¹ Virgili, *Eneida*, 12, 945: *Ille, oculis postquam sæui monumenta doloris.*

⁵⁷² Henricus Muhlius, “Daphnis: Bucolicon de obitu Christiani Alberti, heredis Norwegiæ, postulati coadiutoris episcopatus Lubecensis, ducis Sleswici, Holsatiæ, Academiae Kiloniensis conditoris et nutritoris” (any 1695), v. 211: *Ipse modo modulans properanti falce notabo.*

⁵⁷³ Florus de Lió Diaca (810-860), *Carmina varia*, “Querella de divisione imperio post mortem Ludovici Pii”, v. 73: *Perdidit imperio pariter nomenque decusque.*

⁵⁷⁴ Crida l’atenció aquest ablatiu analògic *vire* en comptes de *vi*, no documentat en llatí clàssic i segurament justificat per motius mètrics: --/--/ -vv/-vv/-vv/--.

⁵⁷⁵ *Carmina Burana* 148, 7: *Venus adsit omnibus.*

cælestum invidia subito est ad Sydera raptus.

Iosephus Martinez, in Col·legio Ilerdensi Soc. IESV Rethorica Professor.

ÈGLOGA EN EL FUNERAL DE CARLES II, REI D'ESPANYA: DAFNIS

*Liris i Iol·las*⁵⁷⁷

Ça on el Segre lluent d'aigua d'or va tallant els fecunds
camps opulents i molt més superbs que una urna daurada

tira una llum cristal·lina als murs de la vila dels lliris,

Liris i Iol·las, ambdós cuidadors de ramats de corders,

mentre passegen i peixen per l'herba verdosa els ramats, 5

seuen jeient entristits a la vora del riu per la riba.

No els consola tocar les suaus caramelles ni dir

cants armoniosos amb flauta; puix tenen al pit un furiós

dol i emperò del seu cor molts sospirs els esclaten trencant.

LIRIS: No te n'adones que el Segre ha canviat el seu or cap al fang? 10

Mira el fluir cristal·lí molt més trist que el Cocit de l'infern.

Fixa't que els lliris perden llur candor per la vora acotxant

⁵⁷⁶ Marcial, *Epigrammes*, 1, 88, 7: *Accipe, care puer, nostri monimenta doloris.*

⁵⁷⁷ Dafnis, que dona títol a aquesta ègloga, és el nom de l'inventor de la poesia bucòlica, fill de Mercuri, i el trobem esmentat a les *Bucòliques* de Virgili (*Bucòliques*, 2, 26 i *passim*). Tot i així, tractant-se d'una ègloga funerària, hem de pensar en el pastor Dafnis de l'ègloga V de Virgili, que és exaltat pels pastors Menalcas i Mopsus, com aquí Liris i Iol·las; aquest motiu té llarga tradició humanística: l'extremeny Diego López té una *Daphnis ecloga* (1637) on, sota el nom de Dafnis, s'amaga la figura de El Brocense, exaltat per Menalcas, que representa el mateix Diego López (DOMÍNGUEZ 2012: 495); entre els jesuïtes, Pierre-Juste Sautel presenta un Dafnis moribund a l'elegia que dedica a Narcís (*Lusus poetici allegorici*, llibre II, elegia 9, vv. 54 i 85; THILL 1999: 166-170), i hom ha vist una recreació de la bucòlica V de Virgili a la tretzena de les *Eclogæ sacræ* de René Rapin (THILL 1999: 205). Pel que fa a Liris, que aquí és un pastor, pren el nom del riu Liris (l'actual

- lànguida copa abandonen l'argèntica llum de llurs pètals.
 No t'has fixat que les Dríades busquen foscor per les valls,
 lloc molt amè cercant per plorar la crueltat del dolor? 15
 Tots fan silenci afligits, ploren boscos, deveses i camps;
 mostren tristor de la pèrdua, dolor i lament per arreu.
- IOL-LAS: Tenen raó llurs gemecs, i tots jauen sotmesos al dol,
 puix que la mort molt ingrata ha esfonsat al seu túmul a Dafnis.
 Tu t'has endut, amic Dafnis, delícies i gojos plaents, 20
 resten al túmul jaients nostres ganes de viure la vida.
 Què de nosaltres serà sense tu? Com negres els lliris,
 perden les fonts llur sabor, ja no canten llurs dolces cançons.
- LIRIS: Ploren per tu els verds boscos, les selves, els prats i deveses,
 líquides fonts i ramats silenciosos te busquen a tu. 25
 Creix el cabdal fins i tot del riu Segre quan ploren les fonts,
 molt afligit va corrent sense força amb ones mandroses.
- IOL-LAS: Ai de tu, mort imprevista, envejosa del nostre plaer,
 nostres honors t'has endut a la tomba de Dafnis amb tu.
 Lliris hi ha a la vora del Segre formós, i fecunds⁵⁷⁸ 30
 fruits als seus arbres, i roges estan les pomeres de pomes:
 Dafnis, el goig de la selva, nova glòria nostra.
- LIRIS: Boscos formosos, digueu, si veiéreu quelcom més que Dafnis
 maco ö bé si amb ombres creixents algun home ha baixat

Garigliano), a la Campània italiana. I Iol-las fou també un pastor de les *Bucòliques* de Virgili (*Bucòliques*, 2, 57 i 3, 76).

⁵⁷⁸ El motiu de l'elogi del paisatge és un motiu recurrent en la poesia humanística que aquí es manifesta en el cas de l'elogi de la vall del Segre. Dins el context de la poesia jesuítica llatina, el podríem comparar amb l'elogi de París que féu René Rapin als seus *Hortorum libri IV* (I "Flores"), que segueix el model de l'elogi de Roma que Virgili va incorporar a les *Geòrgiques* (2, 533-535); cf. Thill (1999: 207).

xais i corders cap als rius amb llurs aigües que salten arreu. 35

Qui tal vegada al matí ha baixat el ramat de la pleta
vers les praderes verdoses? Talment que amb la cara ben neta
maco d'aspecte frontal i amb cabells que s'assemblen a l'or,
du el déu Apol·lo el ramat de l'Amfrisi a la vora del riu;
eres tu Dafnis igual, i formós tu te duies igual. 40

IOL·LAS: Pobre de mi! Puix que la llei del destí impedeix als formosos
temps llarg romandre, la mort envejosa arrabassa llur forma.
Mor infeliç, a la flor de la vida traspassa molt jove
Dafnis, i no ha respectat el destí sa bellesa i son rostre.
Eixa bellesa del rostre, clemència del plàcid visatge, 45
dons de l'ànima, pit de tantes virtuts nodridor,
nivis costum han caigut en amarg funeral igualment.
Tal com perera de l'Àrtic es queda alguns cops despullada
dins sacsejada tempesta, així amb violent calabruix
totes les flors veiem caure en pobre jardí perfumat. 50

LIRIS: Mentre els pastors, la devesa i els boscos vàrem mirar-te,
va refulgir per als nous una etapa més bella que l'or,
van igualment resplendir al Firmament preciosos els Sols.
Elles mateixes les cabres portaven al clos llurs mamelles
túrgides; no espanteven l'ovella ni els llops ni els osos; 55
varen florir en els camps espontànies violetes i roses,
messes sortien fecundes per mig de groguenques espigues.
No de cap altra manera que Apol·lo envaeix tots els camps
sota la nostra aparença. Després que el destí se t'ha endut,

Dafnis, bonic més que l'or, finiran les daurades centúries. 60

Nega la terra llurs fruits mentre el llop va aguantant pels ramats;
són les mateixes, que abans entre violes florien, les messes
qu'ara se sequen amb punxes, i l'arç amb la Rosa apareix.

IOL·LAS: Lletja la mort ens ullprèn, el destí de nosaltres hauria
set suficientment potent si els mateixos regals ho estigueren. 65

Dafnis raptat ha sigut per la mort inclement i cruel,
van també amb ell ses riqueses, devasta les nostres avara.

Doncs mentre el Segre indolent vagi ple amb ses dolces
aigües per LLEIDA i dementre esplendeixen bonics els seus Lliris,
mentre l'abella timons pugui péixer i la cabra els seus bàlecs, 70
mentre trobem a muntanya un bon roure i pastures al camp,
ai! Plorarem per tu, Dafnis! Tothom plorarà pel bell Dafnis.

LIRIS: Jo mateix, jo per guardar etern record per l'amor del molt bell
Dafnis, també perquè pugui perviure el record del dolor,
breu cantaré una cançó amb corbella d'escorça de salze. 75

Creix i esplendeix pels meus plors arruixat perquè creixin
glòria i bellesa igualment per a Dafnis formós, salze meu.

Mentre amb ta força sortosa als escrits amb l'epítet de Dafnis
dónes vigor, tampoc no et venceran els llorers ni l'amena
murtra. Febus l'ajuda; que Venus li doni assistència. 80

Ara, creix i conserva el record del nostre dolor.

*Dafnis, formós Pastoret de les ribes i vores hispanes,
cau sota el cop envejós dels Celestes envers les Estrelles.*

Josep Martínez, al Col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida, professor de Retòrica

Veurem ara altres poemes breus que conté el llibre de les *Exequias reales...* del jesuïta lleidatà Josep Martínez, autor de l'ègloga *Dafnis* que acabem de veure. Els poemes d'aquest professor de retòrica del Col·legi de Lleida van precedits d'alguns altres d'alguns dels seus alumnes i d'altres poemes o fragments que va considerar escaients segons el context. També hi ha poemes en castellà, però aquí només presentarem els llatins. La majoria estan escrits en díctics elegíacs⁵⁷⁹, versificació que deixo reflectida visualment mitjançant el sagnat del pentàmetre; són els que vénen sota els epígrafs *epigramma*, *emblema* i també l'*epitaphium* i l'anomenat precisament *distichon*. Quan es tracta d'un altre tipus de versificació, ho indico en una nota.

El primer poema llatí que hi trobem (a la pàgina 42) és un epigrama del jesuïta francès François Remond (1561-1631). Forma part dels seus *Epigrammata, elegiæ et orationes* (Burdeus 1605), llibre II, epigrama XIV (pàg. 35), i porta per títol “De eiusdem Cardinalis insignibus, ipsius tumulo incisis”, tot i que aquest no apareix al nostre llibre; en el seu lloc tenim aquesta explicació:

Brotó el Túmulo Azucenas, como en Prendas, que nos aseguran, morar ya la Majestad de nuestro Augustísimo Rey, en las hermosas florestas del Paraíso. Otras Azucenas grabadas en la sepultura del liberalísimo Alejandro Farnés⁵⁸⁰, dieron pie a Remondo, para concebir semejantes esperanzas en este, que pareció se trabajó para nuestro caso, conceptuoso (pp. 41-42)

Lilia, quæ memori cernis florere, sepulcro,

⁵⁷⁹ A la traducció, he intentat mantenir el ritme del díctic elegíac d'acord amb el següent esquema de síl·labes tòniques i àtones:

TA(A)TA(A)TA(A)TA(A)TAAT(A)
TA(A)TA(A)T//TAATAAT

illa tulit Domino fertilis Vrna suo.
Forsitan humorem clauso de corpore traxit,
a Domino didicit forsitan esse ferax.
An non perpetuos Princeps florebis in annos, 5
si potuit durus LILIA ferre Lapis?

*Tots aquells Lliris que mires florir al sepulcre gloriós
els va portar al seu Senyor fértil el Túmul aquell.
Va arrossegar tal vegada els humors des del seu cos tancat,
fértil va aprendre a ser, puix el Senyor l'ensenyà.
Príncep, que no floriràs per molts anys i per sempre allà dalt?
Pedra molt dura pogué dur-se'n els LLIRIS aquells.*

A la pàgina 105 comencen ja els epigrames del col·legi en llatí, precedits d'aquest eloqüent
títol: *Oratio funebris in exequiis, quibus Ilerda Carolo Secundo Regi Hispaniarum Catholico
parentavit. Habita a Patre Iosepho Martinez, Societatis Iesu, in Ilerdensi Academia
Humaniorum Literarum Professore.*

(p. 106)

*Amantissimo suo in humanioribus litteris præceptori Patri Iosepho Martinez, Societatis Iesu,
et in funebri Caroli II: Hispaniarum Regis Elogio Oratori Clarissimo*

EPIGRAMMA

Carolus, heu! Quanta fuerat caligine tectus!

⁵⁸⁰ Alexandre Farnese, duc de Parma, havia mort el 3 de desembre de 1592.

(p. 107)

Magistro suo in Rethoricis amantissimo Patri Iosepho Martinez, clarissimo Caroli II encomiaste

EPIGRAMMA

Non tam nectarei rores, et Hymettia mella

dulcia, non Hyblæ deflua dona favis;

quam tua lingua, Pater, placido cum fundat ab ore

eloquium dulci dulcius Ambrosia.

Hispani defles, et amara, et acerba Monarchæ

5

funera, quæ lacrymas elicuere viris.

Sed tam dulce fluunt Phœbeo ex ore loquelæ,

ut lethum lætum, sint, et amaror amor.

Ignatius Punyet, In Ilerdensi Musæo Rethorices Alumnus.

Al seu molt estimat Mestre de Retòrica Pare Josep Martínez, preclar encomiasta de Carles II

EPIGRAMA

No són tan dolces nectàries rosades ni mels de l'Himet

mont ni tampoc el pastís d'Hibla d'untós regalim,

no com la llengua, oh Pare, quan surt un discurs de ta plàcida

boca més dolç, fins i tot més que ambrosia immortal.

Plores amargues i horribles exèquies del Rei espanyol, 5

mort que ha vessat de tothom llàgrimes d'homes i tot.

Raja ta boca paraules tan dolces perquè aleshores

sigui la mort ara un goig, sigui el dolor un amor.

Ignasi Punyet, alumne de Retòrica al Museu Lleidatà

(p. 108)

ALIUD

Euridicen potuit Cælestes reddere ad auras

Orpheus, impellens fila sonora Lyræ.

En novus auditur terris cultissimus Orpheus,

et Lyra Threicia dulcior ecce sonat.

Austriacus Princeps fatis oppressus iniquis 5

Carolus, obscurum mortis inivit iter.

Dum verò resonas vocali pectine facta,

Orpheumque melos leniter ore fluit:

Cernimus Austriacum revocatum ad luminis oras,

qui vixit, vivit lumine in Orbe tuo. 10

D. Bonaventura Montaner, in Ilerdensi Soc. IESV Parnasso Oratoris Alumnus.

UN ALTRE

Va poder Orfeu tornar a Eurídice als aires

cèlics tocant els sons fills de la lira sonora.

Vet aquí un nou Orfeu saberut que a la terra se sent,

vet aquí la dolçor lírica més que la tràcia.

Carles el príncep de l'Àustria dius que submís pel destí 5

ha travessat aquell fosc pas del camí de la mort.

Mentre ëntones les seves accions tot cantant amb la veu,

ragen Orfeu i el seu cant sols per ta boca suaument.

L'Àustria veiem convocat a la vora del foc luminós

puix que va viure i viurà sempre amb ta llum en el Món. 10

Sr. Bonaventura Montaner, alumne de l'Orador en el Parnàs Lleidatà de la
Companyia de Jesús

ALIUD

Aurea dum profers, liquidoque fluentia cursu

verba, et Apollineas lingua profundit opes;

attonitus stupuit Sicoris, caput extulit undis,

ut prona dulces ebibat aure sonos:

Verba tua audivit, fulvaque reclinis in Vrnæ 5

dixit: eunt auro purius illa meo.

Hieronimus Gannau, Humaniorum Litterarum Studiosus.

UN ALTRE

*Mentre recites daurades paraules que brollen a un líquid
curs i ta llengua òmet obres molt pròpies del Sol,
resta sorprès el riu Segre, traient el seu cap de les ones,
tot amb l'orella escoltant, sent la dolçor del teu so.*

Ell va sentir els teus mots daurats i va dir al teu túmul 5
tot reclinant-se al cantó: “Corren més purs que el meu or”.

Geroni Gannau, alumne de Lletres Humanes

(p. 109)

ALIUD

Carolus Austriacus cadit ictu morbis acerbo;
non Caroli vero Lucida gesta cadunt.

Altiloqua nam voce tua, verbisque disertis
facta, ex sugge<s>to tollis ad astra, sua.

Res tot erant gestæ Caroli, tantæque secundi, 5
ut solum posset dicere lingua tua.

Antonius Segarra, Rhetorices Studiosus.

UN ALTRE

Carles el d'Àustria cau per terrible dolor colpejat,

p' rò no cauen els fets nets ni brillants del rei Carles.

Doncs amb ta veu elevada i les teves paraules formoses

portes les gestes del rei des del capcer fins als astres.

Tantes eren les gestes de Carles Segon i tan grans;

5

sols amb ta llengua només elles podrien ser dites.

Antoni Segarra, alumne de Retòrica

*Ad amantissimum meum in Humanioribus Litteris Præceptorem Patrem Iosephum Martinez,
Societatis Iesu, Carolo Secundo, parentantem*

ODE DICOLOS TETRASTROPHOS⁵⁸¹

Pressus Hispanæ Dominator oræ

antea mortis fuerat tenebris,

ausa quod tristis maculare Regis

Parca decorem.

Sed tuo vivus, nitidusque forma

5

(p. 110)

ore procedit Carolus Monarcha,

qualis ex usta Casia, sabæo

Thureque Phœnix.

Nobiles magni celebras honores

⁵⁸¹ Estrofa sàfica formada per tres versos sàfics i un adònic. A la traducció, els versos sàfics segueixen aquesta disposició de síl·labes tòniques i àtones: TAATAAATATA. I l'adònic: TAATA.

Regis, in lucem memorata ducis 10

facta, virtutes, pariterque nomen

voce propagas.

Vivet æternum, celebrabit omnis

gens tuo Regem elogio futura,

clarior cunctis Dominator ævis 15

Orbe nitebit.

Melchior Tella in Suprema Rhetorices Classe Alumnus.

Al meu molt estimat preceptor de Lletres Humanes el Pare Josep Martínez (S.I.) que celebra els honors fúnebres de Carles II

ODA BIRÍTMICA EN TETRÀSTROFS

Ans que el Senyor de la regió hispana

fos atrapat per les mortals tenebres

Parca ha gosat la brillantor tacar

trista del César.

P' rò amb la boca òl monarca Carles 5

surt al davant amb netedat i vida

tal com el Fènix de cremada Càsia,

Ture sabea.

Alces els cèlebres honors del César

gran, a la llum les memorables gestes 10

treus del Rei i amb ta veu propagues

nom amb sos mèrits.

Viu restarà èternament, el poble

ve celebrant amb tes llaors al Rei,

com a Senyor resplendirà a la Terra

15

sempre honorable.

Melcior Tella, alumne del curs superior de Retòrica

A la pàgina 111 comença pròpiament l'obra de Josep Martínez amb el discurs titulat ORATIO FVNEBRIS IN OBITU CAROLI II. REGIS CATHOLICI. HABITA A PATRE IOSEPHO MARTINEZ, SOCIETATIS IESU (pp. 111-132)

A la pàgina 133 comença el florilegi poètic que porta per títol FLORES QUE ESPARCIERON LAS MUSAS EN EL MAUSOLEO, QUE ERIGIÓ LA CIUDAD DE LÉRIDA, EN LA MUERTE DE NUESTRO REY CARLOS SEGUNDO (pp. 133-203)

Una part d'aquest corpus poètic està formada per unes dècimes castellanques que van encapçalades d'aquestes paraules de consol evocades per uns versos de la *Consolatio ad Liviam* (vv. 265-268) que allà vénen atribuïts a Ovidi, que és a qui s'havia atribuït tradicionalment aquest poema des de la seva primera edició de 1471, i no va ser fins Juli César Escalíger que es van relacionar amb Gai Pedó Albinovà. El nostre llibre ho presenta d'aquesta manera (pàg. 148):

DEZIMAS

[*Ovid. Consol. Ad Ivi.*]⁵⁸² Consuelo le pareció a la Musa, que entre sus mayores tristezas supo aliviar las ajenas, en la temprana muerte de un Príncipe, el que la gloria de sus virtudes viviría essenta de las llamas de la Pyra, pues dando materia a los Ingenios, para que con varios Metros, y Poemas la elogiaran, recibiría inmortal vida en la posteridad:

Facta Ducis vivent, operosaque gloria rerum,

hæc manet, hæc avidos effugit una rogos.

Pars erit Historiæ, totoque legetur in Orbe⁵⁸³,

seque opus ingeniis, carminibusque dabit.

En medio de los desconsuelos presentes no nos falta por lo menos este alivio. Los hechos y gloriosas virtudes de Nuestro Católico Monarca fueron tantos y tan grandes, que se eternizará su fama en la memoria de los Hombres, habiendo ofrecido dilatado campo, en que espaciarse la Poesía (p. 149) con todo género de Metros, pues elogios de hazañas tales no pueden ceñirse a una especie sola.

A la pàg. 178 comencen els anomenats GEROGLÍFICOS LATINOS:

⁵⁸² La *Consolatio ad Liviam de morte Drusi Neronis* s'ha atribuït tradicionalment a Ovidi i sovint la trobem acompanyant els seus manuscrits i edicions. Josep Just Escalíger la va atribuir a Caius Albinovà Pedó, i fins i tot n'hi ha qui l'ha atribuït a Petroni, però de moment només podem dir que és una obra anònima (GONZÁLEZ-SAQUERO 1993: 1-3). Presento a continuació la traducció castellana del passatge que ens afecta d'acord amb la versió d'aquests estudiosos: *Sobrevivirán los hechos del general y la gloria laboriosa de sus hazañas: ésta permanece ésta es la única que ahuyenta las voraces hogueras. Será parte de la historia y se ofrecerá como obra a la inspiración de los poetas.*

⁵⁸³ Tots els manuscrits i edicions de la *Consolatio ad Liviam* donen *æuo* en comptes de *orbe*. Sembla que el canvi parteix d'una interferència amb un passatge de Marcial (6, 64, 25: *vivet et hærebit totoque legetur in orbe*) on trobem la mateixa construcció: *totoque legetur in orbe*. Si tenim en compte que les edicions anotades del text pseudovidia que circulaven en aquell temps no parlen d'aquest *locus similis* (ni la d'Andrea Navagero [Venècia, 1616] ni les de Nicolaus Hensius [Àmsterdam, 1670 i 1683]), hem de pensar que es tracta d'una interferència amb l'epigrama de Marcial.

Poco ornato le pareció a LÉRIDA, eran para el Real Mausoleo las Flores del Parnaso; añadió también las de los Elisios Campos, las Estrellas, las quales a juyzio del Píndaro, como Flores de oro, despiden en vez de fragancias resplandores: *Micant Flores aurei* [nota: *La Cerda* 6. *Æn.*⁵⁸⁴]. Si no es que digamos, que LÉRIDA considerando a su Rey, Sol en este Cielo Español, juzgó devían arder en el Túmulo de su ocaso por hachas Estrellas; como del gran Mausoleo del Primer Carlos dixo el otro: *Sydera pro facibus*. (p. 179) Pusiéronse pues los siete Planetas, expressando cada uno en un Epigramma su sentimiento; y porque a vista de tales Astros no devían arder menos luzes:

Pintose el Real Mausoleo coronado de los siete Planetas, en forma de siete grandes Estrellas con este

DISTICHON

Fumantesque, atrasque faces extinguite: Solis

sunt dignæ inferiæ Sydera, et astra faces.

DÍSTIC

Feu apagar aquestes torxes negrenques que tiren llurs flames:

Dignes exèquies del sol són les estrelles com torxes.

I

⁵⁸⁴ Fa referència als comentaris que el jesuïta Juan Luis de la Cerda (Toledo 1558 - Madrid 1643) va dedicar a l'obra de Virgili: *Commentaria in omnia opera Publii Virgilio Maronis* (1608-1617). El segon volum (del 1612)

Mercurio, Dios Presidente de la Elocuencia para animar con esta a los demás al duelo, expresó primero su sentimiento, empuñando con su mano el Caduceo, muy sentido de que la Muerte hubiera descompuesto la tranquilidad y paz de los Reinos.

(p. 180)

EPIGRAMMA

O Mors! Terribilis, furibunda Dea! Omnibus ira

præcellens; facinus⁵⁸⁵ nunc operata vide.

Ipsè ego dissidium Regum. Martisque cruenta

prælia sedavi, pace potitur humus.

Tu, male sana, furens, Carolum nunc lumine privas;

5

pace solum; Regnum Rege carere facis.

EPIGRAMA

Mort! Furibunda i terrible deessa! Superes en ira

tot; ara observa tu, mira ocupada el teu crim.

Jo mateix observo els Reis dividits. He calmat

lluïtes de Mart el guerrer, regna la pau en el sòl.

Tu, malsana i furiosa, ara prives de llum al rei Carles;

5

sols amb la pau prescindir fas aquest regne del Rei.

s'ocupa dels sis primers llibres de l'*Eneida*.

⁵⁸⁵ Corregeixo la forma *facinus* impresa.

II

Pintose la Luna en Eclipsi, por ver escurecido al que daba luces, y rayos de virtudes a ambos mundos.

EPIGRAMMA

Heu miseram me! ludibrium sum facta Deorum.

Curros ubi: quadrupes, lux, color, osque nitetis?

Vanuit heu! Lunam me clamant, una refulgens

cum cunctis careo, tunc, merito una vocor

tantorum series damnorum provenit; eheu!

5

Heu Sol luce caret; luce carere facit.

EPIGRAMA

Ai miserable de mi! He estat feta per burla dels déus.

On brillareu la llum, rostre i color al carretó?

Ai se n'ha anat! Me criden Lluna perquè mentre brillo

—sempre que falta tothom sóc la cridada amb raó—

s'ha produït un seguit de desgràcies tan grans, ai caram!

5

Ai que el Sol no té llum; fa que ningú en tinguem.

III

Venus se olvidó de sí misma dejada toda gala (p. 181) y hermosura, solo se acordó ser hija del Mar, para verterle en lágrimas en este

EPIGRAMMA

Orta salo; suscepta solo, parte edita Cœlo

ipsa ego: quæ gestu, luxuriosa, sono.

Nunc lugens, imoque trahens de pectore quæstus

cum cernam CAROLUM fata subisse necis.

Tot lacrymis lacrymari duco, ut jure putarem

5

exortam pelago tale dolore queam.

EPIGRAMA

Jo, de la mar nascuda i pel sòl suportada, he sigut

ben produïda pel cel doncs de luxúria en tinc gest.

Ploro ara perquè estic traient preguntes del cor

mentre el rei Carles sofreix tot el destí de la mort.

Ploro amb tantes llàgrimes que hom pensaria amb raó que

5

puc de la mar resorgir; tal és el meu sofriment.

IV

El Sol no quiso fueran de paso sus lágrimas; paró su carroza, y cubierto de dolor escuchó los motivos de sentimiento en este

EPIGRAMMA

Igni pedes cohibete gradus, causasque morandi

nectite quid tantos luctus in Orbe sonat.

Heu! Carolum Regem gemit Orbis, Terra, Polorum,

amborum Dominus morte quiescit enim.

Heus; revocate gradum; non fas est pergere, funus

5

Orbe carente facis, sed comitare Viri.

EPIGRAMA

Cames de foc, atureu vostres passes i feu per pensar

causes que fan sonar tants sofriments en el Món.

Ai que la Terra se dol pel rei Carles perquè el Senyor

Rei dels dos móns ara jau mort a la Terra estirat.

Ai! Una passa endarrera heu de fer, que no és bo d'avançar

5

ans fer el seguici del dol sense de l'Amo la llum.

(p. 182)

V

Marte, como hijo de las Azucenas, no pudo dejar de sentir el ver las Lises, Armas de Lérida⁵⁸⁶, marchitas con los rigores de la muerte.

EPIGRAMMA

O Mavors! Quid in Orbe novum? cur cassida ponis

et lituus resonans, fletus amarus inest.

Quid nisi lamentum querelum, gemitusque dolorque

marcida præ luctu LILIA cum videam.

Nonne ego? qui genitus Floræ de flore viretis?

5

et fas? non illis funera flere fera Ducis.

EPIGRAMA

Mart, digues què hi ha de nou en el Món? I per què deixes l'elm?

Com que quan sona el teu corn sona com plany d'amargor?

Què, si no és un lament gemegós, un gemec i un dolor,

veig quan el Lliri és marcit, flor ja marcada del dol?

Creus que jo no, que vaig néixer de flors als jardins verds de Flora?

5

Lícit ho creus no plorar mort tan horrible del Rei?

VI

Júpiter no se atrevió a empuñar su Cetro, o desengañado, sentido de ver la mayor Majestad y Cetro entre los pies de la Muerte.

EPIGRAMMA

Quid me scepra iuvant orbis, radiantis Olympi

⁵⁸⁶ L'escut de la ciutat de Lleida llueix una triple flor de lis.

si Libitina ferox non mea iusta tenet.

(p. 183)

Si sibi quod sensit nequeam prohibere! sed ipsi

quidquid in Orbe placet, protinus illa legat.

Eas utinam miseros Ramnusus ferre labores

5

ac nasci una dies efleret, et una mori.

Ne fas: sed tantum Regem deflere perenni

et luctu, et lacrymis; tota oriente die.

EPIGRAMA

Què a mi m'aporten els ceptres del món del radiant mont Olimp;

ja Libitina feroç tira pel terra el que és just.

Puix jo no puc impedir el que he sentit perquè ella s'emporta

tot allò que en el món creu que vol treure del mig.

Tant de bo que Ramnusus permeti sofrir aquests treballs;

5

neixi un dia primer fent-lo que mori després.

P'ró no és bo que només lamentem al Rei nostre en continu

Dol i plorant sense atur cada jornada que surt.

VII

Saturno ostentó las insignias de la labranza con gran sentimiento de ver cortada con la guadaña de la muerte la mejor vida, y el fructífero árbol Austriaco.

EPIGRAMMA

Agricola indomitus, dum mandat vomere sulcis

semina in Autumno: vereque falce merit:

Dum sitiens Carcer, Chiron, marcescere plantis

crescere largitur, tempore quisque suo.

Gaudia carpebant artus. Nunc ordine verso

5

cum falx Austriaco ponitur: Angor inest.

EPIGRAMA

L'home de camp incansable, mentre amb l'arada llavors

dóna äls solcs per tardor, fa per merèixer amb la falç;

mentre la càrcer, Quiró, desitja marcir-les algú

fa a les plantes brotar just al moment adequat.

Prenen els membre llur goig. En un ordre contrari just quan

5

dalla s'imposa als Habsburg tenen aquests gran pesar.

(p. 184) VIII

Murió CARLOS SEGUNDO poco después del Sumo Pontífice⁵⁸⁷. Píntese el Globo térreo, y andando sobre él el Sol coronado con una Tiara, y la Luna siguiéndole con Corona Real.

⁵⁸⁷ El papa Innocenci XII havia mort a Roma el 27 de setembre de l'any 1700, i el rei Carles II va morir l'1 de novembre del mateix any, per tant, un mes i tres dies després.

Flamma proprioze corusco.

EPIGRAMMA

Lucis Luna gradus Phæbi sectatur avara

Romulidumque caput Carolus insequitur;

quod, Sol Christiadi cœtus est; parva lucerna

est Carolus noster totius Hesperiaë.

Iam merito moritur Carolus, vix morte peremptus

5

ille est: luce carens Lucifer ipse foret.

Flama amb especial lluentor

EPIGRAMA

L'àvida Lluna segueix les petjades de llum del déu Febus;

Carles segueix des d'aprop l'únic de Ròmul hereu.

Puix que el Sol és la unió de l'hereu del déu Crist, el rei Carles

nostre és la llum de tot este país d'Occident.

Carles ja ha mort amb justícia i mèrit, i el Sol amb sa pèrdua

5

post ha restat altre cop: torna l'Infern sense llum.

IX

Un Avestruz que tiene en la boca un clavo de hierro.

Spiritus durissima coquit.

(p. 185)

EPIGRAMMA

Quis veluti Carolus rigido in certamine Martis

Fortunæ toties aspera fata tulit?

Quis veluti Carolus languores, damnaque febris

Dira Deæ passus: dum frueretur humo?

Quod mirum? Carolum tot tam durissima ferre.

5

Talia magnanimo terra datura viro.

L'esperit ordeix coses molt cruels

EPIGRAMA

Qui com en Carles dugué tan sovint el terrible destí,

fat de Fortuna, en la cruel lluita del déu guerrer Mart?

Qui com en Carles patí les febleses, sinistres dolors,

—Febre, deessa cruel!— mentre gaudí d'aquest sòl?

Què us sorprèn? Igualment que patí el rei Carles crueltats,

5

tal és la terra que rep l'home magnànim damunt.

X

Pintose la muerte, que con su Guadaña quita la Corona a CARLOS SEGUNDO, y un Ángel bajando del Cielo con una Corona en las manos y teniendo en la boca el rótulo

Veni coronaberis.

EPIGRAMMA

Sceptra manu Carolum gestantem fronte Coronam

percita, prospiciens Mors nigra fata fuit:

Dedecus est nostrum mortalem tanta potiri:

meque Deam tantis orbis egere bonis.

Nonne ego discutiam Regis diadema coruscum? 5

Aurea dirumpam nonne ego sceptrum manus?

(p. 186) Nullis quippe vetor fati: Soror Atropos eia,

regalis vitæ stamina rumpe cito.

Talia, paret atrox dicenti; iusta rependit

possidet, et sceptrum, cum diadema tenet. 10

Regifica CAROLI mors esne potita Corona?

Non: gestat Cælo nunc diadema novum.

Vine per ser coronat

EPIGRAMMA

*Ceptres que a Carles saluden, que du al seu front la corona,
fou la Mort negra amb la mà, ella que sotja els destins.*

Nostra deshonra és que un home mortal acapari tants béns;

jo com a dea no tinc tantes riqueses del món.

No trencaré jo mateixa la clara diadema del Rei? 5

No trencaré al mateix temps ceptres daurats amb les mans?

Cap dels destins m'ho impedeix; apa doncs!, estimada germana,

Àtropos, talla els fils ja de la vida del Rei.

Sembla cruel al que diu aitals coses; compensa el que és just,

pren el seu ceptre al moment que ella li pren el poder. 10

És que potser, dea Mort, has de ser posseïda d'aquest?

No: la diadema ara és nova òstrella del Cel.

XI

Pintose Faetonte en un carro, tirado por sus cuatro Caballos, y que está cayendo, y una mano que sale del Cielo con este título:

Vide, et luge

Programma

CAROLUS

Anagramma

SOL CVRA.

Epigrama

Sistite flammiferi Pyroisque *Æt<h>onque*; Phlegonque

et celeres cursus reprime [H]eoe tuos.

Vt Pallantis Equi; lacrymas nunc lumina vestra

fundant: Mors Dominum iam truculenta rapit

en cecidit *Carolus: Sol* cui dominarier astris,

5

et lustrare solum tradita *Cura* fuit.

Programa

CARLES

Anagrama

SOL CURA

Epigrama

Pírois, Etó i Flegó, aposteu-vos, flamígers cavalls,

frena, Aurora, el teu pas, frena la cursa veloç.

Com els cavalls de Palant, vostres llums ara vessen en plors

llàgrimes puix que la Mort cruel s'ha emportat el Senyor:

Vet aquí que ha caigut el rei Carolus, Sol que va tindre 5

cepre dels astres, tingué cura de net deixar el sòl.

(p. 187)

XII

Una Palma teniendo una rama inclinada con el peso de una piedra Mármol.

Inclinata resurgit.

EMBLEM[M]A⁵⁸⁸

Palma triumphatrix, si in terram pondere forsan

flectitur: hinc melius surgit, et astra petit.

Et CAROLUS moriens, oppressus marmore duro

flectitur in terram: dum tegit urna brevis.

Ast licet hæc corpus teneat: non hocce sepulcro

 5

spiritus: astra petit; vivet, ibique reget.

Marcida reneix

EMBLEMA

⁵⁸⁸ El gènere emblema consta d'una imatge acompanyada d'un text que hi fa referència. En aquest cas s'ha substituït la imatge per una descripció pictòrica en castellà. Fixem-nos que en realitat es confonen els epigrames i els emblemes perquè en tots dos casos trobem poemes d'aquesta mena, fins i tot el poema XVI, que és una composició asclepiàdico-glicònica.

Palma dels triomfs, si de cas tu t'inclines pel pes en el terra,

doncs aleshores reneix forta i demana els estels.

CARLES quan mor s'ha inclinat en el terra sotmès al tan dur

marbre mentre el cobreix urna petita per ell.

P'ró convé que aquesta urna el contingui perquè no hi té alè:

5

l'ànima marxa als estels, viva ara regna allà dalt.

XIII

Pintose una Granada abierta.

Divitiis perit ipsa suis.

EPIGRAMMA

Aspicias ut malum granorum mole dehiscat,

divitias nequiens pectore ferre suas?

Sic Hispanorum magni mens magna Monarchæ

virtutum dives fructibus, atque gravis

(p. 188) claustra indignatur, dirumpit corporis artus,

5

tamque ingentem animam non capit urna brevis.

La mateixa perí en ses riqueses

EPIGRAMA

Veus que el fruit s'obrirà en la munió dels seus grans vermellosos

sense poder-se èndur tots els seus béns en el pit?

L'ànima gran del gran Rei dels hispans igualment que magrana

rica està ja de virtuts, plena i farcida de fruits;

mira indignada aquells panys, fa pedaços els membres del cos, 5

l'urna petita no clou ànima tan eminent.

XIV

Pintose una Àguila Imperial Coronada, que anda sobre las Nubes.

Lema sublimia petit.

EMBLEM[M]A

Nescia stare solo, terræque inimica, Tonantis

ales in Æthereas devolat alta plagas.

Carolus Austriacus, nullo contentus honore

fastidit terras, despicit ima soli;

maiorisque avidus laudis, Cœli ambit honores: 5

O magna excelsi Principis ambitio!

Lema: Demana el més sublim

EMBLEMA

Des de l'alçària ignorant i hõstil de la terra ara baixa

l'au del Tonant que volant baixa del cel cap al sòl.

Carles d'Habsburg no saciat ja d'honors que no l'omplen del tot

terres menysprea i rebuig sent per les bases del sòl.

Àvid d'elogis majors, sol·licita els honors celestials:

5

Oh com de gran l'ambició és d'aquest Príncep excels!

XV

Pintose el Segre en traje de un Mancebo triste, el cabello largo, y desgreado, con una Urna bajo el brazo, derramando agua.

EMBLEM[M]A

Sum Sicoris, vitreis quondam clarissimus undis

et rutilante auro gurgite lætus eram.

(p. 189) Sed nunc cum periit decus ingens Orbis Iberi,

languidus, et stygio tristior amne fluo.

In lacrymas eat urna omnis, solum lacrymarum

5

flumine lugeri tanta ruina potest.

EMBLEMA

Sóc el riu Segre, que abans era el més resplendent per mes vítries

ones i alegre per l'or clar que brillava al meu fons.

Ara però que hem perdut la bellesa del Món dels ibers,

brolo molt feble i molt més trist que l'estany de l'Estix.

Vingui la tomba sencera envers les llàgrimes meves;

5

tanta ruïna només pot lamentar-la un riu trist.

XVI

Para expresión del suave gobierno de Carlos Segundo, pintose una grande Puerta, cuyos quicios les está untando un hombre con aceite para que no rechinen.

*Foribus cardo stridebat ahenis.*⁵⁸⁹

Hic cardo foribus tardus aheneis

stridebat querulus, non sine tædio

haud pridem Dominorum

et Vrbi⁵⁹⁰ intolerabili.

Ast ilium viridi levit ut arboris

5

fructu Palladiæ Carolus, os premit,

⁵⁸⁹ Aquest poema es basa en una composició estròfica asclepiàdico-glicònica formada per dos versos asclepiàdics, un ferecràtic i un glicònic, que a la traducció segueixen aquesta disposició de síl·labes tòniques i àtones:

Asclepiàdic: TAATATATATAA

Ferecràtic: TATAATAAATAA

Glicònic: TAATATAA

⁵⁹⁰ A l'imprès hi llegim *Vrci*, però penso que es tracta d'una errada tipogràfica. La ciutat en qüestió, tot i que l'he traduïda com a metròpolis, penso que seria Lleida en la mesura que en aquestes *Exèquies Reials* Josep Martínez ret homenatge al difunt Carles II en representació de tota la societat lleidatana.

pacem quin prioris

abrumpat nec heri sui.

La polleguera grinyolava a les portes de bronze

La polleguera es queixa tard de fèrries

portes xisclant, i amb tedi d'Amos d'èpoques

d'altres temps per fracàs de la Metròpolis

ara mateix ombrívola.

P'rò quan en Carles va ungir sa gàstrica

5

part amb el fruit verdós de Pal·las, tàcita

boca no destrueix del seu senyor el bon

ordre i la pau més plàcida.

(p. 190)

POEMAS LATINOS.

I

Caroli Secundi Potentissimi, utriusque orbis Monarchæ

EPITAPHIVM I

Carolus ille, modo terræ dominator, et undæ

cui non viderunt terra, nec unda, parem;

cuius, et imperio semper dat lumina Titan,

seu petat Eoas, Occiduasve plagas:

Hoc jacet heu! parvo in tumulo lacrymabilis: esse

5

non potuit maior, nec minor esse potest.

Al molt poderós Carles II, monarca d'ambdós Mons

EPITAFI

Ell és en Carles, senyor de la terra, al qual no trobaren

ones semblant en el sòl, no l'han trobat a la mar;

sempre el Tità dona llum amb el seu manament imperial,

tant si s'adreça a l'orient com si s'adreça a occident.

Ai! Jau aquí per a ésser plorat en aquest petit túmul:

5

no va poder ser major, no podrà ja ser menor.

II

Utriusque Caroli Primi et Secundi Hispaniæ Regum comparatio

EPIGRAMMA

Heroum fæcunda parens, æquandaque cælo

Austria stirps Carolos edidit alma duos.

Primus amans enses, et rauca tonitr[u]a Martis

(p. 191) Mars novus in campis visus in arma rapi.

Alter amans recti, nulli pietate *Secundus*

5

omnis virtutis, vivida imago fuit.

Quam superat virtus Martem, Mavortiaque arma;

tam Carolo Forti, Carole Sancte, præis.

Comparació de Carles I i II, reis l'un i l'altre d'Espanya

EPIGRAMA

Mare fecunda d'herois, la nissaga dels Àustria ha donat dos

Carles al cel en dos cops, p'ró l'esperit els fa iguals.

Era el Primer un amant de l'espasa, nou Mar que semblava

prendre amb la mà els sons trons del diví guerrer Mart.

Era el Segon un amant del correcte, devot de ningú,

5

fou viva imatge el seu ser, mostra de tot el valor.

Quant la virtut avantatja el déu Mart i les arts de la guerra

tant excedeixes al rei Carles el Fort, tu que ets Sant.

III

Morti Carolo succumbente, nulla coelum portendit signa

EPIGRAMMA

Dum tua consignas Felici, fata, sigillo,
non præit hæc, signum prodigiale rubens.
Num Proavis, Atavisque minor censebere, quorum
funera præcinuit, crine minante, Polus?
Carolo neu credas; sunt, et tua facta tuorum 5
quæ exuperant laudes, quæque te in astra vocant.
Pyra, faces, aliis obeuntibus arma ministrant,
bella parant; veniet, te moriente quies.
Insigni causa moreris, caput obiicis unum;
ne populus pereat, totus, et iste tuus. 10

El cel no pronostica cap senyal quan Carles sucumbeix a la mort

EPIGRAMA

*Mentre consignes el teu bon destí en silenci feliç,
no s'anticipa un senyal, roig averany prodigiós.
És que seràs reputat com menor que els teus ascendents?
Llurs funerals presagià cel que amenaça amb estel.
No cal que creguis per Carles; també els teus fets sobrepassen 5
tots els elogis dels teus, tots els que et pugen al cel.
Torxes i pira administren les armes als altres que et volten,
paren les guerres, vindrà pau quan tu moris en pau.
Mors tu per causa gloriosa, puix dónes un cap singular
tot impedint de perir tot el teu poble sencer. 10*

(p. 192)

IV

Rex Carolus Principibus sese, et Regibus in norma boni Principis exhibuit

EPIGRAMMA

Si sibi divine fecere oracla Platonis

unquam sacra Fidem: sit modo certa Fides.

Vmbras esse Dei reges fert Pneumate plenus:

Te magis umbra Dei Carole quisquis erit?

Ille hominum trutinat male facta bilancibus æquis, 5

iustitiam librat tum tua dextra parem.

Ille suas traxit pharia de gente phalangas,

per< >te libertas vivida in orbe viget.

Sint illi umbra Dei, quoque tu sis ipsius umbra:

Dummodo ut isti debent, sint simul umbra tui. 10

El Rei Carles es presentà als Prínceps i als Reis d'acord amb les normes d'un bon Príncep

EPIGRAMA

Tant de bo que sigui la Fe verdadera si algun

cop els oracles sagrats féu en Plató amb la Fe.

Diu, inspirat el seu cor, que els reis són les ombres de Déu:

qui més que tu ha de ser ombra de Déu, Carles Rei?

Pesa Äquell les accions de molts homs amb balances iguals, 5

doncs amb la dreta mà peses justícia igual.

Ell va portar els seus exèrcits de terres d'Egipte llunyà;

gràcies a tu llibertat té i tindrà aquest Món.

Siguin per ell les ombres de Déu, que també ho siguis tu;

faci's això perquè tots siguin de tu el reflex. 10

V

Præ Regis morte conceptum pandit dolorem, fatumque increpat innata fidelitas I[l]lerdensis

EPIGRAMMA

Heu dolor! e nostro quæ te nunc eripit atrox

Parca sodalitio? Quæstus in astra subi.

(p. 193) Heu nimium celeri duxisti pollice pensa!

O Libitina ferox siccine nere lubet?

Concordes satis in Carolum irrupistis acerbæ: 5

Quis non certamen crederet acre fore?

Fallitis ast nostram, miseræ, spem; vim facit Ira:

Hoc capite avulso membra resecta cadunt.

Vivere si rapto sedeat; ferrum inde recedat:

Namque est pro tantà mole pusilla manus. 10

Expressa el dolor concebut davant la mort del Rei i la innata fidelitat lleidatana increpa el destí

EPIGRAMA

Ai quin dolor! Quina atroç Parca del nostre àplec

ara t'ha arrabassat; pujo enriquit als estels.

Ai! Massa tasques tu vas dirigir amb el teu ràpid polze!

Oh! Libitina feroç vol d'aquest mode filar?

Prou consorciades vàreu irrompre cruels contra Carles: 5

qui anava a creure que això lluita seria feroç?

P'rò, desgraciats, enganyàreu la nostra esperança; fou l'Ira:

sense aquest cap arrencat cauen els membres tallats.

Faci's enrera aquest ferro si ve per a viure robant-nos:

doncs és petita sa mà, no ha de guanyar algú tan gran. 10

VI

Varia animi Regis Nostri expenduntur ornamenta

EPIGRAMMA

Quis regitur busto quæris stupe facte Viator?

Ille cui tribuunt munera mille Dei.

Mulciber arma tulit, robur Tirynthius⁵⁹¹ Heros,

a Iove prognatum docta Minerva docet.

Dat Mare Neptunus Dictæus, et exhibet Aulam

5

Minos, Vesta decus; Regia scepra Themis.

Numina mirificis Carolum sacra dotibus ornant:

Quemque sibi vellent associare Polo.

Atropos id sensit, disruptit fila, tacete;

clamat Io, superi; quem petiistis adest.

10

Són valorats diversos ornaments del Nostre Rei

EPIGRAMA

Dius tu, viatger, molt sorprès que qui és conduït a la tomba?

És aquell home a qui els déus varen donar mil regals.

Múlciber armes dugué, el seu roure va dur-li el tirinti;

docta Minerva instrueix com defensar-se del Llamp.

Mar li ha donat en Neptú el dicteu, i el rei Minos li dóna

5

l'aula, bellesa vestal Vesta, i Temis els ceptres.

Númens sagrats ornamenten en Carles amb dons admirables:

tot el que vulguin minvar prenen del cel per a ell.

Àtropos ço va sentir i tallà els seus fils, p'ró calleu:

crida Íó al que voleu, déus superior; aquí està.

10

(p. 194)

⁵⁹¹ Corregeixo la forma *Thyrinthius* de l'imprès.

VII

Vniversum Mortis imperium penes Carolum non subsistit

EPIGRAMMA

Quem lateat mortem pelago regnare profundo?

Quis neget ignivomis imperitare vadis?

Cui non sit liquidum terræ quoque sceptrum tenere?

Et Iovis aeriis falce præesse plagis?

Æquor sulcantem Puppim compage soluta, 5

talia quin speret, Mors inopina premit.

Pergama Vulcano undanti turrita labascunt,

Partem hanc, Asian, turbine terra vorat.

Signa rapit ventus, Babylonica turris ab alto

procidit, in cunctis Mors flagra lenta rotat. 10

Vincat ut hos casus Carolus demigrat ad astra

Pontus, Flamma, Aer, Terra ubi Morsque deest.

Tot el poder de la Mort no resisteix en mans d'en Carles

Qui no sabrà que la mort és la reina a la mar més pregona?

Qui negarà el seu govern dins de les aigües de foc?

Qui aguantarà el fet que l'aigua retingui el timó de la terra?

Qui que la dalla sosté dins les regions del Tonant?

És una nau amb l'encaix allerat que fa solcs a la mar, 5

mort imprevista que fa tan inprevist aquest món.

Pèrgam, fornida de torres, trontolla davant en Vulcà,

menja's la terra en regolfs Nàpols i l'Àsia també.

Vent que arrabassa senyeres; Babel fins i tot trontollà

dalt perquè arreu el molt lent cop de la Mort trobarem. 10

Carles per vèncer desgràcies aitals ara puja als astres;

falten tant l'Aigua com Foc, l'Aire, la Terra i la Mort.

VIII

Regalem ad tumulum iustæ Ilerdensium lacrymæ suspenduntur

EPIGRAMMA

Palladion rapuit, patiens sudoris Vlysses,

illico, et est Teucris lapsus ab arce vigor.

(p. 195) *Invicti cecidere animi, quos bella tot annis*

vincere sanguinea non potuere manu.

Te quoque dum rapiunt inimico vulnere Fata, 5

en dolor exardens intima corda quatit.

Substitit æternum tecum omnis gloria nostra,

fulgit, et ulterius non reditura Dies.

Quid superest ergo? Lacrymæ, mæstusque ululatus,

singultus, pulsant qui ostia sæpe Poli: 10

Hoc nobis solamen adest, quod pectora nostra,

quale Semiramium, sunt monumenta tui.

Pengen les justes llàgrimes dels lleidatans adreçades al cadafal real

EPIGRAMA

Varen robar el pal·ladi malgrat els esforços d'Ulisses

lla on als teucres faltà força de dalt del castell.

Varen morir esperits invencibles als quals no pogueren

vèncer amb cruentes mans guerres dels anys propassats.

Tan aviat com també a tu t'arrabassen els fets amb ferida,

5

vet aquí que un dolor sacsa el fons del teu cor.

Sempre ha romàs amb tu el total de la glòria nostra,

brilla més lluny el gran jorn, dia del teu no retorn.

Què restarà aleshores? El plany i les llàgrimes tristes,

plors d'un malalt que sovint cops fan a portes del Cel.

10

Falta'ns només el consol perquè els nostres pits igualment,

com quan Semíramis mor, són el record del seu rei.

IX

PROGRAMMA

LUGET (Nobilis Ilerda Fidelis) CAROLUM

ANAGRAMMA

(Dire fel nobis das Lili)

Mi niveus florensque color gratissimus esset

Lilii odorque fragrans gaudia multa dabat

nunc luctus creberque subit multusque ululatus

cum *das* Parca ferox marcida sole suo

Lilia prærepto: radiantis Flumina lucis

5

cuius erant *nobis* Spiritus aura quoque;

(p. 196) omnia sunt gemitus, nullus iam plausus in Vrbe

sidet; corda tamen *fel* tenet acre sua

Heu! Carolum *dire* rapiens: ne est *Lilii*; honos⁵⁹² *fel*

das nobis; gemitu Parca cibusque gravi.

10

PROGRAMA

PLORA (Noble Lleida Fidel) CARLES

ANAGRAMA

(Cruelment ens dónes la fel del Lliri)

Fóra agradable per mi el color de la neu que floreix

⁵⁹² A l'imprès la paraula *honos* també apareix en cursiva; es tracta d'un error perquè amb la cursiva pretén destacar les paraules que formen l'anagrama, i aquesta no hi apareix.

Lilii *'del Lliri'* l'olor tan fragant, molt de plaer m'ha donat.

Ara äugmenta el dolor abundant i el seu gran alarit

ara que das 'dónes' feroç Parca äls lliris marcits;

treus el sol quan sa llum resplendent nobis 'per nosaltres' suposa 5

tant l'esperit del respir com de nosaltres l'alè.

Tot són gemecs; no sentim ara ja aplaudiments en el món;

puix una fel 'fel' amb agror té continguts els seus cors.

Ai quan tu prens dire 'amb crueltat' al rei Carles per treure'ns Lilii 'el Lliri' fel

das nobis 'fel tu ens dónes', honor; Parca alimentes gemecs. 10

X

De morte Caroli Secundi

EPIGRAMMA

Nestoream si quis meruit transcendere metam

et meruit Phrygii tempora longa senis.

Carolus Hesperiae Princeps traxisse per annos

debut innumeros aurea fata suos.

Astra petit, dum clara micans Rex ostra reliquit: 5

Nos tantum decuit non habuisse patrem.

Sat sibi cum vixit dives discessit in astra.

Sat sibi, sed Patriae vixerat ille parum.

Vive coruscanti solio, caeloque receptus.

Dum nigret in piceis Parca revincta rogis, 10
abstulit imperium, spoliis sed plena nefandis
dispereat Diris impia vota suis.

Sobre la mort de Carles II

EPIGRAMA

*Qui ha merecut superar el mateix Néstor en anys limitats,
qui ha merescut de tenir tants com el frigi de anys.
Carles, el Príncep d'Espanya, degué superar el daurat
Fat mitjançant els seus anys, anys sense compte i sens fi.
Va aspirar als estels tan aviat com deixà les purpúries 5
robes; només hi hagué prou naltres sens pare restant.
Ell tingué prou amb haver viscut ric ascendint cap als astres.
Ço li bastà però ell poc ha viscut al País.
Viu ara tu en el tron resplendent i acollit en el cel.
Mentre la Parca ennegreix, pires de pega ara té. 10
Pres li hä el poder, però plena d'impies despulles,
perd la promesa infidel, causa d'oracles dolents.*

(p. 197)

XI

*Obitum Caroli Secundi haud ullum sydus præcinuit; et brevi hæc spoliatum vita iunctus
planeta parentat*

ODE MONOCOLOS⁵⁹³

Iberiæ Regum, faces in æthere
novæ indicarunt fata dura; lucidæ
iter tenerent per Tonantis arduum
sedile, stellis undequaque fulgurans,
modo: supremum devenire candidum 5
diem sciebat Orbis: et Monarchiæ
Caput diu⁵⁹⁴ fessum laboribus, Diis,
frui, placere, cælicis palatiis.
Obivit ast; petivit ac cacumina
beata Cœlis; Rex amatus omnibus 10
viris, Diisque nunc dolor manet gravis.
Vides, et ullum præcinisse non, necem
micans, novumque sydus; et rogo datur
caducus artus eius: omne sydus en:
acerbus, et planctus rigat genas: bene: 15
herum Poliutrius Polus totus gemit.

⁵⁹³ Oda escrita en trímetres iàmbsics, que a la traducció segueixen la següent disposició de síl·labes tòniques i àtones: ATATATATATA. Cal aclarir també que a l'imprès llegim *monocolon* en comptes de *monocolos*; es tracta, sens dubte, d'una errada, perquè ha de concordar amb el substantiu femení *ode* (a la resta de passatges on apareix, està bé: *ode monocolos*, *ode tricolos*...).

⁵⁹⁴ Corregeixo la forma *dui* de l'imprès.

Cap estel presagià la mort de Carles II, i aquest planeta unit tributa la despulla amb una vida breu

ODA MONORÍTMICA

*Al cel mostraren ciris nous el rígid
destí dels Reis d'Ibèria; llum que marca
camí per l'alt seient del déu tonant,
brillant per tot arreu com una estrella;
el Món sabia que era prop el dia 5
brillant i gran, i el cap del Regne es cansa
fa temps de fer treballs, i dóna goig,
plaer als déus que hän palaus celestes.*

*Però ha mort i aspira als cims santíssims
als cels. És Rei amat per tots els homes 10
i déus, mes ara queda gran sofrença.
Ja veus que cap estel novell i fúlgid
digué sa mort; son cos caigut al prec és
donat. I vet aquí que hi tens tot l'astre:
un agre plany que rega galtes; tota 15
la volta d'un i altre cels gemeguen.*

(p. 198)

XII

Peregregii Principis egregia sane præconia toto orbe ubertim decantantur

ODE TRICOLOS TETRASTROPHOS⁵⁹⁵

Quid Gentis Ingens hic dolor Hesperæ

portendit? Ecquid pallor hic occinit?

Fatale bustum quæ auspicatur?

Quid tenebræ, lachrymæque Mundi?

Mole hac superba Carolus Inclytus

5

iacet, resectus Flos velut Idalus,

virtute cuius contremiscens

terra tacet, superata pendet.

Hunc audierunt Ledus, et Albula.

movisse ripas non semel hanc, ait

10

urbs septicollis quam Quirinus

plausibus, et Lituis coronat.

Scit Lævus Ister, Nilus, et obstupet,

et divagatur qui pede Libero

per Regna Medi, haud fabuloso

15

amne tumens super arva Hydaspes.

Persensit Illum Tigris in aureis

(p. 199) currens fluentis, Fratris amabilis

⁵⁹⁵ Aquesta oda i les dos següents foren compostes en estrofa alcaica, formada per dos versos alcaics, un dímetre iàmbic hipercatalèctic i un dactílic-trocaic, que a la traducció corresponen als següents esquemes accentuals:

Alcaic: TAATAATATAA

Dímetre iàmbic hipercatalèctic: TATAATAATA

Dactílic-trocaic: TAATATATATA

Euphratis undas evocando

mentem adhibet bibiturus aure.

20

Spe vive maior Carole, ut exigit

præclara virtus; sic tibi <H>Aruspices

sic Fata iuravere, toto

sic superi Statuere Cœlo.

Se reciten a dojo egregis encomis del molt egregi Príncep des del món sencer

ODA TRIRÍTMICA EN TETRÀSTROFS

Què pronostica el dolor de pàtria

íbera? I què és el que canta pàl·lida?

Què äugura aquest tímul fatídic?

Què les tenebres? Què els planys de l'Orbe?

L'inclit rei Carles en mola esplèndida

5

jau, escapçada la Flor com Ídalus,

bell que fa èl silenci a la Terra

fent-la estremir; trontolla en ser guanyada.

Varen sentir-lo el riu Lez i Tèvere.

Diu la ciutat de les set muntanyes que

10

més d'un cop ha mogut ses riberes

quan el Quirí corona palmes fent-li.

Sap el mal Íster ço i el Nil atònit se

queda perquè ell va portant badívola

passa lliure pels regnes dels perses, 15

s'unfla el Jhelum real damunt les messes.

Ço ha sentit el riu Tigris, àuries

aigües portant-ne, les ones d'Èufrates

bon germà, que flueix, a l'orella

crida exhibint el cor per beure'n l'aigua. 20

Viu, tu rei Carles, perquè èsplèndida

neix la virtut d'esperança; varen-t'ho

dir així els augurs i Fortuna;

ço des del cel sencer els déus dictaren.

XIII

Occidente Carolo Hispanus Phæbus atrato peplo circumvolvitur

ODE TRICOLOS TETRASTROPHOS

Auriga Lucis Carolus extitit,

metator æthræ⁵⁹⁶ dum sua protulit

de Iure Fata luce pellens

Cimmerias tenebras ab orbe.

De Candicanti flamma refulserat 5

exorta curru, tethios aureis

natus Lacertis enitebat

mane oriens super astra vectus.

Beatiores quis neget affore
 nos lumen Istud si ordine debito 10
 diu merere perbenignum
 (p. 200) æqua Deum pateretur Ira.
 Nostro reatu tale supervenit
 nefas, Olympo Phœbus hic excidit,
 cursum teneret cum peractum 15
 vix medium, rapiente Fato.
 Eous ante hac Phosphorus æmulus
 noctis suisti Carole, Principum
 decus, sed inde iam manebis
 Hesperus Hesperiiis in Oris. 20

En morir Carles, el Febus espanyol s'envolta d'un peple ennegrit

ODA TRIRÍTMICA EN TETRÀSTROFS

Carles s'ha alçat conduint Celístia,
mida de l'Etra quan va portar el que és
 seu de dret tot treient amb sa llàntia
 quantes foscors cimèries té la terra.
Flama sortida del carro encès que ja 5
ha resplendit, germinat de l'àuria
 mà de Tetis marina; brillava
 dut sobre estels quan surt a l'hora prima.

⁵⁹⁶ Corregeixo la forma *Acthræ* de l'imprès.

Qui negarà que nosaltres fórem
pròspers si es fes per tostemps la Llàntia 10
Esta estesa com cal favorable
per a merèixer just enuig celeste?
Nostre pecat fa que sigui advers aquest
Sol, aquest Febus caigué d'olímpica
cima puix gairebé la meitat tan sols 15
féu del camí quan ja ens l'ha pres Fortuna.
Ans com el Fòsfor, de l'Alba èmula,
tu que les nits freqüentares, Carles rei,
llum de prínceps, però romandràs tu
ara hèsperi en platges d'Hèser l'íber. 20

XIV

In obitu serenissimi Hispaniarum Regis Caroli Secundi

ODE TRICOLOS TETRASTROPHOS

Quis concitato pectore me rapit
 calor? Potenti quo feror impetu;
 quibusve pennarum quadrigis
 regna super, populosque terræ
 ascendo? Fallor? Iam eripior solo, 5
 terræ recedunt, desuper arduas

Alpes, Pireneique montis	
aerii capita alta cerno.	
(p. 201) Iam iamque tollor liquidum in Æthera,	
relinquo nubes, despicio globos	10
iam Solis, et Lunæ, Tonantis	
sum nitidæ novus hospes aulæ	
hac sede pulchra, non sine gaudio,	
cœlestium inter millia Civium,	
inter Philippos, Carolosque,	15
Austriacos Proceres, et inter	
cerno receptum (credite Posteris,	
lusere vatem non vaga somnia)	
cerno Secundum præpotentem	
Hesperiaë CAROLUM Monarcham.	20
Qua prata fulgent Floribus aureis,	
qua ver perennat, qua violaria	
Rosisque, Liliisque mistim	
Elysiis recreata fragrant:	
ibat corusco Sydere pulchrior,	25
ibat rubenti Sole serenior,	
heroas inter mille pulchro	
ibat ovans, roseoque vultu.	
Regina veris seu Rosa purpurat	
præcincta Florum mille coloribus;	30
qualisque matutina Stella	

(p. 202)sydereos micat inter ignes:
 sic ille. Vultu dulce nitens sedet
 lumen iuventæ cedere nescium,
 salvaque maiestate blandus 35
 purpureo natat ore risus,
 decorque fulgens; et radiantibus
 distincta stellis palla tegit pedes,
 comæ de auratosque honores
 florigerum diadema cingit. 40
 Ergo Cupressos tollite lugubres,
 absint, Iberi, funere CAROLI
 lessi sepulcrales; nefas est
 indigetem lacrymare Regem.
 Quin fama late ter resonans tubæ 45
 canore rauco, ter canat Orbibus:
 terras reliquit, vivit astris,
 vivit, io, Austriacus Monarcha.

Al funeral del sereníssim Carles II, Rei de les Espanyes

ODA TRIRÍTMICA EN TETRÀSTROFS

*Quina calor m'arrabassa al pit que jo
 tinc excitat? I per quina força sóc
 dut i amb quines quadrigues de pedres*

pujo per sobre els regnes i pobles?
M'erro? Sóc tret de la superfície, 5
terres s'allunyen, albiro àrdues
serres d'Alps i les altes cimeres:
monts pirinencs voltats pels vents aeris.
I ara ja pujo al líquid cel, ara
deixo els núvols, ja trobo esfèrules: 10
Sol i Lluna, jo sóc un nou hoste
dins del brillant palau de Zeus que trona,
eixa diàfana casa amb goig entre
mil ciutadans celestials nombrosos que,
entre tants de Felips i tants Carles, 15
pròcers dels Àustries, veig inclòs entre eixos
—creure deveu qui sigueu els últims que
no es diverteix un profeta en somnis que
vaguen— veig al Segon rei en Carles,
Rei poderós d'Hespèria, terra hispana. 20
Quina de prats que fan goig amb àuries
flors! Primavera per sempre! Elísies
flors de lis amb les roses barrejen
violes creant perfums mesclant-se alegres!
'Nava més pulcre que estrella límpida, 25
'nava serè com el sol vermell i entre
mil herois ell anava aplaudint-los,
rostre formós i galtes molt vermelles.

Torna's la rosa, d'abril purpúria

reina envoltada de tons —tantíssimes

30

flors—, igual que l'estel matutí quan

brilla entre focs d'estels; també ell s'hi torna.

Resta al seu rostre brillant l'esplèndida

dolça claror inflexible d'ànima

jove; neda a sa boca un somriure

35

ple de grandesa sana als llavis porpra,

tot resplendint son honor. Com una gran

capa cobreix els seus peus d'estrelles que

brillen, trossa diadema florífera

bells i bonics cabells daurats per l'honra.

40

Doncs els xiprers endueu-vos lúgubres;

no lamenteu els ibers la fúnebre

mort de Carles el rei, que no és bo que

Rei nacional plorem en òbit tètric.

És molt millor que tres voltes àmplia

45

lloa entonem i amb tuba al Món per tres

cops sa fama cantem; les terres

deixa i als astres viu el Rei dels Àustries!

ELOGIVM SEPVLCRALE⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ La composició rítmica d'aquest poema és força complicada: v.1 aristofànic, v. 2 glicònic amb la 2a tesi allargada, v. 3 un penthemímeres iàmbic + un adònic + un molós, v. 4 un jònic *a minore* + mig hexàmetre precedit d'una llarga, v. 5 un anapest + un pírric + un crètic (o dàctil), v. 6 troqueu, v. 7 un molós + 1 bàquic + 1 troqueu, v. 8, un espondeu + un anapest + un senari iàmbic de Fedre incomplet (falta -vx), v. 9 un docmi + 1 anapest + un bàquic, v. 10 dos dàctils (falta una síl·laba per obtenir un aristofànic), v. 11 un dàctil + un crètic + un molós, v. 12 anacorentic + un troqueu (falta una síl·laba interior per obtenir un hendecasíl·lab sàfic), v. 13 un pírric + un espondeu + un bàquic, v. 14 un espondeu + un docmi + un jònic *a minore*, v. 15 la primera part d'un

Siste gradum Viator,

huc oculos, huc flecte aciem

causam doloris, et lacrymarum edisces

(p. 203) Libitinæ sunt hæc monumenta nefandæ.

rapuit Carolum atra nox.

5

Vixit.

Sordescentem avaris reliquit terram

et Cœlum avida manu apprehendit,

ubi Hispanus Leo geminatur Agno,

pro aureo vellere

10

vellere candido donatus.

Tigribus non geminatur Agnus;

bene vero Leone:

Sed quo T<h>ronus munitur Salomonis.

Iacuit Leo:

15

Atque tum vixit, cum demum extinctus.

Non humo sed Cœlo conditur.

Quæsitus lacrymis,

sanguine tumulandus

corona Filiorum viduatus regiam deposit;

20

trímetre iàmbic, v. 16 el començament d'un septenari trocaic + un molós + un espondeu, v. 17 el començament d'un septenari trocaic o bé un crètic + un molós + un dàtil o crètic, v. 18 mig asclepiadeu o un ferecràtic sense la síl·laba final, v. 19 mig senari iàmbic, v. 20 octonari iàmbic defectuós (la 5a síl·laba hauria de ser llarga o bé dues breus i només n'hi ha una), vv. 21 i 22 dímetre coriàmbic sense la síl·laba final, v. 23 un proceleusmàtic + part d'un trímetre iàmbic + un espondeu + un jònic *a maiore*, v. 24 un colon reizià + un enneasíl·lab alcaic, v. 25 un septenari trocaic sense la síl·laba final, v. 26 el començament d'un senari iàmbic, v. 27 un bàquic. Tenint en compte aquesta complexitat on es barregen peus mètrics i metres, a l'hora de traduir aquest poema he optat per emprar una composició estròfica catalana de llarga tradició (penso ara en la traducció de la *Divina Comèdia* per obra d'Andreu Febrer al segle XV) i prou adequada per l'elegia com són els tercets encadenats.

Regem habuimus pium,

nec meruimus patrem.

Sibi satis, Hispaniæ vero vixit parum.

Occubuit Carolus, et in ruinam traxit Orbem.

Rex sublatus, Hispania extincta, fractus Orbis 25

hæ sunt causæ doloris,

viator.

ELOGI SEPULCRAL

Frena el teu pas, els teus ulls, caminador,

torna cap aquí, torna la mirada;

sabràs de les llàgrimes i el dolor

la causa; de Libitina nefanda

aquests són alguns records. Una nit 5

fosca al rei Carles vivent arrabassa.

Visqué i deixà una terra que els coquins

embruta i pren amb mà golosa el cel

on el Lleó espanyol al xai s'uní,

regalat per a la daurada pell, 10

el brillant vellut. El xai no s'apropa

als tigres sinó al Lleó solament,

sinó sols on hom construeix la trona

de Salomó rei. Ara jau el Lleó;

i no sols ha viscut sinó que alhora 15

és just en aquest moment quan ha mort.

Hom l'ha edificat al cel i no al terra.

Invocat per les llàgrimes i els plors

per enterrar-lo amb sant, per la carència

de fills sa família ha perdut el ceptre.

20

Hem tingut un rei pietós amb clemència;

no l'hem merescut com a pare i mestre.

Prou visqué per ell mes poc per Espanya.

Ha mort Carles i ha deixat en el centre

del món el desastre. Resta una Espanya

25

destruïda, un rei que ha traspassat,

un món trencat. Aquí tens ja la causa

del dolor que hi ha a Espanya, caminant.

ANNEX: FACSIMILS

FACSÍMLS DE MIQUEL DÒRIA

CHRISTUS NATUS: ECLOGA INTER FUSCUM ET MARCUM

Ist.
Christus Natus. Ecclia.
inter fuscum et maxcum.

P. An non vidisti famosum maxce puelum
 Multa re portantem Christi Pastoribus oris?
 M. Infantem nunquam vidi, ~~vocem~~ refer omnibus istum
 Numorem, pariterque refer quid restitit illi.
 P. Hoc affaber nec dubium te maxce tenebo.
 Natus nate fuisse saluti amabili auctora
 Dicit ab Agrezo nobis fuit omnibus alio,
 Ut Numen tacite veneremur maxumque magnum
 In magnam Bethlehem tendamus nocte sodales
 Omnes nocte viam tentemus cernere Numen.
 M. Dic qui exiit cultus orium nunc tempore noctis
 An in monte canes etenim gregibusque perulce
 Depiunt, lavantque lupum convertere sarum
 Ante fugam, interrim enim, faciemque manuque lavemus
 Dumpe maxas, nigra veniunt jam forte moloni
 Tendamusque cito Bethlehem cum murex nostro
 Tendamus lati cantantes tramite toto;
 Incipite tu, plures nam tu cognoscis aristas.
 Nescio quid cantem, Sula cane maxce loquela

M. Non, etenim laudes Jesu cantare pudica
 Debetis; moxi sermonum fuisse recorda:
 Candide nate puer solis qui limine viri:
 Diu Patri capras moxi ne quarat in antro.
 P. Nunc etiam memini sermonum maxce fuscuh
 Queri lata antro fecit saliaz capellas:
 Dircite vos Domino Capra servare duculo
 Qui querit vobis felices gramine parvi.
 Pervenimus tandem Bethlehem mi Maxce fidei,
 Qua pulchra vobis fulget clari cum lumine Phebi.
 M. Nunc vna nocte nigra nunc esse tenebras.
 Nunc sed tendunt Pastores cernere Jesum
 Nunc tendamus aelere mi fuisse sodali
 P. Accipe tu parvo demus qua murex Jesu.
 Non cerni Maxcem quam sit spectabilis ore,
 Quam pulcher Jesu, fulget sed coxotte parvo.
 M. Non cerni mentum genitoris fuisse vetulum.
 P. Done prius dona Jesu tu murex parvo.
 O puer, hunc calamum, fulget qui pulchrior auro
 Accipe, sed dona plantam cui figere possum
 O, et pro seavo Juvenem nunc accipe fuscum.

Michael Doxia.

AD DIVUM ALOYSIUM: EPOS

Ad Divum Hieronymum

Ep.

Incipit ad Divum Hieronymum
cum sit
Lionzaga canendu
Formosior loca flores, formosioris vis.
Et tu cui imperium est florum, floreyque vireti
Pili magna heros, moribus in via vivis
Et mihi fas referre flores, ut memine vestras
Panderi et amari penetrare amara prae
Cum dodoice vis. Sed et otia vultibus, et ova
Delicant supremam in, perire quae
Hesperat aternos casti Ludovicu amores
Pili at inselity ardebat pectora flammis
Non illi bellator equus, non gloria cura,
Non sylva, lapae libet, non testa parentis.
Hac sibi ista placet corpus, vixitque vagantia
In florum quem quondam amara quos pectore fleret
Surgere suo, quibus ille ardebat amorem
Tantibus, et quibus sorum capiente roborum
Invigilabat amor, apixabant, vextora flammis
Florum spectabant oculi, inter somnia dextera
La vague carpedat florum, florumque frequentes
Cor quaidum teneris ardebat et future nomen?
Hac miram ardebat amor, castique phrastra
Spectata dextromony, dextum pax dextera flammis
Munda montis dabal, magna sua voluere et com
Sum nivea, pax dextum, vultus per dextera pax
Pili vixitque petit Cherubim vultus dextum.

Nona Palladium, placidus succedere flaque,
 hinc quoque diffundens lacrimas totis ora tenetur
 Cynthia, tum ^{Nymphas} ^{Latras} ^{Myadesq;} ^{procaez}
 34. Optavere sacro obducere vestibus artus.
 Argemina et filigerum juveni mixtata dolorem
 Provocare suam, et circumspicere nata nivalis
 Ecce poli calathas vos lapide rotasq;
 Liliagae et Nardium toto sidere cubili,
 Saugui ut imbueret adolescentia munera gemmas.
 Interea divinus amor, Cherubiniq; propinquans
 Jamque totum haurire sonus: mueron conserco
 Fortis irumpit Cherubini, procul ad hunc aacu
 Aique haurit suspensum amor. Cherubini ad illam
 35. ~~haurit~~ Inlucit: laeva gladium tenet, impio exta
 Pann ucidem flagrum torquet, plagamq; terentis
 Verbera dum rubet Lodoici, cumque morando
 Vixit, dabitque deinde est voce loquutus.
 Me Me ego rufineam flagra, in me verbera flecte,
 O Lodoice, subeam mortalia vulnera prote.
 Dignior aberrat Lodoice tua vita salute est.
 Nunc age maeste nois meritis, sic aethera alta
 Munera praeduntur, supo sic ille rigatur
 Sanguine flor castis, Lodoice equalis olimpo.
 36. Necte terra capit, major tibi panditur abri,
 Quo virtutem extendas, et tua signa puorum
 Flare sepas, parias toto aenea saecula munito.
 Dicit, et Argemina, celsa statione relicta,
 Qua data porta recant: totus viduatur olimpy.

Comg omny rapuere vnam: medio agmine laey
 Conspicitur Lodoice, citaque, inoque ab hunc
 Niptrae vo litant, supra audeo nemo valere.
 Oblato cali juvat in Lodoice montem.
 Lapij, et quamquam in sum perape, in cal.
 37. Rejuveni, ponitq; altera vate rubre
 Suave ministerium, ventis requirque beatum.
 Incedens Lodoice humeris, nudusq; videtur
 Intentare polum, majorem maxime Athley
 Haurit, pendentemq; orbem cervice ael inquit
 Firmus imberat; tanto nec pondere collum
 Opprimitur; gravium se alto lile munitur inquam.
 Sydera certatim juveni, caput aurea dirigit,
 Aethra minora coone majorem conpoda; clare
 In juveni Phaeontes accommodat ignes
 38. Jotaq; ubi pedibus, famulaq; dat Cynthia, flammam.
 39. Qui lein emerit, pedibus, penniq; videntis
 Optatos venerat viny, Cherubiniq; ebuzum
 Fortibus afficit agidium, vicy ore loquutus.
 Inpedere, obdoro, meritis succedere vineis
 Fontem Adamo, et captum tibi collige, florem.
 Junc intrat, juveni, simul intravere phalange
 Abigerum: tanta pro majestate benignus
 Demissatur ager, circum sua culmina montes
 Juxta vix volo, et se venem comitantur osant
 40. Jorinj ac Orpheum, felicia montia theatu

Fols. 3v-4r

In mari invenere fidem: vaga cava leony
 Intera, tuta vagabatur: digni almag, dami
 Parcebat: nec oves, ceptabant ora luporum.
 1. Naxii, caltha, ^{Cistium} ^{india}, ^{india}, ^{india}
 Noncunt adventum pueri, panis ergo valutant
 Promum curvant, ^{Lodiv} ad ora, cacumen. 1
 Linctam uuxem, domini intransibit, hoat
 Nuxigil fluvij; lacty dulcissimi aivi
 Barba madet; melij dispergit flumina vultu;
 2. 30. Ipe inu aperit venientes, tegmine toto
 In quem cum ipse vocat, melibit, pectora pandit.
 Elinc procul Adamum terra indere jacentem.
 Iu vobito juxta ramo, veniya tenebat
 Poma manu, nec enim jactura miranda sicut
 Exidit, haret adhuc magis vixta arboris ore.
 Hic dum pomum sub pte teglori venit obit, ipse
 De pueris que oculo, juv en em sic voce salutat.
 Imundi, vator melioribus utere factis.
 Ipe ea fatyerat, vquamos tergere rarpem
 3. 40. Iperca flabat vira mendacia lingua.
 Substitit hic ^{Lodiv}, maculor que terga colub?
 Conculcavit ovary: vggie femere caverna.
 Nec graviosa lacu non unquam pondera vnt.
 Labia glandunt juveng, talique triumpho
 Pergrato funduntur agros; palmisq, pedesq,
 Vaca, vredeptur Lodiv tempora, carpent.

Ipe non tenero carpeny, ^{Alloy} lingue
 Alaxio, calthy, nasdo, immatuleq, amarantus.
 Ipe videbatur in xitum carpeny flong.
 3. 20. At quacumq, puer planta defleberet, omni
 Calcari hie pedibz cupit, stellantibus honit.
 Ipe quam quacumq, manum converteret, ca
 Optavere mane pariter violaria carpi.
 Dum, velut agnora apum, dulcibz per gramina pat
 Mligem carquunt flong, succedit amabile montau.
 Flo erat optatibz campi meliore receu.
 (Graty oca calty, vcuraque nigra pudora)
 Qu' jovea, vpinay, circumvallatibz acuty,
 Conidet in media, si qua manij imminet, ita
 2. 30. In idiany, ^{fero} ^{tor} ^{to} ^{jugat} ^{illam} ^{cupide}, ^{calcar},
 Iu jodiebatur ^{per} ^{lo} ^{do} ^{is}, e vertice summo
 Versera cauda micant, autibz illudata gemmij.
 Iudera que pueri sacroto imbuda carone
 Indique sanguines distillant flumina: truncum
 Ipe rigant, solique rubrum dant ruda colorem.
 2. Non ego si Zeno, veniat, doctay, dimanthy,
 Paray, vve fater, vel d'pelley, comidet artem.
 Pingere tot jomay, valem, tantumq, decorum.
 Laudantur sempe, et Parto violara parit:
 2. 40. Heppendum fraguntur agris, et male Poma dracon
 Curo d'ra: vmmel memorantur Adonidy hoat.
 Ammonemq, ^{man} ^{canunt} ^{hajan}, nocte tepentem.
 Frigensemq, die: Pharetrata ^{em} ^{nam} ^{ay} ^{ay}
 Iactitat ipse, vuar, quos sustulit aere campos
 Iuvia, illudai celebrantur carmine vate.

DISCURSOS I

(Arxiu Municipal de Lleida, Companyia de Jesús, caps 4)

- *Laus Ad Divum Thomam Aquinatis*
- *Ad Canonizationem Divi Ignatii et Divi Xaverii*
- *[De otio]*
- *Ad Japonis Martyres*
- *Deliberatio ad litteras et virtutem*
- *Ad Bacchanalia*

12v
facile corampositura? et nihil hominum, nil agitur, nisi prava,
quæ non hient, turpia, quæ non decent, vanaque, quæ non ex=
pediunt. Cui ad agenda ea, quorum causa nati estis, ac propter
quæ in hunc mundum venistis, nunquam propexati, non vide=
tis plantulas, pavuculos, texmicos, axancas, aper, singula
hæc suo intenta officio, vos exco, quæ sunt homini securatis,
nec ad id quod vestra convenit natura confectis. O inhi condi=
tionis humana indignitas! O quanta est vitiatæ nostræ tra=
gedia! quantæ nostræ infirmitatæ triumphus. Corpus ves=
trum prætionis rebus ^{cibique repleti} ~~repleti~~ atque adornatis, quod post
paucos dies, vermes in sepulchro sunt derogaturæ, animam
autem vestram bonis operibus, quidam caset huad intuitus, quæ
quidem Deo, et Angelis ejus, citius quam cogitatis est præsen=
tanda. Attendite diligenter vos oro, quid sunt, et quid fuerunt, hi
qui huius anni præteriti, in bachanalium tempore, scandala
in similia molhebantur, detrahati fuere permiscuerunt gente,
vixerunt, in bonis diebus duxerunt, in puncto autem ad infex=
na descendunt, hic eorum corpora vermitibus, illi autem
eorum anime ignibus deputantur atexam. Quid illis pro=
fuit inanis gloria? breve mundi gaudium? carnis voluptas? ubi
vixit? ubi doctus? ubi demum jactantia, tantaque lætitia? Ah!
quanta tristitia post tantam voluptatem hinc succedit miseris
qui de exultatione in luctum sempiternum ceciderunt.

12r
Gross
Tam igitur ad viditis omnia scelera, quæ hoc in baccha=
nalianum tempore a vobis molhebantur, non tantum vos
salutem animarum vestrarum sempiternam amittebatis,
sed etiam, vestrorum salutem proximorum, cum scan=
datis, vestrisque scelibus perditione tradebatis, cum Chri=
stus pro vobis, et illorum salute amiserit vitam, suam=
que effuderit sanguinem. Nunc autem omnis vestra
cura, labor, studium, et diligentia in Deum orando, ei=
demque laudi vacariendo, quem offenditis deridens, et ve=
niam pro factis vestris ab ipso consequamini, et post ac=
ceptam, gratias ei debite persolvete, ne iterum in ipsa
scelera incidatis. Et posthac laborate semper ob eam
causam pro qua nati estis, et in hunc mundum venis=
tis, et quondam tam recentem, tamque ferventem agatis, ac
si eodem die primum inchoaveratis, atque moturi esse=
tis, sique etiam non tantopere præsentis sæculi vani=
tatem, quanto per futuræ sæculi felicitatem agnosceatis.
Curaate inquam, vos oro, divinam pietatem vobis propi=
tate, ad Angelicam societatem propexate, et ad amillam
suspirare hereditatem, committamque denique flexe in=
quitatem, sic enim sempiterna sanctorum regis fuerim
dicit.

14
Sicut Thomam Aquinatis.
Ut quosdam viros non sapientia tantum, quantum virtutibus perpolitio oculis habuimus; desideria eorum deinde exprimendorum nos flagraremus: toties facta nostra cum illorum gestis promiscue confertentes; notitiam de terris, ac caducis mundi rebus amorem, ad bona quidem sempiterna traducere. Ita itaque D. Thomas, qui nunc ut exempla nobis suas simulatque virtutes proponitur, cum hospes in hac lacrymarum valle versaretur, perfringens obices sua deliberationi oppositos, eademque perstant, operum executioni mandabat. Et cum omnes mihi singulas quaedam ac maxima laude digni videantur, qui in comparandis virtutum actibus, et in impetanda litterarum scientia, et virtutum soliditate contendunt: tum si praesertim, qui veluti maiore quadam divina voluntatis propensione commoti, omnibus obstaculis subleatis, ad hanc scientiarum virtutumque consecutionem omnes conatus suos atque curas exequentur. Nam si optimorum modum, qui in hoc immenso terrarum orbe cernuntur, unusquisque nostrum vehementi eos sectandi desiderio tenetur; et si animus nostrum ad virtutum scientiarumque praestantiam propensus tanto perfectior est, quanto propius ad illas consequendas accedit;

17
dubitari profecto non potest, quin D. Thomas virtutibus scientiaque actibus exornatus prosperius, ut nobis in praedictis exemplis habendum quo expecto, facile virtutes una cum sapientia in nobis etiam ac contentas videamus. Nempe nunc D. Th. Aquinatis facta que deicantur comprobanda pro charitate omnia a me dicenda suppeditabo. His quoniam sua quaedam fortitudinis tribuenda, alia vero et virtutibus et sapientia eadem videntur, primum de fortitudine, deinde de pietate et tandem sapientia, qua haec omnia exquirebantur mihi dicendum videtur. Quamplurimum fuerunt virtutibus commendati, sapientia perpolitio, sed pauci fortitudinem cum usque praeter conjunctam habentes, sanctus sapientissimaeque editi solam fortitudine autem oprobriatus, siquidem a repente superatus, illum a Paradiso eiecimus, laboribusque damnatum multum a pedibus. Iustissimus fuit David, et pene invicem qui in Dei proposito versabatur, etenim nequa suscipi emulanda ut debet, non est necesse ut credatur, nisi illa attentis meditatione et mente meditari: hic enim iustus eo infeliciter peruenit, post vastissimas militum copias ab illo victus, post tot reges subditos, a muliere victus in Dei offensionem cecidit, divina carens fortitudine. Est talis ac tanta D. Thoma fortitudo fuit adeo admirabilis, perstantque fuit ut volumus manum esset necesse quaedam de illa dicendum. Dixit Profeta

quod in Jesu nomine est contenta et abscondita fortitudo, et pax, etenim ab illo omnia satanae vincula vincuntur. hinc ad patet, unde D. Th. fortitudo dimanata, quod et clari-
us per sepeque intelligatur vobis referam, quod illi ante-
quam in religionem intraret contigit. Invenit prima
estate tantam D. Th. ex ea et Jesu, et Mariae nomina charita-
tem habebat, ^{et} quod ex parte inibus carens pene illa amorem re-
nunciavit, illi paxis prode charitatis illa fuit statim manda-
catus, quo esequo, plexumque hunc cibum abscondite magna
sua anima letitia, quo corroborataque recipiebat. Hinc ad di-
manabat illa pene incredibile in laboribus fortitudo, illa in vin-
culis satanae frangendis, quibus inferorum Princeps atque illam
persequedatus, itaque religionem intravit non minus proxi-
morum, non opprobiorum multitudo, non contumelie paxen-
rum, non deliciae, non opes, non domus laudatissima detinere
nec irrationes suorum terrebant, imo illa tanta animi for-
titudine praeditus a Jesu et Mariae nominibus accepta, in iis
in quibus ^{in quibus} existit abscondita fortitudo, illa omnia respuit aversa-
tus fuit, atque superavit. Flux religio tamquam a caelo de-
lapsum respiciebat, tanta fortitudine, tanta temperantia, tan-
ta mansuetudine, tantaque moderatione decoratum, ut eius
fili beati esse reputarentur ab omnibus, si praecipue cum quibus
sepius loquebatur. demum singulari quadam providentia

videtur Deus optimus, fortitudinis virtute D. Th. decorare pro caeteris
Ecclesiae doctoribus voluisse, cum illum non tantum virum
et sapientia cumulatum, sed etiam fortitudine ad ea omnia
iis dotibus opposita vincenda, commendatum videamus.
Atque D. Th. fortitudinem in laqueo demonum frangendis videmus, nunc au-
tem ipsius virtutem videamus, quae tanta fuit, et illo sapiente,
nemo reliquumquam ei similem aut parem invenit, quapro-
pter illo existente, nemo vel ipse religiose, vel iustitia sanc-
tior, vel prudentia consultior, virtutibusque omnibus exaltior
admirabiliorque fuit, manifeste quidem nobis hoc comprobatur,
illud admirabile factum, omni laude, predicatione, literis men-
tisque decorandum, cum multam ^{illius} vultu impetum, pro-
pinqum consilio et illum de castitate virtute amoveret tirone
fugavit, quem triumphum conequo, misit Deus Angelum de
caelo illi singulum castitatis pro tali victoria imperituros.
Quantum insuper hoc nobis demonstrat illum animi demisio-
ni actus, cum iam apud titulum doctoris honorificentissimi
accepturus reperire datur, et nihilo regnans, omnibus pro ra-
tione suppeditans, se ad litterarum gloriae apicem scandere
non posse ob causam ^{ineptis} viderando ineptum recurrabat. Caeterum
Deus qui hunc Ecclesiae usum ad doctoris gradum promove-
re volebat, superioris menti iniecit, ut D. Th. de accipienda

Fols. 2v-3r

Ths.

doctoratus laurea præcipiet, et postquam D. Th. hæc esse Dei voluntatem intellexit, iterum, raram virtutum radios præstitit, auscultans superius dicto; etenim præ obedientia præceptum non curavit, utrum apud an in episcopo illum doctoris gradum recepturus reperiret, sed solum festinavit illud ut exsequeretur. Sed quid de ejus sapientia dicam, quid de raris scriptis ^{vobis} præloquax, cum propere dum explicationibus destitutus sum, quodquam de illis dixerim, nihilominus ut intelligatis quanto præstia ejus scripta estimata sunt, vobis quid de illis summus Ecclesie Pontifex, scribit referam, ut saltem eminus vobis sua sapientia præstantia intelligatur. His factis miracula ad illum sanctorum numero collocandum quærebantur, cum summus Pontifex coram purpuratis patribus sic eloquutus fuit: Quos sunt D. Th. questiones res sunt miracula; quibus verbis tantum D. Th. sapientiam laudavit, quantum quicumque nunquam laudaverat. Et dum tantat illi et fortitudinem, et virtutem, scientiamque exat sufficiens comprobaturum, quamquam cetera nobis alia argumenta decissent. Et quia hætenus res rationibus D. Th. in doctis decoratum esse vobis præfeci, nunc oportet ut ea volentem exprimenda sollicitus esse, quousque operæ præteritum me fecisse arbitror, si illius virtutem, scientiamque imitatos quadam cum alacritate vos esse paratos videro. Et vero si

3v

Ths.

hoc non exequimur, ne desatigeris in audiendi sanctorum virtutibus, siquidem in hoc tempore amittitis, et nihil proficietis, oportet enim illi sanctorum facta audire, et pariter animo examine exponere; etenim hæc et non alia est causa, cuius in publico sanctorum virtutes dicuntur. Quare ne dubitetis quin D. Th. ut præclarum exemplum nobis sit habendus, quo expresso, facile virtutes una cum sapientia in nobis et auctoret conentari videamus. *Dixit.*

Ad Caros. m. D. D. et D. Xav.

Relatio in numerum sanctorum D. D. et Xav. in quibus antea exat spectatione P. P. nati, non quia ipsi sine illa sollicitudinem stuerent, sed quia D. D. et Xav. gloria, atque virtute ad summum honoris culmen affexi exoptabant, studia sua ad exitum perduxit. Hæc autem D. D. et Xav. apothecis à Pontifice exposita, magnam Ecclesie letitiam attulit, quemadmodum in ceterorum sanctorum multitudine. Idem in dicta involuit Chæ, cum nonnullis virtute, et meritis ornatus divorum numero arcibus. Tantam enim in dicta letitiam tam deus, gaudii solemnitates, tantum in dignitate pontificia magnificentiam ad hos in sanctorum sensu numerandos, tantum denique gaudium in univarsa societate, nullo pacto silentio involvere queo, alia per multa quibus volens cetero summo Pontifici præcipuam dico laudem, gratissimamque debemus. Maxime enim illi

4r

et magnopere venerari. D. Ignatius et Lav. tanta virtute, tantique me-
riti decoratus (ut alii quamplurimos) conspiciemus; non in sanctorum
fuisse numero accipitur. Intellectum est omnibus, cum summi. Post
hoc in sanctorum numero collocatur, ut auctoritatem societati, dig-
nitatemque Eccl. Ch. omnibus hereticis specie, et religioni vi-
mulatione hanc apothecum obstitentibus antehabere, ex quo quidem
facto intelledit, quanta universa societati futura erit gloria, cum
universa Dei gloria tanta ventura emerget gloria. Quare
optimo quidem jure divorum numero accipitur fuisse, quod res-
tra cum pace prolixius comprobabo.

Et quia ipsam sanctorum
numero collocetur, plane multa requiri videntur, jam ut epus
citra sit talis, ut ab ipsa omnes virtutum actus peti possint, sic
enim Catholicis fideles quemquam habentur exprimentum, facilius
in celum concedere ob eandem viam per quam ille, quem exor-
munt, ascendit, possint. Cum ut epus virtutis cognita, verborum or-
namenta non requirat, ne sanctorum virtus nimis augetur vel-
bit, et ultra modum attolli videatur; sed ipsa sola sit talis, ut
miraculis corroborata, cupiditatum moderatione perpolitam,
voluntaria demum corporis castigazione plenam, admiratione
hominum prosequantur. Quamobrem quibus in omnibus or-
natus, non tantum laudem profecto maximam mereatur, sed
etiam merito (ut alii sancti) apothecum talibus viris concessam

4v

consequitur est. Ex quo quidem mihi est colligendum D. Ignatium et
Lav. jure fuisse divorum numero ascriptos, cum potest hoc
modo assignata, qua quemadmodum requirita ad hoc judicandum,
quamplurima habuissent in praesentia. Ut plurimum con-
munt quemquam esse in sanctorum numero relatum, quia
animi motus compercutit, virtutem quandam comparavit,
alterum, quia parentia effloruit, et denique plurimas
quia eorum animam virtutum doctibus exornantur. Certe
rum D. Ignatius et Lav. qui et suas ac aliorum
animas omni virtutum genere decorant, qui tot regna,
tot insulas, tot provincias, tot civitates, tot denique oppida
fidem propagant, et animas ab inferorum habitibus libe-
rant, et alias ad veram fidem revertendas, per agra-
runt, hanc ^{iniquam} potius jure in celorum regno sublato, in-
demus, et in mundi axis veneratos, summa cum admi-
ratione honore prosequimur. Non minus hoc ipsum mul-
ta cum claritate amborum virtus approbat, potestque si illam
cum quibusdam jam sanctorum numero accipitur, conferamus, illo-
rum dico, qui quidem sic cum talibus consueverunt, ex qui-
bus D. Paulum exemtum, vobis pro exemplo delibabo. Hic igitur
debetur optans, quem potissimum in hoc cursum sequeretur;

5r

Vnum mundum despiceret, an ⁱⁿ ipso penitentiam agens, Deoque
max. obtemperans, dies in vita videret; ut ait: omnia quae
habent speciem gloriae, collecta ex inanimatae splendore in-
signibus contempnere, et quemadmodum brevia, fugacia, et
caduca vana edidit, et postremo mundum repudians, in
extrema vitam suam egit. Ad hunc autem consideratione at-
tenta perpendamus, quoniam modo ^{ante} Pontificas, hunc et alios,
quamplurimos ^{et} Divos retulerunt; D. Paulus, verum est, (hor-
de alii dici potest) mundum despexit, voluntaria corporis castiga-
tione, multos per annos in solitudine vitam traxit, rursus, tole-
ravit, ipsius animam praeteritis virtutum ornamentis inhiavit,
et tandem sibi ipsi profuit, et alios non profuisse scimus; post
mortem vero, virtutem christianis, et fuchom attrahit, quibus
certe plurima virtutum exempla imitanda praesentit. Nam ex
exemplum videtur, nunc conferte D. Ioh. et Paul. merita cum illi
modo auditis, et certe si unusquisque nostrum teneret dicere
D. Paulum collitibus merito adumbratum fuisse, ut plane per
fidem cogimus, vno merito quid de D. Ioh. et Paul. sit respon-
demus predicare. Jam vero si est dicendum, quod apothecy
merito illi est tribuenda, qui accidentalem Deo maiorem
gloriam importaverunt, si vbi inquam est merito concessa,
qui qui omnes sua ob maiorem Dei gloriam vnae communi-

5V

serunt, insuperque per ha. ipsum est ponderanda, non minus D.
Ioh. et Paul. apothecy fuisse imperatendam viderimus; sed etiam
ipsis singulari quadam ratione probus, quam quibusdam ^{vrais}
jam sanctorum numero acceptis concedendam fatebimur.
Sed postquam ad ha. venimus, de gloria accidentali ab iis
Deo invecata, pauca dicamus. Notum est omnibus neminem Deo
substantiali ausere gloriam prole, quam in ipso consistere in-
telligimus; etenim ^{haec gloria} in omnipotenti Deo, est se ipsum possidere, et
haec de causa, hanc nemo, aut multiplicare, aut minuire potest,
At vero accidentalis, cum in illis Dei conspectu, potentibus consistit,
hanc certe vni Apostolici diminuire, vel amplexare possunt, exag-
gerare, si scilicet ad animarum salutem incumbunt, et si non prop-
ter Deum labore, illa atque intermissione auscultant; detrahese
autem, si otium an animis a peccato ascendit amplectuntur.
D. Ioh. quantam Deo gloriam ^{accidentalem} invecatit dum hapes in hoc
terrarum orbis verabatur, ostendit haec Deum servitas cuius
est hinc aucta, quibus filiis, ^{Pater} ~~et~~ vram indicavit celo-
rum, et alios deum quamplurimos, qui ipse hanc in vram indu-
xit. At quantam D. Paul. importaret, ostendit, omnis gens In-
dica, quam a falso Idolorum cultu ad religionis nostrae tra-
duxit veritatem, atque e perfidia tenebris in lucem cla-
ritatemque auerxit, et vindicavit sempiternam.

6R

71.
Iam ergo Ad vidistis quomodo D. J. et Dav. jam per suas
virtutes, iam per sua in Eccliam merita, iam denique per mag-
num animarum zelum, cali viam omnibus indicantem, in
ipsamque omnes inducentem, quomodo inquam sanctorum
numero flexerunt ascripti, et hoc non utrumque, sed singulari
quodam ratione ipsos apothecum meruisse videmus. si quoniam
Ecclie Pontif. calibus adnumeraverunt, quia ab ipsis omnia
mundi, ut caduca existimata fuerunt, si alio quia mundum des-
pexerunt, virtutemque quandam comparaverunt, si alio demum
quia sibi meritis profuerunt; Non ita D. J. et Dav. ad summu
honoru culmen pervenerunt, in primis D. J. non quia tau-
nem omnia mundi vana conulcavit, virtutemque proximorum om-
ni virtutum genere ^{di}procuravit, quod magnum est, et ita existi-
mans, sed quia alios ad vitam aeternam, suo exemplo, suis
virtutibus, cohortationibusque perduxit, aliove saluti fecit,
et semper faceret, dummodo seu societas cuius existit auctor per-
maneat, et a Deo perstet. D. J. ad hanc gloriam pervenit,
quia Evangelii dogmata in novo mundo seminavit, et ipsius
in quillibus a turpi vita et impura ad honestam tradidit; Qua-
re Ad ne tanto opere curaret, utrum merito vel non, apothecum
meruisse, quanto opere exprimere id per quod sanctorum numero
flexerunt ascripti. Dixi.

72.
5
Qui prohius otium quam laborem amplectitur, ani-
mura consulendum non putat; etenim cum otium
omnium malorum sit radix, non potest quisquam otio
vacare quin, anima sua prodigaliter, ejusdem va-
luti aeterna anteponat, vitium proponens virtuti,
originem seu fontem malorum omnium, radice seu prin-
cipio preferens, a quibus caetera omnia bona copiose
dimanantur. Nam vero cuiquam otio vacanti, cum iste
non habeat suum cox laborem propensum, sed ad quod-
cumque selexit genus pavation, omnia hujus mundi sta-
tarumque infortuna ei minitari videntur; et certe
magnum in toto terrarum orbe, editaret admirationem
esse hominem otio inhaerentem, et non esse a vitis omni-
no possessum. Non tantum hoc infortunium ab homi-
nibus secum otio vacantibus fertur, sed etiam, hi,
aliud discrimen secum ferunt, quod omnes contanti
fugere animo coguntur. Ibi igitur discrimen est, quod
facile isti, ab inimicis diviptionem optantibus ani-
ma sua, vincuntur; etenim cum istorum animus sit
proparatus quamcumque ^{re}cepturus rem, dummodo
hanc suis oppositam voluptatibus non cognoscant; facie-
le quidem isti, quamvis voluntatem non habeant, omni-
no a vitis dominantur.

Sed ne forte ex multis rebus de oris fecunditate dicit, aliud damnum vere
magnum mea pretermittat ratio, ad oris affectus veniamus, Nemo qui-
dem dea eo mirabitur, quod oris vacans, nulla habeat vine, ut possit
peccato resistere; imo potius quam plures retinet à se virtutem severa-
tur; etenim cum ab oris omnes animi cupiditates sustententur, ac
faventur, ut a se possit amoveri omne illud sui voluptatibus opposi-
tum; non est cur admitemur, ab eis virtutem sperari, cum virtus eis
permittit oris quod profitentur, abjecta videatur: ac propterea quasi
in uno quodam damnationis periculo, non tantum caducam hujus
corporis vitam perdituri, sed etiam salutem anime sua rempissentam
versantur, etenim ad oris non tantopere damna corpore, quam
corpore anima afficiuntur. Jam igitur Ad innumerabilia, quae à la-
bona effluunt, simulque, quae à oris damna dimanantur videtur;
nunc autem videte, quantum secum fert commodi, quantumque utilitatis
quantum denique fortitudinis, quicumque ad laborem incumbat. At
quod morbi genus, quae mala, quae calamitates, quos labores, pluraque
secum fert oris vacans, conspicite, et iterum atque iterum considerate.
Hanc ergo licem detestamini Ad, ceanite inquam quod vultis si or-
um amplectimini? Ah infelices! quid est quod deliquistis! per sa-
litem vestram et spero, oris abstinete, tantum naturae monitum
edhorrescite, quereite, vos oro, atque obtestor, per quid vobis est Chorum,
aperite oculos, ac circumspicite tantiper, quam horribilia oris va-
cantes mala circumferunt, sic illud contempnetis. Tuamobrem hor-
onum, quod pestem rebus publicis, provincis calamitatem; perniciem
regni, urbibus exitium, damna familiarum innumera, singulis denique
hominibus universum malorum agmen importat à vobis declinate, et
labore innoxete, vicine enim sunt paucos labores pro Christi amore
perpetuos, sempiterna sanctorum requie fruamini. *Dicit.*

Ad *Ad Japonis Martires.*
Mili ab omnibus Ecclesiae fidelibus hinc, prosequi caveoque hor-
torum flores tradantur. cultam ut possim tribus vos. Sem pa-
tribus, sextorum omnium lauream construere, pro triumpho que
in Japonis regno ab illis conquisitum fuisse. At talis ac tanta pars
hujus triumpho magnitudo, ut non hororum hujus abri flores
sufficerent, ut ad in pulchre lauream construere. Ita itaque
quam plurimum Angelorum Chori, cum hi Martires Jacobus, Si-
dacus, et Joannes pro fide fundebant sanguinem demonstra-
vunt, qui de celo supra maximum capite descendentes, eis triumpho
lauream imponitur, non eam ad hujus mundi floribus, sed sa-
radis constructam portabant. Jam vero hominum facinosa pro
Dei honore passata, nunc sint parva, sive hominum oculis
maxima videantur, per amoris magnitudinem apud Deum
habentis metuntur, horum autem facinus pro Christo fundendi
sanguinem, talem ac tantam amoris magnitudinem pene Deum
demonstrat, quod in Apostolicis Christus Dominus suis verbis os-
tendit, homines mirum in modum difficile credere judica-
rent. Nullus (inquit) est qui maiorem ex ea aliquem Charita-
tem habeat, quam ille, qui vitam pro suo amico cum morte mu-
tat. Ad hoc devenerunt pro Christo Japonis Martires, quo in
facinore amplius sui amoris magnitudinem erga Deum demon-
strant, quam in animas à Sarracorum hostibus accendo. quod
ut mea melius propositionis intentum probaturus prosequar, à
vobis peto ut vestram mihi attentionem praebere non desistat.

Non est ambigendum videtur. Illi qui pro Dei amore, omni-
 bus se sacrificiunt periculis, ad animas à Satanaeum hiatibus
 liberandas, multum amoris amoris apud Deum proficiunt. ere-
 nim pro diversa rege, in delatis terrarum orbis partibus, semper
 pede, multos calceos deponito, per aquosa arenosa calhala, perque
 spinas atrosas, longissimaque expeditione, ita faciunt, ut Christi pro
 propagetur, etque impetum protendantur. Insuper seipsum
 contumelias, opprobria, male dictis, et visionibus, variis flagel-
 lis, lapidibusque adorti videntur. denique in iramque proteram, mo-
 do huc, modo illuc, se veritant fidem dilatandi causa, et fore sem-
 per in inimicorum periculis reperiantur. sed hoc quantacumque
 sunt, etiam magnum amoris argumentum praebent erga Deum, tamen
 quicumque pro Christi fide sanguinem fundat, maiorem per se Deum
 amorem demonstrat, non ad aliam rationem, nisi quia id quod
 sibi magis est charum Deo offert. Jam vero Japonii Martyres
 qui quasi carcere, vincula, tormenta, acerbamque mortem pro
 Catholica fide toleraverunt, in hoc igitur Deo ampliore gloriam
 praestiterunt, quam à peccato animi accendit animis, in hoc uno
 facinore, fidem factis concionabantur, reliquos Christi fideles
 corroborabant, Satanaeque draconis caput contrebant, et ipsi
 infideles de tanta animi magnitudine mirati, partem Christum
 glorificare coeperunt, partem obstupescit tantis prodigiis Me-
 trorum compactum fugiebant, alii denique cum vident Martyres
 beatissimos in tormentis, summaque tranquillitate fruendum, tuam
 legem detestantes, confundebantur.

Grav.
 Quid restat nunc nisi ut in hac extrema orationis par-
 te vos orem, et obtester variis orationibus, ut hae virtutum, spes
 mira, hae vite sanctissima imagines, apud animum vestrum pe-
 quentur propinquant; nam quoscumque nobis sanctorum exem-
 pla proponuntur qui dubitat, quin eorum teneamus accipere
 virtutem, et hae de causa nobis sancta mater Ecclesia mira-
 bilia sanctorum exempla nobis proponit, non ut illa tantum
 admiramur, sed etiam ut illa imitemur exprimamus. hoc tan-
 tum à vobis peto, et flagito, et opera vestrum me fecisse arbitra-
 bor, si vos ad ea imitanda, quae ante commemorata sunt, à Japo-
 niis Maximis gesta, satis alacres et paratos esse videro. Quidem
 cogitari aut fieri potest ad honestatem pulchrius, ad delectatio-
 nem pecuniosius, ad veram solidamque gloriam praedicatoribus, ad
 inhumanitatem Republicae Christianae salutariis, quam anxie
 sanctorum exempla imitari, et ita vivere ut digni illorum soci-
 etate, meritiisque videamur. At quidem dicitur, laboriosa res
 est, plena difficultatibus, plena negotiis, plena demum molestiis, tanta
 patiare, pro inimicis precari, omnesque cohibere animi cupidita-
 tates, omnes denique comprimere affectus sive interiores, sive ex-
 teriores, verum est, multum nobis multum laboris importare, ita
 ut hae nobis incredibiles videntur; ceterum hos labores, non alia
 de causa intolerabiles vobis notis iudicamus, nisi quia num-
 quam experimur. Et quamquam hoc difficile praest, quod quidem
 quosiam modo difficilimum esse video, tamen de hoc potest amoveri

7h.
 Etiam animus, quod veniet tempus, cum laborasse, vigilasse,
 atque decertasse cum vitis, omni que exhibere difficultate nos
 vehementer delectabit. *Dei. Deliberatio ad libertatem et virtutem.*
 Quandoquidem, d. d. quadam in veritate indaganda, vos
 valde delecto video, quam non dico propere, sed
 ita penitus temporibus et hominum memoria ^{ita} ~~ita~~
 positam intueor: ego quidem, tanto labore vos levare
 exoptavi, cum quadam cum difficultate, mei propter in-
 genii parvitatem id exequar; tamen ea claritate qua
 posui, vobis libenter eam demonstrabo. Sed antequam
 de illa loquar, in prelo, necesse fore iudico, quod vobis
 nonnulla ad hanc veritatem spectantia demonstrarem,
 ut melius quod mihi est dicendum intelligatur. Omni
 quidem tempore, viri primum virtute splendentes, ab
 hominibus habentur in pretio, cum cunctis prosequi que
 sequantur, exempla virtutum exhibeant, eorumdemque
 vita omnibus ut quoddam virtutis exemplar propona-
 tur. Jam vero si ita pariter cum virtute scientia artes
 adjuverunt, non solum magno sunt in honore apud
 omnes; estimationeque maxima eos habent, sed etiam
 tamquam a celo delatos intuentur. si quidem in viri sua
 virtute, scientiaque, res abditas investigant, investigatas
 comprehendunt, comprehendit didicunt, atque componunt.

7m.
 Unde demum viri studii incumbentes, non solum scientia ai-
 tu percipere, verum etiam gra chivianaque eloquentia
 formam percipere possunt. Hi omnes, ad veritatem quam sci-
 re desiderant veniamus, qua est; utrum simul cum vir-
 tute, scientia artes conjungi debeant, quod quidem non exat
 dubitandum, praesertim cum, illos qui tantum scientia in-
 tribus spoliatae fluxerit, superbiam potius, quam scientiam
 habuisse sciatis.
 Nunc quomodo vobis cum per naturas
 ut simul cum litteris virtutem conjungatur, etenim hoc non
 tantopere vobis necessarium, quanto per omnibus velle, faci-
 cileque ad exercendum intueor. Ad vos quod attinet, video
 hoc esse necesse, cum sine virtute, nihil quidquam, teste Cicero =
 ne, sit laudabile, imo nec laudari possit, hoc supposito. Iud
 vobis d. d. scientia ceteris prodevent quod magis puto ad vestram
 omnimode perditionem deservirent, quam vestram nomini
 gloriam laudibus extollerent. Ipsi adhuc aethnici, tantam de
 virtute estimationem habuerunt, ut nihil sine illa lauda-
 tione dignum existimaverunt; suamobrem videte quos
 omnes aethnicorum sapientes, et animadvertite solentem, ar-
 vir ex eis quemquam ~~reperierit~~ scientiarum artibus cana-
 tum reperierit, quem non simul moralium splendore vir-
 tutum, ab hunc honestatis dotibus commendatum propriis
 atque, conspicite senecam, Platonem, atque Ciceronem,

10v

aliorum quam plures, qui vobis, non solum scientiarum arti-
 bus, verum virtutibus etiam moralibus eritere videbuntur.
 Certe eos inquam, qui Ethnici, et in obscura tenebrarum
 nocte vexantes, scientiam cum virtute esse coniungendam in-
 tellexerunt; nobisque vero Christi lege fuerunt, in virtute
 cum scientiis adiungenda, exempla praestitisse, ut exorime-
 remus, sciebant quippe neminem posse virtutem nominari, quin
 virtutem cum litteris retineret coniunctam; siquidem virtus
 a viro nomen, mutata est, quasi via nemo esse possit, qui
 virtute non sit ornatus.

Nunc quoniam modo sit utile omni-
 bus virtutem cum litteris coniungere videamus, sed nobis cla-
 rius intelligemus, si quoniam virtutibus, prohibentur, sapien-
 tia vero praedictum consideramus. Nunc pro exemplo vobis addu-
 cere possem omnes Haereticorum et Chikhaereticos, qui virtute-
 rum donibus carentes, sua sapientia per damni Ecclesiae Cha-
 ristica, quam boni invenerunt, non ob aliam causam nisi quia
 virtutem cum litteris coniunctam non habebant. Insuper
 adhuc ipsos pro exemplo Ethnicos oculis vestris promere pos-
 sem, ut Cicero et alios, qui sua sapientia cum virtute morali
 coniuncta, et Reipublicis et sibi ipsius utilitatem quam plurimam
 importaverunt. At haec omnia, et alios praetermittam, tantum a
 me Salomon pro exemplo maximus sapientium sapiens adduce-
 tur; hic autem, virtutis via amovetur: in qua scelerata! O bone Deus!

11r

Quas in doceritatem, in quos demique mores incidit. Deo aliis
 nos cohibet, altaria eius dicant, verum Deum contempserit, qui
 que leges perrexit, peccaverit, atque violavit, voluntatemque in-
 tuitivissimo ceno vitiorum; honestati, tranquillitati, libertatem
 moderationi, caduca inaniaque bona, verum ac sempiternam an-
 teponit. O sapientem hominum amentium mundi: an te scientia
 artes non tibi praescriberent, mores optimos, ut eis potius?

Numquid autem scientia artes illum ab eis moribus in quibus
 versabatur dimovere valuerunt? an scientia Salomon
 omnia haec importuna importavit? non ita illi est iudicandum,
 sed horum causa malorum erat, non illum cum sapientia
 virtutem coniunctam. Nunc autem vomeris iudicate, quanti-
 tum si id exequutus fuisset, et sibi et illi gentibus qua reo epar
 reperiebantur imperio, afferret utilitatem. sed quoniam neces-
 sitatem non in virtute cum litteris coniungenda cogentem, equique
 commodum videtur, nunc quoniam modo sit facile vobis ad exe-
 quendum videamus. Eadem scientia artes vobis praedictur
 quid facere oporteat, cum a vobis dicuntur, etenim ex litteris
 non tantum recte dicendi modum, verum etiam bene vivendi
 rationem didicimus, et in sapientibus, recte vivendi modus, est
 cum scientia virtutem coniungere, siquidem ex litteris quan-
 tum sit in virtutibus splendor, quanta in vitiis deformitas men-
 te percipiunt. a quoniam igitur homines didicerunt a vitiorum

facile corrumpitur? et nihil hominum, nil agitur, nisi prava,
 qua non licent, turpia, qua non decent, vanaque, qua non ex=
 pediunt. Cui ad agenda ea, quorum causa nati estis, ac propter
 qua in hunc mundum venistis, nequaquam properatis, non vide=
 tis plantulas, pavexculos, texmicas, araneas, apes, singula
 hęc suo intenta officio, vos exco, qua sunt hominis recuratis,
 nec ad id quod vestra convenit natura confectis: O vili condi=
 tionis humana indignitas! O quanta est vilitatis nostrae tra=
 gedia! quantus nostrae infamitatis triumphus. Corpus ves=
 trum pretiosis rebus ^{cibisque repletis} ~~improbitate~~ atque adornatis, quod post
 paucos dies, vermes in sepulchro sunt devoraturi, animam
 autem vestram bonis operibus, quibus caret huad instructis, quae
 quidem Deo, et Angelis ejus, citius quam cogitatis est praesen=
 tanda. Attendite diligenter vos oro, quid sunt, et quid fuerunt, hi
 qui his annis pretexitis, in bachanaliis tempore, scandala
 in similia molhebantur, debacchati fuere permiscuerunt gentes,
 vixerunt, in bonis dies suos duxerunt, in puncto autem ad infer=
 na descendunt, hic eorum corpora vermibus, illi autem
 eorum anima ignibus deputantur aeternis. Quid illis pro=
 fuit inanis gloria? breve mundi gaudium? carnis voluptas? vbi
 risus? vbi dozus? vbi demum factantia, tantaque letitia? Ah!
 quanta tristitia post tantam voluptatem hic succedit miseris,
 qui de exultatione in luctum sempiternum ceciderunt.

DISCURSOS II

(Arxiu Municipal de Lleida, Companyia de Jesús, caps 3)

- *Dialogus inter Caium et Riccium*
- *Dialogus inter Ciceronem et Hortensium*
- *Ad Christi labores per ipsum in passione perpessos*
- *Ad Christi resurrectionem*
- *Epistola ad Antonium*
- *Ad Divam Elenam Laus*
- *Ad virtutem paupertatis*

Ths.
Dialogus.

Inter Caium, et Riccium.

Cum emolumentum ~~est~~ quod ab iudis litterarum artium est collectum adeo tantum sit, ut propemodum universam rerum naturam ab ipsis decoratam videamus, non est profecto dubitandum, quin si omnes homines ansie iis ingenuis artibus adipiscendi operam dent; ea felicitate in aeternum obtinenda hoc in mundo perfruuntur. Etenim beatitudo maior quam in terra homo potest acquirere, est: ad eam sapientiam, atque ad eorum mores, ubi, et ceteris hominibus proficuos pervenire, ut illis cunctum possit orbem collustrare. Si ex litteris quidem haereses nostris, non tantum recte dicendi modum, verum etiam bene vivendi rationem didicere, si enim nos ab iisdem, quantum est in virtutibus splendor, quanta in vitii deformitas mente percipimus, in dubium revocare non debemus, quin si homines iis perperis moribus fruuntur, totum profecto hoc quantum sit, litteris tribuere debeant. A quonam igitur homines, a virtutum tranquillitate discedere, omnibus rebus rationem antepone, bonos tuos, improbos profigare didicerunt, nisi a litteris. Itaque litterae non modo, orbis universi rebus publicis, leges ad illas impertire moderandas, sed etiam illas sanctae tutoribus ad illam fortiter ab inimicis defendendam praestare. Haud secus nonnulli inveniuntur, qui adhuc conspicientes, tot, et tanta bona ab ipsis effluere, non ab eisdem ^{modo} condiscendis

dimoverentur, sed etiam eas immortalis odio prosequuntur.
quidam propter sui ingenii tarditatem, alii ob viam ingratam,
alii ut plurimum, quia potius otium, quam laborem amplectuntur.

Vic Riccius fecit, qui multos per annos litteras incumbens
et videns ipsi non prodesse, eas propter ineptiam quam dixi reli-
quit.

At Casus per tantum temporis, comparandis scientiis
artibus incumbens, nihil ipsi prodesse, statuit domoxi autem
dicere, qua in arte plurimum profuit, tendens, ut videret futo,
et promeriti menta hincum, domum Riccii ingressus fuit illum
uncturus, et forte Riccii scientiarum dondu perpolens, filium
suam Nauram ad litteras incumbere adhortabatur; prostrum
bonus domox occationem videns ipsi datam, quidquam dicitur
zo, prover ipse de artibus scientiis addicendis ventitabat, sic lo-
qui incepit: mihi crede Riccius, ne tuum filium rudis permit-
tas, aliquam enim opes tuas conrumet, et nihil proficet, et tan-
dem hoc tibi dico, quod aliqui cum tuadere volunt quidquam dis-
cunt, nempe ^{per} Rupto crede expecto. Ego per septem annos
litteras me dedi, et nihil profui, et volui mihi studium dex-
virit ad dissipandum quod habebam. Riccius Resp. Domice Cai quid
dicit, non vides te exrare manifeste, nam ingenium tuum, om-
nia metitur, ut tu ingenium tantum, stupidumque habebas, quid
maxum, quod nihil litteris prodesse, tu dicit bene, qui inepti sint,

sicut ne à litteris domoveantur, bonus domox non amplius potuit
verba Riccii tolerantes ferre, et in metuitet illum non voluturum
illi pecunias debitas, et quod illum respiciet, et pro domoxe in
pontem habere vellet, e domo sua subito proficet, nihil homi-
nis vixit respondit, elige partem quam velis Ricci, Vel tuus
filius Nacna, habet ingenium domum, vel non, si dicit non habe-
re, (quod certe non dicit) exit mihi similis, qua nihil dicit, at i
dicit se habere, attende quid conatet.

Quoniam Ricci ingenium
meo presentius, dicit tuum habere filium ad scientiarum
artes comparandas, ex hoc ipso deduco, quod minus, quam
proderit, etenim si ipse tantum habet ingenium, fortasse
quidquam prodesse, at predictum (ut dicit) ingenio, meo proxi-
tantiore, non incumbet ad litteras, quemadmodum conhi-
sit pluribus, qui indolem studii addicendi, ^{at} comoda-
tam habentes, ^{at} optime solent à litteris vacare, sed tibi
permitto, quod litteris inhaereat, quandoquidem hoc ame-
audire desiderabas. Sed quid, an opinaris, quod per hoc
exit à vitio ^{scholasticorum} Riccius dixit, Amice ne vitium in
evitando progrediaris, multa quidem didisti, sed correctione
dignum imas, proximum quocumque pacto fieri potest, minus scien-
tia prodesse, mentem litteras aptiorem habet cerequibus,
Insuper cur quis prostrum hanc retineri, per hoc ipsius, non
est litteris assequenda, propter hoc, Casus Resp. quamvis
argumentis hoc compositurum caseam, est certum, et

caedo me argumenti esse dititutum, quia hoc mihi
 proferri in meo intellectu esse clare perceptaque vi-
 detur. Riccius, patrem ad postrema verba ate probata
 responde, et dicit, quoniam sunt vitia, quae ab scolasticis
 solentur licet sint literis propensius. Caius R. non potest
 tu tanta enumerare, quanta naax esse potero; in pri-
 mis infemina ~~et~~ habentes optimum, dumtasat unam quo-
 tidie horam ad studium invenerunt; ^{Reliquum temporis}
 quod illi superest, delectationi ^{scolastici} causa exerceatur; etenim cum
 parvo ad studendum tempore indigeant, quid igitur est fa-
 cilius tempus insumatur, nisi ludii vni; at sunt
 quidam, qui diei, noctesque impendunt studendo, et horam
 detestantur, quamvis raro, nam scolasticorum animus
 et plurimum ludii, laxationibusque est propensus, sed
 auri, quae isti in hunc equitidines, modo pectore, modo
 capite dolent, plerumque in phthirim incidunt, et num-
 quam valetudine potiuntur, et quod perit est, quod hoc
 contingit, postquam iam ejus patres multum divitia-
 rum illam studii ~~adituri~~ impenderunt. ^{Quaeritur}
 totum profecto hoc quantum sit, si scolastici, animi manu-
 ritatem (ut pote meum habet filium) facile hoc a se dimove-
 brunt, cum per praesentiam nobis reverentia experenda-
 rum fugiendatumve rerum indeligitur; quae propter

hoc mihi sedet, et appime placet, quod tempus ad literas im-
 pendat, nullo modo ab hac mea sententia dimovebo. Caius
 hunc suo consilio videns constantem, Riccius sententiam tenuit,
 dicens, si totum hoc dicit tuum habere filium, studeat certe,
 et de suo emolumento maxime laborat. Jam adveperat
 cebat, cum utriusque questionem de eaenter filium ad
 literas comparandas una cohortabantur, et tandem
 Caius in lucem praedem pelvum sub pallio reconditam Ric-
 cium fisco, et pigmentis hincit. ^{Deinde}
Dialogus inter Ciceroem, et Sextum
 Quanto scolastici addicendis scientiarum artibus pro-
 admodum propensius, et mediocri ingenio commendati, pro-
 fuerunt, quanto etiam argumenta alius difficilissima hi non
 modo oculis hucant, sed etiam intelledunt, et omnino
 calluerunt, non dicit facile auditor. Etenim optanti scien-
 tiis ^{prodeire}, pariterque ingenii mediocritate perditio,
 et magnam literis propensionem habenti, non tanto-
 pere ipse esse literis indetur propensus, quanto pere vi-
 entiarum artes (si dicit, patet) ipsi videntur propen-
 sa. Tantam enim animi prodivitatem, tantam delectatio-
 nem in studendo, tantam demque in eorum convequendo
 facultatem in ipso ceamus, quod in evel sic nobis exi-
 zimandum, proaxur rationibus ha nobis patefacientibus

4° Th.
careamus, cum præcipue hoc nostra vim fugere vi-
deatur intelligentia: In iis modo dictis, nitentur
Ciceronis argumentum, cum Hortensio disputatis.
Ambo è foro proxime inter se rationem inierunt fac-
ticiam circa quamdam in foro orationem modo recita-
tam; qui autem illam percensuerat; prois orator admodum
sapientissimus reputabatur, et hoc non solum per ejus inge-
nium, quod mediocriter existimabant, quantum per ejus appli-
cationem ad litteras applicationem, cui Cicero recitantis scientiam
decevit esse attribuendam.

Ceterum Hortensius, cum illum
in foro orationem recitantem attente respexisset, noluit
Ciceronis sententiam tenere, nec comprobare, imo vero
ab ipso maxime dissentit, pro ratione suppeditam, illius totam
oratoris facundiam, semper illius ingenio tribuendam edi-
timaverat; cum ipse de ejus præva ad studium eloquentiæ
applicatione, non solum hoc in tempore, sed etiam jam mul-
to ante annos per ipsum Athenis studentem, et per ejus
rationum epistolas ad se frequenter missas certior fuisset.
Vt videas dixit Cicero non huius divitatis sapientiam
sed etiam ceterorum scientiam hominum, eorumdem tan-
tum ad litteras propensionem, esse concedendam, tibi, quem
præam ad hoc comprobandum pro exemplo delibabo,

Th.
Hic igitur est Euclides Megaronsis, cuius ingenium satis con-
tat exhibitum magnum, at non per ingenium scientiam conse-
quutum fuisse scimus, sed per ad litteras applicationem, qua-
rum semper amantissimus fuerat, ut manifestum est totum
et hoc quod dicitur apud eum: cum disciplina socratica
percipiens esset Euclides, neque tamen Athenas (ubi præsi-
tatur Socrates) sine auctoritate, quod capitale foret, si quis Me-
garensium Athenis, aut Atheniensium Megaris, propter mu-
tuum utriusque urbi odium, deprehenderetur; sub noctem
tunica longa muliebri indutus ad ipsum philosophum com-
meabat, ut saltem aliquo notis tempore concilio, sermo-
numque ejus fieret particeps.

Cui potissimum Euclides Mege-
rensis sapientiam dicit Hortensius, esse tribuendam nisi illius
propensionem ad litteras; etenim in hoc quod modo dixi non illius
ingenium, sed ipsius ad litteras applicationem efflorescere vide-
mus, non quia ingenio destitutus esset, saltem mediocriter ad
scientiarum perdiscendas, sed quia ego illius appli-
cationem suo ingenio præferendam sentio, ita ut potius ap-
plicatio, quam ingenium habuisse ad discendum videatur.
Amice Cicero dum nunc video quod te in meam sententiam
adducere non potes, non si semper proloquere quemadmo-
dum hactenus fecisti, non dubito quin nemine te obstinate
victoriam consequeris, sine me aliquantulum loqui, ex cito id
quod pro certo reputas in dubitationem conversam videbis.

Erro. Quinte Hortensii quidquid veli loquere. In lib. 2. de oratore hoc dicit Cicero, quod nunc tuis opponitur verbis: esse tamen multos (singulis) videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur. Intellecto equidem te in his verbis tantum de imitatione auctorum latinitatis causa comparanda loqui; at quamquam hoc ita sit, tamen ate exopto, cui ab ipsis est latinitas tribuenda, quam vlla abque auctorum imitatione consequuti sunt, anne eorundem literarum propensionem concedendam existimabis? cum nulla existimetur? id tu certe dicere laud audebis, alioquin enim si alii quaquam applicatio accessisset, latinitatem consequutur, non suapte natura illam didicerunt, sed labore et industria. Cicero, utraque latinitatem, quam suapte natura consequuti sunt, eorundem ingenio tribuendam cogitavit, si autem concedere non vis, dic cui tribuas quodcumque dicas id contra te futurum, vel utrum dicas conuictum habeo, et ecce id quod pro certo reputabas, non modo in dubitationem conversum, sed etiam per veritatem tua manifeste falsum videri. Verum est, nunc mihi venit in mentem quod in lib. 2. de oratore dixi; nempe: esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint sine cuiusquam similitudine consequantur: sed tamen tibi Q. Hortensii tamen facile largiar, quosdam sola natura ingenique bonitate, ad quamdam latinitatis perfectionem potuisse pervenire, quemadmodum quibusdam mihi cognitum contigit, vlli adq.

imitatione auctorum elaborata, hoc inquam licet tibi largiar, tamen latinitatem quam consequuti sunt, non ingenio illorum, sed applicationi contadendam arbitror; etenim linguam patriam adurbanam sibi perorandam existimaverunt, et nil mirum, quod sine auctorum imitatione, in vernacula lingua naturam latinitatis pulchritudinem adsequerentur. Nam vero hoc totum quantum est illorum ingenio concederem, si latinitatem nec auctorum lectione, nec imitatione atque extra patriam didicerunt, et quamvis illorum ingenio concessissem, nihil regni illa verba per me in lib. 2. de oratore prolata essent mihi opponenda, cum ad hoc intendum exactata non viderentur. Propterea tantum est ut meis rationibus aversetur, aut comprobet ingenium potius quam applicationem ad litteras requiri comparandas, quod uno meam corroborat sententiam. Forte in hoc familiari sermone Ciceronis, et Hortensii ad meo meo necum pervenit M. Marcellus cuius sapientia nec cuiusquam indiget eloquio, hic autem spectant quod utriusque questionis finem imponerent, illorum sermone ab eorum circitatus fuit, et protquam plurima de ingenio, et de applicatione ad litteras dixit, decrevit, tam ingenium quam literarum propensionem ad litteras necesse esse comparandas, etenim quamvis ingenium sit magnum, adeo ut manus inter hominum ingenia appellari videatur, tamen vs. hoc ad minus per spatium cuiusquam temporis non operam

cinatus, medicinam filia Cananae attulit, e sanguinis fluxu sa-
 navit. Hemorrhoidiam et Decem leprosa, ex quibus novem
 exierunt, et hoc contigit, postquam factum fuit ut
 illi mederetur; caeco nato novam aperuit diem, iudex fecit au-
 dace multoque loqui, viduae suscitavit filium, Archimagoque fili-
 am ad vitam revocavit, Lazariumque sororibus reddidit. Con-
 gum hic esse peccentem omnia bona ab ipso Iesu populo israeli-
 tico facta, quae sequidem ad libertatis causam praetere decesso.
 Brevis nunc de eius laboribus dicam, postquam fecisset tanta
 omnibus bona, penditur ab improbo Iuda, Iudaei, et in hosti o-
 ranti sanguinem in praetere liquecit, hostibusque eum ad
 mentem quarentibus occurrat, hic osculo praeditur, et a
 suis deceditur, hic etiam fuit maior hominis solitudo, nam
 manet iste signus in istorum manibus, ut pote hominum su-
 illet scelera, immo, ab omni humana ope ac divina destitu-
 tus, O solitudinem luctuosissimam? O ingratitude homi-
 num execrabilem? O scelus inauditum! ^{Proh Deum!} O quam
 praetereandum, doleandum, et sanguine/lacrimis suis dicere, quod
 iam mente moliri, quae explicare poterat, quantum doloris ^{depraxat} ista
 sorte sustulit praetere, siquidem in hac non tantum viti-
 tua et accusata coram Caepha, et Pilato, per totam veratua-
 que noctem, verum etiam missus ad Herodem illuditur, et re-
 ducitur ad Pilatum, non solum inquam flagelli, caditur ad co-
 lumnam, spineaque redimitur corona, sed etiam esuribatur
 cum populo ostenditur, atque Barabba prothabetur et tam-
 dem condemnatur, et dibulo caucem in calvarium bajularit

et ibi verberis nudatus crucifigatur, ibi sibi, felle et ace-
 to potatur, ibi desertum a Patre sequitur et inclinatus capi-
 te moritur. O triste ac lamentabile verbum! moritur ille qui la-
 boribus obavit, qui semper virtutum omnium fuit splendor; mori-
 tur ille maxime propter scelera nostra confectus, qui hunc in
 mundum labram venit omnibus praebere; moritur ille tri-
 menti vedatur, qui omnibus terrae hospitibus adlevamentum im-
 pravit; moritur ille ut malifactor, quo nexo vel pietate religi-
 onis, vel puritate sanctorum, vel prudentia consuetorum, virtutibusque
 omnibus ornatus, admirabilis fuit; moritur denique ille
 a suis devotus, ad inimicos profugatur, laboribus undique rep-
 tur, qui nihil in vita, nisi laudandum aut fecit, aut dixit aut
 cogitavit, quid acerbum, quid luctuosum, ^{ac fune huius} propter quem tam acer-
 bissimam sustulit mortem, O ingratitude execrabilem, ad illum
 pro quo praetere, immo suum fundere sanguinem non recurabit.
 Quid nunc agit homo sceleratissime, non vides Iesum in cauce penden-
 tem, tot labores pro te subeuntem, quosque improbe tui flagiti-
 i ⁱⁿ auctorem profugasti, quosque tandem attenta tuas rebus
 consideratione perpendens non eas lacrymabere.
 Ad Christi resurrectionem
 Cum omnia Christi misteria mihi singulari quadam
 ratione, ac cauta gaudio repleta videantur, quae ad in-
 velenda nobis humanitatem, ac divinarum rerum commoda
 summo Dei beneficio diraduntur, tum ea praecipue, quae velu-
 ti maiore quodam splendore perfusa, ceteris omnibus postha-

biti, et Redemptori, et hominum naturae per illiusse/condo-
ra. Et tunc, hincque rades gloriose importarunt. Et tunc si
eorum omnium miseriarum virtute, quae in hac immensa
reorum universitate coarctata, quorumcumque fidelium ani-
mo gaudio inque ad spiritum pervenienti prorsus ubi sece-
runt, et animus notet ad causa auctorem hanc universitatem
propertius, tanto perfectior est, quanto propertius ad illum
commodum ab illo invecitri motus accedit: dubitari profecto
non potest, quoniam admirabili Christi Dei illi. remanecho, mite-
riam gloriae splendorebus ceteris omnibus nobilius, tantam letiti-
am animis omnium fidelium implevit, quam nullo unquam
tempore reliqua Christi miseris, quamvis maxima Ecclesia im-
portavit catholica. Et enim quamquam nonnulla Christi mite-
ria, tum Deo, tum Angelis, tum etiam hominibus immensoque tec-
rarum orbi causam gaudii maximam attulere, cum Christi
de sanctorum regne descendens, in magna cum alacritate da-
re operam suo eterno obtemporaturus Patri inchoavit; tamen
cum in Christum in innumeras incidere miseris, ad nos omnes
e demonis servitute liberandos evenendum esse cognoscerent,
non tantam illis letitiam exhibere poterant, quam eadem
utilitatem scientibus Christum tot labores adhuc perposturum
erant attatura. Jam vero mihi cogitanti, quid potissimum
vestra expectatione dignum de hac resurrectionis misterio lo-
querer, virum est eloqui, non de gloria corporis Christi, aut de ho-

noxi potest mortem comparato, sed tantum de gaudio, quod
sua cum resurrectione desiderat, et ipsius fidelibus importavit.
Quod dum facis, quamvis ipsa, quae in animis vestris adhuc ca-
let, letitiam magis mihi audientiam factura videatur:
tamen magis convehione, quam quod id necessarium judi-
cem, a vobis ^{etiam} peto etiam atque contendo, ac peto, ut orationi
meae in eminentissimis misterii resurrectionis laudibus edua-
renti exigui temporis attentionem ne denegentis. Cum omnia
bona quae contingunt, adhuc ex eis, quae in hoc mundo vex-
tantur, nobis speciali quadam providentia magnum undique
gaudium attatura ordinentur, tum ea praesertim quae maio-
re quoniam desiderio expectatione dignissima nobis appaerant;
nobis ea cupientibus accidunt, pro ut jam diu antea sperata-
mus. Et enim cum ea bona in quorum spem longissimam ad-
dicit sumus, tanto nobis dolorem, ac acerbitissimam plane pena
importent, quanto ipsa in bonis conferendis, nobis admodum
optari differuntur; non est mihi dubium, quin si haec om-
nia nobis eveniant prout in eorum exarum expectatione, ab
eodem sit nobis plus gaudiorum, dolorem nobis amoveniunt,
importandum; quam penarum antea sua cum dilatione no-
bis exhibuerant. Siquidem si ex spiritu sancto, per, quae differ-
ta afflicta illam, et cuius graviter praesertim, illam gravi aff-
cients sollicitudine; ita illam tantopere veniendi celeritate oble-
tat, quanto per se ipsam necesse huius rei exitum profugabat.

Quomodo enim filij Patrem suum, cui inimici salutem frigen-
do vententiam accommodaverunt, illum sperans videre promotum ad
amplissimos dignitatis honores ab eodem iam antea perierat; vitam
miseriore transiit confectam, ignorans quem cause suam sit
operaturus: Iuxta iudicem cause fratrem suum a calumniis ei
falso adjunctis securum ad primitivum culmen restituent dignita-
ti altissimum: an illum in profundo vilitatis gradu abjectum re-
linquent; ita qui in spem resurrectionis Christi exant expectatione
ne illius exitum ignorantes contristabantur, at illi spem cum fide
conjunctam habentes adeo abierant a miserie, ut quibusdam ius-
tibus non modo ad illum adirent, sed etiam spem de Christi
resurrectione illis adhaerent. Itaque Angeli epimicum canonicorum
Christi ab inimicis triumphum consequutus post tantum bellum
longe acerbius miseris accidit, quam igitur resurrectionem hi-
cet Iudei luctuosissimam accidit, Christi discipulis ta-
men multo iucundissimam. Quamobrem Chri. Dni resurrectionis
vultu omnibus conquis prois in illius exant expectatione, quibus-
dam vero longe aliter ac sperabant, etenim duo ex Christi disci-
pulis in castellum nomine Emmaus euntes ab ipso interrogati
de quibus verba faciebant, responderunt quamdam demonstra-
tes trinitatem de Iesu Nazareno, et adhaerent: nos autem spe-
rabamus, quia ipse esset redempturus Israel, qua responsione hi
omnem praeter spem eventuram esse resurrectionem illius plane
demonstraverunt. At a quorundam turba in Christo exidentium

sua fides antea quod Christum habita deplorabatur dicente: mea
me spes fessit, atque deluit, ofalacei per, inquit, bat, o trite re-
rum humanarum vicissitudine. O incerta gaudia. Letantes, atque
orantes tantis subito nos opprimit dolor, ut etiamnum, quod nobis
acciderit non sine stupore miremur, eamne infelicitatem expe-
riri nos oportuit, ut letantes exultantesque tantis luctus oppri-
meret, eamne ob causam nos fortuna brevis hac per se volupta-
tate voluit, ut ea intercepta tanto acerbius affligeremur? De-
num hi quodam modo potissimum feliciter reputabantur, qui
Christi factis fidem non adhibentes, in Christum sectando equique
doctrinam persequendo magis sua omnino vires exerce-
rant. Enimvero dicebant alii in Christo equique miraculis creden-
tes) tamen igitur in hoc Christi acerbius funere non tam
Christum, quam nos ipsos amittere videamur: superabimus
tamen, quoad fieri poterit, miseriam: contine bonis tamen in-
quam quoad fieri poterit lacrimas, et vel in meritum eius
virtutumque eminentissimam contemplatione dolori nostro
adleramentum quidem, mixtum videri quidem, ac luctu-
sum, sed tamen adleramentum futurum. Id unum enim edi-
gere a nobis videtur sanctissima Christi anima, postquam
relicta hac rerum humanarum caligine ad caelestis sede, in-
de terris data erat revertit, ut ne merita illa, qua in nos ed-
tant, innumera vel dissimulemus, quod inspiratorum; vel raci-
te praetermittamus, quod iusto verecundiorum fiet, ut in-
quam ~~quod~~ ^{digna} qua culpa nefas, decreta religio vene-

xerunt, eique non lamento tempore pendendum, sed pro exalta-
 tum institutum memoria ipsius sempiterna parentemur. Ed-
 it autem nonnulli cum magno elenti predesti amore ex gaude-
 um, magna quoque pietate, quantumvis spe destituti, inde-
 re nihil regni Christi resurrectionem meruerunt.

Ceterum ab aliis viris ceteroquin improviis abeamus, qui enim
 non inulti, aut impunes de hoc gravissimo peccato abierunt, ve-
 quidem Deus iam ad ipsi persequutus fuit penas acerbissimas.
 Quare ne longius abeam opera prebitum fore arbitror, quod
 loquar de inclutissimo resurrectionis misterio ceteris omnibus
 praestantior, nam quid est, quod delectare non amplius possit,
 quam de illis eloqui rebus propter quas non pot duxum a
 vita discessum cum Christo surrecturos esse recordamur, pro-
 sextum cum argumenta viris omnibus que deseriant congo-
 banda modo dicta de Christi resurrectione inutilia quidem vi-
 deantur; etenim Christi resurrectionem accidit omnibus quemad-
 modum ab eisdem sperabatur, sacre testantur pagine, docent
 N. P. P. Apostoli dixerunt, affirmarunt, et docuerunt, Christus
 opere, et effecti demonstravit. praeterquamquod tametsi is case-
 remus auctoribus maiore auctoritate, gravitateque decoratis
 maxima, nos de hoc resurrectionis misterio facientibus ce-
 rior, haud secus Christum resurrectione credere tenebamus,
 quod liquet, quondamque iuris pot maxiam eandem vir-
 tutum praemium impetendum erat, siuira autem hoc spe-
 rare possent, ni Christi Dni a mortui resurrectione, igitur

nec celorum ^{valves} quas quinquam reveraret, non Deus cum ipse
 malitiam hominum preterea, eas clausisset, Non Angelorum
 Chori, aut Troni, sive Dominationes, vel Potestates aperuissent
 cum non ear possent, non denique homines, cum istorum
 primus praceptorum Dei obit, seu ut melius dicam ea
 contemnerent ex omni aditu ear fortiter nobi omnibus clausisset,
 adeoque dominatlas Christus eas revere potuit ad celum
 fratnam reditus ubi exat suum corpus centaurum, et un-
 de, tenus datus fuerat, insuper Christum renasere necesse
 erat, etenim conjunctum cum divinitate eius corpus non
 poterat in terrarum spatii nisi aliquandiu morari, et
 hauri a nobi vere Christum obire, et vere pot mortem
 resurrectione provere crederetur. O diem illum nobi omnibus
 quidem, viri ornatisimi, beatissimum, et non minus iudicij
 ristem, et acerbum, quam nobi letum et secundum, quo
 de jamis reeraty ad Christum inter gaudia sempiterna
 recipiendum, aperte quoque fuerunt ad nos etiam iratib-
 bus sanctorum commendaty in felivima Dei Virginitate
 Maxie ejusque sanctissimi filii conspectu admittendy.
 Operamini igitur, viri ornatisimi, nomine vestro digna, quin
 ulla absque intermissione ea facere derelinquat, propter
 qua hunc in mundum venistis, vicine enim eam Christi
 resurrectionem hoc in mundo nos celebrantes, pariter etiam
 nostram de peccatis ad exemplar virtutis perfectissimum
 celebrabimus. *Dixi.*

Epistola ad Antonium

Nam cum ad te, Mi Antonii, scribere desiderarem, ceterum cum
 tot mihi essent occupationes in studio potissimum, opinabamur
 me ad te concubere non posse; quin eis funditus deficerem.
 Nunc vero quoniam id quod mihi ad te scribendum erat
 multum tibi ~~curiositati~~ ^{curiositati} allatum esse vidi, ~~quod~~ ^{quod} quidem
 amplius dilatare nolui, ne tibi praesentem advenire necessi-
 tudinem nostram operari viderem. Mihi quidam libros om-
 nino historicos sane caudatim legenti in mentem venit,
 quantum eruditioni, eloquentiae praeferre optantibus impo-
 tabant; quin etiam multas habet praeterea utilitates, et una
 ex pluribus, est manifesta praesentique commoditas, utraque
 verum quirit. hoc legat lector, etiam si nullam adhibeat imi-
 tandi curam, influunt in legentis ingenium, stilum, et elocu-
 tionem. Nam quemadmodum cum in sole ambulamus, etiam si
 aliam ob causam ambulamus, fit natura, ut coloramus.
 sic cum doctorum virorum studiorum legimus opera, senti-
 mus orationem nostram illorum dicendi ubertate delectari.
 Quamobrem ut quis in amantibus historicis, quadam cum
 facilitate exeat multo eloquentissimus, meo iudice histo-
 rios diurna nocturnaque manu legere accuratissime debet,
 et quando in illis auctorum lectissimorum libris sive latini-
 tate commendatis, sive caeteris linguis conversatis, summo
 admodum optime ad quoddam opus faciendum conducente
 animaverit, eos quam cito curet amovare.

10v

M.

Quam ferè in quibusdam, nonnulli sermonibus familiaribus,
 destituti non modo, summo ad illum sermonem, pec-
 tantibus, sed etiam ut ita dicam verborum quidquam in illo ser-
 mone dictura reperiantur, qui certe, si libros praesentis histo-
 rios, et quaque eruditissimi talia, nobis, importante, omni ad-
 lecta, ac cura aliquandiu legissent, plus minusve aliquantulum
 splendore et nitore, et suis parentibus suam scientiam
 praeferre in lucem optantibus attulissent. Ut plurimum in
 hac rerum universitate experimur, quodam viris medicis
 eloquentissimos ceteroque propter non utraque curriculum humiliter
 iam in dignitatibus liberalium artium comparandis, iam in
 historiis multo amplius assequendo, iam in in artibus scien-
 tiarum edocendis admiratione omnium, esse longe felicissimos;
 et non aliam ob causam, nisi quia quadam dicendi ubertate
 aut mediocri historicorum librorum eruditione perpoliti, inde
 mihi laude fruuntur. Etenim fama horum classissimorum virorum
 nomen propter litteras amantissimas comparatur, per
 totum terrarum orbem divulgatur. Praeterea quod hoc legere
 libros, tametsi nobis omnibus nullam aliam adferant utilitatem, quam
 cognitiones historicas mente capere: tamen historicorum
 librorum lectione utendum accuratissime arbitror, ne in-
 tellectus promissive scientiarum artium paradigma ali-
 quantum intelligendi minus ^{esse} perit.

11r

Thi.

Jam demum rapissime Libros historicos quosdam esse
 preteritorum temporum imaginem admodum perfectissi-
 mam, nobis funditus clarissimum virosorum facinosa,
 et scientiarum auctores, omnesque res gestas immortali-
 tate dignissimas representantes, non modo audiretis,
 verum etiam cognoveritis, precipue cum tu inter doctissimos
 viros veneris, qui zelationis causa, plerumque in
 iudicium huius veritatis indaganda incisi; nunquam est
 vulgo, quantumvis defatigati, ab ipso recedunt, quin ipsis
 veritatem iam satis in publicum venisse videatur. Itaque
 cum hoc ab omnibus viris perquam doctissimis huiusmodi
 editum erit, liquet, neminem notum, illa absque lectione
 historica, vel intelligendi libris, vel ipsorum questionibus
 explicandi, prodehne posse; quemadmodum enim scolasticus
 cui precepta preceperet, ut cuiusquam facultatis discip-
 lationem non ipsi vitam explicaret, proxiis inopis repe-
 rieret, sequia nunquam illius scientia cognitionem ad
 ipsius aures pervenerat, nec ipse ad eam conquirendam, ^{si}
 aut oculis hauriendam laborabat: similiter, et non aliter
 continget illis, qui lectioni historicorum librorum secus,
 cogitant haud secus scientiam posse facile comparare.

Dale.

Ad D. M. Hieron. Lau.

Si unicuique sanctorum nobilitatis immortalitatis fama dig-
 nissima, tantum honoris ad hominum pietate proficien-
 ti, eret concedendum, quantum unaquod istarum sem-
 piternis ad celum precepsis extendendum merentium
 pervenire edigere quodam modo videntur: profecto nemo
 quem honorem in hac immensa rerum universitate mox-
 tale cernerent satis amplissimum; qui facinorosi sancti
 Elena quodammodo dignus ab eisdem reputaretur con-
 cernatur. Nam si sanctorum facinosa quomodocumque
 ea existimatione digna apud Ecclesie fideles habentur,
 nobis essent conferenda; dubitandum sane non esset, quin
 non omnia sanctorum facinosa, et oculi illa accurate haurian-
 tes, ac simul attentam consideratione perpendentes; quamphiri-
 ma ad us collata propter ipsorum commodum quomodolibet
 istud sit Ecclesie altatum, aliis maiora, et alia honoribus longe
 aliis digniora, illa absque difficultate invenirentur. Itaque cum
 hoc satis per se liquet, quod quanto reverentia sanctorum esse
 maiore videntur, tanto hoc speciali quadam veneratione dig-
 niores existimamus, non iam steteris progredi in quatuordecim
 argumentis ita comparandis opera preterium esse iudico, cum
 per se ita illa absque ratione peritij clare videantur. Quam-
 obrem ad si facimus sancta Elena, quantumvis preclariss-

120

124
mum, si non potest esse factum omnium sanctorum rebus, post
præstantiis propter reverentiam facti sanctorum debitum; ce-
te tamen nulli eorum secundum arbitrabimur.
Insuperque
notum aperte fatēbitur, quod quanto facinus despectum
videtur ad exequendum, ac insuper etiam multum laboris
factum importet suam propter magnitudinem, nobis post
laborem executionis operi mandatum, quamplurimum tum
animi, tum corporis virilitate invehenda; tamen illud
ampliore estimatione temporaria perpendimus, ^{largē} quanto
dignissimum; quam aliud quantumvis maximum, non
tantum virilitatis, non tantum laboris, non tantum den-
que nobis afferens alacritatis. Et quoniam ista res per se
clarissima sunt, tamen quidquam exempli causa delibato. ho-
noribus semper amplissimum miles ille reputaretur a deo
dignus, qui in hostium cohortes suis fugientibus suis in-
iuret ipsius Regis vitam defendit; quam ille qui nulli stipen-
tibus suis eodem inuadet in inico eandem de causam, in quidem
primis factum confectum vitam in inimicorum manibus ^{tradere}
rat, et hanc causam honorem maiorem ipsi quam altero, inde-
bitur præstandum. Sic quodlibet facinus, maiorem vel minorem
gloriam sibi videtur comparare, quanto peregrino laboris, ac
commodi solet adferre. Facinus autem sanctæ Helenæ, modo per

125
propter commodum Ecclesiæ altarium consideretur, modo de
labore et magnitudine à s. Helena percepti. istud factum
perpendatur, semper hoc s. Helena facinus sanctorum nulli
si non videtur præferendum, certe tamen nulli eorum secun-
dum exiti iudicandum.
si simularum fabulæ, quod in quibus-
dam stromonia aut Theriada agris lapidibus funditur sulphureis
soulpletiis, sicut Alexius in nichinim, victoriam à gigantibus
terrarum nobis felicissime reperit, ventorum flatibus à sus-
piriis gigantum profuscentibus, agros illos in ethnam spiritibus
resolvi, ac assidue terra tremoribus ad eorundem quoque suspi-
ris manantibus agitari, quoniam in illis agris gigantes terre
fuisse sepultos dicebatur; quid non de splendentibus caucis dicitur
I. Chri. ab ipsa cruce procedentibus dicere proventus, si barbari-
corum superbia hoc non nobis de ipsa cruce in agro sepulta
celaret. Pie igitur credi poterat Deum in illis agris quam-
plurima coram populi conspectu specifice portenta, non tan-
tum bona in illis rebus ab omnia mortalibus præstare, ve-
rum etiam ad ipsorum cæcitatem caucis miraculis obnoxiam
proximam increpandam; sed cum omnes Iudei à vero lumine,
ac veritate, sua propter scelera maxime in despectum patre-
ra atque confecta, in hunc mundum venientem illis, et nobis
omnibus ad salutem dandam ultro adessent; nec adhuc
locum in quo caucas possint fuerant sanctæ Helenæ delogere ro =

Ph.
huerunt; et qui hoc dicere recuabant, quomodo ab ipso pro-
digi dicenda exant, si qua fuerant. Itaque ne demeremini
Ad nulla in tanta facinore hoc est in indagando crucis loco
prodigi ardeat, locum tanta veneratione dignum demon-
strantia, imo de laboribus D. N. ad istius indagacionem
impensio, suam tolerantis virtutem non solum exhibenti-
bus, sed etiam virtutis D. N. praestantiam detegentibus mi-
ramini. *Demus* Jam igitur Ad auditis, quid vobis de cruce D. N.
Icha. quid est Decus, ac nostra religionis ornamentum sciendum
oportebat, *demus* Omnia verum emolumenta ^{que} a cruce diminuta
demus, quantacumque sunt, ipsi Dei filio, qui in ipsa tormenta
subiit multo acerbitima tribuenda esse edithmo; cuius me-
rita ~~tantum~~ lignum crucis condecorant, quod si antea
crucis lignum erat tormentum vobis, aut turpiter, nunc per
ipius Christi merita, est nobilitas ac praestantius. Ceterum iam
opprobria, irrationes, contumelie, dedecora, que ante Christi
mortem crucis supplicio tribuebantur; etenim Deus Christi
contumeliam in cultum, opprobrium in reuerentiam, irra-
tionem in dignitatem, dedecus in gloriam, contemptum in-
dignitatem, et nomen sempiternum, maledicta demique et ignomi-
niam in famam, laudem, ac gloriam nunquam intermou-
tiam devaluit, tradidit, commutavit, atque convertit.
O crucis lignum litteris, predicatione, monumentisque decozan-

Ph.
Dum! O nunquam satis admirandam crucis potentiam!
Sibi D. N. augustarum praestantissimam, totum hoc quantum
sit, quod quidem maximum est, tibi inquam quantas prom-
issus gratias agimus, siquidem tu hanc crucis arborem gau-
dium rebus publicis, provinciarum honorem amplissimum, sala-
tium undique magnam regnis, vrbibus praestantiam, pre-
sugia familiarum innumera, singulis protermo hominibus uni-
versum bonorum agmen impertentem invenisti, et hoc
de causa tibi, et Deo ostendo, te ad hoc tantum facinus ope-
randum ducenti hanc laudem omnes concedendam existi-
timamus. *Sixi.*
Ad Virtutem paupertatis.
Si unquamque nostrum, Ad, in sectando virtutum doctus
quod ad nostrum vita caputulum spectant, adeo diligentissimus
esset, ut quantum laboris ad suas res obeundas impenderet,
tantum temporis ad virtutes maiorem quam cetera res digni-
simam estimatione comparandas, insumeret; plus certe in re-
bus agendis felicitatis, que ad retinendam, atque amplificandam
nostram vita dignitatem pertinent consequeremur, quam qui-
quam mortalium quantumvis in adsequendo mundo honoribus
callidissimus suam propter vita rationem potest comparare.
Iam enim vita rationem hanc mundo secundissimam experi-
mur ^{quam} ab investigando illis, que divino quodam munere
nobis ad perfectionis viam consequendam demonstrata, sus-
ditur amorem videamus, et ipsam nihilominus tamquam

14v
nobis pulcherrimam putemus: certe nullam, aut si quis:
quam esset, qui ita censeret, Christiani nomen esse ipsi adi-
mendum putarem. Itaque tanto nostram vitam rationem prae-
stantem iudicemus, quanto vita est virtuti comparanda propensionem
quidem iucunditatis, quid amabilitatis, quid ornatus, quid tandem prae-
tantius, quam ea agere, persolvere, et postea conficere propter quod
in hunc venimus mundum? ceterum ad hoc equenda quamdam
virtutem operis pretium est consequi, quae quidem non modo haec
omnia modo dicta complectatur, verum etiam alia quampluri-
morum utilitate ad nostrum profectum deversente: haec eandem
paupertatis virtus esse videtur, de qua haec in oratione, quam
opere pretium sit eam acquirere loquar. Certe inferni nostri
aciem praestingeret, et praestevolaret quod dicturus aggredior,
mihi duobus potissimum modis paupertatem vobis exponerem
considerandam, una ex illis est voluntaria, altera vero est pro-
pria mendicorum cibis, et potu ad trahendam tolerantiam
que vitam egenitiam. Ego autem tantum de voluntaria quid-
quam dicam, quae tunc est propria, cum quis habens opes, the-
saurum amplissimum, domum splendidam, praeterea respicere, ho-
noremque multo maximo, omnia respuit, vel ita retinens, non
ejus cor adhaeret divitiis, aut quam melius dicam, non illum di-
vitiis dominantur, et quamquam hanc nobis Deus non imperet
servandam, certe tamen ad hanc laudem ^{no} adhaerere exemplum

15r
Constitit incitat, promissis impellit, praemissis alluit, necessarium non
est ille humanarum rerum contemptus, fateri si de salute consequen-
da agatur: ac verò de summo gloriæ gradu, si de felicitatis aprice, si
de thesauro caelestium bonorum adipiscendo, nemo hunc contemptum
opere pretium esse negabit. Jametsi nonnulli reperiantur, qui
praeterea in lege divitias quamplurimas possidere, ac nihil reg-
nium Dei etque sanctorum conspectui gratissimi fuerunt, fuit, quia
hi non a divitiis possessi fuerunt, cum eorundem corda ab terrene-
narum rerum affectibus proxiis amota veraxerunt. Itaque quam
locupletissimus orbis hoc iudicabat, tam pauperissimus Deus illos
videbat, quod quidem quanto difficile creditur vobis omnibus vi-
deri, tanto amplius. Sed vix ^{monus} ~~possit~~ ac etiam deo gratissimus
hoc quantum vobis obscurum ac propemodum absconditum
videatur facillime demonstrabit. Sed enim lautissimam domum,
opes, thesaurosque longe maximos possedit, at quamquam haec
omnia retinuit, nihilominus vix equisimus ac deo gratissimus
fuit, cum haec omnia habens pauperissimus esset, cumque eti-
am ~~non~~ divitias possidere, paupertati non contradicat, dum-
modo cor ad easdem non dominetur. Sanctus fuit, et haec
tam pariterque locupletissimus, quin paupertatis vir-
tutem amitteret, nam ipsius cor non divitiis adhaeret. Lu-
tharini ab omnibus habitis sunt Isaac, et Jacob abundantiam,
et copiam rerum omnium habentes, et nihilominus
cum eorum corda ab amplissimis fortunae opibus amota peni-

15v
tu am habere virtutem paupertatis non modo consequi
sunt, sed etiam habuerunt. Porro alii sunt qui multi di-
tius affluentes opulentes, ac optant dies in vita viderent quin
paupertatem a se amotam habuerint. Quod si haec omnia vo-
bi incredibilia videntur, attendite quae, et quomodo cumque
haec ita sunt, vobis exponam. Nonne si quis horum iustiti-
morum virtutum opulentiam deperderet pro illam, nonne in-
quam animum suum, ac voluntatem ad divinam aptaret, ac-
que non venientiam patri divinae cunctum dispositionis requere-
t, ita credendum foret, ferit est Iob qui in omnibus divitiis,
aque beneficium Dei voravit, opes perdidit ac illis perdidit.
Itaque cum dolocibus undique septuaginta reperiret quando
ejus amici de suam fortunam iactantem igni notam fe-
cerunt, a quo animo Deo, a quo haec omnia dimanabant, gra-
tiam quantam potuit egit, quia minimam in ipso animi pertra-
dationem cognoscere. Quandoquidem hinc videmus non
opulentiam nobis nocere, sed notum habere cor ipsa adhaerum,
nunc vero eodem modo corda hominum divitiis arctissime in-
ressa, non solum paupertatis virtute coarctant, sed etiam suam
fortunam omnium una cum anima iactantem faciunt vi-
deamus. Dives avidus, qui omnibus circumfuit divitiis eum
suum cor illi omnino affixum maneret, ac omnia beneficia a
Deo accepta oblivioni traderet, dum de iis iactabat, subito
quin de eisdem igni amplius potius liceret, ad tenebrarum Deum

16r
deducit tartarum, et ab igni effrenata dicitur persequi
fuit Deus prope multo accessibilis. Nescit homo, ignorat, quod
ad regnum te alligata sit opum cupiditas, deinde cogitatione in
tartarum si ita ignorat: cerne ignis illo, rotas illo, et verbera.
cerne voragine praecipitas, et vix fundo fontis, mephitum exha-
lantes intolerabiles, sub fluxamque flammam adno mitam
fumo, horribilibus evomentes: aspice, ut laniatur iste avarus,
ut alii torquentur, et omnes incredibilibus cruciantur, avari-
tia est, quae tantis illis tormentis addidit. Quam vellet nunc
opulentiam bonorum omnium lupus mundi conculcavit, ne
ad tartarum hostibus conculerentur? Opuscula divitiarum
nam ad ea exequenda nonquam tempus conceditur. Sed
satis de iis, siquidem est vobis omnibus per spectum non di-
vitiis esse, quae nostram animam prodigaliter nobis affe-
runt, nec has a nobis paupertatis virtutem amoverit, sed
cupiditas ignarum effrenata, ac etiam corda nostra ad eisdem
dominari, nunc breviter exponam commoda, quae a pau-
perum virtute effluunt. Vix paupertatis virtute commen-
datus, est ab omni sollicitudine liber, et ad trahendam
sollicitudinemque quaque modo vitam est contentus, nam
in fortuna adversa voluntatem aperit ad divinam, at
in secunda, quin ferum habeat in cornu gratias pro
rebus acceptis Deo cumulatissimas praebet restituit, ac

per se. Nam vero animi vanissimi aciem per-
tingit omnino dignitatis splendor, et mentis quasi
luminibus officit altitudo fortuna, cum saeculari
ferociam pariat, et eorum faustum dignat, aliunde au-
tem licet avarus multas spes provideat, amor compo-
randi aliarum semper illum sollicitum habet, quoniam ipsi
aut requies in nocte, aut solatium in luce impetiat
tur. Non magno absque fundamento Horatius dixit:
tamen, curto nescio quid semper adest rei. et alibi
Semper avarus est. profecto, Ad, tantam in isto
Aethnico sententiam admirari debebamus, et nos ipso-
rum praecebat, qui luce evangelica collustrati, non
modo hanc virtutem sectari conamur, sed operam
rebus inanibus huius mundi dando, omnes studio
ac cupiditate opulentiae trahimur. Quare, Ad, vos ro-
go obtestorque, ut avaritia umbram timeatis, quod le-
ges, quod instituta, quod foedera, caeteraque humana
societatis sanctissima iura violavit, pervertit, labef-
factavit, exciit, perdidit, extinxit; detestamini igitur
tantum malum, et tamquam pestem a vobis longe
cito quam possitis amandae. D. J.

GENEALOGIA DELS DÒRIA

(Arxiu Diocesà d'Urgell [la Seu d'Urgell], “Arfa: Certificats segle XVIII”; abans al primer Llibre sacramental d'Arfa [1716-1783], *Liber Baptizorum Parrochialis ecclesie Sancti Saturnini loci de Arfa, Diocesis Urgelensis*)

1. Die quarta Decembrij anni millesimi septentesimi primi
 D. Joannes Doria genuensij filius D. Thomae q. D. Pau-
 li legitime secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae contra-
 pit Matrimonium cum D. Antonia Bosch filia D. Francisci
 Bosch uxoris me Michaelis Serch Rectoris. Testes Josephus
 Hereter et Ambrosius Donia Rafe.

2. Item - Die decima tertia Nativitatis anni millesimi septentes-
 imi vigesimi septimi D. Andreas Doria filius D. Joannis
 Doria genuensij q. D. Thomae Doria legitime secundum ritum
 Sanctae Romanae Ecclesiae contraxit Matrimonium cum Maria
 Anna Serra et Thomae filia Joannis Serra. Hujus Parochiae Coram
 me Michele Faciolo vicario Michaelis Serch Rectoris. Testes
 Petrus Solomy, et Montazzony Riffe.

3. Item Die quinta Decembrij anni millesimi septentesimi septagesimi
 D. Thomae Doria filius D. Andree Doria q. D. Joannis Doria
 genuensij legitime secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae
 contraxit Matrimonium cum Maria Barcelona filia Francisci
 Barcelonas. Coram me Petro Fabra Rectoris. Testes Bartho-
 lomaeus Hereter, et Petrus Barrera Rafe.

4. Item Die ^{octava} vigesima Augusti anni millesimi septentesimi
 octogesima noni D. Franciscus Doria filius D. Thomae Doria
 q. D. Andree q. D. Joannis Doria genuensij legitime
 secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae contraxit Matri-
 monium cum Mathia Cexda filia Thomae Cexda Coram me
 D. Mathio Hereter Rectoris. Testes Saturninus Simon loci
 dela Parroquia, et Ferris Tucas Sacerdos Rafe.

5 Item Die prima Januarij anni millesimi septingentesimi
viginti quarti Josephus Doria filius D. Francisci Doria q.
D. Thomae, q. D. Andree, q. D. Joannis Doria genuensis
legitime ~~Contractus~~ Secundum ritum Sancte Romane
Ecclesie contraxit Matrimonium cum D. Elisabetha Mitjana
filia D. Petri Mitjana loci de Tauris ex parte Rdo Antonio
Rogex Rectore de Tauris Testes Paulus Duxen, et Emanuel
Taragona loci de Tauris

6 Item Die decima tertia Septembris anni millesimi septin-
gentesimi quinquagesimi septi D. Maximus Thomas Doria
filius D. Josephi Doria q. D. Francisci, q. D. Thomae,
q. D. Andree, q. D. Joannis Doria genuensis legitime
Secundum ritum Sancte Romane Ecclesie contraxit
Matrimonium cum Annagnaria Torner filia D. Salva-
tini Torner locam ~~Antoni~~ Augustino Sable Presbitero
et Rectore. Testes Emanuel Guardier, et Antonius Calves-
sopus Parochus

7 Item Die Vigesima prima Mensis Junij anni millesimi
septingentesimi quinquagesimi quinti D. Antonius
Doria filius D. Josephi Doria q. D. Francisci, q. D.
Thomae, q. D. Andree, q. D. Joannis Doria genuensis
legitime secundum ritum Sancte Romane Ecclesie
contraxit Matrimonium cum D. Maria Joval filia
D. Joannis Antonij Joval locam me Augustino Sable
Presbitero, et Rectore. Testes Reverendij Franciscus
Serdà, Emanuel Guardier, et Petrus Lonia Ruffe-

1 Die Septima Aprilij anno Domini millesimo Septentesimo
quarto D. Andrea Doria filij D. Joannis Doria genuentij qf.
D. Thome Doria, et Antonia Borich fuit a me Michaelle
Vexch Rectore secundum ritum sancte Romane Ecclesie baptiza-
tus. fuerunt Patrini Andrea Sitoria, et Maria Anna Vegue-
ra Ruffa =

2 Item Die Septima Mensis Julij anno Domini millesimo sep-
centesimo trigesimo quinto - D. Thome Odo Doria filij D.
Andrea Doria qf. D. Joannis Doria genuentij, et Maria
Anna Sexxa fuit baptizatus a me Petro Fabra Rectore
secundum ritum sancte Romane Ecclesie. fuerunt Patrini
Thome Sexxa alij Borio, et Joana Solari Ruffa =

3 Item Die Septima Mensis Martij anno Domini millesimo septen-
tesimo sexagesimo primo D. Franciscus Saturninus Thome
Doria filij D. Thome Doria qf. D. Andrea qf. D. Joannis Do-
ria genuentij, et Maria Barcelona fuit baptizatus seun-
dum ritum sancte Romane Ecclesie a me Michaelle Vexch
Rectore. fuerunt Patrini Franciscus Barcelona, et Margarita
Doria Ruffa =

4 Item Die vicesima Septima Septembris anno Domini millesimo
septentesimo nonagesimo primo D. Josephus Thome Paulus
Doria filij D. Francisci Doria qf. D. Thome, qf. D. Andrea,
qf. D. Joannis Doria genuentij, et Mathia Sexda fuit baptiza-
tus secundum ritum sancte Romane Ecclesie a me Joanne
Adallach Vicario. fuerunt Patrini Josephus Doria Ruffa
et Paula Orto di loci de Mayo.

5 Id Die vigesima septima mensis Maii anno Domini millesimo
septingentesimo vigesimo septimo. D. Maximus Thomas Antonius
Doria filius D. Josephi Doria q. D. Francisci, q. D. Thomae
q. D. Andree, q. D. Joannis Doria genuensis, et Elizabeth
Mitjana fuit baptizatus secundum ritum Sanctae Romanae
Ecclesiae a me Mathia Aldosa Rectore - fuerunt parvini ~~Pa-~~
~~thony~~ ^{Thomas} ~~Antonius~~ ^{Antonius} ~~Antonius~~ ^{Antonius} ~~Antonius~~
Antonius Civitatis Vagellensis, et ~~Francisca~~ ^{Francisca} ~~Doria~~
Huxa = villa de Vagellis =

6 Item Die vigesima prima februarii anno Domini millesimo
septingentesimo trigesimo secundo D. Antonius Franciscus
Saturninus filius D. Josephi Doria q. D. Francisci, q. D. Thomae
q. D. Andree q. D. Joannis Doria genuensis, et Elizabeth Mitjana
fuit baptizatus secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae a me
Josepho Buscalt Economo. fuerunt parvini Antonius Beaton
et Francisca Doria ambo Civitatis Vagellensis.

7 Item Die decima quinta Augusti anno Domini millesimo septin-
gesimo trigesimo septimo D. Josephus Michael Franciscus filius D.
Josephi Doria q. D. Francisci, q. D. Thomae, q. D. Andree q.
D. Joannis Doria genuensis, et Elizabeth Mitjana fuit
baptizatus secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae a me Josepho
Buscalt Economo. fuerunt parvini Michael Serlavor, et
Francisca Carley ambo ville Huxa =

8 Id Die decima tertia mensis Maii anno Domini millesimo septin-
gesimo trigesimo nono D. Aloisius Josephus Franciscus Doria
filius D. Josephi Doria q. D. Francisci, q. D. Thomae, q. D. Andree
q. D. Joannis Doria genuensis, et Elizabeth Mitjana fuit bap-
tizatus secundum ritum Sanctae Romanae Ecclesiae a me Josepho
Buscalt Economo. fuerunt parvini Aloisius Magus Civitatis
Vagellensis, et Francisca Carley Huxa =

Die 21. februarij 1732 Anton fran^{co} Jerni fill de
Joseph Doria i Elizabeth mirjana. batejar a Josepho
Buscatt-Econom. padring. Antonij Bertran, et D.
Franc^{ca} Doria Civitatis Præcellens.

Die 13. maii 1739. Nuy Joseph franco fill de Joseph Doria
i Elizabeth mirjana. batejar a Joseph Buscatt-Econom
padring Nuy Magey de la Ciutat Vegella i Francisca Carley
Hala

Die 15. Agost 1737. Joseph Miquel Franco Doria
fill de D. Joseph Doria i Elizabeth mirjana batejar a
Josepho Buscatt-Econom. padring Miquel Carlay
i Francisca Carley Hala

Die decima Octava mensis Julii anno Domini millesimo
septingentesimo sexagesimo secundo. D. Josephus Thomas
Doria. Filius D. Maximi Thomas Doria D. Josephi, qf.
D. Francisci, qf. D. Thomæ, qf. D. Andree, qf. D. Joannis
Doria Jenuensis, et Annæ Mariæ Torrex, fuit baptiza
tus secundum ritum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, a me
Pupusino Sabte Revere. fuerunt Patrini D.
Josephus Doria, et Maria Duch, Hala

3018
 Bapime de Andrea Doria filii de Juani & Antonio
 Bapime de Thomas Doria filii de Andrea.
 Bapime de Franco Doria filii de Thomas - esto Rey
 son al Monarca en el pue de
 eronari dinto en Rey Liberey
 velley ja estan Royatay
 Bapime de
 Joseph Doria filii de
 Fran^{co} 1692
 Bapime de Mariano Doria filii de Joseph - Al Doras 1726

 Dia decima octava Mensis Martii anno Domini millesimo
 septingentesimo septuagesimo septimo. D. Josephus
 Franciscus Antonius Filius D. Antonii Doria D. Josephi
 q. D. Francisci, q. D. Thomae, q. D. Andreae, q. D. Joannis
 genuentis, et Mariae spualis matris legitime secundum
 ritum Sanctae Romanae Ecclesiae a Reverendo Antio-
 nio Abbatia Praebitero et Canonico fuerunt
 Patris Franciscus Trulla et Barbara Traver
 Matris Rosaria

ACTA BAPTISMAL DE MIQUEL DÒRIA

(Arxiu Diocesà d'Urgell [la Seu d'Urgell], Llibre sacramental núm. 1 d'Arfa [1716-1783]:

Liber Baptizorum Parrochialis ecclesie Sancti Saturnini loci de Arfa, Diocesis Urgelensis, p.

84)

CARTA DE FRANCISCO DE ANTONIO I SERMÓ DE MIQUEL DÒRIA

(Arxiu Municipal de Lleida, Companyia de Jesús, caps 4)

- Carta de Francisco de Antonio signada a Saragossa (14-XI-1765) i adreçada a Miquel Dòria
- Sermó eucarístic de Miquel Dòria amb altres anotacions seves

TESTIMONI DEL PARE MANUEL LUENGO

(Archivo Histórico de Loyola [Azpeitia], *Colección de papeles varios y curiosos* del pare Manuel Luengo, S.I., vol. 1, p. 155)

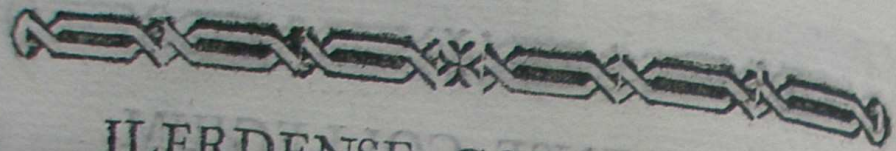
La Srta. Dña. Franca. Doña de 40 años, y de cama ocho continuos, ~~en~~
 recatada en padecer y serios, sin salir de casa en 11 años, residinge
 en Bonifacio de Ortega, en varias ocasiones, hablando de los trabajos,
 y persecuciones, que los de la Comp^a de Jesus padecen, ha dicho, lo 1.º que
 Dios ama a esta Religion, como a las niñas de sus ojos. 2.º que la Comp^a
 de Jesus durara hasta el fin del mundo. 3.º que una gran persecu-
 cion se concluirá con grande lustre de la misma Comp^a, y que no man-
 dara. 4.º que así como fue un portento, que saliera de España, lo
 sea tambien el solda a ella. 5.º que ha de suceder una cosa tan pro-
 digiosa, que todos diran la mano de Dios es la que lo hace. 6.º que
 ya hai señales, de que la ira de Dios se por el mundo, para borrar
 las afueras de esta Religion, y que sucedera con el tiempo, una cosa tan
 portentosa, que se hablara de ella hasta el día del juicio final; y que
 todo sea para bien, como que ella estaba en la cama. 7.º que el cuerpo
 de la Comp^a tiene la union del Espiritu Santo, que la conuata, y con-
 seruara de un modo milagroso, y este es un milagro, y prodigio, que
 no se de a los ojos del mundo. 8.º que tambien sin estar enuerrados
 en clausura, y con nage secular se puede ser religiosa.

Todo esto se

lo dijo en diferentes Ocasiones al P. Juan Montoya, P. Frasco de la
 Cruz, y P. Illiquel Doña para conuolarlos, quando la visitaban

CATALOGUS PERSONARUM ET OFFICIORUM PROVINCIÆ ARAGONIÆ SOCIETATIS

JESU (Barcelona, 1765, p. 24 / Saragossa, 1766, p. 24)

ILERDENSE COLLEGIUM.

R. P. Raymundus Busquêts, *Rector à 14.*
Maii 1763.

P. Josephus Blay, *Oper. Miss. Cur. Carc.*
Nosoc. Exerc. Extern. C. in T. Conf. 3.

PROFESSORES.

P. Josephus Gutierrez, *Theol. Mor. 14.*
Præf. Sp. Stud. T. & Bon. Mort. Cat. FF.
C. in T. Conf. 1.

P. Felix Senromá, *Min. Theol. 4. Præf.*
Acad. Gram. Sod. Sæcul. Caf. Dom. Cur.
Carc. Nosoc. C. in T. Conf. 2.

P. Franciscus Codér, *Phil. 2. Præf. Bibl.*
Med. exp. FF. C. in T. Conf. 4.

P. Michael Doria, *Tert. Quart. 3. Præf.*
Sod. Gram. Cat. in Foro.

M. Antonius Las-Fuentes, *Prim. Secund.*
1. Cat. in Foro.

COADJUTORES.

Joannes Cruells, *Sart.*

Joannes Bonét, *Ædit. Jan.*

Sacerd. 6. M. 1. Coadj. 2. Personæ 9.

MA-

ILERDENSE COLLEGIUM.

P. Felix Sentromà, *Rector a 8. Julii 1766.*
Præf. Sod. Sacul.

P. Josephus Blay, *Oper. Miss. Cur. Carc. No.*
soc. Exerc. Extern. C. in T. Conf. 2.

PROFESSORES.

P. Josephus Gutierrez, *Theol. Mor. 15. Præf.*
Sp. Stud. F. & Bon. Mort. Cat. FF. C. in
T. Conf. 1.

P. Josephus Solèr, *Min. Theol. 1. Præf. Acad.*
Gram. Cas. Dom. Cur. Carc. Nosoc. C. in
Temp. Conf. 3.

P. Franciscus Coder, *Phil. 3. Præf. Bibl. Med.*
exp. FF. C. in T. Conf. 4.

P. Michael Doria, *Tert. Quart. 4. Præf. Sod.*
Gram. Cat. in For.

M. Antonius Las-Fuentes, *Prim. Secund. 2.*
Cat. in For.

COADJUTORES.

Joannes Cruells, *Sart. Cur. Infir.*

Joannes Bonet, *Prom. Edit. Jan.*

Marianus Rubio, *ad Dom.*

Sacerdotes 6. M. 1. Coadj. 3. Personæ 10.
MA-

CATÀLEG DE JUAN ANTONIO ARCHIMBAUD (1770)

(Biblioteca Nacional de Madrid, Ms. 22072, fol. 105v / Harvard University, Ms. Span 63 de
la Houghton Library)

Colegio de Lerida.

EIP. Felix san Roman. R^{or}

EIP. Josef Gutierrez.

EIP. Josef Blas.

EIP. Francisco Odez.

EIP. Josef Soler.

EIP. Miguel Doria.

EIP. Antonio Las Fuentes.

7 Sacristes a 1500 R^s 10.500..

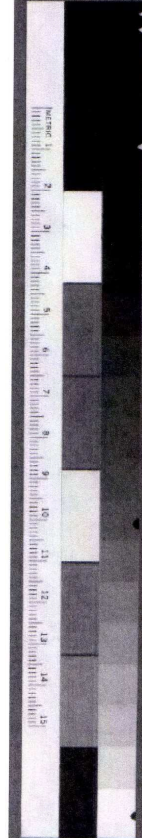
H. Juan Gruelles.

H. Juan Bonnet.

H. Mariano Rubi.

3 Coadjuutores a 1350 R^s 4.050.

..... 14550.

vard University - Houghton Library / Archimbaud y Solano, Juan Antonio. Catalogo contiene el numero de casas-profesas, colegios, noviciados, seminarios, hospicios, y residencias, que ocupaban los regulares expulsos, de npania de Jesus, en las quatro provincias nominades por ellos Toledo, Castilla, Andalucia, y Aragon : el de sacerdotes, escolares, y coadjutores, que existian en ellas al tiempo de la intimacion del real decreto de expulsion; total importe de la anuidad, que les consigno la piedad del rey N.S. Dispuesto de orden del consejo P.O.R. / D. Juan Antonio Archimbaud y Solano contador principal de las temporalidades ocupadas a dichos regulares : nuscript, 1770. MS Span 63. Houghton Library, Harvard University, Cambridge, Mass.

CATÀLEG DE JUAN ANTONIO ARCHIMBAUD (1774)

(Archivum Historicum Societatis Jesu [Roma], Ms. Hisp. 147, p. 77)

Coadjutores

- 1579 Bartol. Campesano Ferrara Elevado en Ferrara, 11 jun. 91.
- 1580 Jaime Escandell " " " 13 sept. 83.
- 1581 Jaime Roig Genova Secularizado, 18 dic. 70.

Col. de Lérida

Sacerdotes

- 1582 Felis Serrama Ferrara Elevado en Genova, 2 may. 91.
- 1583 Joré Gutierrez " Ferrara, 11 jul. 82.
- 1584 Joré Blay " Roma, 29 ene. 1811.
- 1585 Francisco Coder " Ferrara, 10 abr. 91.
- 1586 Joré Soler Genova Secularizado, 3 agto 68.
- 1587 Miquel Doria Ferrara i
- 1588 Ant. Gashontes " Elevado en Madrid, 3 agto 1812.

Coadjutores

- 1589 Juan Grullis Ferrara Elevado en Farnza, 16 ene. 1808
- 1590 Juan Bonet " Elevado en Pobolosa i

Col. de S. Martin de Mallorca

Sacerdotes

- 1590 Fran. Ripoll, Rest. Ferrara Elevado en Ferrara, 17 may. 1787
- 1592 Juan Salom Elevado 16 feb. 69 (Estat. Mis. en Bayona feb. 68)
- 1592 Sebastian Figuerola Ferrara Elevado en Ferrara, 3 jun. 81
- 1594 Juan Regnes " " Genova, 1 may. 80.

Coadjutores

- 1595 Miquel Plompar Elevado en Ferrara, 27 sept. 62
- 1596 Juan elvir " " " 26 feb. 72.
- 1597 Joré Galayres Valencia Secularizado, 19 a. 1797 Elevado en Ferrara i
- 1598 Jerónimo Jureda Ferrara Elevado en Ferrara, 8 sept. 85.

NECROLÒGICA DE MIQUEL DÒRIA

(Archivum Historicum Societatis Jesu [Roma], Protocols de Roma, núm. 1701, pp. 69-72)

Molto Rev. in X^{to} Padre ^{Morte del P. Michele d'Oria}
avvenuta in Genova il 10. Novemb. 1819.

Genova li 27. 9bre. 1819.

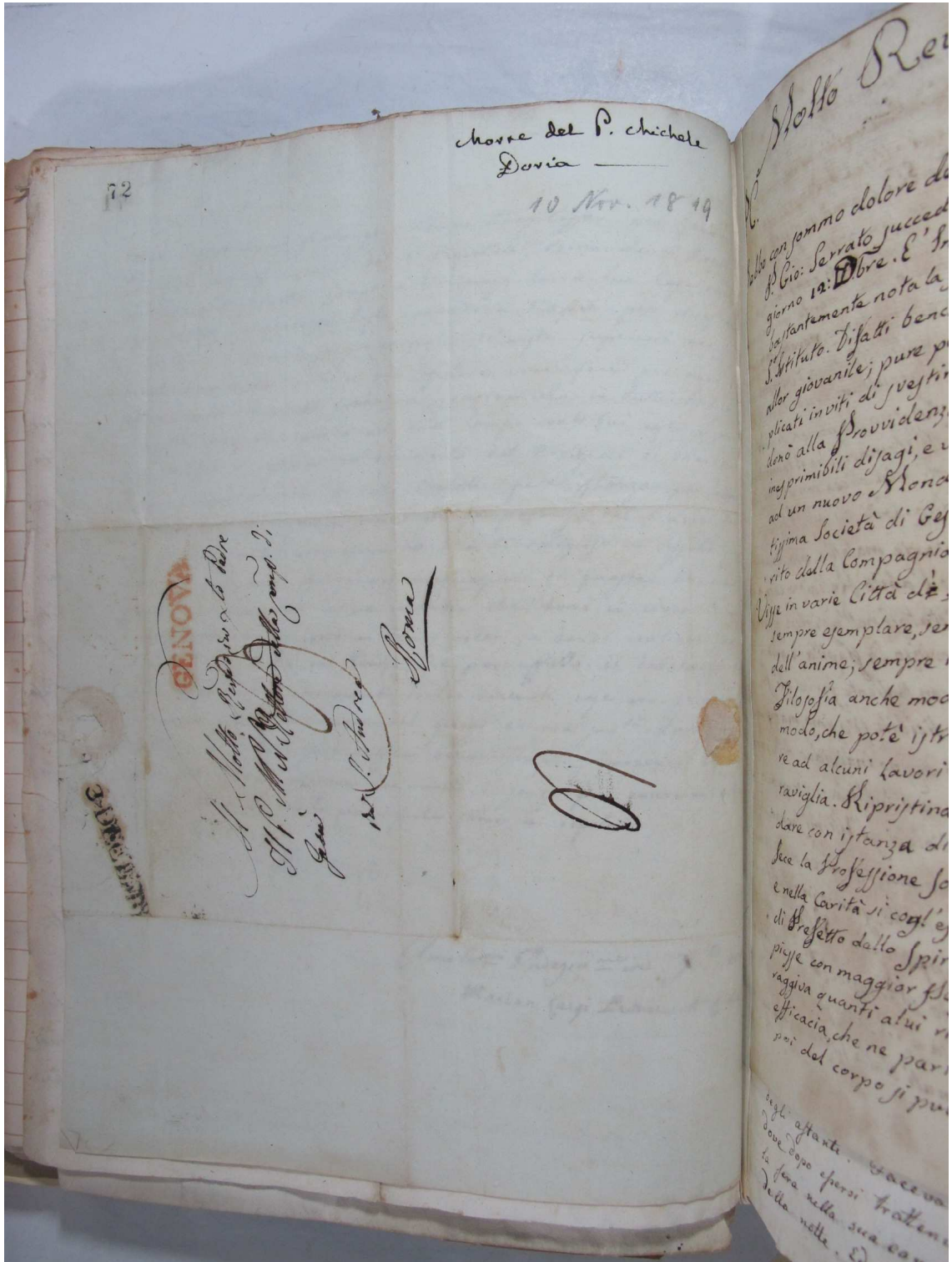
All' avviso, che in altra mia in gran fretta le detti della morte del P. Michele d'Oria perché non si ritardassero i suffragi aggiungo ora ciò che può servire a tutti i vostri di edificazione. Dappoi egli, come appariva, amò a godere il frutto delle sue tante operazioni nel dì 10. di Novembre giorno di Sabato, e dedicato alla memoria del nostro S. Stanislao sulle ore dieci antimeridiana. Egli fin dagli anni suoi più verdi lasciando gli onori e gli agi d'una famiglia assai nobile e facoltosa per entrare nella Compagnia di Gesù venne esule in Italia cogli altri Gesuiti di sua nazione, e prima ancora dell'abolizione fece la professione dei quattro voti. Mezzo dopo l'abolizione in libertà può dirsi che la sua vita qui nella Città di Genova ha impiegata in opere continue di pietà, e di misericordia, mentre si segnalò nella Divozione del Cuore N.º di Gesù, promovendone a tutto suo potere il Culto, e serbo del S. Sacramento, cui visitava ogni giorno ov'era esposto per le 40. Ore e serbo di cui anche nella sua ultima malattia dimostrò una specialissima divozione, ricevendolo, finché non potette celebrare la S. Messa, ogni giorno, e lasciandosi con grave incomodo frequentemente per visitarlo nella nostra Chiesa, e per assistervi la S. Messa, come ancora si segnalò nella divozione alla gran Madre di Dio, che nella sua stessa malattia non poteva a lui ricordargli, senza che si disciogliesse in lacrime di tenerezza. Le opere poi di misericordia egli praticò continuamente non solo nell'amministrare il Sacramento della Penitenza a tutti i Catalani, che a lui ricorrevano, e nell'assistere in qualità di Confessore per anni 18. ad uno di questi Monisteri affatto gratuitamente, ma altresì negli Spedali e nelle Carceri, e serbo qualunque altro genere di miserabili d'ogni sesso per la Città, a vantaggio de' quali avea stabilito un giorno d'ogni settimana per fare una generale e considerabile Elemosina; e del favore stesso, che godeva presso i grandi e facoltosi di questa Città, per provvedere non mai per se, ma per avere con che più largamente soccorrere alle altrui miserie. D'attaccamento alla nostra Comp. egli lo dimostrò costantemente con alloggiare nella sua abitazione tutti quelli

... come un vero figlio della Compagnia di Gesù. Il suo

della Comp^a che in qualunque tempo travagliato per Genova
 ha qual cosa gli merita dal S. Pignatelli, Provinciale di Napoli
 che lo riaccolse nella Comp^a e dichiarava la di lui Casa regia
 zia de' nostri, e sarebbe tosto condotto a Napoli per ricevere
 l'abito di S. Ignazio, se per consiglio de' nostri superiori non fosse
 dovuto rimanere in Casa per assistere come fece per anni 16
 all'infermità di un ff. Coadiutore, soccorrendolo in tutte le sue
 necessità fino alla morte, nel qual tempo contribuì egli con una
 assai copia d'argenteo all'acquisto del Noviziato di Managua
 Spagna. Appena morto il detto fratello fece istanza per rientrare
 in questa Casa di Genova, come gli fu permesso dal S. Luigi Forti
 allora Provinciale, dove riacquisì l'abito religioso e ripeté per
 meno di due anni con somma edificazione di questa Comunità
 finché sorpreso dall'ultima malattia che durò in circa 3. mesi
 e mezzo sempre rassegnato ai divini voleri, e dando continui segni
 di poca pietà, anche nel tempo, che per effetto di debolezza de-
 rivava, dopo tutti i Sacramenti da lui ricevuti, rese con somma
 scidezza lo spirito al Signore nel giorno ed ora giusta l'agosto di
 ricordare a V. R. i gelati suffragi della Comp^a supponendo che già
 pieno stati ordinati alla sua Comunità, e senza più raccomandando
 ai suoi Santi S. con la più distinta stima mi ripeto.

Di V. R.

Amilione De'grumieri P^{to} serv
 Marian Luigi Petrucci d. c. di

Pàg. 72 (pàg. 71 en blanc)

FACSÍMIL DEL DUELO ÉPICO EN ALABANZA

(Arxiu Municipal de Lleida, Companyia de Jesús, caps 1, reg. 7, al final del mateix volum de la *Metaphysica Peripatetica Principiis Scholæ Jesuiticæ auctæ*, de Pere Ferrusola, fols. 81-86)

81

Duelo Epico en alabanza

70.

En vano osado con humildes verso
Su timonera engalera del esquivo Dia,
Como en los Marej de su luz intenso
El monstruo fletó, que al Mundo obscuracia;
Como en las sombras del Infierno adverso
Resplandeció quando el Orbe se renovia:
Si Te sé gloria, al imortal sistema
Solo puedo Yo dar mortal Poemas.

O Musa, tu, que de Laurel escribes
No te erubes la frente en Helicón,
Mas arribas en Parnaso más subido
Teges tu las Estrelly por corona:
Induce a andar celeste a mi sentido
Para seguir tu rumbo; y tu residencia;
Si en bodar soy audaz; y si algún tanto
Con ficciones adorno este mi cuento.

3
En su traza, y su nebulosa frente,
La Nebulosa del Planeta, ya mostrava;
Y el vultu de Nebas con su faz luciente,
Y los Cielos el ambiente ad-nova:
Lasu ma vna la a ididos Lentes
con el susu ^{reparava} ^{apocibles} ^{reparava}
Y coniendo la ^{habe} ^{tra} ^{del} ^{dia},
Y en el tiempo al descanso no atendia.

4
De los cuerpos fugaces de la Esfera
De una alta ^{torre} contemplava atento,
Como al Noxe a vno lleva sus caraxas,
A otros al Nubro el vasi movimiento:
Como veloz Saturno se accelera,
Por su Region vecina al Fixacionto,
Y que cueva con sigo Marte ruidas,
De su maquina grande alla en la rueda.

5
Mas mirando, y quanto mas mirava
Luceo mas en desho me encendia,
De hallarme donde ^{de} ^{ambros},
De hallarme donde ^{de} ^{Supitea} ^{lucias},
De ver como la Luna apresuava
Los nevados Cavallos, que regias:
De estar alla, donde entre lucas bellas
Del gran canso del sol se ven las huellas.

6
En vano una, y dos veces lo impaciente
Mij hombro registare por ver si ocaso
Para, bolax ala Region patente
Nativay plumay me darian ^{payoi},
Ya con la flamas de furor ^{mi} ^{mente}
te enardescan, y en un duxo caso

81
Del Hicaxo infeliz de mi ^{aviso},
Y de Dedalo sus artes emboldava.

7
Quando ha aqui, que de la opuesta parte,
Un Mancebo galan, se me presenta:
Vengo dice. e Montal vengo a ^{ayudate},
En lo que audaz tu corazon intentas:
Y si no temes el flix de mi arte,
Nile ^{laxge} ^{del} ^{vijaz} ^{re} ^{comede} ^{otra},
Vendras con migó, y con seguro vuelo.
Pasady remontado al grande Cielo.

8
Esto diciendo del panyouco mance
Laca, unas alas, y con suave viento
Lo ajusta a mi ombro; y ^{entretanto}:
Bovendina, que justo acatamiento
Es razon, que lo te aga; y con que tanto
Ayeto te ^{venere}, y ^{rendimiento}:
Si es razon, que me postres, y que por tierra
Venere el Numen, que tu ^{estras} ^{encerra}.

9
La prometa, que me ^{hacas} ^{de} ^{gustoso}
Recibo, y agüderco, ni a tu ^{ca}:
Puedo temer, ^{de} ^{Aquilon} ^{fluxion},
O al peligro del vijaz ^{desuado},
Ahi lo ^{hablava} ^y ^{con} ^{plumage} ^{heamoso}
En ^{ombr} ^y ^{de} ^{me} ^{mirava} ^{alado},
Y que al nuto de ocultos ^{pensamiento},
Provocaban mij alas a los vientos

10
Como puy peregrino Compañero
A donde tu ^{vini}, y tu ^{favore} ^{me} ^{llevar}.
Como ^{responde}, y con feliz ^{agüero}

El libro es no nuevo curso nuevo.
Luego el caloso intermito Breve
Plega sus alas con industria nueva.
Llamandome a seña lo me despendo.
Jota my plumo, y a su exemplo atiendo.

11
Jota del viento el impetu sonante,
Pumase el aire, al grito de viento;
Huye el nido, y de cerca se remplante.
Muyto la luna, de candor senado.
Viese, el ruido, con que a quel gigante
Vuelve su nido, de uno a otro lado,
Y ya se ve, como otro mundo
Montes encierra, y Pelago profundo.

12
Aqui la novedad me arrebatara,
Aentraxo del libro ala campana hermosa,
Oxay, vece volviendo me mirava
La brexa opaca con noche tenebrosa;
Vea como el sol, la circundava
Con aureo corno, con caha luminosa,
Y como con sus lucas en el dia
El transitorio Anaxico lucia.

13
Mas ya el entretanto en preuaxo buelo
Iva lo tra, mi dulce Peregrino
Del grande Monte al espasioso Cielo,
Y alla Region de Jupitex vecino:
Ya de Caturno sin opuestq vela
Vaxase cerca el roxio crystalino,
Y a igual distancia batdamos Negado
Del planetario Cielo, y estrallado.

14

Quando vi, q una nube trasparente
Menciono misyo curso proporia,
Y que arrojando el buelo centosamente
Hacia el Solon su viaje dirigia:
Vamo alla, y el contenido ambiente,
En si recibe a mi esbrangera, gia.
Luego Yo luego, y desde athen, aliento
Dezubre el claro excolyo simiento.

15
Luego digo: Marcello (si yte nombre
Y no otro superior a ti conviene)
Vivira eterno tu feliz renombre,
Si algo de humanidad mi animo tiene;
Ni posible sera, que ingrata asombra
Mi memoria de ti la edad, que viene,
Pues, que tui antes vez me concedidoro,
Lo que Sagta paxina Montalej nunca inueno.

16
Yo con modesta, alegre compostura
Ampli mi dicho atiendo, y me responde:
No es mio aquel poder, que te asegura,
Aunque sea un poder, que en mi se esconde:
A otro debes de gozar tanta baxtura,
De otro oxigeno deudoz exes, de donde
Se encendio quantos luz el Cielo cuenta,
Y nacio quanto el tute en si sustenta.

17
Mas ya entonce la noche silenciosa
Vuiendo se apartava al decidente,
Yo avaxiento del tiempo la amficioa
Vista, bolvia, y mi ocupada mente
A seguir la semetria Serenosa

Del estrellado espacio luciente,
Y sin saciar me mira ninguna
Lay en May pesava de una en una

18
Quando giganteo regentino ruido
Subió a la cumbre del planetario Cielo,
Y que ocupando el ambito lucido
Fingia tempestado como del cielo
Allego el Dragón con cuello entroncado
Que se inclinava subiendo en todo vuelo:
Y afuscando con su halito la esfera,
Arremetava el oxido la infernal Fiera

19
Exan sus fogos duplicada llama,
En su fuente inerte venenosa,
Exa torrea su viadringra escama,
Exa pavon su simple colorido,
Exa por fin quanto la antigua fama
Cuenta de la Hydra y del Ophiomachos.
Exa el vapor de sí abejado ahiento
Lombría ala bierca y niebla al firmamento

20
Nueve las luz de la Dragion brillante
Del salito al espeso forbellino:
Exon en los Planetas a su semblante
Delas biniellas ad ropel vecino:
Las biniellas de mancha, may triunfante
Silva, y insulta el Monstruo peraxino.
Hasta que de un nuevo Hizo la belleza
De del tiempo burló la mudaz fiereza

21
Este su imbrible, su dorada frente
Orienta entre las sombras luminosas:
Y en baxgo bueles su vecino ambiente

4
Subate el humo del vapor deñoso,
Revesta el Monstruo, y de su boca cadente
Fijos de fuego axoja con porvorno:
May ventó el Hizo, y duplicando xalos
Mera presu su ixitos envato

22
Una y dos veces la impaciente Fiera
Quiso violax del Hizo la bexmouca:
Una y dos veces su veloz cañera,
Retaxo de la Estrella la Luz pura:
May la Hexpionia fuxon alrexa, may
May en rextado el Hizo se asegura:
Quanto may el Dragón su fuerza aplica,
Explorndoes el steno multiplica

23
Nueve el punto su pecho, y se enferece,
Que una luz sola agáata su bieveza
Y may, que nunca baxando se enaxodece
Contra su intacta infernita belleza:
Entre las ondas del enego crece,
La llama, que arde en su infernal cabza,
Y dotozosa de su infame exmezgua
Cibza sangriente la bialca lengua

24
Quando del steno bendece luceno
Fueros sonaxon y upantoso ruido,
Pon dano al conblanio, infautis agueno
Con voz canora y bellico sonido:
Lugo clarines son señal gexexo
Con metallico son fueros oidos,
Que amenorax a la Hydra publicaban,
Y al Cielo todo de pavor Menavan
Cede decian infelic Fiera

Viste que llamoso el fegro, que lucia
Al Dragon sus bellas y oponia?

33
Dize, con que torres y resonaron
Las amenazas del pregon horrendo,
Como Cielos tímidos temblaron
Y el difusado raso al nuevo ybrando?
Tale en otro tiempo se miraron
Con tiendas otra vez, quando naciendo
Maria intacta en su primer instante
Al infierno mostro, feroz semblante

34
Tal en figuras de horrida deprimiente
La ybieta peste al Cielo se oponia,
Tal Maria, su mirada la audaz fuente
Sus luces a los Astros restituia.
Tal entre sombras la mundana gente
Estuvo sayta salta la Alba del dia,
La Alba del dia mejor y que anunciava
Al Sol que vida y libertad llevara.

Aqui paró de hablar y entelleand

35
Aqui paró de hablar y entelleand
Del Cielo huió ala parte may serena,
Mas my ojos tray el fuegón botando
Quanto pudo seguir vista terrana:
Y fue otra vez por mi animo pasado
La fatal noche de sucesos plena.
Ni en mi torres podrá la edad futura
Dragon, tinablas, Astros, y bestia nueva.

36
Siempre en mi mente vivirá luciendo

Del Astro vencedor la gloria y nombre,
Siempre aquel blonbro durará muriendo
Vivirá eterno su infeliz renombre,
Con pregon immortal inaxa creciendo.
Su fegro Dragon sin que edad la asombre,
Y será la primera de my gloria
Sea primicia a my Carros y victorias.

Fin.

ÍNDIX

Resum, objectius i metodologia	2
Presentació.....	4
Introducció.....	8
Descripció i contingut del còdex.....	8
Autors.....	15
El fons documental del Col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida.....	18
Poesia dels jesuïtes lleidatans al segle XVIII.....	49
La poesia jesuítica llatina al segle XVIII: un estat de la qüestió.....	80
Miquel Dòria.....	104
Els poemes.....	125
L'ègloga.....	128
Edició.....	129
Traducció.....	132
Anàlisi.....	135
Mètrica	135
Contingut del poema.....	135
Comentari literari.....	145
Composició i fonts.....	146
El gènere.....	149
Valor de la composició.....	150
L'epos.....	153
Edició.....	158
Traducció.....	175
Edició de la segona part.....	189
Traducció de la segona part.....	202

Anàlisi.....	209
Mètrica.....	209
Contingut del poema	211
Comentari literari.....	216
Composició i fonts.....	236
El gènere.....	242
Valor de la composició.....	244
Conclusions	251
Els discursos	256
Criteris d'edició.....	262
Edició i traducció.....	263
Discursos I.....	265
Traducció.....	281
Discursos II.....	300
Traducció.....	324
Annex documental: Transcripció de la genealogia dels Dòria.....	350
Arbre genealògic de Miquel Dòria.....	354
Carta de Francisco de Antonio a Miquel Dòria.....	355
Sermó eucarístic de Miquel Dòria.....	357
Bibliografia	362
Arxius i biblioteques consultats	378
Apèndix: Poesia jesuítica llatina de Lleida al segle XVIII.....	379
Josep Martínez: <i>Exèquies reials a la mort de Carles II</i> (Lleida, 1701).....	380
Annex II: Facsímils	447
Facsímils de Miquel Dòria:.....	448

<i>Ecloga Christus Natus inter Fuscum et Marcum</i>	449
<i>Epos Ad Divum Aloysium</i>	451
Discursos I.....	461
Discursos II	476
Genealogia dels Dòria.....	494
Acta baptismal de Miquel Dòria	501
Carta i sermó.....	503
Testimoni del pare Manuel Luengo	506
<i>Catalogus personarum et officiorum provinciæ Aragoniæ S.I. (1765/1766)</i>	508
Catàleg de Juan Antonio Archimbaud (1770).....	511
Catàleg de Juan Antonio Archimbaud (1774).....	513
Necrològica de Miquel Dòria.....	515
Facsímil del <i>Duelo épico en alabanza</i>	519
Índex	526